4

İbn Cüzey Tefsiri

et-teshîl li-ulûmi't-tenzîl

التسهيل
لعلوم التنزيل

İBN CÜZEY

Ebû'l-Kāsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed
el-Kelbî el-Gırnâtî

beka

İbn Cüzey Tefsiri

İbn Cüzey, (ö. 741/1340) *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl* isimli tefsirinde büyük oranda Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* ve İbn Atıyye'nin (ö. 541/1147) *el-Muharrarü'l-vecîz* isimli tefsirlerinden istifade etmiştir. Müfessir, tefsirine iki mukaddime yazmış, bunların ilkinde muhtasar olarak Kur'ân ilimlerine, ikinci kısımda ise garîbü'l-Kur'ân diyebileceğimiz Kur'ân'da sık kullanılan, farklı manalara gelen ve anlaşılması zor olan kelimelerin açıklamasına alfabetik sıraya göre yer vermiştir. Bu mukaddimeler hem Kur'ân'ın belli bir disiplin içerisinde anlaşılması hem de tefsir usûlü ile ilgili terimlerin kolay bir şekilde öğrenilmesi için ön hazırlık olmuştur.

Mukaddimeden sonra her âyeti Mushaf sırasına göre ele alan İbn Cüzey, anlaşılması zor kelime ve terkipleri açıklamıştır. İlgili âyetlerde kelâmî meselelere de değinen müfessir, Ehl-i sünnet görüşünü savunmuş, Mu'tezile ve benzeri mezhepleri eleştirmiştir. İbn Cüzey âyetleri, isrâiliyattan uzak durarak, sahih rivâyetlerle veciz bir şekilde tefsir etmiş, çok fazla tafsilata girmemiş, naklettiği görüşleri tahlil ve tenkit etmiş, tefsire dair bilinmesi gereken her konuya yer vermiş ve tartışmalı konularda kendi tercihlerini belirtmiştir. Bu özellikleri bakımından *et-Teshîl* tefsir literatüründe önemli bir yere sahiptir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

İBN CÜZEY TEFSİRİ

ET-TESHÎL Lİ-ULÛMİ'T-TENZÎL

4. CİLT

ŞUARÂ SÛRESİ - FETİH SÛRESİ

KİTABIN ADI & YAZARI
İBN CÜZEY TEFSİRİ
ET-TESHÎL Lİ-ULÛMİ'T-TENZÎL
İBN CÜZEY

EDİTÖR
Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÖZAKTAN

TERCÜME
Doç. Dr. Resul ERSÖZ

SON OKUMA
Murat KARTAL

İÇ & KAPAK TASARIM
A. Azzam ÖZEL& İnkreativ Arts

ISBN
978-625-6400-86-3 (Tk) 978-625-6400-90-0 (4.c)

MATBAA
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
Matbaa Sertifika No: 45522

SAFER - 1445 / EYLÜL - 2023
1. BASKI

Ziya Gökalp Mahallesi, Abdullah Paşa Caddesi, No:28
Başakşehir/İstanbul
Telefon/Faks: 0212 512 45 43 - 512 51 66 - 512 90 40
WhatsApp Hattı: 0212 909 80 86
Web: www.bekakitap.com Eposta: bekayay@hotmail.com
Yayıncılık Sertifika No: 50128

İBN CÜZEY

İBN CÜZEY TEFSİRİ

ET-TESHÎL Lİ-ULÛMİ'T-TENZÎL

TERCÜME
Doç. Dr. Resul ERSÖZ

beka

İÇİNDEKİLER

سُورَةُ الشُّعَرَاءِ

26. ŞUARÂ SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

طٰسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُب۪ينِ ﴿٢﴾ لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ اَلَّا
يَكُونُوا مُؤْمِن۪ينَ ﴿٣﴾ اِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَٓاءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ
لَهَا خَاضِع۪ينَ ﴿٤﴾ وَمَا يَأْت۪يهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنَ الرَّحْمٰنِ مُحْدَثٍ اِلَّا كَانُوا
عَنْهُ مُعْرِض۪ينَ ﴿٥﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْت۪يهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٦﴾
اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الْاَرْضِ كَمْ اَنْبَتْنَا ف۪يهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَر۪يمٍ ﴿٧﴾ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ
لَاٰيَةًۜ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿٨﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُ ﴿٩﴾

1. Tâ. Sîn. Mîm. 2. Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir. 3. (Resûlüm!) İmana gelmiyorlar diye neredeyse kendini paralıyorsun! 4. Eğer dilesek, onların üzerine gökten bir mucize indiririz de ona boyunları eğilir kalır. 5. Onlar kendilerine o Rahmân olan Allah'tan ne zaman yeni bir öğüt gelse, ondan yüz çevirmişlerdir. 6. Dahası (onu) yalanlamışlardır da. Ancak alay edip durdukları şeylerin haberleri yakında onlara gelecektir. 7. Yeryüzüne (dönüp) bir bakmazlar mı? Orada her güzel çiftten nice bitkiler yetiştirmişizdir. 8. Şüphesiz bunlarda

(Allah'ın kudretine) elbette bir delil vardır. Ancak onların birçoğu imana gelmez. 9. Gerçek şu ki Rabbin, elbette mutlak galip ve engin merhamet sahibi olandır.

طٰسٓمٓ/*Tâ-Sim-Mîm:* Hece harfleri hakkında Bakara sûresinin başında izahatta bulunmuştuk. Bunların tahsisi hakkında şöyle denilmiştir: "طٰ/Tâ" harfi "ذي الطول/güç ve kuvvet sahibi," "سٓ/sîn," "السميع أو السلام/ işiten yahut esenlik veren" ve "م/mîm" de "الرّحيم أو المُنعِم/merhamet eden yahut nimetlendiren" demektir.

بَاخِعٌ/*Bâhıun:* Açıklaması Kehf sûresinde geçmişti.

فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعٖينَ/*Ona boyunları eğilir kalır:* "الأعناق/el-A'nâku" boyun (العُنُق/el-unug) kelimesinin çoğuludur ve bilinen vücut organıdır. "اَعْنَاقُ/***A'nâku"*** kelimesi akıllılara izafe edildiğinden ve akıllılar için kullanılan bir fiille tavsif edildiğinden, "خَاضِعٖينَ/***hâdiîne"*** kelimesi akıllı çoğul kipinde çoğul getirilmiştir. Bir görüşe göre, "الأعناق/el-A'nâku" kelimesi "insanların reisleri" demektir. Reisler boyunlara benzetilmiştir. Zira onlara "başlar yahut göğüsler" de denilir. Başka bir görüşe göre, "insan cemaatleri" demektir. Dolayısıyla "خَاضِعٖينَ/***hâdiîne"*** kelimesinin niçin çoğul olduğunu te'vile ihtiyaç yoktur.

مُحْدَثٍ/*Yeni:* Yani yeni gelmiş bir öğüt.

فَسَيَأْتٖيهِمْ/*Yakında onlara gelecektir:* Bu âyet (inkârcılara yöneltilmiş) bir tehdittir.

مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرٖيمٍ/*Her güzel çiftten:* Yani bitkilerin her sınıfından/türünden (nice bitkiler yetiştirmişizdir). Bu, her türlü besin, meyve, ilaç ve merayı/otlağı içine alır. Bitkiler güzellik ve faydalarından dolayı iyilik/ güzellik (kerem) ile tavsif edilmiştir.

اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَةً/*Şüphesiz bunlarda (Allah'ın kudretine) elbette bir delil vardır:* Âyette, geçen bitkilere işaret edilmektedir. "لَاٰيَةً/***Le-âyeten"*** kelimesinin müfred olarak gelmesinin sebebi, Allah'ın her birinde bir delil bulunduğunu kastetmiş olmasıdır. Yahut âyette "اَنْبَتْنَا/***bitirdik/yetiştirdik"*** fiilinin masdarına işaret edilmektedir.

وَاِذْ نَادٰى رَبُّكَ مُوسٰى اَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَۙ ﴿١٠﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَۜ اَلَا
يَتَّقُونَ ﴿١١﴾ قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِۜ ﴿١٢﴾ وَيَض۪يقُ صَدْر۪ي
وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَان۪ي فَاَرْسِلْ اِلٰى هٰرُونَ ﴿١٣﴾ وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَاَخَافُ
اَنْ يَقْتُلُونِۚ ﴿١٤﴾ قَالَ كَلَّاۚ فَاذْهَبَا بِاٰيَاتِنَٓا اِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ ﴿١٥﴾
فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَٓا اِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿١٦﴾ اَنْ اَرْسِلْ مَعَنَا بَن۪ٓي
اِسْرَٓاء۪يلَۜ ﴿١٧﴾ قَالَ اَلَمْ نُرَبِّكَ ف۪ينَا وَل۪يداً وَلَبِثْتَ ف۪ينَا مِنْ عُمُرِكَ سِن۪ينَ
﴿١٨﴾ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّت۪ي فَعَلْتَ وَاَنْتَ مِنَ الْكَافِر۪ينَ ﴿١٩﴾

10-11. Hani Rabbin, Musa'ya "O zalim kavme, Firavun'un kavmine git. Hâlâ (Allah'tan) sakınmayacaklar mı?" diye seslenmişti. 12. Musa şöyle cevap verdi: "Rabbim! İşin aslı, beni yalancılıkla suçlamalarından korkuyorum. 13. (Hatta) içim daralır, dilim dönmez; bundan sebep (kardeşim) Harun'a da elçilik vazifesi ver. 14. Dahası onların bana isnad ettikleri bir suç var. Bu yüzden beni öldürmelerinden korkuyorum." 15. Allah şöyle buyurdu: Asla (seni öldüremezler)! İkiniz mucizelerimizle gidin. Gerçek şu ki, Biz sizinle beraberiz, (her şeyi) işitmekteyiz. 16. Haydi Firavun'a gidip şöyle deyin: "Gerçekten Biz, Âlemlerin Rabbi'nin elçileriyiz. 17. İsrailoğullarını bizimle beraber gönder." 18. Kendisine Allah'ın emri tebliğ edilince Firavun şöyle dedi: "Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi? Hayatının birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi? 19. Sonunda o yaptığın (kötü) işi de yaptın. Sen (sana yaptığımız iyiliklere karşı) nankörlük edenlerden birisin!"

وَيَض۪يقُ صَدْر۪ي/İçim daralır: "**يَض۪يقُ/Yedîku**" fiili merfu olarak "**اَخَافُ/ehâfü**" fiiline atfedilmiştir yahut yeni bir cümle başlangıcıdır. Ayrıca "**يُكَذِّبُونِ/yükezzibûn**" fiiline atfen mansub da okunmuştur.[1]

---

1 "وَيَض۪يقُ صَدْر۪ي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَان۪ي" Yakup her iki fiili de ("kaf" harfini) mansub okurken, geri kalanlar merfu okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 375.

فَاَرْسِلْ اِلٰى هٰرُونَ/***Harun'a da elçilik vazifesi ver:*** Yani onu benimle birlikte yardımına başvurduğum bir elçi (peygamber) kıl.

وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ/***Dahası onların bana isnad ettikleri bir suç var:*** Bu, Kıptî'yi öldürdüğüne dair bir suçlamadır.

قَالَ كَلَّا/***Allah şöyle buyurdu: Aslâ!:*** Yani seni öldürmelerinden asla korkma.

اِنَّا مَعَكُمْ/***Gerçek şu ki, Biz sizinle beraberiz:*** Burada hitap, Musa, kardeşi Harun ve onlarla birlikte olanlara yöneliktir. Yahut ikil çoğul sayıldığı için böyle hitap edilmiştir.

مُسْتَمِعُونَ/***(Her şeyi) işitmekteyiz:*** Bu lafız "سامعون/sâmiûne" anlamında çoğuldur ve Allah'ı yüceltmek (ta'zîm) amacıyla böyle "مُسْتَمِعُونَ/ ***müstemiûne"*** şeklinde çoğul gelmiştir. Allah'ın emirlerine kulak verenlerin melekler olması da muhtemeldir. Çünkü Allah dinlemekle tavsif edilmez. Ancak işitmekle tavsif edilir. Ancak ilk görüş daha isabetlidir. Açıklaması da şöyledir: Dinlemekte (istima), konuya itina ve özen göstermek vardır. Aynı şey duyanların vasfı/sıfatı değildir.

مَعَكُمْ/***Meaküm:*** Burada hitap, Musa, Harun, Firavun ve kavmine yöneliktir. Bir görüşe göre hitap, ikile çoğul muamelesi yapılmasıyla Musa ve Harun'a yöneliktir. Bu, çoğulun en azının iki olduğu görüşündeki kimselere göredir.

اِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ/***Gerçekten biz, Âlemlerin Rabbi'nin elçileriyiz:*** Şayet "Niçin onlar iki kişi olduğu hâlde 'elçi' kelimesi tekil getirilmiştir?" denilirse, buna üç şekilde cevap takdir edilir:

Birincisi: Bizim her birimiz peygamberdir.

İkincisi: Onlar aynı şeriat ile mükellef kılınmaları sebebiyle bir kişi sayılmışlardır. Çünkü kardeş olduklarından tek bir kişi muamelesi görmüşlerdir.

Üçüncüsü: Resûl/elçi kelimesi burada sıfat olan bir masdardır. Bundan dolayı tekil, ikil ve çoğula delalet etmektedir. Çünkü resûl burada, "إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ/***Biz senin Rabbinin elçileriyiz***"[2] sözündeki mananın aksine, risalet (peygamberlik) manasına gelir. Zira bu âyette "رَسُولٌ/***resûlün***" kelimesi "peygamber" manasına gelmektedir.

اَنْ اَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي اِسْرَٓائِلَ/***İsrailoğullarını bizimle beraber gönder:*** Onları bırak.

قَالَ اَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيداً/***Dedi ki: Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi?:*** Firavun bu sözüyle Musa'ya yaptığı iyiliği başına kakmayı ve ona hakareti kastetmiştir.

وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَاَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ/***Sonunda yaptın yapacağını. Sen (sana yaptığımız iyiliklere karşı) nankörlük edenlerden birisin!:*** Firavun bu sözü, Musa *aleyhisselâm*'ı azarlamak kastıyla söylemiştir. ***"Yaptın yapacağını"*** demekle Kıptî'yi öldürmesini kasdetmiştir. "وَاَنْتَ/***Ve ente***" kavlindeki "وَ/vav" harfi, şayet hâl için ise "مِنَ الْكَافِرِينَ/***mine'l-kâfirîne***" ifadesi, "getirdiğin bu dini inkâr ederek" manasına gelir. Çünkü Musa *aleyhisselâm* onlara İslâm'ı peygamberlik görevinin verilmesinden sonra açıklamıştır. Bundan önce mutlaka mü'min idi fakat bunu Firavun bilmiyordu. Bir görüşe göre "مِنَ الْكَافِرِينَ/***mine'l-kâfirîne***" ifadesi "Sana verdiğim nimetlerime nankörlük ederek" manasına gelir. Şayet "vav" harfi yeni bir cümle başlangıcıysa, Firavun'un bununla "Sen dinimi inkâr edenlerdensin" yahut "Sana verdiğim nimetlere nankörlük edenlerdensin" demeyi murad etmiş olması muhtemeldir.

قَالَ فَعَلْتُهَٓا اِذاً وَاَنَا مِنَ الضَّٓالّ۪ينَ ﴿٢٠﴾ فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ
فَوَهَبَ ل۪ي رَبّ۪ي حُكْماً وَجَعَلَن۪ي مِنَ الْمُرْسَل۪ينَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ
تَمُنُّهَا عَلَيَّ اَنْ عَبَّدْتَ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ ﴿٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَم۪ينَ
﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ اِنْ كُنْتُمْ مُوقِن۪ينَ
﴿٢٤﴾ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُٓ اَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَٓائِكُمُ

---

2 Tâhâ 20/47.

الْاَوَّل۪ينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ اِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذ۪ٓي اُرْسِلَ اِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾
قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾

20. Musa şöyle dedi: "Ben, o fiili, bir anda (işin nereye varacağını) bilmeyerek yaptım. 21. Sizden korkunca da hemen yanınızdan kaçtım. Sonra Rabbim bana hikmet bahşetti ve beni peygamberlerden kıldı. 22. O nimet diye başıma kaktığın şey de (aslında) İsrailoğullarını kendine kul ve köle etmendir." 23. Firavun şöyle dedi: "Âlemlerin Rabbi dediğin de nedir?" 24. Musa şöyle cevap verdi: "Eğer işin aslını kavrayabilen kişiler olursanız, kabul edersiniz ki O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir." 25. Firavun etrafındakilere şöyle dedi: "Ne diyor işitiyor musunuz?!" 26. Musa şöyle dedi: "O, sizin de Rabbiniz, daha önceki atalarınızın da Rabbidir." 27. Firavun "Size peygamber gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir" dedi. 28. Musa sözlerine şöyle devam etti: "Şayet aklınızı kullansanız anlarsınız ki O, doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunanların Rabbidir."

قَالَ فَعَلْتُهَٓا اِذاً وَاَنَا۬ مِنَ الضَّٓالّ۪ينَۜ/**Dedi ki: Ben, o fiili, bir anda (işin nereye varacağını) bilmeyerek yaptım:** Burada sözü söyleyen Musa *aleyhisselâm*'dır. "فَعَلْتُهَٓا/**Fealtuhâ"** sözündeki zamir, Musa'nın Kıptî'yi öldürme fiiline gider. "مِنَ الضَّٓالّ۪ينَ/**Mine'd-dâllîn"** ifadesinin manası konusunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre "yumruğumun onun ölümüne sebep olacağını bilmiyordum" manasına gelir. Başka bir görüşe göre, "اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰى/**O iki kadından biri yanılırsa diğeri ona hatırlatır"**[3] âyetinde ifade edildiği gibi, "doğruyu unutanlardan" manasına gelir. "اِذاً/**İzen"** lafzı İbn Atiyye'ye göre "حينئذ/o esnada" manasında sözün sılasıdır.[4]

فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ/**Sizden kaçtım:** Bu ifade, "Firavun ve kavminden kaçtım" demektir. "تَمُنُّهَا عَلَيَّ اَنْ عَبَّدْتَ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪لَ/**Başıma kaktığın şey de (aslında)**

3 Bakara 2/282.
4 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 275.

İsrailoğullarını kendine kul ve köle etmendir" sözünde tekil olarak zikredilen hitap zamirinin burada çoğul yapılması bundan dolayıdır.

وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ اَنْ عَبَّدْتَ بَنِي اِسْرَٓائِيلَ/*Başıma kaktığın şu nimet de (aslında) İsrailoğullarını kendine kul ve köle etmendir:* "عَبَّدْتَ/***Abbette"*** fiilinin manası "kendilerini zelil kılıp köle edindiğin" şeklindedir. Âyet, "Senin nimet diye başıma kaktığın şey, senin İsrailoğullarını köleleştirmenden ibarettir. Gerçek manada bir nimet değil ancak bir intikamdır. Çünkü sen onların erkek çocuklarını öldürüyorsun. Ben de bu sebeple sana geldim, sen de beni yetiştirdin" manasına gelir. "تِلْكَ/***Tilke"*** işaret ismi, söz konusu terbiyeye (yetiştirme) gider. "اَنْ عَبَّدْتَ/***En abbette"*** ifadesi ref mahallinde "تِلْكَ/***tilke"*** üzerine atf-ı beyan yahut nasb mahallinde sebep bildiren bir mef'ûldür. Bir görüşe göre âyet, "Senin beni yetiştirmen benim için bir nimettir. Çünkü sen, İsrailoğulllarını köleleştirdin, beni bıraktın" manasına gelir. İlk manada nimetin inkârı, ikincisinde ise kabulü söz konusudur.

قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ اِلٰهاً غَيْرِي لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَأْتِ بِهٖٓ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣١﴾ فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ﴿٣٢﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِيَ بَيْضَٓاءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَاِ حَوْلَهُٓ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ يُرِيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهٖ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾ قَالُوا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَابْعَثْ فِي الْمَدَٓائِنِ حَاشِرِينَ ﴿٣٦﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾

29. Firavun şöyle dedi: "Şayet benden başkasını ilâh edinirsen, and olsun ki seni zindanlıklardan eylerim!" 30. Musa "Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?" dedi. 31. Firavun "Doğru söyleyenlerden isen, haydi getir bakalım onu!" diye karşılık verdi. 32. Bunun üzerine Musa asasını yere bıraktı; bir de ne görsünler, asa bayağı bir yılan (oluvermiş)! 33. Bir de Musa, elini koynuna sokup çıkardı; bir de baktılar ki o da seyredenlere bembeyaz görünen bir şey oluvermiş! 34. Firavun,

çevresindeki ileri gelenlere şöyle dedi: "Bu, doğrusu çok bilgili bir sihirbazdır! 35. Sizi sihriyle yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Şimdi ne diyeceksiniz?" 36. Şöyle cevap verdiler: "Onu ve kardeşini alıkoy. Ayrıca şehirlere toplayıcı görevliler gönder. 37. Ne kadar bilgili sihirbaz varsa sana getirsinler."

قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ اِلٰهاً غَيْرِي لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ/***Firavun şöyle dedi: Şayet benden başkasını ilâh edinirsen, and olsun ki seni zindanlıklardan eylerim!:*** Firavun, Allah hakkındaki bilgisizliğini açık ederek şöyle dedi: "Âlemlerin Rabbi nedir?" Musa ona "göklerin ve yeryüzünün Rabbidir" diye cevap verdi. Firavun, Musa'nın cevabına hayret kabilinden "Duyuyorsunuz değil mi?" dedi. Musa, "O, sizin ve önceki atalarınızın Rabbidir" diyerek delil getirmeye devam etti. Çünkü akıllı kişiler katında insanın ve onun ecdadının varlığı, en açık delil ve en büyük burhandır. Zira kendileri onlara en yakın varlıklardır ve yaratıcılarının varlığına kendi varlıklarıyla delil getirilmektedir. Firavun, kendisine böyle bir delil getirilince delili bir tarafa bıraktı ve laf ebeliği yaparak Musa'yı delilikle itham etti. "اِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي اُرْسِلَ اِلَيْكُمْ/***Size peygamber olarak gönderilen bu elçiniz"*** sözüyle de onu tahkir edip ironi yaptı.

Musa, "رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا/***O, doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunanların Rabbidir"*** diyerek delil getirmeye devam etti. Çünkü güneşin doğması ve batması, hiç kimsenin inkâr edemeyeceği ve Allah'tan başkasına nispet iddiasında bulunamayacağı açık bir delildir. İbrahim *aleyhisselâm* bunu, aynı sebeple Nemrut'a delil olarak sunmuştur. Nihayet Firavun delilleri kestirip attı, tahakküme ve baskıya yönelip onu zindana atmakla tehdit etti. Bunun üzerine Musa ona mucize getirdi. İman edeceğini umarak bunu ona nezaketle söyledi. Dedi ki: ***"Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?"*** "Vav" harfi, önüne soru hemzesi gelmiş "hâl vavı"dır. Âyetin takdiri şöyledir: "Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı bunu bana yapacaksın?"

"عَصَاهُ/***Değneğini,"*** "يَدَهُ/***elini,"*** "فَمَاذَاتَأْمُرُونَ/***buna siz ne diyorsunuz?,"*** "اَرْجِهْ/beklet/***alıkoy"*** ve "حَاشِرِينَ/***toplayıcı görevliler"*** ifadelerinin tefsiri, A'râf sûresi 107-111. âyetlerin tefsirinde geçmişti. Eğer "Musa nasıl önce ***'İşin aslını kavrayabilen (yakinen bilen) kişilersiniz'*** dedi de

sonra ***'Aklını kullanan kimseler iseniz'*** dedi?" denilecek olursa, buna "Musa *aleyhisselâm* önce imana geleceklerini ümit ederek yumuşak davrandı. Sonra inatlarını ve ironilerini görünce, ***'Şayet aklını kullanan kimseler iseniz'*** diyerek onları azarladı" şeklinde cevap verilir. Musa bunu, Firavun'un ***"Size peygamber gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir"*** sözüne karşılık söylemiştir.

فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍۙ ﴿٣٨﴾ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ اَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَۙ
﴿٣٩﴾ لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ اِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿٤٠﴾ فَلَمَّا جَٓاءَ السَّحَرَةُ
قَالُوا لِفِرْعَوْنَ اَئِنَّ لَنَا لَاَجْراً اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿٤١﴾ قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ
اِذاً لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسٰى اَلْقُوا مَٓا اَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٤٣﴾
فَاَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ اِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾

38. Hâsılı, sihirbazlar malum bir günün belirlenen bir vaktinde bir araya getirildi. 39. Halka da "Siz de toplanıyor musunuz? (Haydi siz de gelin)" denildi. 40. (Toplanan insanlar şöyle dediler:) "Eğer galip gelirlerse, herhâlde sihirbazlara uyarız." 41. Sihirbazlar geldikleri zaman Firavun'a "Şayet biz galip gelirsek, mutlaka bize bir ücret vardır, değil mi?" dediler. 42. Firavun "Evet, bu durumda mutlaka gözde kimselerden de olacaksınız" dedi. 43. Musa sihirbazlara "Ne atacaksanız atın!" dedi. 44. Sihirbazlar hemen iplerini ve değneklerini attılar ve "Firavun'un kudreti hakkı için biz elbette galip geleceğiz" dediler.

لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍۙ/***Malum bir günün belirlenen bir vaktinde:*** Bahsedilen gün, ziynet/bayram günüdür.

نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ/***Sihirbazlara uyarız:*** Yani dinimizin muzaffer olması bağlamında onlara tâbi oluruz, sihirle amel etme bağlamında değil. Çünkü sihirle amel etmek haramdır.

بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ/***Firavun'un kudreti hakkı için:*** Bu, onlara ait bir yemindir.

فَاَلْقٰى مُوسٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَۚ ﴿٤٥﴾ فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ
سَاجِدٖينَۙ ﴿٤٦﴾ قَالُٓوا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمٖينَۙ ﴿٤٧﴾ رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ
﴿٤٨﴾ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْۚ اِنَّهُ لَكَبٖيرُكُمُ الَّذٖي عَلَّمَكُمُ
السِّحْرَۚ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَۜ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ
وَلَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعٖينَۚ ﴿٤٩﴾ قَالُوا لَا ضَيْرَۘ اِنَّٓا اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَۚ ﴿٥٠﴾
اِنَّا نَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَٓا اَنْ كُنَّٓا اَوَّلَ الْمُؤْمِنٖينَۜ ﴿٥١﴾

45. Sonra Musa asasını attı; bir de ne görsünler, bu onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor! 46. Bunun üzerine sihirbazlar hemen secdeye kapandılar. 47-48. "Âlemlerin Rabbine iman ettik yani Musa ve Harun'un Rabbine" dediler. 49. Firavun, "Ben size izin vermeden ona iman ettiniz ha! Demek ki size sihri öğreten büyüğünüz oymuş! Görürsünüz siz! And olsun, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim, hepinizi astıracağım!" dedi. 50. "Zararı yok," dediler, "Nasıl olsa Rabbimize döneceğiz. 51. Rabbimizin hatalarımızı bağışlayacağını umuyoruz. Zira biz, ilk iman edenleriz."

فَاَلْقٰى مُوسٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَۚ/*Sonra Musa asasını attı. Bir de baktılar ki Musa'nın asası, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor:* Bu âyetin tefsiri "وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَۚ فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ/***Biz de Musa'ya 'Asanı at!' diye vahyettik. Bir de baktılar ki bu, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor!"***[5] âyeti ve devamında yapılmıştır.

لَا ضَيْرَ/*Zararı yok:* Yani bu, bize zarar vermez. Çünkü biz, Allah'a döndürüleceğiz.

وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادٖٓي اِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ﴿٥٢﴾ فَاَرْسَلَ فِرْعَوْنُ
فِي الْمَدَٓائِنِ حَاشِرٖينَۚ ﴿٥٣﴾ اِنَّ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلٖيلُونَۙ ﴿٥٤﴾ وَاِنَّهُمْ لَنَا
لَغَٓائِظُونَۙ ﴿٥٥﴾ وَاِنَّا لَجَمٖيعٌ حَاذِرُونَۜ ﴿٥٦﴾ فَاَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ

5 A'râf 7/117.

وَعُيُونٍۙ ﴿٥٧﴾ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍۙ ﴿٥٨﴾ كَذٰلِكَۜ وَاَوْرَثْنَاهَا بَنٖي اِسْرَٓائٖلَۜ
﴿٥٩﴾ فَاَتْبَعُوهُمْ مُشْرِقٖينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا تَرَٓاءَ الْجَمْعَانِ قَالَ اَصْحَابُ
مُوسٰٓى اِنَّا لَمُدْرَكُونَۚ ﴿٦١﴾ قَالَ كَلَّاۚ اِنَّ مَعِيَ رَبّٖي سَيَهْدٖينِ ﴿٦٢﴾

52. Musa'ya "Kullarımı geceleyin yola çıkar. Çünkü takip edileceksiniz" diye vahyettik. 53. Firavun da şehirlere celpçiler gönderdi (onlar şu mesajı verdiler): 54-56. "Muhakkak bunlar (İsrailoğulları), başıbozuk, sayıları az bir cemaattir. Ancak bize karşı oldukça öfkelidirler. Biz ise elbette ihtiyatlı/yekvücut bir cemaatiz." 57-59. Sonuç itibariyle biz onları (Firavun ve kavmini), o güzelim bahçelerden, pınarlardan, hazinelerden ve değerli bir mekândan çıkardık ve İsrailoğullarını bu nimetlere mirasçı yaptık. 60. Olayın seyrine gelince; Firavun ve ordusu gün doğumunda onların peşine düştü. 61. İki topluluk birbirini görünce, Musa'nın adamları "Bu, yakalandığımızın resmidir!" dediler. 62. Musa buna "Asla! Şüphesiz Rabbim benimledir, bana yol gösterecektir" diye karşılık verdi.

اَنْ اَسْرِ بِعِبَادٖي/***Kullarımı geceleyin yola çıkar:*** Yani İsrailoğullarını geceleyin yola çıkar.

اِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ/***Çünkü takip edileceksiniz:*** Bu, Firavun'un onları takip ettiğine dair bir haberdir.

لَشِرْذِمَةٌ قَلٖيلُونَ/***Elbette başıbozuk, sayıları az bir cemaattir:*** "الشرذمة/ eş-Şirzimetü" kelimesi "insanlardan bir topluluk" anlamına gelir. Ancak bunda sayı bakımından onların küçümsenmesi söz konusudur. Rivayete göre İsrailoğulları altı yüz bin kişidir. Ancak Firavun'un askerleri onlardan daha fazladır.

فَاَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍۙ/***Sonuç itibariyle Biz onları (Firavun ve kavmini), o güzelim bahçelerden ve pınarlardan çıkardık:*** Yani Mısır'daki bahçe ve pınarlardan çıkardık. "العيون/Pınarlar," Nil nehrinden çıkan hâliçlerdir. Zira zamanında orada pınarlar/haliçler vardı. Bir görüşe göre, bundan kasıt altın ve gümüştür. Ancak bu görüş zayıftır.

وَمَقَامٍ كَرِيمٍ/***Değerli bir mekân:*** "Yönetici ve bilge meclisleri" demektir. Bir görüşe göre, "minberler," başka bir görüşe göre ise "güzel meskenler" demektir.

كَذٰلِكَ/***Kezâlike:*** Bu kelime cer mahallinde "مَقَامٍ/***mekâmin***" kelimesinin sıfatıdır. Nasb mahallinde ise takdiri şöyledir: "Biz onları böyle bir çıkarışla çıkardık." Ref mahallinde ise mübtedanın haberi olur. Bu durumda takdiri şöyledir: "Durum budur."

وَاَوْرَثْنَاهَا بَنٖٓي اِسْرَٓاٖيلَ/***İsrailoğullarını bu nimetlere mirasçı yaptık:*** Yani Allah onları Firavun'un Mısır'daki saltanatına mirasçı kılmıştır. Ancak tarih İsrailoğullarının Mısır'a hâkim olduğundan bahsetmemektedir. Bu hususta bilinen, onların Şam'a hâkim olduklarından ibarettir. Buna göre âyetin te'vili şöyledir: "Böylece Allah onları Şam'a vâris kılmıştır."

فَاَتْبَعُوهُمْ/***Firavun ve ordusu onların peşine düştü:*** Yani onları takip ettiler. Fail zamiri (و/vav) Firavun ve kavmine; mef'ûl zamiri (هُم/hüm) de İsrailoğullarına gider.

مُشْرِقٖينَ/***Gün doğumunda:*** Bu ifade, "gün doğarken" manasına gelir. Bir görüşe göre, "güneşin doğmasına yakın" manasına gelir. Hâl olmasından dolayı mansub olmuştur.

فَلَمَّا تَرَٓاءَ الْجَمْعَانِ/***İki topluluk birbirini görünce:*** "تَراءَى/***Terââ***" fiili "تفاعل/tefâul" babındandır ve "الرّؤية/görmek" fiilinden türemiştir. İki topluluktan maksat da Musa'nın ve Firavun'un adamları/halkıdır. Âyet, "her iki topluluk da birbirini gördü" anlamındadır.

فَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَۜ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ
كَالطَّوْدِ الْعَظٖيمِۚ ﴿٦٣﴾ وَاَزْلَفْنَا ثَمَّ الْاٰخَرٖينَۚ ﴿٦٤﴾ وَاَنْجَيْنَا مُوسٰى وَمَنْ
مَعَهُٓ اَجْمَعٖينَۚ ﴿٦٥﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرٖينَۜ ﴿٦٦﴾ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ وَمَا
كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿٦٧﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزٖيزُ الرَّحٖيمُ ﴿٦٨﴾

63. Bunun üzerine Musa'ya "Asan ile denize vur!" diye vahyettik. (Vurunca deniz) derhal yarıldı ve her bir yanı koca

bir dağ gibi oldu. 64. Ötekileri (Firavun ve adamlarını) oraya (denizin yarıldığı yere) yaklaştırdık. 65. Musa ve beraberinde bulunanların da hepsini kurtardık. 66. Sonra ötekileri denizde boğduk. 67. Gerçek şu ki, bunda elbette bir ibret vardır. Buna rağmen birçok insan iman etmiş değildir. 68. Şüphesiz Rabbin, işte O, elbette mutlak güç ve engin merhamet sahibi olandır.

فَانْفَلَقَ***/Derhal yarıldı:*** Cümlenin takdiri şöyledir: "Musa asasını denize vurdu, o da derhal yarıldı."

كُلُّ فِرْقٍ***/Küllü firkın:*** "Denizin her parçası" demektir.

الطَّوْد***/et-Tavdü:*** "Dağ" demektir. Rivayete göre, denizde İsrailoğullarından her bir kabile için on iki yol açılmıştır.

وَاَزْلَفْنَا ثَمَّ الْاٰخَرِينَ***/Ötekileri de oraya yaklaştırdık:*** Ötekilerden kasıt, Firavun ve kavmidir. "اَزْلَفْنَا***/Ezlefnâ"*** ifadesi "boğulmaları için onları denize yaklaştırdık" anlamındadır. "ثَمَّ***/Semme"*** kelimesi burada zarftır ve onunla denizin yarıldığı yer kastedilmiştir ki o da Kızıldeniz'dir.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ اِبْرٰهِيمَۢ ﴿٦٩﴾ اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٧٠﴾
قَالُوا نَعْبُدُ اَصْنَاماً فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ
اِذْ تَدْعُونَۙ ﴿٧٢﴾ اَوْ يَنْفَعُونَكُمْ اَوْ يَضُرُّونَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا بَلْ وَجَدْنَٓا
اٰبَاءَنَا كَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٧٤﴾ قَالَ اَفَرَاَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَۙ ﴿٧٥﴾ اَنْتُمْ
وَاٰبَاؤُ۬كُمُ الْاَقْدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَاِنَّهُمْ عَدُوٌّ لٖٓي اِلَّا رَبَّ الْعَالَمٖينَۙ ﴿٧٧﴾

69. Resûlüm! Onlara İbrahim'in haberini de anlat. 70. Hani o, babasına ve kavmine "Nelere tapıyorsunuz?" demişti. 71. Onlar "Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz" diye cevap verdiler. 72-73. İbrahim şöyle dedi: "Peki, yalvardığınızda onlar sizi işitiyor mu? Yahut size fayda ya da zarar verebiliyor mu?" 74. Şöyle cevap verdiler: "Hayır. Ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk." 75. İbrahim şöyle dedi: "İyi de sizin

ve önceki atalarınızın tapmakta olduklarınız hakkında hiç düşündünüz mü? 76-77. Şüphesiz onlar benim düşmanımdır. Buna mukabil Âlemlerin Rabbi (benim dostumdur)."

مَا تَعْبُدُونَ**/*Nelere tapıyorsunuz?:*** İbrahim *aleyhisselâm*, putlara taptıklarını bildiği hâlde, onlara taptıkları nesnelerin aslında bir şey olmadıklarını açıklamak ve aleyhlerinde delil getirmek için bu soruyu sormuştur.

قَالُوا نَعْبُدُ اَصْنَامًا**/*Onlar, "Putlara tapıyoruz" diye cevap verdiler:*** Şayet "Sorunun yani ***'Nelere tapıyorsunuz?'*** sözünün bu şekilde açıklama yapmalarının yerini tutmasına rağmen niçin 'نَعْبُدُ/***tapıyoruz***' sözüyle açıklamada bulundular. Nitekim 'وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَٓا اَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا/ ***(Kötülüklerden) sakınanlara 'Rabbiniz ne indirdi?' denildiğinde, 'Hayır (indirdi)' derler'***[6] âyetinde olduğu gibi soru delâletiyle yetinip cevap verilebilir?" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir: Onlar, putlara kullukla iftihar etmek ve bundan memnun olmak kabilinden bu şekilde açıklamada bulundular. Sonra sözlerine -bu hususta mübalağa etmek amacıyla- ***"Onlara tapmaya devam edeceğiz"*** cümlesini eklediler.

قَالُوا بَلْ وَجَدْنَٓا اٰبَاءَنَا كَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ**/*Şöyle cevap verdiler: Hayır. Ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk:*** Bu apaçık ve körü-körüne taklidin bir itirafıdır.

اِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ**/*Buna mukabil Âlemlerin Rabbi (benim dostumdur):*** Bu, munkatı istisnadır. Bir görüşe göre, muttasıl istisnadır.[7] Çünkü onların ecdadı arasında Allah Teâlâ'ya kulluk edenler olmuştur.

اَلَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ ﴿٧٨﴾ وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ ﴿٧٩﴾
وَاِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾ وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ ﴿٨١﴾
وَالَّذِي اَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيٓئَتِي يَوْمَ الدِّينِ ﴿٨٢﴾ رَبِّ هَبْ لِي

---

6 Nahl 16/30.
7 Munkatı istisna, "müstesnanın" "müstesna minh"ten farklı olmasıdır. Muttasıl istisna ise "müstesnanın" "müstesna minh" ile aynı cinsten olmasıdır.

حُكْماً وَاَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَۙ ﴿٨٣﴾ وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي
الْاٰخِرِينَۙ ﴿٨٤﴾ وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِۙ ﴿٨٥﴾ وَاغْفِرْ لِاَبِي
اِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّٓالِّينَۙ ﴿٨٦﴾ وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَۙ ﴿٨٧﴾

78. "Beni yaratan ve bana doğru yolu gösteren O'dur. 79. Bana yediren, içiren O'dur. 80. Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur. 81. Benim canımı alacak sonra beni tekrar diriltecek olan O'dur. 82. Hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum da O'dur. 83. Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat. 84. Bana, sonra gelecekler arasında, övgü ile anılmak nasip eyle! 85. Beni, Naîm cennetinin vârislerinden eyle! 86. Babamı da bağışla (ona tevbe edip iman etmeyi nasip eyle). Çünkü o sapıklardan biridir. 87. İnsanların diriltilecekleri günde, beni mahcup etme."

وَاِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ/***Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur:*** İbrahim *aleyhisselâm* hastalığı kendine, şifayı da kendisine karşı edepli davranarak Allah'a isnat etti.

اَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيٓـَٔتِي/***Hatalarımı bağışlaması:*** Bir görüşe göre, İbrahim *aleyhisselâm* bununla hadiste geçen şu üç yalanını kastetmiştir: Eşi Sâre'nin kız kardeşi olduğunu söylemesi; "فقال إنّي سَقيمٌ/***Ben galiba hastayım***"[8] demesi ve "بل فعلة كبيرهم/***Aksine bunu onların (putların) en büyüğü yaptı***"[9] demesi.[10] Başka bir görüşe göre, mutlak manada genel hataları kastetmiştir. Çünkü bu üç şey, mazerete binaen vuku bulup söylenmiş şeylerdir ve bunlarda günahlık söz konusu değildir.

لِسَانَ صِدْقٍ/***Övgü ile anılmak:*** "Güzel bir övgü ile anılmak" demektir.

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَۙ ﴿٨٨﴾ اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍۜ ﴿٨٩﴾
وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَۙ ﴿٩٠﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَۙ ﴿٩١﴾ وَقِيلَ

8 Sâffât 37/89.
9 Enbiyâ 21/63.
10 Buhârî, no: 3179; Müslim, no: 2371. Tahrici daha önce geçmişti.

لَهُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَۙ ﴿٩٢﴾ مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ هَلْ يَنْصُرُونَكُمْ اَوْ يَنْتَصِرُونَۜ
﴿٩٣﴾ فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُنَۙ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودُ اِبْلِيسَ اَجْمَعُونَۜ
﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَۙ ﴿٩٦﴾ تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍۙ
﴿٩٧﴾ اِذْ نُسَوِّيكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾ وَمَٓا اَضَلَّنَٓا اِلَّا الْمُجْرِمُونَ
﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَۙ ﴿١٠٠﴾ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَوْ
اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٢﴾ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ وَمَا كَانَ
اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾

88. Zira o gün, ne mal fayda verir ne de evlat! 89. Ancak Allah'a kalb-i selîm (şirk ve günahlardan arındırılmış bir kalp) ile gelenler (o gün mal ve evlatlarından dolayı fayda bulurlar). 90. O gün cennet, takva sahiplerine yaklaştırılır. 91. Cehennem de azgınlara apaçık gösterilir. 92-93. Onlara "Allah'tan başka taptıklarınız hani nerede? Size yardım edebiliyorlar mı ya da kendilerine yardımları dokunuyor mu?" denilir. 94-95. Artık onlar, evet onlar, o azgın kâfirler ve İblis'in bütün askerleri tepetaklak cehenneme atılırlar. 96-102. Orada birbirleriyle kavga ederek şöyle derler: "Vallahi, biz gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz. Çünkü biz sizi Âlemlerin Rabbi ile eşit tutuyorduk. Bizi ancak o günahkârlar saptırdı. Şimdi artık bizim ne şefaatçilerimiz var ne de samimi bir dostumuz! Keşke bizim dünyaya bir dönüş şansımız daha olsa da mü'minlerden olsak!" 103. Muhakkak bunda elbette büyük bir ders vardır. Ancak insanların çoğu imana gelmez. 104. Şüphesiz Rabbin, elbette mutlak güç ve engin merhamet sahibi olanın ta kendisidir.

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَۙ/O gün, ne mal fayda verecektir ne de evlat: Bu ifade ve sonrası İbrahim *aleyhisselâm*'ın sözü olmayıp Allah Teâlâ'nın sözüdür. Fakat İbrahim *aleyhisselâm*'ın sözü olması da muhtemeldir.

إِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلٖيمٍ/Ancak Allah'a kalb-i selîm ile gelen kimse bundan müstesnadır: Bir görüşe göre âyet, "Şirkten ve günahlardan arınmış bir kalp ile gelen kimse bundan müstesnadır" anlamına gelir. Başka bir görüşe göre "Kalbinde ondan başka hiçbir şey bulunmadığı hâlde gelen kimse bundan müstesnadır" demektir. Diğer bir görüşe göre de "Allah korkusu ile yaralanmış bir kalp ile gelen kimse müstesnadır" anlamındadır. "السّليمُ/es-Selîmü" kelimesine "اللديغُ/Allah korkusu ile yaralanmış" manası verilmesini Zemahşerî "tefsire sokulan bid'atlerden biri" olarak değerlendirmiştir. Buradaki istisnanın muttasıl, "مَنْ اَتَى اللّٰهَ/ *men etallahe*" ibaresinin de "لَا يَنْفَعُ/*lâ yenfeu*" kavlinin mef'ûlü olması muhtemeldir. Buna göre mana şöyle olur: "Mal ancak onu Allah yolunda harcayana fayda verir. Evlatlar da ancak kendilerine dini öğretip hakkı tavsiye edenlere fayda verir." İstisnanın muttasıl olması, "مَنْ اَتَى اللّٰهَ/*men etallahe*" kavlinin, muzâfın hazfiyle "مَالٌ وَلَا بَنُونَ/*mâlün velâ benûn*" kavlinden bedel olması da muhtemeldir. Takdiri şöyledir: "الاّ مال من أتى الله وبنوه/Allah'a gelen kimsenin malı ve evlatları bundan müstesnadır." Ayrıca istisnanın "fakat" manasında munkatı olması da muhtemeldir.

وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ/Ve üzlifetü'l-cennetü: Yani cennet yaklaştırılır.

لِلْغَاوٖينَ/Azgınlara: Yani âyetin öncesinin delaletiyle müşriklere.

فَكُبْكِبُوا فٖيهَا/Tepetaklak cehenneme atılırlar: "كُبْكِبُوا/*Kübkibû*" fiili, "yıkmak/devirmek" anlamında "كبَّ/kebbe" fiilinin muzâaf fiildir. Harfleri mananın yinelenmesine delâleten tekrarlanmıştır. Yani Allah onları tekrar tekrar cehenneme atar. Fâil zamiri (و/vav) putlara gider.

الغاوون/Azgınlar: Müşriklerdir. Bir görüşe göre zamir müşriklere gider. Azgınlar da şeytanlardır.

نُسَوّٖيكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمٖينَ/Biz sizi Âlemlerin Rabbi ile eşit tutuyorduk: Yani sizi O'na denk tutuyorduk.

وَمَٓا اَضَلَّنَٓا اِلَّا الْمُجْرِمُونَ/Bizi ancak o günahkârlar saptırdı: Yani bizi yoldan çıkaranlar, onların ileri gelenleri, onların günahkâr ve cüretli olanlarıdır.

حَم۪يمٍ/***Hamîm:*** “Samimi, içten” manasına gelir. Zemahşerî’ye göre, şefaat edenlerin çoğul, dostun tekil getirilmesi, genelde şefaat edenlerin çok, dostların ise az olmasından kaynaklanmaktadır.[11]

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَل۪ينَۚ ﴿١٠٥﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ نُوحٌ اَلَا تَتَّقُونَۚ
﴿١٠٦﴾ اِنّ۪ي لَكُمْ رَسُولٌ اَم۪ينٌۙ ﴿١٠٧﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِۚ ﴿١٠٨﴾
وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَم۪ينَۚ ﴿١٠٩﴾
فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِ ﴿١١٠﴾ قَالُٓوا اَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْاَرْذَلُونَۜ ﴿١١١﴾
قَالَ وَمَا عِلْم۪ي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَۚ ﴿١١٢﴾ اِنْ حِسَابُهُمْ اِلَّا عَلٰى رَبّ۪ي لَوْ
تَشْعُرُونَۚ ﴿١١٣﴾ وَمَٓا اَنَا۬ بِطَارِدِ الْمُؤْمِن۪ينَۚ ﴿١١٤﴾ اِنْ اَنَا۬ اِلَّا نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌۜ
﴿١١٥﴾ قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُوم۪ينَۜ ﴿١١٦﴾ قَالَ
رَبِّ اِنَّ قَوْم۪ي كَذَّبُونِۚ ﴿١١٧﴾ فَافْتَحْ بَيْن۪ي وَبَيْنَهُمْ فَتْحاً وَنَجِّن۪ي وَمَنْ
مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١١٨﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِۚ
﴿١١٩﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاق۪ينَۜ ﴿١٢٠﴾ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ وَمَا كَانَ
اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿١٢١﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُۚ ﴿١٢٢﴾

105. Nûh kavmi de peygamberleri yalancılıkla suçladı. 106-110. Hani kardeşleri Nûh onlara şöyle demişti: “Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Şüphesiz ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Bundan dolayı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi vermek, ancak Âlemlerin Rabbi’ne düşer. Onun için, Allah’ı hesaba katın ve bana itaat edin.” 111. Onlar buna şöyle karşılık verdiler: “Alt tabakadan olan kimseler senin peşine düşüp dururken, sana mı iman edelim!” 112-115. Nûh dedi ki: “Onların ne yaptıklarına dair bir bilgim yoktur. Onların hesabı ancak Rabbime aittir. Keşke aklınız erse! Üstelik ben iman eden kimseleri kovacak değilim. Ben sadece apaçık bir

11 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 327.

uyarıcıyım." 116. Dediler ki: "Ey Nûh! Şayet (Bu davandan) vazgeçmezsen, iyi bil ki, taşlanmışlardan olacaksın!" 117-118. Nûh şöyle dedi: "Rabbim! Kavmim beni yalancılıkla suçladı. Artık benimle onların arasında sen hükmünü ver. Beni ve beraberimdeki mü'minleri kurtar." 119. Bunun üzerine biz onu ve beraberindekileri, o dolu geminin içine alarak kurtardık. 120. Sonra da geri kalanları suda boğduk. 121. Muhakkak bunda elbette büyük bir ders vardır. Ancak insanların çoğu imana gelmez. 122. Şüphesiz Rabbin, elbette mutlak güç ve engin merhamet sahibi olanın ta kendisidir.

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ/***Nûh kavmi de peygamberleri yalancılıkla suçladı:*** "كَذَّبَتْ/***Kezzebet***" fiili "***kavm***"e isnad edilmiştir. Bu fiilde müenneslik alameti bulunması "***kavim***" kelimesinin "topluluk ve ümmet" manasına gelmesinden kaynaklanmaktadır. Şayet "Niçin Allah '***mürselîn***' kelimesini çoğul kullanmıştır. Hâlbuki kavmi sadece Nûh'u yalancılıkla itham etmiştir?" denilecek olursa buna iki şekilde cevap verilebilir:

Birincisi: Allah bu ifadeyle bir cins isim olarak peygamberliği kastetmiştir. Bu senin "فلان يركب الخيل وإنما لم يركب إلا فرسا واحدا/Filan kişi ata biner ancak tek bir ata biner" demen gibidir.

İkincisi: Şüphesiz bir peygamberi yalancılıkla itham eden, bütün peygamberleri yalancılıkla itham etmiş sayılır. Çünkü peygamberlerin söyledikleri hep aynıdır ve hepsi de aynı dine çağırır. "كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ/***Âd (kavmi) de peygamberleri yalancılıkla suçladı***"[12] ve benzeri âyetler hakkındaki cevap da böyledir.

وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ/***Alt tabakadan olanlar senin peşine düşüyor:*** "الْأَرْذَلُونَ/***el-Erzelûn***" kelimesi "الْأَرْذَلُ/el-erzelü" kelimesinin çoğuludur. Bununla ilgili açıklama "وَمَا نَرٰيكَ اتَّبَعَكَ اِلَّا الَّذ۪ينَ هُمْ اَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ/***Bizim düşünmeden hareket eden alt tabakamızdan başkasının sana uyduğunu görmüyoruz***"[13] âyetinin tefsirinde geçmişti.

12 Şuarâ 26/123.
13 Hûd 11/27.

وَمَٓا اَنَا۠ بِطَارِدِ الْمُؤْمِنٖينَ/***İman eden kimseleri kovacak değilim:*** Yani o alt tabaka dediğiniz kimseleri kovacak değilim. Çünkü kâfirler Nûh'tan onları kendisinden uzaklaştırmasını istemişlerdir. Nitekim Kureyş de Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den Ammâr b. Yâsir, Suheyb, Bilâl vb. zayıf/savunmasız kimseleri yanından uzaklaştırmasını istemiştir.

الْمَرْجُومٖينَ/***el-Mercûmîne:*** Allah bu ifadeyle, taş ile yahut söz ile -ki o sövmektir- recmi kastetmiş olabilir.

فَافْتَحْ بَيْنٖي وَبَيْنَهُمْ/***Artık benimle onların arasını ayır:*** Yani aramızda hüküm ver.

فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ/***Fi'l-fülki'l-müşhûni:*** Yani o dolu geminin içinde.

كَذَّبَتْ عَادٌۨ الْمُرْسَلٖينَۚ ﴿١٢٣﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ هُودٌ اَلَا تَتَّقُونَۚ ﴿١٢٤﴾
اِنّٖي لَكُمْ رَسُولٌ اَمٖينٌۙ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُونِۚ ﴿١٢٦﴾ وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ
عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمٖينَۜ ﴿١٢٧﴾ اَتَبْنُونَ بِكُلِّ رٖيعٍ
اٰيَةً تَعْبَثُونَۙ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَۚ ﴿١٢٩﴾ وَاِذَا
بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارٖينَۚ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُونِۚ ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا
الَّذٖٓي اَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَۚ ﴿١٣٢﴾ اَمَدَّكُمْ بِاَنْعَامٍ وَبَنٖينَۙ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّاتٍ
وَعُيُونٍۚ ﴿١٣٤﴾ اِنّٖٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظٖيمٍۜ ﴿١٣٥﴾ قَالُوا سَوَٓاءٌ
عَلَيْنَٓا اَوَعَظْتَ اَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظٖينَۙ ﴿١٣٦﴾ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا خُلُقُ الْاَوَّلٖينَۙ
﴿١٣٧﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبٖينَۚ ﴿١٣٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَهْلَكْنَاهُمْۜ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ
وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿١٣٩﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزٖيزُ الرَّحٖيمُۚ ﴿١٤٠﴾

123. Âd (kavmi) de peygamberleri yalancılıkla suçladı. 124-127. Kardeşleri Hûd onlara şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Şüphesiz ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Bundan dolayı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi vermek, ancak

Âlemlerin Rabbi'ne düşer. 128-130. Siz, abesle iştigal ederek her yüksek yere (dağ gibi) bir alâmet (saray) mı inşa ediyorsunuz? Temelli kalacağınızı umarak kale gibi sağlam yapılar mı ediniyorsunuz? Yakaladığınız zaman, zorbalar gibi mi yakalıyorsunuz? 131. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. 132-134. O bildiğiniz şeyleri size veren yani size hayvanlar, oğullar, bağlar ve pınarlar ihsan eden Allah'a karşı gelmekten sakının. 135. Doğrusu ben, sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum." 136-138. Onlar buna şöyle karşılık verdiler: "Sen öğüt versen de öğüt verenlerden olmasan da bizim için birdir. Bu yaptığın şey, öncekilerin âdetinden başka bir şey değildir. Dahası azaba uğratılacak da değiliz." 139. Böylece onu yalancılıkla itham ettiler. Bunun üzerine biz de onları helâk ettik. Doğrusu bunda büyük bir ibret vardır. Buna rağmen onların birçoğu iman etmez. 140. Şüphesiz Rabbin, mutlak güç ve engin merhamet sahibi olandır.

بِكُلِّ رِيعٍ/***Her yüksek yere:*** "الرِّيعُ/er-Rîu" kelimesi "yüksek yer" demektir. Bir görüşe göre "yol" demektir.

اٰيَةً/***Âyeten:*** "Yüksek binalar" anlamına gelir. Bir görüşe göre "güvercin kuleleri" demektir.

مَصَانِعَ/***Mesâniu:*** "المصنع/el-Mesneu" kelimesinin çoğuludur ve "sağlam yapılmış binalar" demektir. Bir görüşe göre "su kaynağı" demektir.

اَمَدَّكُمْ بِاَنْعَامٍ/***Size hayvanlar ihsan etti:*** "اَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ/***Size bildiğiniz şeyleri ihsan etti***" âyetinin bir tefsiridir. Allah, ibareyi önce müphem bıraktı sonra tefsir etti.

خُلُقُ الْاَوَّلِينَ/***Öncekilerin âdeti:*** "خ/Hı" ve "ل/lam" harflerinin dammesiyle "onların âdeti" anlamına gelir. Âyetin manası şöyledir: Onlar şöyle dediler: "Bizim din telakkimiz, önceki insanların âdetlerinden başka bir

şey değildir.” Aynı kelime “خ/hı” harfinin fethası ve “ل/lam” harfinin sükûnuyla da okunmuştur.[14] Buna göre iki vecih muhtemeldir:

Birincisi: “Yaratılış/huy/mizaç (hilkat)” anlamına gelir. Buna göre âyetin manası “Bizim taşıdığımız huy/mizaç öncekilerin mizacından başka bir şey değildir” şeklinde olur.

İkincisi: “Yalan” manasında “uydurma” demektir. Buna göre âyet “Senin getirdiğin şeyler, öncekilerin yalan ve uydurmalarından başka bir şey değildir” manasına gelir.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ صَالِحٌ اَلَا تَتَّقُونَ
﴿١٤٢﴾ اِنّ۪ي لَكُمْ رَسُولٌ اَم۪ينٌ ﴿١٤٣﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِ ﴿١٤٤﴾
وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿١٤٥﴾
اَتُتْرَكُونَ ف۪ي مَا هٰهُنَٓا اٰمِن۪ينَ ﴿١٤٦﴾ ف۪ي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٍ
وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَض۪يمٌ ﴿١٤٨﴾ وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتاً فَارِه۪ينَ
﴿١٤٩﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِ ﴿١٥٠﴾ وَلَا تُط۪يعُٓوا اَمْرَ الْمُسْرِف۪ينَ
﴿١٥١﴾ اَلَّذ۪ينَ يُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿١٥٢﴾ قَالُٓوا اِنَّمَٓا
اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّر۪ينَ ﴿١٥٣﴾ مَٓا اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا فَأْتِ بِاٰيَةٍ اِنْ كُنْتَ
مِنَ الصَّادِق۪ينَ ﴿١٥٤﴾ قَالَ هٰذِه۪ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ
﴿١٥٥﴾ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُٓوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ﴿١٥٦﴾ فَعَقَرُوهَا
فَاَصْبَحُوا نَادِم۪ينَ ﴿١٥٧﴾ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ
اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿١٥٨﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُ ﴿١٥٩﴾

141. Semûd (kavmi) de peygamberleri yalancılıkla suçladı. 142-145. Kardeşleri Sâlih onlara şöyle demişti: “Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Şüphesiz ben, size gönderilmiş

---

14 “خَلْقُ الْاَوَّل۪ينَ” Ebû Ca‘fer ve İbn Kesîr “خ/hı” harfinin fethası ve “ل/lam” harfinin sükûnuyla, geri kalanlar da “hı” ve “lam” harflerinin dammesiyle okumuşlardır. Bk. İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 375.

güvenilir bir elçiyim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Bundan dolayı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi vermek ancak Âlemlerin Rabbi'ne düşer. 146-148. (Ey kavmim!) Siz burada, bahçelerin ve pınarların içinde; ekinlerin, salkımları olgunlaşmış hurmalıkların arasında güven içinde bırakılacağınızı mı zannediyorsunuz? 149. Böyle zannedip dağları yontuyor, ustaca pratik evler yapıyorsunuz. 150. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. 151-152. Islah etmek şöyle dursun, tam aksine bozgunculuk çıkararak yeryüzünü yaşanmaz hâle getiren fanatiklerin emrine uymayın." 153. Dediler ki: "Sen, kesinlikle büyülenmişlerden birisin! 154. Sen de ancak bizim gibi bir insansın. Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi bize bir mucize getir." 155. Sâlih şöyle dedi: "Bu mucize bir dişi devedir. Onun bir su içme hakkı vardır, belli bir günün içme hakkı da sizindir. 156. Sakın ona bir kötülük yapmayın. Yoksa büyük bir günün azabı sizi yakalar." 157. Bu uyarıya rağmen deveyi boğazlayıp öldürdüler. Ancak yaptıklarına pişman oldular. 158. Derhal azap onları yakaladı. Doğrusu bunda büyük bir ders vardır. Buna rağmen onların birçoğu iman etmez. 159. Şüphesiz Rabbin, mutlak güç ve engin merhamet sahibi olandır.

أَتُتْرَكُونَ/*Bırakılacağınızı mı zannettiniz?*: Bu, onları bir korkutmadır. Manası da şöyledir: "İnkârınızla birlikte nimetler içerisinde bırakılmanızı mı ümit ediyorsunuz?"

وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ/*Salkımları olgunlaşmış hurmalıkların arasında:* "الطلع/الطلعة/ed-Tal'u" kelimesi "zarından çıkmasından önceki, bitiminin başlangıcında olan hurma salkımı" demektir. "الهضيم/el-Hedîm" ise "yumuşak ve yaş" demektir. Buna göre âyet "Hurmanın salkımı tamam ve olgundur" anlamına gelir. Bir görüşe göre, "ilk çıkan taze/yaş (turfanda hurma)" demektir. Başka bir görüşe göre "çekirdeği bulunmayan" demektir. Şayet "Niçin bahçeler dile getirildikten sonra ayrıca hurma zikredilmiştir? Hâlbuki bahçeler hurmayı da ihtiva eder?"

denilirse, buna şöyle cevap verilir: Hurma burada “فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ/ ***İkisinde de her türlü meyveler, hurma ve nar vardır***”[15] âyetinde olduğu gibi diğerlerinden ayrılarak ifade edilmiştir. Allah her iki âyette de içerisinde hurma bulunmayan bahçeleri kastetmiş sonra da onlara hurmayı eklemiş olabilir.

وَتَنْحِتُونَ/***Yontup ev yapıyorsunuz:*** Bunun tefsiri A‘râf sûresinde geçmişti.[16]

فَارِهِينَ/***Fârihîne:*** Bu ibare, elifli olarak da elifsiz olarak da okunmuştur.[17] “تَنْحِتُونَ/***Tenhıtûne***” fiilinde bulunan failin (و/vav) hâli olarak mansubdur. Canlılık ve akıllılık anlamında “الفَرَاحَة/el-ferâha” kelimesinden türemiştir. Bir görüşe göre, “güçlüler,” başka bir görüşe göre de “azgınlar, şımarıklar” anlamına gelir.

مِنَ الْمُسَحَّرِينَ/***Büyülenmişlerden:*** Bu, “büyülenmişler” anlamında mübalağadır ve “sin” harfinin kesrasıyla “السِّحْرُ/sihir/büyü” kelimesinden gelmektedir. Bir görüşe göre, “görüş” anlamında “sin” harfinin fethasıyla “السَّحْرُ/es-sehru” kelimesinden gelmektedir. Buna göre mana “Sen ancak bir beşersin” olur.

لَهَا شِرْبٌ/***Lehâ şirbün:*** Yani sudan bir payı/hakkı vardır.

فَاَصْبَحُوا نَادِمِينَ/***Ancak yaptıklarına pişman oldular:*** Renkleri Sâlih *aleyhisselâm*’ın verdiği habere göre değişince pişman olmuşlar, ne var ki, pişmanlık kendilerine bir fayda vermemiştir. Derken onları ölümlerine yol açan bir çığlık yakalamıştır. Burada sözü edilen azap budur.

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ لُوطٌ اَلَا تَتَّقُونَ
﴿١٦١﴾ اِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ ﴿١٦٣﴾
وَمَا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٤﴾
اَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ

15 Rahmân 55/68.
16 A‘râf 7/74.
17 “فَارِهِينَ” Kûfeliler ve İbn Âmir elif ile okumuşlardır. Bk. İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 375.

اَزْوَاجِكُمْ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾ قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ
مِنَ الْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٧﴾ قَالَ اِنّ۪ي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾ رَبِّ
نَجِّن۪ي وَاَهْل۪ي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾ فَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُٓ اَجْمَع۪ينَ ﴿١٧٠﴾
اِلَّا عَجُوزاً فِي الْغَابِر۪ينَ ﴿١٧١﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْاٰخَر۪ينَ ﴿١٧٢﴾ وَاَمْطَرْنَا
عَلَيْهِمْ مَطَراًۚ فَسَٓاءَ مَطَرُ الْمُنْذَر۪ينَ ﴿١٧٣﴾ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ وَمَا كَانَ
اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿١٧٤﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُ ﴿١٧٥﴾

160. Lût kavmi de peygamberleri yalancılıkla suçladı. 161-164. Kardeşleri Lût onlara şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Şüphesiz ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Bundan dolayı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi vermek ancak Âlemlerin Rabbi'ne düşer. 165-166. Rabbinizin sizler için yarattığı eşlerinizi bırakıp da insanlar içinden erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Hayır, hayır, siz haddi aşmış (sapık) bir kavimsiniz!" 167. Onlar şöyle dediler: "Ey Lût! (Bu davandan) vazgeçmezsen, şunu bil ki, sürgün edilenlerden olacaksın!" 168. Lût şöyle dedi: "Doğrusu, ben sizin bu işinizden tiksinmekteyim! 169. Rabbim! Beni ve ailemi, onların yapageldikleri şeylerden kurtar." 170. Bunun üzerine onu ve bütün ailesini kurtardık. 171. Ancak ihtiyar bir kadın (acûze) müstesna. O, geride kalanlardan oldu. 172. Sonra diğerlerini helâk ettik. 173. Üzerlerine öyle bir yağmur yağdırdık ki... Uyarılanların (fakat yola gelmeyenlerin) yağmuru kötü oldu! 174. Şüphesiz bunda elbette büyük bir ibret vardır. Buna rağmen böylelerinin birçoğu iman etmez. 175. Şüphesiz Rabbin, mutlak güç ve engin merhamet sahibi olandır.

مِنَ الْقَالِينَ/***Mine'l-kâlîne:*** Bu ifade, "buğzedenlerden" demektir. "Buğzeden" yahut "buğzedenlerden" sözünde cinas çeşitlerinden bir çeşit vardır.

مِمَّا يَعْمَلُونَ/***Onların yapageldikleri şeylerden:*** Yani onların işledikleri suçların cezasından beni kurtar yahut onların amellerinden beni koru. İlki daha tercihe layıktır.

اِلَّا عَجُوزاً/***Ancak ihtiyar bir kadın (acûze) müstesna:*** İhtiyar bir kadından maksat, Lût'un karısıdır.

فِي الْغَابِرِينَ/***O, geride kalanlardan oldu:*** Bu ibare, A'râf sûresi 83. Âyetin ve "وَاَمْطَرْنَا/***ve yağmur yağdırdık"*** ibaresi de aynı şekilde A'râf sûresi 84. âyetin tefsirinde geçmişti.

كَذَّبَ اَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ الْمُرْسَلِينَۚ ﴿١٧٦﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ اَلَا تَتَّقُونَۚ
﴿١٧٧﴾ اِنّ۪ي لَكُمْ رَسُولٌ اَم۪ينٌۙ ﴿١٧٨﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِۚ ﴿١٧٩﴾
وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿١٨٠﴾
اَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِر۪ينَۚ ﴿١٨١﴾ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ
الْمُسْتَق۪يمِۚ ﴿١٨٢﴾ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَٓاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ
مُفْسِد۪ينَۚ ﴿١٨٣﴾ وَاتَّقُوا الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْاَوَّل۪ينَ ﴿١٨٤﴾ قَالُٓوا
اِنَّمَٓا اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّر۪ينَۙ ﴿١٨٥﴾ وَمَٓا اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَاِنْ نَظُنُّكَ لَمِنَ
الْكَاذِب۪ينَۚ ﴿١٨٦﴾ فَاَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفاً مِنَ السَّمَٓاءِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِق۪ينَ
﴿١٨٧﴾ قَالَ رَبّ۪ٓي اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَهُمْ عَذَابُ
يَوْمِ الظُّلَّةِ اِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ﴿١٨٩﴾ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ وَمَا كَانَ
اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿١٩٠﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُ ﴿١٩١﴾

176. Eyke halkı da peygamberleri yalancılıkla suçladı. 177-180. Şuayb onlara şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Şüphesiz ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Bundan dolayı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi vermek, ancak Âlemlerin Rabbi'ne düşer. 181. Ölçüyü tam yapın, eksiltenlerden olmayın. 182. Doğru

terazi ile tartın. 183. İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın. Bozgunculuk yaparak yeryüzünü yaşanmaz hâle getirmeyin. 184. Sizi ve önceki nesilleri yaratan Allah'tan korkun." 185. Şöyle karşılık verdiler: "Sen, kesinlikle büyülenmişlerden birisin! 186. Sen de ancak bizim gibi bir beşersin. Kanaatimiz o ki sen, muhakkak yalancılardan birisin. 187. Şayet doğru sözlülerden isen, üstümüze gökten bela yağdır." 188. Şuayb şöyle dedi: "Rabbim yaptıklarınızı en iyi bilendir." 189. Hâsılı onu yalancılıkla itham ettiler. Bunun üzerine kendilerini o gölge gününün azabı yakalayıverdi. Gerçekten o, büyük bir günün azabı idi! 190. Şüphesiz bunda elbette büyük bir ibret vardır. Buna rağmen böylelerinin birçoğu iman etmez. 191. Şüphesiz Rabbin, mutlak güç ve engin merhamet sahibi olandır.

أَصْحَابُ لْئَيْكَةِ/***Eyke halkı:*** Eyke kelimesi Hicr ve Kâf sûrelerinde olduğu gibi hemze ve "te" harfinin kesresiyle okunmuştur[18] ve "ağaçları sık olan yer/orman" anlamına gelir. Burada ve Sâd sûresinde ise "lam" ve "te" harflerinin fethası ile okunmuştur. Bir görüşe göre o, hemzesi hafifletilmiş bir kelimedir. Diğer bir görüşe göre Eyke, onların memleketinin adıdır. Bu görüş, "te"nin fethasıyla gayr-i munsarif olan bu okuyuşun delâletiyle onun bir özel isim olduğunu destekliyor. Ancak Zemahşerî bu görüşü zayıf görmektedir. Ona göre "Eyke" tanınmayan/bilinmeyen bir isimdir.[19]

إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ/***Hani Şuayb onlara şöyle demişti:*** Nûh ve diğerlerinin hikâyesinde kullanılan "أَخُوهُمْ/***kardeşleri***" ifadesi burada

18 "أصحاب الأيكة" İki Medine imamı Nâfi' ve Ebû Ca'fer ile İbn Kesîr ve İbn Âmir, bu ibareyi, burada ve Hicr sûresi 78. âyette öncesinde vasıl elifi ve sonrasında hemze olmaksızın fethalı bir "lam" ve müenneslik "te"sinin fethasıyla "حيوة" ve "طلحة" misali "leyke" şeklinde okumuşlardır. Bütün Mushaf'larda da resmen bu şekildedir. Geri kalan imamlar "lam"ın sükûnuyla birlikte vasıl elifi ve sonrasında fethalı bir hemzeyle ve her iki yerde de müenneslik "te"sinin kesresiyle "Eyke" şeklinde; Hamza da vakıf hâlinde aslına uygun olarak okumuştur (yani yukarıdakilerin hazfettiği elif ve hemzeye göre "Ashâbu'l-Eyke" şeklinde). Kıraat imamları Hicr ve Kâf sûrelerindeki bu iki harfi, Mushaf'ların icma ettiği bu hâl üzere okumuşlardır. Verş ve ona uyanlar da bu asıl üzere okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 375.

19 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 336.

kullanılmamıştır. Bir görüşe göre, Şuayb onların kabilesinden biri olarak Medyen'e peygamber olarak gönderilmiştir. Bu sebeple "وإلى مدين أخاهم شعيبا/***Medyen'e kardeşleri Şuayb'ı peygamber olarak gönderdik***"[20] buyurulmuştur. Şuayb aynı şekilde onların kabilesinden olmadığı hâlde Ashâbu'l-Eyke'ye de peygamber olarak gönderilmiştir. Bundan dolayı "kardeşleri" denilmemiştir. Buna göre Şuayb her iki kabileye de peygamber olarak gönderilmiştir. Bir görüşe göre Ashâbu'l-Eyke, Medyen'dir. Fakat onlar kabilelerinin ismiyle anıldıklarında "اَخُوهُمْ/***kardeşleri***" denilmiş fakat orada helak olan Eyke'ye nisbet edildiklerinde Şuayb'ı oraya nisbet etmekten tenzihen "kardeşleri" denilmemiştir.

مِنَ الْمُخْسِرِينَ/***Mine'l-mükhsirîne:*** "Ölçüyü ve tartıyı noksan yapanlardan" manasına gelir.

بِالْقِسْطَاسِ/***Bi'l-kıstâsi:*** "Mutedil bir ölçü ile" demektir.

وَالْجِبِلَّةَ/***Ve'l-cibille:*** "Asırlar ve önceki nesiller" demektir.

عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ/***O gölge gününün azabı:*** Bu, onları yakan ateşten bir buluttur. Allah Medyen'i sayhayla (gürültü), Ashâbu'l-Eyke'yi de gölgelendikleri günün azabıyla helak etmiştir. Şayet" Her hikâyede 'اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً/***Şüphesiz bunda elbette büyük bir ibret vardır'*** sözü niçin tekrar edilmiştir?" denilecek olursa buna, "Bu, ibret almada daha açık, kalpleri azarlamak bakımından daha etkilidir" diye cevap verilir. Aynı şekilde bunlardan her bir hikâye, sanki kendiyle sınırlı meydana gelmiş bir sözdür ve sahibinin bitirdiği ile sona ermiştir.

وَاِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَمِينُ ﴿١٩٣﴾
عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ
﴿١٩٥﴾ وَاِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْاَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾ اَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ اٰيَةً
اَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمٰٓؤُا بَنِي اِسْرَٓائِلَ ﴿١٩٧﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلٰى بَعْضِ
الْاَعْجَمِينَ ﴿١٩٨﴾ فَقَرَاَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٩﴾

20 Hûd 11/84.

192. Muhakkak ki Kur'ân elbette Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. 193-195. Resûlüm! Onu Rûhu'l-Emîn, senin kalbine uyarıcılardan olasın diye, apaçık Arap diliyle indirmiştir. 196. Ayrıca o, elbette öncekilerin kitaplarında da vardır. 197. İsrailoğulları bilginlerinin onu bilmesi, onlar için bir delil değil midir? 198-199. Şayet Biz Kur'ân'ı Arapça bilmeyenlerden birine indirseydik ve o kimse de bunu onlara okusaydı, yine de ona iman etmezlerdi.

وَاِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ/***Muhakkak ki o, elbette Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir:*** "ہُ/***Hû***" zamiri Kur'ân'a gider.

الرُّوحُ الْاَمِينُ/***Rûhu'l-Emîn:*** Yani Cibrîl/Cebrâil *aleyhisselâm*.

عَلٰى قَلْبِكَ/***Kalbine:*** Bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Kur'ân'ı ezberlediğine işaret eder. Çünkü ezberleyen kalptir.

بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ/***Arap diliyle:*** Burada Arap dili kastedilmiştir. "نَزَلَ/***Nezele***" fiiliyle yahut "الْمُنْذِرِينَ/***el-münzirîne***" ile bağlantılıdır.

وَاِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْاَوَّلِينَ/***Ayrıca o, elbette daha öncekilerin kitaplarında da vardır:*** Âyet, "Kur'ân, öncekilerin kitaplarında zikredilmiştir" manasına gelir. Bunda Kur'ân'ın sıhhatine delil vardır.

Sonra Allah, "اَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ اٰيَةً اَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمٰٓؤُا بَنِي اِسْرَٓائِلَ/***İsrailoğulları bilginlerinin onu bilmesi, onlar için bir delil değil midir?***" sözüyle "Bu, Allah katından sizin için bir delil ve hüccettir" anlamında Kureyş'e delil getirmiştir. İsrailoğulları bilginlerinden maksat, Abdullah b. Selâm gibi onlardan Müslüman olan kimselerdir. Bir görüşe göre, bunlar, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamber olarak gönderileceğini müjdelemişlerdir.

وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلٰى بَعْضِ الْاَعْجَمِينَ/***Şayet Biz Kur'ân'ı Arapça bilmeyenlerden birine indirseydik:*** "الأعجميّ/el-A'cemiyyü" kelimesi, "أعجم/a'cem" kelimesinin çoğuludur ve "insan, hayvan ve cansız varlıklardan konuşmayan/konuşamayan kimse" demektir. "el-A'cem"

kelimesi “Aceme mensup” anlamına da gelir. Bir görüşe göre “Acem” ve “A‘cem” aynı manaya gelir. Buna göre âyet şu manaya gelir: “Muhakkak Kur’ân, şayet konuşamayan kimselere inmiş olsaydı, sonra onu o kimseler okusalardı, yine de o kimseler inatları sebebiyle ona inanmazlardı.” Âyette getirdiği delillerin açıklığına rağmen müşriklerin kendisini inkâr etmelerinden dolayı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e yönelik bir teselli vardır.

كَذٰلِكَ سَلَكْنَاهُ ف۪ي قُلُوبِ الْمُجْرِم۪ينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِه۪ حَتّٰى
يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَل۪يمَ ﴿٢٠١﴾ فَيَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾
فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾
اَفَرَاَيْتَ اِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِن۪ينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَٓاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ
﴿٢٠٦﴾ مَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾ وَمَٓا اَهْلَكْنَا مِنْ
قَرْيَةٍ اِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ ﴿٢٠٨﴾ ذِكْرٰى وَمَا كُنَّا ظَالِم۪ينَ ﴿٢٠٩﴾

200. Biz onu günahkârların kalplerine işte böyle soktuk. 201. Ne var ki, acıklı azabı görünceye kadar ona iman etmeyeceklerdir. 202. Söz konusu azap onlara, -onlar farkına varmadan- ansızın geliverir. 203. O zaman “Bize (imana gelmemiz için) biraz mühlet verilir mi acaba?” diyeceklerdir. 204. Onlar (sürekli azap talepleriyle), bizim azabımızı çabuklaştırmak mı istiyorlar? 205-206. Biz onları yıllarca yaşatıp nimetlerden faydalandırsak sonra da tehdit edilmekte oldukları (azap) başlarına gelse! Buna ne dersin! 207. (Buna rağmen) faydalandırıldıkları nimetler onlara hiç yarar sağlamayacaktır. 208-209. Biz hiçbir memleketi, öğüt vermek üzere uyarıcılar göndermeden helâk etmemişizdir. Biz zalim değiliz.

كَذٰلِكَ سَلَكْنَاهُ ف۪ي قُلُوبِ الْمُجْرِم۪ينَ/**Biz onu, günahkârların kalplerine işte böyle soktuk:** “سَلَكْنَاهُ/**Seleknâhü”** kelimesi “أدخلناه/onu soktuk” demektir. Buradaki “ه/hû” zamiri, az önce geçen söz ile kendisine delil

getirilen kimseyi yalanlamak içindir yahut Kur'ân'a gider. Yani biz onu onların kalplerine yalanladıkları hâlde soktuk. "كَذٰلِكَ/***Kezâlike***" kavlinin takdiri şöyledir: "Bu tutum gibi/aynı şekilde biz onu soktuk." "الْمُجْرِمِينَ/***el-Mücrimîne***" ifadesiyle Allah, Kureyşlileri yahut önceki inançsızları kastetmiş olabilir. Bu tür kimseler, Allah'ın kalplerine yerleştirmiş olduğu Kur'ân'ın hakikatine iman etmemişlerdir.

فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ/***O zaman "Bize (imana gelmemiz için) biraz mühlet verilir mi acaba?" diyeceklerdir:*** Ecellerinin tehir edilmesini temenni edeceklerdir. Ancak onların bu isteği onlara bir fayda vermeyecektir.

اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ/***Onlar (sürekli azap talepleriyle), Bizim azabımızı çabuklaştırmak mı istiyorlar?:*** Bu, "وَاِذْ قَالُوا اللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَٓاءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيمٍ/***Hani (o kâfirler) bir zaman 'Ey Allah'ım! Eğer bu Kitap senin katından gelmiş bir gerçek ise üzerimize gökten taş yağdır yahut bize elem verici bir azap getir!' demişlerdi***"[21] ve benzeri sözleriyle azabı çabuk istemelerinden dolayı Kureyş'e yönelik bir azarlamadır.

اَفَرَاَيْتَ اِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ/***Ne dersin! Biz onları yıllarca yaşatıp nimetlerden faydalandırsak:*** Âyetin manası şudur: "Onların istedikleri müddet senelerce uzun olsa bile peşinden azabın inmesiyle birlikte onlara hiç bir fayda vermeyecektir. Çünkü gelecek her şey yakındır." Kimine göre de "سِنِينَ/***seneler***" ile "dünyadaki ömür" kastedilmiştir.

وَمَٓا اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ/***Biz hiçbir memleketi, öğüt vermek üzere uyarıcılar göndermeden helâk etmemişizdir:*** Âyet, "Allah Teâlâ hiçbir kavmi kendilerine bir peygamber gönderip uyarmak suretiyle üzerlerine bir delil ikame etmeden ve onlar da bunu yalanlamadan helâk etmemiştir" anlamına gelir.

ذِكْرٰى/***Öğüt:*** Bu kelime "inzâr/uyarı" manasında masdariyet yahut "مُنْذِرُونَ/***münzirûne***" kelimesinde bulunan zamirin "hâl"i ya da sebep bildiren mef'ul üzere mansubdur. Veya gizli bir mübtedanın haberi olarak merfûdur.

21 Enfâl 8/32.

وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ ﴿٢١٠﴾ وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾ اِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ﴿٢١٢﴾

210. O'nu (Kur'ân'ı) şeytanlar indirmedi. 211. (Dahası) bu onlara düşmez; zaten buna güçleri de yetmez. 212. Şüphesiz onlar, vahye kulak vermekten uzak tutulmuşlardır.

وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ/***Onu (Kur'ân'ı) şeytanlar indirmedi:*** Buradaki "ه/***onu***" zamiri Kur'ân'a gider ve bu, "Kur'ân dedikleri şey, şeytanların Muhammed'e indirdiği kehânet ürünü bir şeydir" diyen kimseye verilmiş bir cevaptır.

وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ/***(Dahası) bu onlara düşmez; zaten buna güçleri de yetmez:*** Yani onların bunu yapabilmeleri mümkün değildir, güçleri yetmez. "مَا يَنْبَغِي/***Mâ yenbeğî***" lafzı bazen "mümkün değildir," bazen de "uygun düşmez" manasında kullanılır.

اِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ/***Şüphesiz onlar, vahye kulak vermekten uzak tutulmuşlardır:*** Bu, şeytanların kehânete güç yetiremeyeceklerine dair bir delil/gerekçedir. Çünkü onlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamber olarak gönderilmesiyle birlikte vahye kulak verip nüfuz etmekten alıkonulmuşlardır. Kehânet işi daha çok bundan önce yaygındır.

فَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ ﴿٢١٣﴾ وَاَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْاَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢١٥﴾ فَاِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ اِنِّي بَرِيٓءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢١٦﴾

213. O hâlde sakın Allah ile beraber başka bir ilâha kulluk edip el açma, sonra cezalandırılanlardan olursun! 214. Önce en yakın akrabanı uyar. 215. Sana uyan mü'minlere merhamet kanadını ger. 216. Şayet sana karşı gelirlerse, "Muhakkak ki ben sizin yaptıklarınızdan uzağım" de.

وَاَنْذِرْ عَش۪يرَتَكَ الْاَقْرَب۪ينَ/***Önce en yakın akrabanı uyar:*** Kişinin aşireti, onun en yakın akrabalarıdır. Bu âyet nâzil olunca Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabalarını şöyle uyarmıştır: ***"Ey Hâşimoğulları! Kendinizi cehennemden koruyun. Ey Abdülmuttaliboğulları! Kendinizi cehennemden koruyun."*** Sonra aynı şekilde kızı Fâtıma'ya ve halası Safiyye'ye seslenmiştir. Zemahşerî bunun iki manaya geldiğini söylemiştir:

Birincisi: Bu, diğer insanlardan önce akrabalarını uyarmaya başlamasıyla ilgili Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yönelik bir emirdir.

İkincisi: Akrabalarına, akrabanın akrabasına gösterdiği merhameti göstermemesi ve onları uyarmada toleransta bulunmamasına yönelik bir emirdir.

وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ/***Merhamet kanadını ger:*** Bu, kişinin yumuşak ve merhametli yönünü ve mütevazı yönünü ifade eden bir deyimdir.

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَز۪يزِ الرَّح۪يمِۙ ﴿٢١٧﴾ اَلَّذ۪ي يَرٰيكَ ح۪ينَ تَقُومُۙ ﴿٢١٨﴾
وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِد۪ينَ ﴿٢١٩﴾ اِنَّهُ هُوَ السَّم۪يعُ الْعَل۪يمُ ﴿٢٢٠﴾

217. Mutlak güç ve engin merhamet sahibi (olan Allah'a) güvenip dayan. 218. O ki, (namaza) kalktığın zaman seni görüyor. 219. Secde edenler arasında bulunup dolaşmanı da (görüyor). 220. Çünkü O, her şeyi en iyi işiten, her şeyi en iyi bilenin ta kendisidir.

اَلَّذ۪ي يَرٰيكَ ح۪ينَ تَقُومُ/***O ki, kıyam ettiğin zaman seni görüyor:*** Yani namaza kalktığın zaman seni görüyor. Bu ifadeyle Allah, diğer dinî görevleri yapmayı da kastetmiş olabilir.

وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِد۪ينَ/***Secde edenler arasında bulunup dolaşmanı da (görüyor):*** Bu ibare, "يَرٰيكَ/***yerâke***" fiilindeki mef'ul zamirine (كَ/ke) atfedilmiştir ve "Allah seni kıyama kalktığında da secdeye vardığında da görür" manasına gelir. Bir görüşe göre, "Allah seni namaz kılanlar

arasında namaz kılarken görür" manasına gelir. Bunda cemaatle namaza işaret vardır. Başka bir görüşe göre, "Arkanda namaz kılanlar arasında gözünün dolaşıp durduğunu görür" demektir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları sırtı dönük olmasına rağmen görüyordu.

هَلْ اُنَبِّئُكُمْ عَلٰى مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ ﴿٢٢١﴾ تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ
اَثِيمٍ ﴿٢٢٢﴾ يُلْقُونَ السَّمْعَ وَاَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ ﴿٢٢٣﴾

221. Şeytanların ineceği (musallat olacağı) kimseleri size haber vereyim mi? 222. Onlar, yalana/iftiraya ve günaha düşkün olan herkesin üstüne inerler. 223. Böyleleri, (şeytanlaştırılanlara) kulak verirler. Onların çoğu yalancıdır.

تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيمٍ/Şeytanlar, yalana/iftiraya ve günaha düşkün olan herkesin üstüne inerler: Bu âyet, önceki ***"Şeytanların ineceği (musallat olacağı) kimseleri size haber vereyim mi?"*** âyetinde geçen soruya verilmiş bir cevaptır. "الأفّاك/el-Effâkü" kelimesi "الكذّاب/çok yalancı" demektir. "الأثيم/el-Esîmü" kelimesi de "الإثْم/günaha dalmak" fiilinden mübâlağalı ism-i fâildir. Dolayısıyla "الأثيم/el-esîmü" burada, "kâhinlik sebebiyle günaha giren kimseler" demektir. Bu âyette "Şeytanlar, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e kâhinlik indirmiştir" diyen kimselere verilmiş bir cevap vardır. Çünkü kâhinlik, yalana, iftiraya ve günaha düşkün olan kimselerden başkasının üzerine inmemiştir. Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* ise doğruluğun ve iyiliğin zirvesinde olan bir kimsedir.

يُلْقُونَ السَّمْعَ/Böyleleri, (şeytanlaştırılanlara) kulak verirler: Yani şeytanların sözlerini dinleyip tutarlar. "يُلْقُونَ/***Yülkûne"*** fiilinde bulunan zamirin (و/vav), "meleklere kulak verirler" manasında şeytanlara yahut "şeytanlara kulak verirler" manasında kâhinlere gitmesi de muhtemeldir. Bir görüşe göre "يُلْقُونَ/***yülkûne"*** fiili, "işitilenin peşine düşerler" manasına gelir. Buna göre zamirin şeytanlara gitmesi muhtemeldir. Çünkü onlar sözü kâhinlere aktarırlar. Ya da zamir kâhinlere gider. Çünkü onlar da sözü insanlara aktarırlar.

وَاَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ/***Onların çoğu yalancıdır:*** Yani şeytanların yahut kâhinlerin birçoğu yalancıdır. Çünkü onlar, şeytanların kendilerine haber verdiği konularda yalan söylemektedirler.

وَالشُّعَرَٓاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُنَۜ ﴿٢٢٤﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّهُمْ فٖي كُلِّ وَادٍ
يَهٖيمُونَۙ ﴿٢٢٥﴾ وَاَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَۙ ﴿٢٢٦﴾

224. (Yolsuz) şairlere gelince; onlara da yoldan çıkmış kimseler uyar. 225. O yolsuz şairlerin her vadide başıboş dolaştığını görmedin mi? 226. Onlar gerçekte yapmadıkları şeyleri söylemektedirler.

وَالشُّعَرَٓاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُنَ/***(Yoldan çıkmış) şairlere gelince; onlara da yoldan çıkmış kimseler uyar:*** Allah Teâlâ, kâhinlerden bahsedince, Kur'ân'ın bir kehânet ve bir şiir olmadığını açıklamak; Kur'ân ile şiir ve kehânetin özelliklerini birbirinden ayırmak için şairlere de temas etmiştir. Burada şairlerden maksat, hiciv, haksız/yersiz övgü vb. alakasız ve yakışıksız şiirler söyleyen kimselerdir. Bir görüşe göre, ***"şairler"*** sözüyle, cahiliye şairleri kastedilmiştir. Başka bir görüşe göre de şiirleriyle Müslümanlara eza veren Kureyş kâfirlerinden olan şairler kastedilmiştir.

الْغَاوُنَ/***Yoldan çıkmış kimseler:*** Bir görüşe göre bunlar, şiir rivayet eden kimselerdir. Başka bir görüşe göre bunlar, içinde boş ve bâtıl şeyler bulunan şiirlerden hoşlanan düşük seviyeli insanlardır. Diğer bir görüşe göre de bunlar şeytanlardır.

فٖي كُلِّ وَادٍ يَهٖيمُونَ/***Onlar her vadide başıboş dolaşırlar:*** Bu ifadede istiâre ve temsil sanatları vardır. Yani hak olsun bâtıl olsun her türlü sözün ardından giderler. Kinâye etmede haddi aşarlar, nihayet yalan ve iftiraya çıkarlar.

اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَثٖيراً وَانْتَصَرُوا مِنْ
بَعْدِ مَا ظُلِمُواۜ وَسَيَعْلَمُ الَّذٖينَ ظَلَمُٓوا اَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ ﴿٢٢٧﴾

227. Ancak bunlardan iman edip Allah katında geçerli iş yapanlar, Allah'ı çokça ananlar ve zulme/ haksızlığa uğratıldıktan sonra kendilerini savunanlar bundan müstesnadır. Zalimler, hangi dönüşe/ akıbete döndürüleceklerini yakında bileceklerdir.

اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا/***İman edenler bundan müstesnadır:*** Burada bazı şairler istisna edilmiştir. Yani Hassân b. Sâbit ve benzeri şairlik özelliği bulunan Müslüman şairler istisna edilmiştir. Bir görüşe göre bu âyet Medîne'de inmiştir.

وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَثٖيراً/***Allah'ı çokça ananlar:*** Bir görüşe göre bu, "şiirlerinde Allah'ı çokça zikredenler" anlamına gelir. Başka bir görüşe göre "mutlak/yalın zikir" anlamına gelir.

وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا/***Zulme/haksızlığa uğratıldıktan sonra kendilerini savunanlar:*** Burada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i hicveden kâfirleri hicvedip ayıplayan şairlerden Hassân b. Sâbit ve benzeri kimselerin söyledikleri sözlere işaret vardır.

وَسَيَعْلَمُ الَّذٖينَ ظَلَمُوا اَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ/***Zalimler, hangi dönüşe/akıbete döndürüleceklerini yakında bileceklerdir:*** Bu ifade, zalimlere yönelik bir korkutmadır. Zulüm burada, "مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا/***Zulme/haksızlığa uğratıldıktan sonra"*** âyeti delâletiyle "insanlara saldırı" manasına gelir. "يَنْقَلِبُونَ/***Yenkalibûn"*** fiili daha sonra gelmesine rağmen "اَيَّ/***eyye"*** kelimesi üzerinde amel edip onu nasb etmiştir. Bir görüşe göre, "اَيَّ/***eyye"*** kelimesinin âmili "سَيَعْلَمُ/***seye'lamü"*** fiilidir.

سُورَةُ النَّمْلِ

27. NEML SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah’ın Adıyla

طٰسٓ تِلْكَ اٰيَاتُ الْقُرْاٰنِ وَكِتَابٍ مُب۪ينٍۙ ﴿١﴾ هُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِن۪ينَۙ
﴿٢﴾ اَلَّذ۪ينَ يُق۪يمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ
﴿٣﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ اَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَۜ ﴿٤﴾
اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ لَهُمْ سُٓوءُ الْعَذَابِ وَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ ﴿٥﴾

1. Tâ. Sîn. Bunlar Kur’ân’ın, apaçık bir Kitab’ın âyetleridir. 2-3. O, namazı kılan, zekâtı veren ve ahirete de kesin olarak iman eden mü’minler için bir hidayet rehberi ve bir müjdedir. 4. Şüphesiz Biz, ahirete inanmayanların işlerini kendilerine süslü gösterdik, o yüzden bocalar dururlar. 5. İşte bunlar, dünyada azabı en ağır olanlardır; ahirette en çok ziyana uğrayacaklar da yine onlardır.

تِلْكَ اٰيَاتُ الْقُرْاٰنِ وَكِتَابٍ مُب۪ينٍ/***Bunlar Kur’ân’ın, apaçık bir Kitab’ın âyetleridir:*** Âyette, mevsuf tek olsa bile sıfatların birbirine atfedilmesinde olduğu gibi Kitap, Kur’ân’a atfedilmiştir.

هُدًى وَبُشْرٰى/***O, bir hidayet rehberi ve bir müjdedir:*** Her iki kelime de masdariyyet üzere nasb mahallinde yahut gizli bir mübtedanın haberi olarak ref mahallindedir.

وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ/***Onlar ahirete de kesin olarak iman ederler:*** Bu cümle, "اَلَّذِينَ/***ellezîne***" sıla cümlesine atfedilmiş olabilir. Ya da sıla cümlesi kendisinden önce tamamlanmakla yeni bir cümle olabilir. Zemahşerî bu görüşü tercih etmiştir.[22]

يَعْمَهُونَ/***Ya'mehûne:*** "Bocalayıp dururlar" demektir.

سُٓوءُ الْعَذَابِ/***Azabı en ağır:*** Bedir günü katledilmek gibi "ağır bir azap" demektir. Allah Teâlâ burada ahiret azabını da murad etmiş olabilir. Ancak ilki daha tercihe layıktır. Çünkü ahiret daha sonra ayrıca zikredilmiştir.

وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ﴿٦﴾ اِذْ قَالَ مُوسٰى لِاَهْلِهٖٓ اِنّ۪ٓي
اٰنَسْتُ نَاراًۜ سَاٰت۪يكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ اٰت۪يكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ
﴿٧﴾ فَلَمَّا جَٓاءَهَا نُودِيَ اَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَاۜ وَسُبْحَانَ
اللّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٨﴾ يَا مُوسٰٓى اِنَّهُٓ اَنَا اللّٰهُ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُۙ ﴿٩﴾

6. (Resûlüm!) Şüphesiz ki bu Kur'ân sana, hikmet sahibi olan ve her şeyi en iyi bilen Allah tarafından verilmektedir. 7. Hani Musa, ailesine şöyle demişti: "Gerçek şu ki gözüme bir ateş ilişti. (Gidip) size oradan bir haber getireceğim yahut bir ateş parçası getireceğim, umarım ki ısınırsınız!" 8. Oraya geldiğinde şöyle seslenildi: "Ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır! Âlemlerin Rabbi olan Allah, her türlü noksanlıktan münezzehtir! 9. Ey Musa! Bilesin ki, Ben, mutlak güç ve hikmet sahibi olan Allah'ım!"

---

22 Zemahşerî şöyle demiştir: "Şayet 'وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ/***Onlar ahirete de kesin olarak iman eden kimselerdir***' ifadesinin öncesiyle bağlantısı nedir?" dersen, şöyle derim: Bunun "اَلَّذِينَ"nin sıla cümlesi olması veya kendisiyle cümle tamamlanıp bunun parantez cümlesi olması da muhtemeldir. Buna göre sanki "İman edip namazı hakkını vererek kılan ve zekâtı tastamam vermek suretiyle salih amel işleyenler var ya, işte onlar ahirete kesin olarak iman eden kimselerdir" denilmiş olur ki doğru olan budur. Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 352.

لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ/Le-tülakka'l-Kur'ân: Yani Kur'ân, sana verilmektedir.

اٰنَسْتُ/Gözüme ilişti: Bu ve "**قَبَسٍ/kabesin**" ibarelerinin tefsiri Tâhâ sûresi 10. âyet bağlamında ele alınmıştı.

الشِّهَابُ/eş-Şihâbü: Kor ateşe benzeyen yıldız" demektir. Ayrıca "**قَبَسٍ/kabesin**" kelimesine muzâf olarak veya bedel yahut sıfat olarak tenvinli okunmuştur.[23] Şayet "Allah nasıl burada '**سَاٰتِيكُم منها بخبرٍ/Size bir haber getireceğim**' buyurmuştur da başka bir yerde '**لعلّي آتيكم منها بخبرٍ/Umarım oradan size bir haber getiririm**'[24] buyurmuştur? Ummak ile ertelemek/geciktirmek arasında fark vardır. Geciktirmek, ummanın aksine kesin bilgi ifade eder" denilirse, buna şöyle cevap verilir: Bazen uman kimse ümidi güçlü olduğunda "şöyle olacak" diyebilir.

تَصْطَلُونَ/Isınırsınız: Yani soğuğa karşı o ateş ile korunursunuz.

اَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا/Ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır: "**بُورِكَ/Mübarek**" kelimesi bereketten gelir.

مَنْ فِي النَّارِ/Ateşteki kimseler: Bununla "ateşin bulunduğu yerdeki kimseler"; "**وَمَنْ حَوْلَهَا/onun çevresindekiler**" ifadesi ile de "ateşin çevresinde bulunan kimseler" kastedilmiştir. Allah bu sözüyle orada hazır bulunan melekleri ve Musa *aleyhisselâm*'ı kastetmektedir. Bu hususta Zemahşerî şöyle demiştir: "Açık olan şudur ki mübareklik, söz konusu yerde, söz konusu vadide ve bu ikisinin Şam topraklarına tekabül eden çevrelerinde bulunan kimselerin tümü hakkında genel bir vasıftır."[25]

وَسُبْحَانَ اللّٰهِ/Allah her türlü noksanlıktan münezzehtir!: Bu ifadenin, Musa *aleyhisselâm*'a yöneltilen çağrıda söylenenler hakkında söylenmiş olması ya da yeni bir cümle olması muhtemeldir. Her iki durumda da bu ifadeyle, nidanın yahut "**اَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا/Ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır**" sözünün manası hakkında dinleyenin hatırına gelebilecek şeylerden Allah'ı tenzih etmek kastedilmektedir.

---

23 "بِشِهَابٍ" Kûfeliler ve Yakub tenvinli, diğerleri tenvinsiz okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 376.

24 Kasas 28/29.

25 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 354.

Çünkü mana "'Ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır!' diye seslenildi" şeklindedir. Zira bazı insanlar bu bağlamda Allah'ın bu tür şeylerden tenzih edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

وَاَلْقِ عَصَاكَۜ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَٓانٌّ وَلّٰى مُدْبِراً وَلَمْ يُعَقِّبْۜ يَا مُوسٰى لَا
تَخَفْ اِنّ۪ي لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَۗ ﴿١٠﴾ اِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْناً بَعْدَ
سُٓوءٍ فَاِنّ۪ي غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١١﴾ وَاَدْخِلْ يَدَكَ ف۪ي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَٓاءَ مِنْ غَيْرِ
سُٓوءٍ ف۪ي تِسْعِ اٰيَاتٍ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِه۪ۜ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْماً فَاسِق۪ينَ ﴿١٢﴾

10. "Asanı at!" Musa (asayı atıp) onu yılan gibi hareket eder görünce dönüp arkasına bakmadan kaçtı. (Kendisine şöyle buyurduk): "Ey Musa! Korkma çünkü Benim huzurumda peygamberler korkmaz. 11. Ancak kim zalimlik eder, sonra da işlediği kötülüğü iyiliğe tebdil ederse, bilsin ki Ben çok bağışlayan, çok merhamet edenim. 12. Elini koynuna sok da Firavun ve kavmine gönderilen dokuz mucizeden biri olarak kusursuz bembeyaz çıksın. (Firavun ve kavmine bu mucizelerle git.) Çünkü onlar artık yoldan çıkmış bir kavim olmuşlardır."

وَاَلْقِ عَصَاكَ/Asanı at!: Bu cümle "اَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ/***Ateşin bulunduğu yerdekiler mübarek kılınmıştır"*** kavline matuftur. Buna göre bu iki âyet "'Ateşin bulunduğu yerdekiler mübarek kılınmıştır ve asanı at' diye nida edildi" manasına gelir. Dolayısıyla her ikisi de nidayı ("seslenildi" fiilini) tefsir etmektedir.

كَاَنَّهَا جَٓانٌّ/Sanki o, (yılan gibi) hareket etmektedir: "الجانُّ/el-Cânnü" kelimesi "yılan" anlamına gelir. Bir görüşe göre "küçük yılan" demektir. "فاذا هي ثُعبانٌ مبينٌ/***O da ne öyle, asa apaçık bir yılan (oluvermiş!)"***[26] kavli de bu mana üzerine kurulmuştur. Cevap şudur: O, cürmü/yapısı bakımından yılan; hızlı hareket etmesi bakımından cin gibidir.

وَلَمْ يُعَقِّبْ/Arkasına bakmadı: Bu, "arkasına dönmedi" yahut "dönüp de bakmadı" demektir.

---

26 Şuarâ 26/32.

إِلَّا مَنْ ظَلَمَ/***Ancak kim zalimlik ederse o (bundan) müstesnadır:*** Bu, müstesnanın müstesna minh'den tamamen farklı bir cins olduğu (munkatı) bir istisnadır. Cümlenin takdiri "Ancak peygamberlerden değil, diğer insanlardan kim zalimlik ederse" şeklindedir. Bir görüşe göre, bu söz, peygamberlerin de günah işleyebileceğine dair görüşle ilgilidir. Ancak bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü doğru olan onların günah işlemekten korunmuş olmalarıdır. Aynı şekilde, onların da günah işleyebileceklerine dair görüşe göre onların "ظالمين/zalimler" olarak isimlendirilmeleri de bir iftiradır.

ثُمَّ بَدَّلَ حُسْناً بَعْدَ سُوٓءٍ/***Sonra da işlediği kötülüğü iyiliğe tebdil ederse o müstesnadır:*** "İyiliğe tebdil etmek" "sâlih amel (Allah katında geçerli amel) işlemek" demektir.

فِي جَيْبِكَ/***Cebine/koynuna:*** Bu, Tâhâ sûresinde[27] tefsir edilmişti.

فِي تِسْعِ اٰيَاتٍ/***Dokuz mucizeden biri olarak:*** Bu ibare "اَلْقِ/***at***" ve "اَدْخِلْ/***sok***" fiillerine bağlıdır. Takdiri "Bunu senin için dokuz mucize ile kolaylaştıracağız" şeklindedir. Söz konusu dokuz mucize İsrâ sûresinde zikredilmiştir.

اِلٰى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ/***Firavun ve kavmine:*** Bu ifade de sözün gerektirdiği mahzûf bir fiille alakalıdır. Bunun da takdiri "Dokuz mucizeyle Firavun ve kavmine git" şeklindedir.

فَلَمَّا جَٓاءَتْهُمْ اٰيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌۚ ﴿١٣﴾ وَجَحَدُوا بِهَا
وَاسْتَيْقَنَتْهَٓا اَنْفُسُهُمْ ظُلْماً وَعُلُواًّ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ۟ ﴿١٤﴾

13. Mucizelerimiz kendilerine bu şekilde apaçık gelince "Bu, açıkça bir büyüdür" dediler. 14. Bu mucizelere yakinen inanmalarına rağmen, zulüm ve kibirlerinden dolayı onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak!

مُبْصِرَةً/***Apaçık:*** Yani delâleti zahir ve açık. "الإبصار/Apaçık görmek" fiili, mucizelere mecazen isnad edilmiş olmasına rağmen hakikatte o, mucizeler hakkında dikkatlice düşünenlere mahsustur.

27 Tâhâ 20/22.

وَاسْتَيْقَنَتْهَا اَنْفُسُهُمْ/***Yakinen inandılar:*** Yani onlar mucizeleri, onların gerçek olduğuna yakinen inanmalarına rağmen inkâr ettiler. Dolayısıyla onların inkârı inattan kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı bu bağlamda "ظُلْماً/***zalimlik ederek"*** ifadesi kullanılmıştır. Âyetteki "vav" "hâl vavı"dır ve sonrasında gizli bir "قد/kad" edatı vardır.

وَعُلُوّاً/***Kibirlenerek:*** Yani büyüklük tasladılar.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ عِلْماًۚ وَقَالَا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي فَضَّلَنَا عَلٰى كَث۪يرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٥﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوُدَ وَقَالَ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُو۫ت۪ينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍۜ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُب۪ينُ ﴿١٦﴾ وَحُشِرَ لِسُلَيْمٰنَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾

15. And olsun ki Biz, Davud ve Süleyman'a ilim verdik. Onlar "Bizi, mü'min kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a hamd olsun" dediler. 16. Süleyman, Davud'a vâris oldu ve "Ey insanlar! Bize kuşdili öğretildi ve bize her şeyden (bir pay/nasip) verildi. Doğrusu bu apaçık bir lütuftur" dedi. 17. Süleyman'ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan askerleri toplandı, onlar (onun tarafından) düzenli bir şekilde sevk ediliyordu.

وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوُدَ/***Süleyman, Davud'a vâris oldu:*** Yani Süleyman, Davud'dan nübüvveti, ilmi ve yöneticiliği miras aldı.

عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ/***Bize kuşdili öğretildi:*** Yani onların seslerinden içlerindeki manaları anladık.

وَاُو۫ت۪ينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ/***Ve bize her şeyden (bir pay/nasip) verildi:*** Lafız genel olmakla birlikte manası hususi ve lokaldir. Bu lafızla kastedilen şey çokluktur. Bu senin "فلان يقصده كل أحد/Filan kişi, her insanın kendisinden yardım istediği/kendisine sığındığı bir kişidir" sözüne benzer. Süleyman *aleyhisselâm*'ın عُلِّمْنَا/***Bize öğretildi"*** ve "اُو۫ت۪ينَا/***Bize verildi"***

sözüyle kendisini ve babasını yahut tazim kabilinden sadece kendisini kastetmiş olması muhtemeldir. Çünkü o, bu sırada kraldır.

وَحُشِرَ لِسُلَيْمٰنَ جُنُودُهُ/*Süleyman'ın askerleri toplandı:* Âlimler, Süleyman'ın askerlerinin sayısı hakkında kesin bir ayrılık içerisindedir. Rivayetlerin sahih olmayışı sebebiyle bundan bahsetmeyeceğiz.

فَهُمْ يُوزَعُونَ/*Onlar (Süleyman tarafından) düzenli bir şekilde sevk ediliyordu:* Yani onun tarafından kontrol altında tutuluyorlardı. Süleyman onların önde gidenlerinin geride kalanları beklemesini sağlıyordu. Zira her kralın yahut yöneticinin insanları düzene sokacak denetleyicilere ihtiyacı vardır.

حَتّٰٓى اِذَٓا اَتَوْا عَلٰى وَادِ النَّمْلِۙ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَٓا اَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْۚ لَا
يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُودُهُۙ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكاً مِنْ
قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ اَوْزِعْنٓي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتٓي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ
وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحاً تَرْضٰيهُ وَاَدْخِلْنٓي بِرَحْمَتِكَ فٓي عِبَادِكَ الصَّالِحٓينَ ﴿١٩﴾

18. Nihayet karınca vadisine geldikleri zaman, bir karınca "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!" dedi. 19. (Süleyman) onun sözünden dolayı gülümsedi ve şöyle dedi (dua etti): "Ey Rabbim! Beni, gerek bana gerekse anne ve babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın sâlih ameller işlemeye muvaffak kıl. Rahmetinle beni iyi kullarının arasına kat."

حَتّٰٓى اِذَٓا اَتَوْا عَلٰى وَادِ النَّمْلِ/*Nihayet karınca vadisine geldikleri zaman:* Şu açıktır ki, Süleyman ve askerleri yaya yahut süvari idiler, bundan dolayı karıncalar kendilerinden korktu. Onların rüzgârın taşıdığı kürside olmaları da muhtemeldir. (Bilge) bir karınca onların karınca vadisinden geçeceğini hissetmiştir.

قَالَتْ نَمْلَةٌ/*Bir karınca şöyle dedi:* "النَّمْلُ/Karınca," hisleri güçlü, gücü kuvveti yerinde olan zeki bir hayvandır. Buğday vb. hububat tanelerini

bitmesin/yeşermesin diye iki kısma ayırır. "الكزبور/Kişniş otu/maydanoz" tanesini de dört kısma ayırır. Zira o ikiye ayrıldığında biter/yeşerir. Karınca son derece uyanık ve zeki (müdrik) olması sebebiyle bu sözü söylemiştir. Rivayete göre Süleyman *aleyhisselâm* aralarında üç mil mesafe olmasına rağmen onun bu sözünü duymuştur.[28] Böyle bir sözü, Allah'ın bu işe özel kıldığı/özel yetenek verdiği kimselerden başkası duyamaz.

ادْخُلُوا**/*Girin:*** Karınca diğer karıncalara akıllı varlıklar gibi hitap etmiştir. Çünkü o, akıllılar gibi onlara emretmiştir.

لَا يَحْطِمَنَّكُمْ**/*Sizi ezmesin:*** Muhtemelen bu, verdiği emrin cevabı/gerekçesi yahut manaya yakınlığı sebebiyle emirden bedel olan bir yasaklamadır.

وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ**/*Onlar işin farkına varmazlar:*** Buradaki "هُمْ**/*hüm*"** zamiri Süleyman ve askerlerine râcîdir. Buna göre mana şöyle olur: Şayet karıncaları çiğneselerdi mazur olurlardı. Yani eğer karıncaları fark etselerdi, onları çiğnemezlerdi.

فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا**/*(Süleyman) gülümsedi:*** Süleyman *aleyhisselâm* iki sebepten dolayı gülümsemiştir. Bunlardan ilki, Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetten kaynaklanan sevincidir. Diğeri de karıncanın kendisini ve askerlerini övmesidir. Karıncanın "Onlar işin farkına varmazlar" sözü, "onları müttakîlikle ve hayvanlara zarar vermekten sakınmakla tavsif etmek" demektir.

وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَٓا اَرَى الْهُدْهُدَۘ اَمْ كَانَ مِنَ الْغَٓائِبِينَ ﴿٢٠﴾ لَاُعَذِّبَنَّهُ
عَذَاباً شَدِيداً اَوْ لَاَاذْبَحَنَّهُٓ اَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٢١﴾ فَمَكَثَ غَيْرَ
بَعِيدٍ فَقَالَ اَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِه۪ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَأٍ بِنَبَأٍ يَق۪ينٍ ﴿٢٢﴾ اِنّ۪ي
وَجَدْتُ امْرَاَةً تَمْلِكُهُمْ وَاُو۫تِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظ۪يمٌ ﴿٢٣﴾

20. *(Süleyman) kuşları gözden geçirdi ve şöyle dedi: "Hüdhüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara karışanlardan mı*

28 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 303.

oldu? 21. Ya onu şiddetli bir şekilde cezalandıracağım ya da onu boğazlayacağım yahut bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirecek!" 22. (Hüdhüd) çok geçmeden geldi ve "Ben, senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sebe'den sana çok doğru/kesin bir haber getirdim" dedi. 23. "Gerçek şu ki ben, (orada) onlara hükümdarlık eden, kendisine her şey verilmiş ve büyük bir tahtı olan bir kadınla karşılaştım."

وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ/Süleyman kuşları gözden geçirdi: Âlimler, Süleyman *aleyhisselâm*'ın kuşları gözden geçirmesinin ne manaya geldiği hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir görüşe göre bu, onun saltanat/yönetim işlerine önem vermesine delâlet etmektedir. Başka bir görüşe göre de kuşlar onu güneşten korumaktaydı, Hüdhüd kaybolunca güneş onu tekrar yakmaya başladı.

اَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ/Yoksa (Hüdhüd) kayıplara karışanlardan mı oldu?: Bu ifadedeki "**اَمْ/em**" munkatı'dır. Süleyman *aleyhisselâm* Hüdhüd'ün yerine baktı ancak onu göremedi. Bunun üzerine, "Bana ne oluyor da Hüdhüd'ü göremiyorum, belki o, buradadır da bir perde onun görülmesini engellemektedir" dedi. Bilâhare onun orada bulunmadığını anladı ve bunu haber verdi.

لَاَذْبَحَنَّهُ/Elbette onu şiddetli bir şekilde cezalandıracağım: Rivayete göre onun kuşları cezalandırması, tüylerini yolması şeklinde gerçekleşmektedir.[29]

بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ/Bi-sultânin mübîn: Yani apaçık bir delil (getirir).

فَمَكَثَ/Fe-mekese: "İkâmet etti" demektir. İbarenin "kaf" harfinin fethası yahut dammesi ile okunması caizdir. Âsım, fetha ile okumuştur.[30]

---

29 İbn Atiyye şöyle demiştir: İbn Abbâs, Mücâhid ve İbn Cüreyc'den rivayet edildiğine göre, Süleyman *aleyhisselâm*'ın kuşları cezalandırması tüylerini yolmak suretiyle oluyordu. İbn Cüreyc'e göre "bütün tüylerini" yoluyordu, Yezîd b. Rûmân'a göre "iki kanatlarını" yoluyordu. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 304. Ancak bu rivayetin isnadı yoktur.

30 "فَمَكَثَ" Âsım ve Ravh "kef" harfini fethayla, diğerleri dammeyle okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr, II*, 377.

Fiil muhtemelen Süleyman'a yahut Hüdhüd'e isnad edilmiştir. Hüdhüd'e isnad edilmesi daha doğrudur.

غَيْرَ بَعِيدٍ/***Gayra beîdin:*** Yani kısa sürede (geldi).

اَحَطْتُ/***Ehattü:*** Senin bilmediğin bir bilgi edindim.

مِنْ سَبَإٍ/***Sebe hakkında:*** Bunlar ,ismini Sebe b. Yeşcub b. Ya'rub b. Kahtân adındaki kişiden alan bir Arap kabilesidir. Kim "سَبَإٍ/***sebein"*** kelimesini bu şekilde münsarif okursa o bununla oymağı/mahalleyi yahut atayı kastetmiş demektir. Kim de onu "سَبَا/***sebee"*** şeklinde gayri münsarif okursa kabileyi yahut beldeyi kastetmiş demektir. Aynı kelime harekelerin birbirini izlemesi amacıyla hemzesi sükûn kılınarak da okunmuştur.[31] Tenvinli okuyuşa göre, "مِنْ سَبَإٍ بِنَبَإٍ يَقِينٍ/***Sebe'den sana çok doğru/kesin bir haber getirdim"*** kavlinde söz güzelliği (beyan/belağat) türlerinden biri olan "cinas" vardır.

اِنِّي وَجَدْتُ امْرَاَةً تَمْلِكُهُمْ/***Gerçek şu ki ben, (orada) onlara hükümdarlık eden bir kadınla karşılaştım:*** Bu kadın Belkıs bint Şerâhîl'dir. Babası Yemen kralı olup kendisinden başka çocuğu yoktu. Ondan sonra krallık onun eline geçmiştir.

تَمْلِكُهُمْ/***Temlikühüm:*** Bu fiildeki zamir söz konusu kadının kavmi olan Sebe'ye gider.

مِنْ كُلِّ شَيْءٍ/***Her şey/her şeyden:*** Burada ***"her şey"*** ifadesi genel olmakla birlikte Kraliçe'nin ihtiyaç duyduğu özel/sınırlı şeyler kastedilmiştir.

وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ/***Onun büyük bir tahtı vardır:*** Onun büyük bir krallık tahtı vardır. Bazıları "Onu ve kavmini güneşe tapar hâlde bulmam ne büyük vahim bir şeydir!" takdiriyle "عَرْشٌ/***arşün"*** kelimesi üzerinde durmuş/vakfetmiş sonra "عَظِيمٌ وجَدْتُهَا/***azîmün vecettühâ"*** ile başlayıp devam etmiştir. Ancak bu hatadır. Zira Hüdhüd'ün bu manayı kastetmesi, Kraliçe'nin tahtını büyüklükle tavsif etmesinden uzaklaşması demektir.

31 Ebû Amr ve Bezzî, buradaki "مِنْ سَبَإٍ" ile Sebe sûresindeki "لِسَبَإٍ" lafızlarının her ikisini de tenvinsiz ve hemzenin fethasıyla okumuşlardır. Kunbul, her ikisinin fethasının sakin okunduğunu rivayet etmiştir. Geri kalan kıraat imamları da (her iki âyetteki) her iki harfi mecrûr ve tenvinli okumuşlardır. Bk. İbn Cevzî, *en-Neşr*, II, 377.

وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ
اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَۙ ﴿٢٤﴾ اَلَّا يَسْجُدُوا
لِلّٰهِ الَّذ۪ي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ
وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿٢٥﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظ۪يمِ ﴿٢٦﴾
قَالَ سَنَنْظُرُ اَصَدَقْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِب۪ينَ ﴿٢٧﴾ اِذْهَبْ بِكِتَاب۪ي
هٰذَا فَاَلْقِهْ اِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾

24. "Onun ve kavminin, Allah'ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm. Şeytan, kendilerine yaptıklarını süslü göstermiş de onları doğru yoldan uzaklaştırmış (olmalı). Bunun için doğru yolu bulamıyorlar. 25. (Şeytanın böyle yapmasının sebebi) göklerde ve yerde gizleneni açığa çıkaran, gizlice ve açıkça yaptıklarınızı bilen Allah'a secde/kulluk etmemeleri içindir. 26. (Hâlbuki) Allah, kendisinden başka ilâh yoktur ve (şu) muazzam Arş'ın sahibidir." 27. (Süleyman Hüdhüd'e) şöyle dedi: "Doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın, bakacağız. 28. Şu mektubumu götür, onu kendilerine ver, sonra onlardan biraz uzaklaş da ne tepki vereceklerine bir bak."

اَلَّا يَسْجُدُوا لِلّٰهِ/*Allah'a secde/kulluk etmemeleri içindir:* Bu söz, Hüdhüd'ün yahut Allah'ın sözlerinden bir sözdür. "اَلَّا/***Ellâ***" ibaresini çoğunluk şeddeli okumuştur. Nasb mahallinde "اَعْمَالَهُمْ/***a'mâlehüm***" kelimesinden bedel yahut cer mahallinde "السَّبِيلِ/***es-sebîli***" kelimesinden bedeldir ya da takdiri "lâa" harf-i cerrinin hazfi ve "لَا/lâ" eklenmesiyle "لَا يَهْتَدُونَ لِاَنْ يَسْجُدُوا/Bu yüzden onlar secde/kulluk etmeye yol bulamıyorlar" olur. Söz konusu "اَلَّا/***ellâ***" ibaresi, "لَا/lâ" tenbih ve "يَا/yâ" nida harfi olup "elif" üzerinde vakıf yapılarak "أَلَا يَا قَوْمُ اسْجُدُوا/Bakın ey kavim! Allah'a secde/kulluk edin" takdiriyle şeddesiz de okunmuştur.[32]

32 "اَلَّا يَسْجُدُوا" ibaresinde, Ebû Ca'fer, Kisâî ve Ruveys, "lam"ı şeddesiz okuyarak, "ألا يا" dedikten sonra yeniden başlamak üzere durmuş, tekrar "Bakın ey filanlar! Yahut bakın ey insanlar! Allah'a secde/kulluk edin" manasında dammeli bir emir hemzesiyle "اُسْجُدُوا" diyerek yeniden başlamışlardır. Buna göre ibarede yazıdan fasıl değil vasıl kastedilerek "ye" harfinden sonra ve "sin" harfinden önce vasıl hemzesi kaldırılmıştır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 377.

يُخْرِجُ الْخَبْءَ/Gizleneni açığa çıkarır: "***الْخَبْءَ/el-Hab'e***" sözlükte "gizli" demektir. Bir görüşe göre, burada "gayb/bilinmeyen" manasına gelir. Başka bir görüşe göre, "bitkileri topraktan çıkarır" manasına gelir. Ancak lafız, bütün gizli/bilinmeyen şeyler için geneldir. İbn Abbâs da bu şekilde tefsir etmiştir.[33]

ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ/Sonra onlardan biraz uzaklaş: Yani ne diyeceklerini işitmek için yakın bir yere çekilip bekle. Rivayete göre, bir keresinde Hüdhüd, Belkıs'ın yanına girip ona mektubu vermiş ve tavanda saklanmıştır. Bir görüşe göre sözün takdiri "Aralarında ne konuşacaklar bir bak sonra da onlardan uzaklaş" şeklindedir. Ancak bu (şekilde manalandırma), sözü ters çevirmedir. Önceki mana daha doğrudur.

مَاذَا يَرْجِعُونَ/Ne tepki veriyorlar: Bu söz, "يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ الْقَوْلَ/ ***Onlar birbirlerine laf atıyorlar (bir konuyu müzakere ediyorlar)***"[34] âyeti kabilinden bir sözdür.

قَالَتْ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اِنّ۪ٓي اُلْقِيَ اِلَيَّ كِتَابٌ كَر۪يمٌ ﴿٢٩﴾ اِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ
وَاِنَّهُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِۙ ﴿٣٠﴾ اَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ وَأْتُون۪ي مُسْلِم۪ينَ۟
﴿٣١﴾ قَالَتْ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اَفْتُون۪ي ف۪ٓي اَمْر۪يۚ مَا كُنْتُ قَاطِعَةً اَمْراً حَتّٰى
تَشْهَدُونِ ﴿٣٢﴾ قَالُوا نَحْنُ اُو۬لُوا قُوَّةٍ وَاُو۬لُوا بَأْسٍ شَد۪يدٍ وَالْاَمْرُ
اِلَيْكِ فَانْظُر۪ي مَاذَا تَأْمُر۪ينَ ﴿٣٣﴾ قَالَتْ اِنَّ الْمُلُوكَ اِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً
اَفْسَدُوهَا وَجَعَلُٓوا اَعِزَّةَ اَهْلِهَٓا اَذِلَّةًۚ وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾

29. (Süleyman'ın mektubunu alıp okuyan Sebe melikesi) "Ey efendiler/ulular! Bana çok önemli bir mektup bırakıldı" dedi. 30. "Mektup Süleyman'dandır, Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlamaktadır. 31. 'Bana karşı çıkmayın, teslimiyet gösterip bana gelin' diye (yazmaktadır)." 32. (Sonra Melike) şöyle dedi: "Efendiler, ulular! Bu işimde

---

33 İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IX, 2868.

34 Sebe 34/31.

bana bir akıl verin. Hiçbir işi size danışmadan karar verip kestirip atmayacağımı (bilirsiniz)." 33. Buna şöyle cevap verdiler: "Biz güçlü kuvvetli kimseleriz, zorlu savaş erbabıyız; buyruk ise senindir; artık ne buyuracağına bak!" 34. Melike "Hükümdarlar bir memlekete girdiler mi, orayı yaşanmaz hâle getirirler (İfsat) ve halkının ulularını zelil ederler. (Zannımca) onlar da böyle yapacaklardır" dedi.

قَالَتْ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا/***(Süleyman'ın mektubunu alıp okuyan Sebe melikesi) şöyle dedi: "Ey efendiler/ulular!:*** Bu sözden önce takdiri "Hüdhüd ona mektubu verdi, Melike o mektubu okudu sonra kabinesini topladı ve onlara 'Ey efendiler/ulular!' dedi" şeklinde olan mahzûf bir söz vardır.

كِتَابٌ كَرِيمٌ/***Önemli bir mektup:*** Melike mektubu, Süleyman *aleyhisselâm* tarafından gönderildiği yahut üzerinde Allah'ın ismi bulunduğu ya da ***"Mektubun önemi üzerindeki mühürdendir"***[35] hadisinde ifade edildiği üzere, mühürlenmiş olduğu için "önemli/değerli" diye tavsif etmiştir.

اِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ/***Şüphesiz o (mektup) Süleyman'dandır:*** Bunun, adresiyle tanımlanan mektubun metni yahut mektubun Süleyman'dan geldiğini ulularına haber veren Melike'nin bir sözü olması muhtemeldir.

وَأْتُونِي مُسْلِمِينَ/***Teslimiyet gösterip bana gelin:*** Teslimiyet göstermekten kastın, "teslim olanlar" manasında "itaat etmek" yahut "İslâm'a girmek" şeklinde olması muhtemeldir.

نَحْنُ اُو۬لُوا قُوَّةٍ/***Biz güç/kuvvet sahibi kimseleriz:*** Güç/kuvvet ile vücut/beden gücünün yahut iktidar ve sayı gücünün kastedilmiş olması muhtemeldir.

وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ/***(Zannımca) onlar da aynen böyle yapacaklardır:*** Bu söz, Melike'nin sözünü tasdik kabilinden Allah'ın sözlerinden bir sözdür ve sözün öncesinde vakfedilir. Ya da kastettiği manayı teyit etmek

---

35 Hadisin isnadını bulamadım ancak hadis bazı tefsir kitaplarında yer almaktadır. Bk. *Rûhu'l-Beyân*, VI, 246; Nesefî, III, 129; Fahreddîn Râzî, I, 3463; *el-Bahru'l-Muhît*, VII, 69. Kelimenin, -hadise nisbet edildiği şekilde- kullanımı yaygın olan kelimelerden olduğu açıktır.

üzere Belkıs tarafından söylenmiş sözlerden biridir ve Belkıs bununla “Bunlar da bize böyle yapacak” demeyi kastetmiştir.

وَاِنّ۪ي مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا
جَٓاءَ سُلَيْمٰنَ قَالَ اَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍۘ فَمَٓا اٰتٰينِيَ اللّٰهُ خَيْرٌ مِمَّٓا اٰتٰيكُمْۚ بَلْ
اَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾ اِرْجِعْ اِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا
قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَٓا اَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٣٧﴾

35.“Ben (şimdi) onlara bir hediye göndereyim de bakayım elçiler ne (gibi bir sonuç) ile dönecekler.” 36. (Elçiler, hediyelerle birlikte) Süleyman’a gelince, o şöyle dedi: “Siz bana mal ile yardım mı ediyorsunuz? Hâlbuki Allah’ın bana verdiği, size verdiğinden daha iyidir. Aksine hediyenizle sevinecek olan (ben değilim) sizsiniz. 37. (Ey elçi!) Onlara dön; iyi bilsinler ki, kendilerine asla karşı koyamayacakları ordularla gelir ve onları muhakkak surette sefil ve hakir bir hâlde oradan çıkarırız!”

وَاِنّ۪ي مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ/***Ben (şimdi) onlara bir hediye göndereyim:*** Melike Belkıs, kavmine “Ben bu adamı değerli eşyalardan oluşan bir hediye ile deneyeceğim. Şayet o, dünyalık bir kral ise onu para ile memnun ederim. Yok eğer o bir peygamber ise mal/para onu memnun etmeyecek ancak dinine girmemiz onu memnun edecektir” dedi ve ona insanların büyük olmakla niteledikleri hediyeler gönderdi. İnsanların niteleyişlerini sahihlikten yoksun olması sebebiyle kısa geçtik.

اَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍۘ/***Siz bana mal ile yardım mı ediyorsunuz?:*** Bu, hediyeyi reddetmektir. Çünkü Allah Teâlâ ona verdikleriyle onu (zaten) zengin kılmıştır.

بَلْ اَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ/***Aksine hediyenizle sevinecek olan (ben değilim) sizsiniz:*** Yani o hediyelere muhtaç olan sizlersiniz. Siz onlarla sevinir, mutlu olursunuz. Ancak bu benim için söz konusu değildir.

ارْجِعْ اِلَيْهِمْ/***Onlara dön:*** Bu hitap elçiye yöneliktir. Bir görüşe göre Hüdhüd'e yöneliktir. Ancak ilk görüş daha tercihe şayandır. Çünkü "فَلَمَّا جَٓاءَ سُلَيْمٰنَ/***(Elçiler hediyelerle birlikte) Süleyman'a gelince***" sözü elçiye isnad edilmiştir.

لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا/***Kendilerine asla karşı koyamazlar:*** Yani kendilerine güç yetiremezler.

قَالَ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اَيُّكُمْ يَأْتٖينٖي بِعَرْشِهَا قَبْلَ اَنْ يَأْتُونٖي مُسْلِمٖينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ عِفْرٖيتٌ مِنَ الْجِنِّ اَنَا اٰتٖيكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَۚ وَاِنّٖي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ اَمٖينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ الَّذٖي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ اَنَا اٰتٖيكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ يَرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَۜ فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِراًّ عِنْدَهُ قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبّٖيۗ لِيَبْلُوَنٖيٓ ءَاَشْكُرُ اَمْ اَكْفُرُۜ وَمَنْ شَكَرَ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ رَبّٖي غَنِيٌّ كَرٖيمٌ ﴿٤٠﴾

38. (Sonra Süleyman, kabinesine) şöyle dedi: "Ey ulular! Onlar Müslüman olup bana gelmeden önce, hanginiz o Melike'nin tahtını bana getirebilir?" 39. Cinlerden bir ifrit şöyle atıldı: "Sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm. Gerçekten bu işe gücüm yeter (ve ben güvenilebilir biriyim)." 40. Kendisinde kitaptan (Allah tarafından verilmiş) bir ilim bulunan (bilge) bir kimse de şöyle dedi: "Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm." (Süleyman) onu (Melike'nin tahtını) yanı başına yerleşmiş olarak görünce "Bu, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere Rabbimin lütfundan (bir lütuf)tur. Kim şükrederse o ancak kendisi için şükretmiş olur, kim de nankörlük ederse, o da bilsin ki, Rabbim zengindir, çok kerem/ikram sahibidir."

قَالَ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اَيُّكُمْ يَأْتٖينٖي بِعَرْشِهَا قَبْلَ اَنْ يَأْتُونٖي مُسْلِمٖينَ/***(Sonra Süleyman, kabinesine) şöyle dedi: Ey ulular! Onlar Müslüman olup bana gelmeden önce, hanginiz o Melike'nin tahtını bana getirebilir?:*** Bu sözü söyleyen Süleyman *aleyhisselâm*, mele/ulular da cinlerden ve insanlardan müteşekkil

bir topluluktur. Süleyman, Belkıs'ın tahtını büyük olmakla nitelendirmesi sebebiyle Müslüman olup kendisine gelmeden önce talep etmiştir. Onlar Müslüman olmadan önce tahtı almak istemişlerdir. Zira onların Müslüman olması mallarını almaya mani olmaktadır. Buna göre "مُسْلِمِينَ/***teslim oldukları hâlde***" kelimesi "İslâm dinine girmek" manasına gelir. Bir görüşe göre, Süleyman onlara gücünü göstermek için onlar Müslüman olup kendisine gelmeden önce Belkıs'ın tahtını talep etmiştir. Buna göre "مُسْلِمِينَ/***müslimîne***" ifadesi "bağlandıkları hâlde" manasına gelir.

قَالَ عِفْرِيتٌ/***Bir ifrit şöyle dedi:*** Vehb b. Münebbih'ten rivâyet edildiğine göre, bu ifritin ismi "el-Kûden"dir.[36]

قَبْلَ اَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ/***Sen makamından kalkmadan önce:*** Yani yönetim oturumundan kalkmadan önce (ben onu sana getiririm). Süleyman *aleyhisselâm* sabahtan öğleye kadar oturum düzenlerdi. Bir görüşe göre "oturumundan kalkıp doğrulmadan önce" manasına gelir.

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ/***Kendisinde kitaptan (Allah tarafından verilmiş) bir ilim bulunan (bilge) bir kimse de şöyle dedi:*** Bu kişi Âsaf b. Berahyâ'dır. İsrailoğullarından sâlih bir adam olup Allah'ın ism-i a'zamını bilen biridir. Bir görüşe göre o Hızır'dır. Başka bir görüşe göre de Cebrail'dir. Ancak ilk görüş daha meşhurdur. Bu şahsın bizzat Süleyman'ın kendisi olduğunu söyleyenler varsa da bu görüş doğruya uzaktır.

اَنَا اٰتِيكَ بِهِ/***Ben onu sana getiririm:*** "اٰتِيكَ/***Âtîke***" fiilin her iki yerde de gelecek zaman fiili yahut ism-i fâil olması muhtemeldir.

قَبْلَ اَنْ يَرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَ/***Gözünü açıp kapamadan:*** "الطَّرْفُ/et-Tarfu" kelimesi "göz" demektir. Buna göre, "Bir şeye baktığı zaman gözün ondan ayrılmadan önce" manasına gelir. Bir görüşe göre "الطَّرْفُ/et-tarfu" kelimesi "Bakış sırasında göz kapaklarını hareket ettirmek" demektir.

فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ/***(Süleyman) onu (Melike'nin tahtını) yanı başına yerleşmiş olarak görünce:*** Bir görüşe göre burada takdiri "Yanında

---

36 Rivayetin isnadını bulamadım.

kitaptan bir ilim bulunan kimse Melike'nin tahtını ona getirdi" olan **ma**hzûf/kaldırılmış bir cümle vardır. "مُسْتَقِراً عِنْدَهُ/***Müstakirran ındehû"*** **iba**resinin manası "yanında/katında hâsıl olan" demektir. Ancak bu "مُسْتَقِراً/***müstakirran"*** ifadesi, böyle anlayanın aksine, nahivcilerin ken**di**siyle mecrurların taallukunu takdir ettikleri "الْمُسْتَقِرّ/el-müstakirru" **de**ğildir.

فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ/*O ancak kendisi için şükretmiş olur:* Yani şükrünün/**teş**ekkürünün faydası kendisinedir.

قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ اَتَهْتَدٖي اَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذٖينَ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَٓاءَتْ قٖيلَ اَهٰكَذَا عَرْشُكِ قَالَتْ كَاَنَّهُ هُوَ وَاُوتٖينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمٖينَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرٖينَ ﴿٤٣﴾ قٖيلَ لَهَا ادْخُلٖي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَاَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا قَالَ اِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارٖيرَ قَالَتْ رَبِّ اِنّٖي ظَلَمْتُ نَفْسٖي وَاَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمٰنَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿٤٤﴾

41. (Süleyman devamla) şöyle dedi: "Onun tahtında (tanınmayacak şekilde) değişiklik yapın; bakalım tanıyacak mı yoksa tanıyamayanlardan mı olacak." 42. Melike gelince "Senin tahtın da böyle mi?" denildi. O şöyle cevap verdi: "Tıpkı o!" (Süleyman şöyle dedi:) "Bize daha önce (Allah tarafından) bilgi verilmiş ve biz Müslüman olmuş idik." 43. Allah'tan başka taptığı şeyler onu (tevhid dinine girmekten) alıkoymuştu. Çünkü kendisi inkârcı bir kavimdendi. 44. Ona (Belkıs'a) "Köşke gir!" denildi. Melike onu görünce derin bir su sandı ve eteğini yukarı çekti. Süleyman şöyle dedi: "Bu, billûrdan yapılmış, zemini şeffaf bir köşktür." (Bunun üzerine) Melike şöyle dedi: "Rabbim! Ben gerçekten kendime yazık etmişim. Süleyman'la beraber âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum."

قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا/(Süleyman devamla) şöyle dedi: Onun tahtında (tanınmayacak şekilde) değişiklik yapın: Tahtın belirsiz/nekre kılınması özelliklerini değiştirmek ve bazı özelliklerini gizlemek içindir. Bir görüşe göre, ona birtakım ilavelerde bulunmak ve onun bazı kısımlarını kaldırmak içindir. Süleyman *aleyhisselâm* böyle yapmakla/yaptırmakla Melike Belkıs'ın aklını ve anlayışını sınamak istemiştir.

اَتَهْتَدٖي/Tanıyacak mı?: Süleyman *aleyhisselâm* bu ifadeyle muhtemelen, tahtını tanıyıp tanımadığını yahut sorulduğunda taht hakkındaki cevabı ya da imanı kastetmiştir.

فَلَمَّا جَٓاءَتْ قٖيلَ اَهٰكَذَا عَرْشُكِۜ/Melike gelince "Senin tahtın da böyle mi?" denildi: Melike'nin tahtı kendisinden önce Süleyman *aleyhisselâm*'a gelmişti ve o da onda değişiklik yapılmasını emretmişti. Ona "Senin tahtın da böyle mi?" yani "Senin tahtın buna mı benziyor?" denilmiş olması, onun kendi tahtı olduğunu anlamaması içindir. O da soruya "Tıpkı o!" sözüyle cevap vermiş, yalandan yahut ihtimalli bir konuda kesin konuşmaktan kaçınmak için "Bu odur" dememiştir.

وَاُو۫تٖينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا/Bize daha önce (Allah tarafından) bilgi verilmişti: Bu, Süleyman *aleyhisselâm* ve halkının sözlerindendir. Onlar bu sözü, Melike'nin iman edişini gördükleri zaman Belkıs'tan önce ilim vermek ve imana sevk etmek suretiyle Allah'ın kendilerine olan nimetini itiraf kabilinden söylemişlerdir. Bu cümle, takdiri "Belkıs müslüman oldu. Allah'ın birliğini ve peygamberliğin sıhhatini anladı ancak ondan önce bize ilim verildi" şeklindeki mahzûf bir cümleye matuftur.

وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ/Allah'tan başka taptığı şeyler onu (tevhid dinine girmekten) alıkoymuştu: Bu sözün Süleyman *aleyhisselâm* ve halkının yahut Allah'ın sözlerinden olması muhtemeldir.

مَا كَانَتْ تَعْبُدُ/Taptığı şeyler: Bu ibarenin de fâil yahut mef'ul olması muhtemeldir. Fâil olursa mana şöyle olur: "Taptığı şeyler şu ana kadar onu Allah'a kulluk etmekten ve İslâm'a girmekten alıkoymuştur." Şayet mef'ûl ise harfi cerrin düşmesiyle birlikte "Allah yahut Süleyman onu

Allah'tan başkasına kulluk etmekten alıkoymuş, o da İslâm'a girmiştir" manasına gelir.

قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا/*Ona (Belkıs) "Köşke gir!" denildi. Melike onu görünce derin bir su sandı ve eteğini yukarı çekti:* "الصَّرْح/es-Sarh" sözlükte "saray" demektir. Bir görüşe göre, "evin avlusu" demektir. Rivayete göre, Süleyman *aleyhisselâm*'ın emri üzerine Belkıs gelmeden önce onun yolu üzerine bir saray inşa edilmiş, altından da su akıtılmış, içine de deniz hayvanlarından balık vb. canlılar bırakılmıştı. Süleyman'ın koltuğu da bu köşkün baş tarafına konulmuş, kendisi de bu koltuğa kurulmuştu. Belkıs görünceye kadar onu su zannetti.

لُجَّةً/*Lücceten:* Deniz gibi "birikmiş su" demektir. İzin verilince girmek için paçalarını sıvadı. Rivayete göre cinler, Süleyman'ın Belkıs'la evlenmesinden hoşnut olmamış ve Süleyman'a onun bir deli olduğunu, ayağının da eşek toynağı gibi olduğunu söylemişlerdir. Hâlbuki Süleyman *aleyhisselâm* onun aklını tahtta değişiklik yaparak sınamış, onu akıllı bulmuş; bacağını sarayla sınamış, bacaklarını sıvayınca onu bu yönden de insanların en iyisi olarak bulmuştu. Bunun üzerine Süleyman *aleyhisselâm* onunla evlendi ve Yemen'deki krallığını sürdürmesine rıza gösterdi. Süleyman onu ayda bir kez ziyarete giderdi. Bir görüşe göre de onu beraberinde Şam'a yerleştirmiştir.

قَالَ إِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ/*Bu, billûrdan yapılmış, zemini şeffaf bir köşktür:* Belkıs, köşkün derin bir su ile kaplı olduğunu zannedince suya girmek için paçalarını sıvadı. Süleyman ona (zannettiği gibi olmadığını,) köşkün zemini şeffaf bir köşk olduğunu söyledi. "الْمُمَرَّدُ/el-Mümerradü" kelimesi "الأمْلَس/şeffaf/düz/ipeksi/aynamsı" manasına gelir. Bir görüşe göre de uzun manasına gelir. "الْقَوارِير/el-Kavârîru" da "الْقارورة/el-kârûratü" kelimesinin çoğulu olup "cam" manasına gelir.

قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي/*Melike şöyle dedi: Rabbim! Ben gerçekten kendime yazık etmişim:* Melike bununla daha önceki inkârını kastetmektedir.

وَاَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمٰنَ/***Süleyman'la beraber teslim oldum:*** Bu, cinas çeşitlerinden bir çeşittir.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا اِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحاً اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ فَاِذَا هُمْ
فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ
الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ
وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ طَٓائِرُكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ﴿٤٧﴾

45. And olsun ki, "Allah'a kulluk edin!" (demesi için) Semûd kavmine kardeşleri Sâlih'i peygamber gönderdik. (Buna rağmen) hemen birbiriyle çekişen iki zümre oluverdiler. 46. Sâlih şöyle dedi: "Ey kavmim! İyilik dururken niçin kötülüğe koşuyorsunuz? Allah'tan bağışlanma dilemeniz gerekmez mi? Belki size merhamet edilir." 46. Şöyle cevap verdiler: "Senin ve beraberindekilerin yüzünden uğursuzluğa uğradık." Sâlih "Sizin uğursuzluğunuzun (sebebi) Allah katında (malumdur). Hayır, siz imtihana çekilen bir kavimsiniz" dedi.

فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ/***Birbiriyle çekişen iki zümre:*** Yani kimisi iman eden, kimisi inkâr eden iki zümre (oluverdiler). Onların birbirine hasım olması, anlaşmazlıkları ve tartışmaları din konusundadır.

لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ/***Niçin koşturuyorsunuz?:*** Yani niçin rahmetten önce azabı, itaatten önce isyanı talep ediyorsunuz?

قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ/***Dediler ki: Senin yüzünden uğursuzluğa uğradık:*** Yani bize uğursuz geldin/uğursuzluk getirdin. Onlara (o zaman) kuraklık/kıtlık isabet etmişti.

قَالَ طَٓائِرُكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ/***Sâlih dedi ki: Sizin uğursuzluğunuzun (sebebi) Allah katında (malumdur):*** Yani lehinize yahut aleyhinize hâsıl olan şeylerin sebebi Allah katında (malumdur). Onların hükmünü verecek ve takdir edecek olan O'dur. Bu söz, kendilerine uğursuzluk gelmesi ve

maruz kaldıkları kuraklık ve kıtlığı Sâlih *aleyhisselâm*'a nisbet etmeleri konusunda onlara verilmiş bir cevaptır.

وَكَانَ فِي الْمَدٖينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللّٰهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَاَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهٖ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ اَهْلِهٖ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَمَكَرُوا مَكْراً وَمَكَرْنَا مَكْراً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْۙ اَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ اَجْمَعٖينَ ﴿٥١﴾ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُواۜ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾ وَاَنْجَيْنَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾

48. O şehirde dokuz kişilik (bir çete) vardı ki, bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, (insan olarak görevleri yeryüzünü ıslah ve imar etmek olmasına rağmen) hiç ıslah etmeye çalışmıyorlardı. 49. Allah adına aralarında yeminleşerek şöyle dediler: "Gece ona ve ailesine baskın yapıp (hepsini öldürelim); sonra da velisine 'Biz (Sâlih) ailesinin yok edilişine tanık değiliz; gerçekten doğru söylüyoruz' diyelim." 50. Onlar (böyle) bir tuzak kurdular. Biz de onlar farkında olmadan bir tuzak kurduk (onların tuzaklarını boşa çıkardık). 51. Gör işte, tuzaklarının akıbeti nice oldu: Onları da kavimlerini de toptan helâk ettik! 52. İşte zalimlik etmeleri sebebiyle çökmüş evleri(nin kalıntıları!) Gerçek şu ki bunda (dünyanın hakikatini) bilen/anlayan bir toplum için elbette bir ibret vardır. 53. İman edip işlerinde Allah'ı hesaba katanları (müttakileri) ise kurtardık.

وَكَانَ فِي الْمَدٖينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ/***O şehirde dokuz kişilik (bir çete) vardı:*** Yani Semûd şehrinde/ülkesinde.

يُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ/***Bozgunculuk yapıyorlar:*** Bir görüşe göre, onlar altın ve gümüş paraları kredi olarak borç verip faizcilik yapıyorlardı. Ancak "fesat" lafzı, bundan daha genel bir mana taşımaktadır.

قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللّٰهِ/***Allah adına aralarında yeminleşerek şöyle dediler:*** Yani Allah'a yemin ettiler. Bir görüşe göre, bu bir mazi fiildir. Ancak bu zayıftır. Doğrusu onun, onların birbirlerine söyleyip üzerinde sözleştikleri bir emir fiili olduğudur.

لَنُبَيِّتَنَّهُ وَاَهْلَهُ/***Gece ona ve ailesine baskın yapıp (hepsini öldürelim):*** Yani geceleyin onu ve ailesini mutlaka öldürelim. İşte onların üzerinde sözleştikleri fiil budur.

ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ اَهْلِهِ/***Sonra da velisine "Biz (Sâlih) ailesinin yok edilişine tanık değiliz" diyelim:*** Yani şayet velisi bunu bizden talep ederse onların öldürülmesinden kurtulur, beraat ederiz. "مَهْلِكَ/***Mehlike"*** kelimesinin masdar yahut zaman veya mekân ismi olması muhtemeldir. Şayet "Onların ***'Biz (Sâlih) ailesinin yok edilişine tanık değiliz'*** sözü ailesinin öldürülmesinden berâati/kurtulmayı gerektirir, onun öldürülmesinden değil" denilirse, buna üç şekilde cevap verilir:

Birincisi: Bununla onlar, "مَا شَهِدْنَا مُهْلِكَهُ وَمَهْلِكَ اَهْلِهِ/Onun öldürülmesine de ailesinin öldürülmesine de şahit olmadık" demeyi kastetmişlerdir. "مُهْلِكَهُ/Mühlikehû" lafzının hazfedilmesinin sebebi, onların "لَنُبَيِّتَنَّهُ وَاَهْلَهُ/***Gece ona ve ailesine baskın yapıp (hepsini öldürelim)"*** sözlerinin zaten buna delâlet etmesinden dolayıdır.

İkincisi: İnsanoğlu bununla "وَأَغْرَقْنَا ءَالَ فِرْعَوْنَ/***Firavun ailesini boğmuştuk"***[37] yani "Firavun'u ve halkını boğmuştuk" âyetinde olduğu gibi hem "هُوَ/o" demeyi hem de "هُمْ/onlar" demeyi kastetmiştir.

Üçüncüsü: Onlar (söz konusu çete), onun ve ailesinin birlikte öldürülmesine şahit olduklarında doğru söyleyen kimseler olduklarından dolayı "مَهْلِكَ اَهْلِهِ/***mehlike ehlihî"*** sözünü özellikle söylemişlerdir. Bununla da sözlerinde yalan söylemeyip doğru söylediklerine dair itirazı/engellemeyi kastetmişlerdir.

وَاِنَّا لَصَادِقُونَ/***Gerçekten biz doğru söylüyoruz:*** Onların, yalan söylediklerini bilmelerine rağmen bile bile ***"Biz doğru söylüyoruz"*** demelerinin

37 Enfâl 8/54.

bir mugalata olması muhtemeldir. Bunu yalan olmaktan çıkartmak için bir çeşit itirazı kastetmiş olmaları da muhtemeldir. Nitekim biz onu (yukarıdaki) üçüncü cevapta "مَهْلِكَ اَهْلِهِ/**mehlike ehlihî**" lafzının tefsirinde ele almıştık ki o, onların Sâlih *aleyhisselâm*'ı ve ailesini birlikte öldürmeyi kastetmeleri sonra sadece ***"Ailesinin öldürülmesine şahit olmadık"*** ve ***"Biz bu hususta doğru söylüyoruz"*** demeleridir. Hayır, onlar onun ve ailesinin birlikte öldürüldüğüne şahit olduklarını kastediyorlar. Zemahşerî de âyeti bu manada tefsir etmiştir.[38]

اَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ اَجْمَعِينَ/***Biz onları da (onlarla aynı kafada olan) kavimlerini de toptan helâk ettik!:*** Rivayete göre, Sâlih *aleyhisselâm*'ı öldürmek üzere yeminleşen çete, Sâlih'in evine yakın bir mağarada -geceleyin çıkıp evine intikal etmek üzere- gizlenmiş, bu sırada üzerlerine bir kaya düşmüş ve onları helak etmiştir. Sonra onların kavmi ses/gürültü ile helak olmuş, birbirlerinin helaki hakkında bilgileri olmamıştır. Sâlih *aleyhisselâm* ve ona iman edenler kurtulmuştur.[39]

وَلُوطاً اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖٓ اَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ اَئِنَّكُمْ
لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِۜ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾
فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّٓا اَنْ قَالُٓوا اَخْرِجُٓوا اٰلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْۚ اِنَّهُمْ
اُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَهْلَهُٓ اِلَّا امْرَاَتَهُۘ قَدَّرْنَاهَا مِنَ الْغَابِرِينَ
﴿٥٧﴾ وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَراًۚ فَسَٓاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٥٨﴾

54. Lût'u da (peygamber olarak gönderdik). Hani o kavmine şöyle demişti: "Göz göre göre hâlâ o hayâsızlığı yapmaya devam mı edeceksiniz? 55. (Bu ilâhî ikazdan sonra) siz hâlâ kadınları

38 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 377. Zemahşerî şöyle devam etmiştir: Bunda, şeriatı ve şer'î yasakları bilmeyen hatta bunları aklına bile getirmeyen kâfirlerin katında dahi yalanın çirkin bir şey olduğuna dair kesin bir delil vardır. Dikkat edersen onlar Allah'ın elçisini öldürmeyi planlamışlar ancak kendilerine yalancılığı yakıştıramamışlar nihayet yalandan kurtulabilecekleri bir hile ile verecekleri haberde doğruyu dengelemişlerdir.

39 Rivayetin isnadını bulamadım. Rivayeti İbn Atiyye, tefsirinde zikretmiştir. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 313.

bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşmaya devam mı edeceksiniz? Hayır. Doğrusu siz, cahillik etmeye devam eden bir kavimsiniz!" 56. Kavminin cevabı ise "Lût ailesini memleketinizden çıkarın; çünkü onlar (sizin yaptığınız hayâsızlıklardan) kaçınan insanlardır!" demelerinden ibaret oldu. 57. Bunun üzerine karısı müstesna onu ve ailesini kurtardık. Karısının (helak edilmek üzere) geride kalanlardan biri olmasını takdir ettik. 58. Onların üzerlerine öyle bir yağmur indirdik ki! Uyarılan (ancak uyarılara aldırış etmeyen) kimselerin yağmuru ne kötü idi!

وَاَنْتُمْ تُبْصِرُونَ/***Gözünüzle gördüğünüz hâlde:*** Bir görüşe göre bu söz, "Hayâsızlığın günah/suç olduğunu kalbinizle gördüğünüz hâlde" manasına gelir. Başka bir görüşe göre, "Gözlerinizle gördüğünüz hâlde" demektir. Çünkü onlar bu fiili açık açık işliyor, birbirlerinden gizlemiyorlardı. Diğer bir görüşe göre de "Sizden önceki inkârcıların yaptıklarını ve onlara verilen cezayı gördüğünüz hâlde" demektir.

"يَتَطَهَّرُونَ/***Yetetahherûne,***" "الْغَابِرِينَ/***el-gâbirîne***" ve "اَمْطَرْنَا/***emtarnâ***" lafızlarının açıklaması, A'râf sûresi 82-83. âyetlerin tefsirinde zikredilmişti.

قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذٖينَ اصْطَفٰى آٰللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾
اَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءًۚ فَاَنْبَتْنَا بِهٖ حَدَٓائِقَ
ذَاتَ بَهْجَةٍۚ مَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَاۜ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَۜ
﴿٦٠﴾ اَمَّنْ جَعَلَ الْاَرْضَ قَرَاراً وَجَعَلَ خِلَالَهَٓا اَنْهَاراً وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ
وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزاًۜ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَۜ ﴿٦١﴾

59. (Resûlüm!) De ki: "Hamd olsun Allah'a ve selâm olsun seçkin kıldığı kullarına." Allah mı daha hayırlı, yoksa O'na koştukları ortaklar mı? 60. (Onlar mı hayırlı) yoksa gökleri ve yeri yaratan ve gökten size su indiren (Allah) mı?" O suyla bir ağacını bile bitirmeye gücünüzün yetmediği güzel güzel bahçeler bitirmekteyiz. Allah'tan başka ve O'na ortak bir ilâh

mı var! Hayır. Doğrusu onlar hak ve hakikati inkâr eden bir güruhtur. 61. (Onlar mı hayırlı) yoksa yeryüzünü oturmaya elverişli kılan; aralarından (yer altından ve üstünden) nehirler akıtan, arz için sabit dağlar yaratan, iki deniz arasına engel koyan (Allah) mı? Allah'tan başka ve O'na ortak bir ilâh mı var! Hayır. Doğrusu onların birçoğu (hak ve hakikati) bilmez.

قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفٰى/***De ki: Hamd olsun Allah'a ve selâm olsun seçkin kıldığı kullarına:*** Allah Teâlâ elçisine bundan sonra birliğinin ve kudretinin delilleri olan söz konusu âyetleri okumasını ve buna kendisine hamd ederek ve kullarından seçkin kıldıklarına da selâm vererek başlamasını emretti. Nitekim konuşmaya, yazmaya ve benzeri şeylere Allah'ı anmaktan bereket umarak bununla başlarsın. İbn Abbâs şöyle demiştir: "Allah Teâlâ ***'seçkin kıldığı kulları'*** ifadesi ile sahâbeyi kastetmiştir."[40] Ancak lafız, melekler, peygamberler, ashâb-ı kirâm ve bütün sâlihler için geneldir.

آللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُونَ/***Allah mı daha hayırlı yoksa O'na koştukları ortaklar mı?:*** Bu, müşriklere cevap olarak söylenmiş bir sözdür. Bu söze, müşrikleri ayıplamak ve azarlamak amacıyla, -Allah'a ortak kıldıkları nesnelerde aslında bir hayır bulunmadığı bilinmesine rağmen- kendisiyle üstünlük/tercih kastedilen "خَيْرٌ/***daha iyi/hayırlı***" kelimesi dâhil edilmiştir. Sonra Allah Teâlâ, kendisinin göklerin, yeryüzünün ve âyetlerin devamında zikrettiği buna benzer şeylerin yaratıcısı olmasıyla onlara delil göstermiştir. Allah Teâlâ delilleri sıralamaya devam etmiştir. Mesela; Allah'ın, onlara son sözü söyleme kabilinden, bütün bunları Allah'tan başkasının yapmadığı/yapamayacağına dair "ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ/***Allah'tan başka ve ona ortak bir ilâh mı var!"*** sözü bunlardan biridir. Allah onlara bu şekilde delil getirmiştir. Aynı zamanda bunda şükrü gerektiren nimetler vardır. Bunların delil getirilmesinin bir amacı da budur. "آللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُونَ/***Allah mı daha hayırlı yoksa O'na koştukları ortaklar mı?"*** sözündeki

40 İbn Ebî Hâtim, tefsirinde, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفٰى/***Selâm olsun seçkin kıldığı kullarına."*** Bunlar, -Allah kendilerinden razı olsun- Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashâbıdır. İbn Abbâs'ın bu açıklaması Süddî tarafından da rivayet edilmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim, tefsir, IX, 2906.

"اَمْ/*yoksa*" kelimesi muttasıl/bitişik "em" (em-i muttasıl) ve atıf, daha sonra iki yerde geçen ***"em"*** ise "*em -e*" (بل/أ.../hayır/aksine -mıdır?) anlamında em-i munkatı'dır.

قَوْمٌ يَعْدِلُونَ/***Hak ve hakikati inkâr eden bir güruhtur:*** İbare, "Onlar hak ve hakikati inkâr ediyorlar" yahut "Başka varlıkları Allah ile denk tutuyorlar yani O'nun için denk ve emsal ediniyorlar" anlamına gelir.

رَوَاسِيَ/***Ravâsîye:*** "Dağlar" anlamına gelir.

الْبَحْرَيْنِ/***İki deniz:*** Bunun tefsiri Furkân sûresi 53. âyette geçmişti.

اَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ اِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْاَرْضِ
ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ قَلِيلاً مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾ اَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ
وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْراً بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ تَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ
﴿٦٣﴾ اَمَّنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ ءَاِلٰهٌ
مَعَ اللّٰهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦٤﴾ قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾ بَلِ
ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾

62. (Onlar mı hayırlı) yoksa darda kalana kendine yalvardığı zaman cevap verip o sıkıntıyı gideren ve sizi yeryüzünün hâkimleri kılan mı? Allah'tan başka ve O'na ortak bir ilâh mı var! Ne kadar da kıt düşünüyorsunuz! 63. (Onlar mı hayırlı) yoksa karanın ve denizin karanlıkları içinde size (doğru) yolu bulduran mı? Rahmetinin (yağmurun) önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen kimdir? Allah'tan başka ve O'na ortak bir ilâh mı var! Allah onların koştukları ortaklardan çok daha yücedir, münezzehtir. 64. (Onlar mı hayırlı) yoksa ilk kez (örneksiz) yaratan, sonra yaratmayı tekrar eden (Allah) mı? Sizi hem gökten hem yerden rızıklandıran kimdir?

Allah'tan başka ve O'na ortak bir ilâh mı var! De ki: "Eğer doğru söylüyorsanız kesin delilinizi getirin!" 65. De ki: "Allah'tan başka göklerde ve yerdeki hiç kimse gaybı bilemez. Ayrıca onlar ne zaman diriltileceklerinin de farkında olmazlar." 66. Aslında onların ahiret hakkındaki bilgileri yeterlidir. Buna rağmen bu hususta şüphe içindedirler. Bundan daha ötesi, onlar ahiretten yana kördürler.

يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ/*Darda kalana cevap verir:* Bir görüşe göre "الْمُضْطَرّ/***el-muzdarr"*** kelimesi "المجهود/mecalsiz" anlamına gelir. Başka bir görüşe göre, "gücü ve kuvveti bulunmayan kimse" demektir. Lafız, "kendisine zarar dokunan kimse" anlamında zarardan yahut "ihtiyacın kendisini duaya sevk ettiği kimse" anlamında zaruretten türemiştir.

وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَٓاءَ الْاَرْضِ/*O sizi yeryüzünün hâkimleri kılıyor:* Yani O sizi, konukluğuna vâris olmak üzere yeryüzünde halife kılıyor.

اَمَّنْ يَهْدٖيكُمْ/*Yoksa size (doğru) yolu bulduran mı?:* Bu, yıldızlar ve yollar yardımıyla yol bulmak demektir.

بُشْراً/*Müjdeci olarak:* Bunun tefsiri "نُشُرًا/***yayıcılar olarak"*** kıraatiyle A'râf sûresi 57. âyette geçmişti.

وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ/*Sizi hem gökten hem yerden rızıklandıran kimdir?:* Gökten gelen rızık yağmur, yeryüzünden gelen rızık ise bitkilerdir.

هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ/*Kesin delilinizi getirin!:* Bu müşriklerin aciz bırakılmasıdır.

قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ/*De ki: Allah'tan başka göklerde ve yerdeki hiç bir kimse gaybı bilemez:* Bu âyet, gayb bilgisine sadece Allah'ın sahip olduğuna, O'ndan başkasının bu bilgiye sahip olmadığına delâlet etmektedir. Bundan dolayı Âişe *radıyallahu anhâ* "Kim Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gaybı bildiğini iddia ederse o, Allah'a büyük bir iftira atmış olur" demiş sonra bu âyeti

okumuştur.[41] Şayet "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* gayb hakkında haber veriyordu ve onun bu hususta çok sayıda mucizesi vardır" denilirse buna onun ***"Ben, Allah'ın bana bildirdiğinin dışında gaybı bilmem"***[42] sözü ile cevap verilir.

Şayet "Kâhin, müneccim ve benzerlerinin gaybî konularda haber verdiklerinden zahir olan şeylerle birlikte bu (Allah'tan başkasının gaybı bilmemesi) nasıl açıklanabilir?" denilecek olursa buna "Onların gaybî konulardaki haberleri zayıf bir zandan (tahmin) yahut herhangi bir bilgiye dayanmayan bir vehimden ibarettir" diye cevap verilir. Âyet (bu konuda) bilginin istisna edilmesini gerektirmektedir. Zira bir görüşe göre, bu âyette sözü edilen gayb ile "kıyametin ne zaman kopacağı" kastedilmektedir. Çünkü âyetin nüzul sebebi ashâbın kıyametin ne zaman kopacağı hakkında soru sormasıdır. Bundan dolayı "وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ/***Ayrıca onlar ne zaman diriltileceklerinin de farkında olmazlar"*** buyurulmuştur. Buna göre sorular birbirini takip ediyor.

---

41 Rivayeti Zemahşerî zikretmiştir. Bk. *el-Keşşâf*, III, 366; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 318; İbn Atiyye rivayetin isnadını zikretmemiştir.

42 Rivayeti Zemahşerî zikretmiştir. Bk. *el-Keşşâf*, III, 366. Rivayetin Taberî'deki (XVIII, 135) lafzı şöyledir: "Ben de ancak Âdemoğlundan sizin gibi bir insanım. Bende Allah'ın bana öğrettiğinin dışında bir bilgi yoktur." İbn Hacer şöyle demiştir: İmanı yerleşmemiş kimselerden bazıları Resûlullah'ın gaybı bildiğini zannediyordu. Hatta Peygamber'in bütün gaybî bilgilere sahip olmasını peygamberliğin sıhhatinden zannediyordu. Nitekim İbn İshak'ın *Megâzî*'sinde geçtiği üzere Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in devesi kaybolunca münafıklardan Zeyd b. Lusayt "Muhammed kendini peygamber zannediyor, göklerden haber veriyor ancak devesinin nerede olduğunu bilmiyor" dedi. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: ***"Adamın biri şöyle-şöyle demiş. Allah'a yemin olsun ki ben, Allah'ın bana öğrettiğinin dışında bir şey bilmem. Allah devemin yerini bana gösterdi. O, filanca geçitte bir ağaca bağlı kalmıştır."*** Gittiler ve onu getirdiler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bilmediği şeyi Allah'ın kendisine öğretmesi sayesinde ashâbına bildirmiştir. Bu, Allah'ın ***"O, bütün görülmeyenleri bilendir. Sırlarını hiç kimseye açmaz. Ancak dilediği peygamber bunun dışındadır. Gerçek şu ki Allah, bu tür şeylerin önünden ve ardından gözcüler salar."*** (Cin 72/26-27) âyetiyle örtüşmektedir. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XIII, 364. Vâkidî de aynı olayı *Megâzî*'sinde (II, 423) rivayet etmiştir.

Not: Zeyd b. Lusayt İslâm'a sığınan kimselerden idi. Müslümanlarla birlikte o da İslâm'a girdi ve bunu açıkladı. O, Benî Kaynuka Yahudilerinin âlimlerinden bir münafıktır. Bk. Zehebî, *Tarîhu'l-İslâm*, s. 39-40; Bir görüşe göre o, bilahare tevbe etmiş ve durumunu düzeltmiştir. Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 396.

Çünkü -Allah'ın "يَسْئَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ/**İnsanlar sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. 'Onun bilgisi yalnızca Allah katındadır' de"**[43] âyeti ve Resûlullah'ın "فِي خَمْسٍ لا يَعْلَمُهُنَّ إلا الله/ **Beş şeyi Allah'tan başkası bilmez"** buyurup sonra da "اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْاَرْحَامِ وَمَا تَدْر۪ي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَداً وَمَا تَدْر۪ي نَفْسٌ بِاَيِّ اَرْضٍ تَمُوتُ اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ خَب۪يرٌ/**Gerçek şu ki, kıyamet vakti hakkındaki bilgi ancak Allah'ın katındadır. Yağmuru O yağdırır; rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiç kimse nerede öleceğini de bilemez. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdar olandır"**[44] âyetini sûrenin sonuna kadar okumasına[45] istinaden- kıyametin ne zaman kopacağıyla ilgili bilginin tek sahibi Allah Teâlâ'dır.

Şayet "Allah nasıl bedel olmasına rağmen merfu olarak 'اِلَّا الله/***illallahü'*** buyurmuştur? Hâlbuki bir kelimenin bedel olması ancak istisna muttasıl olup 'اِلَّا/illâ' edatından sonra gelen kelime mâkabliyle aynı cinsten olduğu zaman doğru olur. Allah Teâlâ, ittifakla, semâvâttaki ve arzdakilerden biri değildir. O'na yön ve mekân isnad edenler, O'nun göklerin ve yeryüzünün üstünde olduğunu söylüyorlar. O'nu yön ve mekândan tenzih edenler de Allah Teâlâ'nın ne bunlarda ne bunların üstünde; ne bunların içinde ne de bunların dışında bulunduğunu söylüyorlar. Buna göre buradaki istisna, istisna-i munkatıdır ve dolayısıyla mansub olması gerekirdi" denilecek olursa, bunun dört farklı cevabı vardır:

Birincisi: "Burada bedel şayet istisna munkatı ise Benî Temîm dilindeki bedel kuralına göre gelmiştir. Bu onların "ما في الدار أحدٌ الا حمارٌ (بالرفع)/(eşek kelimesi merfu olarak,) evde bir eşekten başka hiç kimse yoktur" sözüne benzer. Hâlbuki eşek onlardan biri değildir. Ancak bu görüş zayıftır. Çünkü Kur'ân, Benî Temîm diliyle değil, Hicâz diliyle/ lehçesiyle indirilmiştir.

---

43 Ahzâb 33/63.

44 Lokman 31/34.

45 Buhârî, no: 4499; Müslim, no: 106; *Sahîhu İbn Huzeyme*, no: 2244; *Sahîhu İbn Hibbân*, no: 159; *Sünenü İbn Mâce*, no: 64.

İkincisi: Şüphesiz Allah, ilmiyle göklerde ve yerdedir. Nitekim O "وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ/***Nerede olursanız olunuz O, sizinle birliktedir***"[46] buyurmuştur. Yani nerede olursanız olun O, ilmiyle sizinle birliktedir. Dolayısıyla lafız bu manaya göre bedel olarak gelmiştir. Bu da zayıf bir görüştür. Çünkü Allah'ın "فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ/***göklerdeki ve yerdeki***" sözü hakiki bir zarf konumundadır. Bu manaya göre aynı ibare, Allah hakkında, mecazî bir zarf konumundadır. Dilcilere göre, bir lafzın aynı yerde hem hakikat hem de mecaz manasında kullanılması caiz değildir.

Üçüncü cevap: "مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ/***Göklerde ve yerdeki hiç bir kimse***" kavli ile var olan her şey kastedilmiştir. Sanki Allah Teâlâ "yaşayan hiçbir kimse" demek istemiştir. Buna göre buradaki istisna muttasıl olur ve bedel olarak merfu olması doğru olur. Ancak Allah, Arapların söz söyleme uslûbuna uygun olarak "مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ/***Göklerde ve yerdeki hiçbir kimse***" buyurmuştur. Bu, onunla kendisinden daha genel bir şeyin kastedildiği özel bir lafızdır.

Dördüncü cevap: İstisnanın, ***"göklerdekiler"***in Allah ile te'vil edilmesine göre muttasıl istisna olmasıdır. Nitekim "ءَامِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِيَ تَمُورُ/***Gökte olanın, sizi yerin dibine batırmayacağından emin misiniz? Bir de bakmışsın yeryüzü sarsıldıkça sarsılıyor!***"[47] âyetinde, cariye hadisinde[48] ve benzeri yerlerde böyle te'vil edilmiştir.

وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ/***Ayrıca onlar ne zaman diriltileceklerinin de farkında olmazlar:*** Yani göklerdeki ve yerdekiler ne zaman

46 Hadîd 57/4.
47 Mülk 67/16.
48 Hadis, *Muvattâ*'da Ömer b. el-Hakem'den isnadlı olarak rivayet edilmiştir. O şöyle demiştir: Resûlullah'ın yanına gidip şöyle dedim: "Cariyem benim koyunlarımı güdüyordu. Yanına gittiğimde koyunlardan birini kaybetmişti. Ona kaybolan koyuna ne olduğunu sordum Bana 'Onu kurt yedi' diye cevap verdi. Ben de buna çok üzüldüm. Ben bir Âdemoğluydum ve yüzünü tokatladım. Bir köle azat etmem gerekiyor. Onu azad edeyim mi?" Resûlullah cariyeye ***"Allah nerededir?"*** diye sordu. O, "Göktedir" dedi. Resûlullah ***"Ben kimim?"*** diye sordu. Cariye "Sen Allah'ın elçisisin" diye cevap verdi. Resûlullah bunun üzerine (Ömer b. el-Hakem'e) ***"Onu azat et"*** buyurdu. Bk. Mâlik, *Muvatta*, s. 1468; Müslim, no: 1224. Müslim'de "فَإِنَّهَا مُؤْمِنَةٌ/***Şüphesiz o bir müminedir***" ilavesi vardır. Hadisi Mâlik ve Müslim'den başkaları da rivayet etmiştir.

diriltileceklerinin farkında değillerdir. Çünkü kıyametin bilgisi Allah'a has olan konulardandır. Rivayete göre[49] bu âyetin iniş sebebi, Kureyş'in Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "kıyametin ne zaman kopacağını" sormasıdır.

بَلِ ادّارَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ/*Aslında onların ahiret hakkındaki bilgileri yeterlidir:* "**ادّارَكَ/*İddârake*"** fiili tefâul babındandır. Sonra "te" sakin kılınmış, "dal" harfine katılmış/idğam edilmiş ve bir vasıl hemzesi getirilmiştir. Mana şöyledir: "Onların ahiret hakkında yeteri bilgileri vardır ve (onların bu bilgileri) onu inkâr etmeleriyle yahut kıyametin ne zaman kopacağını bilememeleriyle son bulur." Söz konusu fiil, if'âl babı üzere katı' hemzesiyle "**أَدْرَكَ/*edrake*"** şeklinde de okunmuştur. Buna göre mana şöyle olur: "Onların ahiret hakkındaki bilgileri yeterlidir/bilgileri ahireti kuşatır." Yani onlar doğruyu görecekler. Çünkü o esnada hakikatlere şahitlik edecekler. Buna göre "**فِي الْاٰخِرَةِ/*fi'l-ahireti*"** sözü zarftır. İlk okuyuşa göre de "بِ/ile ilgili/hakkında" manasına gelir.

عَمُونَ/*Körler:* Bu kelime kalp körlüğü anlamında "عَمٍ/kör" kelimesinin çoğuludur.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا ءَاِذَا كُنَّا تُرَاباً وَاٰبَاؤُنَا اَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ ﴿٦٧﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا هٰذَا نَحْنُ وَاٰبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَا اِلَّا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧١﴾ قُلْ عَسٰى اَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾

67. İnkârcılar şöyle dediler: "Sahi, biz ve atalarımız, toprak olduktan sonra gerçekten (diriltilip) çıkarılacak mıyız? 68. And olsun ki, bu bizim tehdit edildiğimiz şeyle

49 Bu rivayetin isnadını bulamadım. Bunu Zemahşerî *Keşşâf*'ta (III, 383) zikretmiştir.

daha önce atalarımız da tehdit edilmişti. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir." 69. De ki: "Yeryüzünde dolaşın da günahkârların akıbetinin nice olduğunu görün!" 70. (Resûlüm!) Onların yüzünden tasalanma, kurmuş ve kurmakta oldukları tuzaklardan ötürü sıkıntı duyma! 71. Onlar "Eğer doğru sözlü iseniz, bu tehdidin ne zaman gerçekleşeceğini söyleyin!" derler. 72. De ki: "Çabucak gelmesini istediğiniz şeyin (azabın) bir kısmı yakında başınıza gelecektir." 73. Şüphesiz Rabbin, insanlara karşı lütuf sahibidir; fakat insanların çoğu şükretmez. 74. Elbette Rabbin kalplerinin gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir.

رَدِفَ لَكُمْ/Sizi izler/başınıza gelir: Yani sizi takip eder. Buradaki "ل/lam" zaittir yahut "رَدِفَ/***radife***" fiili "lam" ile yakınlık ve müteaddilik manasını içerir. Âyet şu manaya gelir: Onlar, "Bu tehdit ettiğiniz azap ne zaman gelecek?" sözleriyle azabın çarçabuk gelmesini isterler. Onlara şöyle denilir: "Çarçabuk gelmesini istediğiniz azabın bir kısmı yakında başınıza gelecektir." Bu azap, onların Bedir günü öldürülmeleridir.

وَمَا مِنْ غَٓائِبَةٍ فِي السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ اِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٧٥﴾ اِنَّ هٰذَا
الْقُرْاٰنَ يَقُصُّ عَلٰى بَنِي اِسْرَٓائِلَ اَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾ وَاِنَّهُ
لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِۚ وَهُوَ
الْعَزِيزُ الْعَلِيمُۚ ﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ ﴿٧٩﴾
اِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَٓاءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ
﴿٨٠﴾ وَمَٓا اَنْتَ بِهَادِي الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ
بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ وَاِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ اَخْرَجْنَا لَهُمْ دَٓابَّةً
مِنَ الْاَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ اَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِاٰيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾

75. Gökte ve yerde göze görünmeyen (gizli) hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir kitapta yazılı bulunmasın. 76. Doğrusu bu Kur'ân, İsrailoğullarına, hakkında ihtilaf edegeldikleri şeyle-

rin pek çoğunu anlatmaktadır. 77. Dahası o, mü'minler için tam anlamıyla bir hidayet rehberi ve rahmettir. 78. Gerçek şu ki Rabbin, onlar arasında hükmünü verecektir. O, mutlak galiptir, her şeyi en iyi bilendir. 79. Öyleyse Allah'a güvenip dayan. Çünkü sen apaçık hakikat üzeresin. 80. Bil ki sen (sesini/çağrını) ölülere işittiremezsin, daveti de arkalarını dönüp giderlerken sağırlara duyuramazsın. 81. Sen körleri sapıklıklarından çevirip doğru yola getiremezsin. Sen (sesini) ancak Müslüman olarak âyetlerimize inanan kimselere duyurabilirsin. 82. O söz (kıyamet) başlarına geldiği zaman, onlara yerden bir dâbbe (mahlûk) çıkarırız da o onlara, insanların âyetlerimize gerçek manada/hakkıyla iman etmemiş olduklarını söyler.

غَٓائِبَةٍ/***Gâibetin:*** Lafızdaki "الهاء/he" mübalağa içindir. Âyet "Tam anlamıyla gizli olan hiçbir şey yoktur ki, Allah'ın katındaki bir kitapta yazılı bulunmasın" manasına gelir.

اِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى/***Bil ki sen (sesini/çağrını) ölülere işittiremezsin:*** Âyette, hayatta olmalarına rağmen çağrıya kulak vermediklerinden dolayı, çağrıya kulak vermeyen ve aklını kiraya verip kullanmayan bu tür kimseler ölülere benzetilmiştir. Sonra da duyu organları sağlam olmasına rağmen sağır ve körlere benzetilmişlerdir. Dahası, onların çağrıya kulak vermeyişleri, "اِذَا وَلَّوْا مُدْبِر۪ينَ/***Arkalarını dönüp giderlerken***" kavliyle teyit edilmiştir. Çünkü sağır bir kimse arkasını dönüp çağırandan uzaklaştığı zaman sağırlığı ve duymayışı tamamıyla artar.

وَاِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ/***O söz (kıyamet) başlarına geldiği zaman:*** Bu söz, "Allah'tan ezeli bir söze/vaade dayanan yani Allah'ın bir hükmü olan, onların cezalandırılma vakti geldiği zaman" demektir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: "Kıyamet yaklaştığı zaman onlar için yerden bir dâbbe/mahlûk çıkartırız." Dâbbe'nin çıkışı kıyamet alametlerindendir. Rivayete göre o, Mescid-i Harâm'dan çıkacaktır. Bir görüşe Safâ'dan

çıkacaktır. Uzunluğu altmış arşındır. Bir görüşe göre o, hadiste geçen[50] Cessâse'dir.

تُكَلِّمُهُمْ/Onlara söyler: Bu, bir görüşe göre onlara "İslâm dininden başka bütün dinlerin bâtıl olduğunu söyleyecek" demektir. Başka bir görüşe göre de onlara "Allah'ın laneti zalimlerin üzerine olsun diyecek" demektir. Rivayete göre dâbbe, kâfirlere karşı çıkacak, burunlarını sürtecek ve yüzlerini karartacaktır. Mü'minlerin yüzünü ise ağartacaktır.

اَنَّ النَّاسَ/Enne'n-nâse: Bu, hemzeyi kesreli okuyanlara göre[51] yeni bir cümle başlangıcıdır. Fethalı okuyanlara göre ise "تُكَلِّمُهُمْ/**tükellimühüm**" ifadesinin mef'ûldür. Yani onlara "insanların âyetlerimize hakkıyla iman etmediklerini söyler" manasına gelir. Yahut mef'ûlün li-eclih'tir ve takdiri "تكلّمهم لِأَنَّ النَّاسَ لا يُوقِنُونَ/Onlarla konuşur. Çünkü insanlar hakkıyla inanmayacaklar" şeklindedir. Sonra "lam" hazfedilmiştir. Muhtemelen bu söz, "onlar, dâbbe'nin çıkmasına, ahirete ve din işlerine hakkıyla/yakînen inanmıyorlar" demektir. (Bize göre) bu mana daha açık/uygundur.

وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ فَوْجاً مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾
حَتّٰى اِذَا جَٓاؤُ۫ قَالَ اَكَذَّبْتُمْ بِاٰيَاتِي وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْماً اَمَّاذَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ ﴿٨٥﴾
اَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا الَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِراً اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ

---

50 Cessâse'nin hikâyesini Müslim *Sahîh*'inde (no: 7573) zikretmiştir. Hadisin muhtevası uzundur. Ayrıca bk. İbn Hibbân, *Sahîh*, no: 6787; Tirmizî, no: 2253; Nesâî, no: 4258; Ebû Davud, *Sünen*, no: 4330.

51 Dânî, Kûfeli kıraat imamlarının "اَنَّ النَّاسَ" ibaresini hemzenin fethasıyla, geri kalan kıraatçilerin ise hemzenin kesrasıyla okuduklarını söylemiştir. bk. *et-Teysîr*, s. 112; Yakub, *el-Büdûru'z-Zâhire*, s. 261. İbn Atiyye şöyle demiştir: Kıraat imamlarının çoğunluğu "اَنَّ النَّاسَ" ibaresini hemzenin kesresiyle "إِنَّ" şeklinde okurken, Hamza, Kisâî ve Âsım ise hemzenin fethasıyla "اَنَّ" şeklinde okumuşlardır. İbare Abdullah'ın kıraatinde "تُكَلِّمُهُمْ بِأَنَّ" şeklindedir ve bu, onun fethalı olduğunu doğrulamaktadır. Bu okuyuşa göre "اَنَّ النَّاسَ" sözü, cümlenin sonuna kadar ***"dâbbe"***ye ait olur. Bu rivayet İbn Abbâs'tan gelmektedir. Bu sözün Allah'a ait bir söz olma ihtimali de vardır. Bk. *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 322.

لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾ وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ
وَمَنْ فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اللّٰهُ وَكُلٌّ اَتَوْهُ دَاخِرِينَ ﴿٨٧﴾

83. O gün, her ümmet içinden âyetlerimizi yalanlayanlardan bir grubu haşrederiz ve onlar düzenli bir şekilde (hesap yerine) sevk edilirler. 84. Nihayet (hesap yerine) geldikleri zaman Allah şöyle buyurur: "Siz benim âyetlerimi, hakkında herhangi bir bilginiz olmamasına rağmen yalanladınız öyle mi? Değilse, yapmakta olduğunuz neydi?" 85. Yaptıkları zulüm(ler) sebebiyle, (tehdit edildikleri) o söz (cezalandırma) gerçekleşmiştir; bir daha konuşamazlar. 86. Dinlenebilsinler diye geceyi ve (çalışabilsinler diye) gündüzü aydınlık kıldığımızı görmediler mi? Bunlarda iman eden bir toplum için elbette ibretler vardır. 87. Sûr'a üfürüldüğü gün, -Allah'ın diledikleri müstesna,- göklerde ve yerde bulunanlar dehşete kapılır. Onların tümü boyunları bükük olarak O'na gelirler.

فَهُمْ يُوزَعُونَ/*Onlar düzenli bir şekilde (hesap yerine) sevk edilirler:* Yani zorla götürülürler.

اَمَّاذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ/*Değilse, yapmakta olduğunuz neydi?:* "اَم/***Em***" soru edatıdır. Onlara karşı (aleyhine) delil getirilmesinin manası, "Bir ameliniz yahut bir deliliniz varsa eğer onları getirin" denilmesi gibi bir şeydir.

وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ/*(Tehdit edildikleri) o söz (cezalandırma) gerçekleşmiştir:* Yani cezalandırılmaları haktır yahut aleyhlerinde yeteri kadar delil mevcuttur.

فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ/*Ve bir daha konuşamazlar:* Yani ancak susarlar. Çünkü aleyhlerinde yeteri kadar delil vardır. Fakat onların konuşamamaları kıyametin bazı zamanlarına mahsustur. Onların kıyametin birçok zamanında konuşacaklarına/konuşturulacaklarına dair rivayetler bulunmaktadır.

لِيَسْكُنُوا فِيهِ/*Onda (geceleyin) dinlenebilsinler diye:* Bu ibarenin tefsiri, Yunus sûresi 67. âyette yapılmıştı.

وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ/***Sûr'a üfürüldüğü gün:*** Bu ibarenin tefsiri, Kehf sûresi 99. âyette yapılmıştı.

اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اللّٰهُ/***Allah'ın diledikleri müstesna:*** Bir görüşe göre onlar şehitlerdir. Başka bir görüşe göre Cebrail, Mikail, İsrafil ve Azrail'dir.

دَاخِرِينَ/***Boyunları bükük olarak:*** Yani onlar hakir ve aşağılanmış oldukları hâlde (O'na gelirler).

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنْعَ اللّٰهِ الَّذِي اَتْقَنَ
كُلَّ شَيْءٍ اِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾ مَنْ جَٓاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَهُمْ
مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ اٰمِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَمَنْ جَٓاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ
تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾ اِنَّمَٓا اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ رَبَّ هٰذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذِي
حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩١﴾ وَاَنْ اَتْلُوَا الْقُرْاٰنَ
فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ اِنَّمَٓا اَنَا مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿٩٢﴾
وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

88. Sen dağlara bakar, onları yerinde sabit sanırsın. Oysa onlar bulutların yürüdüğü gibi yürümektedirler. (Bu,) her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın sanatıdır. Gerçek şu ki O, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. 89. Kim (ilâhî huzura) iyilik yapmış olarak gelirse, ona daha iyisi verilir ve onlar o gün korkudan emin (güvende) olurlar. 89. Kim de kötülükle gelirse, onlar da yüzüstü cehenneme atılırlar. (Onlara) "Yaptıklarınızın dışında bir şeyle cezalandırılıyor musunuz? Tabii ki, hayır!" (denilir). 91-92. (De ki:) "Ben ancak, bizzat kendisinin dokunulmaz kıldığı bu şehrin (Mekke'nin) Rabbine kulluk etmekle emrolundum. Zaten her şey de O'na aittir. Bana Müslümanlardan olmam ve Kur'ân okumam emredildi." Artık kim hidayete gelirse, kendi lehine hidayete gelmiş olur; kim de saparsa ona "Ben sadece uyarıcılardan biriyim" de. 93. Yine şöyle de: "Hamd Allah'a mahsustur. O, âyetlerini size

gösterecek, siz de onları görüp tanıyacaksınız (ancak iş işten geçmiş olacak)." Rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir.

تَحْسَبُهَا جَامِدَةً/***Onları yerinde sabit sanırsın:*** "جَامِدَةً/***Câmideten***" kelimesi "yerinde ve sabit" demektir.

وَهِيَ تَمُرُّ/***Onlar yürür:*** Dağların yürüyüşü, kıyamet gününün başlangıcında gerçekleşecektir. Sonra Allah onları patlatacak, yün gibi olacaklardır. Sonra da saçılmış toz misali olacaklardır.

صُنْعَ اللّٰهِ/***Allah'ın sanatı: "Sanat,"*** masdardır. Burada âmil, gizlidir. Bir görüşe göre "iğrâ" olarak mansubdur ve "Allah'ın sanatına bakın!" demektir.

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا/***Kim (ilâhî huzura) iyilik yapmış olarak gelirse, ona daha iyisi verilir:*** Bir görüşe göre iyilikten kasıt, "Lâ ilâhe illallah/Allah'tan başka ilâh yoktur" demektir. Ancak lafız bu manadan daha geneldir. "فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا/***Ona daha iyisi verilir***" ibaresinin manası, "Ona bir iyiliğinin karşılığı olarak on katı verilir" demektir.

مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ/***O gün korkudan:*** "فَزَعٍ/***Korkudan***" kelimesini tenvinli okuyanlar "يَوْمَئِذٍ/***yevmeizin***" kelimesinin "mim"ini fethalı okumuşlardır.[52] İzafet sebebiyle tenvini düşürenler de bina gereği "mim'in fethasıyla yahut i'râb gereği kesrasıyla okumuşlardır.

وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ/***Kim de kötülükle gelirse:*** "السَّيِّئَةِ/***Kötülük***" burada "Allah'ın, fâiline cezaya hükmettiği küfür ve isyanlar" anlamına gelir.

هٰذِهِ الْبَلْدَةِ/***Bu şehir:*** Şehirden maksat, Mekke'dir.

الَّذِي حَرَّمَهَا/***Bizzat kendisinin dokunulmaz kıldığı:*** Yani Allah onu dokunulmaz ve güvenli kılmıştır. Orada hiç kimse öldürülmez, kimsenin

---

52 "وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ/***Onlar o gün korkudan (emin olurlar).***" Kûfeli kıraat imamları "فَزَعٍ" kelimesini tenvinli; geri kalanlar tenvinsiz okumuşlardır. Medineli iki kıraat imamı olan Nâfi' ve Ebû Ca'fer ile Kûfeli kıraat imamları "يَوْمَئِذٍ" kelimesini "mim'in fethasıyla; geri kalanlar da "mim'in kesrasıyla okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 380.

namusu çiğnenmez. Burada onun dokunulmaz kılınması Allah'a nisbet edilmiştir. Çünkü o, Allah'ın böyle hükmetmesi ve emretmesi ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onu, "إنّ إبراهيم حرّم مكّة/**İbrahim Mekke'yi dokunulmaz kılmıştır**"[53] sözünde işaret ettiği üzere, İbrahim *aleyhisselâm*'a nisbet etmesi sebebiyle dokunulmaz kılınmıştır. Çünkü İbrahim *aleyhisselâm* Mekke'nin haramlığını insanlara öğreten kişidir. Hadis ile âyet arasında çelişki yoktur. Başka bir hadiste[54] de Mekke'nin göklerin ve yerin yaratıldığı gün Allah tarafından haram/dokunulmaz kılındığı geçmektedir.

وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ اِنَّمَٓا اَنَا مِنَ الْمُنْذِرِينَ/**Kim de saparsa ona "Ben sadece uyarıcılardan biriyim" de:** Yani bana ancak uyarmak ve tebliğ düşer.

سَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ/**O, âyetlerini size gösterecek:** Bu, -hem dünyada hem ahirette- Allah'ın âyetlerini tanımaya onları zorlayacak azapla uyarılmalarına yönelik bir tehdittir.

---

53 Hadis, *Sahîh-i Buhârî*'de (no: 3187) Enes b. Mâlik'ten şöyle rivayet edilmiştir: Resûlullah'a bir adam geldi. Resûlullah ona şöyle buyurdu: ***Bu (Uhud dağı), bizi seven ve bizim de kendisini sevdiğimiz bir dağdır. Allah'ım! Tıpkı İbrahim aleyhisselâm'ın Mekke'yi haram ilan edip dokunulmaz kıldığı gibi ben de Medine'nin doğusundaki ve batısındaki iki taşlık arasını haram/dokunulmaz kıldım."*** Müslim, no: 3379'da hadisin metni şöyledir: ***"İbrahim aleyhisselâm Mekke'yi haram/dokunulmaz kıldı ve ehline dua etti. Ben de İbrahim'in Mekke'yi haram kıldığı gibi Medine'yi haram/dokunulmaz kıldım ve İbrahim'in Mekke ehline dua ettiği gibi Medine'nin sâ'ına ve müddüne (ölçeklerine) dua ettim."*** Hadisi Buhârî ve Müslim'den başkaları da rivayet etmiştir.

54 Hadis, *Sahîh-i Buhârî*'de (no: 1736) İbn Abbâs'tan şöyle rivayet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Şüphesiz Allah Mekke'yi haram/dokunulmaz kılmıştır. Mekke benden önce hiç kimseye (savaş için) helâl kılınmamıştır, benden sonra da hiç kimseye helâl kılınmayacaktır. Bana da (zaten) günün bir müddetinde helâl kılındı. Oranın otu koparılmaz, ağacına el uzatılmaz, avı ürkütülmez, tanıtmak için olmadıkça buluntusu alınmaz."*** Abbâs "Ey Allah'ın Resûlü! Binalarımız ve kabirlerimiz için izhir otu hariç olsun" deyince, Resûlullah ***"Evet, izhir otu hariçtir"*** buyurdu. Ayrıca bk. Tirmizî, no: 1406; İbn Mâce, no: 3109; *Müşkilü'l-Âsâr*, no: 5047; Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, III, 434 ve diğerleri.

سُورَةُ الْقَصَصِ

28. KASAS SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

طٰسٰٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُب۪ينِ ﴿٢﴾ نَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبَأِ مُوسٰى
وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣﴾ اِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْاَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا
شِيَعاً يَسْتَضْعِفُ طَٓائِفَةً مِنْهُمْ يُذَبِّحُ اَبْنَٓاءَهُمْ وَيَسْتَحْي۪ نِسَٓاءَهُمْ اِنَّهُ كَانَ مِنَ
الْمُفْسِد۪ينَ ﴿٤﴾ وَنُر۪يدُ اَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذ۪ينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْاَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ
اَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِث۪ينَ ﴿٥﴾ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ
وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ ﴿٦﴾ وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰٓى اُمِّ مُوسٰٓى اَنْ اَرْضِع۪يهِ
فَاِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَاَلْق۪يهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَاف۪ي وَلَا تَحْزَن۪ي اِنَّا رَٓادُّوهُ اِلَيْكِ
وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَل۪ينَ ﴿٧﴾ فَالْتَقَطَهُٓ اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُواً وَحَزَناً اِنَّ
فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِ۪ينَ ﴿٨﴾ وَقَالَتِ امْرَاَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ
عَيْنٍ ل۪ي وَلَكَ لَا تَقْتُلُوهُ عَسٰٓى اَنْ يَنْفَعَنَٓا اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَداً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾

1. Tâ. Sîn. Mîm! 2. Bunlar, apaçık olan Kitab'ın âyetleridir. 3. İman eden bir kavmin istifade etmesi için Musa ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını sana doğru şekliyle nakledeceğiz. 4. Firavun, yeryüzünde (Mısır) gerçekten azmış, halkını çeşitli

zümrelere bölmüştü. Onlardan bir zümreyi güçsüz buluyor, bunların erkek çocuklarını boğazlıyor, kız çocuklarını ise sağ bırakıyordu. Çünkü o bozgunculardandı. 5. Biz ise o yerde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve onları (söz konusu toprakların nimetlerine) vâris kılmak istiyorduk. 6. Dahası o yerde onları hâkim kılmak; Firavun, Hâmân ve ordularına, onlardan (İsrailoğullarından gelecek diye) korktukları şeyi göstermek (istiyorduk). 7. Musa'nın annesine "Onu emzir, başına bir iş geleceğinden endişelendiğin zaman onu denize (Nil nehrine) bırak, hiç korkup kaygılanma çünkü Biz onu sana iade edeceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız" diye vahyettik (ilham ettik). 8. Nihayet Firavun ailesi onu (nehirde) bulup aldı. Hâlbuki o, sonunda kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı. Çünkü Firavun, Hâmân ve askerleri yanlış yolda idiler. 9. Firavun'un karısı (kocasına) "Bu çocuk benim ve senin için bir göz aydınlığıdır! Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur ya da onu evlat ediniriz" dedi. Hâlbuki onlar (işin sonunun nereye varacağını) bilmiyorlardı.

عَلَا فِي الْاَرْضِ/***Alâ fi'l-ardı:*** Yani (Firavun) yeryüzünde kibre kapıldı ve azdı.

شِيَعاً/***Şiyean:*** Yani Firavun Mısır ahalisini çeşitli zümrelere ayırdı. Firavun, Kıptîleri kendilerine efendi, İsrailoğullarını da hizmetçi kılmıştır. Zira İsrailoğulları, Firavun'un zayıf ve sahipsiz gördüğü bir taifedir. Allah Teâlâ da onlara iyilik etmek istemiş, bu yüzden onları önder yani Firavun ve kavminin topraklarında hâkim kılmıştır.

وَهَامَانَ/***Ve hâmâne:*** Hâmân, Firavun'un veziridir.

وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰٓى اُمِّ مُوسٰٓى/***Musa'nın annesine şöyle vahyettik:*** Burada sözü edilen ***"vahiy"***den kastın, ilham mı, rüya mı yoksa Cebrail vasıtasıyla Musa *aleyhisselâm*'ın annesiyle gerçekleştirilen bir konuşma mı olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Bu sonuncusu, ona vahyedilmesine dayanması ve onun da buna itaat etmesi sebebiyle daha belirgindir.

فَاِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ/*Başına bir iş geleceğinden endişelendiğin zaman:* İbare "Firavun'un onu öldürmesinden korktuğun zaman" manasına gelir. Çünkü Firavun, kâhinlerin, helâkinin İsrailoğullarından bir erkek çocuğun eliyle gerçekleşeceğini ona haber vermesi sebebiyle onların erkek çocuklarını öldürüyordu.

فَالْتَقَطَهُ اٰلُ فِرْعَوْنَ/*Nihayet Firavun ailesi onu (nehirde) bulup aldı:* "الالتقاط/el-İltikât" kelimesi "planlamaksızın bulup almak" demektir. Rivayete göre, Firavun'un eşi Âsiye Nil nehrinde bir sandık görmüştü. Hemen onun kendisine getirilmesini emretti. Onu açtı ve onda bir erkek çocuk buldu. Ona kanı kaynadı. Firavun'a şöyle dedi: "Bu çocuk benim ve senin için bir göz aydınlığıdır!"

لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُواً/*Hâlbuki o, sonunda kendileri için bir düşman olacaktı:* "ل/Lam" harfi "âkıbet lamı"dır. Buna "لام الصيرورة/dönüşüm/sonuç lamı" da denilir.

لَا تَقْتُلُوهُ/*Onu öldürmeyin!:* Rivayete göre Firavun onu, onun İsrailoğullarından olabileceği düşüncesiyle öldürmeye niyetlenmiş, bunun üzerine eşi ***"Onu öldürmeyin"*** demiştir.

وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ/*Hâlbuki onlar (işin sonunun nereye varacağını) bilmiyorlardı:* Yani helâklerinin onun elleriyle olacağını bilmiyorlardı. "و/Vav" zamiri Firavun ve kavmine işaret eden fâildir.

وَاَصْبَحَ فُؤَادُ اُمِّ مُوسٰى فَارِغاًۜ اِنْ كَادَتْ لَتُبْد۪ي بِه۪ لَوْلَٓا اَنْ رَبَطْنَا عَلٰى
قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَتْ لِاُخْتِه۪ قُصّ۪يهِۘ فَبَصُرَتْ
بِه۪ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَۙ ﴿١١﴾ وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ
مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰٓى اَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ
نَاصِحُونَ ﴿١٢﴾ فَرَدَدْنَاهُ اِلٰٓى اُمِّه۪ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ
اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ۟ ﴿١٣﴾ وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ
وَاسْتَوٰٓى اٰتَيْنَاهُ حُكْماً وَعِلْماًۜ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِن۪ينَ ﴿١٤﴾

10. Musa'nın annesinin yüreğinde yalnızca çocuğunun tasası kaldı. Eğer Biz (vaadimize) inananlardan olması için kalbini yatıştırmamış olsaydık, neredeyse işi açığa vuracaktı! 11. Annesi, Musa'nın ablasına "Onun izini takip et" dedi. O da onlar farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi. 12. Biz daha önce (annesine geri verilinceye kadar) onun sütannelerini kabul etmesine (emmesine) müsaade etmedik. Bunun üzerine ablası "Size, onun bakımını namınıza üstlenecek bir aile göstereyim mi? Dahası onlar ona iyi davranacaklardır" dedi. 13. Böylelikle Biz onu, annesine, gözü aydın olsun, gam çekmesin ve Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu bilsin diye geri verdik. Fakat yine de onların birçoğu (bunu) bilmez. 14. Musa olgunlaşıp reşitlik çağına erince, Biz ona hikmet ve ilim verdik. İşte Biz, güzel davranış sergileyenleri böyle mükâfatlandırırız.

وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ/***Musa olgunlaşıp reşitlik çağına erince:*** Bu, Yusuf sûresinde açıklanmıştı.

وَاسْتَوٰى/***Vestevâ:*** ve aklı mükemmelleşince ki bu kırk yaşına ulaşmasıyla birlikte gerçekleşmiştir.

وَاَصْبَحَ فُؤٰادُ اُمِّ مُوسٰى فَارِغاً/***Musa'nın annesinin yüreğinde yalnızca çocuğunun tasası kaldı:*** Yani Musa'nın annesi, aklı olmadığı hâlde şaşıp kaldı. Bir görüşe göre "Boğulmadığından dolayı üzüntüsü yok oldu" demektir. Ancak bu, âyetin mabadi bakımından uzak bir ihtimaldir. Başka bir görüşe göre, "Allah'ı zikretmek hariç, her şeyden uzak kaldı" demektir. İbare, "الفزع/korkmak" kelimesinden türemiş olan "ze" harfiyle "فزِعاً/***fezian***" şeklinde de okunmuştur.[55]

55 İbn Atiyye şöyle demiştir: Fedâle b. Abdullah/İbn Ubeyd ve Hasan "fe" ve "ze" harfleriyle "الفزع/korkmak" fiilinden "فَزِعاً" şeklinde okumuşlardır. İbn Abbâs "büyük kaygı" anlamında "القارعة" kelimesinden "kaf" ve "rı" harfleriyle "قرِعا" şeklinde okumuştur. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 328.

إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ/***Neredeyse işi açığa vuracaktı!:*** Yani işini açıklayacaktı. Hadiste şöyle buyurulmaktadır: ***"Musa'nın annesi neredeyse 'Vah oğlum' diyecekti. Feryat çığlığı yüzüne yansıdı."***[56]

رَبَطْنَا عَلٰى قَلْبِهَا/***Kalbini yatıştırdık:*** Yani ona sabır ihsan ettik.

لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ/***İnananlardan olması için:*** Yani Allah'ın kendisine verdiği söze inananlardan olması için.

وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ/***Annesi, Musa'nın ablasına "Onun izini takip et" dedi:*** Yani "onun peşine düş" dedi. "القص/el-Kuss," peşine düşmesini talep etmektir. Bunun üzerine kız kardeşi gizlice onu aramak üzere dışarı çıkmıştır.

فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنُبٍ/***O da onlar farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi:*** Yani kendisinin Musa'nın kız kardeşi olduğunu anlamasınlar diye yanına yaklaşmadan uzaktan onu takip etti. Bir görüşe göre "عَنْ جُنُبٍ/***an cünübin"*** ibaresinin manası, "عن شَوْقٍ/isteksizmiş gibi" demektir. Başka bir görüşe göre âyet, "O, ona ilgi duymuyormuş/istemiyormuş gibi baktı" manasına gelmektedir.

وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ/***Onlar farkına varmadan:*** Yani onun kız kardeşi olduğunu anlamadan.

وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ/***Biz onun sütannelerini kabul etmesine (emmesine) müsaade etmedik:*** Yani Allah'ın kendilerinden tiksindirmesi sebebiyle onun sütannelerini emmesine mani olunmuştur. "الْمَرَاضِع/***el-Merâdi'"*** kelimesi "الْمُرْضِعَةُ/el-mürdıatü" kelimesinin çoğuludur ve "emziren kadın" demektir. Yahut "mim" ve "dad" harflerinin fethasıyla "الْمَرْضَعُ/el-merdau" kelimesinin çoğuludur ve "emme yeri yani göğüs/meme" demektir.

مِنْ قَبْلُ/***Daha önce:*** Bu ibare, "işin başında" demektir.

---

56 Rivayetin isnadını bulamadım. Rivayeti İbn Atiyye nakletmiştir. Bk. *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 328.

فَقَالَتْ هَلْ اَدُلُّكُمْ/**Bunun üzerine o "Size göstereyim mi?" dedi:** Bu sözü söyleyen ablasıdır ve muhatabı Firavun'un ailesidir.

فَرَدَدْنَاهُ اِلٰى اُمِّهٖ/**Böylelikle Biz onu annesine geri verdik:** Âyette Allah Teâlâ önce onun sütanneleri emmesine mani oldu. Sonra kız kardeşi ***"Size onu emzirecek bir aile göstereyim mi?"*** dedi. Onların bu teklifi kabul etmesi üzerine kız kardeşi, annesini çağırdı. Musa onun göğsünü hemen kabul etti. Bunun üzerine Firavun ona "Seninle onun ne ilginiz var? Niçin diğer kadınların değil de sadece senin göğsünü kabul etti?" diye sordu. O şöyle cevap verdi: "Ben sütü hoş/tatlı olan bir kadınım." Akabinde annesi onu evine götürdü ve böylece gözü onunla aydınlandı. Anladı ki, Allah'ın, "فَرَدَدْنَاهُ اِلٰى اُمِّهٖ/***Böylelikle Biz onu annesine geri verdik"*** âyetinde sözünü ettiği vaadi haktır.

وَدَخَلَ الْمَدٖينَةَ عَلٰى حٖينِ غَفْلَةٍ مِنْ اَهْلِهَا فَوَجَدَ فٖيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِۘ
هٰذَا مِنْ شٖيعَتِهٖ وَهٰذَا مِنْ عَدُوِّهٖۚ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذٖي مِنْ شٖيعَتِهٖ عَلَى الَّذٖي مِنْ
عَدُوِّهٖۙ فَوَكَزَهُ مُوسٰى فَقَضٰى عَلَيْهِۘ قَالَ هٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِۜ اِنَّهُ عَدُوٌّ
مُضِلٌّ مُبٖينٌ ﴿١٥﴾ قَالَ رَبِّ اِنّٖي ظَلَمْتُ نَفْسٖي فَاغْفِرْ لٖي فَغَفَرَ لَهُۜ اِنَّهُ
هُوَ الْغَفُورُ الرَّحٖيمُ ﴿١٦﴾ قَالَ رَبِّ بِمَٓا اَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ اَكُونَ ظَهٖيراً
لِلْمُجْرِمٖينَ ﴿١٧﴾ فَاَصْبَحَ فِي الْمَدٖينَةِ خَٓائِفاً يَتَرَقَّبُ فَاِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ
بِالْاَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُۜ قَالَ لَهُ مُوسٰٓى اِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُبٖينٌ ﴿١٨﴾ فَلَمَّٓا اَنْ اَرَادَ
اَنْ يَبْطِشَ بِالَّذٖي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَاۙ قَالَ يَا مُوسٰٓى اَتُرٖيدُ اَنْ تَقْتُلَنٖي كَمَا قَتَلْتَ
نَفْساً بِالْاَمْسِۗ اِنْ تُرٖيدُ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ جَبَّاراً فِي الْاَرْضِ وَمَا تُرٖيدُ اَنْ تَكُونَ
مِنَ الْمُصْلِحٖينَ ﴿١٩﴾ وَجَٓاءَ رَجُلٌ مِنْ اَقْصَا الْمَدٖينَةِ يَسْعٰىۘ قَالَ يَا مُوسٰٓى
اِنَّ الْمَلَاَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ اِنّٖي لَكَ مِنَ النَّاصِحٖينَ ﴿٢٠﴾
فَخَرَجَ مِنْهَا خَٓائِفاً يَتَرَقَّبُۘ قَالَ رَبِّ نَجِّنٖي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمٖينَ ﴿٢١﴾

15. Musa, ahalisinin habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada, biri kendi tarafından, diğeri düşman tarafından

iki adamı kavga ederken buldu. Kendi tarafından olanı, düşmanından olana (hasmına) karşı ondan yardım istedi. Musa da ona bir yumruk atıp ölümüne sebep oldu. (Bunun üzerine Musa) "Bu şeytan işidir. O, gerçekten yoldan çıkarıcı, apaçık bir düşmandır" dedi. 16. Musa "Rabbim! Doğrusu ben kendime zulmettim (başıma iş açtım). Beni bağışla" dedi. Allah da onu bağışladı. Çünkü O, Gafûr (çok bağışlayıcı) ve Rahîm (çok merhamet edici) olanın ta kendisidir. 17. Musa "Rabbim! Bana lütfettiğin nimetler sebebiyle artık suçlulara asla arka çıkmayacağım" dedi. 18. Musa şehirde korku içinde, (etrafı) gözetleyerek sabahladı. Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen kimse, feryat ederek yine ondan yardım istiyor. Musa ona "Doğrusu sen apaçık bir azgınsın!" dedi. 19. Musa, ikisinin de düşmanı olan zatı yakalamak isteyince o adam şöyle dedi: "Ey Musa! Dün bir cana kıydığın gibi, bana da mı kıymak istiyorsun? Demek ki sen bu yerde illaki bir zorba olmak istiyorsun da ıslah edicilerden olmak istemiyorsun!" 20. Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve "Ey Musa! İleri gelen kimseler seni öldürmek için hakkında istişare yapıyorlar. Derhal (buradan) çık! Hakikat şu ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim" dedi. 21. Musa korka korka ve (etrafı) gözetleyerek oradan çıktı. "Rabbim! Beni şu zalim kavimden kurtar" dedi.

وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ/***Ve (Musa) şehre girdi:*** Yani Mısır'a. Bir görüşe göre yakınındaki bir köye. Ancak ilki daha doğrudur.

عَلٰى حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ اَهْلِهَا/***Ahalisinin gaflette/habersiz olduğu bir sırada:*** Bir görüşe göre, onlar öğle uykusunda iken. Diğer bir görüşe göre, akşam ile yatsı arasında. Başka bir görüşe göre de bir bayram günü. Rivayete göre, Firavun ona kaba davranmış, o da bu yüzden canından endişe ettiği için şehre gizlenerek ve korkarak girmişti.

هٰذَا مِنْ شِيعَتِهِ/***Biri kendi tarafından:*** Kendi tarafından olan kişi İsrailoğullarındandır. Karşı taraftan/düşman tarafından olan kimse ise Kıptîlerdendir.

فَوَكَزَهُ مُوسٰى**/Fevekezehû Musa:** Musa ona vurdu. "الْوَكْزُ/el-Vekzü" kelimesi "parmakların ucuyla itmek" anlamına gelir. Bir görüşe göre bütün eliyle ona vurdu.

فَقَضٰى عَلَيْهِ**/Fekadâ aleyhi:** Yani onu öldürdü. Onu öldürmek istememişti fakat itmesi onun ölümüne sebep oldu. Musa pişman olarak şöyle dedi: "Bu, şeytandan kaynaklanan bir iştir." Yani buna sebep olan gazap şeytandandır. Sonra pişman olup Allah'tan af diledi. Allah da onu bağışladı. Şayet "Öldürmesinden dolayı niçin Allah'tan af diledi? Hâlbuki maktül kâfirdir!" diye sorulacak olursa, buna şöyle cevap verilir: Ona, o adamı öldürmesi için izin verilmemişti. Bundan dolayı Musa *aleyhisselâm* kıyamet günü şöyle diyecektir: "Muhakkak ben, öldürülmesine izin verilmemiş bir adam öldürdüm."[57]

قَالَ رَبِّ بِمَٓا اَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ اَكُونَ ظَهِيراً لِلْمُجْرِمِينَ**/Musa "Rabbim! Bana lütfettiğin nimetler sebebiyle, artık suçlulara asla arka çıkmayacağım" dedi:** "الظهير/ez-Zahîru" kelimesi "yardımcı (yardımcı olmak)" anlamına gelir. "بِ**/Bi,"** sebep harfidir. Âyet, "Bana ihsanda bulunman sebebiyle suçlulara yardımcı olmayacağım" manasına gelir. Bu, Musa'nın, Rabbiyle üzerinde anlaştığı bir sözleşmedir. Bir görüşe göre "بِ**/bi,"** kasem/yemin harfidir. Ancak bu zayıf bir görüştür. Çünkü bu durumda Musa'nın "Artık suçlulara asla arka çıkmayacağım" sözü, yeminin cevabı için uygun düşmez. Başka bir görüşe göre, yeminin cevabı mahzûftur (gizli) ve takdiri de "Lütfun hakkı için elbette tevbe edeceğim ve suçlulara asla yardım etmeyeceğim" şeklindedir. Diğer bir görüşe göre "بِ/**bi,"** and içmek içindir. Yani "Bana yönelik ihsanın hakkı için beni koru, asla suçlulara yardımcı olmayacağım" demektir. Bu âyet, zalim yöneticilerle arkadaşlığın yasak olduğuna dair bir delildir.

يَتَرَقَّبُ**/Gözetleyerek:** Bu kelime iki yerde; burada ve 21. âyette geçmektedir. Bu fiil, "kendisini herhangi bir kimse soracak/talep edecek mi duygusu içerisinde" anlamına gelir.

---

57 Bu haberi Buhârî şefaat hadisinin içerisinde Resûlullah'tan sahih olarak rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, no: 4435; Müslim, no: 501; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* XV, 385; Tirmizî, no: 2434.

يَسْتَصْرِخُهُ/Yestesrihuhû: Bu fiil, “kendisinden yardım istiyor” demektir. Musa *aleyhisselâm* bir gün önce Kıptî ile kavga eden İsrailî kişinin Kıptîlerden başka bir adamla kavga ettiğini gördü. O adam yine dünkü gibi kendisine yardım etmesi için Musa’dan yardım istedi. Bu, Musa’nın zoruna gitti ve ona ***“Doğrusu sen, apaçık bir azgınsın!”*** dedi.

فَلَمَّا اَنْ اَرَادَ اَنْ يَبْطِشَ بِالَّذٖي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا/Musa, ikisinin de düşmanı olan zatı yakalamak isteyince: “اَرَادَ/***Erâde”*** ve “يَبْطِشَ/***yebdışe”*** fiillerindeki zamir, Musa’ya, “قَالَ/***kâle”*** fiilindeki de İsrailî kişiye gider. Mana şöyledir: Musa, kendisinin ve İsrailî adamın düşmanı olan adamı yakalamak isteyince İsrailî adam Musa’nın kendisini yakalamak istediğini zannetti. Çünkü kendisine ***“Doğrusu sen, apaçık bir azgınsın!”*** demiştir. Bunun üzerine İsrailoğullarından olan şahıs Musa’ya şöyle dedi: ***“Dün bir cana kıydığın gibi bugün de benim canıma kıymak mı istiyorsun?”*** Bir görüşe göre “اَرَادَ/***erâde”*** fiilindeki zamir İsrailoğullarından olan şahsa gider. Buna göre mana şöyle olur: “İsrailî şahıs Musa’dan Kıptî’yi yakalamasını isteyince, öncekini öldürmesine duyduğu pişmanlığından dolayı Musa bunu yapmadı ve İsrailî şahsa nasihat edip ona, ***‘Beni öldürmek mi istiyorsun?’*** dedi.” Çok geçmeden önceki adamı öldürmesine dair haber Firavun’a ulaştı.

وَجَٓاءَ رَجُلٌ مِنْ اَقْصَا الْمَدٖينَةِ يَسْعٰى/Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi: Bir görüşe göre o, Firavun’un adamlarından biridir. Diğer bir görüşe göre bir başkasıdır.

يَسْعٰى/Yesâ: Bu fiil, “Musa’yı bulup nasihat etmek üzere hızlıca yürüyerek” demektir.

اِنَّ الْمَلَاَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ/Firavun’un ileri gelen adamları seni öldürmek için hakkında istişare yapıyorlar: Bir görüşe göre, “Kıptî’yi öldürmenden dolayı birbirlerine seni öldürmeyi emrediyorlar/seni öldürmek üzere aralarında sözleşiyorlar.”

وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَٓاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسٰى رَبّ۪ٓي اَنْ يَهْدِيَن۪ي سَوَٓاءَ السَّب۪يلِ
﴿٢٢﴾ وَلَمَّا وَرَدَ مَٓاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ اُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَۘ
وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَاَتَيْنِ تَذُودَانِۚ قَالَ مَا خَطْبُكُمَاۜ قَالَتَا لَا نَسْق۪ي
حَتّٰى يُصْدِرَ الرِّعَٓاءُ وَاَبُونَا شَيْخٌ كَب۪يرٌ ﴿٢٣﴾ فَسَقٰى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلّٰٓى
اِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ اِنّ۪ي لِمَٓا اَنْزَلْتَ اِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَق۪يرٌ ﴿٢٤﴾

22. Medyen'e doğru yöneldiğinde "Umarım ki Rabbim beni doğru yola iletir" dedi. 23. Musa, Medyen suyuna varınca, orada suyun başında (hayvanlarını) sulayan birçok insan gördü. Onların gerisinde de (hayvanlarını) sudan men eden iki kadın bulunuyordu. Onlara "Derdiniz nedir?" diye sordu. Şöyle cevap verdiler: "Çobanlar (hayvanlarını) sulayıp çekilene kadar biz (hayvanlarımızı) sulamayız; babamız da çok yaşlıdır." 24. Bunun üzerine Musa, onların yerine (hayvanları) sulayıverdi. Sonra gölgeye çekildi ve "Rabbim! Doğrusu hayır cinsinden bana ihsan edeceğin her şeye muhtacım" dedi.

وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَٓاءَ مَدْيَنَ/***Medyen'e doğru yöneldiğinde:*** Bu ifade, "Yüzünü Şuayb *aleyhisselâm*'ın memleketi olan Medyen cihetine çevirince" manasına gelir.

قَالَ عَسٰى رَبّ۪ٓي اَنْ يَهْدِيَن۪ي سَوَٓاءَ السَّب۪يلِ/***Umarım ki Rabbim beni doğru yola iletir, dedi:*** "سَوَٓاءَ السَّب۪يلِ/***Sevâe's-sebîl"*** ifadesi "Medyen yolu" anlamında "yolun ortası" demektir. Çünkü tek başına firar ederek yola çıkmıştı ve Mısır ile Medyen arasındaki yolun sekiz günlük bir yol olduğunu bilmiyordu. Bir görüşe göre, hidâyet yolunu kastetmiştir ki doğru olan da budur. Onun bu sözü, peygamber olarak görevlendirilmesinden önce Allah'ı tanıdığına delalet etmektedir.

وَلَمَّا وَرَدَ مَٓاءَ مَدْيَنَ/***Musa, Medyen suyuna varınca:*** Allah'ın bu sözü, "Bir kuyu olan Medyen suyuna ulaşınca" anlamına gelir.

يَسْقُونَۘ/***Suluyorlar:*** Yani hayvanlarını suluyorlar.

امْرَاَتَيْنِ/***İki kadın:*** Rivayete göre bu iki kadının ismi Liya ve Safûryâ'dır. Bir görüşe göre Sufeyrâ ve Safrâ'dır.

تَذُودَانِ/***Tezûdân:*** İbare, "koyunlarına insanların dokunmasına mani olan" manasına gelir. Bir görüşe göre, "insanlar hayvanlarını sulayana kadar (hayvanlarını) sudan men eden iki kadın" demektir ki bu mana, onların ***"Çobanlar (hayvanlarını) sulayıp çekilene kadar biz (hayvanlarımızı) sulamayız"*** demeleri bakımından daha doğrudur. Onların âdeti, -insanların baskın olması ve kendilerinin zayıflığı yahut diğer insanların arasına karışmaktan hoşlanmamaları sebebiyle- koyunlarını onlardan sonra sulamalarıydı.

حَتّٰى يُصْدِرَ الرِّعَٓاءُ/***Çobanlar (hayvanlarını) sulayıp çekilene kadar:*** "يُصْدِرَ/***Yüsdira"*** fiili, "ye" harfinin dammesi ve "dal" harfinin kesrasıyla müteaddî bir fiildir ve mef'ulü mahzûftur. Cümlenin takdiri şöyledir: "Çobanlar (hayvanlarını) sulayıp çekilene kadar." Fiil, "ye" harfinin fethası ve "dal" harfinin dammesiyle de okunmuştur. Buna göre de "suyun yanından ayrılana kadar" demektir.

وَاَبُونَا شَيْخٌ كَب۪يرٌ/***Babamız da çok yaşlıdır:*** Yani kendi başına koyunlarını sulamaya güç yetiremez. Cumhura göre, bu ihtiyar Şuayb *aleyhisselâm*'dır. Başka bir görüşe göre kardeşinin oğludur. Diğer bir görüşe göre de Şuayb'ın nesebinden olmayan sâlih bir adamdır.

فَسَقٰى لَهُمَا/***Fesekâ lehümâ:*** Yani onlara olan şefkati kendisine galip geldi ve koyunlarını sulayıverdi. Rivayete göre, kuyunun başında ancak otuz kişinin kaldırabileceği bir kaya vardı. Musa onu tek başına kaldırmıştır.

ثُمَّ تَوَلّٰٓى اِلَى الظِّلِّ/***Sonra gölgeye çekildi:*** Yani gölgede oturdu. Rivayete göre o, Semure ağacının gölgesidir.

اِنّ۪ي لِمَٓا اَنْزَلْتَ اِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَق۪يرٌ/***Doğrusu ben, hayır cinsinden bana ihsan edeceğin her şeye muhtacım:*** Musa, Allah'tan yiyecek şeyler talep etti. Çünkü çok acıkmış idi.

فَجَٓاءَتْهُ اِحْدٰيهُمَا تَمْش۪ي عَلَى اسْتِحْيَٓاءٍۘ قَالَتْ اِنَّ اَب۪ي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ اَجْرَ مَا
سَقَيْتَ لَنَاۜ فَلَمَّا جَٓاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَۙ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ
الظّٰالِم۪ينَ ﴿٢٥﴾ قَالَتْ اِحْدٰيهُمَا يَٓا اَبَتِ اسْتَأْجِرْهُۘ اِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ
الْقَوِيُّ الْاَم۪ينُ ﴿٢٦﴾ قَالَ اِنّ۪ٓي اُر۪يدُ اَنْ اُنْكِحَكَ اِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلٰٓى
اَنْ تَأْجُرَن۪ي ثَمَانِيَ حِجَجٍۚ فَاِنْ اَتْمَمْتَ عَشْراً فَمِنْ عِنْدِكَۚ وَمَٓا اُر۪يدُ اَنْ اَشُقَّ
عَلَيْكَۜ سَتَجِدُن۪ٓي اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ ذٰلِكَ بَيْن۪ي وَبَيْنَكَۜ اَيَّمَا
الْاَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّۜ وَاللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَك۪يلٌ ﴿٢٨﴾ فَلَمَّا قَضٰى
مُوسَى الْاَجَلَ وَسَارَ بِاَهْلِه۪ٓ اٰنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَاراًۚ قَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُٓوا اِنّ۪ٓي
اٰنَسْتُ نَاراً لَعَلّ۪ٓي اٰت۪يكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٢٩﴾

25. Derken, o iki kızdan biri utana sıkıla yürüyerek ona geldi ve "Babam, bizim yerimize (hayvanları) sulamanın karşılığını ödemek üzere seni çağırıyor" dedi. Musa ona (Şuayb'a) gelip başından geçenleri anlatınca o "Korkma, o zalim kavimden kurtuldun" dedi. 26. (Şuayb'ın) iki kızından biri "Babacığım! Onu ücretle (çoban) tut. Çünkü ücretle istihdam edeceğin en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olandır" dedi. 27. "(Şuayb, Musa'ya) şöyle dedi: "Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer bunu on yıla tamamlarsan o da senden (senin lütfundan) olur. Yoksa sana zorluk çıkarmak istemem. İnşâallah benim iyi/sâlih kimselerden olduğumu göreceksin." 28. Musa (Şuayb'a) "Bu seninle benim aramdadır. Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, demek ki bana karşı bir husumet yok. Söylediklerimize Allah vekîldir" karşılığını verdi. 29. Sonunda Musa (söz konusu) süreyi doldurup ailesiyle birlikte yola çıkınca, Tûr tarafında bir ateş gördü ve ailesine "Siz (burada) bekleyin; ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber yahut ısınmanız için bir ateş parçası getiririm" dedi.

فَجَاءَتْهُ اِحْدٰيهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ/***Derken, o iki kızdan biri utana sıkıla yürüyerek ona geldi:*** Bu ibareden önce takdiri "Hemen çabucak babalarına gittiler -hâlbuki onların âdeti sulama işini ağır ağır yapmaktı- ve ona bir adamın kendileri yerine koyunları sulayıverdiğini haber verdiler" şeklinde olan mahzûf bir söz vardır. Akabinde babaları onlardan birine o adamı kendisine çağırmasını ve getirmesini emretti. Adamı çağırıp getirenin küçük kız mı yoksa büyük kız mı olduğu hususunda ihtilaf vardır.

عَلَى اسْتِحْيَاءٍ/***Ale'stihyâ:*** Rivayete göre, söz konusu kız yüzünü onlara karşı peçesiyle örtmüştür. Kelimenin mecrur olması mâkabli ile alakalıdır. Başka bir görüşe göre ise mabadi ile alakalıdır. Ancak bu görüş zayıftır.

وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ/***Ve kassa aleyhi'l-kasase:*** Yani hikâyesini ona anlattı.

لَا تَخَفْ/***Korkma:*** Yani Firavun ve kavminden kurtuldun. Çünkü Medyen ülkesi Firavun'un mülkü değildir.

اسْتَأْجِرْهُ/***İste'cirhü:*** Onu kendine ücretli çoban tut.

اِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْاَمِينُ/***Çünkü ücretle istihdam edeceğin en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olandır:*** Bu söz, belâgat vecihlerini bir araya toplayan hikmetli bir sözdür. Rivayete göre, babası ona, adamın (Musa'nın) gücünü ve güvenilirliğini nereden öğrendiğini sormuş, o da ona "Gücünü, kuyunun ağzından taşı kaldırdığından; güvenirliğini de bana bakmadığından anladım" diye cevap vermiştir.

قَالَ اِنّ۪ي اُر۪يدُ اَنْ اُنْكِحَكَ اِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ/***(Şuayb, Musa'ya) şöyle dedi: Şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum:*** Şuayb, kendisini çağıran kızı Musa'ya nikâhladı. Şuayb'ın Musa'yı küçük kızla mı yoksa büyük kızla mı nikâhladığı ve nikâhladığı kızın adının Safûr mu olduğu hususunda ihtilaf söz konusudur. Bir görüşe göre bu kız Safûryâ'dır. Şuayb'ın sözünden anlaşılacağı üzere nikâh akdinde şunun söylenmesi doğru olur: "Şu erkeğe şu kadını nikâhlayacağım" demek, "Şu kadına şu erkeği nikâhlayacağım" demekten daha isabetlidir.

عَلٰٓى اَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِيَ حِجَجٍ/***Bana sekiz yıl çalışmana karşılık:*** Yani sekiz yıl benim hizmetimde bulunmana karşılık kızımla seni evlendireceğim. Bu hususta Mekkî şöyle demiştir: "Bu âyette nikâhla ilgili konular bulunmaktadır. Musa'nın eş belirlememesi; ilk dönemde mehirde bir sınırın olmaması ve kiralamayı yani hizmette tutmayı mehir saymak, bunlardan bazısıdır."

Bu hususta benim de görüşüm şudur: Mehir belirleme işi muhtemelen, evlilik girişiminden sonra nikâh akdi esnasında olmaktadır. Bu hususta Zemahşerî şöyle demiştir: Şuayb'ın bu sözü bir nikâh akdi değildir. Olsa olsa bir sözleşmedir. İlk anın/dönemin zikredilmesinden kasıt, açıktır ki, "nikâh akdi esnasında" demektir. Kiralamayı yani hizmette tutmayı mehir saymak suretiyle nikâh yapmanın meşruiyeti ise âyetten açıkça anlaşılmaktadır. Şeriatımız, bir sahih hadiste, Resûlullah'ın bir adama yönelik söylediği ***"Kur'ân'dan sahip olduğun bilgiye karşılık sana şu kadını nikâhladım"***[58] sözüne istinaden zaten bunu tespit etmiştir. Bu, "Kur'ân'dan öğrendiğin şeye karşılık" demektir. Şâfiî, İbn Hanbel ve İbn Habîb bu âyet ve hadise istinaden çalıştırmak/hizmetinde tutmak karşılığında nikâhlanmayı caiz görürken Mâlik bunu caiz görmemiştir.

فَاِنْ اَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ/***Eğer bunu on yıla tamamlarsan o da senden (senin lütfundan) olur:*** Şuayb sekiz yılı nikâh için bir şart olarak öne sürmüş, iki yılı da Musa'nın vicdanına bırakmıştır. Nihayet on yıl ona kâfi gelmiştir. Bir görüşe göre Musa *aleyhisselâm* on yıldan sonra bir on yıl daha Şuayb'ın hizmetinde kalmıştır. Ancak bu görüş, ***"Sonunda Musa (söz konusu) süreyi doldurup ailesiyle birlikte yola çıkınca"*** âyetinin delâletiyle zayıftır.

وَسَارَ بِاَهْلِهٖ/***Ve sâre bi-ehlihî:*** Aileden kasıt burada "Mısır'a götürdüğü eşi" demektir.

جَذْوَةٍ/***Cezvetin:*** "Parça" demektir. "Cim" harfinin kesresi[59] de dammesi de caizdir.

---

58 Mâlik, *Muvatta,* no: 1096; Buhârî, no: 4741; Müslim, no: 3553; Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, V, 62; *Sünenü'n-Nesâî*, III, 320; Tirmizî, no: 1114 ve diğerleri.

59 "جذوة" Âsım "cim" harfini fetha ile Hamza ve Halef dammeyle, geri kalanlar da kesra ile okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 381.

“انَسَ/**Ânese,**” “الطُّورِ/**et-tûr** ve “تَصْطَلُونَ/**testalûne**” kelimeleri daha önce açıklanmıştı.

فَلَمَّا اَتٰيهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْاَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ
الشَّجَرَةِ اَنْ يَا مُوسٰى اِنّ۪ي اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٣٠﴾ وَاَنْ اَلْقِ عَصَاكَ
فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَٓانٌّ وَلّٰى مُدْبِراً وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسٰٓى اَقْبِلْ وَلَا
تَخَفْ اِنَّكَ مِنَ الْاٰمِن۪ينَ ﴿٣١﴾ اُسْلُكْ يَدَكَ ف۪ي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَٓاءَ
مِنْ غَيْرِ سُٓوءٍ وَاضْمُمْ اِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ
مِنْ رَبِّكَ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِه۪ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْماً فَاسِق۪ينَ ﴿٣٢﴾

30. Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısından, (oradaki) ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi: "Ey Musa! Bil ki Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'ım." 31. Musa'ya, "Asanı at!" (denildi). Musa (attığı) asayı yılan gibi hareketli görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı. Allah Teâlâ "Ey Musa! Beri gel, korkma. Çünkü sen emniyette olanlardansın. 32. Elini koynuna sok; kusursuz, bembeyaz çıkacaktır. Korkudan (açılan) kollarını kendine çek. İşte bu ikisi Firavun ve onun adamlarına karşı Rabbin tarafından iki kesin delildir. Çünkü onlar, yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır" (dedi).

شَاطِئِ الْوَادِ/***Şâtıi'l-vâdi:*** Vadinin yanı.

الْاَيْمَنِ/***el-Eymeni:*** "Sağ" anlamında "الشَّاطِئ/yan/kıyı" kelimesinin sıfatıdır. "Sağ tarafı" anlamında vadinin sıfatı olması da muhtemeldir.

مِنَ الشَّجَرَةِ/***Ağaç tarafından:*** Rivayete göre o, böğürtlen ağacıdır.

كَاَنَّهَا جَٓانٌّ/***Sanki o, yılan gibi:*** "جَانّ/***Cânnün***" kelimesi Neml sûresinde tefsir edilmişti.[60]

60 Neml 27/10.

اُسْلُكْ يَدَكَ فٖي جَيْبِكَ/Üslük yedeke fî ceybike: Yani elini koynuna sok. "الجيب/el-Ceybü," insanın başını çıkardığı yerden cübbenin açılmasıdır.

وَاضْمُمْ اِلَيْكَ جَنَاحَكَ/Kollarını kendine çek: "الجناح/el-Cenâh" kelimesi "el yahut kol yahut pazu" demektir. Allah ona yılandan korkunca korkusu gitsin diye kollarını kendisine çekmesini emretmiştir. Çünkü korku anında korkusunu gidermek için böyle yapması insanın bir tavrıdır. Bir görüşe göre bu, mecaz kabilinden bir şeydir. Mana şöyledir: "Musa kendisine emredilen şeyi yapmaya kesin karar vermiştir." Bu tıpkı senin "اشدد حيازيمك واربط جأشك/Göğsünü ger/sıkı tut, korkunu bağla"[61] demene benzer.

مِنَ الرَّهْبِ/Mine'r-rahbi: Korkudan dolayı.[62] Kelimenin üç ifade biçimi vardır. İlki "rı" ve "he" harflerinin fethası; ikincisi "rı" harfinin fethası ve "he"nin sükûnu ve üçüncüsü "rı" harfinin dammesi ve "he"nin sükûnu.

فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ/Fezânike bürhânâni: Bunlar iki delildir. İşâret, asaya ve ele yöneliktir.

اِلٰى فِرْعَوْنَ/İlâ Fir'avne: Bu ibare, kelamın gerektirdiği gizli bir fiile bağlıdır.

قَالَ رَبِّ اِنّٖي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْساً فَاَخَافُ اَنْ يَقْتُلُونِ ﴿٣٣﴾ وَاَخٖي هٰرُونُ
هُوَ اَفْصَحُ مِنّٖي لِسَاناً فَاَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءاً يُصَدِّقُنٖيۘ اِنّٖي اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِ
﴿٣٤﴾ قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِاَخٖيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَاناً فَلَا يَصِلُونَ اِلَيْكُمَا
بِاٰيَاتِنَاۚ اَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ
قَالُوا مَا هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فٖٓي اٰبَٓائِنَا الْاَوَّلٖينَ ﴿٣٦﴾

33. *Musa dedi ki: "Rabbim! Ben onlardan birini öldürmüştüm, (dolayısıyla) beni öldürmelerinden korkuyorum. 34.*

---

61 Bu, Araplarda meşhur bir darb-ı meseldir. Bk. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VII, 112; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 339; Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân*, III, 176.

62 "الرهب" kelimesini Medineli iki imam ve Basralı iki imam ve İbn Kesîr "rı" ve "he" harflerinin fethasıyla Hafs, "rı"nın fethası ve "he"nin sükûnu ile geri kalanlar da "rı"nın dammesi ve "he"nin sükûnu ile okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 381.

Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da beni doğrulamak üzere yardımcı olarak benimle birlikte gönder. Çünkü onların beni yalancılıkla itham etmelerinden korkuyorum." 35. Allah şöyle buyurdu: "Kardeşinle gücüne güç katacağız ve size öyle bir kudret vereceğiz ki, âyetlerimiz (yardımlarımız) sayesinde onlar size erişemeyecek, siz ve size tâbi olanlar üstün geleceksiniz." 36. Musa onlara apaçık âyetlerimizi getirince "Bu, olsa olsa uydurulmuş bir sihirdir, biz önceki atalarımızdan böylesini işitmemiştik" dediler.

رِدْءاً/*Rid'en:* Yani "yardımcı" olarak (benimle birlikte gönder). Hemze ile okunduğu gibi okunuşunu kolaylaştırmak üzere hemzesiz de okunmuştur.[63] Yahut "أَرْدَيْتُ/erdeytü" fiilinden türemiş olur. O da "büyüdüm/güçlendim" manasına gelir.

سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِاَخِيكَ/*Kardeşinle gücüne güç katacağız:* Bu, yardım konusunda bir istiaredir.

بِاٰيَاتِنَا/*Âyetlerimiz (yardımlarımız) sayesinde:* Bu ifadenin "**نَجْعَلُ/nec'alü**" yahut "**يَصِلُونَ/yesılûne**" ya da "**الْغَالِبُونَ/el-gâlibûne**" sözleriyle ilişkili olması muhtemeldir.

وَقَالَ مُوسٰى رَبّ۪ي اَعْلَمُ بِمَنْ جَٓاءَ بِالْهُدٰى مِنْ عِنْدِه۪ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ
الدَّارِۜ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَاُ مَا عَلِمْتُ
لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْر۪يۚ فَاَوْقِدْ ل۪ي يَا هَامَانُ عَلَى الطّ۪ينِ فَاجْعَلْ ل۪ي صَرْحاً لَعَلّ۪ٓي
اَطَّلِعُ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوسٰىۙ وَاِنّ۪ي لَاَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِب۪ينَ ﴿٣٨﴾ وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ
فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ اِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ ﴿٣٩﴾ فَاَخَذْنَاهُ
وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّۚ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِم۪ينَ ﴿٤٠﴾

---

63 "رِدْءاً يُصَدِّقُن۪ي" ibaresi hakkında İbnu'l-Cezerî şöyle demiştir: Nâfi' ve Ebû Ca'fer "رِدْءاً" kelimesini "رِداً" şeklinde nakil ile okurlar. Ancak Ebû Ca'fer vakıf ve vasıl halinde tenvini elif harfine bedel kılar. Nâfi' ise buna sadece vakıf hâlinde uyar. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 470.

37. Musa şöyle dedi: "Rabbim, kimin kendi katından hidayet getirdiğini ve hayırlı akıbetin kime nasip olacağını en iyi bilendir. Muhakkak ki zalimler iflah olmazlar." 38. Firavun "Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir ilâh tanımıyorum. Ey Hâmân! Haydi, benim için çamur üzerine ateş yak (ve tuğla imal et), bana bir kule yap, belki yanına çıkar, Musa'nın ilâhı hakkında bilgi edinirim; ancak sanıyorum o, yalan söyleyenlerden biridir" dedi. 39. O ve askerleri yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve Bize hiç döndürülmeyeceklerini sandılar. 40. Bunun üzerine onu ve askerlerini yakaladık ve onları denize attık. Bak işte, zalimlerin sonu nice oldu!

فَاَوْقِدْ لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ/***Ey Hâmân! Haydi, benim için çamur üzerine ateş yak:*** Yani göğe tırmanmak amaçlı bir kule yapmak için tuğla yap. Rivayete göre, Firavun'un veziri olan Hâmân tuğla yapan/yaptıran ilk insandır. İkisinin ve kavimlerinin akıl zafiyetiyle kule yapmak suretiyle göğe çıkmaya teşebbüs etme durumlarında bulunan Allah Teâlâ hakkındaki cahilliklerine bak! Şöyle rivayet edilmiştir: "Firavun kuleyi yapmış, kulenin üzerine çıkarak göğe bir ok fırlatmış, o da kana bulanmış olarak geri dönmüştür." Bu, o ve kavmi için bir sınav ve kendileriyle alay etmektir.

Sonra Firavun şöyle demiştir: "وَاِنّي لَاَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ/***Ancak sanıyorum o, yalan söyleyenlerden biridir."*** Yani peygamberlik davasında yalan söyleyenlerden biridir. Zannın burada asli manada yahut yakîn (kesinlik) manasında olması muhtemeldir.

وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَدْعُونَ اِلَى النَّارِۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ لَا يُنْصَرُونَ ﴿٤١﴾ وَاَتْبَعْنَاهُمْ
فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةًۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ ﴿٤٢﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى
الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَٓا اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْاُولٰى بَصَٓائِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً
لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ اِذْ قَضَيْنَٓا اِلٰى مُوسَى الْاَمْرَ

وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَۙ ﴿٤٤﴾ وَلٰكِنَّٓا اَنْشَأْنَا قُرُوناً فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُۚ
وَمَا كُنْتَ ثَاوِياً ف۪ٓي اَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَاۙ وَلٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِل۪ينَ ﴿٤٥﴾

41. Onları, (insanları) ateşe çağıran önderler kıldık. Onlar kıyamet günü (hiçbir şekilde) yardım görmeyeceklerdir. 42. Bu dünyada arkalarına lanet taktık. Onlar, kıyamet gününde de nefret edilenlerden olacaklar. 43. And olsun ilk nesilleri yok ettikten sonra Musa'ya, insanlar için basiret, hidayet rehberi ve rahmet olarak o kitabı (Tevrat'ı) verdik. Belki düşünüp öğüt/ibret alırlar. 44. (Resûlüm!) Musa'ya emrimizi vahyettiğimiz sırada, sen batı yönünde bulunmuyordun ve dolayısıyla (o hâdiseyi) görenlerden değildin. 45. Aksine Biz nice nesiller var ettik de üzerlerinden uzunca bir zaman geçti. Sen, âyetlerimizi kendilerinden okuyup öğrenmek üzere Medyen halkı arasında oturmuş değilsin; aksine (onları sana) gönderen Biziz.

اَئِمَّةً يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ/ ***Onları, ateşe çağıran önderler kıldık:*** Yani onlar insanları, kendilerini cehenneme götürecek olan inkâra çağırıyorlardı.

هُمْ مِنَ الْمَقْبُوح۪ينَ/***Hüm mine'l-makbûhîne:*** Yani onlar tard edilip uzaklaştırılan kimselerdir. Bir görüşe göre "Onlar yüzleri çirkinleştirilen kimselerdir" demektir. Başka bir görüşe göre de "Onlara yapılan şeyler ile onlara söylenen sözler çirkin olmuştur" demektir.

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ/***Sen batı yönünde bulunmuyordun:*** Buradaki hitap Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yöneliktir. Bundan maksat, yanında bulunmadığı hâlde Musa *aleyhisselâm*'ın durumu hakkında verdiği haberler için bir delil getirmektir.

الْغَرْبِيِّ/***el-Garbiyyü:*** Tûr'un batısında bulunan mekândır ki o aynı zamanda Allah'ın Musa *aleyhisselâm* ile konuştuğu yerdir. Musa'ya yöneltilen emir, peygamberliktir.

مِنَ الشَّاهِد۪ينَ/***Mine'ş-şâhidîne:*** "Orada hazır bulunup hâdiseyi görenlerden" manasına gelir.

وَلٰكِنَّٓا اَنْشَأْنَا قُرُوناً فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ/*Aksine Biz nice nesiller var ettik de üzerlerinden uzunca bir zaman geçti:* Âyetin manası şudur: "Ey Muhammed! Hakkında bilgi verdiğin bu gayb haberlerine muttali olmak için gelmedin. Yani bunlar senin huzurunda gerçekleşmedi. Fakat haber verdiğin bu bilgilere vahyimiz sayesinde sahip oldun. Bu hususta insanlara düşen şey, sana imana koşmalarıdır. Fakat yarattığımız nesiller için iş uzadı, akılları kaybolup gitti, cahillikleri arttı ve böylece seni inkâr ettiler." Bir görüşe göre mana şöyledir: "Aksine biz, Musa zamanından sonra nice nesiller yarattık da üzerlerinden uzunca bir zaman geçti. Fetret de uzun sürdü. Derken peygamberlerden sonraki fetret döneminde seni (son) peygamber olarak gönderdik."

ثَاوِياً/*Sâviyen:* "Mukim olarak" manasına gelir.

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ اِذْ نَادَيْنَا وَلٰكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْماً مَٓا
اَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْلَٓا اَنْ تُصِيبَهُمْ
مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَٓا اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولاً فَنَتَّبِعَ
اٰيَاتِكَ وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ فَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا
قَالُوا لَوْلَٓا اُو۫تِيَ مِثْلَ مَٓا اُو۫تِيَ مُوسٰىۜ اَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَٓا اُو۫تِيَ مُوسٰى
مِنْ قَبْلُۚ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَاۙ وَقَالُٓوا اِنَّا بِكُلٍّ كَافِرُونَ ﴿٤٨﴾

46. Ey Muhammed! (Musa'ya) seslendiğimiz zaman sen Tûr'un yanı başında değildin. Bilakis (seni), senden önce kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelmeyen bir kavmi uyarman için Rabbinden bir rahmet olarak (gönderdik). Ola ki onlar düşünüp öğüt alırlar. 47. Kendi elleriyle yaptıklarından dolayı başlarına bir musibet geldiğinde "Rabbimiz! Keşke bize bir peygamber gönderseydin de âyetlerine uyup mü'minlerden olsaydık!" diyecek olmasaydılar (seni peygamber olarak göndermezdik). 48. Fakat tarafımızdan kendilerine o hak (nübüvvet ve Kur'ân) gelince "Musa'ya verilen (mucizeler) kabilinden bir şeyin ona da verilmesi gerek-

mez miydi?" dediler. Peki, daha önce Musa'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? (Onun gösterdiği harikalara) "Birbirini destekleyen iki sihir!" demişler ve sözlerine şunu da eklemişlerdi: "Doğrusu biz hiçbirine inanmıyoruz."

اِذْ نَادَيْنَا/*Seslendiğimiz zaman:* Bu ifadeyle Allah, Musa ile konuştuğunu kastetmektedir. Bunun amacı, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in orada hazır bulunmamasına rağmen bu konuları haber verdiğine dair delil getirmektir.

وَلٰكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ/Fakat (seni) Rabbinden bir rahmet olarak (gönderdik): "**رَحْمَةً/Rahmeten**" kelimesi masdariyet üzere mansub kılınmıştır. Yahut mef'ûlün li-eclihtir (sebep bildiren nesne). Cümlenin takdiri şöyledir: "Fakat seni, katımızdan sana ve yaratılmışlara bir rahmet olarak gönderdik."

وَلَوْلَٓا اَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ/Velev ki, başlarına bir musibet gelse: "**لَوْ/Lev**" burada imtina/yoksunluk (kabul etmeme) harfidir. Aynı âyetteki ikinci "**لَوْلَٓا/levlâ**" ise sınırlama (tahdid) ve teşvik içindir. Buna göre mana şöyle olur: "İnkârları sebebiyle onların başına bir bela gelecek olsaydı peygamber göndermezdik. Onlara peygamber göndermemiz, 'Rabbimiz! Keşke bize bir peygamber gönderseydin de âyetlerine uyup mü'minlerden olsaydık!' dememeleri için özürlerini kabul etmeye ve bunu aleyhlerine delil kılmaya yöneliktir."

فَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا/Fakat tarafımızdan kendilerine o hak gelince: "**الْحَقُّ/Hak**"tan kasıt, Kur'ân ve Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in nübüvvetidir.

قَالُوا لَوْلَٓا اُو۫تِيَ مِثْلَ مَٓا اُو۫تِيَ مُوسٰى/"Musa'ya verilen (mucizeler) kabilinden bir şeyin ona da verilmesi gerekmez miydi?" dediler: Müşrikler bu sözleriyle gökten Kitab'ın (Kur'ân) Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bir defada inmesini, asanın yılana dönüşmesini, denizin yarılmasını ve benzeri şeyleri kastetmişlerdir.

اَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَٓا اُو۫تِيَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُ/Peki, daha önce Musa'ya verileni de inkâr etmemişler miydi?: Bu, onların isteklerine bir cevaptır. Buna göre âyetin manası şöyle olur: "Onlar Musa'ya verdiğimiz harikaları inkâr ettiler. Bunun gibi şeyleri Muhammed'e vermiş olsaydık elbette onları da inkâr ederlerdi." Buna göre "مِنْ قَبْلُ/***min kablü***" ifadesi "اُو۫تِيَ مُوسٰى/***ûtiye Musa***" kavliyle ilişkilidir. Aynı ifadenin -şayet âyet, İsrailoğulları hakkında inmişse- "اَوَلَمْ يَكْفُرُوا/***evelem yekfurû***" kavliyle ilişkili olması muhtemeldir. İlki daha uygundur.

قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا/"Birbirini destekleyen iki sihir!" dediler: (Kelimenin "سَاحِرَانِ/İki sihirbaz" şeklinde okunması durumunda) Musa ve Harun'u yahut Musa ve Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i kastetmişlerdir. "قَالُوا/***Kâlû***" ve "وَقَالُوا/***ve kâlû***" ibarelerindeki zamir, Kureyş kâfirlerine yöneliktir. Bir görüşe göre, onların babalarına yöneliktir. Başka bir görüşe göre de Yahudilere yöneliktir. İlk görüş daha doğrudur. Çünkü Kureyş kâfirleri, kendilerine cevap verilmesi amaçlananlardır.

قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ هُوَ اَهْدٰى مِنْهُمَٓا اَتَّبِعْهُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
﴿٤٩﴾ فَاِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ اَنَّمَا يَتَّبِعُونَ اَهْوَٓاءَهُمْ وَمَنْ اَضَلُّ
مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوٰيهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ
﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥١﴾ اَلَّذِينَ
اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ وَاِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ
قَالُٓوا اٰمَنَّا بِهٖٓ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَٓا اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾

49. (Resûlüm!) De ki: "Eğer sözünüzde doğru iseniz, Allah katından bu ikisinden (bana ve Musa'ya inen kitaplardan) daha doğru bir kitap getirin de ben ona uyayım!" 50. Eğer sana cevap veremezlerse, bil ki onlar ancak hevâlarına uymaktadırlar. Allah'tan bir yol gösterme olmaksızın kendi hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir! Muhakkak Allah, zalim kavmi doğru yola iletmez. 51. And olsun ki Biz, düşünüp öğüt alsınlar diye sözü (Kur'ân âyetlerini)

peş peşe indirip tebliğ etmişizdir. 52. Ondan (Kur'ân'dan) önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, ona da iman ederler. 53. Onlara (Kur'ân) okunduğu zaman "Ona iman ettik. Çünkü o Rabbimizden gelmiş hakikattir. Esasen biz daha önce de Müslüman idik" derler.

فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ/***Allah katından bir kitap getirin:*** Bu, onları aciz bırakmaya yönelik bir emirdir.

اَهْدٰى مِنْهُمَٓا/***Bu ikisinden daha doğru bir kitap:*** Buradaki zamir, Musa *aleyhisselâm*'ın kitabı (Tevrat) ile Efendimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kitabına (Kur'ân'a) gider.

فَاِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ/***Eğer sana cevap veremezlerse:*** Bilinmelidir ki onlar asla Tevrat ve Kur'ân'dan daha doğru bir kitap getirmeye yönelik olumlu cevap veremeyeceklerdir. Allah onu, ***"Şayet yapmadıysanız, ki asla yapamayacaksınız!"***[64] sözünde olduğu gibi aleyhlerine delil oluşturmada mübalağa için "اِنْ/***in***" harfiyle zikretmiştir.

فَاعْلَمْ اَنَّمَا يَتَّبِعُونَ اَهْوَٓاءَهُمْ/***Bil ki onlar ancak hevâlarına tâbi olmaktadırlar:*** Âyetin manası şudur: "Şayet bir kitap getiremedilerse bil ki onların inkârı bir inattan ve hevâlarına tâbi olmaktan ibarettir. Bir delil ve bürhana dayalı değil."

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ/***And olsun ki Biz, sözü (Kur'ân âyetlerini) peş peşe indirip tebliğ etmişizdir:*** "هُم/***Hüm***" zamiri Kureyş kâfirlerine gider. Başka bir görüşe göre de Yahudilere gider. Ancak ilki daha nettir. Çünkü söz başından beri onlarla ilgilidir. "الْقَوْلَ/***Söz***" burada "Kur'ân" demektir. "وَصَّلْنَا لَهُم/***Vessalnâ lehüm***" ifadesi "Öğüt alsınlar diye Kur'ân'ı onlara tebliğ ettik" yahut "Onu peş peşe birbiriyle bağlantılı olarak gönderdik" demektir.

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ/***Ondan (Kur'ân'dan) önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler:*** Yani Yahudilerden Müslüman olan kimseler. Bir görüşe göre Necâşî ve kavmi. Başka bir görüşe göre onlar, Mekke'de

---

64 Bakara 2/24.

Resûlullah'a gelen Necrân Hristiyanlarıdır. Onlar yirmi kişi olup Resûlullah'a iman etmişlerdir. "قَبْلِه/***Kablihî***" lafzındaki zamir, Kur'ân'a gider. Onlara ait ***"O, haktır"*** sözü imanları için bir gerekçedir.

اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِه۪ مُسْلِم۪ينَ/***Esasen biz daha önce de Müslüman idik:*** Bu sözleri de imanlarının eskiye dayandığına dair bir açıklamadır. Çünkü onlar peygamber olarak gönderilmeden önce Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in adını kitaplarında görmüşlerdir.

اُو۬لٰٓئِكَ يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَؤُ۫نَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا
رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٥٤﴾ وَاِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ اَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَٓا اَعْمَالُنَا
وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْۘ سَلَامٌ عَلَيْكُمْۘ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِل۪ينَ ﴿٥٥﴾ اِنَّكَ لَا تَهْد۪ي مَنْ
اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُۚ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَد۪ينَ ﴿٥٦﴾ وَقَالُٓوا اِنْ
نَتَّبِعِ الْهُدٰى مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ اَرْضِنَاۜ اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَماً اٰمِناً يُجْبٰٓى
اِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقاً مِنْ لَدُنَّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾

54. İşte onlara, sabretmelerine karşılık mükâfatları katlanarak verilecektir. Dahası onlar, kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da (Allah rızası için) harcama yaparlar. 55. Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve "Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz size. Size selâm olsun. Biz, cahilleri (kendini bilmezleri) muhatap alıp tartışmaktan hazzetmeyiz" derler. 56. (Resûlüm!) Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin; buna karşın, Allah dilediğine hidayet verir. Hidayet yolunu tutanları en iyi O bilir. 57. Onlar, "Biz seninle beraber doğru yola (İslâm'a) uyarsak, yurdumuzdan atılırız" dediler. Biz onları, kendi katımızdan bir lütuf olarak her şeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yere (Mekke'ye) yerleştirmedik mi? Fakat onların birçoğu (bunu) bilmez.

أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ/**İşte onlara, mükâfatları katlanarak verilecektir:** Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurmuştur: ***"Üç kişinin mükâfatı iki katı olarak verilir. Bunlar, ehl-i kitaptan olup sonra Resûlullah'a iman eden kişi; Allah'ın ve efendisinin hakkını ödeyen köle ve bir cariyesi bulunan, sonra onu azat edip onunla evlenen kişi."***[65]

بِمَا صَبَرُوا/***Bimâ sabarû:*** Yani Müslüman olmalarından dolayı kavimlerinin kendilerine kötülük etmelerine sabretmeleri sebebiyle yahut bunun dışındaki sabrı gerektiren diğer hususlar.

وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ/***Onlar, kötülüğü iyilikle savarlar:*** Yani onlar kötülüğü iyilikle def ederler. Allah'ın "السَّيِّئَةَ/***kötülük***" kelimesi ile kendilerine söylenen kötü sözleri, "الْحَسَنَةِ/***iyilik***" kelimesi ile de güzel söz kabilinden onlara verdikleri cevapları ya da ***"İyilikler kötülükleri giderir"***[66] kavlinde olduğu gibi, kötü amelleri ile iyi amellerini kastetmiş olması muhtemeldir.

وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ/***Onlar, boş söz işittikleri zaman:*** Yani lüzumsuz laf duydukları zaman.

لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ/***Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz size:*** Bu, boş söz söyleyenlerden yüz çevirme ve uzaklaşmaya yönelik bir sözdür.

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ/***Selâmün aleyküm:*** Buradaki manası, selâmlaşmak değil uzaklaşmaktır. Ya da vedalaşma selâmlaşmasıdır.

لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ/***Biz, cahilleri muhatap almaktan hazzetmeyiz:*** Yani onları tartışmaya çağırmaz ve onlara bir şey danışmayız.

---

65 Hadis, *Sahîh-i Buhârî*'de şöyle geçmektedir. Resûlullah sallallahu aleyhi vesellem şöyle buyurmuştur: ***"Üç kişinin mükâfatı katlanarak verilir. Kimin bir cariyesi bulunur, onu güzelce eğitir, güzel ahlâk sahibi yapar sonra onu azad eder ve onunla evlenirse ona iki kat mükâfat verilir. Ehl-i kitaptan inanan bir kimse sonra Peygamber'e de iman ederse ona da iki kat mükâfat verilir. Allah'ın hakkını yerine getiren ve efendisine samimiyetle itaat eden köleye de iki kat mükâfat verilir."*** Bk. Buhârî, no: 2849; Müslim, no: 404; İbn Hibbân, *Sahîh*, no: 227; Tirmizî, *Sünen*, no: 1116.

66 Hûd 11/114.

اِنَّكَ لَا تَهْد۪ي مَنْ اَحْبَبْتَ/(Resûlüm!) Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin: Bu âyet Ebû Tâlib hakkında nâzil olmuştur. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu ölümü esnasında ***"Allah'tan başka ilâh yoktur"*** demeye çağırmış, o da "Kureyş bundan dolayı beni ayıplamayacak olsaydı onu herkesin gözü önünde söylerdim" demiş ve küfür üzere vefat etmiştir. Bununla birlikte âyetin lafzı geneldir.

وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُ/Buna karşın, Allah dilediğine hidayet verir: Lafız geneldir. Bir görüşe göre, Allah bununla Abbâs b. Abdilmuttalib'i kastetmiştir.

وَقَالُٓوا اِنْ نَتَّبِعِ الْهُدٰى مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ اَرْضِنَا/Onlar, "Biz seninle beraber doğru yola (İslâm'a) uyarsak, yurdumuzdan atılırız" dediler: Bunu söyleyenler Kureyş'tir. Rivayete göre, bunu söyleyen Kureyş'ten Hâris b. Âmir b. Nevfel'dir. "الْهُدٰى/el-***Hüdâ"*** kelimesi "İslâm" anlamındadır. Yani senin iddiana göre onun manası hidayettir. Bir görüşe göre onlar şöyle demişlerdir: "Dediğinin doğru olduğunu biliyoruz. Ancak şayet sana tâbi olursak Araplar bizi mahveder. Yani dinlerine karşı çıkmamızdan dolayı bizi savaşarak helak ederler."

اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَماً اٰمِناً/Biz onları, güvenli, dokunulmaz bir yere (Mekke'ye) yerleştirmedik mi?: Bu, insanların kendilerini öldüreceklerine dair mazeret olarak öne sürdükleri şeylere yönelik onlara bir cevaptır. Mana şudur: "Harem-i Şerif, Arapların savaşa kalkışabileceği bir yer değildir. Dahası Allah hiç kimseye onun halkını öldürme imkânı vermez." Nitekim Araplar birbirine saldırır ancak Harem-i Şerif sakinleri bundan güvende olurdu.

يُجْبٰٓى اِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ/Her şeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği: Yani Mekke ekime elverişsiz bir vadi olmasına rağmen erzak kendisinde toplanırdı.

وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَع۪يشَتَهَاۚ فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ
اِلَّا قَل۪يلاًۜ وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِث۪ينَ ﴿٥٨﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى حَتّٰى

يَبْعَثَ فِي اُمِّهَا رَسُولاً يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَاۚ وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرٰى اِلَّا وَاَهْلُهَا
ظَالِمُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا اُو۫تٖيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَزٖينَتُهَاۚ وَمَا عِنْدَ
اللّٰهِ خَيْرٌ وَاَبْقٰىۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ۟ ﴿٦٠﴾ اَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْداً حَسَناً فَهُوَ لَاقٖيهِ
كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مِنَ الْمُحْضَرٖينَ ﴿٦١﴾

58. Biz, refahından dolayı şımarmış nice memleketi helâk etmişizdir. Buyurun işte yurtları! Kendilerinden sonra oralarda pek az oturulabilmiştir. Onlara Biz vâris olmuşuzdur Biz. 59. Rabbin, memleketlerin merkezine kendilerine âyetlerimizi okuyacak bir peygamber göndermedikçe o memleketleri helâk edecek değildir. Biz ancak halkı zalim olan memleketleri helâk etmişizdir. 60. Size verilen şeyler, dünya hayatının geçim vasıtası ve süsüdür. Allah katında olanlar ise (dünyadakilere kıyasla) daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Hâlâ buna aklınız ermeyecek mi? 61. Şu hâlde, kendisine güzel bir vaatte bulunduğumuz kimse -ki o, ona mutlaka kavuşacaktır,- kendisine sadece dünya hayatının geçimliklerini verdiğimiz ancak sonra kıyamet gününde (azap için) huzura getirilecek olanlardan biri gibi olur mu?

بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا/Refahından dolayı şımardı: "***بَطِرَتْ/Betırat"*** fiilinin manası "azdı ve arsız oldu" demektir. "***مَعِيشَتَهَا/Maîşatihâ"*** lafzı "***سَفِهَ نَفْسَهُ/ Beyinsiz kendine kıydı"***[67] kavlinde olduğu gibi açıklamadan dolayı nasb edilmiştir. Yahut "بَطِرَتْ في معيشتها/Betırat fî maîşatihâ" takdiriyle harf-i cerrin düşürülmesi ile mansub olmuştur. Ya da "***بَطِرَتْ/betırat"*** fiili "كفرت/inkâr etti" manasını içermektedir.

اِلَّا قَلِيلاً/İllâ kalîlen: Yani az sayıda mesken yahut az sayıda sakin. Oraların helâkinden sonra orada kısa bir süreliğine yoldan geçenlerden başkası oturmamıştır.

67 Bakara 2/130.

وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى حَتّٰى يَبْعَثَ ف۪ٓي اُمِّهَا رَسُولًا/Rabbin, memleketlerin merkezine kendilerine âyetlerimizi okuyacak bir peygamber göndermedikçe o memleketleri helâk edecek değildir: "أمّ القرى/Şehirlerin anası" Mekke'dir. Çünkü orası dünyada Allah'ın yarattığı ilk yerdir. Çünkü onda Beytullah/Allah'ın Evi vardır. Âyet şu anlama gelir: "Allah Teâlâ, Efendimiz Muhammed'i Mekke'ye peygamber olarak göndereceğine dair Mekke halkına delil getirmiştir. Şayet açıklayıp onlara delil getirdikten sonra inkâr ederlerse, bu zulümleri sebebiyle onları helak edecektir."

وَمَٓا اُو۫ت۪يتُمْ مِنْ شَيْءٍ/Size verilen şeyler: Âyette dünya küçümsenmekte, ondaki zevklerden uzaklaşmak (zahitlik) tavsiye edilmekte ve ahiret teşvik edilmektedir.

اَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْداً حَسَناً/Şu hâlde, kendisine güzel bir vaatte bulunduğumuz kimse: Âyet, öncesinde sözü edilen dünya ile ahiret arasındaki farkı izah etmektedir. ***"Vaatte bulunduğumuz kimseler"*** ile mü'minler, ***"kendilerine sadece dünya hayatının geçimliklerini verdiğimiz kimseler"*** ile de kâfirler kastedilmiştir. Bir görüşe göre Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* ve Ebû Cehil; başka bir görüşe göre Hamza ve Ebû Cehil kastedilmiştir. Hükmün lafız ve mana bakımından genel olması daha uygundur.

مِنَ الْمُحْضَر۪ينَ/Mine'l-muhdarîne: "Cezalandırılmak için huzura getirilecek olanlardan" demektir.

وَيَوْمَ يُنَاد۪يهِمْ فَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَٓاءِيَ الَّذ۪ينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٢﴾ قَالَ الَّذ۪ينَ
حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هٰٓؤُ۬لَٓاءِ الَّذ۪ينَ اَغْوَيْنَاۚ اَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَاۚ تَبَرَّأْنَٓا اِلَيْكَۘ مَا
كَانُٓوا اِيَّانَا يَعْبُدُونَ ﴿٦٣﴾ وَق۪يلَ ادْعُوا شُرَكَٓاءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَج۪يبُوا لَهُمْ
وَرَاَوُا الْعَذَابَۚ لَوْ اَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ ﴿٦٤﴾ وَيَوْمَ يُنَاد۪يهِمْ فَيَقُولُ مَاذَٓا اَجَبْتُمُ
الْمُرْسَل۪ينَ ﴿٦٥﴾ فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْاَنْبَٓاءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَٓاءَلُونَ ﴿٦٦﴾
فَاَمَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً فَعَسٰٓى اَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِح۪ينَ ﴿٦٧﴾

62. O gün Allah onları çağırarak "Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede?" diyecektir. 63. (O gün) aleyhlerine söz (hüküm) verilenler şöyle diyeceklerdir: "Rabbimiz! Şunlar bizim yoldan çıkardığımız kimselerdir. Biz nasıl yoldan çıkmışsak onları da öyle yoldan çıkardık. (Onların suçlarından) beri olduğumuzu sana arz eder, sana sığınırız. Zaten aslında onlar bize tapmıyorlardı." 64. Onlara "(Allah'a koştuğunuz) ortaklarınızı çağırın!" denilir. Onları çağırırlar; fakat onlar kendilerine cevap vermezler. Derken (karşılarında) azabı görürler. Keşke (dünyada) doğru yola girmiş olsalardı! 65. O gün Allah onları çağırarak "Peygamberlere ne cevap verdiniz?" diyecektir. 66. İşte o gün bütün haberler onlara körleşecek hatta onlar birbirlerine bile soru soramayacaklardır. 67. Buna karşın tevbe eden, iman edip iyi işler yapan kimseye gelince; umulur ki o, kurtuluşa erenler arasındadır.

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ/***Allah kendilerini çağırdığı gün:*** "يَوْمَ/***Yevme"*** zarfındaki âmil gizlidir. "يُنَادِي/***Yünâdî"*** fiilinin fâili Allah Teâlâ'dır. Allah'ın çağrısının vasıtalı yahut vasıtasız olması muhtemeldir. Mef'ûlün bih ("هم/hüm") de müşriklerdir.

أَيْنَ شُرَكَاءِيَ/***Ortaklarım hani nerede?:*** Bu, müşriklere yönelik bir azarlamadır. Müşrikler öyle iddia ettiklerinden dolayı Allah ***"ortaklarım"*** diyerek onları kendisine nisbet etmiştir. Bundan dolayı onlara ***"Siz iddia ediyorsunuz"*** demiştir. Burada mef'ûl hazfedilmiştir. Cümlenin takdiri şöyledir: "Siz onların benim ortağım olduklarını iddia ediyorsunuz. Yahut onların şefaatçileriniz olduğunu iddia ediyorsunuz."

قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هٰٓؤُلَٓاءِ الَّذِينَ اَغْوَيْنَا/***O gün) aleyhlerine söz (hüküm) verilenler şöyle diyeceklerdir: "Rabbimiz! Şunlar bizim yoldan çıkardığımız kimselerdir:*** "حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ/***Aleyhlerine söz hak oldu"*** demek, "üzerlerine azap vacip oldu" demektir. Bununla müşriklerin ileri gelenleri ve uluları kastedilmiştir. Onların "هٰٓؤُلَٓاءِ الَّذِينَ اَغْوَيْنَا/***Şunlar bizim yoldan çıkardığımız kimselerdir"*** sözündeki işaret, zayıf kimselerden kendilerine tâbi olan kimselerdir.

Şayet “Müşriklerin ‘اَغْوَيْنَا/*Biz yoldan çıkardık*’ sözleri ile ‘تَبَرَّأْنَا اِلَيْكَ/***(Onların suçlarından) beri olduğumuzu sana arz eder, sana sığınırız’*** sözleri nasıl bir araya getirilmiştir? Hâlbuki onlar tâbilerini yoldan çıkardıklarını itiraf etmişlerdir. Buna rağmen onların suçlarından beri olduklarını söyleyerek Allah’a sığınmaktadırlar” denilecek olursa buna şöyle cevap verilir: Onların tâbilerini yoldan çıkartmaları, onlara şirki emretmeleridir. Bu, şu manaya gelir: “Biz onları -tıpkı kendimizi sevk ettiğimiz gibi- şirke sevk ettik. Fakat onlar bize tapmıyorlardı, bizim dışımızda putlara ve benzeri şeylere tapıyorlardı. Bize olan kulluklarından dolayı sana sığınırız.” Bu ileri gelenlerin sözlerinden anlaşıldığına göre, onlar zayıfları yoldan çıkardıklarını itiraf etmişler, buna mukabil onların ilâhları olmaktan teberrî etmiş, Allah’a sığınmışlardır. Dolayısıyla sözde bir tenakuz yoktur. Âyetin manası hakkında bunun dışında söylenen sözler zorlama ve uzak ihtimaldir.

لَوْ اَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ/***Keşke (dünyada) doğru yola girmiş olsalardı!:*** Âyetin manası hakkında dört ihtimal vardır:

Birincisi: Keşke onlar, dünyada doğru yola girselerdi de putlara tapmasalardı.

İkincisi: Keşke onlar, doğru yola girselerdi de azaba uğratılmasalardı.

Üçüncüsü: Ahirette azabı defetmeye yönelik çıkış yolu bulmaya bir hileleri/çareleri olsaydı elbette onu yaparlardı. “لَوْ/***Lev***” bu görüşlere göre imtina/imkânsızlık harfidir. Cevabı da mahzûftur.

Dördüncüsü: “لَوْ/***Lev***” lafzının temenni ifade etmesidir. Yani onlar, doğru yola girmiş olmalarını temenni ettiler.

مَاذَٓا اَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ/***Peygamberlere ne cevap verdiniz?:*** Yani peygamberleri doğruladınız mı? Yahut onları yalanladınız mı?

فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْاَنْبَٓاءُ يَوْمَئِذٍ/***İşte o gün bütün haberler onlara körleşecek:*** “عَمِيَتْ/***Amiyet***” onların şaşkınlıkları hakkında bir anlatımdır. “الْاَنْبَٓاءُ/***el-Enbâü***” kelimesi de “haberler” anlamına gelir. Yani işler onların aleyhine karardı. Bu yüzden ne dediklerini bilemediler.

فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ/Fehüm lâ yetesâelûne: Yani olanları birbirlerine soramadılar. Çünkü onlar cevap verme bakımından şaşkınlık ve acziyette eşittirler.

وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَتَعَالٰى عَمَّا
يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾ وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٦٩﴾ وَهُوَ
اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْاُولٰى وَالْاٰخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
﴿٧٠﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ سَرْمَداً اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ
اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ اَفَلَا تَسْمَعُونَ ﴿٧١﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ
عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَداً اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتِيكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ
فِيهِ اَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٧٢﴾ وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا
فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ اَيْنَ
شُرَكَاءِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٧٤﴾ وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيداً فَقُلْنَا
هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوا اَنَّ الْحَقَّ لِلّٰهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٧٥﴾

68. Rabbin, dilediğini yaratır ve tercih eder. Onların seçim hakkı yoktur. Allah onların ortak koştuklarından münezzehtir ve O'nun şânı yücedir. 69. Rabbin, onların sînelerinde gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir. 70. İşte O, Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. Dünyada da ahirette de (önünde de sonunda da) hamd O'nundur. Hüküm de O'nundur. Ve ancak O'na döndürüleceksiniz. 71. (Resûlüm!) De ki: "Ne dersiniz? Şayet Allah geceyi kıyamet gününe kadar üzerinizde daimi kılsa, Allah'tan başka size bir ışık getirecek bir ilâh bulunabilir mi? Hâlâ (hakikatlere) kulak vermeyecek misiniz?" 72. (Yine) de ki: "Söyleyin bakalım! Şayet Allah gündüzü kıyamet gününe kadar üzerinizde daimi kılsa, Allah'tan başka kendisinde istirahat edebileceğiniz bir geceyi size getirecek bir ilâh bulunabilir mi? Hâlâ (hakikatleri) görmeyecek misiniz?" 73. Allah, geceleyin dinlenesiniz, (gündüzün) de O'nun lütfu

kereminden (rızkınızı) arayasınız diye rahmetinden ötürü geceyi ve gündüzü yaratmıştır. Ola ki ve şükredersiniz. 74. O gün Allah onları çağırarak "Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede?" diyecektir. 75. (O gün) her ümmetten bir şahit çıkarır ve (kâfirlere) "Haydi, (küfrünüze mazeret olabilecek) delilinizi getirin!" deriz. İşte o zaman anlarlar ki hak ve hakikat, Allah'a aittir. Uydurageldikleri şeyler (sözde ortaklar ve fikirler) ise kendilerinden ayrılıp kaybolmuştur.

وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ/***Rabbin, dilediğini yaratır ve tercih eder:*** Bir görüşe göre âyetin nüzul sebebi,[68] Kureyş'in Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamberliğe seçilmesini yadırgamasıdır. Mana şudur: "Allah dilediğini yaratır ve kullarından dilediğini peygamber olarak seçer." Ancak âyetin lafzı/hükmü bundan daha geneldir. Doğru olan onu genele hamletmektir. Yani Allah mutlaka dilediği işi tercih eder ve dilediğini yapar.

مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ/***Onların seçim hakkı yoktur:*** "مَا/***Mâ***" nefiy edatıdır. Mana şöyledir: "Kulların seçim hakkı yoktur. Seçim hakkı ve irade sadece Allah'a aittir." Vakıf/durak "وَيَخْتَارُ/***ve yehtâru***" kavli üzerindedir. Bir görüşe göre "مَا/***mâ***" kelimesi "وَيَخْتَارُ/***ve yehtâru***" kelimesinin mef'ûlüdür. Buna göre "الْخِيَرَةُ/***el-Hiyaratü***" kelimesinin manası, "hayır/iyilik ve maslahat"tır. Bu, Mutezile'nin görüşüne dayanmaktadır. Ancak bu, "الْخِيَرَةُ/***el-hıyaratü***" kelimesini "كَانَ/***kâne***"nin ismi olmaya indirgemesi sebebiyle zayıftır. Şayet "الْخِيَرَةُ/***el-Hıyaratü***" mef'ûl olsaydı, "كَانَ/***kâne***"nin ismi "مَا/***mâ***"ya dönen gizli bir zamir, "الْخِيَرَةُ/***el-hıyaratü***" kelimesi de "كَانَ/***kâne***"nin haberi olarak mansub olurdu. "مَا/***Mâ***"nın mef'ûl olduğunu söyleyen kimse "Sözün takdiri 'يختار ما كان لهم الخيرة فيه' şeklindedir sonra câr ve mecrur hazfedilmiştir" demekle bundan mazurdur. Ancak bu zayıftır.

---

68 İbn Atiyye şöyle demiştir: Rivayete göre âyetin iniş sebebi, Kureyş'in Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamberlikle görevlendirilmesini yadırgamaları kabilinden aralarında geçen konuşmalardır. Kimisi şöyle demiştir: ***"Bu Kur'ân, şu iki şehirden büyük bir kişiye indirilseydi ya!"*** (Zuhruf 43/31) Bu âyet söz konusu tartışma sebebiyle inmiştir. Allah onlara cevap vererek, kullarından ve diğer yaratılmışlardan dilediğini yarattığını, dilediğini peygamber olarak seçtiğini ve bundaki maslahatı bildiğini haber vermiştir. Bk. *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 348.

İbn Atiyye şöyle demiştir: "'كَانَ/***Kâne'***yi tam fiil olarak takdir ettiğimiz zaman 'مَا/***mâ'***nın mef'ûl olması gerekir ve 'مَا كَانَ/***mâ kâne'*** kavli üzerinde durulur. Yani Allah her nesneyi seçer. Bu durumda 'لَهُمُ الْخِيَرَةُ/***lehümü'l-hıyaratü'*** yeni bir cümle olur."[69] Ancak bu oldukça uzak bir ihtimaldir.

يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ/***Ya'lemü mâ tükinnü sudûruhüm:*** Yani Allah kalplerinde gizlediklerini bilir. Allah kalbi, sadr/göğüs ile ifade etmiştir. Çünkü göğüs kalbi ihtiva etmektedir.

لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولٰى وَالْاٰخِرَةِ/***Dünyada da ahirette de (önünde de sonunda da) hamd O'nundur:*** Bir görüşe göre, hamd ahirettedir. Cennetliklerin şu sözü buna delâlet eder: ***"Bize verdiği sözü tutan Allah'a hamd olsun,"***[70] ***"Üzerimizden hüznü kaldıran Allah'a hamd olsun."***[71] Öncenin sonra ile/dünyanın ahiret ile zikredilmesinde bir uyum (mutabakat) söz konusudur.

سَرْمَدًا/***Sermeden:*** "Daima" demektir. Bu âyetlerle kastedilen, vahdaniyetin (Allah'ın birliğinin) ispatı ve şirkin iptalidir.

Şayet "Allah niçin 'يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ/***Kim bir ışık getirir'*** demiştir? Bari 'يَأْتِيكُمْ بِلَيْلٍ/***Geceyi kim getirir?'*** sözüne karşılık 'يَأْتِيكُمْ بِنَهَارٍ/Gündüzü kim getirir' deseydi" denilecek olursa, buna "Allah, çok faydalı ve önemli olmasından dolayı ışığı zikretmiştir" şeklinde cevap verilir.

لِتَسْكُنُوا فِيهِ/***Li-teskünû fîhi:*** Yani geceleyin kendisinde istirahat edebilmeniz için.

وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ/***Ve li-tebteğû min fadlihî:*** Yani gündüzünde O'nun lütfundan (rızkınızı) aramanız için.

وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدًا/***(O gün) her ümmetten bir şahit çıkarır:*** Yani her milletten, amellerine şahitlik edecek bir şahit çıkarırız. (Bu şahit,) onların peygamberidir. Çünkü her peygamber kendi milletine şahitlik edecektir.

---

69 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 348.
70 Zümer 39/74.
71 Fâtır 35/34.

هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ/**Hâtû bürhâneküm:** Yani haydi inkârınıza mazeret olabilecek delilinizi getirin. Bu, onlara yönelik bir ikaz, azar ve aciz bırakmadır.

اِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسٰى فَبَغٰى عَلَيْهِمْ وَاٰتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَٓا اِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُٓوأُ بِالْعُصْبَةِ اُولِي الْقُوَّةِ اِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾ وَابْتَغِ فِيمَٓا اٰتٰيكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَاَحْسِنْ كَمَٓا اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾ قَالَ اِنَّمَٓا اُوتِيتُهُ عَلٰى عِلْمٍ عِنْدِي اَوَلَمْ يَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ اَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَاَكْثَرُ جَمْعاً وَلَا يُسْئَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾

76. Kârûn, Musa'nın kavminden idi ve onlara büyüklük taslayıp zulmetmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güç ve kuvvet sahibi bir topluluk zor taşırdı. Kavmi ona "Şımarma! Çünkü Allah şımarıkları sevmez" demişti. 77. "Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu iste. Bunun yanında dünyadaki nasibini unutma. Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez." 78. Kârûn ise "O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi" demişti. Bilmiyor muydu ki Allah, ondan önce kendisinden çok daha güçlü ve çok daha zengin nice nesilleri helâk etmişti! (Ne var ki) günahkârlardan (öncekilerin) günahları(nın hesabı) sorulmaz.

اِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسٰى/**Kârûn, Musa'nın kavminden idi:** Yani Kârun, İsrailoğullarındandı, Musa'nın amcasının oğlu idi. Bir görüşe göre halasının oğludur. Başka bir görüşe göre teyzesinin oğludur.

فَبَغٰى عَلَيْهِمْ/**Büyüklük taslamıştı:** Yani büyüklük taslamış ve zulmetmişti. Musa'yı inkâr etmesi de bu kabildendir.

وَاٰتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَٓا اِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُٓوأُ بِالْعُصْبَةِ اُولِي الْقُوَّةِ/Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güç ve kuvvet sahibi bir topluluk zor taşırdı: "المفاتح/el-Mefâtihu" kelimesi "hazinelerin kendisiyle açıldığı anahtarlar" demektir. Bir görüşe göre "hazineler" manasına gelir. Ancak ilki daha açıktır.

بِالْعُصْبَةِ/Bi'l-usbeti: "On kişiden kırk kişiye kadar erkek topluluğu" demektir.

تَنُوءُ/Tenûü: Manası, "تَثْقُلُ/ağır gelir" demektir. Örneğin; yük ağırlaştığı zaman "نَاءَ به الحمل/Yükün altında ezildi" denilir. Bir görüşe göre "**تَنُوءُ/tenûü**" kelimesi "çabalayarak ve zorla kaldırmak" anlamına gelir. Buna göre, "إنّ العصبةَ تَنوءُ بالمفاتح/Topluluk anahtarları zar-zor kaldırdı" denilmiş olur. Ancak, Arapların çokça yaptığı gibi bu sözde kalb (kelimelerin yer değişmesi) söz konusu olmuştur. Birinci görüşe göre kalb yapılmasına ihtiyaç yoktur.

لَا تَفْرَحْ/Şımarma!: "الفَرَحُ/el-Ferahu" burada "gurura ve azgınlığa sevk eden şey" anlamına gelir. Bundan dolayı Allah Teâlâ "**اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ/Çünkü Allah şımarıkları sevmez**" buyurmuştur. Bir görüşe göre, sürûr/şımarma dünyada söz konusudur. Çünkü dünyada, ancak ahiretten habersiz olanlar şımarırlar. Allah'ın ***"Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayın"***[72] sözü buna delalet eder.

وَابْتَغِ فِيمَٓا اٰتٰيكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ/Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu iste: Yani dünyalık cinsinden Allah'ın sana verdikleriyle ahireti iste. Bu da güzel işler yapmakla ve tasaddukta bulunmakla olur.

وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا/Dünyadaki nasibini unutma: Yani dünyadaki hisseni zayi etme. Ahirete yönelik çalışmakla birlikte dünyadan da faydalan. Bir görüşe göre âyet, "Sâlih amelleri terk ederek ömrünü boşa harcama. Çünkü insanın dünyadaki hissesi, orada yaptığı hayır kadardır" anlamına gelir. Buna göre bu söz bir va'zu nasihattir. İlk manaya göre ise -nasihat anlamını kabul etmekten kaçınmaksızın- dünyadan istifade etmenin mübahlığına delalet eder.

---

72 Hadîd 57/23.

وَاَحْسِنْ كَمَٓا اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ/*Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de (insanlara) iyilik et:* Yani tıpkı Allah'ın seni zengin kılarak sana iyilik ettiği gibi sen de Allah'ın kullarına iyilik et.

قَالَ اِنَّمَٓا اُو۫تٖيتُهُ عَلٰى عِلْمٍ عِنْدٖي/*Kârûn şöyle dedi: O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi:* Kavmi kendisine nasihat edince Kârûn cevap verme ve hakkında nasihat ettikleri şeyleri kabul etmeme kabilinden bu şekilde karşılık verdi. Buna göre mana şöyledir: "Allah bu malı (zenginlik) bana ancak hak ettiğim bendeki ilim sebebiyle ona layık olmakla vermiştir." Bu ilim konusunda ihtilaf söz konusudur. Bir görüşe göre, bu kimya ilmidir. Başka bir görüşe göre, kazanca yönelik iş ve bilgi denetimleridir. Diğer bir görüşe göre ise Tevrat'ı korumasıdır. Ancak bu uzak ihtimaldir. Çünkü o, bir kâfirdir. Bir görüşe göre de mana şöyledir: "O ancak bana Allah'tan gelen bir ilim ve bana özel bir tahsis/vasıf üzere verilmiştir." Sonra Kârûn "عِنْدٖي/***ındî***" sözünü, senin "zannımca" ve "itikadımca" demene benzetti.

اَوَلَمْ يَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهٖ مِنَ الْقُرُونِ/*Bilmiyor muydu ki Allah, ondan önce nice nesilleri helâk etmişti!:* Bu, dünyada mağrur olmasından dolayı ona bir cevaptır.

وَاَكْثَرُ جَمْعاً/*Ve ekseru cem'an:* Bu ibare, "çok daha zengin yahut çok daha taraftarı olan" anlamına gelir. Ancak ilki daha zahirdir.

وَلَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ/*(Ne var ki) günahkârlardan (öncekilerin) günahları(nın hesabı) sorulmaz:* Bu âyetin manası hakkında iki görüş vardır:

Birincisi: Lafız, mâkabline bağlıdır. "ذُنُوبِهِمْ/***zünûbihim***"deki "هم/***hüm***" zamiri "الْقُرُونِ/***el-kurûni***" lafzına (önceki nesillere) gider. "الْمُجْرِمُونَ/***el-Mücrimûne***" de onlardan sonraki günahkârlardır. Yani günahkârlar, kendilerinden önce yaşayıp helâk edilmiş nesillerin günahlarından sorguya çekilmezler. Çünkü her bir kimse yalnızca kendi şahsi günahlarından sorgulanır.

İkincisi: Bu, günahların ahiretteki durumu hakkında bir ihbardır. Onlar hesaba çekilmeksizin cehenneme girmeleri sebebiyle günahlarından dolayı sorgulanmazlar. Doğru olan ***"Rabbin hakkı için, Biz mutlaka onların tümünü yaptıklarından dolayı hesaba çekeceğiz"***[73] hükmü gereği onların hesaba çekildiği ve günahlarından dolayı sorgulandıklarıdır. Bu olumsuz soru, yoklama ve haber verme talebi anlamında bir sorudur. Çünkü bu anlamda onlara soru sormaya ihtiyaç yoktur. Fakat azarlama kabilinden onlara soru sorulmuştur. Kur'ân'da nerede ahiret hakkındaki sorunun ispatı varid olsa, o, "muhasebe etme ve azarlama" manasına gelir. Her nerede o ispatın inkârı söz konusu olsa o da "bilgi edinmek ve tanımlamak" manasına gelir. ***"İşte o gün insana da cine de günahının hesabı sorulmaz"***[74] kavli bu kabildendir.

فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِه۪ ف۪ي ز۪ينَتِه۪ۜ قَالَ الَّذ۪ينَ يُر۪يدُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا
مِثْلَ مَٓا اُو۫تِيَ قَارُونُۙ اِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظ۪يمٍ ﴿٧٩﴾ وَقَالَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ
وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللّٰهِ خَيْرٌ لِمَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاًۚ وَلَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا الصَّابِرُونَ
﴿٨٠﴾ فَخَسَفْنَا بِه۪ وَبِدَارِهِ الْاَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ
دُونِ اللّٰهِۗ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِر۪ينَ ﴿٨١﴾ وَاَصْبَحَ الَّذ۪ينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ
بِالْاَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَاَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ وَيَقْدِرُۚ
لَوْلَٓا اَنْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَاۜ وَيْكَاَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ۟ ﴿٨٢﴾

79. Bir defasında Kârûn, ihtişamlı bir şekilde kavminin karşısına çıkmıştı. Dünya hayatının peşine düşenler "Keşke Kârûn'a verilenin bir benzeri bizim de olsaydı; doğrusu o çok şanslıdır!" dediler. 80. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle dediler: "Yazıklar olsun size! İman edip iyi işler yapanlar için Allah'ın mükâfatı çok daha değerlidir. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir." 81. Sonunda onu da sarayını da yerin dibine geçirdik. O esnada Allah'a karşı kendisine yardım edecek herhangi bir avânesi olmadığı gibi,

---

73 Nahl 16/92-93.

74 Rahmân 55/39.

o, kendi kendisini kurtarabilecek kimselerden de değildi.
82. Daha dün onun yerinde olmayı isteyenler şöyle demeye başladılar: "Demek ki Allah, kullarından dilediğinin rızkını genişletiyor, dilediğininkini de daraltıyormuş! Şayet Allah bize lütufta bulunmuş olmasaydı, elbette bizi de yerin dibine geçirirdi. Vay! Demek ki inkârcılar iflâh olmazmış!"

فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهٖ فٖي زٖينَتِهٖ/***Bir defasında Kârûn, ihtişamlı bir şekilde kavminin karşısına çıkmıştı:*** Bir keresinde kırmızı giysiler içinde kavminin önüne çıkmıştır. Bir görüşe göre, köleleri ve maiyetiyle birlikte kavminin önüne çıkmıştır. Ancak lafız bundan daha geneldir.

وَيْلَكُمْ/***Yazıklar olsun size!:*** Bu, Kârûn gibi olmayı temenni eden kimselere yönelik bir azarlamadır.

وَلَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا الصَّابِرُونَ/***Ona da ancak sabredenler kavuşabilir:*** "هَا/ ***Hâ"*** zamiri iman ve sâlih amel gibi daha önce geçen sözün delalet ettiği hasletlere gider. Bir görüşe göre, ilim sahiplerinin söyledikleri söze gider. Yani söz sadece sabredenler hakkında söylenmiştir. Sabırdan kasıt burada kişinin dünyadan ve onun geçici güzelliklerinden kendini alıkoymasıdır.

فَخَسَفْنَا بِهٖ وَبِدَارِهِ الْاَرْضَ/***Sonunda onu da sarayını da yerin dibine geçirdik:*** Rivayete göre Kârûn, İsrailoğullarına ve Musa *aleyhisselâm*'a zulmedince, Musa ona beddua etmiştir. Allah hemen Kârûn ve tâbileri hakkında kendisine itaat etmek üzere yere/toprağa emir verileceğini Musa'ya vahyetmiştir. Bunun üzerine Musa "Ey yer! Onları al/yut" demiş, yer onları dizlerine kadar yutunca Musa'dan yardım istemişlerdir. Ancak Musa "Ey yer! Onları yut" deyince, nihayet yere gömülmüşlerdir.

الَّذٖينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ/***Ellezîne temennev mekânehû:*** Yani mal ve şöhret bakımından onun yerinde olmayı temenni eden kimseler.

بِالْاَمْسِ/***Dün daha:*** Bununla bu günden önceki günün yahut geçen yakın bir zamanın kastedilmiş olması muhtemeldir.

وَيْكَاَنَّ/***Veykeenne:*** Sîbeveyh'e göre "وَي/***vey***" tenbih harfidir. Sonra ardından "كَاَنَّ/***keenne***" getirilmiştir. Buna göre mana şöyle olur: Onlar, ***"Keşke Kârûn'a verilenin bir benzeri bizim de olsaydı"*** sözlerindeki hataları sebebiyle uyarılmışlardır. Sonra şöyle demişlerdir: "Sanki Allah dilediğine rızkı genişletir, dilediğine daraltır." Yani durum buna benziyor. Kûfeliler de şöyle demişlerdir: "وَيْكَ/***Veyke,***" "ويلك/veyleke" demektir ve çok fazla kullanılması sebebiyle "lam" harfi hazfedilmiş sonra da "أنَّ/***enne***" eklenmiştir. Mana "Bilmezler mi ki Allah…" şeklindedir. Bir görüşe göre "وَيْكَاَنَّ/***veykeenne***" kelimesi "bilmez misin?" anlamında tek bir kelimedir.

تِلْكَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذٖينَ لَا يُرٖيدُونَ عُلُواًّ فِي الْاَرْضِ وَلَا
فَسَاداًۜ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقٖينَ ﴿٨٣﴾ مَنْ جَٓاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَاۚ وَمَنْ
جَٓاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذٖينَ عَمِلُوا السَّيِّـَٔاتِ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿٨٤﴾ اِنَّ الَّذٖي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لَرَٓادُّكَ اِلٰى مَعَادٍۜ قُلْ رَبّٖٓي اَعْلَمُ
مَنْ جَٓاءَ بِالْهُدٰى وَمَنْ هُوَ فٖي ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿٨٥﴾ وَمَا كُنْتَ تَرْجُٓوا
اَنْ يُلْقٰٓى اِلَيْكَ الْكِتَابُ اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهٖيراً لِلْكَافِرٖينَۘ
﴿٨٦﴾ وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ بَعْدَ اِذْ اُنْزِلَتْ اِلَيْكَ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ
وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكٖينَۚ ﴿٨٧﴾ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَۢ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا
هُوَۜ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُۜ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾

83. İşte ahiret yurdu/cennet! Biz onu, yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzu etmeyen kimseler için yarattık. Akıbet, (her işinde Allah'ı hesaba katan) müttakilerindir. 84. Kim bir iyilik getirirse ona bundan daha hayırlı bir karşılık vardır. Kim bir kötülük getirirse, o kötülükleri işleyenler ancak yaptıkları kadar ceza göreceklerdir. 85. (Resûlüm!) Sana Kur'ân'ı indirip kayda geçirmeni sağlayan Allah, elbette seni (yine) dönülecek bir yere (Mekke'ye) döndürecektir. De ki: "Rabbim, kimin hidayeti getirdiğini ve kimin apaçık bir sapıklık içinde

olduğunu en iyi bilendir." 86. Bu Kitab'ın sana verileceğini sen de ummuyordun. Ancak (o), Rabbinden bir rahmet (olarak verilmiş)tir. Öyleyse sakın ha kâfirlere arka çıkma! 87. Sana indirildikten sonra, sakın onlar seni Allah'ın âyetlerinden alıkoymasınlar. Rabbine davet et. Asla müşriklerden olma! 88. Allah ile birlikte başka bir ilâha kulluk etme (el açma)! O'ndan başka ilâh yoktur. O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz.

نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُواً فِي الْاَرْضِ وَلَا فَسَاداً/***Biz onu, yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzu etmeyen kimseler için yarattık:*** Biz onu, makam bakımından yükselmeyi değil, böbürlenmeyi ve azgınlık etmeyi arzu etmeyen kimseler için yarattık. Çünkü makam bakımından yükselmeyi arzu etmek caizdir.

فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ/***Sana Kur'ân'ı indirip kayda geçirmeni sağlayan Allah:*** Yani Allah, Kur'ân'ı sana indirmiş ve onu kayda geçirmeni sağlamıştır. Bir görüşe göre ibare, "Allah sana Kur'ân'ı vermiştir" anlamına gelir. Bu iki mana birbirine yakındır. Başka bir görüşe göre, "Allah sana Kur'ân'ın ahkâmını farz kılmıştır." Bu muzafın hazfi ile böyle olur.

لَرَٓادُّكَ اِلٰى مَعَادٍ/***Elbette seni dönülecek bir yere döndürecektir:*** "مَعَادٍ/***el-Meâd"*** kelimesi "kendisine dönülen yer" demektir. Bir görüşe göre bununla Mekke kastedilmiştir. Âyet, hicret esnasında inmiştir ve onda Mekke'ye dönmeye ve onu fethetmeye yönelik bir vaat söz konusudur. Başka bir görüşe göre, bununla ahiret kastedilmiştir ve tekrar dirilmeye (haşra) işaret edilmektedir. Diğer bir görüşe göre ise cennet kastedilmiştir.

وَمَا كُنْتَ تَرْجُٓوا اَنْ يُلْقٰٓى اِلَيْكَ الْكِتَابُ/***Bu Kitab'ın sana verileceğini sen de ummuyordun:*** Yani sen, nübüvvete mazhar olacağını da sana bir kitap indirileceğini de beklemiyordun. Fakat Allah, Kitap göndermek suretiyle sana; seni kendilerine peygamber göndermek suretiyle de insanlara merhamet etmiştir. Buradaki istisna (اِلَّا/illâ), "لكن/fakat" manasına gelir. Dolayısıyla bu ifade önceki cümleden ayrılmıştır (منقطع/münkatı). Cümlenin, "Kur'ân ancak sana Rabbinden bir rahmet olarak

yahut insanlar için bir rahmet olarak inmiştir" manasında önceki cümleye bitişik olması da muhtemeldir. Buna göre "رَحْمَةً/***rahmeten***" kelimesi sebep bildiren bir mef'ûl yahut hâl olur. İlkine göre müstesna olarak mansubdur.

وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ/***Ved'u ilâ rabbike:*** İfadenin, -"isteme (rağbet)" manasında- "dua" yahut "insanları Allah'a iman etmeye davet" manasına gelmesi muhtemeldir. Buna göre "أدعُ النّاسَ/insanları davet et" takdiriyle mef'ûl, mahzûftur.

وَلَا تَدْعُ/***Velâ ted'u:*** Yani kulluk etme.

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَۢ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ/***Allah ile birlikte başka bir ilâha kulluk etme (el açma)! O'ndan başka ilâh yoktur. O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır:*** Yani her şey yok olacak, sadece Allah kalacaktır. "الوجه/Yüz" burada Allah'ın zatını karşılayan bir ibaredir.

سُورَةُ الْعَنْكَبُوتِ

29. ANKEBÛT SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

الٓمٓ ﴿١﴾ اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُتْرَكُٓوا اَنْ يَقُولُٓوا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿٢﴾
وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذٖينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبٖينَ
﴿٣﴾ اَمْ حَسِبَ الَّذٖينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ اَنْ يَسْبِقُونَاۜ سَٓاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٤﴾
مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَٓاءَ اللّٰهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍۜ وَهُوَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ﴿٥﴾

1. Elif. Lâm. Mîm. 2. İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeksizin, sadece "İman ettik" demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar? 3. And olsun ki Biz, onlardan öncekileri de sınamıştık. Elbette Allah, doğru olanları bilmektedir; aynı şekilde, yalancıları da mutlaka bilmektedir. 4. Yoksa (mü'minlere) kötülük yapan o kimseler (kâfir ve zalimler), Bizi atlatıp azabımızdan kurtulabileceklerini mi sandılar? Ne kadar yanlış düşünüyorlar! 5. Kim (bir gün) Allah ile karşılaşmayı/buluşmayı ümit ediyorsa bilsin ki Allah'ın eceli/ölüm vakti mutlaka gelecektir. O, her şeyi en iyi bilen ve işitendir.

الٓمٓ/***Elif. Lâm. Mîm:*** Bakara sûresinin başında zikredilmişti.

اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُتْرَكُوا/***İnsanlar bırakılacaklarını mı sanıyorlar?:*** Bu âyet, Ammâr b. Yâsir ve benzeri Mekke'deki müstazaf mü'minlerden bir grup hakkında inmiştir. Kureyş kâfirleri, Müslüman olmaları sebebiyle onlara eziyet ve işkence ediyorlardı. Bundan dolayı onların kalpleri daralıyordu. Bu âyetle Allah onları yatıştırıp onlara nasihatte bulunmuş, onlara bunun, eziyete ve imanda sebat etmeye dönük sabretmeye alışmaları için bir imtihan olduğunu haber vermiştir. Bunun yanında Allah Teâlâ onlara, kulları hakkındaki sünneti gereği, kendilerini bununla sınamak için kâfirleri mü'minlere musallat kıldığını bildirmektedir. Böylece imanında samimi olan yalandan iman edenden ayrılır. Bununla birlikte âyetin lafzı geneldir. Hükmü de bir musibetten yahut cana, mala vb. şeylere yönelik bir zarardan dolayı bir sınamaya maruz kalan her insan hakkında geneldir. "حَسِبَ/***Hasibe***" fiili "zannetti" manasına gelir. "اَنْ يُتْرَكُوا/***En yütrakû***" onun mef'ûlü, "أ/hemze" de inkâr/ret içindir.

وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ/***Vehüm lâ yüftenûn:*** Bu cümle, "يُتْرَكُوا/***yütrakû***" fiilinde bulunan zamire (و/vav) bağlı hâl konumunda bir ibaredir. Takdiri "Sınavdan geçirilmeksizin" şeklindedir.

اَنْ يَقُولُوا/***en yekûlû:*** "Sebep bildiren mef'ûl" konumunda bir ta'lîl/gerekçelendirmedir.

فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ صَدَقُوا/***Elbette Allah, doğru olanları bilmektedir:*** Yani Allah onların doğruluklarını gerçekleşir gerçekleşmez onlar hayatta iken bilir. Zira Allah ezeli bir ilme sahiptir. Âyette geçen doğruluk ve yalancılık ile imanın sıhhati ve ondaki sebat yahut bunun zıttı kastedilmektedir.

اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّاٰتِ اَنْ يَسْبِقُونَا/***Yoksa (mü'minlere) kötülük yapan o kimseler bizi atlatıp azabımızdan kurtulabileceklerini mi sandılar?:*** "اَمْ/***Em***" kelimesi, "اَحَسِبَ النَّاسُ/***ehasibe'n-nâsü***" âyetindeki "أ/elif" ile muadildir.

الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّاٰتِ/***(Mü'minlere) kötülük yapan o kimseler:*** Bununla kastedilenler, mü'minlere zulmeden kâfirlerdir. Bununla birlikte âyetin kapsamı, her kâfir ve asiyi içine alacak şekilde daha geneldir.

يَسْبِقُونَا/***Yesbikûnâ:*** "Cezalandırmamızın önüne geçiyor ve bizi aciz bırakıyor" anlamına gelir. Sözün manası, onların yapageldikleri şeylerin reddedilmesidir. Aynı şekilde önceki âyette de imtihan edilmeden mü'minlerin bırakılmasının reddinden söz edilmektedir.

مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَٓاءَ اللّٰهِ/***Kim Allah ile karşılaşmayı/buluşmayı ümit ediyorsa:*** Âyet, mü'minlere teselli vermekte ve ahiret yurdunda onlara hayırlı bir akıbet vaat etmektedir. Burada "الرجاء//ümit etme" aslî anlamdadır. Bir görüşe göre "korku" demektir. "Allah'ın eceli" de "ölüm" demektir. Âyet şu manaya gelir: "Kim Allah'ın mükâfatını ümit ediyorsa o, dünyada Allah'a kavuşup kendisini mükâfatlandırana kadar O'na itaat bağlamında mücahede etmekte sabırlı olsun. Çünkü Allah ile buluşmanın vakti yakındır. Ve her gelmesi beklenenin gelmesi yakındır."

وَمَنْ جَاهَدَ فَاِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِه۪ۜ اِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَم۪ينَ ﴿٦﴾ وَالَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَحْسَنَ الَّذ۪ي
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْناًۜ وَاِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ
ب۪ي مَا لَيْسَ لَكَ بِه۪ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَاۜ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٨﴾ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِح۪ينَ ﴿٩﴾

6. Her kim yeteri kadar çaba gösterir/cihad ederse o ancak kendi iyiliği için çabalamış/cihad etmiş olur. Gerçek şu ki Allah, âlemlerden müstağnidir. 7. Biz, iman edip dünya ve ahirete yönelik Allah katında makbul işler yapanların işledikleri günahları mutlaka örteriz. Ayrıca onları yaptıklarının daha güzeliyle ödüllendiririz. 8. Biz insana, anne-babasına iyilikte bulunmasını tavsiye ettik (emrettik). Şayet onlar, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi Bana ortak koşman için seni zorlarlarsa, (bu hususta) onlara itaat etme! Sonunda dönüşünüz Bana olacaktır. İşte o zaman, vaktiyle yapıp eylediklerinizi bir bir size haber vereceğim. 9. İman edip dünya ve ahirete yönelik Allah katında makbul işler yapanlara gelince; onları mutlaka sâlihler arasına katacağız.

وَمَنْ جَاهَدَ فَاِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ/Her kim yeteri kadar çaba gösterir/cihad ederse o ancak kendi iyiliği için çabalamış/cihad etmiş olur: Yani kim çaba gösterirse (cihad ederse) gayretinin (cihadının) faydası ancak kendisine olacaktır. Çünkü kullarının itaatinin Allah'a bir faydası dokunmaz. Cihad ile burada, muhtemelen, savaş (kıtal) yahut nefse karşı yapılan cihad kastedilmiştir.

حُسْنًا/Husnen: Bu kelime "Biz insana ebeveynine iyilik yapmasını tavsiye ettik" anlamında gizli bir zamir ile mansubdur. Yahut "güzel bir tavsiye" anlamında "وَصَّيْنَا/tavsiye ettik" manasında bir masdardır.

وَاِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي/Şayet onlar, Bana ortak koşman için seni zorlarlarsa: Bu âyet, Sa'd b. Ebî Vakkâs hakkında nâzil olmuştur.[75] Zira

75 Bu hadis *Sahîh-i Müslim*'de Mus'ab b. Sa'd yoluyla babasından rivayet edilmiştir. Mus'ab'ın dediğine göre, bazı Kur'ân âyetleri babası (Sa'd b. Ebî Vakkâs) hakkında indirilmiştir. Sa'd'ın annesi Sa'd dinini terk edinceye kadar asla onunla konuşmayacağına, yiyip-içmeyeceğine dair yemin etmiştir. Dahası şöyle demiştir: "Senin iddiana göre Allah anne-babana iyilik etmeni emretmiştir. Ben senin annenim ve bunu sana emrediyorum." Mus'ab şöyle devam etmiştir: Kadın üç gün böyle kaldı. Nihayet kadın bir gayrete geldi, Umâre adındaki oğlu kalktı ve ona su verdi. Bunun üzerine oğlu Sa'd b. Ebî Vakkâs'a beddua etmeye başladı. Ardından Allah, içerisinde ***"Onlara dünyada iyi davran..."*** (Lokman 31/15) ifadelerinin de bulunduğu bu âyeti (وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ...) indirdi. Sa'd şöyle demiştir: Resûlullah içinde bir kılıç bulunan büyük bir ganimet elde etmişti. O kılıcı aldım ve Resûlullah'a götürüp şöyle dedim: "Bu kılıcı bana fazladan olarak ver. Zira ben senin durumunu bildiğin bir kimseyim!" Resûlullah şöyle buyurdu: ***"Onu aldığın yere bırak!"*** Hemen onun yanından ayrıldım. Tam onu yerine bırakmaya niyetlenmişken nefsim beni esir aldı ve ona geri dönüp şöyle dedim: "Onu bana ver!" Resûlullah sesini yükseltti ve ***"Onu aldığın yere bırak!"*** buyurdu. Mus'ab'ın dediğine göre, bunun üzerine Allah, ***"Sana ganimetlerin taksimini soruyorlar..."*** (Enfâl 8/1) âyetini indirmiştir: Sa'd şöyle demiştir: Hastalandığımda Resûlullah'a haber gönderdim, o da bana geldi. Şöyle dedim: "Beni bırak malımı dilediğim gibi taksim edeyim." Resûlullah buna razı olmadı. "Malımın yarısını taksim edeyim" dedim, buna da razı olmadı. "Üçte birini taksim edeyim" dedim. Resûlullah sustu ve artık üçte bir caiz oldu. Sa'd şöyle demiştir: Ensâr ve Muhâcirden birilerine uğramıştım. Onlar "Gel, sana yemek verelim, şarap içirelim" dediler. Tabii ki bu olay içkinin haram kılınmasından önceydi. Onları bir bostana götürdüm. Bir de ne göreyim, onların yanında kızarmış bir kelle ve şarap var! Onlarla birlikte yedim, içtim. Ensâr ve Muhâcirler aralarında konuştular. Ben de Muhâcirlerin Ensâr'dan daha üstün olduğunu söyledim. Derken bir adam bir çene kemiğini alıp onunla bana vurdu ve burnumu yaraladı. Resûlullah'a gidip durumu haber verdim. Bunun üzerine benim hakkımda içkiyle ilgili ***"Ey iman***

o Müslüman olunca, annesi, o küfre (müşrikliğe) dönünceye kadar bir gölgeye girmeyeceğine dair yemin etmişti. Bir görüşe göre, aynı olay başından geçen başka biri hakkında nâzil olmuştur. Bunun üzerine Allah, onlara İslâm'da sebat etmelerini ve kendilerine küfrü emrettiklerinde bu konuda onlara itaat etmemelerini emretti. Allah, ebeveynin küfre zorlaması üzerine evladın onlara itaat etmemesini "cihad" ile karşılamıştır.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ فَاِذَٓا اُو۫ذِيَ فِي اللّٰهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ
اللّٰهِ وَلَئِنْ جَٓاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ اِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ اَوَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِمَا
فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ
﴿١١﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ
وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ
اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالاً مَعَ اَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْـَٔلُنَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣﴾

10. İnsanlardan öyleleri de vardır ki, "Allah'a iman ettik" derler fakat Allah yolunda bir sıkıntıya maruz kalınca, insanlardan gördükleri eziyeti Allah'tan gelen bir ceza gibi görürler. Buna mukabil Rabbinden bir yardım gelecek olsa "Kesinlikle biz de sizinle beraberdik" derler. Peki, herkesin kalbindekileri en iyi bilen Allah değil midir? 11. Muhakkak ki Allah, iman edenleri de inanmış gibi görünen münâfıkları da elbette bilir. 12. İnkârcılar mü'minlere, "Gelin bizim yolumuza uyun, günahınızı biz çekelim" derler. Oysa onların günahlarını hiçbir şekilde yüklenecek değillerdir. Hakikatte onlar yalancıların ta kendileridir. 13. Onlar elbette kendi günah yükleriyle birlikte başka yükler de yüklenecekler ve elbette uydurup durdukları iddialardan dolayı kıyamet gününde hesaba çekileceklerdir.

---

edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz" (Mâide 5/90) âyeti indi. Bk. Buhârî, no: 6391, a.mlf., *el-Edebü'l-Müfred*, I, 22; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 26.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ/***İnsanlardan öyleleri de vardır ki, "Allah'a iman ettik" derler:*** Bu âyet, sözde mü'min olan; kâfirler kendilerine zulmettiğinde mü'minlikten cayan; Allah mü'minlere yardım ettiğinde (mü'minlere zafer kazandırdığında) "اِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ/***Aslında biz de sizinle beraberdik"*** diyen bir topluluk hakkında inmiştir.[76]

فَاِذَٓا اُو۫ذِيَ فِي اللّٰهِ/***Fakat Allah yolunda bir sıkıntıya maruz kalınca:*** Bunun manası "Allah'a olan imanları ve insanların onlara zulmetmesi fitnesi sebebiyle bir eziyete maruz kaldıklarında" şeklindedir. Bir görüşe göre bu âyet, Ebû Cehil'in anne bir kardeşi Ayyâş b. Ebî Rebîa hakkında inmiştir.

اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا/***Gelin bizim yolumuza uyun:*** Yani kâfirler mü'minlere "Bizim Allah'ı (şirk koşmak suretiyle) inkâr ettiğimiz gibi siz de inkâr edin. Eğer varsa günahını ve cezasını sizin yerinize biz yüklenelim" dediler. Rivayete göre bunu söyleyen, Velîd b. Muğîre'dir. Bunu, Mehdevî (ö. 440/1048) hikâye etmiştir. Onların "وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ/***Günahınızı biz çekelim"*** sözü, "اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا/***Gelin bizim yolumuza uyun"*** sözlerinin bir cüzüdür. Fakat onlar bunu mübalağa etmek için emir formatında söylemişlerdir. Amacı haber vermek olduğu zaman o konuda onların yalanlanması mümkün olur. Hâlbuki Allah onların yalancı olduklarını haber vermiştir. Yani onlar mü'minlerin günahını çekecek değillerdir. Onlar ancak kendi günahları ile kâfirlerden kendilerine tâbî olanların günahlarını çekerler.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحاً اِلٰى قَوْمِهٖ فَلَبِثَ فٖيهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ اِلَّا خَمْسٖينَ
عَاماً فَاَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٤﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ
وَاَصْحَابَ السَّفٖينَةِ وَجَعَلْنَاهَٓا اٰيَةً لِلْعَالَمٖينَ ﴿١٥﴾

14. And olsun vaktiyle Biz, Nûh'u kendi kavmine resûl olarak göndermiştik. Nûh bin yıldan elli yıl daha az bir süre onların arasında kaldı. Derken tufan, zulümlerini sürdürürlerken

76 Geniş bilgi için Vâhidî'nin *Esbâbu'n-Nüzûl*'üne (s. 256) bakınız. Vâhidî hadisi Mücâhid'den rivayet etmiştir.

onları yakalayıverdi. 15. Fakat Biz, Nûh'u ve gemidekileri kurtardık ve bunu bütün insanlık için bir ibret vesilesi eyledik.

فَلَبِثَ فِيهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ اِلَّا خَمْسِينَ عَاماً/*Nûh bin yıldan elli yıl daha az bir süre onların arasında kaldı:* Açıktır ki Nûh bu süreyi peygamber olduktan sonra aralarında geçirmiştir. Bu sürenin doğumu itibariyle başlaması da muhtemeldir. Rivayete göre o, kırk yaşlarında peygamber olmuştur ve tufandan sonra üç yüz elli yıl yaşamıştır.

Eğer, "Niçin önce ***'bin yıl'*** demiştir de sonra ***'elli yıl daha az'*** demiştir, manada ittifak olmakla birlikte lafız farklılaşmıştır?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir: Sene kelimesinin tekrarında bir kerâhet (hoşnutsuzluk) söz konusudur. Tekrar da yüceltme ve abartma kastedilmediği takdirde mekruhtur.

وَجَعَلْنَاهَا اٰيَةً/*Bunu bir ibret vesilesi eyledik:* Buradaki "ها/***hâ***" zamirinin gemiye yahut kurtuluşa ya da bütün kıssaya ait/yönelik olması muhtemeldir.

وَاِبْرٰهِيمَ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوهُ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ اِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْثَاناً وَتَخْلُقُونَ اِفْكاً اِنَّ
الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقاً فَابْتَغُوا عِنْدَ اللّٰهِ
الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَاِنْ تُكَذِّبُوا فَقَدْ
كَذَّبَ اُمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٨﴾

16. İbrahim'i de (kavmine resûl olarak göndermiştik). O, kavmine şöyle demişti: "Allah'a kulluk edin ve O'ndan sakının (her işinizde O'nu hesaba katın). Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır. 17. Ancak siz, Allah'ın dışında birtakım putlara tapıyor, ilâh diye asılsız şeyler uyduruyorsunuz. Şüphesiz Allah'ın dışında taptığınız bu nesneler size rızık verme gücüne sahip değildir. Öyleyse rızkınızı Allah'ın katında arayın, O'na kulluk edip O'na şükredin. Sonunda O'na döneceksiniz. 18. Eğer yalanlarsanız,

nitekim sizden önce nice topluluklar da yalanlamıştı... (Bilin ki) elçiye düşen ancak apaçık bir tebliğden ibarettir."

وَتَخْلُقُونَ اِفْكاً/***İlâh diye asılsız şeyler uyduruyorsunuz:*** Yani paçavradan ilâh diye asılsız şeyler uyduruyorsunuz. Allah bununla ağaç, taş vb. şeylerden put işlemeyi murad etmiş ve onu önemsizlik yönüyle "خلقة/paçavra" diye isimlendirmiştir. Bir görüşe göre "Yalancıktan ilâh diye asılsız şeyler uyduruyorsunuz" demektir.

لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقاً/***Bunlar size rızık verme gücüne sahip değildir:*** Âyet, vahdaniyete ve Allah'ın ortağının bulunmadığına delil getirmektedir. Şayet "Niçin 'rızk' kelimesi önce nekre (belirsiz) sonra da 'فَابْتَغُوا عِنْدَ اللّٰهِ الرِّزْقَ/***Öyleyse rızkınızı Allah'ın katında arayın'*** kavlinde marife (belirli) yapılmıştır?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir: Söz konusu kelime "لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقاً/***Bunlar size rızık verme gücüne sahip değildir"*** kavlinde nefiyde (reddetmede) genelleme kastıyla nekre yapılmıştır. Çünkü nekre kelime nefiy bağlamında genelliği gerektirir. Sonra kelime rızkın tümüyle Allah'tan talep edilmesi konusunda genelleme kastıyla marife kılınmıştır. Çünkü sabit kılma bağlamında genelleme ancak kelimenin marife olmasını gerektirir. Sanki Allah "Rızkın tümünü Allah katında arayın" demiştir.

وَاِنْ تُكَذِّبُوا/***Eğer yalanlarsanız:*** Sözün İbrahim *aleyhisselâm*'ın yahut Allah'ın sözü olması muhtemeldir. Ayrıca bununla Allah, muhtemelen kâfirleri tehdit etmeyi yahut kavminin kendisini yalanlamasından dolayı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i kendisinden başka kavimleri tarafından yalanlanan peygamberler ile teselli ederek yatıştırmayı murad etmiştir.

اَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللّٰهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۜ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَس۪يرٌ ﴿١٩﴾
قُلْ س۪يرُوا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَاَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللّٰهُ يُنْشِئُ النَّشْاَةَ
الْاٰخِرَةَۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌۚ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ
يَشَٓاءُۚ وَاِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾ وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُعْجِز۪ينَ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَٓاءِۘ

وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ
اللّٰهِ وَلِقَٓائِه۪ٓ اُو۬لٰٓئِكَ يَئِسُوا مِنْ رَحْمَت۪ي وَاُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٢٣﴾

19. İnkârcılar, Allah'ın yaratmayı nasıl başlattığını görmediler mi? Sonra O, yaratmayı tekrarlamaktadır. Şüphesiz bu, Allah için kolaydır. 20. (Resûlüm!) De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın ve Allah'ın ilk yaratmaya nasıl başladığına bir bakın! Sonra Allah, diğer (ikinci kez) yaratmayı/ hayatı da işte böyle gerçekleştirecektir. Çünkü Allah her şeye kâdirdir. 21. O, dilediğine azap eder, dilediğini merhamet edip bağışlar. Hepiniz O'na döndürüleceksiniz. 22. Allah'ı ne yeryüzünde ne de gökte çaresiz bırakabilirsiniz. Sizin için Allah'ın dışında ne bir himayeci ne de bir yardımcı vardır." 23. Allah'ın âyetlerini ve O'nunla karşı karşıya gelmeyi inkâr edenler (var ya!) İşte onlar, rahmetimden ümidini kesenlerdir. Artık onlar için elem verici bir azap vardır.

اَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللّٰهُ الْخَلْقَ/*İnkârcılar, Allah'ın yaratmayı nasıl başlattığını görmediler mi?*: Allah'ın yaratmaya başlaması ile yaratmayı başlatmasının aynı manaya geldiği söylenmiştir. Bu sûrede her iki ifade de geçmiştir. Mana şudur: "Kâfirler Allah'ın mahlûkâtı yarattığını görmediler mi?" Kâfirlere ilk yaratma, haşir için tekrar yaratmaya delil olarak sunulmuştur.

ثُمَّ يُع۪يدُهُ/*Sümme yuîduhû*: Bu ifade "**يُبْدِئُ/*yübdiü*"** fiiline matuf değildir. Çünkü manaları birbirinden farklıdır. Zira müşahede ederek başlatmayı görmek -onu tekrarlamanın aksine- "bakarak ve sonuç çıkararak öğrenmek" demektir. Bu olsa olsa tüm cümleye matuf olabilir. "**ثُمَّ يُع۪يدُهُ/*Sümme yuîduhû*"** ifadesi ile Allah'ın, bitkilerin tekrar yaratılmasını ve ilk kez yaratmasını kastettiği söylenmiştir. Buna göre bu ifade aynı ya da benzer manaya gelmesi sebebiyle "**يُبْدِئُ/*yübdiü*"** fiiline matuf olur. Ancak ilk mana daha doğru ve sözün maksatlarına daha uygundur.

اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ/**Şüphesiz bu, Allah için kolaydır:** Yani yaratmayı tekrarlamak Allah için kolaydır. Bu, "onların haşredilmesi" demektir. Sonra Allah inkârcılara Allah'ın yarattıklarını görmeleri ve bununla Allah'ın kendilerini tekrar yaratmaya/haşretmeye kâdir olduğuna dair sonuç çıkarmaları için yeryüzünde dolaşmalarını emretti. Bu sebeple âyeti, "اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ/**Çünkü Allah her şeye kâdirdir"** sözü ile sonlandırdı.

وَاِلَيْهِ تُقْلَبُونَ/**Ve ileyhi tüklabûne:** Yani hepiniz O'na döndürüleceksiniz.

وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ/**Allah'ı (ne yeryüzünde ne de gökte) çaresiz bırakabilirsiniz:** Yani Allah'ın cezalandırmasının önünü alamazsınız. Sizin için yerde de gökte de kaçış yeri yoktur.

اُولٰٓئِكَ يَئِسُوا مِنْ رَحْمَتِي/**İşte onlar, rahmetimden ümidini kesenlerdir:** Ümitsizliklerinin ahiret hakkında yahut dünyadaki durumlarını tavsif etme konusunda olması muhtemeldir. Çünkü kâfir, Allah'ın rahmetinden ümitsiz olandır, mü'min ise hem ümitli olan hem de korku duyandır.

اَوَلَمْ يَرَوْا/**Evelem yerav:** Bu ifadeden buraya kadar olan bu sözlerin -İbrahim kıssası içerisinde bir parantez cümlesi (cümle-i mu'teriza) olarak- Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yönelik bir hitap olması da İbrahim *aleyhisselâm*'a yönelik bir hitap olması da muhtemeldir. Zira buradan itibaren kavminin ona verdiği cevap zikredilmiştir.

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِه۪ٓ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ اَوْ حَرِّقُوهُ فَاَنْجٰيهُ اللّٰهُ مِنَ النَّارِۜ
اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾ وَقَالَ اِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ اَوْثَانًاۙ مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ
بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًاۘ وَمَأْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِر۪ينَۗ
﴿٢٥﴾ فَاٰمَنَ لَهُ لُوطٌۢ وَقَالَ اِنّ۪ي مُهَاجِرٌ اِلٰى رَبّ۪يۜ اِنَّهُ هُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ
﴿٢٦﴾ وَوَهَبْنَا لَهُٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا ف۪ي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ
وَاٰتَيْنَاهُ اَجْرَهُ فِي الدُّنْيَاۚ وَاِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿٢٧﴾

24. Kavminin (İbrahim'e) cevabı sadece "Onu öldürün ya da yakın!" demek oldu. Ancak Allah onu ateşten kurtardı. İşte bunda inanan bir topluluk için ibretler vardır. 25. İbrahim onlara şöyle demişti: "Sizler dünya hayatında (çıkar ilişkisi bağlamında) sırf aranızda sevgiyi ikame etmek amacıyla Allah'ı bırakıp kendinize birtakım putlar(ı ilâh) edindiniz. Sonra kıyamet günü birbirinizle tartışıp birbirinize lanetler yağdıracaksınız. Dönüp dolaşıp varacağınız yer cehennemdir. Hiçbir yardımcınız da olmayacaktır." 26. Lût ona iman edince (İbrahim) "Artık ben Rabbime göç edeceğim. Çünkü O, evet O, Azîz ve Hakîm'dir" dedi. 27. Biz de ona (oğlu) İshak ve (torunu) Yakub'u bağışladık. Soyundan gelenlere peygamberlik ve kitap verdik. Ona daha bu dünyada iken mükâfatını verdik. Ve şüphesiz o, ahirette de sâlihler arasında yer alacaktır.

مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ/Sırf aranızda sevgiyi ikame etmek amacıyla: "مَوَدَّةَ/**Meveddete"** kelimesi mef'ûlün li-eclih yahut "اتَّخَذْتُمْ/***ittehaztüm"*** fiilinin ikinci mef'ûlü olarak mansubdur. Ya da gizli bir mübtedanın yahut "اِنَّ/***inne"***nin haberi olarak merfûdur. Bu durumda "مَا/***mâ"*** mevsûledir. "بَيْنِكُمْ/***Beyniküm"*** zarfiyet üzere mansubdur. Mecrûrluğu izafet sebebiyledir.

فَاٰمَنَ لَهُ لُوطٌ/*Feâmene lehû lûtun:* "İman etti" fiili boyun eğmeyi de içerir. Bundan dolayı bu fiil "lam" harfiyle geçişli yapılmıştır.

وَقَالَ اِنّ۪ي مُهَاجِرٌ اِلٰى رَبّ۪ي/*O "Artık ben Rabbime göç edeceğim" dedi:* Bunu söyleyen İbrahim *aleyhisselâm*'dır. Bir görüşe göre de Lût'tur. İkisi birlikte ülkelerinden Bâbil toprağı Şam'a hicret etmişlerdir.

وَجَعَلْنَا ف۪ي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ/*Soyundan gelenlere peygamberlik ve kitap verdik:* Peygamberlerin birçoğu İbrahim *aleyhisselâm*'ın soyundandır. Allah, Tevrat'ı, İncil'i, Zebur'u ve Kur'ân'ı onun soyuna indirmiştir.

وَلُوطاً اِذْ قَالَ لِقَوْمِه۪ٓ اِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَۘ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِنَ
الْعَالَم۪ينَ ﴿٢٨﴾ اَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّب۪يلَ وَتَأْتُونَ ف۪ي

نَادٖيكُمُ الْمُنْكَرَۜ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتَ
مِنَ الصَّادِقٖينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنٖي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدٖينَ ﴿٣٠﴾

28. Lût'u da (peygamber olarak göndermiştik). Hani o kavmine şöyle demişti: "Siz öyle bir ahlâksızlık yapıyorsunuz ki böylesini daha önce hiçbir milletten hiç kimse yapmamıştır. 29. Siz hâlâ erkeklere yaklaşmaya, yol kesmeye ve meclislerinizde ahlâk dışı işler yapmaya devam edecek misiniz?" Kavminin buna cevabı şu oldu: "Haydi, şayet doğru söyleyenlerden isen başımıza Allah'ın azabını getir de bir görelim!" 30. Lût, "Rabbim! Şu yeryüzünü ifsat eden topluluğa karşı bana yardım et" dedi.

وَتَقْطَعُونَ السَّبٖيلَ*/Yol kesmeye devam edecek misiniz?:* Bir görüşe göre, Allah bu ifadeyle gasp ve öldürmek amacıyla yol kesmeyi kastetmiştir. Başka bir görüşe göre, kadınları bırakıp erkeklere yaklaşmakla neslin önünü kesmeyi kastetmiştir.

وَتَأْتُونَ فٖي نَادٖيكُمُ الْمُنْكَرَ*/Meclislerinizde ahlâk dışı işler yapmaya devam edecek misiniz?:* "النَّادي/en-Nâdî" kelimesi "insanların toplandığı meclis/kulüp" anlamına gelir. "الْمُنْكَر/***Ahlâk dışı iş"*** onların erkeklere yaklaşmasıdır. Bir görüşe göre de insanlara kötülük etmeleridir.

وَلَمَّا جَٓاءَتْ رُسُلُنَٓا اِبْرٰهٖيمَ بِالْبُشْرٰىۙ قَالُٓوا اِنَّا مُهْلِكُٓوا اَهْلِ هٰذِهِ
الْقَرْيَةِۚ اِنَّ اَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمٖينَۚ ﴿٣١﴾ قَالَ اِنَّ فٖيهَا لُوطاًۜ قَالُوا نَحْنُ
اَعْلَمُ بِمَنْ فٖيهَاۘ لَنُنَجِّيَنَّهُ وَاَهْلَهُٓ اِلَّا امْرَاَتَهُۘ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرٖينَ ﴿٣٢﴾
وَلَمَّٓا اَنْ جَٓاءَتْ رُسُلُنَا لُوطاً سٖٓيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعاً وَقَالُوا لَا
تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ۠ اِنَّا مُنَجُّوكَ وَاَهْلَكَ اِلَّا امْرَاَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرٖينَ
﴿٣٣﴾ اِنَّا مُنْزِلُونَ عَلٰٓى اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزاً مِنَ السَّمَٓاءِ بِمَا كَانُوا
يَفْسُقُونَ ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَٓا اٰيَةً بَيِّنَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾

31. Elçilerimiz (melekler) İbrahim'e (bir evladı olacağına dair) müjdeyi getirdiklerinde "Biz şu memleketin halkını yok edeceğiz; zira oranın halkı gerçekten zalimdir" dediler. 32. İbrahim "Ama Lût da orada bulunuyor!" dedi. Melekler "Biz orada kimlerin bulunduğunu çok iyi biliyoruz; geride kalanlar arasında yer alacak olan karısı hariç onu ve bütün ailesini elbette kurtaracağız" dediler. 33. Elçilerimiz kendisine geldiğinde Lût, onların gelişinden dolayı huzursuz oldu ve ne yapacağını bilemedi. Ancak onlar "Korkma, tasalanma! Biz geride kalanlar arasında yer alacak olan karın dışında seni ve bütün aileni kurtaracağız" dediler. 34. Biz, yoldan çıkmalarından dolayı bu memleket halkının üzerine gökten pis bir azap indireceğiz! 35. Gerçek şu ki (yok olup giden) o memleketten geriye, aklını kullananlar için açık bir ibret bıraktık.

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا اِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى/***Elçilerimiz İbrahim'e müjdeyi getirdiklerinde:*** Elçiler ile melekler kastedilmiştir. Müjde ise İbrahim *aleyhisselâm*'ın evlatla müjdelenmesidir. ***"Biz ona hâlim (yumuşak huylu) bir evlat müjdeledik"***[77] âyeti buna delâlet eder. Ya da Lût'a yardımın ona müjdelenmesidir. İlk görüş daha doğrudur.

اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ/***Şu memleketin halkını:*** Yani Lût'un memleketini.

قَالَ اِنَّ فِيهَا لُوطًا/***Ama Lût da orada bulunuyor!:*** Bu ifadenin amacı, Lût'un orada bulunduğunu haber vermek değildir. Bununla Lût'un, kavmine isabet edecek olan cezalandırmadan kurtarılması ve kavminin kendisine layık gördüğü zulümden beraat ettirilmesi kastedilmiştir. Sanki İbrahim *aleyhisselâm* şöyle demektedir: "İçinde Lût varken o memleketi nasıl helâk edersiniz? Nasıl içlerinde Lût varken onların zalim olduklarını söylersiniz?"

---

77 Sâffât 37/101.

مِنَ الْغَابِرِينَ/***Geride kalanlar arasında yer alacak olan:*** Bu ibare daha önce geçmiş ve tefsir edilmişti.[78] Aynı şekilde "سِيٓءَ بِهِمْ/***Lût onların gelişinden dolayı huzursuz oldu"*** kavli de daha önce tefsir edilmişti.

رِجْزاً مِنَ السَّمَاءِ/***Riczen mine's-semâi:*** Yani gökten bir ceza indireceğiz.

وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْباًۙ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَۘ ﴿٣٧﴾ وَعَاداً وَثَمُودَاۡ وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِنِهِمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَۙ ﴿٣٨﴾ وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ مُوسٰى بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْاَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَۚ ﴿٣٩﴾ فَكُلاًّ اَخَذْنَا بِذَنْبِهٖۚ فَمِنْهُمْ مَنْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِباًۚ وَمِنْهُمْ مَنْ اَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُۚ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْاَرْضَۚ وَمِنْهُمْ مَنْ اَغْرَقْنَاۚ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٠﴾

36. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (peygamber) gönderdik. O "Ey kavmim! (Sadece) Allah'a kulluk edin; ahiret gününü korku ve ümit ile bekleyin; birer müfsit olarak yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayın" dedi. 37. Ancak onu yalancılıkla suçladılar. Bunun üzerine kendilerini o dehşetli çığlık ve sarsıntı yakalamış, yurtlarında diz üstü çöküp kalmışlardır! 38. Âd ve Semûd kavimlerini de öyle (helâk ettik). Onların bu durumu sizin için meskenlerinin kalıntılarından bellidir. Şeytan onlara, (kötü) işlerini güzel göstermiş ve kendilerini doğru yoldan saptırmıştı. Hâlbuki gerçekleri görebilecek yeteneğe sahiplerdi. 39. Kârûn, Firavun ve Hâmân'ın akıbeti de aynı oldu. Gerçekte Musa onlara açık deliller getirmişti ama onlar yeryüzünde büyüklük tasladılar. Oysa (bizden) kaçıp kurtulmaya güçleri de yoktu. 40. Her birini günahından dolayı cezalandırdık. Onlardan kiminin üzerine taş yağdıran rüzgârlar gönderdik.

78 Hûd 11/77.

Kimini o korkunç ses yakaladı. Kimini yerin dibine geçirdik. Kimini de suda boğduk. Allah'ın muradı onlara zulmetmek değildir fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.

وَارْجُوا الْيَوْمَ الْاٰخِرَ/***Ahiret gününü korku ve ümit ile bekleyin:*** "الرّجاء/ er-Racâ" kelimesi burada, "korku" manasına gelir. Bir görüşe göre de "ümit" manasına gelir.

وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ/***Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayın:*** Yani ölçüde ve tartıda noksanlık yaparak yeryüzünü yaşanmaz hâle getirmeyin.

الرَّجْفَةُ/***er-Racfetü:*** "Sayha/çığlık" demektir.

وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِنِهِمْ/***Onların bu durumu sizin için meskenlerinin kalıntılarından bellidir:*** Yani onların meskenlerinden arta kalan izler onların başına gelen musibete delalet eder.

وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ/***Ve kânû müstebsirîne:*** Bir görüşe göre bu, "Hâlbuki onların inkâr etme ve bu inkâr ile gururlanma konusunda bir öngörüsü vardır" demektir. Başka bir görüşe göre "Onların iman etme kabiliyetleri vardır. Fakat onlar bir inat uğruna inkâr etmişlerdir" demektir. Diğer bir görüşe göre de "Onlar bunu öngörüp anlayabilen akıllı kimselerdir. Fakat onlar bunu yapmadılar" demektir.

وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ/***Vemâ kânû sâbikîne:*** Yani bizi atlatıp azabımızdan kaçamadılar.

فَمِنْهُمْ مَنْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا/***Onlardan kiminin üzerine taş yağdıran rüzgârlar gönderdik:*** "الحاصب/el-Hâsıbü" kelimesi "taş" anlamına geldiği gibi "şiddetli rüzgâr" anlamına da gelir. Bize göre, Allah'ın onunla her iki manayı da murad etmiş olması muhtemeldir. Çünkü Lût'un kavmi taş ile Âd kavmi de rüzgâr ile helâk edilmiştir. Şayet onu tek bir manaya hamledersek diğerini zikretmemiş oluruz. Nitekim insanlardan birçoğu bir lafzın iki manada kullanımına cevaz vermiştir. ***"Şüphesiz Allah ve melekleri Nebî'ye salât ederler..."***[79] âyeti bu kabildendir. Bu

79 Ahzâb 33/56.

söz burada, bir lafzın (الحاصب/el-hâsıbü) hem taş hem de rüzgâr anlamında kullanılmasını güçlendirmektedir. Çünkü burada kastedilen şey, kâfir gruplarını yakalamanın genelini zikretmektir.

وَمِنْهُمْ مَنْ اَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُۚ/***Kimini o korkunç ses yakaladı:*** Yani Semûd ve Medyen halkını o korkunç ses yakaladı.

وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْاَرْضَ/***Kimini yerin dibine geçirdik:*** Kârûn'u yerin dibine geçirdik.

وَمِنْهُمْ مَنْ اَغْرَقْنَا/***Kimini de suda boğduk:*** Nûh'un kavmini, Firavun ve kavmini suda boğduk.

مَثَلُ الَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَٓاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِۚ اِتَّخَذَتْ بَيْتاًۜ
وَاِنَّ اَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِۢ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ اِنَّ
اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِه۪ مِنْ شَيْءٍۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٤٢﴾
وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِۚ وَمَا يَعْقِلُهَٓا اِلَّا الْعَالِمُونَ ﴿٤٣﴾

41. Allah'ı bırakıp başka varlıkların dostluğuna (korumasına) sığınanların durumu, örümceğin durumuna benzer. Örümcek, kendine bir yuva yapmıştır. Hâlbuki yuvaların en çürüğü elbette örümceğin yuvasıdır. Keşke bilselerdi! 42. Şüphesiz Allah, onların kendisini bırakıp el açtıkları, yalvarıp yakardıkları nesnelerin ne tür nesneler olduğunu bilmektedir. O, azîzdir, hakîmdir. 43. İşte Biz, bu misalleri insanlara örnek olarak sunuyoruz. Ne yazık ki bunların hikmetini gerçek bilgi sahibi olanlardan başkası kavrayamamaktadır.

مَثَلُ الَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَٓاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِۚ اِتَّخَذَتْ بَيْتاً/***Allah'ı bırakıp başka varlıkların dostluğuna (korumasına) sığınanların durumu, örümceğin durumuna benzer. Örümcek, kendine bir yuva yapmıştır:*** Bu âyette kâfirler putlara tapmaları konusunda zayıf bir ev inşa etmesi bakımından örümceğe benzetilmiştir. Nasıl örümceğin ev konusunda güvendiği şey sağlam değilse, aynı şekilde kâfirlerin ilâh edinme

bakımından güvendikleri şey de sağlam değildir. Çünkü onların faydası da dokunmaz, zararı da.

اَوْهَنَ الْبُيُوتِ/***Yuvaların en çürüğü:*** Yani evlerin en zayıfı (örümcek evidir).

لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ/***Keşke bilselerdi:*** Yani keşke putları ilâh edinmenin örümceğin ev edinmesine benzediğini bilselerdi.

اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ/***Şüphesiz Allah, onların kendisini bırakıp el açtıkları, yalvarıp yakardıkları nesnelerin ne tür nesneler olduğunu bilmektedir:*** "مَا/***Mâ***" öncesindeki fiilin mef'ûlü olarak "الَّذِي/ ellezî" manasında ism-i mevsuldür. Bir görüşe göre, bir nefiy edatıdır. Fiil de ona müteallıktir. Buna göre mana şöyle olur: "Allah'ın dışında aklı olan hiçbir şeye el açıp yakarmış değilsiniz." Bu yüzden onun "şey" diye isimlendirilmesi doğru olmaz.

خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٤﴾
اُتْلُ مَا اُوحِيَ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ
الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿٤٥﴾

44. Allah gökleri ve yeri, hikmet ve fayda esasına göre yaratmıştır. Şüphesiz, inananlar için bunda bir ibret vardır. 45. Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı hakkını vererek kıl. Şüphesiz namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı zikretmek ise her şeyden daha önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir.

بِالْحَقِّ/***Bi'l-hakkı:*** Yani Allah gökleri ve yeri bir amaç için yaratmıştır, boş yere ve eğlence olsun diye değil.

اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ/***Şüphesiz namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar:*** Namaz kılan mü'min, namazında huşû' içerisinde olduğu ve önünde divana durduğu Allah'ın yüceliğini hatırladığı zaman, bu onu hayâsızlık ve kötülüklerden dolayı tevbeye sevk eder. Sanki namaz bunlara karşı bir engeldir.

وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ/***Allah'ı zikretmek ise her şeyden daha önemlidir:*** Bir görüşe göre, bu ifadenin üç manası vardır:

Birincisi: "Namaz diğer ibadetlerden daha büyük bir ibadettir" demektir. Bu yüzden Allah onu "ذِكْرُ اللّٰهِ/***Allah'ı zikretmek***" diye isimlendirdi. Çünkü Allah, namaz içerisinde daha çok zikredilmektedir. Sanki Allah bununla, namazın hayâsızlık ve kötülükten alıkoymasının gerekçesine işaret etmektedir. Çünkü namazda Allah'ı zikretmek mü'mini hayâsızlık ve kötülükten alıkoymaktadır.

İkincisi: Allah'ı sürekli zikretmek (sürekli hatırda tutup ona göre davranmak), hayâsızlık ve kötülükten alıkoyma bakımından namazdan daha etkili bir şeydir. Çünkü namaz bazı vakitlerde kılınır, tüm vakitlerde değil.

Üçüncüsü: Allah'ı zikretmek, mükâfat bakımından namazdan ve diğer ibadetlerden daha büyüktür. Nitekim hadiste şöyle geçmektedir: Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Size yapmanız gereken amellerin en hayırlısını haber vereyim mi?"*** diye sordu. Sahâbîler "Evet, haber ver ey Allah'ın Resûlü!" deyince, Allah Resûlü ***"Allah'ı zikretmek"*** buyurdu."[80]

وَلَا تُجَادِلُٓوا اَهْلَ الْكِتَابِ اِلَّا بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُۗ اِلَّا الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُٓوا
اٰمَنَّا بِالَّذ۪ٓي اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَاُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَاِلٰهُنَا وَاِلٰهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ
﴿٤٦﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَۜ فَالَّذ۪ينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِه۪ۚ وَمِنْ
هٰٓؤُ۬لَٓاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِه۪ۜ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَٓا اِلَّا الْكَافِرُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ

---

80 Hadisin metni şöyledir: Ebu'd-Derdâ şöyle demiştir: Resûlullah sallalahu aleyhi vesellemşöyle buyurdu: ***"Size yapmanız gereken amellerin en hayırlısını, sahibiniz katında en güzelini, derecelerinizi en çok yükselteni, sizin için altından ve gümüşten, düşmanınızla karşılaştığınızda sizin onların boyunlarını vurmanızdan, onların da sizin boynunuzu vurmalarından çok daha değerli olanı haber vereyim mi?"*** Onlar şöyle dediler: "O nedir ey Allah'ın Resûlü?" Allah Resûlü şöyle buyurdu: ***"Allah'ı zikretmektir."*** Bu hadisi Hâkim, *Müstedrek*'te (no: 1825) rivayet etmişti. O, bu hadisin isnadının sağlam olduğunu söylemiştir. Ayrıca bk. İbn Mâce, *es-Sünen*, no: 3790; Tirmizî, *es-Sünen*, no: 3377. Elbânî de hadisi sahih kabul etmiştir.

قَبْلِهٖ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمٖينِكَ اِذاً لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾ بَلْ هُوَ اٰيَاتٌ
بَيِّنَاتٌ فٖي صُدُورِ الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَۜ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَٓا اِلَّا الظَّالِمُونَ ﴿٤٩﴾

46. İçlerinden zalimler hariç, ehl-i kitap ile en güzel üslup ve yöntemlerle mücadele edin. (Örneğin) onlara şöyle deyin: "Biz, bize indirilene de size indirilene de iman ettik. Bizim ilâhımız ve sizin ilâhınız aynıdır. Biz O'na (tam olarak) teslim olduk (gelin siz de teslim olun)." 47. İşte Biz kitabı sana böyle indiriyoruz. Kendilerine kitap verdiklerimiz ona iman ederler, şunlardan da (müşriklerden de) ona inananlar vardır. Âyetlerimizi ancak nankörler inkâr ederler. 48. Sen Kur'ân'dan önce ne bir kitap okumuş ne de okuduğunu kendi elinle yazabilmiştin. Şayet öyle olsaydı, yalancılar elbette kuşkuya düşerlerdi. 49. Hayır! Tam aksine o (Kur'ân), bilgiye mazhar kılınmış kimselerin kalplerinde yer edinen açık âyetlerden ibarettir. Âyetlerimizi zalimlerden başkası inkâr etmez.

وَلَا تُجَادِلُٓوا اَهْلَ الْكِتَابِ اِلَّا بِالَّتٖي هِيَ اَحْسَنُ/***Ehl-i kitap ile en güzel üslup ve yöntemlerle mücadele edin:*** Yani ehl-i kitap kâfirleriyle din konusunda tartıştığınız zaman kendilerini dövmek ve öldürmek suretiyle değil, ancak en güzel üslup ve yöntem ile mücadele edin. Ancak bu hüküm cihad farz kılınmadan önce idi. Daha sonra seyf âyetiyle[81] nesh edildi.

اِلَّا الَّذٖينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ/***İçlerinden zalimler hariç:*** Yani size zulmedenler ve Peygamberiniz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e düşmanlığını ilan edenler müstesna. Bir görüşe göre âyetin manası şöyledir: "Ehl-i kitaptan Müslüman olanlarla, size verdikleri haberler konusunda ancak güzel bir üslup ve yöntem ile tartışın." Buna göre "اِلَّا الَّذٖينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ/***İçlerinden zalimler hariç***" kavlinin manası şöyle olur: "Onlardan inkâra devam edenler müstesna." Ancak ilk mana daha isabetlidir.

وَقُولُٓوا اٰمَنَّا/***Onlara, "Biz iman ettik..." deyin:*** Bu ifade ve devamı, sözleşmeyi ve barışmayı gerektirir. Bu da seyf âyetiyle mensuhtur.

81 Tevbe 9/36.

Seyf âyeti aynı zamanda onlarla konuşmaktan yüz çevirmeyi gerektirir. Hadiste şöyle buyurulmaktadır: ***"Kitap ehlini ne doğrulayın ne de yalanlayın. 'Biz, bize de size de indirilene iman ettik…' deyin. Dedikleri şayet bâtıl ise onları tasdik etmemiş, doğruysa yalanlamamış olursunuz."***[82]

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَۜ/***İşte Biz kitabı sana böyle indiriyoruz:*** Senden öncekilere kitap indirdiğimiz gibi sana da Kur'ân'ı indirdik.

فَالَّذ۪ينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ/***Kendilerine kitap verdiklerimiz:*** Yani Yahudi ve Hristiyanlardan Abdullah b. Selâm ve benzeri kendilerine kitap verdiğimiz kimselerden (ona iman edenler vardır).

وَمِنْ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِه۪/***Şunlardan da ona inananlar vardır:*** Âyette Allah, ***"kendilerine kitap verilen kimseler"*** ile Tevrat ve İncil ehlini, ***"Şunlardan da ona inananlar vardır"*** sözüyle de Kureyş kâfirlerini kastetmiştir. Bir görüşe göre ***"kendilerine kitap verilen kimseler"*** ile Tevrat ve İncil ehlinin öncülerini, "هٰٓؤُ۬لَٓاءِ/***şunlar"*** sözüyle de Abdullah b. Selâm gibi onların Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile muasır olanlarını kastetmiştir.

وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِه۪ مِنْ كِتَابٍ/***Sen Kur'ân'dan önce herhangi bir kitap okumamıştın:*** Bu ifade, Kur'ân'ın Allah katından geldiğine dair delil getirmeye yöneliktir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ne okur ne de yazardı. Sonra o, Kur'ân'ı getirdi. Eğer "'بِيَم۪ينِكَ/***elinle'*** sözünün faydası/amacı nedir?" diye soracak olursan, bunun cevabı şudur: Bu, sözü güçlendirmek ve manayı tasvir etmek içindir.

اِذاً لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ/***Şayet öyle olsaydı, yalancılar elbette kuşkuya düşerlerdi:*** Yani şayet sen okur yahut yazar olsaydın, kâfirlerin kalbine şüphe atmış olurdun. Böylece onlar "Belki o, bu kitabı öğrenmiş" yahut "öğrendiği kitabı okumaktadır" derlerdi. Bir görüşe göre, delil getirme yönü şudur: Kitap ehli, kendi kitaplarında olan bazı hususları inkâr

---

82 Hadisin "وَاُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَاِلٰهُنَا وَاِلٰهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ" kavline kadar olan kısmını Buhârî (no: 7103), geri kalanını Ebû Davud (no: 3646) rivayet etmiştir Elbânî hadisi zayıf saymıştır.

ediyordu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ise okuma-yazma bilmeyen bir ümmî idi. İşte Allah'ın onu bu şekilde ümmî yaratması onlar aleyhine bir delil olmuştur. Şayet Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* okur yahut yazar olsaydı, onlar için kendisiyle onu tavsif ettiği sıfata aykırı olurdu. Doğru görüş şudur: Resûlullah asla okumamış ve yazmamıştır. Bâcî (ö. 474/1081) ve bazı kimseler, Resûlullah'ın, Hudeybiye sözleşmesiyle ilgili hadisin zahirine göre yazdığını söylemişlerdir. Ancak bu görüş zayıftır.

بَلْ هُوَ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ*/Hayır! Tam aksine o, açık âyetlerden ibarettir:* "هُوَ/***Hüve"*** zamiri Kur'ân'a gider. "بَلْ/***Bel"*** ile sözün kesilmesi mahzûftur. Cümlenin takdiri şöyledir: "İşin aslı, zalimlerin ve yalancıların düşündüğü gibi değildir."

وَقَالُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَاتٌ مِنْ رَبِّهٖۜ قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِۜ وَاِنَّمَٓا اَنَا۬
نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ ﴿٥٠﴾ اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْۜ اِنَّ
ف۪ي ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرٰى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ۟ ﴿٥١﴾ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ بَيْن۪ي وَبَيْنَكُمْ
شَه۪يداًۚ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللّٰهِۙ
اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٥٢﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِۜ وَلَوْلَٓا اَجَلٌ مُسَمًّى
لَجَٓاءَهُمُ الْعَذَابُۜ وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٣﴾ يَسْتَعْجِلُونَكَ
بِالْعَذَابِۜ وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمُح۪يطَةٌ بِالْكَافِر۪ينَۙ ﴿٥٤﴾ يَوْمَ يَغْشٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ
فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾

50. Müşrikler, "Rabbinden kendisine bazı mucizelerin indirilmesi gerekmez miydi?" dediler. Onlara şöyle söyle: "Mucizeler yalnızca Allah'ın katındadır; ben ise sadece bir uyarıcıyım." 51. Kendilerine okunan bu kitabı sana göndermiş olmamız onlara yetmiyor mu? Şüphesiz inanan bir topluluk için onda elbette bir rahmet ve bir öğüt vardır. 52. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde ne varsa bilir." Bâtıla inanan ve

Allah'ı inkâr edenlere gelince; işte onlar hüsrana uğrayacak olanların ta kendileridir. 53. Onlar senden azabı çabuk getirmeni istiyorlar. Eğer önceden kendilerine tanınan bir vade olmasaydı elbette (söz konusu) azap onlara gelirdi. (Hiç şüphe etmesinler) onlar farkına varmadan o ansızın kendilerine gelecektir. 54. (Evet!) Onlar senden azabı çabuk getirmeni istiyorlar. (Hiç kuşkuları olmasın,) elbette cehennem kâfirleri kuşatacaktır. 55. İşte o gün azap onları tepeden tırnağa saracak ve Allah, "Yaptıklarınızın cezasını tadın!" diyecektir.

"اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ"/***Bu kitabı sana göndermiş olmamız onlara yetmiyor mu?:*** Onlar niçin mucize istiyorlar? Hâlbuki Kur'ân, peygamberliğin sıhhatine yönelik delil olma bakımından mucizelerin en büyüğü ve en açığıdır. Keşke onlar, mucize isteyeceklerine onunla yetinselerdi!

قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ/***De ki: Allah yeter!:*** Bu ibare Ra'd sûresi 43. âyet ve İsrâ sûresi 96. âyet kapsamında tefsir edilmişti.

يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ/***Onlar senden azabı çabuk getirmeni istiyorlar:*** "و/Vav" zamiri kâfirlere gider. Bu, onların ***"Bizi kendisiyle tehdit ettiğin azabı getir"***[83] ve ***"Haydi, gökten başımıza yaş yağdır!"***[84] sözüne benzemektedir.

وَلَوْلَٓا اَجَلٌ مُسَمًّى/***Eğer önceden kendilerine tanınan bir vade olmasaydı:*** Yani şayet Allah onları cezalandırmak için belirli bir süre takdir etmiş olmasaydı, elbette talep ettikleri esnada o cezalandırmayı onlara verirdi.

وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً/***Elbette (söz konusu) azap onlara gelirdi:*** Bu ifadeyle Allah'ın, Bedir'de maruz kaldıkları katli/hezimeti yahut maruz kaldıkları art arda gelen kuraklık sebebiyle açlığı ya da ahiret azabını kastetmiş olması muhtemeldir. Bu sonuncusu, "وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ/***Elbette cehennem kâfirleri kuşatacaktır"*** sözünün delaletiyle daha isabetlidir.

---

83 A'râf 7/77.
84 Enfâl 8/32.

يَوْمَ يَغْشٰيهُمُ الْعَذَابُ/İşte o gün azap onları saracak: Kıyamet günü azap onları kuşatacaktır. "**يَوْمَ/Yevme**" zarfındaki âmil, ya mahzûftur ya da "**مُحِيطَةٌ/muhîdatün**" kelimesidir.

يَا عِبَادِيَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا اِنَّ اَرْضٖي وَاسِعَةٌ فَاِيَّايَ فَاعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ اِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفاً تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدٖينَ فٖيهَاۜ نِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلٖينَۗ ﴿٥٨﴾ اَلَّذٖينَ صَبَرُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ دَٓابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَاۗ اَللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَاِيَّاكُمْۘ وَهُوَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ﴿٦٠﴾

56. Ey iman eden kullarım! Benim arzım geniştir. O hâlde yalnız Bana kulluk edin. 57. Her canlı ölümü tadacaktır. Ve sonunda Bize döndürüleceksiniz. 58-59. İman edip Allah katında geçerli işler yapanları elbette Biz içinde ebediyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetteki köşklere yerleştireceğiz. İşlerini sabırla ve yalnızca Allah'a dayanıp güvenerek yapanların mükâfâtı ne güzeldir! 60. Nice canlı var ki rızkını sırtında taşıyamaz. Onları da sizi de rızıklandıran Allah'tır. O her şeyi en iyi işiten ve en iyi bilendir.

اِنَّ اَرْضٖي وَاسِعَةٌ/Benim arzım geniştir: Bu ifade, mü'minleri, kâfirlerin ezasına maruz kaldıkları Mekke'den Allah'ın arzı olan diğer yerlere hicret etmelerine bir teşviktir. Bu bağlamda mü'minler önce Habeşistan'a sonra da Medine'ye hicret etmişlerdir.

لَنُبَوِّئَنَّهُمْ/Le-nübevviennehüm: "Elbette onları yerleştireceğiz" demektir. Bu ifade "evde ikâmet etmek" anlamında üç noktalı "se" ile "ثَوٰى/ sevâ" fiilinden "لَنُثْوِيَنَّهُمْ/le-nüsevviennehüm" şeklinde de okunmuştur.[85]

---

85 İbn Atiyye şöyle demiştir: Hamza ve Kisâî bu lafzı "ikâmet etti" anlamında "ثوى" fiilinin müteaddîsi olan "أثوى-يثوي"den "لنثوينّهم" şeklinde okumuşlardır. Ali b. Ebî Tâlib, İbn Mes'ûd, Rebî' b. Heysem, İbn Visâb ve Talha'nın kıraatleri de bu şekildedir. Bk. *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 377; İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 502; İbn Hâleveyh, *el-Hucce fi'l-Kırâat,* 554; İbnu'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teysîr*, 502.

وَكَاَيِّنْ مِنْ دَٓابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا/*Nice canlı var ki rızkını sırtında taşıyamaz:* Yani nice zayıf canlı vardır ki rızıklarını taşımaya onların gücü yetmez. Ancak Allah, zayıflıklarına rağmen onları rızıklandırır. Âyetin amacı, başka memleketlere hicret ederken fakirlikten ve açlıktan korktuklarında mü'minlerin kalplerini takviye edip yatıştırmaktır. Allah şunu demek istemektedir: "Allah, nice zayıf canlıyı rızıklandırdığı gibi ülkenizden hicret ettiğiniz takdirde sizi de rızıklandıracaktır."

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ
اللّٰهُ فَاَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ لَهُ اِنَّ
اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَحْيَا بِهِ
الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾

61. Şayet o inkârcılara, "Gökleri ve yeri yaratan ile güneşi ve ayı yasalarına boyun eğdiren kimdir?" diye soracak olsan, tereddüt etmeden "Allah'tır" derler. O hâlde nasıl haktan uzaklaşırlar?
62. Rızkı kullarından dilediğine bol bol, dilediğine de kısıtlı/ölçülü veren Allah'tır. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.
63. Aynı şekilde onlara, "Göklerden su indirip de onunla ölümünden sonra toprağa hayat veren kimdir?" diye soracak olsan, tereddüt etmeden "Allah'tır" derler. De ki: "Hamd Allah'a mahsustur." Ancak onların çoğu aklını kullanmaz.

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ/*Şayet o inkârcılara sorsan:* Bu ifade her iki yerde de inkârcılara delil getirmek için geçmektedir.

فَاَنّٰى يُؤْفَكُونَ/*Feennâ yü'fekûne:* Yani o hâlde nasıl haktan uzaklaşırlar?

قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ/*De ki: Hamd Allah'a mahsustur:* "Delil getirdiğinden dolayı Allah'a hamd olsun" de. Buna göre mana şöyle olur: "Allah'ın gökleri ve yeri yarattığını müşriklerin itiraf etmelerinden dolayı mü'minlerin Allah'a hamd etmeleri gerekir."

بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ/***Ancak onların çoğu aklını kullanmaz:*** Bu ibare "Gerçekleri itiraf etmelerinden dolayı onların Allah'a kulluk etmeleri gerekirdi. Fakat onlar akıllarını işletmezler" takdiriyle hazfedilmiş bir sözün kesilip sonlandırılmasıdır.

وَمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ
كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ فَاِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ
فَلَمَّا نَجّٰيهُمْ اِلَى الْبَرِّ اِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا اٰتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا
فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا حَرَماً اٰمِناً وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ
حَوْلِهِمْ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى
عَلَى اللّٰهِ كَذِباً اَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُ اَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ
﴿٦٨﴾ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَاِنَّ اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

64. (Hâlbuki) bu dünya hayatı hakikatte bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Ahiret yurduna gelince; işte asıl hayat odur. Keşke bunu bilselerdi! 65. Onlar gemiye binip de (fırtınaya tutuldukları) zaman, dini Allah'a tahsis ederek samimi bir şekilde Allah'a sığınırlar. Allah onları kurtarıp karaya çıkardığı zaman ise bir de bakmışsın Allah'a ortak koşmaktadırlar. 66. (İsterse) kendilerine lütfettiğimiz nimetlere karşı nankörlük etsinler, zevk-i safa sürsünler! Nasıl olsa yakında anlayacaklar! 67. O müşrikler, çevrelerindeki insanlar sürülüp öldürülürken Bizim (Mekke'yi) güvenli ve dokunulmaz bir belde yaptığımızı görmezler mi? Buna rağmen hâlâ asılsız şeylere inanıp Allah'ın nimetine karşı nankörlük mü edecekler? 68. Allah hakkında yalan yanlış şeyler uyduran yahut kendisine hakikat geldiğinde onu yalan sayandan daha zalim kim olabilir? İnkârcıların sürekli kalacağı yer cehennemin içinde değil midir? 69. Bizim rızamız için elinden gelen çabayı sarf edenlere gelince; Biz onları elbette yolumuza yöneltiriz. Muhakkak Allah, elbette muhsinlerle beraberdir.

لَهِيَ الْحَيَوَانُ/***Lehiye'l-hayavânü:*** Yani o, içerisinde ölüm bulunmayan sürekli bir hayattır. "الْحَيَوَانُ/***el-hayavânü"*** kelimesi "hayat" gibi bir masdardır.

فَاِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ/***Onlar gemiye binip de (fırtınaya tutuldukları) zaman:*** Allah inkârcılara, zorluk esnasında Allah'a sığınmalarını sonra rahatlığa kavuşunca da O'na ortak edinmelerini bir delil olarak sunmaktadır.

لِيَكْفُرُوا/***İnkâr etsinler!:*** Bu, tehdit yahut hayal kırıklığı ve serbest bırakmak kabilinden bir emirdir. Nitekim nasihat edip nasihatini kabul etmeyen kimseye şöyle dersin: "Dilediğini yap!"

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا حَرَماً اٰمِناً/***O müşrikler, (Mekke'yi) güvenli ve dokunulmaz bir belde yaptığımızı görmezler mi?:*** Zamir (و/vav), Kureyş kâfirlerine gider. Dokunulmaz ve güvenli belde de Mekke'dir. Çünkü diğer beldelerde yaşayan Araplar değiştiği hâlde onda yaşayan Araplar değişmemiştir. Hiç kimse onun hürmetine el uzatamamıştır.

وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ/***Çevrelerindeki insanlar sürülüp öldürülmüştür:*** Bu, ölüm yahut mallarının gasp edilmesi gibi Mekkelilerin dışındakilerin başına gelenler hakkında bir ibaredir.

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا/***Bizim rızamız için elinden gelen çabayı sarf edenlere gelince:*** Bu ifade, "Kâfirlerin kötülüklerine, sürgün edilme ihtimaline ve benzeri şeylere karşı sabırla mücahede edenlere gelince" demektir. Bir görüşe göre bu, "cihad (Allah yolunda savaş)" manasına gelir. Ancak bu zayıftır. Çünkü âyet nâzil olduğunda mü'minlere cihad emredilmiş değildi.

لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا/***Biz onları elbette yolumuza yöneltiriz:*** Yani onları hayır yoluna sevk edip hayır işlemeye muvaffak kılacağız.

وَاِنَّ اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ/***Muhakkak Allah, elbette muhsinlerle beraberdir:*** Yani Allah, yardımıyla onların yanındadır.

سُورَةُ الرُّومِ

30. RÛM SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

الٓمٓۜ ﴿١﴾ غُلِبَتِ الرُّومُۙ ﴿٢﴾ ف۪ٓي اَدْنَى الْاَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ
سَيَغْلِبُونَۙ ﴿٣﴾ ف۪ي بِضْعِ سِن۪ينَۜ لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُۜ وَيَوْمَئِذٍ
يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَۙ ﴿٤﴾ بِنَصْرِ اللّٰهِۜ يَنْصُرُ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُ
﴿٥﴾ وَعْدَ اللّٰهِۜ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾
يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ ﴿٧﴾

1. Elif. Lâm. Mîm. 2-5. Rumlar, (Pers devletine) en yakın bir yerde (Perslere) mağlup oldular. Ancak onlar, bu mağlubiyetten sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Öncekinde de sonrakinde de emir Allah'ındır. O gün mü'minler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir. Allah dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, çok merhametli olandır. 6. (İşte bu,) Allah'ın vaadidir. Allah da vaadinden caymaz. Ancak insanların çoğu (bunu) bilmez. 7. Onlar dünya hayatının görünen yüzünü bilirler. Ahirete gelince; onlar tamamen (ondan) gafildirler.

غُلِبَتِ الرُّومُ/***Rumlar mağlup oldular:*** Yani Fars kralı, Rum kralının ordusunu mağlup etti. Rumlar dedelerinin ismiyle isimlendirilmiştir. Dedelerinin adı Rûm b. Aysuvâ b. İshak b. İbrahim'dir.

فِي أَدْنَى الْأَرْضِ/***En yakın bir yerde:*** Bir görüşe göre o, Şam ve Irak arasında bir adadır. Orası Rumlara ait, Pers devletine en yakın bir yerdir. Başka bir görüşe göre, orası Şam civarında Rumların Araplara en yakın toprağıdır.

وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ/***Ancak onlar, bu mağlubiyetten sonra galip geleceklerdir:*** Bu, Rumların Perslere galip geleceklerine dair bir ihbardır.

فِي بِضْعِ سِنِينَ/***Birkaç yıl içinde:*** "البِضْعُ/el-Bid'u" kelimesi "üçten dokuza kadar olan şey" anlamına gelir.

وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ/***O gün mü'minler de sevineceklerdir:*** Rivayete göre, Rumların Perslere galibiyeti Bedir günü gerçekleşmiştir. Başka bir görüşe göre, Hudeybiye günü vaki olmuştur. Buna binaen mü'minler, Kureyş kâfirlerine karşı Allah'ın kendilerine yardım etmesiyle ferahlamışlardır. Diğer bir görüşe göre mü'minler, Rumların Perslere karşı zafer kazanmasına sevinmişlerdir. Çünkü Rumlar, ehl-i kitaptır ve İslâm'a en yakın kimselerdir. Aynı şekilde Kureyş kâfirleri de Perslerin Rumlara karşı zafer kazanmasına sevinmişlerdi. Çünkü Persler, ehl-i kitap değildir ve putperestlik bakımından Kureyş kâfirlerine en yakın kimselerdir.

Rivayete göre, Kureyş kâfirleri Perslerin Rumlara karşı zafer kazanmasına sevinince Ebû Bekir *radıyallahu anh* onlara gitmiş ve şöyle demiştir: "Şüphesiz Peygamberimiz bize Rumların Perslere galip geleceğine dair Allah Teâlâ'dan haber getirmiştir." Ebû Bekir onlarla üç seneliğine on deve için bahse girdi. Bu münâhebe/bahse girme, kumar/bahis oynama haram kılınmadan önce idi.[86] Resûlullah, Ebû Bekir'e ***"Bahsin***

86 Tirmizî, no: 3194. Hadis, Tirmizî'de şöyle geçmektedir: Sonra süreyi aralarında altı yıl olarak tayin ettiler. Bu altı yıl Rumlar zafer kazanmadan geçti, müşrikler de Ebû Bekir'den bahsin karşılığını aldılar. Yedinci sene girince Rumlar, Perslere karşı savaşı kazandılar. Bunun üzerine Müslümanlar Ebû Bekir'in altı yıllığına bahse girmesini kınadılar. Çünkü Allah Teâlâ ***"Birkaç sene içerisinde"*** buyurmuştu. Niyâr b. Mükrem şöyle dedi: "Bu hâdise üzerine birçok insan Müslüman oldu." Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 304.

miktarını artır, süresini de uzat” buyurdu. O da miktarı yüz deveye, süreyi de dokuz seneye çıkardı. Übey b. Halef de öyle yaptı. Hâdise Allah'ın haber verdiği şekilde gerçekleşince (Rumlar, Perslere galip gelince) Ebû Bekir develeri, kendisi için Übey b. Halef'in vârislerinden alıp Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e götürmüş, o da Ebû Bekir'e ***“Onları tasadduk et”*** buyurmuştur.[87]

وَعْدَ اللّٰهِ/(İşte bu) Allah'ın vaadidir: Bu ibare, “له على ألف درهم عرفا/ Örfe göre yüz dirhemin üzeri onundur” sözünde olduğu gibi müekked bir masdardır. Çünkü o, “Bunu ona tam olarak bildirdim” manasına gelir.

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا/Ya'lemûna zâhiran: Bir görüşe göre onun manası “Onlar akılla idrak edilenleri değil, duyu organlarıyla idrak edilen şeyleri bilirler, onlar bu konuda hayvanlar gibidir” demektir. Başka bir görüşe göre zahir, aklın öncülleriyle bilinemeyen bir şeydir. Bâtın ise nazar ve delil ile bilinemeyen bir şeydir. Diğer bir görüşe göre o, “dünyada yücelik” manasında zuhurdan gelir. Bir başka görüşe göre “zâil olup giden” manasında bir görüntü demektir.

En doğrusu şudur: Allah Teâlâ zahir ile dünya işleri ile dünyanın çıkarlarını bilmeyi kastetmiştir. Çünkü bu ifadeden sonra münkirleri ahiretten habersiz olmakla tavsif etmiştir. Ve bu, onların, ahireti bilmemesini gerektirir. Önce, Allah'ın onlardan bilgiyi/ilmi nasıl kaldırdığına bir bak! Sonra dünya hakkındaki bilgiyi özellikle onlarla ilişkilendirmiştir. Bazı dilciler şöyle demişlerdir: “Bu, nefiy ve isbatın bir araya gelmesinin uyumu (tibak) kabilinden bir şeydir.” Onların kimisi müsbet bilgiyi, kendisine vereceği faydanın azlığı sebebiyle yok sayar. Buna göre o, nefyin/olumsuzluğun bir açıklamasından ibarettir.

اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فٖي اَنْفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُسَمًّى وَاِنَّ كَثٖيرًا مِنَ النَّاسِ بِلِقَٓائِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ ﴿٨﴾ اَوَلَمْ يَسٖيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُٓوا اَشَدَّ

---

87 Bu hadisin geri kalanını isnadlı olarak bulamadım. Zira o, zikrettiğimiz hadise aykırıdır. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 381.

مِنْهُمْ قُوَّةً وَاَثَارُوا الْاَرْضَ وَعَمَرُوهَٓا اَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِۜ فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَۜ ﴿٩﴾ ثُمَّ كَانَ
عَاقِبَةَ الَّذٖينَ اَسَٓاؤُا السُّٓوٰٓاى اَنْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿١٠﴾

8. Kendi kendilerine, Allah'ın, gökleri, yeri ve bu ikisi arasında bulunanları ancak hak olarak (bir amaç gereği) ve muayyen bir süre için yarattığını hiç düşünmediler mi? Buna rağmen insanların birçoğu, Rablerine kavuşmayı gerçekten inkâr etmektedirler. 9. Onlar, yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin akıbetinin nice olduğuna bakmadılar mı? Zira onlar, kendilerinden daha güçlü idiler; toprağı ekip biçmişler; yeryüzünü bunların (Mekkelilerin) imar ettiğinden daha çok imar etmişlerdi. Peygamberleri de onlara nice açık delilller getirmişti. Zaten Allah onlara zulmedecek değildi; fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı. 10. Sonunda kötülük yapanların akıbeti, Allah'ın âyetlerini yalanladıklarından ve hatta alaya aldıklarından dolayı çok kötü oldu.

اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فٖي اَنْفُسِهِمْ/***Kendi kendilerine düşünmediler mi?:*** Bu ibarenin iki manaya gelme ihtimali vardır:

Birincisi: "Nefis" kelimesi, göklerin ve yerin yaratılması konusunda tefekkür etmenin zarfıdır. Sanki Allah şöyle buyurmuştur: "Onlar, Allah'ın gökleri ve yeri ancak hak ile yarattığını akıllarıyla tefekkür edip bilmediler mi?"

İkincisi: Mana şöyledir: "Kendisiyle yaratıcı hakkında bilgi sahibi olmak için kişilik ve yaratılışları üzerinde tefekkür etmediler mi? Bu durumda "مَا خَلَقَ/***mâ haleka***" kavli cümle başı olur. Ancak birinci mana daha doğrudur.

وَاَثَارُوا الْاَرْضَ/***Ve esârü'l-arda:*** Yani yeri ekip biçtiler.

ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذٖينَ اَسَٓاؤُا السُّٓوٰٓاى/***Sonunda kötülük yapanların akıbeti çok kötü oldu:*** "السُّٓوٰٓاى/***es-Sûâ***" kelimesi, "kâfirlerin helâki" demektir.

"الحسنى/el-Husnâ" lafzı "الأحسنُ/el-ehsenü" lafzının müennesi olduğu gibi, "السُّوأى/*es-sûâ*" lafzı da "الأسوأ/el-esveü" lafzının müennesidir. "عاقِبَةَ/*Âkıbete*" kelimesi "كَانَ/*kâne*"nin ismi, "السُّوآى/*es-sûâ*" de haberi olarak merfû okunmuştur. Aynı kelime "كَانَ/*kâne*"nin haberi, "السُّوآى/*es-sûâ*" de ismi olarak mansub da okunmuştur.[88]

اَنْ كَذَّبُوا/***En kezzebû:*** Mef'ûlün min eclihtir (sebep bildiren mef'ûl). "السُّوآى/*es-Sûâ*" kelimesinin "اَسَاؤُا/*esâû*" fiilinin masdarı olması da muhtemeldir.

اَللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ
السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٢﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْ شُرَكَٓائِهِمْ
شُفَعٰٓؤُا وَكَانُوا بِشُرَكَٓائِهِمْ كَافِرِينَ ﴿١٣﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ
يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ﴿١٤﴾ فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿١٥﴾ وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا
وَلِقَٓائِ الْاٰخِرَةِ فَاُولٰٓئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿١٦﴾

11. Allah, ilkin yaratmayı başlatır sonra da onu tekrarlar. Sonunda O'na döndürüleceksiniz. 12. Kıyametin kopacağı gün, günahkârlar ümitlerini kesip susacaklardır. 13. Onların Allah'a koştukları ortaklarından kendilerine hiçbir şefaat eden çıkmayacaktır. Zaten onlar, ortaklarını da inkâr edeceklerdir. 14. Kıyamet kopacağı gün, işte o gün (mü'minlerle inkârcılar) birbirlerinden ayrılacaktır. 15. İman edip Allah katında geçerli iş yapanlara gelince; onlar, cennette nimetlere ve sevince mazhar olacaklardır. 16. İnkâr edenlere, âyetlerimizi ve ahiret buluşmasını yalanlayanlara gelince; işte onlar azapta hazır tutulacaklardır.

88 "عاقِبَةَ الَّذِينَ اَسَاؤُا" Bu lafzı Medineli iki kıraat imamı Nâfi' ve Ebû Ca'fer ile İbn Kesîr ve Kûfeli iki imam Âsım ve Hamza merfû; geri kalanlar ise mansub okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 384.

يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ/Günahkârlar ümitlerini kesip susacaklardır: "الإبلاس/ el-İblâsü" kelimesi "gerçekleştirmeye gücü olmaması sebebiyle hayrın peşini bırakarak şerde kalmak" demektir.

يَتَفَرَّقُونَ/Yeteferrakûne: Bu ibare, "O gün mü'minlerle inkârcılar, konakladıkları yer ve mükâfat/ceza bakımından birbirinden ayrılacaktır" manasına gelir.

يُحْبَرُونَ/Yuhberûne: Yani rahat bir hayata mazhar olacaksınız. Bu fiil, "neşe ve mutluluk" anlamında "الحبور/el-hubûr" kelimesinden gelir. Bir görüşe göre de bu ifade "ikrama mazhar olacaksınız" anlamındadır.

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿١٨﴾ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ
الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١٩﴾

17. O hâlde siz, akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde) ve sabaha kavuştuğunuzda Allah'ı tesbih edin. 18. Zira göklerde ve yerde hamd (sadece) O'na mahsustur. Dahası akşamüstü ve öğle vaktine eriştiğinizde (de Allah'ı tesbih edin). 19. Ölüden diriyi, diriden de ölüyü O çıkarıyor; yeryüzüne ölümünün ardından O hayat veriyor. İşte siz de (kabirlerinizden) böyle çıkarılacaksınız.

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ/Fesubhânallâhi: Bu kullara yönelik bir eğitimdir. Yani akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde) ve sabaha kavuştuğunuzda "Sübhânallah" deyin.

وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ/Ve aşiyyen ve hîne tuzhirûne: Yani akşamüstü ve öğle vaktine girdiğinizde de -ki o gündüzün ortasıdır- (Allah'ı tesbih edin).

وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ/Göklerde ve yerde hamd (sadece) O'na mahsustur: Bu, ma'tuflar arasında bir parentez (itiraz) cümlesidir. Bir görüşe göre Allah bu âyetle beş vakit namazı kastetmiştir.

حِينَ تُمْسُونَ/*Hîne tümsûne:* "Akşam ve yatsı" demektir.

وَحِينَ تُصْبِحُونَ/*Hîne tusbihûne:* "Sabah" demektir.

عَشِيًّا/*Aşiyyen:* "İkindi" demektir.

حِينَ تُظْهِرُونَ/*Hîne tuzhirûne:* "Öğle namazı" demektir.

يُخْرِجُ الْحَيَّ/*(Ölüden) diriyi çıkarıyor:* Bu ibâre Âl-i İmrân sûresinde tefsir edilmişti.

وَيُحْيِي الْاَرْضَ/*Ve yuhyi'l-arda:* Yani yeryüzündeki bitkileri bitirir.

وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ/*İşte siz de (kabirlerinizden) böyle çıkarılacaksınız:* Yani Allah yerden bitkileri çıkarıp bitirdiği gibi kıyamet günü sizi de tekrar diriltmek için topraktan çıkaracaktır.

وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَٓا اَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾ وَمِنْ
اٰيَاتِه۪ٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُٓوا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً
وَرَحْمَةًۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ وَمِنْ اٰيَاتِه۪ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْعَالِم۪ينَ ﴿٢٢﴾
وَمِنْ اٰيَاتِه۪ مَنَامُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَٓاؤُ۬كُمْ مِنْ فَضْلِه۪ۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَمِنْ اٰيَاتِه۪ يُر۪يكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ
السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَيُحْي۪ بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ
﴿٢٤﴾ وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنْ تَقُومَ السَّمَٓاءُ وَالْاَرْضُ بِاَمْرِه۪ۜ ثُمَّ اِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةًۗ
مِنَ الْاَرْضِ اِذَٓا اَنْتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ
كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴿٢٦﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُع۪يدُهُ وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِۜ
وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٢٧﴾

20. Sizi topraktan yaratması, O'nun (varlığının) delillerindendir. Sonra birden, (dünyanın her tarafına) dağılan birer insan oluverdiniz. 21. Kendileriyle huzur bulmanız için

kendi cinsinizden eşler yaratıp aranıza sevgi ve merhamet yerleştirmesi de yine O'nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, aklını kullanan bir toplum için ibretler vardır. 22. O'nun delillerinden biri de gökleri ve yeri yaratması ile lisanlarınızın ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bilenler için bunda da dersler vardır. 23. O'nun varlığının delillerinden bir başkası da uyuyup dinlenmeniz için geceyi; lütfundan (rızık) aramanız için gündüzü yaratmış olmasıdır. Gerçekten bunda, (hakikatlere) kulak veren bir kavim için elbette ibretler vardır. 24. Size korku ve ümit vermek üzere şimşeği göstermesi; gökten yağmur yağdırıp onunla ölümünün ardından arzı diriltmesi yine O'nun delillerindendir. Doğrusu bunda, aklını kullanan bir kavim için elbette (alınacak) dersler vardır. 25. Göğün ve yerin O'nun planlamasıyla ayakta durması da O'nun (varlığının) delillerindendir. Sonra sizi topraktan bir kez çağırdı mı bir de bakmışsınız (kabirlerinizden) çıkıvermişsiniz! 26. Göklerde ve yerde kim varsa O'na aittir ve hepsi O'na boyun eğmiştir. 27. Yaratmayı başlatan sonra onu tekrarlayan O'dur. Hatta bu O'nun için çok kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce vasıf O'nun vasfıdır. O, Azîz'dir, Hakîm'dir.

تَنْتَشِرُونَ/***Tenteşirûne:*** Yani dünyanın her tarafına yayılıp tasarrufta bulunuyorsunuz.

مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا/***Min enfüsiküm ezvâcen:*** Yani kendi sınıfından ve cinsinden eşler. Bir görüşe göre bununla Allah, Âdem'in kaburga kemiğinden Havva'nın yaratılmasını kastetmiş ve Âdem'in neslinden olmalarından dolayı onlara insanlara böyle hitap etmiştir.

مَوَدَّةً وَرَحْمَةً/***Meveddeten ve rahmeten:*** Bir görüşe göre, ***"meveddetten"*** ifadesinden kasıt cinsel ilişki, ***"rahmet"***ten kasıt da evlattır. Ancak her iki kelimeyi de genel manada almak daha güzel ve daha beliğdir.

وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ/Lisanlarınızın değişik olmasıdır: Yani lisanlarınızın ve "**وَاَلْوَانِكُمْ/ve elvâniküm**" yani renklerinizin -beyaz ya da siyah- farklı farklı olması O'nun varlığının delillerindendir. Bir görüşe göre, "sosyal statülerinizin/sınıflarınızın farklılığı" demektir. Ancak ilki daha açıktır.

خَوْفًا وَطَمَعًا/Havfen ve tamaan: Bu ifade, Ra'd sûresi 12. âyette tefsir edilmişti.

اَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْاَرْضُ/En tekûme's-semâü ve'l-ardu: Bu ifade, "göğün ve yerin sabit durması" veya "Allah onların idaresini gerçekleştirir" manasına gelir.

ثُمَّ اِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْاَرْضِ اِذَٓا اَنْتُمْ تَخْرُجُونَ/Sonra sizi topraktan bir kez çağırdı mı bir de bakmışsınız (kabirlerinizden) çıkıvermişsiniz!: İlk "**اِذَا/izâ**" zarf; ikincisi fücâiyedir (bir işin ansızın oluvermesi). Bu durumda ikincisi ilk "**اِذَا/izâ**"nın cevabı olur. Bu âyetteki davet, Allah'ın ölülere yönelik şu çağrısıdır: "Sûra ikinci üfleyişle birlikte kalkın!" "**مِنَ الْاَرْضِ/Mine'l-ardı**" ibaresi "**تَخْرُجُونَ/tahrucûne**" yahut gayenin çağırılana yönelik olmasıyla "**دَعَاكُمْ/deâküm**" sözüyle alakalıdır. Bu senin, çağırılan kişi dağda olduğu zaman "دعوتك من الجبل/Seni dağdan çağırdım" demene benzer.

قَانِتُونَ/Kânitûne: Bu ibare, Bakara sûresi 116. âyette tefsir edilmişti.

وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِ/Vehüve ehvenü aleyhi: Yani O'nun için kıyamet günü tekrar yaratmak ilk yaratmadan daha kolaydır. Bu, hâdiseyi dinleyicinin anlamasına ve tekrar dirilmenin kaçınılmazlığına yönelik bir açıklamadır. Çünkü bir şeyi ilk kez yapan için ikinci kez yapmak daha kolaydır. Buna rağmen işler tümüyle Allah nezdinde eşittir (bir şeyin Allah için daha kolay ya da daha zor olması söz konusu değildir). Çünkü her şey Allah için kolaydır.

وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى/Velehü'l-meselü'l-a'lâ: Yani göklerde ve yerde bulunanların kendisiyle tavsif edildikleri en yüce vasıf/sıfat Allah'a aittir.

ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ اَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ
فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَاَنْتُمْ فِيهِ سَوَٓاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ كَذٰلِكَ

نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ بَلِ اتَّبَعَ الَّذٖينَ ظَلَمُٓوا اَهْوَٓاءَهُمْ
بِغَيْرِ عِلْمٍۚ فَمَنْ يَهْدٖي مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُۜ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرٖينَ ﴿٢٩﴾

28. (Ey müşrikler!) Allah size kendinizden bir temsil getirmektedir. Mülkiyetinizde bulunan kölelerden, size verdiğimiz rızık (üzerinde tasarrufta bulunma) konusunda eşit olduğunuz -ve bu hususta kendilerinden, birbirinizden çekindiğiniz gibi çekindiğiniz- ortaklarınız var mı? İşte biz âyetlerimizi, aklını kullanan bir toplum için bu şekilde ayrıntılı olark açıklarız. 29. Ne var ki zulmedenler, bilgisizce kötü arzularına (hevâlarına) uydular. Allah'ın saptırdığını (sapmasına izin verdiğini) kim doğru yola eriştirebilir ki! Onların herhangi bir yardımcısı yoktur.

هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَٓاءَ/***Mülkiyetinizde bulunan kölelerden ortaklarınız var mı?:*** Bu bir temsili anlatımdır (darb-ı mesel). Manası şöyledir: "Siz ey insanlar! Köleleriniz malınıza ve mülkünüze ortak olmazlar. Sosyal statüleri de sizinle eşit değildir. Aynen böyle kulları mülkünde Allah Teâlâ'ya ortaklık etmez, rubûbiyet (rablık) konusunda hiçbir kimse O'na emsallik etmez/edemez." Soru harfinin ("هَلْ/***hel"***) zikredilmesi olumsuzlamada vurgu manasına gelir. Olumsuzlamaya "فَاَنْتُمْ فٖيهِ سَوَٓاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخٖيفَتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ/***Size verdiğimiz rızık (üzerinde tasarrufta bulunma) konusunda eşit olduğunuz -ve bu hususta kendilerinden, birbirinizden çekindiğiniz gibi çekindiğiniz-"*** kavli de girer. Yani siz, hem mallarınız üzerinde tasarruf etmede kölelerinizle eşit değilsiniz hem de aynı konuda sizin emsaliniz hür kimselerden çekindiğiniz gibi onlardan çekiniyor değilsiniz. Çünkü size göre köle bundan daha aşağı ve daha düşüktür.

بَلِ اتَّبَعَ الَّذٖينَ ظَلَمُٓوا اَهْوَٓاءَهُمْ/***Ne var ki zulmedenler, kötü arzularına (hevâlarına) uydular:*** Önceki âyetin manasının muhtevası "بَل/***bel"*** ile kesilmiştir. Sanki Allah şöyle demektedir: "Onların Allah'a şirk koşma konusunda bir delilleri yoktur. Aksine onlar bu konuda bir bilgiye dayanmaksızın hevâlarına uymuşlardır."

فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدّ۪ينِ حَن۪يفًاۜ فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّت۪ي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَاۜ لَا تَبْد۪يلَ لِخَلْقِ اللّٰهِۜ ذٰلِكَ الدّ۪ينُ الْقَيِّمُۗ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَۗ ﴿٣٠﴾ مُن۪يب۪ينَ اِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِك۪ينَۙ ﴿٣١﴾ مِنَ الَّذ۪ينَ فَرَّقُوا د۪ينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًاۜ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾

30. (Resûlüm!) Sen yüzünü hanîf olarak dine; Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah'ın yaratmasında (sünnetullahta) bir değişme yoktur. İşte dosdoğru din (din telakkisi) budur. Ancak insanların çoğu (bunu) bilmez. 31. Hepiniz O'na yönelerek (yüzünüzü dine çevirin). O'na karşı gelmekten sakının, namazı hakkıyla kılın ve şirk koşanlardan olmayın. 32. Ayrıca dinlerini parça parça edip fırkalara ayrılanlardan da (olmayın. Bunlardan) her fırka, kendi anlayışıyla böbürlenmektedir.

فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدّ۪ينِ/***Sen yüzünü dine çevir:*** Dinden maksat İslâm dinidir. Sûrede iki yerde (30 ve 43. âyetler) geçen "yüzün çevrilmesi"nden kasıt, "onu kabul etmek ve ona ihlâsla bağlanmak"tır. "اَقِمْ/***Ekım***" ve "الْقَيِّمُ/***el-kayyimü***" sözcüklerinde cinas çeşitlerinden biri söz konusudur.

فِطْرَتَ اللّٰهِ/***Allah'ın yaratması:*** Bu söz, ***"Allah'ın boyası"***[89] âyetinde olduğu gibi masdar olarak mansubdur yahut gizli bir fiilin mef'ûlüdür. Cümlenin takdiri şöyledir: "Allah'ın fıtratına, yaratış amacına yönelin yahut size Allah'ın fıtratına yönelmek düşer." Allah'ın fıtratından kasıt O'nun yaratmasıdır ki onunla İslâm dini murad edilmiştir. Çünkü Allah yaratılmışları İslâm dini üzere yaratmıştır. Zira onların aklıselimi bunu gerektirir. İnkâr eden birinin inkârı, kendisini aslî fıtratından uzaklaştıran bir hastalıktır. Nitekim Resûlullah şöyle buyurmuştur: ***"Her çocuk fıtrat üzere (Müslüman) doğar. Sonra da ebeveyni onu Yahudi yahut Hristiyan yapar."***[90]

---

89 Bakara 2/138.

90 Buhârî, no: 1319. Hadisin Müslim'deki versiyonu şöyledir: **"Her çocuk ancak fıtrat üzere (Müslüman) doğar."** Bk. Müslim, no: 6926; İbn Hibbân, *Sahîh*, no: 123; Tirmizî, no: 2138. Tirmizî'de hadisin metni şöyledir: ***"Her çocuk millet/din üzere***

لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ/***Lâ tebdile lihalkıllâhi:*** Yani mü'minlik kabilinden Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratın yaratılması konusunda bir değişiklik olmaz. "Allah o fıtratı değiştirmez/değiştirmeyecektir "sözünün manası "Ya Allah insanları başka fıtrat üzere yaratmaz ancak onu ilk yaratıştan sonra insanların ve cinlerin şeytanları değiştirir/değiştirebilir" şeklindedir ya da "Bu fıtratı değiştirmek insanlara düşmez (insanların harcı değildir)" şeklindedir. Buna göre nefiy/olumsuzlama, bir hükümdür, haber değil. Bir görüşe göre bu sadece mü'minlere mahsustur. Yani Allah'ın, imanında sebat etmesine hükmettiği kimse hakkında Allah'ın yaratmasında bir değişiklik olmaz. Başka bir görüşe göre Allah, sünnetullahın değişmesini yasaklamıştır. Hayvanların iğdiş edilmesi, kulaklarının kesilmesi ve benzeri şeyler bu kabildendir.

مُنِيبِينَ اِلَيْهِ/***Hepiniz O'na yönelerek (yüzünüzü dine çevirin):*** "فَاَقِمْ وَجْهَكَ/***Feekım vecheke"*** sözünün hâli olarak mansubdur. Çünkü hitap Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yöneliktir. Maksat o ve ümmetidir. Bundan dolayı onları "مُنِيبِينَ/***münîbîne"*** şeklinde çoğul kılmıştır. Bir görüşe göre o, "Allah'ın fıtratına yönelin" takdirindeki gizli fâil zamirinin hâlidir. Başka bir görüşe göre "فَطَرَ النَّاسَ/***fetara'n-nâse"*** sözünün hâlidir. Ancak bu uzak bir ihtimaldir.

وَاتَّقُوهُ/***O'na karşı gelmekten sakının:*** Bu ve devamındaki emirler, "اَقِمْ وَجْهَكَ/***ekım vecheke"*** cümlesine yahut "فِطْرَتَ اللّٰهِ/***Allah'ın fıtratı"*** sözüne takdir edilen âmile (gizli "ألزموا" fiili) matuftur.

مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ/***Ayrıca dinlerini parça parça edenlerden de (olmayın):*** Buradaki mecrur lafız öncekinin bedelidir. Mana şudur: "Dininizi parçaladınız, onu fırkalara ayırdınız." Yani dininiz hakkında ayrılığa düştünüz. Bu fiil, "المفارقة/müfâraka" kökünden "terlettiniz" anlamında "فارَقُوا/***fârakû"*** şeklinde de okunmuştur.[91] Burada müşrikler

---

doğar. Derken ebeveyni onu Yahudî veya Hıristiyan ya da müşrik yapar." Bunun üzerine "Ey Allah'ın Resûlü! Ya bundan (Yahudi, Hıristiyan ya da müşrik yapılmadan) önce ölenlerin durumu ne olacak?" denilince, Allah Resûlü şöyle buyurdu: ***"Onların (yaşamaları durumunda) ne yapacaklarını ancak Allah bilir."***

91 "فَرَّقُوا" ibaresini A'râf ve Rûm sûrelerinde Hamza ve Kisâî "فَارَقُوا" şeklinde elif ve şeddesiz "rı" ile okurken, diğerleri elifsiz ve "rı" harfini şeddeli olarak "فَرَّقُوا" şeklinde oku-

sözüyle kâfirlerin farklı sınıfları kastedilmiştir. Başka bir görüşe göre burada sözü edilenler, muhtelif fırkalara ayrılan Müslümanlardır. Ancak bu müşrikler sözüyle caiz olmaktan uzaktır. Belki de bu sözü söyleyen En'âm sûresinde (159. âyet) Allah'ın söylediği ***"Muhakkak dinlerini parça parça edenler"*** sözünü söylemiştir. Zira orada da müşriklerden söz edilmemektedir.

وَاِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنيبِينَ اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَٓا اَذَاقَهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً
اِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَۙ ﴿٣٣﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَٓا اٰتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُواۜ
فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ اَمْ اَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا
بِه۪ يُشْرِكُونَ ﴿٣٥﴾ وَاِذَٓا اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَاۜ وَاِنْ تُصِبْهُمْ
سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْد۪يهِمْ اِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴿٣٦﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ
الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٧﴾

33. İnsanların başına bir sıkıntı gelince, Rablerine yönelerek O'na yalvarır, yakarırlar. Sonra Allah, katından onlara bir rahmet (nimet ve bolluk) tattırınca, bir de bakmışsın onlardan bir grup yine Rablerine ortak koşuyor. 34. Kendilerine verdiğimiz nimetlere nankörlük etsinler bakalım! Haydi, (bir süre) faydalanıp sefa sürün. Ancak yakında bileceksiniz! 35. Yoksa kendilerine kat'i bir hüccet/delil indirdik de o delil, onlara şirk koşmalarını mı söylüyor? 36. İnsanlara bir rahmet tattırdığımızda ona sevinirler. Şayet yaptıklarından dolayı başlarına bir fenalık gelse, bir de bakmışsın ümitsizliğe düşüvermişler. 37. Allah'ın rızkı, kullarından dilediğine bol bol, dilediğine de daralttığını görmediler mi? Şüphesiz inanan bir toplum için bunda ibretler vardır.

وَاِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ/***İnsanların başına bir sıkıntı gelince:*** Âyet müşriklere yöneliktir. Çünkü onlar darlık ve zorlukta Allah'a yalvarmakta, rahata erince de O'na ortak koşmaktadırlar.

---

muşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 301. Nitekim daha önce buna değinilmişti.

لِيَكْفُرُوا/***liyekfurû:*** Bu ibare, Ankebût sûresi 66. âyette tefsir edilmişti.

اَمْ اَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا/***Yoksa kendilerine kat'i bir delil mi indirdik?:*** "اَمْ/***Em"*** burada "بَلْ/bel" ve "أ/hemze" manasında kesme/sona erdirme edatıdır. "السلطان/es-Sültânü" kelimesi "hüccet/delil" demektir. Bu söz, "Kitap şunu söylüyor" demende olduğu gibi mecazî anlamda kullanılmıştır. Mana şudur: "Şirk koşmalarının doğruluğuna şahitlik edecek ellerinde bir delil yoktur."

وَاِذَٓا اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً/***İnsanlara bir rahmet tattırdığımızda:*** Bu söz, kendilerine bir iyilik/nimet verildiğinde sevinip şımaran, başına bir musibet geldiğinde de ümitsizliğe düşen kimselere yöneliktir. Burada Allah'ın nasıl "اِذَا/***izâ"*** dediğine, kötülük konusunda da "وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ/***Şayet onlara bir kötülük isabet ederse"*** dediğine bir bak! Çünkü "اِذَٓا/***izâ"*** zarfı, "اِنْ/şayet"in aksine meydana gelmek şartıyla kat'ilik ifade eder. "اِنْ/İn" ise meydana gelmesi durumunda bile şüphe ifade eder. Dolayısıyla bunda, kullara isabet eden iyiliğin kötülükten daha çok olduğuna dair bir işaret vardır.

بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ/***Bimâ kaddemet eydîhim:*** Âyetin manası şudur: "İnsanların başına gelen bela ve musibetler, -başka değil- işledikleri günahlar sebebiyledir."

فَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكٖينَ وَابْنَ السَّبٖيلِۜ ذٰلِكَ خَيْرٌ لِلَّذٖينَ يُرٖيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَٓا اٰتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَا۬ فٖٓي اَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللّٰهِۚ وَمَٓا اٰتَيْتُمْ مِنْ زَكٰوةٍ تُرٖيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ ﴿٣٩﴾ اَللّٰهُ الَّذٖي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمٖيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيٖيكُمْۜ هَلْ مِنْ شُرَكَٓائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِنْ شَيْءٍۜ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ۟ ﴿٤٠﴾

38. O hâlde, akrabaya hakkını ver. Yoksula ve yolda kalmış olana da. Bu, Allah'ın hoşnutluğunu isteyenler için en iyisidir. İşte onlar, evet onlar, kurtuluşa erenlerdir. 39. İnsanların mallarında artış oluştursun diye verdiğiniz herhangi bir

faiz, Allah katında artış oluşturmaz. Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek verdiğiniz zekâta gelince; işte zekâtı veren o kimseler, evet onlar, (sevaplarını ve dünyalıklarını) kat kat artıranlardır. 40. Sizi yaratan sonra sizi rızıklandıran sonra hayatınızı sona erdirecek olan, daha sonra da sizi (tekrar) diriltecek olan Allah'tır. Pekâlâ, sizin (Allah'a eş tuttuğunuz) ortaklarınızdan bunlardan herhangi birini yapabilecek var mı? Allah onların ortak koştuklarından münezzehtir ve yücedir.

فَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ/*O hâlde, akrabaya hakkını ver:* Allah bu sözüyle, yakınlara sıla-i rahim ile ihsanda bulunmayı ve hoş bir sözle dahi olsa onlarla muhabbet etmeyi kastetmektedir.

وَمَٓا اٰتَيْتُمْ مِنْ رِبًا/*Verdiğiniz herhangi bir faiz:* Bu âyetin manası, ***"Allah faizi eksiltip siler, sadakaları ise bereketlendirir"***[92] âyetindeki manaya benzemektedir. Yani mallarınızdan faiz kabilinden verdiğiniz şey, Allah katında artmaz. Buna karşın verdiğiniz zekât ve sadakalar, Allah katında artar ve size (hem dünyada hem de ahirette) fayda verir. Bir görüşe göre maksat, daha fazlasını kendisine versin diye bir kimsenin başka bir kimseye hibede bulunması yahut bir şeyi hediye etmesidir. Bunun caiz olsa bile sevabı yoktur. "**وَمَٓا اٰتَيْتُمْ/*Vemâ âteytüm"*** ibaresi "verdiniz" manasında med/uzatma ile okunduğu gibi "geldiniz" yani "yaptınız" anlamında kasır ile de okunmuştur.[93]

لِيَرْبُوَا/*Li-yerbüve:* Bu fiil, "**لِتُرْبُوا/*li-terbü"*** şeklinde dammeli "te" harfiyle de "**لِيَرْبُوَا/*li-yerbüve"*** şeklinde "ye" harfi ve "vav" harfinin fethasıyla da okunmuştur.[94]

---

92 Bakara 2/276.

93 İbnu'l-Cezerî şöyle demiştir: "ما آتيتم بالمعروف" âyeti (Bakara 2/233) ile buradaki "وَمَٓا اٰتَيْتُمْ مِنْ رِبًا" ayetinde (okunuşta) ihtilaf söz konusudur. "آتيتم" fiilini İbn Kesîr her iki yerde de "gelmek" manasında hemzenin kasrıyla okumuştur. Geri kalan kıraat imamları da "vermek" manasında hemzenin meddiyle okumuştur. Bu imamlar, Rum sûresindeki "وَمَٓا اٰتَيْتُمْ مِنْ زَكٰوةٍ" kavlinin de med ile okunmasında ittifak etmişlerdir. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 260.

94 "لِيَرْبُوَا" Bu fiili, Medineli iki kıraat imamıyla Yakub, muhatap sigasında "te"nin dammesi ve "vav"ın sükûnu ile diğerleri de gaib sigasında "ye" ve "vav"ın fethasıyla okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 385.

فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ/O kimseler, evet onlar, (sevaplarını ve dünyalıklarını) kat kat artıranlardır: "الْمُضْعِف/el-Müd'ıfü" kelimesi "iyilikleri katlayan" anlamına gelir. Bu cümlede gaiplikten muhataplığa çıkması için bir iltifat/yöneliş vardır. Aslında şöyle demesi uygun olur: "Zekât olarak verdiğiniz şeylerin karşılığını siz (Allah'tan) kat kat alacaksınız." Cümlede aynı zamanda bir hazif söz konusudur. Çünkü "مَٓا/***mâ***"ya (mevsûle) dönen bir zamir gerekir. Cümlenin takdiri şöyledir: "Onlar onu (zekâtı) katlayanlardır. Yahut onu verenler karşılığını kat kat alacaklardır."

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِي النَّاسِ لِيُذٖيقَهُمْ بَعْضَ الَّذٖي
عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾ قُلْ سٖيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلُ كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُشْرِكٖينَ ﴿٤٢﴾ فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدّٖينِ
الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴿٤٣﴾ مَنْ
كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۚ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِاَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَۙ ﴿٤٤﴾ لِيَجْزِيَ
الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهٖ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرٖينَ ﴿٤٥﴾

41. İnsanların bizzat kendi elleriyle yaptıkları işler yüzünden karada ve denizde düzen bozulmuştur. Akabinde Allah, belki (yaptıkları bozgunculuktan) dönerler diye yaptıklarının bir kısmını(nın cezasını daha dünyada iken) onlara tattırmıştır. 42. (Resûlüm!) De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın da daha öncekilerin akıbetinin nice olduğunu bir görün. Onların (da sizin gibi) birçoğu müşrik idi." 43. Allah katından, dönüşü olmayan bir gün (kıyamet günü) gelmeden önce yönünü o dosdoğru dine çevir! O gün (insanlar yargılandıktan sonra) bölük bölük ayrılacaklardır. 44. Kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhine olur. Kim de sâlih amel yaparsa, işte böyleleri kendileri için (cennetteki vatanlarını) hazırlamış olurlar. 45. Zira Allah, sâlih ameller yapanlara kendi lütfundan mükâfat verecektir. Şüphesiz O, kâfirleri sevmez.

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ/Karada ve denizde düzen bozulmuştur: Bir görüşe göre "الْبَرّ/**el-berr**" kelimesi "denize uzak memleketler," "الْبَحْر/**el-bahr**" ise "deniz kıyısındaki memleketler"dir. Başka bir görüşe göre "الْبَرّ/**el-berr**" kelimesi "dil/lisan," "الْبَحْر/**el-bahr**" ise "kalp"tir. Ancak bu zayıf bir değerlendirmedir. Doğru olan bunların bildiğimiz kara ve deniz olduğudur. Karada fesadın ortaya çıkması, kıtlık, fitne ve benzeri şeylerin ortaya çıkmasıdır. Denizde fesadın ortaya çıkması ise boğulma, balık kıtlığı, ticaretin kesada uğraması ve benzeri şeylerdir. Bütün bunlar insanların yaptıkları inkâr ve Allah'a karşı gelme gibi şeyler sebebiyledir.

لَا مَرَدَّ لَهُ/Lâ meradde lehû: Yani onun dönüşü yoktur, vukuu mutlaktır.

مِنَ اللهِ/Allah katından: Bu söz "يَأْتِي/**ye'tî**" yahut "لَا مَرَدَّ لَهُ/**lâ meradde lehû**" sözüyle alakalıdır. Yani Allah onu geri döndürmez.

يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ/O gün (insanlar) bölük-bölük ayrılacaklardır: Bu, "fırka/bölük" anlamında "الصدع/es-sad'u" kelimesindendir. Yani onlar, bir grup cennette, bir grup da cehennemde olacak şekilde ayrılacaklardır.

فَلِأَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ/Feli-enfüsihim yemhedûne: Yani kendileri için vatanlarını hazırlamış olurlar. Bu, yatak vb. şeyler hazırlamaktan bir istiâre/kinayedir. Mana şudur: "Onlar, ahirette kendilerine fayda verecek şeyleri yaparlar."

لِيَجْزِيَ/Allah mükâfatlandıracaktır: Bu ibare "يَمْهَدُونَ/**yemhedûne**" yahut "يَصَّدَّعُونَ/**yessaddeûne**" fiiline veya gizli bir fiile mütealliktir.

وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنْ يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذ۪يقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِه۪ وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ
بِاَمْرِه۪ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِه۪ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ
رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَٓاؤُ۫هُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذ۪ينَ اَجْرَمُواۜ وَكَانَ حَقًّا
عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٤٧﴾ اَللّٰهُ الَّذ۪ي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُث۪يرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي
السَّمَٓاءِ كَيْفَ يَشَٓاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسَفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِه۪ۚ فَاِذَٓا اَصَابَ
بِه۪ مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ٓ اِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ يُنَزَّلَ

عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمُبْلِسِينَ ﴿٤٩﴾ فَانْظُرْ اِلٰى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ
الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾

46. Size rahmetinden tattırması, emriyle gemilerin hareket etmesi ve lütfundan (rızkınızı) aramanız için Allah'ın (yağmurların) habercisi olarak rüzgârları göndermesi O'nun (varlık ve kudretinin) delillerindendir. Ola ki şükredersiniz. 47. And olsun, Biz senden önce kendi kavimlerine nice peygamber göndermişizdir. O peygamberler kendilerine açık delilller getirmiş, (buna rağmen) günaha dalanlardan intikam almışızdır. Çünkü mü'minlere yardım etmek de bize düşer. 48. Bulutları harekete geçirmek üzere rüzgârları gönderen, sonra bulutları gökte dilediği gibi yayıp dağıtan, Allah'tır. Nihayet bulutların arasından yağmurun çıktığını görürsün. Allah, yağmuru, kullarından dilediğine nasip edince, bir de bakmışsın onlar sevinivermişler. 49. Oysa onlar, bundan önce, üzerlerine yağmur yağdırılmasından da iyice ümitlerini kesmişlerdi. 50. Allah'ın rahmetinin emarelerine bir bak! Arzı, ölümünün ardından nasıl diriltiyor! Şüphesiz Allah, ölüleri de bu şekilde diriltecektir. O, her şeye kadirdir.

مُبَشِّرَاتٍ/***Mübeşşirâtin:*** Yani bulutlar yağmurları müjdeler/haber verir.

وَلِيُذِيقَكُمْ/***Size tattırması:*** Bu ibare "مُبَشِّرَاتٍ/***mübeşşirâtin***" ibaresine atfedilmiştir. Allah sanki şöyle buyurmaktadır: "Size müjdelemek ve size tattırmak için." Bu ibarenin, "göndermiş olduğu rahmetinden size tattırmak üzere" takdiri ile gizli bir cümleye bağlı olması da muhtemeldir.

وَكَانَ حَقًّا/***Haktır:*** "حَقًّا/***Hakkan***" kelimesi mansubdur. Çünkü "كَانَ/***kâne***"nin haberidir. İsmi ise "نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ/***mü'minlere yardım etmek***" ibaresidir. Bir görüşe göre kelimenin ismi, "intikâm" masdarına giden gizli bir zamirdir.

فَانْتَقَمْنَا/Fentakamnâ: Yani intikam almak hak oldu. Buna göre "حَقًّا/ **hakkan"** lafzı üzerinde durulur, "نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ/**mü'minlere yardım etmek"** de mübteda olur. Ancak bu görüş zayıftır.

فَتُثِيرُ سَحَابًا/Fetusîru sehâben: Yani rüzgârlar bulutları harekete geçirip yayar.

كِسَفًا/Kisefen: Yani parça parça eder. Bu kelime "sin" harfinin sükûnu ile de okunmuştur.[95] Buna göre her iki kelime de çoğuldur. Bir görüşe göre sükûn ile "كِسْفًا/**kisfen"** kelimesi "bulutlar tek parçadır" anlamına gelir.

الْوَدْقَ/el-Vedka: "Yağmur" demektir.

خِلَالِهِ/Hilâlihî: "الخلال/el-Hılâlü" kelimesi "aralarındaki yarık" demektir. Çünkü bulutlar birbirinin arasından geçmektedir. "خِلَالِهِ/**Hılâlihî"** kelimesindeki zamir de buluta gider.

مِنْ قَبْلِهِ/Bundan önce: Bu ibare, tekit/teyit ve insanların kalplerinin süratle ümitsizlikten ümide/sevince dönüşmesini ifade etmek üzere tekrar edilmiştir.

لَمُبْلِسِينَ/Le-müblisîne: "İnsanlar ümitlerini kestikten sonra yağmuru yağdıran O'dur..."[96] âyetinde de işaret edildiği gibi "ümitlerini keserler" demektir.

وَلَئِنْ اَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَاَوْهُ مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ ﴿٥١﴾ فَاِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَٓاءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَٓا اَنْتَ بِهَادِ الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾

51. And olsun, bir rüzgâr göndersek sonra da onun (ekinin rüzgâr yüzünden) sararmış olduğunu görseler, muhakkak

---

95 "كِسَفًا" Bu kelimeyi Ebû Ca'fer ve İbn Zekvân "sin" harfinin sükûnu ile geri kalanlar fethasıyla okumuşlardır. Hişâm'ın görüşü hakkında ihtilaf söz konusudur. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 387.

96 Şûrâ 42/28.

hemen nankörlüğe başlarlar. 52. (Resûlüm!) Elbette sen ölülere (hakikati) duyuramazsın; arkalarını dönüp giderlerken sağırlara o daveti işittiremezsin. 53. Körleri de gittikleri yanlış yoldan (çevirip) doğru yola iletemezsin. (Tıpkı bunun gibi hakikati) ancak tam anlamıyla teslimiyet göstererek âyetlerimize iman edenlere duyurabilirsin.

فَرَاَوْهُ مُصْفَرًّا*/Ve onu sararmış gördüklerinde:* Buradaki zamir (هُ/hû) Allah'ın yağmur sayesinde bitirdiği bitkilere gider. Buna göre mana şöyle olur: "Şayet Allah bir rüzgâr gönderse, bu yüzden bitkiler sararsa elbette insanlar ümitsizliğe kapılarak ve Allah'a itiraz ederek nankörlük ederler." Bir görüşe göre söz konusu zamir rüzgâra gider. Başka bir görüşe göre bulutlara gider. Ancak ilk görüş mana bakımından daha doğrudur.

فَاِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى*/Elbette sen ölülere duyuramazsın:* Âyette kâfirlerin öğüt ve delillere kulak vermediklerine/vermeyeceklerine dair bir istiare vardır. Ayrıca kâfirler his yoksunlukları bakımından ölülere benzetilmiştir.

اَللّٰهُ الَّذٖي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ
مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ وَهُوَ الْعَلٖيمُ الْقَدٖيرُ ﴿٥٤﴾
وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذٰلِكَ كَانُوا
يُؤْفَكُونَ ﴿٥٥﴾ وَقَالَ الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ وَالْاٖيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فٖي كِتَابِ
اللّٰهِ اِلٰى يَوْمِ الْبَعْثِ فَهٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلٰكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾
فَيَوْمَئِذٍ لَا يَنْفَعُ الَّذٖينَ ظَلَمُوا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾

54. Sizi güçsüz yaratan sonra güçsüzlüğün ardından kuvvet veren ve sonra kuvvetin ardından güçsüzlük ve ihtiyarlık veren, Allah'tır. O, dilediği gibi yaratır. O, en iyi bilendir; her şeye gücü yetendir. 55. Kıyamet koptuğu gün, günahkârlar, (dünyada) ancak pek kısa bir süre kaldıklarına dair yemin ederler. İşte onlar, (dünyada da hak ve hakikatten) böyle

döndürülüyorlardı. 56. Kendilerine ilim ve iman verilenler (onlara cevaben) şöyle derler: "And olsun ki siz, Allah'ın kitabında (hükmedildiği üzere) yeniden dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bugün (söz konusu) yeniden dirilme günüdür. Ancak siz onu bilmiyordunuz." 57. Artık o gün, zulmedenlerin (öne sürecekleri) mazeretleri kendilerine fayda vermeyeceği gibi onlardan Allah'ı hoşnut etmeye çalışmaları da beklenmez.

خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ/***Sizi güçsüz yarattı:*** İlk zayıflık, insanın bayağı ve basit bir sudan yaratılması ile çocukluk döneminde zayıf olmasıdır. Diğer zayıflık ise yaşlılıktır. Bu ibare "dad" harfinin fethası ve dammesiyle iki şekilde okunmuştur.[97]

مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ/***(Dünyada) ancak pek kısa bir süre kaldılar:*** Bu, yeminin cevabıdır ve şu manaya gelir: Onlar toprağın altında, kabirde ancak bir saat kaldıklarına dair yemin ederler. Yahut onlar dünyada bir saatten fazla kalmadılar. Bu, onların süreyi kısa bulduklarına delalet eden onlara ait bir sözdür.

كَذٰلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ/***Kezâlike kânû yu'fekûne:*** Yani aynen bu dönüş gibi onlar dünyada eşyayı olduğunun dışında bir hâl üzere görmek suretiyle doğruluktan ve doğruya ulaşmaktan döndürülürler.

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ/***Kendilerine ilim ve iman verilenler (onlara cevaben) şöyle derler:*** Bunlar, kâfirlerin üzerine yemin ettikleri sözlere cevap veren melekler, peygamberler ve mü'minlerdir.

فِي كِتَابِ اللّٰهِ/***Allah'ın kitabında:*** Yani Levh-i Mahfûz'da yahut Allah'ın ilminde. Buna göre câr ve mecrur, "لَبِثْتُمْ/***lebistüm***" sözüyle ilintilidir. Bir görüşe göre, Allah'ın kitabından maksat Kur'ân'dır. Buna göre câr ve mecrur, "أُوتُوا الْعِلْمَ/***ilim verilenler***" sözüyle ilintilidir. Sözde takdim tehir vardır. Buna göre cümlenin takdiri şöyledir: "Allah'ın kitabı konusunda

97 Dânî şöyle demiştir: Ebû Bekir ve Hamza üç yerde "مِنْ ضَعْفٍ" ibaresini "dad" harfinin fethasıyla okumuşlardır. Hafs, Âsım'dan bu şekilde okuduğunu rivayet etmiştir. Ancak kendisi damme ile okuyarak ondan ayrılmıştır. Geri kalan kıraat imamları "dad" harfini damme ile okumuşlardır. Bk. Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*, s. 114.

kendilerine ilim verilenler yani Allah'ın kitabını bilenler şöyle derler." Onların ***"şüphesiz kaldınız"*** sözü kâfirlere yönelik bir hitaptır. Onların "فَهٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ/***işte bugün yeniden dirilme günüdür"*** sözü mukadder bir şartın cevabı olarak onlar için bir deklarasyondur. Takdir edilen cümle şudur: "Şayet ba'si (tekrar dirilmeyi) inkâr ediyorsanız, işte size ba's günü!"

وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ/***Onlardan Allah'ı hoşnut etmeye çalışmaları beklenmez:*** Bu kelime rıza manasında "الْعُتْبَى/el-utbâ"dan gelir. Yani hoşnut etmezler. İstif'âl bâbı burada talep ifade etmez.

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ
بِاٰيَةٍ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾ كَذٰلِكَ
يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ فَاصْبِرْ اِنَّ
وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

58. And olsun ki Biz, bu Kur'ân'da insanlar için her çeşit misale yer vermekteyiz. Faraza, onlara bir mucize getirsen, inkârcılar kesinlikle şöyle diyeceklerdir: "Siz ancak bâtıl şeyler ortaya atmaktasınız." 59. İşte Allah, (hak ve hakikati) bilmeye yanaşmayanların kalplerini böylece mühürler. 60. (Resûlüm!) Sabretmeye devam et. Çünkü Allah'ın vaadi haktır. (Allah'ın vaadinin gerçekleşeceğine) gerçek manada inanmamış olanlar, sakın seni gevşeklik ve kararsızlığa sevk etmesinler!

اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ/***İnne va'dallahi hakkun:*** Yani Allah'ın kâfirlere karşı vaat ettiği yardım/zafer haktır (gerçekleşecektir).

وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ/***Sakın seni gevşeklik ve kararsızlığa sevk etmesin!:*** Bu ibare "الخِفَّة/hafiflik veya gevşeklik" kelimesinden gelir. Yani Resûlüm! Onların sözlerinden dolayı telaşa kapılma.

سُورَةُ لُقْمَانَ

31. LOKMAN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

الٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَك۪يمِۙ ﴿٢﴾ هُدًى وَرَحْمَةً لِلْمُحْسِن۪ينَۙ ﴿٣﴾
اَلَّذ۪ينَ يُق۪يمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَۜ ﴿٤﴾ اُو۬لٰٓئِكَ
عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَر۪ي
لَهْوَ الْحَد۪يثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍۗ وَيَتَّخِذَهَا هُزُواًۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ
مُه۪ينٌ ﴿٦﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا وَلّٰى مُسْتَكْبِراً كَاَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا كَاَنَّ ف۪ٓي
اُذُنَيْهِ وَقْراًۚ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٧﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ
جَنَّاتُ النَّع۪يمِۙ ﴿٨﴾ خَالِد۪ينَ ف۪يهَاۜ وَعْدَ اللّٰهِ حَقّاًۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٩﴾

1. Elif. Lâm. Mîm. 2. İşte bunlar, hikmet dolu Kitab'ın âyetleridir. 3. (Bu âyetler) doğru iş yapan muhsinler için bir hidayet ve rahmet olmak üzere (indirilmiştir). 4. (Muhsinler,) namazı hakkıyla kılarlar, zekâtı verirler; onlar ahirete de kesin olarak iman ederler. 5. İşte onlar, Rableri tarafından gösterilmiş bir hidayet üzeredirler ve onlar, evet onlar kurtuluşa erenlerdir. 6. İnsanlardan öylesi var ki, herhangi bir ilmî delile dayanmadan Allah yolundan saptırmak ve sonra da onu

alay ve eğlence konusu hâline getirmek için boş sözü satın alır. İşte onlar için, evet onlar için alçaltıcı bir azap vardır. 7. Böyle birine âyetlerimiz okunduğu zaman o (âyetlerimizden) sanki bunları işitmemiş; sanki kulaklarında ağırlık varmış gibi kibirlenerek yüz çevirir. Sen de ona yakıcı bir azabın müjdesini ver! 8-9. Şüphesiz, iman edip Allah katında geçerli iş işleyenler için, evet onlar için, içinde devamlı kalacakları ve nimetleri bol cennetler (Naîm cennetleri) vardır. Muhakkak Allah'ın verdiği söz haktır. O, mutlak güç ve hikmet sahibidir.

الْكِتَابِ الْحَكِيمِ/***Hikmet dolu Kitab:*** Bu ibare, Yûnus sûresi 1. âyette tefsir edilmişti.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ/***İnsanlardan öylesi var ki, boş sözü satın alır:*** "لَهْوَ الْحَدِيثِ/***Lehve'l-hadîs"*** ifadesi "şarkı" anlamındadır. Bu hususta Resûlullah ***"Şarkıcıları kiralamak (almak) da kiraya vermek de haramdır"***[98] buyurmuş ve bu âyeti okumuştur. Bir görüşe göre bu âyet, Resûlullah'ı hicveden şarkılar söyleyen şarkıcı bir cariye satın alan Kureyşli biri hakkında nâzil olmuştur. Buna göre satın almak hakiki manadadır. Başka bir görüşe göre, Fârisîlere ait haberleri öğrenen Nadr b. el-Hâris hakkında inmiştir. Bunlar boş sözdür. Boş sözü satın almak, onu söylemeyi ve dinlemeyi sevmek demektir. Buna göre de satın almak bir mecazdır. Diğer bir görüşe göre ***"lehve'l-hadîs"*** ifadesi "bâtıl söz" demektir. Bir başka görüşe göre de "şirk koşmak" demektir. Ancak lafzın manası genel olup bütün bunları kapsamaktadır. Âyetin zahirinde "لَهْو/***lehv"*** kelimesi "لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللهِ/***Allah yolundan saptırmak"*** kavliyle küfre ve dini küçümsemeye izafe edilmiştir. Âyetten kasıt, -kendisinden sonra bir sıfat cümlesiyle tavsif edilmesi sebebiyle- belirli bir şahıstır.

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَاَلْقٰى فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ
تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَٓابَّةٍ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَنْبَتْنَا

98 İbn Mâce, *Sünen*, no: 2168. Hadis *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'de (no: 7805) şöyle geçmektedir: ***"Şarkıcıları satmak da satın almak da helâl değildir."*** Ayrıca bk. Tirmîzî, "Şarkıcıları Satmanın Keraheti Hakkında Gelen Hadisler Babı" 51; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 475; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (XI, 91) hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir.

فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿١٠﴾ هٰذَا خَلْقُ اللّٰهِ فَاَرُونِي مَاذَا خَلَقَ
الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١١﴾

10. Allah, gökleri görebildiğiniz bir direk olmaksızın yarattı, sizi sarsmasın diye de yeryüzüne yüksek dağlar yerleştirip orada her çeşit canlıyı yaydı. Biz, gökyüzünden su indirip orada her faydalı bitkiden bir çift bitirdik. 11. İşte bunlar Allah'ın yarattıklarıdır. Haydi (ey kâfirler!) O'ndan başkasının ne yarattığını bana bir gösterin! Hayır (gösteremezler)! Zalimler açık bir sapıklık içindedirler.

بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا/*Onu direksiz olarak görürsünüz:* Bu ibare Ra'd sûresi 2. âyette geçmişti.

اَنْ تَمِيدَ بِكُمْ/*En temîde biküm:* Yani sarsılmayasınız diye.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ اَنِ اشْكُرْ لِلّٰهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ
وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿١٢﴾ وَاِذْ قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ
يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ
بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْناً عَلٰى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِي
وَلِوَالِدَيْكَ اِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿١٤﴾ وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰى اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا
لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفاً وَاتَّبِعْ سَبِيلَ
مَنْ اَنَابَ اِلَيَّ ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

12. And olsun biz, Lokman'a "Allah'a şükret!" diyerek hikmet verdik. Binaenaleyh, şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden de bilsin ki Allah, Ganî ve Hamîd'dir. 13. Hani Lokman, oğluna öğüt kabilinden "Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür" demişti. 14. Biz insana, anne-babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Çünkü annesi onu nice sıkıntılara katlanarak

taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. Önce Bana sonra da ebeveynine şükret. Dönüş ancak Banadır. 15. Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) Bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme. Buna rağmen, onlarla dünyada iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz ancak banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber vereceğim.

لُقْمٰنَ/**Lokmâne:** Lokman, hikmetli sözler söyleyen bir zattır. Peygamber olup olmadığı konusunda ihtilaf söz konusudur. Hadiste **"Lokman bir peygamber değildir. Ancak o, Allah'ı seven, Allah'ın da kendisini sevip kendisine hikmet verdiği kesin bilgi sahibi bir kuldur"**[99] şeklinde geçmektedir. Rivayete göre o, İsrailoğullarının kadısıdır. Mesleği hakkında ihtilaf vardır. Bir görüşe göre, o bir marangozdur. Bir görüşe göre, terzidir. Başka bir görüşe göre de koyun çobanıdır. Oğlu kâfir biridir ve Müslüman olana kadar ona nasihatte bulunmuştur. Rivayete göre oğlunun adı "Sarân"dır.

وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ/***Biz insana, anne-babasına iyi davranmasını tavsiye ettik:*** Bu ve sonrasındaki âyet, Lokman'ın oğluna yönelik tavsiyeleri bağlamında ona Allah'a şirk koşmayı yasaklamayı teyit eden bir parantez cümlesidir. Bu âyet, Ankebût sûresinde de ifade ettiğimiz gibi Sa'd b. Ebî Vakkâs ve annesi hakkında inmiştir.

حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ/***Annesi onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır:*** Yani annesi onu sıkıntı üstüne sıkıntı çekerek taşıdı. Çünkü çocuk büyüyünce onu taşıyan annenin sıkıntısı artar. Burada kelimenin mansub olması, "تهن وَهْنًا/bitkin düşerek" takdirindeki gizli bir fiil sebebiyledir.

وَفِصَالُهُ/***Ve fisâluhû:*** Yani onun sütten kesilmesi (iki yıl içindedir). Bununla Allah Teâlâ emme süresinin azamisine işaret etmiştir.

---

99 Hadis kitaplarında bu hadisi bulamadım. Ancak tefsir kitaplarında isnadsız olarak mevcuttur. Bk. Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 58; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 4022; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VII, 312.

اَنِ اشْكُرْ/*Şükret diye:* Bu, nasihatin açıklamasıdır. Çocuk sebebiyle onun büyük bir hak sahibi olmasını gerektiren şeylere annenin tahammül ettiğini açıklamak için, nasihat ile onun açıklaması arasında, "**وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ/*sütten ayrılması da iki yıl içinde olur*"** parantez cümlesi bulunmaktadır. Bundan dolayı annenin hakkı, babanın hakkından daha büyük olur.

يَا بُنَيَّ اِنَّهَا اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ اَوْ فِي السَّمٰوَاتِ اَوْ فِي الْاَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾ يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَٓا اَصَابَكَ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ ﴿١٧﴾ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحاً اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾ وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴿١٩﴾

16. (Lokman, öğütlerine şöyle devam etti:) "Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik veya kötülük), bir hardal tanesi küçüklüğünde ve ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, yine de Allah onu (senin karşına) getirir. Gerçek şu ki Allah, Latîf'tir, Habîr'dir. 17. Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelen (belalara) sabret. Doğrusu bunlar, azmi gerektiren işlerdendir. 18. İnsanlara yanağını bükme! (Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme) ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri sevmez. 19. Yürüyüşünde tabiî ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini eşeklerin sesidir."

يَا بُنَيَّ/*Yâ büneyye:* Bu âyet, "Lokman dedi ki: Yavrucuğum!" takdiriyle Lokman'ın sözlerine atıftır.

مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ/*Miskâle habbetin min hardalin:* Yani ağırlığı hardal tanesi kadar (bile olsa). Bununla kastedilen şudur: "Allah, kullarının

amellerinden azını da çoğunu da önüne getirecektir.” Allah amellerin en çoğuna delalet etmek üzere hardal tanesini kullanmıştır.

فِي صَخْرَةٍ/***Fî sahratin:*** Bir görüşe göre ***“sahra”*** ile arzın üzerinde bulunduğu kaya kastedilmiştir. Ancak bu zayıftır. Ancak sözün manası şudur: “Hardal tanesi kadar amel yahut başka bir şey, bir kayanın içi gibi en gizli bir mekânda dahi yapılmış/işlenmiş olsa Allah onu kıyamet günü getirir, sahibinin önüne koyar. Göklerde ve yerin dibinde yapılmış olsa da böyledir.”

وَاصْبِرْ عَلٰى مَٓا اَصَابَكَ/***Ve başına gelen (belalara) sabret:*** Allah bütün musibetlere sabretmeyi emretmiştir. Bir görüşe göre bu, “iyiliği emreden yahut kötülükten men eden kimselerin başına gelen/gelmesi muhtemel belalar” manasına gelir.

مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ/***(Bunlar) azmi gerektiren işlerdendir:*** Allah’ın bununla, emrettiği azmi ve mecburiyeti gerektiren işleri yahut azim ve ciddiyet ehli kimselerin üzerinde ısrar ettiği yüksek ahlâkî değerleri kastetmiş olması muhtemeldir. “العزم/el-Azmü” lafzı bir masdardır ve onunla ism-i mef’ûl kastedilmiştir. Buna göre mana, “Bunlar azmetmeyi gerektiren işlerdendir” şeklinde olur.

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ/***İnsanlara yanağını bükme!:*** “الصعر/es-Su‘ru” kelimesi sözlükte “meyletmek” demektir. Yani insanlara yanağını bükme, üstünlük taslayarak onlardan yüz çevirme.

مَرَحاً/***Merahan:*** Bu lafız İsrâ sûresi 37. âyette tefsir edilmişti.

مُخْتَالٍ/***Muhtâlin:*** Kendini beğenmekten ism-i fâildir.

وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ/***Yürüyüşünde tabiî ol:*** Yani yürüyüşünde mutedil ol, asla aceleci olma. Çünkü bu havailiğe ve hafifliğe delalet eder. Yürüyüşünde çok yavaş da olma. Bu da böbürlenmeye ve kibre delalet eder.

اَلَمْ تَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ
نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةًۜ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى

وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ ﴿٢٠﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا
وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَا اَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٢١﴾

20. Allah'ın, göklerde ve yerdeki (nice varlık ve imkânları) sizin emrinize verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmediniz mi? Buna rağmen, insanlar içinde, -bir bilgisi, bir rehberi ve aydınlatıcı bir kitabı olmadığı hâlde- Allah hakkında tartışan kimseler vardır. 21. Onlara "Allah'ın indirdiğine uyun" denildiğinde "Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız" derler. Ya şeytan, kendilerini alevli ateşin azabına çağırıyor idiyse!

نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً/***Nimetlerini açık ve gizli (ihsan ettiğini):*** Açık olan nimetler, sağlık, mal-mülk ve benzeri şeylerdir. Gizli olan nimetler ise insanların mahiyetini kavrayamadıkları nimetlerdir. Çirkin amellerin gizlenmesi bunlardandır. Bir görüşe göre, açık olan nimetler, dünya nimetleridir, gizli olan nimetler ise ahiret nimetleridir. Ancak lafız, tümüyle bunlardan daha geneldir.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ/***Buna rağmen Allah hakkında tartışan kimseler vardır:*** Bu âyet, Nadr b. el-Hâris ve benzerleri hakkında inmiştir.[100]

اَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيرِ/***Ya şeytan, kendilerini alevli ateşin azabına çağırıyor idiyse!:*** İbarenin manası şudur: "Şeytan onları cehenneme çağırmış olsa da mı onlara uyacaklar?"

وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُٓ اِلَى اللّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ
الْوُثْقٰى وَاِلَى اللّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ ﴿٢٢﴾ وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنْكَ كُفْرُهُ
اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ
﴿٢٣﴾ نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلاً ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ اِلٰى عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٢٤﴾

---

100 İbn Atiyye şöyle demiştir: Nakkâş şöyle demiştir: "İşaret, Nadr b. el-Hâris ve benzerlerine yöneliktir. Çünkü onlar Allah'ı inkâr edip putları O'na ortak koşmuşlardır." Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 408.

22. Her kim kendini -bir muhsin olarak- Allah'a teslim ederse, (o) gerçekten en sağlam kulpa yapışmıştır. Zaten bütün işlerin sonu Allah'a varır. 23. (Resûlüm!) İnkâr edenin inkârı seni üzmesin. Onların dönüşü ancak Bizedir. İşte o zaman yaptıklarını kendilerine haber veririz. Şüphesiz Allah, kalplerde olanı en iyi bilendir. 24. Onları biraz faydalandırır sonra kendilerini ağır bir azaba sürükleriz.

وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُٓ اِلَى اللّٰهِ/*Her kim kendini -bir muhsin olarak- Allah'a teslim ederse:* "**يُسْلِمْ/*Yüslim"*** fiili, "bağlamak yahut teslim etmek ya da itaat etmek" anlamına gelir.

وَجْهَهُ/*Vechehû:* "الوجه/el-Vech/yüz" burada "kasıt/amaç" anlamındadır.

بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى/*Bi'l-urveti'l-vüskâ:* Bu ibare, Bakara sûresi 256. âyette tefsir edilmişti.

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ
اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ
الْحَمِيدُ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ اَنَّ مَا فِي الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ
مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٧﴾
مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٢٨﴾

25. Şayet onlara "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, elbette "Allah (yarattı)" derler. Sen "Hamd de yalnız Allah'a mahsustur" de. Buna rağmen onların çoğu (hak ve hakikati) bilmez. 26. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Gerçek şu ki Allah, gerçek ganî ve övülmeye lâyık olanın ta kendisidir. 27. Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz katılarak (mürekkep olsa) yine Allah'ın sözleri (yazmakla) tükenmez. Şüphe yok ki Allah Azîz ve Hakîm'dir. 28. (Ey insanlar!) Sizin yaratılmanız da (tekrar)

diriltilmeniz de ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir. Gerçek şu ki Allah, en iyi işiten ve en iyi görendir.

قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ/***"Hamd/övgü de yalnız Allah'a mahsustur" de:*** Bu ve sonrası Ankebût sûresi 63. âyette tefsir edilmişti.

وَلَوْ اَنَّ مَا فِي الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ/***Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa:*** Âyet, Allah'ın kelimelerinin çokluğunu haber vermektedir. Amaç da Allah'ın ilminin genişliğidir. Âyetin manası şudur: "Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem, deniz ve yedi (birçok) deniz de ona döküldüğü hâlde mürekkep olsa ve bununla Allah'ın kelimeleri yazılsa, ağaçlar ve denizler mutlaka biter, Allah'ın kelimeleri ise bitmez. Çünkü ağaçlar ve denizler mütenâhî/sonludur, Allah'ın kelimeleri (ilmi) ise namütenâhi/sonsuzdur."

Şayet "Niçin Allah Kehf sûresinde olduğu gibi 'قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا/***Kul lev kâne'l-bahru midâden***' şeklinde 'والبحر مدادا/denizler mürekkep olsa' demedi?" denilecek olursa, buna "Bu ibare 'يَمُدُّهُ/***yemüdduhû***' sözüyle Kehf sûresindeki ibareden daha zengindir" diye cevap verilir. Çünkü bu, senin "مدّ الدواة وأمدّها/Diviti/hokkayı uzattı ve onu verdi" demen kabilinden bir şeydir.

Şayet "Allah niçin genellik ifade eden bir cins isim ile 'مِنْ شَجَرٍ/min şecerin' demedi de 'مِنْ شَجَرَةٍ/***min şeceratin***' dedi?" denilirse, buna "Allah, bir tanesi bile dışarda kalmayacak şekilde ağaç cinsinin tafsilatını murad etmiştir" şeklinde cevap verilir.

Şayet "Allah niçin cemi kesret ile 'Allah'ın kelâmı' demedi de ***'Allah'ın kelimeleri'*** dedi?" denilirse buna da "Bu daha beliğdir. Çünkü azlık çoğulu olmasına rağmen Allah'ın kelimeleri bitmediği zaman, cemi kesret nasıl bitsin?" şeklinde cevap verilir. Rivayete göre bu âyet, Yahûdilerin "Bize Tevrat verildi, bütün ilimler ondadır" demeleri üzerine onların elinde bulunan Tevrat'ın çoğun birazı olduğuna delalet etmek üzere nâzil olmuştur. Buna göre âyet Medine'de nâzil olmuştur. Bir görüşe göre bu âyetin nüzûl sebebi, Kureyş'in "Kur'ân bitip tükenecektir" demesidir.

مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ/Sizin yaratılmanız da (tekrar) diriltilmeniz de ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir: Bu, Allah'ın insanları tekrar diriltmeye kâdir olduğuna dair bir açıklama ve bunu uzak/imkânsız görenlere yönelik bir cevaptır.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرٖٓي اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى وَاَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبٖيرٌ ﴿٢٩﴾
ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ
الْعَلِيُّ الْكَبٖيرُ ﴿٣٠﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ الْفُلْكَ تَجْرٖي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللّٰهِ
لِيُرِيَكُمْ مِنْ اٰيَاتِهٖ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣١﴾ وَاِذَا
غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصٖينَ لَهُ الدّٖينَ فَلَمَّا نَجّٰيهُمْ اِلَى
الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَٓا اِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٢﴾

29. Bilmez misin ki Allah geceyi gündüze ve gündüzü geceye katmaktadır. Güneşi ve ayı da emri altına almıştır. Bunların her biri belli bir vadeye (kıyamete) kadar hareketine devam eder. Ve Allah yaptıklarınızdan haberdardır. 30. Evet, öyledir. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. Şüphesiz O'ndan başka el açtıkları ise bâtıldır. Gerçekten Allah, evet o, çok yüce, çok büyüktür. 31. Size, varlığının delillerini göstermek üzere gemilerin Allah'ın lütfuyla denizde yüzdüğünü görmedin mi? Şüphesiz bunda, çok sabreden ve çok şükreden herkes için ibretler vardır. 32. Dağlar gibi dalgalar onları kuşattığı zaman, dini tamamen Allah'a has kılarak (ihlâsla) O'na yalvarırlar. Allah onları karaya çıkararak kurtardığı vakit içlerinden kimi orta yolu tutar. Zaten bizim âyetlerimizi ancak nankör hâinler inkâr ederler.

يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ/Allah geceyi gündüze ve gündüzü geceye katar: Yani onlardan birinden eksiltip diğerine eklemek yahut gecenin karanlığını gündüzün aydınlığına, gündüzün aydınlığını gecenin karanlığına katmak suretiyle birini diğerine katar.

كُلٌّ يَجْرٖٓي اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى/Bunların her biri belli bir vadeye kadar hareketine devam eder: Yani onlardan her biri kıyamete kadar hareketine devam eder.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ/Evet öyledir. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir: "Be" harfinin sebebiyye yahut mananın "Bu, Allah'ın kendisinin hak olduğuna şahit olmasından dolayıdır" şeklinde olması muhtemeldir.

بِنِعْمَتِ اللّٰهِ/Allah'ın lütfuyla: Allah'ın bununla gemilerin taşımış olduğu yiyecekleri ve ticaret mallarını kastetmiş olması muhtemeldir. Buna göre "be" harfi ek yahut refakat içindir. Ya da Allah bununla rüzgârı murad etmiştir. Bu durumda "be" harfi, sebebiyye olur.

صَبَّارٍ شَكُورٍ/Sabbârin şekûr: Bunlar "صابر/sabreden" ve "شاكر/şükreden" kelimelerinin mübalağa sigasıdır.

كَالظُّلَلِ/Ke'z-zuleli: Bu kelime, "ظلّة/tente/örtü" kelimesinin çoğuludur. O, yukarıdan seni örten şeydir. Allah dalgayı yükseldiği, büyük olduğu ve nihayet insanı örttüğü zaman buna yani dağa benzetmiştir.

فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ/Onlardan kimi orta yolu tutar: "المقتصد/el-Müktasıdü" kelimesi "işin orta olanı" demektir. Allah'ın bununla, küfründe orta/ılıman olan, azıtmamış bir kâfiri yahut imanında orta seviyede olan bir mü'mini kastetmiş olması muhtemeldir. Çünkü denizde kişinin taşımış olduğu ihlâs/samimiyet, ondan kaybolur. Bir görüşe göre, müktasid/vasat insan, "denizde Allah'a verdiği sözü karaya çıkınca tutan mü'min" demektir.

خَتَّارٍ/Hattârin: Bu kelime, "gadri/kalleşliği şiddetli olan kalleş/hain" demektir. Böyle söylenmesinin sebebi, onun, kalleşlik ederek Allah'ın nimetlerini inkâr etmesidir.

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْماً لَا يَجْزٖي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهٖۘ وَلَا
مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنْ وَالِدِهٖ شَيْـٔاًۜ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ
الدُّنْيَاۙ وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ﴿٣٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِۚ

وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَۚ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْاَرْحَامِۜ وَمَا تَدْر۪ي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ
غَداًۜ وَمَا تَدْر۪ي نَفْسٌ بِاَيِّ اَرْضٍ تَمُوتُۜ اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ خَب۪يرٌ ﴿٣٤﴾

33. Ey insanlar! Rabbinize karşı müttakî olun. Ne babanın evladına ne evladın babasına herhangi bir fayda sağlayamayacağı günü hesaba katın. Bilin ki, Allah'ın vaadi haktır. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve sakın şeytan ve nefsiniz, Allah ile (Allah'ın affına güvendirerek) sizi kandırmasın. 34. Kıyametin vaktiyle ilgili bilgi ancak Allah'ın katındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz Allah, her şeyi en iyi bilendir, her şeyden en iyi haberdar olandır.

لَا يَجْز۪ي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِه۪/***Baba, evladına bir fayda sağlamaz:*** Yani hiçbir baba evladı için bir şey ödemez. Buna göre mana şudur: "Baba evladına hiçbir fayda sağlayamaz ve ondan hiçbir günahın cezasını/hasarı da kaldıramaz."

وَلَا مَوْلُودٌ/***Velâ mevlûdün:*** Yani nasıl baba evladı için bir şey yapmaya kâdir değilse, aynı şekilde evlat da ebeveyni için bir şey yapmaya muktedir değildir.

الْغَرُورُ/***el-Garûr:*** "Şeytan" demektir. Bir görüşe göre "ümit/beklenti ve erteleme/oyalama" demektir.

عِلْمُ السَّاعَةِ/***Ilmü's-sâati:*** Kıyametin ne zaman kopacağına dair bilgi Allah'a aittir. Çünkü buna ait bilgi yalnızca Allah'ın bilebileceği konulardandır. Bundan sebep bu konu hadiste şöyle geçmektedir: Resûlullah ***"Gaybın anahtarları beştir"*** buyurmuş ve bu âyeti okumuştur"[101]

مَاذَا تَكْسِبُ غَداً/***Mâ zâ teksibü gaden:*** Yani hiç kimse iyilik yahut kötülük veya mal ya da evlat yahut da benzeri şeyler cinsinden yarın ne elde edeceğini bilemez.

101 Buhârî, no: 4351; Müslim, no: 106; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 411; Tirmizî, no: 3278; *Sahîhu İbn Huzeyme*, no: 2244; *Sahîhu İbn Hibbân*, no: 159.

سُورَةُ السَّجْدَةِ

32. SECDE SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

الٓمٓۚ ﴿١﴾ تَنْز۪يلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ ف۪يهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَم۪ينَۜ ﴿٢﴾ اَمْ يَقُولُونَ
افْتَرٰيهُۚ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْماً مَٓا اَتٰيهُمْ مِنْ نَذ۪يرٍ مِنْ قَبْلِكَ
لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣﴾ اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا ف۪ي
سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِۜ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِه۪ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَف۪يعٍۜ اَفَلَا
تَتَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَٓاءِ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ ف۪ي يَوْمٍ
كَانَ مِقْدَارُهُٓ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٥﴾ ذٰلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَز۪يزُ
الرَّح۪يمُۙ ﴿٦﴾ اَلَّذ۪ي اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ ط۪ينٍۚ
﴿٧﴾ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَٓاءٍ مَه۪ينٍۚ ﴿٨﴾ ثُمَّ سَوّٰيهُ وَنَفَخَ ف۪يهِ مِنْ
رُوحِه۪ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَۜ قَل۪يلاً مَا تَشْكُرُونَ ﴿٩﴾

1. Elif. Lâm. Mîm. 2. Bu Kitab'ın, Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olduğunda şüphe yoktur. 3. "Onu Peygamber uydurdu" diyorlar öyle mi? Hayır! O, belki doğru yolu bulurlar diye senden önce kendilerine herhangi bir uyarıcı (peygamber) gelmemiş bir kavmi uyarman için Rabbin tarafından gönderilen

hak (Kitap)tır. 4. Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri altı günde (devirde) yaratan, sonra Arş'a istivâ eden Allah'tır. O'ndan başka ne bir dost ne de bir şefaatçiniz vardır. Hâlâ düşünüp öğüt almaz mısınız? 5. Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra (söz konusu işler) sizin sayageldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde O'nun huzuruna çıkar. 6. Allah, görülmeyeni de görüleni de bilen, mutlak güç ve merhamet sahibi olandır. 7. O (Allah) ki, yarattığı her şeyi güzel yaratmış ve insanın yaratılmasına çamurdan başlamıştır. 8. Sonra onun zürriyetini, zayıf bir suyun özünden üretmiştir.

9. Sonra onu bir şekle sokmuş, ona kendi ruhundan üflemiştir. Dahası sizin için kulaklar, gözler, kalpler yaratmıştır. (Buna rağmen) ne kadar az şükrediyorsunuz!

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ/***Tenzîlü'l-Kitâbi:*** Yani Kur'ân'ın indirilmiş olduğunda.

لَا رَيْبَ فِيهِ/***Lâ raybe fîhi:*** Yani onun Allah'ın katından geldiğinde şüphe yoktur. Burada şüphenin nefyi (reddi), ehl-i hak itikadına ve işin aslına binaendir, ehl-i bâtılın itikadına binaen değil.

مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ/***Âlemlerin Rabbi tarafından:*** Bu ibare "تَنْزِيلُ/***tenzîlü"*** kelimesine bağlıdır.

اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ/***"Onu Peygamber uydurdu" diyorlar öyle mi?:*** "و/ Vav" zamiri Kureyş kabilesine işaret eder. "اَمْ/***Em"*** de "بل/bel ve "أ/soru hemzesi" manasına gelir.

لِتُنْذِرَ/***Uyarman için:*** Mâkabline yahut gizli bir ibareye bağlıdır.

قَوْماً مَّا اَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ/***Kavmen mâ etâhüm min nezîrin:*** Yani İsa *aleyhisselâm* zamanından bu güne değin kendilerine herhangi bir uyarıcı (peygamber) gelmemiş bir kavmi (uyarman için). Nitekim İsa *aleyhisselâm*'dan önce İbrahim *aleyhisselâm* ve diğer peygamberler gelip geçmişti. İsa'dan sonra bu insanlar için süreç uzayınca aleyhlerine delil olsun diye onları uyarmak üzere peygamber göndermiştir.

ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ/Sonra Arş'a istivâ eden Allah'tır: Bu, A'râf sûresinde açıklanmıştı.

مَا لَكُمْ مِنْ دُونِه۪ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَف۪يعٍ/O'ndan başka ne bir dost ne de bir şefaatçiniz vardır: Şefaat iki açıdan nefyedilmiştir.

Birincisi: Kâfirlere yönelik şefaat nefyedilmiştir ki bu, mutlak manada yoktur.

İkincisi: Mü'minlere yönelik şefaattir ki bu da ***"O'nun izni olmaksızın hiç kimse şefaat edemez"***[102] âyetine göre ancak Allah'ın izni ile gerçekleşebilir.

يُدَبِّرُ الْاَمْرَ/Yüdebbiru'l-emra: Yani (Allah) her işi düzenleyip yürütür. Bir görüşe göre, itaat cinsinden emrettiklerini düzenleyip yürütür. Ancak ilk görüş daha doğrudur.

مِنَ السَّمَٓاءِ اِلَى الْاَرْضِ/Mine's-semâi ile'l-ardi: Yani düzenleyip hükmettiği şeyleri gökten yeryüzüne indirir.

ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ ف۪ي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُٓ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ/Sonra (söz konusu işler) sizin sayageldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde O'nun huzuruna çıkar: Bu hususta İbn Abbâs şunları söylemiştir: "Âyetin manası şudur: Allah hükmettiği şeyleri gökten yere gönderir. Sonra bunların haberi, şayet insan tarafından normal bir yürüyüşle yürünecek olsa süresi bin yıl olan dünya günlerinden bir günde O'na yükselir. Çünkü gök ile yeryüzü arası beş yüz yıldır. İşin yeryüzüne inmesi ile semaya çıkması arasındaki zaman da bin yıldır."[103] Bir görüşe göre Allah, insanlara göre bin senenin işlerini meleklere söyler. Bu, Allah'ın günlerinden bir gündür. Onlar işlerini tamamlayınca onlara bir mislini daha yükler. Mana şudur: "İşler bu süre zarfında O'nun indinde planlanır sonra onu diğeri takip eder. Çünkü işlerin akıbeti O'na döner." Buna göre "العروج/urûc," işlerin O'na dönmesinden ibarettir.

---

102 Yunus 10/3.
103 Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 231.

عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ/*Allah, görülmeyeni de görüleni de bilendir:* Gayb/görülmeyen, yaratılmışlara gizli olan şeylerdir. Şehâdet ise görüp müşahede ettikleri şeylerdir.

اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ/*O (Allah) ki, yarattığı her şeyi güzel yaratmış:* Yani Allah, bütün yaratılmışları iyi ve mükemmel yaratmıştır. "خَلَقَهُ/***Halakahû***" lafzı bedel olarak "lam" harfinin sükûnu ile de okunmuştur.[104]

وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طِينٍ/*İnsanın yaratılmasına çamurdan başlamıştır:* Yani Allah Teâlâ, Âdem'in yaratılmasına çamurdan başlamıştır.

نَسْلَهُ/*Neslehû:* Yani onun zürriyetini "مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ/***zayıf bir suyun özünden üretmiştir.***" Zayıf bir suyun özünden yani meniden üretmiştir. "السلالة/es-Sülâletü" kelimesi "سلّ-يسُلّ/selle-yesüllü" fiilinden türemiştir. Sanki su, yavaş yavaş insandan çıkmaktadır. "المهين/el-Mehînü" kelimesi de "zayıf" demektir.

ثُمَّ سَوّٰيهُ/*Sümme sevvâhü:* Sonra onu bir düzene sokmuştur.

وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ/*Ona kendi ruhundan üflemiştir:* Bu, insana hayat vermeyi anlatan bir ifadedir. Ruhun Allah'a izafe edilmesi, mülkün sahibine izafe edilmesi gibidir. Bununla yetkinlik kastedilmiştir. Çünkü ruhun mahiyetini Allah'tan başkası bilmez.

وَقَالُٓوا ءَاِذَا ضَلَلْنَا فِي الْاَرْضِ ءَاِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَد۪يدٍۜ بَلْ هُمْ بِلِقَٓاءِ رَبِّهِمْ
كَافِرُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذ۪ي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلٰى
رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُؤُ۫سِهِمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْۜ رَبَّنَٓا اَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحاً اِنَّا مُوقِنُونَ ﴿١٢﴾
وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰيهَا وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنّ۪ي لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ

---

104 "خلقه" lafzını Nâfi ve Kûfeli kıraat imamları (Âsım, Hamza, Kisâî ve Ebû Ca'fer) "lam" harfinin fethasıyla, geri kalanlar sükûnuyla okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 387.

مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ ﴿١٣﴾ فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَٓاءَ يَوْمِكُمْ
هٰذَاۚ اِنَّا نَسِينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

10. Onlar "Biz gerçekten toprakta kaybolup gittiğimiz zaman mı yeniden yaratılacağız?" derler. Aslında (bunu söylemekle) Rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler. 11. De ki: "Size vekil kılınan ölüm meleği canınızı alacak sonra Rabbinize döndürüleceksiniz." 12. Keşke günahkârların, Rableri huzurunda başlarını öne eğerek "Rabbimiz! Hem gördük hem de duyduk, şimdi bizi (dünyaya) geri gönder de iyi işler yapalım. Artık kesin olarak inandık" diyecekleri zamanı görsen! 13. Biz dileseydik, elbette herkese hidayetini verirdik. Ancak "Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım" diye Benden kesin söz çıkmıştır. 14. (O gün onlara şöyle diyeceğiz:) "Bu güne kavuşmayı unutmanızın cezasını şimdi tadın bakalım! Doğrusu Biz de sizi unuttuk, yaptıklarınıza karşılık ebedî azabı tadın!"

ءَاِذَا ضَلَلْنَا فِي الْاَرْضِ/***Eizâ dalelnâ fi'l-ardi:*** Yani telef olup toprak olduğumuz zaman mı yeniden yaratılacağız? Kâfirlerden hikâye edilen bu sözün manası, tekrar diriltilmeyi imkânsız görmektir. "اِذَا/***İzâ"*** lafzındaki âmil, onların "Gerçekten yeniden yaratılacak mıyız?" sözündeki manadır. Sözün takdiri, "Tekrar diriltilecek miyiz?" şeklindedir.

يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ/***Ölüm meleği canınızı alacaktır:*** Onun adı Azrail'dir. Emrinde melekler vardır.

وَلَوْ تَرٰى/***Keşke görseydin:*** "لَوْ/***Lev"*** edatının temenni için getirilmiş olması muhtemeldir. Buna göre, onun Allah hakkındaki te'vili daha önce zikredildiği üzere teraccî/beklemek anlamındadır. Yahut imtina etmek (ayrıntıya girmekten kaçınmak) için getirilmiş olması muhtemeldir. "لَوْ/***Lev"*** edatının cevabı da mahzûftur. Buna göre âyetin takdiri şöyledir: "Eğer mücrimlerin ahiretteki hâlini görseydin elbette korkunç bir durum görmüş olurdun."

نَاكِسُوا رُؤُسِهِمْ/***Başlarını önlerine eğdikleri hâlde:*** Bu, zillete, kedere ve pişmanlığa yönelik bir ifadedir.

رَبَّنَا اَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا/***Rabbimiz! Hem gördük hem de duyduk:*** Âyetin takdiri şudur: "Rabbimiz gerçekten hakikatleri kavradık!" derler.

وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰيهَا/***Biz dileseydik elbette herkese hidayetini verirdik:*** Yani şayet Allah bütün yaratılmışlara hidayet etmek isteseydi elbette bunu yapardı. Çünkü O, kalplerine imanı yerleştirmek, şeytanları ve şehevî duyguları onlardan uzaklaştırmak suretiyle bunu yapmaya kâdirdir. Fakat O, dilediğinin yoldan çıkmasına, dilediğinin de doğru yola ulaşmasına müsaade eder.

فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ/***Fezûkû bimâ nesîtüm:*** Yani onlara "Terk ettiğiniz amellerinizin cezasını tadın" denilir. "النسيان/Unutmak" burada "الترك/terk etmek" manasına gelir.

اِنَّمَا يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا الَّذِينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّداً وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ
وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿١٥﴾ تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ
خَوْفاً وَطَمَعاً وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿١٦﴾ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا اُخْفِيَ
لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾ اَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِناً
كَمَنْ كَانَ فَاسِقاً لَا يَسْتَوُنَ ﴿١٨﴾ اَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوٰى نُزُلاً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَاَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا
فَمَأْوٰيهُمُ النَّارُ كُلَّمَا اَرَادُوا اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا اُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا
عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ
الْاَدْنٰى دُونَ الْعَذَابِ الْاَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ
ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ اَعْرَضَ عَنْهَا اِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾

15. Bizim âyetlerimize ancak, kendilerine söz konusu âyetlerle öğüt verildiğinde secdeye kapanan ve Rablerini hamd ile tesbih edenler iman ederler. Dahası onlar büyüklük taslamazlar. 16.

Onların vücutları yataklardan uzaklaşır, Rablerine korku ve umutla yalvarır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar. 17. Ve hiç kimse, yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne tür nimetler saklandığını bilemez. 18. Öyle ya, mü'min olan, yoldan çıkmış kimse gibi olur mu? (Elbette) bunlar bir olmazlar. 19. İman edip sâlih ameller yapanlara gelince; onlar için yaptıklarına karşılık olarak barınmak üzere Me'vâ cennetleri (köşkler) vardır. 20. Yoldan çıkanlar ise onların barınacakları yer ateştir. Oradan ne zaman çıkmak isteseler geri döndürülürler ve kendilerine "Yalanlayıp durduğunuz cehennem azabını tadın!" denilir. 21. Elbette onlara en büyük azaptan önce, belki dönerler (iman ederler) diye en yakın azaptan tattıracağız. 22. Rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çevirenden daha zalim kim olabilir! Gerçek şu ki Biz, günahkârlardan intikam alırız.

تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ/Onların vücutları yataklardan uzaklaşır: "**تَتَجَافٰى/Tetecâfâ**" "kalkar" demektir. Âyetin manası şöyledir: "Onlar çokça nafile namaz kılmak için geceleyin yataklarını terk ederler." Kim yatsı ve sabah namazlarını cemaatle kılarsa muhakkak o, bütün gece nafile namaz kılmış gibi sevap kazanır.[105]

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَٓا اُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ/Ve hiç kimse, yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne tür nimetler saklandığını bilemez: Yani hiç kimse Allah'ın kendisine vereceği nimetleri ve bu nimetlerin miktarını bilemez. "**اُخْفِيَ/Ühfiye**" fiili -onu söyleyen Allah'ın fiili kabul edilerek- "ye" harfinin sükûnu ile de okunmuştur.[106]

---

105 Abdurrahmân b. Ebî Amre şöyle demiştir: Osman b. Affan *radıyallahu anh* akşam namazından sonra mescide girdi ve tek başına oturdu. Ben de varıp yanına oturdum. Bana şöyle dedi: Ey kardeşimin oğlu! Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i şöyle buyururken dinledim: ***"Kim yatsı namazını cemaatle kılarsa sanki o gecenin yarısında nafile namaz kılmış gibi olur. Kim de sabah namazını cemaatle kılarsa gece boyu namaz kılmış gibi olur."*** Müslim, no: 1523.

106 "مَٓا اُخْفِيَ" Yakup ve Hamza "ye" harfinin sükûnu ile, geri kalanlar fethası ile okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 387.

أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِناً/**_Efemen kâne mü'minen:_** Yani mü'minler ve fasıklar her konuda eşit olur mu? Bir görüşe göre Ali b. Ebî Tâlib ve Ukbe b. Ebî Muayt bir olur mu?

ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ/**_Yalanlayıp durduğunuz cehennem azabını tadın!:_** "الَّذِي/**_Ellezî_**" azabın sıfatıdır. Bundan dolayı "بِهِ/**_bihî_**" sözündeki zamir ona dönmüştür.

Şayet "Niçin burada 'azap' kelimesine bir sıfat ve ona dönen bir zamir, Sebe sûresinde ise 'فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعاً وَلَا ضَراًّ وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ/**_(Ey tapanlar ve tapılanlar!) Artık bugün birbirinize ne fayda sağlayabilirsiniz ne de zarar verebilirsiniz. Zulmedenlere şöyle diyeceğiz: Yalanlayıp durduğunuz ateşin azabını tadın bakalım!'_**[107] âyetinde 'ateş/cehennem' kelimesine bir sıfat ve ona dönen bir zamir getirildi?" denilirse buna üç şekilde cevap verilir.

Birincisi: Burada yani Secde sûresindeki "وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنٰى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ/**_Elbette onlara en büyük azaptan önce, belki dönerler (iman ederler) diye en yakın azaptan tattıracağız_**" âyetinde tekraren zikredilmesi sebebiyle azap kelimesine -önemine binaen- sıfat getirilerek ayrıcalık yapılmıştır.

İkincisi: Secde sûresinde ateş/cehennem daha önce zikredilmişti. Bundan sonra aslolan da onun zamirle zikredilmesiydi. Fakat Allah zamir yerine açık ismi koymuştur. Nasıl zamir tavsif edilmezse, onun yerine konulan kelime de -ki o ateş/cehennemdir- tavsif edilmemiştir. Bu sebeple Allah "azabı" -ism-i mevsûl ile- tavsif etmiş, "ateşi" tavsif etmemiştir.

Üçüncüsü: Bu, en güçlü olanıdır. Zira Allah, Secde sûresinde ateşi tavsif etmekten kaçınmış, azabı tavsif etmiştir. Allah bunu daha önce zikredildiği için yapmıştır. Mesela; sen bir şeyi söylediğinde ve sonra onu tekrar ettiğinde, onun tavsif edilmesi caiz olmaz. Bu, senin şu sözüne benzer: "رأيتُ رجلا فأكرمتُ الرّجلَ/Bir adam gördüm ve adama ikramda bulundum." Yani adam kelimesinin başka birisi olduğu anlaşılmasın diye tekrar edilip betimlenmesi/tavsif edilmesi caiz olmaz.

---

107 Sebe 34/42.

وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْاَدْنٰى/*Ve elbette onlara en yakın azaptan tattıracağız:* Yani onlara açlık ve dünyada birtakım musibetler tattıracağız. Bir görüşe göre, bunun Bedir günü öldürülmeleri kastedilmiştir. Başka bir görüşe göre, kabir azabı kastedilmiştir. Ancak bu, "لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ/***Belki dönüp iman ederler***" âyetine istinaden uzak ihtimaldir.

اِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ/*Gerçek şu ki Biz, günahkârlardan intikam alırız:* Bu, Rabbinin âyetlerini zikredip sonra onlardan yüz çeviren kimse/kimselere yönelik bir tehdittir. Aslında ifade, "انا منه منتقمون/Muhakkak biz ondan intikam alacağız" şeklinde idi. Fakat Allah, "الْمُجْرِمِينَ/***günahkârlar***" kelimesini suçlarını ifade etmek için zamirin yerine koymuş, ayrıca mecrur olan bu ismi ("الْمُجْرِمِينَ/***günahkârlar***") mübalağa için merfû olan "مُنْتَقِمُونَ/***müntakımûne***" kelimesinin önüne almıştır.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَٓائِهِ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى
لِبَنِي اِسْرَٓائِلَۚ ﴿٢٣﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُواۜ وَكَانُوا
بِاٰيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا
فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾ اَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ
يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْۜ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍۜ اَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾ اَوَلَمْ
يَرَوْا اَنَّا نَسُوقُ الْمَٓاءَ اِلَى الْاَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهٖ زَرْعاً تَأْكُلُ مِنْهُ
اَنْعَامُهُمْ وَاَنْفُسُهُمْۜ اَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْفَتْحُ اِنْ
كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٨﴾ قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُٓوا اِيمَانُهُمْ وَلَا
هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٢٩﴾ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ اِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

23. And olsun Biz, Musa'ya Kitap verdik, -(Resûlüm!) Senin ona kavuşmaktan hiç şüphen olmasın- ve onu İsrailoğullarına bir rehber kıldık. 24. Sabrettikleri sürece onların içinden, emrimizle (insanları) doğru yola sevk eden rehberler tayin etmiştik. Dahası âyetlerimize yakinen (kesinlikle) inanıyorlardı. 25. Muhakkak ki Rabbin, kıyamet günü, anlaşmazlığa düştükleri konularda aralarında karar verecek, ihtilaflarını

çözecektir. 26. Hâlen yurtlarında gezip dolaştıkları, kendilerinden önce gelip geçmiş nice nesilleri helâk etmiş olmamız onları hidayete sevk etmedi mi? Muhakkak bunda elbette ibretler vardır. Hâlâ kulak vermezler mi? 27. (Onlar) kupkuru toprağa suyu ulaştırdığımızı ve onunla gerek hayvanlarının gerekse kendilerinin beslendikleri ekini çıkarmakta olduğumuzu görmediler mi? Daha hâlâ göremeyecekler mi? 28. Onlar "Madem doğru söylüyorsunuz, o zaman, bu fetih (ve mü'minlerle kâfirler arasındaki hüküm) günü hani ne zaman?" derler. 29. (Resûlüm!) De ki: "Fetih (ve hüküm) gününde inkârcılara (o gün ettikleri) imanları fayda vermeyeceği gibi onlara mühlet de tanınmayacaktır!" 30. Artık onları bırak ve bekle. Zaten onlar da beklemektedirler.

فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَائِهِ/***(Resûlüm!) Senin ona kavuşmaktan hiç şüphen olmasın:*** "المرية/el-Miryetü" kelimesi "şüphe" anlamına gelir. Zamir de Musa *aleyhisselâm*'a gider. Mana şöyledir: "İsrâ gecesi Musa ile buluşacağından şüphe etme." Bir görüşe göre mana şöyledir: "Musa ve ona indirilen kitap ile buluşmak konusunda şüphe etme." Buna göre kitaptan kasıt, Tevrât'tır. Başka bir görüşe göre, burada ***"kitap"*** bir cins isimdir. Mana şudur: "Bizim Musa'ya kitap verdiğimiz muhakkaktır. Senin de sana indirilecek bir kitaba kavuşma konusunda bir şüphen olmasın!" Allah Teâlâ, "وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْآنَ/***Muhakkak sen elbette Kur'ân ile buluşturulacaksın"***[108] âyetinde olduğu gibi kitap indirmeyi (burada) kavuşmak/buluşmak ile ifade etmiştir.

يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ/***Allah aralarında karar verecektir:*** Buradaki "هُم/***hüm"*** zamiri bütün yaratılmışlara gider. Bir görüşe göre, özel olarak İsrailoğullarına gider.

أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ/***Onları hidayete sevk etmedi mi?:*** Bu ifade Tâhâ sûresi 128. Âyette tefsir edilmişti.

---

108 Neml 27/6.

يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ/***Onların yurtlarında gezip dolaşıyorlar:*** "يَمْشُونَ/ ***Yemşûne"*** fiilindeki zamir ("و/vav") Mekkeli müşriklere gider. Yani onlar, helâk edilen toplumun yurdunda gezip dolaşıyorlar. Nitekim bu, Allah'ın şu sözüne benzer: ***"Bu, sizin için oturdukları yurtlardan apaçık anlaşılmaktadır ..."*** [109] Bir görüşe göre zamir, helâk edilen toplumlara gider. Buna göre "Biz onları helâk ettik, hâlbuki onlar yurtlarında gezip dolaşıyorlardı" demek olur. Ancak ilk görüş daha isabetlidir. Çünkü âyette Mekkeli müşriklere bir delil getirilmesi söz konusudur.

الْأَرْضِ الْجُرُزِ/***el-Ardi'l-cüruzi:*** "Şiddetli susuzluktan dolayı bitkisi bulunmayan toprak" demektir.

مَتٰى هٰذَا الْفَتْحُ/***Bu fetih/hüküm ne zaman?:*** Yani ahirette Müslümanlarla kâfirler arasındaki hüküm hani ne zaman? Bir görüşe göre, bununla Mekke'nin fethi kastedilmektedir. Ancak bu, "قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ/***De ki: Fetih (ve hüküm) gününde inkârcılara (o gün ettikleri) imanları fayda vermeyecektir"***[110] kavline istinaden uzak ihtimaldir. Zaten bu, ahirette gerçekleşecektir. Çünkü Mekke'nin fethedildiği gün iman edenlere imanları fayda vermiştir.

فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ/***Artık onları bırak:*** Bu âyet, seyf âyetiyle[111] nesh edilmiştir.

وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ/***Ve bekle. Zaten onlar da beklemektedirler:*** Yani onların helakini bekle. Çünkü onlar (Mekkeli müşrikler) senin helakini bekliyorlar. Bu âyette onlara yönelik bir tehdit söz konusudur.

---

109 Ankebût 29/38.

110 Secde 32/29.

111 Tevbe 9/5, 36.

سُورَةُ الْأَحْزَابِ

33. AHZÂB SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللّٰهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِر۪ينَ وَالْمُنَافِق۪ينَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَل۪يماً
حَك۪يماًۙ ﴿١﴾ وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَب۪يراًۙ ﴿٢﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَك۪يلاً ﴿٣﴾ مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ
مِنْ قَلْبَيْنِ ف۪ي جَوْفِه۪ۚ وَمَا جَعَلَ اَزْوَاجَكُمُ الّٰٓـِٔي تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ اُمَّهَاتِكُمْۚ
وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَٓاءَكُمْ اَبْنَٓاءَكُمْۜ ذٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِاَفْوَاهِكُمْۜ وَاللّٰهُ يَقُولُ الْحَقَّ
وَهُوَ يَهْدِي السَّب۪يلَ ﴿٤﴾ اُدْعُوهُمْ لِاٰبَٓائِهِمْ هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِۚ فَاِنْ لَمْ
تَعْلَمُٓوا اٰبَٓاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدّ۪ينِ وَمَوَال۪يكُمْۜ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ ف۪يمَٓا
اَخْطَأْتُمْ بِه۪ۙ وَلٰكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْۜ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوراً رَح۪يماً ﴿٥﴾

1. Ey Peygamber! Allah'tan kork, kâfirlere ve münafıklara boyun eğme. Elbette Allah her şeyi bilmekte ve her şeyi bir hikmete binaen yaratmaktadır. 2. Rabbinden sana vahyedilene uy. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdar olandır. 3. Ve (sadece) Allah'a güven (tevekkül et). Zira vekîl olarak Allah yeter. 4. Nasıl Allah, bir adamın göğsünde iki kalp

yaratmadıysa, "zıhâr" yaptığınız eşlerinizi de anneleriniz yerinde tutmamıştır. Dahası evlatlıklarınızı da öz oğullarınız kılmamıştır. Bunlar sizin ağızlarınızda olan birer sözdür. Allah gerçeği söyler ve doğru yola eriştirir. 5. Onları (evlat edindiklerinizi) babalarına nisbet ederek çağırın. Bu, Allah katında en doğru olandır. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu takdirde onlar sizin din kardeşleriniz ve mevâlînizdir (koruyup gözetmekle mükellef olduğunuz kimselerdir). Yanılarak yaptıklarınızda size bir vebal yoktur. Ancak kalplerinizin bile bile yaptığı bundan müstesnadır. Allah, Gafûr ve Rahîm olandır.

يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ/***Ey Peygamber!:*** Bu nidada, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yönelik bir şereflendirme vardır. Çünkü Allah ona peygamber olarak, diğer peygamberlere ise isimleriyle nidâ etmiştir.

اتَّقِ اللّٰه/***İttekıllahe:*** Yani takvanı artırarak müttakî olmaya devam et.

وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ/***Velâ tutıi'l-kâfirîne ve'l-münâfikîne:*** Yani kâfir ve münafıkların sözlerini kabul etme. Şayet açığa vururlarsa bu bir tavsiyedir. Kâfirler lafzı ile küfürlerini açığa vuranlar, münafıklar lafzı ile de Müslüman olduklarını söyleyip inkârlarını gizleyenler kastedilmiştir. Bir rivayete göre, burada kâfirler ile Übey b. Halef, münâfıklar ile de Abdullah b. Übey b. Selûl kastedilmiştir. Ancak ibarenin genel olduğu daha açıktır.

مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ/***Allah, bir adamın göğsünde iki kalp yaratmamıştır:*** Bu hususta İbn Abbâs şöyle demiştir: "Kureyş kabilesinde, yüksek anlayış sahibi olması sebebiyle 'İki Kalp Sahibi' lakabı verilen bir adam vardı. İşte bunu olumsuzlamak (reddetmek) için bu âyet inmiştir."[112] Onun, İbn Ahta (ابن أخطا) olduğu söylenmiştir.

112 İbn Atiyye şöyle demiştir: İnsanlar "مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ" âyetinin iniş sebebi hakkında ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbâs'a göre âyetin iniş sebebi, bazı münafıkların, "Muhammed'in iki kalbi vardır" demeleridir. Çünkü o, bazen bir işe karar verir, sonra başka bir işe yönelir, sonra da tekrar ilk işine dönerdi. Onun hakkında böyle söylediler. Allah da bunu ondan nefyetti. İbn Abbâs yine şöyle dedi: "Kureyş hakkında inmiştir.

Bir görüşe göre o, Cemîl b. Ma'mer'dir. Başka bir görüşe göre, bu sonrasındaki olumsuzluğa bir hazırlık için gelmiştir. Yani nasıl Allah bir adamın göğsünde iki kalp yaratmamışsa, annelerinizi eşleriniz, evlatlıklarınızı da oğullarınız olarak yaratmamıştır.

اللَّٓـيْ تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ/***Kendileriyle "zıhâr" yaptığınız eşleriniz:*** Yani eşlerinize "Sen bana annemin sırtı gibisin" diyorsunuz. Araplar bu sözü eşlerini kendilerine haram kılmak için kullanırlardı. Bu uygulamanın hükmü Mücadele sûresinde (1-4. âyetler) gelecektir. Ancak bu fiil müteaddîdir. Çünkü "يتباعدون منهن/eşlerinden uzaklaşırlar" manasını da içermektedir.

وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَٓاءَكُمْ اَبْنَٓاءَكُمْ/***Dahası Allah, evlatlıklarınızı da öz oğullarınız kılmamıştır:*** "الأدعياء/el-Ed'ıyâü" kelimesi "دَعِيٌّ/evlatlık" kelimesinin çoğuludur. O, babası olmayan bir kişinin çocuğu olduğu iddia edilen bir kimsedir. Âyet, Kelp kabilesinden bir genç olan Zeyd b. Hârise'nin durumu hakkında inmiştir.[113] Birkaç Arap onu esir almıştı. Sonra onu Hatîce'ye sattılar. Hatîce de onu Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hediye etti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de onu evlatlık edindi. Artık ona "Muhammed'in oğlu Zeyd" denilmeye başlandı. Derken bu âyet nâzil oldu.

ذٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِاَفْوَاهِكُمْ/***Bu sizin ağızlarınızda olan bir sözdür:*** İşaret ismi ("ذٰلِكُمْ/***zâliküm***"), babası olmayan evlatlığa yahut geçen bütün olumsuzlamalara yöneliktir. "بِاَفْوَاهِكُمْ/***Ağızlarınızda***" kavli, sözün geçersizliğine yönelik bir teyittir.

اُدْعُوهُمْ لِاٰبَٓائِهِمْ/***Onları (evlat edindiklerinizi) babalarına nisbet ederek çağırın:*** "هُمْ/***Hüm***" zamiri evlat edinenlere gider. Yani onları, evlatları oldukları babalarına nisbetle çağırın.

اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهُٓ اُمَّهَاتُهُمْ وَاُو۬لُوا الْاَرْحَامِ
بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ اِلَّٓا

Fehroğullarından bir adam vardı. Onlar onun iki kalbi olduğunu iddia ediyorlardı. Ona 'iki kalpli' deniliyordu." Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 422.

113 Taberî, *el-Câmiu'l-Beyân*, XX, 206; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 253; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 423.

اَنْ تَفْعَلُوا اِلٰى اَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفاً كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُوراً
﴿٦﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيّنَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَاِبْرٰهِيمَ
وَمُوسٰى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقاً غَلِيظاً ﴿٧﴾ لِيَسْـَٔلَ
الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ وَاَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَاباً اَلِيماً ﴿٨﴾

6. Peygamber, mü'minler için kendi canlarından daha önemlidir. Eşleri de onların anneleridir. Akraba olanlar, Allah'ın Kitabı'na göre, birbirlerine (vâris olmaları bakımından) diğer mü'minlerden ve muhâcirlerden daha önceliklidir. Ancak -Kitapta (Kur'ân) yazılı olduğu üzere- dostlarınıza makul bir vasiyet yapmanız bundan müstesnadır. 7. Hani Biz peygamberlerden söz almıştık. Senden, Nûh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da (söz aldık). (Evet,) Biz onlardan sağlam bir söz aldık. 8. Allah bu sözü, sadıkların (söz ve fiillerindeki) doğruluklarını sınamak üzere almıştır. Allah kâfirler için de elem verici bir azap hazırlamıştır.

اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ/***Peygamber, mü'minler için kendi canlarından daha önemlidir:*** Bu, onu, birbirlerinden daha çok sevmelerini ve dinine birbirlerine yardım etmekten daha çok yardım etmelerini gerektirir.

وَاَزْوَاجُهُ اُمَّهَاتُهُمْ/***Ve eşleri de onların anneleridir:*** Allah Teâlâ, Peygamber'in eşlerine, -yabancı erkekler karşısında örtünmeleri vacip olmakla birlikte, mü'minler tarafından nikâhlanmalarının haramlığı ve kendilerine itaat etmenin vacip olması konusunda- annelerin haramlığını/saygınlığını bahşetmiştir.

وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ/***Akraba olanlar ise birbirlerine (vâris olmaları bakımından) daha önceliklidir:*** Bu âyet, İslâm'ın başlangıcında İslâm ve hicret kardeşliğinden kaynaklanan karşılıklı vâris/mirasçı olmayı nesh etmiştir. Nitekim Enfâl sûresi 75. âyette bu konuyu ele almıştık.

فِي كِتَابِ اللّٰهِ/***Allah'ın Kitabına göre:*** Allah'ın kitabıyla Kur'ân'ın yahut Levh-i Mahfûz'un kastedilmiş olması muhtemeldir.

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ/***Mine'l-mü'minîne:*** Bu ibarenin "أُولُوا الْاَرْحَامِ/***ülü'l-erhâmi (akrabaları)"*** açıklayan bir ifade olması ya da "اَوْلٰى/***evlâ"*** kelimesine bağlı olması muhtemeldir. Yani akrabalar mirasçı olmaya akraba olmayan mü'minlerden daha layıktırlar.

اِلَّٓا اَنْ تَفْعَلُٓوا اِلٰٓى اَوْلِيَٓائِكُمْ مَعْرُوفاً/***Ancak dostlarınıza makul bir vasiyet yapmanız bundan müstesnadır:*** Allah Teâlâ bununla, akraba olmayan dost ve arkadaşlara makul bir miktarda ihsanda bulunulabileceğine işaret etmiştir. Kişi hayatta iken onlara fayda sağlayabilir, öldükten sonra da mirasından üçte birini geçmeyecek şekilde vasiyette bulunabilir. Bu, akraba olmasalar bile, onun için caiz ve mendubdur. Mirasa gelince; o sadece akrabalar arasında dağıtılır. Dostlar ile özellikle mü'minlerin mi yoksa mü'minler ve kâfirlerin mi kastedildiği konusunda ihtilaf edilmiştir.

كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُوراً/***Bunlar Kitapta yazılıdır:*** Yani Kur'ân veya Levh-i Mahfûz'da yazılıdır.

وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّنَ مِيثَاقَهُمْ/***Hani Biz peygamberlerden söz almıştık:*** Bu, risaleti tebliğ ve şeriatı uygulama sözüdür. Bir görüşe göre misak, Âdemoğlunun, bir nesil olarak Âdem'in sulbünden (bel kemiği) çıktığı anda ondan aldığı sözdür. Ancak ilki daha tercihe şayandır. Çünkü bu, peygamberlere özel sözdür.

وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَاِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ/***Senden, Nûh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da (söz aldık):*** Bütün bu zevât, aslında, "النَّبِيِّنَ/***peygamberler"*** kelimesine dâhildir. Fakat Allah, onların şerefini yükseltmek için başa Efendimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i almak suretiyle onları özellikle zikretti.

مِيثَاقاً غَلِيظاً/***Sağlam bir söz:*** Yani söz konusu söz, sağlam bir sözdür. Allah misakı, tekit ve sağlam olmakla tavsif için tekrar etti. Yani o, tutulması ve yerine getirilmesi gereken sağlam ve sabit bir sözdür.

لِيَسْـَٔلَ الصَّادِق۪ينَ عَنْ صِدْقِهِمْ/Allah bu sözü, sadıkların (söz ve fiillerindeki) doğruluklarını sınamak üzere almıştır: Buradaki "lam" harfinin "كي/için lamı" yahut "sayrûre/akıbet lamı" olması muhtemeldir. "الصِّدْقُ/Doğruluk" burada, muhtemelen "sözde veya fiil ve uygulamalarda doğruluk" manasına gelir. "الصَّادِق۪ينَ/***Sadıklar"*** sözüyle de muhtemelen peygamberler ve diğer mü'minler kastedilmiştir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَٓاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَاَرْسَلْنَا
عَلَيْهِمْ ر۪يحاً وَجُنُوداً لَمْ تَرَوْهَاۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يراًۚ ﴿٩﴾ اِذْ
جَٓاؤُ۫كُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ
الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللّٰهِ الظُّنُونَا ﴿١٠﴾ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا
زِلْزَالاً شَد۪يداً ﴿١١﴾ وَاِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذ۪ينَ ف۪ي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُٓ اِلَّا غُرُوراً ﴿١٢﴾ وَاِذْ قَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ يَٓا اَهْلَ
يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُواۚ وَيَسْتَأْذِنُ فَر۪يقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ اِنَّ بُيُوتَنَا
عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ اِنْ يُر۪يدُونَ اِلَّا فِرَاراً ﴿١٣﴾ وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ
اَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَاٰتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَٓا اِلَّا يَس۪يراً ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ كَانُوا
عَاهَدُوا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْاَدْبَارَۜ وَكَانَ عَهْدُ اللّٰهِ مَسْؤُ۫لاً ﴿١٥﴾

9. Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani size birtakım ordular saldırmıştı da Biz de onlara karşı bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. (O vakit) Allah ne yaptığınızı çok iyi görmekteydi. 10. Onlar hem yukarınızdan hem de aşağı tarafınızdan (vadinin üstünden ve alt tarafından) üzerinize yürüdükleri zaman; işte o zaman, gözler yılmış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı ve siz Allah hakkında türlü türlü şeyler düşünüyordunuz. 11. İşte orada ve o zaman mü'minler imtihana tâbi tutulmuş ve şiddetli bir sarsıntıyla sarsılmışlardı. 12. Ve o zaman, münafıklar ile kalplerinde hastalık (iman zayıflığı) bulunan (mü'minler) "Meğer Allah ve Resûlü bize sahte vaatlerden

başka bir şey vaat etmemiş!" diyorlardı. 13. Onlardan bir grup da şöyle demişti: "Ey Yesribliler (Medineliler)! Artık sizin için durmak yok, haydi dönün!" İçlerinden bir kısmı ise "Gerçekten evlerimiz saldırıya açıktır" diyerek Peygamber'den izin istiyordu. Oysa evleri saldırıya açık değildi. Aslında sadece kaçmayı arzu ediyorlardı. 14. Şayet Medine'nin her yanından üzerlerine saldırılsaydı ve sonra onlardan savaşmaları istenseydi, şüphesiz hemen savaşa katılırlar ve evlerinde makul sürenin dışında eğlenmezlerdi. 15. And olsun ki onlar, daha önce, arkalarını dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Hâlbuki Allah'a verilen söz, mesuliyeti gerektirir!

اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَٓاءَتْكُمْ جُنُودٌ/***Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani size birtakım ordular saldırmıştı da:*** Bu ve sonrasındaki âyetler Hendek gazvesi hakkında nâzil olmuştur.[114] Söz konusu edilen ordular, Kureyş ve onunla birlikte olan kâfirlerdir. Allah onları bu sûrede ***"el-Ahzâb"*** diye isimlendirmiştir. Yaklaşık on bin kişi idiler ve Medine'yi kuşattılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların Medine'ye girmelerine engel olmak için şehrin etrafına hendek kazdırdı.

فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحاً/***Biz de onlara karşı bir rüzgâr göndermiştik:*** Allah onların üzerine saba rüzgârı göndermiş, o da onların ateşlerini söndürmüş, kudretlerini bastırmış, onların orada kalabilmelerine imkân vermemişti ve onlar böylece başarısız bir şekilde çekip gitmişlerdi.

وَجُنُوداً لَمْ تَرَوْهَا/***Sizin görmediğiniz ordular (göndermiştik):*** Yani üzerlerine melekleri göndermişti.

اِذْ جَٓاؤُ۫كُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ/***Onlar hem yukarınızdan hem de aşağı tarafınızdan (vadinin üstünden ve alt tarafından) üzerinize yürüdükleri zaman:*** Yani onlar yukarıdan ve aşağıdan Medine'yi kuşattıkları zaman. Bir görüşe göre "مِنْ فَوْقِكُمْ/***yukarınızdan"*** demekle "Necid halkı" kastedilmiştir. Çünkü onların yeri Medine'nin yukarısında bulunmaktadır. "وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ/***Aşağı tarafınızdan"*** yani Mekke ve sair Tihâme müşrikleri tarafından.

114 Taberî, *el-Câmiu'l-Beyân*, XX, 317.

وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ/***İşte o zaman gözler yılmış:*** Yani gözler yerlerinden fırlamıştır. Bu, korkunun şiddetini ifade etmektedir.

وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ/***Yürekler gırtlaklara dayanmıştı:*** "الْحَنَاجِر/***el-Hanâcira***" kelimesi "حنجرة/hancera" kelimesinin çoğuludur ve "boğaz/gırtlak" demektir. Kalplerin gırtlaklara ulaşması bir mecazdır. Bu da korkunun şiddetini ifade etmek içindir. Bir görüşe göre, aksine o, bir hakikattir. Çünkü ciğer, korkunun şiddetinden dolayı kabarır, şişer ve kalp de onun yükselmesiyle birlikte boğaza/gırtlağa dayanır.

وَتَظُنُّونَ بِاللّٰهِ الظُّنُونَا/***Allah hakkında türlü türlü şeyler düşünüyordunuz:*** Yani siz, kâfirlerin size galip geleceklerini zannediyordunuz. Hâlbuki Allah onlara karşı size zafer vaat etmişti. Münafıklara gelince; onlar kötü zanda bulundular ve bunu ilan ettiler. Mü'minlerden kimisini ise belki bir insanın üzerinden atması mümkün olmayan düşünceler aldı. Sonra olayı etraflıca düşündüler ve Allah'ın vaadine güvenerek hareket ettiler. Nâfi' "الظُّنُونَا/***ez-zunûnâ,*** "الرَّسولا/***er-resûlâ*** ve "السَّبيلا/***es-sebîlâ"*** lafızlarını hem vasıl hâlinde hem de vakıf hâlinde "elif" ile okumuştur.[115] Bu lafız, vasıl ve vakıf hâlinde "elif" düşürülerek, vasıl hariç vakıf hâlinde ise sabit kılınarak da okunmuştur. Aslolan onun düşürülmesidir. Sabit kılınmasına gelince; bu, âyetlerin başlangıçlarını düzenlemek içindir. Çünkü âyetler kâfiyelidir (birbirini takip eder). Ve bu illet, özellikle vakıf hâlinde sabit tutulmalarını/yazılmalarını gerektirir. Her iki durumda da onları sabitleyen kimse o vaslı vakıf yerine koymaktadır.

هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ/***İşte orada ve o zaman mü'minler imtihana tâbi tutulmuş ve şiddetli bir sarsıntıyla sarsılmışlardı:*** Yani mü'minler orada sınandılar yahut başlarına bela geldi. Zarfta âmil, "ابْتُلِيَ/***übtüliye"*** fiilidir. Bir görüşe göre mâkablidir.

---

115 İbnu'l-Cezerî şöyle demiştir: "الظُّنُونَا هُنَالِكَ," "والرَّسولا وقالوا" ve "والسَّبيلا ربّنا" lafızları hakkında ihtilaf söz konusudur. Medineli iki imam, İbn Âmir ve Ebû Bekir her üç yerde de vaslen ve vakfen elif ile; Basralı iki imam ve Hamza her iki hâlde de elifsiz; geri kalanlar da (İbn Kesîr, Kisâî, Halef ve Hafs) sadece vakıf halinde elif ile okumuşlardır. Mushaflar her üç yerde de -diğer yerler hariç- elif harfinin resmedilmesi (bulunması) üzerinde ittifak etmiştir. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 388.

وَزُلْزِلُوا**/Sarsıldılar:** Zelzelenin aslı, şiddetli harekettir. Burada bu lafız, kalbin telaşını (ızdırab) anlatmaktan ibarettir.

وَاِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ**/O vakit münafıklar şöyle diyorlardı:** Rivayete göre, onlardan biri Muattib b. Kuşeyr'dir.

وَاِذْ قَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ**/Onlardan bir grup da şöyle demişti:** Süheylî şöyle demiştir: "الطّائفة/et-Tâife" kelimesi bir ve daha fazla insan için kullanılır. Onunla burada Evs b. Kıbtî[116] kastedilmiştir.

يَٓا اَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا**/Ey Yesribliler! Artık sizin için durmak yok, haydi dönün!"** Yesrib, Medine'nin İslâm'dan önceki ismidir. Bir görüşe göre o, bir tarafında Medine'nin bulunduğu bölgenin adıdır. "مُقَامَ/ **Durma yeri"** kıyam masdarından türemiş bir yer ismidir. Yani sizin için burada karar kılmak yoktur. Onlar bununla savaş mahallini kastetmişlerdir. Bu lafız, damme ile okunmuştur[117] ve "ikamet yeri" anlamında bir yer ismidir. Onların "فَارْجِعُوا/**dönün"** sözü "Savaşmayı bırakın ve Medine'deki evlerinize dönün" anlamındadır.

وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ**/İçlerinden bir kısmı ise Peygamber'den izin istiyordu:** Yani onlardan bir kesim çekip gitmek için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den izin isterler. İzin isteyen Evs b. Kıbtî ve aşiretidir. Bir görüşe göre de Hâriseoğullarıdır.

اِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ**/Gerçekten evlerimiz saldırıya açıktır:** Yani evlerimiz düşman saldırısına açıktır. Bir görüşe göre, hırsızlara ve hırsızlığa açıktır. Ancak Allah onları bu hususta yalanlamıştır.

وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ اَقْطَارِهَا**/Şayet Medine'nin her yanından üzerlerine saldırılsaydı:** Yani şayet Medine'nin her yanından üzerlerine saldırılsaydı.

116 Daha fazla bilgi için Muhammed b. Ahmed eş-Şirbînî'nin *es-Sirâcü'l-Münîr* adlı tefsirine bakınız.

117 "لَا مُقَامَ لَكُمْ" Bu lafzı Hafs "mim" harfinin dammesiyle okurken, geri kalanlar fethasıyla okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 388.

ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ/*Sonra onlardan savaşmaları istenseydi:* Allah fitne ile küfrü/inkârı yahut Müslümanlarla birlikte savaşmayı kastetmektedir.

لَاٰتَوْهَا/*Elbette onu yaparlar, mü'minlerle birlikte savaşa katılırlardı:* Bu lafız, "ona gelir, katılırlardı" anlamında kasır ile ve "içlerinden gelerek onu verirlerdi" manasında med ile okunmuştur.[118]

وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَٓا/*Ve orada eğlenmezlerdi:* Zamir Medine'ye gider.

قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ وَاِذاً لَا تُمَتَّعُونَ اِلَّا
قَليلاً ﴿١٦﴾ قُلْ مَنْ ذَا الَّذ۪ي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُٓوءاً اَوْ
اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةًۜ وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِياًّ وَلَا نَص۪يراً ﴿١٧﴾
قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الْمُعَوِّق۪ينَ مِنْكُمْ وَالْقَٓائِل۪ينَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَاۚ وَلَا يَأْتُونَ
الْبَأْسَ اِلَّا قَل۪يلاًۙ ﴿١٨﴾ اَشِحَّةً عَلَيْكُمْۚ فَاِذَا جَٓاءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ
اِلَيْكَ تَدُورُ اَعْيُنُهُمْ كَالَّذ۪ي يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِۚ فَاِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ
سَلَقُوكُمْ بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ اَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاَحْبَطَ
اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْۜ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَس۪يراً ﴿١٩﴾ يَحْسَبُونَ الْاَحْزَابَ
لَمْ يَذْهَبُواۚ وَاِنْ يَأْتِ الْاَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ اَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْاَعْرَابِ
يَسْـَٔلُونَ عَنْ اَنْبَٓائِكُمْۜ وَلَوْ كَانُوا ف۪يكُمْ مَا قَاتَلُٓوا اِلَّا قَل۪يلاً ﴿٢٠﴾

16. (Resûlüm!) De ki: "Şayet ölümden veya öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçmanın size asla faydası olmayacaktır! (Diyelim ki kaçtınız) bu takdirde de (dünyadan) ancak az bir müddet faydalandırılırsınız." 17. De ki: "Şayet Allah size bir kötülük dilerse, O'na karşı sizi kim koruyabilir ya da size bir rahmet dilerse (buna kim engel olabilir)?" Onlar, kendilerine Allah'tan başka ne bir dost bulurlar ne de bir yardımcı. 18. Allah, içinizden (savaştan) alıkoyanları ve yandaşlarına "Bize

---

118 Dânî şöyle demiştir: "لَاٰتَوْهَا" lafzını Nâfi' ve İbn Kesîr kasr ile, geri kalanlar med ile okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, 117.

gelin/katılın" diyenleri gerçekten biliyor. Zaten bunların pek azı savaşa gelir. 19. (Gelseler bile) size karşı (yardım etme konusunda) pek cimridirler. (Düşman saldırısı sebebiyle) korku gelip çattığı zaman üzerine ölüm baygınlığı çökmüş bir kimse gibi gözleri dönerek (korkakça) sana baktıklarını görürsün. Korku gidince ise mala düşkünlük göstererek sizi sivri dilleri ile incitirler. Onlar iman etmiş değillerdir. Bu sebeple Allah onların amellerini boşa çıkarmıştır. Ve bu, Allah'a göre kolaydır. 20. Bir de onlar, düşman birliklerinin bozulup gitmediklerini zannederler. Müttefik orduları tekrar gelecek olsa, isterler ki, çölde (Medine'nin dışında) Araplar arasında bulunsunlar da sizin haberlerinizi (uzaktan) sorsunlar. Zaten aranızda bulunsalardı dahi pek savaşacak değillerdi.

قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ/***Allah gerçekten bilmektedir:*** "قَدْ/***Kad***" edatı muzâri fiilin başına geldiği zaman tehdit ifade eder. Bir görüşe göre, istihza/iğneleme kabilinden sebep bildirmek (ta'lîl) içindir.

الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ/***İçinizden alıkoyanları:*** Yani Allah, sözleriyle ve fiilleriyle insanları cihad etmekten alıkoyanları ve böylece cihada mani olanları mutlaka bilmektedir.

وَالْقَٓائِلِينَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَاۚ/***Ve yandaşlarına "Bize gelin" diyenleri:*** Onlar, Medine'de kalıp cihada katılmayan münafıklardır. Onlar yakınlarına yahut kendileri gibi münafıklara şöyle diyorlardı: "Savaşı terk ederek Medine'de bizimle oturmak üzere bizimle olun."

هَلُمَّ/***Helümme:*** Daha önce En'âm sûresi 150. âyette tefsir edilmişti.

وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ اِلَّا قَلِيلاًۙ/***Zaten onların pek azı savaşa gelir:*** "الْبَأْسَ/***el-Be'se***" kelimesi "savaş" anlamına gelir. "اِلَّا قَلِيلاً/***Pek azı***" ibaresi, takdiri "اِلَّا إتْيَانًا قَلِيلاً/az bir geliş/gelen müstesna" olan mahzûf bir masdarın sıfatıdır. Yahut "çok azı" anlamında "لَا يَأْتُونَ/***lâ ye'tûne***" fiilinin fâilinin müstesnasıdır.

اَشِحَّةً عَلَيْكُمْ/(Gelseler bile) size karşı pek cimridirler: "اَشِحَّةً/**Eşihhaten"** kelimesi "فعيل/faîl" vezninde "شحيح/şahîhun" kelimesinin çoğuludur ve "kendileri için tamahkâr davranır, savaşmazlar" manasına gelir. Bir görüşe göre, "mallarında tamahkâr davranır, cimrilik ederler" demektir. Başka bir görüşe göre, "savaş esnasında size karşı cimridirler" manasına gelir. Yani öldürülmelerinden kaygı duyarlar. "اَشِحَّةً/**Eşihhaten"** kelimesi "اَلْقَائِلِينَ/**el-kâilîne"** yahut "اَلْمُعَوِّقِينَ/**el-müavvikîne"** ya da "لَا يَأْتُونَ/**lâ ye'tûne"** fiilinde bulunan zamirden (و/vav) dolayı hâl olarak mansubdur. Ya da zem/ayıplamak amacıyla mansub kılınmıştır.

فَاِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ/Korku gelip çattığı zaman (korkakça) sana baktıklarını görürsün: Yani düşman sebebiyle korku şiddetlenince bu kimseler sana bu vaziyette bakarlar ve korkularının şiddetinden dolayı sığınırlar.

تَدُورُ اَعْيُنُهُمْ كَالَّذ۪ي يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ/Üzerine ölüm çökmüş bir kimse gibi onların gözleri döner: Bu, onların korkularının şiddetini anlatan bir ibaredir.

فَاِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ/Korku gidince ise mala düşkünlük göstererek sizi sivri dilleri ile incitirler: "السّلقُ بالألسنة/Dil ile incitmek," sözü, sevilmeyen/kerih bir sözle ifade etmektir. "حِدَادٍ/**Hıdâdin"** kelimesinin manası, "onlar açık konuşurlar, söz söylemeye kâdirdirler" şeklindedir. Allah size zafer bahşedince, onlardan korku gider, bu defa münafıklar söverek size zarar vermeye ve şeriatı noksanlıkla itham etmeye yönelirler. Bir görüşe göre bu "Siz ganimetleri paylaşırken sizden ganimet isterler" anlamındadır.

اَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ/Eşihhaten ale'l-hayri: Yani hayır işlemeye istek duyarlar. Bir görüşe göre, ganimetlere istek duyarlar. "اَشِحَّةً/**Eşihhaten"** kelimesi, burada, "سَلَقُوكُمْ/**selekûküm"** fiilindeki fâilden hâl olarak mansubdur.

اُو۬لٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاَحْبَطَ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ/Onlar iman etmiş değillerdir. Bu sebeple Allah onların amellerini boşa çıkarmıştır: Bu, "onların amelleri

sabit olduktan sonra boşa gitmiştir" demek değildir. Ancak "kabul edilmedi" demektir. Çünkü iman amellerin kabulünün olmazsa olmazıdır. Bir görüşe göre bunlar, iman ettikten sonra münafıklık etmiş kimselerdir. Amellerinin boşa gitmesi, bu hakikate dayanmaktadır.

يَحْسَبُونَ الْاَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا*/Bir de onlar, düşman birliklerinin bozulup gitmediklerini zannederler:* "الْأَحْزَاب/***el-Ahzâb"*** burada Kureyş kâfirleri ve onların müttefikleridir. Mana şöyledir: "Onlar üzüntülerinin şiddetinden dolayı müşrik ordularının Medine'den çekip gitmediklerini zannederler. Hâlbuki onlar çekip gitmiştir."

وَاِنْ يَأْتِ الْاَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ اَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْاَعْرَابِ*/Onlar, müttefik orduları tekrar gelecek olursa, çölde Araplar arasında bulunmak isterler:* "يَوَدُّوا/***Yeveddû"*** fiili, "temenni ederler" anlamına gelirken, "بَادُونَ/***bâdûne"*** de "çöle çıkmış olanlar" anlamına gelir. "الْأَعْرَاب/***el-A'râb"*** kelimesi "çöl halkı/çölde yaşayan Araplar" anlamındadır. Âyetin manası şöyledir: "Şayet müşrik orduları bir kez daha Medine'ye gelirse bu münafıklar, üzüntülerinin şiddetinden dolayı çölde Araplarla birlikte olmak, Medine'de bulunmayıp sizin haberlerinizi bilenlere sormak üzere oradan uzak olmak isterler."

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ
وَذَكَرَ اللّٰهَ كَث۪يراً ﴿٢١﴾ وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُونَ الْاَحْزَابَۙ قَالُوا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ
وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُۘ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّٓا ا۪يمَاناً وَتَسْل۪يماًۜ ﴿٢٢﴾ مِنَ
الْمُؤْمِن۪ينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِۚ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ
مَنْ يَنْتَظِرُۘ وَمَا بَدَّلُوا تَبْد۪يلاًۙ ﴿٢٣﴾ لِيَجْزِيَ اللّٰهُ الصَّادِق۪ينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ
الْمُنَافِق۪ينَ اِنْ شَٓاءَ اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوراً رَح۪يماًۚ ﴿٢٤﴾ وَرَدَّ اللّٰهُ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْراًۜ وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِن۪ينَ الْقِتَالَۜ وَكَانَ اللّٰهُ قَوِياً
عَز۪يزاًۚ ﴿٢٥﴾ وَاَنْزَلَ الَّذ۪ينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاص۪يهِمْ وَقَذَفَ
ف۪ي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَر۪يقاً تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَر۪يقاًۚ ﴿٢٦﴾ وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ
وَدِيَارَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ وَاَرْضاً لَمْ تَطَؤُ۫هَاۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يراًۚ ﴿٢٧﴾

21. And olsun ki, Resûlullah sizin için; (yani) Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir. 22. Mü'minler ise düşman birliklerini gördüklerinde "Allah'ın ve Resûlü'nün bize vaat ettiği işte budur! Allah ve Resûlü doğru söylemiştir" dediler. Bu (düşman birliklerinin gelişi), onların ancak imanlarını ve Allah'a bağlılıklarını artırmıştır. 23. Mü'minlerden nice yiğitler Allah'a (ve Resûlü'ne) verdikleri sözü tutmuştur. Onlardan kimi, sözünü tutup (Allah yolunda şehit olarak) canını vermiştir. Kimi de (şehitliği) beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde (verdikleri sözü) değiştirmemiştir. 24. Bundan dolayı Allah, imanında samimi olanları bu samimiyetleri sebebiyle mükâfatlandıracak, münafıklara ise -dilerse- azap edecek ya da (tevbe ettikleri takdirde) tevbelerini kabul edecektir. Gerçek şu ki Allah, bağışlayandır, esirgeyendir. 25. Allah (söz konusu) münkirleri hiçbir fayda elde edemeden öfkeleri ile (savaştan) geri çevirdi. Zira Allah savaşta mü'minlere yetti. Allah güçlüdür, mutlak galiptir. 26. Allah, ehl-i kitaptan, onlara (müşrik ordularına) arka çıkıp yardım edenleri kalelerinden indirmiş ve kalplerine korku düşürmüştür. Nitekim bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir alıyordunuz. 27. Allah onların yerlerine, yurtlarına, mallarına ve henüz ayak basmadığınız topraklara sizi mirasçı yaptı. Allah'ın her şeye gücü yeter.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ/***And olsun ki, Resûlullah sizin için güzel bir örnektir:*** Yani and olsun sizin için, hak ve hakikati yakinen bilme, sabretme ve diğer faziletleri elde etme konusunda Resûlullah'ta ondan örnek alacağınız güzel bir numune vardır. "أُسْوَةٌ/***Üsvetün***" kelimesi hemzenin dammesiyle de kesrasıyla da okunmuştur.[119] Ancak mana aynıdır.

هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ/***Allah'ın ve Resûlü'nün bize vaat ettiği işte budur!:*** Bir görüşe göre bu vaat, Resûlullah'ın hendek kazmayı emrettiği

119 Âsım, "أُسْوَةٌ" kelimesini burada ve Mümtehine sûresindeki iki yerde (60/4, 6) hemzenin dammesiyle okurken, geri kalanlar tümünü hemzenin kesrasıyla okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 388.

esnada kendilerine öğrettiği şeylerdir. Zira kâfirler üzerlerine saldırıyorlar, onlar da ümitsizliğe düşerek sağa-sola savruluyorlardı. Başka bir görüşe göre bu, ***"(Ey mü'minler!) Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenlerle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlar öyle yoksulluk ve sıkıntıya maruz kalmışlar, öyle sarsılmışlardı ki sonunda Peygamber ve yanındakiler 'Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?' demişlerdi. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır"***[120] âyetinde sözü edilen vaattir. Böylece mü'minler önce imtihana tâbi tutulacaklarını sonra da zafere kavuşacaklarını anlamışlardır.

فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ/*Onlardan kimi, sözünü tutup canını vermiştir:* Yani onlardan kimisi şehit olarak canını vermiştir. Enes b. Mâlik *radıyallahu anh* bununla amcası Enes b. en-Nadr'ın kastedildiğini söylemiştir.[121] Bir görüşe göre, Hamza b. Abdülmuttalib kastedilmiştir. İbn Abbâs'a ve diğerlerine göre "قضاء النحب/Can/canını vermek," ölümü anlatan bir ibaredir/ölümden ibarettir.[122] Bir görüşe göre "قَضَى نَحْبَهُ/***kadâ nahbehû"*** ifadesi "Kimisi Allah'a verdiği sözü tutmuştur" anlamına gelir. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Talha, Allah'a verdiği sözü tutanlardandır"***[123] sözü buna delalet eder. Hâlbuki Talha, o esnada, şehit olmuş değildi.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ/*Kimi de (şehitliği) beklemektedir:* Mef'ûl mahzûftur. Yani onlardan kimi de sözünü tutmuş/şehit olmuştur ya da İbn Abbâs'a göre, Allah yolunda şehit olmayı beklemektedir. Başka bir görüşe göre de onlardan kimi, imanın ve kurtuluşun en yüksek mertebelerini elde etmeyi beklemektedir.

---

120 Bakara 2/214.

121 Bu rivayeti Taberî, *Câmiu'l-Beyân*'da isnadlı olarak nakletmiştir. Enes şöyle demiştir: Biz aramızda "مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا" âyetinin Enes b. Nadr ve arkadaşları hakkında indiğini konuşurduk. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX, 240.

122 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX, 240; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 436.

123 Bu hadisi Tirmizî tahriç etmiştir. Bk. Tirmizî, *Sünen*, no: 3202; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, 93. Hadisi İbn Ebî Hâtim ve İbn Merdûye de Muâviye'den şöyle rivayet etmişlerdir. Muâviye şöyle demiştir: Resûlullah'ı şöyle derken dinledim: "Talha, Allah'a verdiği sözü tutanlardandır." Bk. Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 587; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VI, 394.

وَاَنْزَلَ الَّذٖينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصٖيهِمْ/***Ve Allah, ehl-i kitaptan, onlara arka çıkıp yardım edenleri kalelerinden indirmiştir:*** "الصّياصي/ es-Sayâsiyyü" kelimesi "kaleler" anlamına gelir. Bu âyet, Resûlullah ile antlaşmalı olan, antlaşmayı bozup Kureyş müşrikleriyle birlikte olan/onlara arka çıkan Yahudilerden Benî Kureyza hakkında inmiştir. Kureyşliler Medine'den ayrılınca Resûlullah, Benî Kureyza'yı muhasara etmiş, sonunda onlar Sa'd b. Muâz'ın hakemliğine razı olmuşlar, Sa'd da onların erkeklerinin öldürülmelerine kadınlarının ve çocuklarının da sağ bırakılıp esir alınmalarına hükmetmiştir.

فَرٖيقاً تَقْتُلُونَ/***Ferîkan tektulûne:*** Yani erkeklerini öldürüyordunuz. Nitekim o gün erkeklerden sekiz yüz ile dokuz yüz arasındaki yetişkin herkes öldürülmüştür.

وَتَأْسِرُونَ فَرٖيقاً/***Ve te'sirûne ferîkan:*** Yani kadınları ve çocukları da esir alıyordunuz.

وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ/***Ve evraseküm erdahüm:*** Yani Allah, Benî Kureyza topraklarına sizi vâris kıldı. Resûlullah onların topraklarını muhâcirler arasında taksim etmiştir.

وَاَرْضاً لَمْ تَطَؤُهَا/***Dahası Allah, henüz ayak basmadığınız topraklara sizi mirasçı yaptı:*** Bu Mekke'nin fethine dair bir vaattir. ***"Arz"***dan maksat, Mekke, Yemen, Şam, Irak ve Mısır gibi Müslümanların o vakit henüz ayak basmadıkları yerlerdir. Allah Müslümanları bütün buralara ve ardından doğu ve batının en ötesine vâris kılmıştır. Bana göre ***"arz"*** ile muhtemelen Benî Kureyza toprakları kastedilmiştir. Çünkü Allah, geçmiş zaman kipinde ***"sizi vâris kıldı"*** buyurmuştur. Orası da o esnada Müslümanların almış oldukları bir yerdir. Diğer topraklara gelince; Müslümanlar oraları daha sonra fethetmiştir. Eğer Allah, Benî Kureyza yurdunun dışındaki yerleri kastetmiş olsaydı "sizi vâris kılacak" derdi. Atıf ile onu ("أرض/***arz"*** kelimesini) tekrarlamış olması, "لَمْ تَطَؤُهَا/***lem tetaûhâ"*** sözüyle onu tavsif etmek içindir. "لَمْ تَطَؤُهَا/***Lem tetaûhâ"*** ifadesi de "Bundan önce girmediğiniz toprak" demektir.

يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحاً جَمِيلاً ﴿٢٨﴾ وَاِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْاٰخِرَةَ فَاِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ اَجْراً عَظِيماً ﴿٢٩﴾ يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيراً ﴿٣٠﴾ وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحاً نُؤْتِهَا اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقاً كَرِيماً ﴿٣١﴾

28. Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: "Eğer dünya hayatını (dünyada daha müreffeh yaşamayı) ve dünyanın süsünü istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de sizi güzellikle salıvereyim. 29. Eğer Allah'ı, Peygamberi'ni ve ahiret yurdunu istiyorsanız, (bilin ki) Allah, içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır." 30. Ey Peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayâsızlık yaparsa, ceza onun için iki katına çıkarılır. Bu, Allah için kolay bir şeydir. 31. Sizden kim, Allah'a ve Resûlü'ne itaat eder ve Allah katında geçerli iş yaparsa ona, yaptığı amelin mükâfatını iki kat veririz. Dahası (cennette) ona, bol rızık hazırlamışızdır.

يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا/***Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: Eğer dünya hayatını ve dünyanın süsünü istiyorsanız:*** Bu âyet, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşlerinin onu üzecek şekilde birbiriyle rekabete girmeleri üzerine nâzil olmuştur.[124] Bir görüşe göre, eşleri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den yeni elbiseler ve çokça nafaka talep etmişlerdir. O esnada onun eşleri

124 Taberî bu konuda şöyle demiştir: Bu âyetin, Âişe *radıyallahu anhâ*'nın Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den nafakayı artırma ve benzeri dünyanın geçici nimetlerinden bir şeyler istemesi üzerine Resûlullah hakkında indiği söylenmiştir. Rivayete göre, Resûlullah eşlerinden bir ay uzaklaşmış sonra Allah ona iki şeyden birini tercih etme konusunda eşlerini muhayyer bırakmasını emretmiştir: Ya sabretmek, onlara verilen şeye rıza göstermek ve Allah'a itaat ederek çalışmak ya da kendileri için takdir edilene razı olmadıkları takdirde boşanma bedellerini ödeyip onları boşamak. Bir görüşe göre âyetin iniş sebebi Âişe *radıyallahu anhâ*'nın yapmış olduğu kıskançlıktır. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX, 201.

beşi Kureyş'ten -ki onlar, Ebû Bekir'in kızı Âişe, Ömer b. el-Hattâb'ın kızı Hafsa, Zem'anın kızı Sevde, Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe, Ebû Ümeyye'nin kızı Ümmü Seleme'dir- dördü de Kureyş dışındandır -ki onlar da Hâris el-Hilâliye'nin kızı Meymûne, İsrailoğullarından Huyey'in kızı Safiyye, Beni Esed'den Cahş'ın kızı Zeyneb ve Mustâlikoğullarından Hâris'in kızı Cüveyriyye'dir.-

فَتَعَالَيْنَ اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا/***Gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de sizi güzellikle salıvereyim:*** "تَعَالَ/Gel" lafzında aslolan, onu, statü bakımından yüksek bir konumda olan bir kimsenin düşük seviyede olana söylemesidir. Sonra "gel" anlamında her yerde kullanılır oldu. "اُمَتِّعْكُنَّ/***Ümetti'künne"*** ifadesi "boşandığı zaman kadına iyilik etmek (nafakasını vermek)" anlamında "müt'a/fayda" kelimesinden gelir. "السَّراح/Salıvermek" de "talak/boşamak" demektir. Âyetin manası şöyledir: "Allah Teâlâ, Resûlü'ne, eşleri dünyanın süsünü talep ettikleri takdirde onları boşanma ile dünya nimetlerinden bir süre faydalandırılmaları arasında, ahireti istiyorlarsa da Peygamber'in ismetini korumaya devam etmeleri arasında muhayyer bırakmasını emretmiştir." Resûlullah bu işe Âişe ile başlamış, o da onun ismetini korumaya devam etmeyi tercih etmiştir. Sonra onu bu konuda diğerleri takip etmiş, talak vaki olmamıştır.[125] Âişe *radıyallahu anhâ* bu hususta şöyle demiştir: "Resûlullah bizi muhayyer bıraktı. Biz de onu seçtik ve talak vaki olmadı."[126] Muhayyer bırakılan eşler talakı tercih ettikleri zaman bu İmam Mâlik'e göre üç talak sayılır. Başka bir görüşe göre bu, "bâin talak" sayılır. Diğer bir görüşe göre de "ric'î talak/dönülebilen" sayılır. Salıvermenin güzellikle tavsif edilmesi ile muhtemelen Allah, üç talağın dışında bir şey murad etmiştir. Yahut üç talağı murad etmiştir. Salıvermenin güzel olması, gözetmeyi iyi yapmak, övgü ve ahde vefadır.

لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ/***İçinizden güzel davrananlar için:*** "مِن/***Min"*** (bir kısmı anlamında) kısmilik için değil, açıklama içindir. Çünkü onların tümü güzel davranan kimselerdir

---

125 Âyetin nüzûl sebebi için bk. Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 204.

126 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 45; Buhârî, no: 5262; Müslim, no: 1477; Begâvî, *Meâlimü't-Tenzîl*, VI, 347; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 402.

بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ/Açık bir hayâsızlık: Bir görüşe göre bu, "zina" demektir. Başka bir görüşe göre, bununla eşlerinin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e isyan yahut ona kendisini üzen şeyler teklif etmeleri kastedilmiştir. Diğer bir görüşe göre, genel manada kötülükler kastedilmiştir.

يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ/Ceza onun için iki katına çıkarılır: Yani kötülüklerin ahiretteki cezası diğerleri gibi katlanmış olacaktır. Bu, onların rütbelerinin yüksekliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü her bir kimseden hâli/statüsü oranında bir şey talep edilir. "**يُضَاعَفْ/Yüdâaf**" fiili "ye" harfi ile "**الْعَذَابُ/el-azâbü**" kelimesi de mef'ûl olarak mansub okunduğu gibi söz konusu fiil "nun" ile ve "**الْعَذَابُ/el-azâbü**" kelimesi fâil olarak merfû da okunmuştur.[127]

وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ/Sizden kim, Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederse: Bu ibare "**مَنْ/men**" lafzına hamledilerek "ye" ile ve manaya hamledilerek de "te" ile okunmuştur.[128] "**تَعْمَلْ/Ta'mel**" lafzı da aynı şekilde okunmuştur.[129] "القُنوتُ/el-Kunûtü" burada "itaat" anlamına gelmektedir.

نُؤْتِهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ/Ona, yaptığı amelin mükâfatını iki kat veririz: Yani iyiliklerin sevabını katlayarak veririz.

رِزْقاً كَرِيماً/Bol rızık: Yani cennette ona bol rızık hazırlamışızdır. Bir görüşe göre, dünyada ona bol rızık hazırlamışızdır. Ancak ilki daha doğrudur.

---

127 "يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ" İbn Kesîr ve İbn Âmir bu lafzı "nun," "ayn" harfinin şeddesi ve öncesi elifsiz olarak kesrasıyla ve nasb ile okumuştur. "الْعَذَابُ" Ebû Ca'fer ve Basralı iki kıraat imamı bu kelimeyi "ayn" harfini şeddeleyerek ve öncesi elifsiz olarak fetha ve merfû kılarak okumuşlardır. Diğer kıraat imamları aynı kelimeyi öncesinde elif bulunduğu ve "ayn" harfinin şeddesiz olduğu hâlde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 388.

128 Amr b. Fâid el-Cahderî ve Yakub "من تأت" ve "ومن تقنت" lafızlarını manaya hamlederek "te" harfi ile okumuşlardır. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 440.

129 "وَتَعْمَلْ صَالِحاً نُؤْتِهَا" Hamza, Kisâî ve Halef, her iki fiili de "ye" harfiyle, geri kalanlar ise ilkini müenneslik "te"si, ikincisini de "nun" harfiyle okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 388.

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ اِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ
فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلاً مَعْرُوفاً ﴿٣٢﴾ وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ
وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْاُولٰى وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ وَاٰتِينَ الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ
اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ
تَطْهِيراً ﴿٣٣﴾ وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ لَطِيفاً خَبِيراً ﴿٣٤﴾ اِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ
وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ
وَالصَّٓائِمِينَ وَالصَّٓائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ
اللّٰهَ كَثِيراً وَالذَّاكِرَاتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْراً عَظِيماً ﴿٣٥﴾

32. Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer (Allah'tan) sakınıyorsanız, (yabancı erkekleri kendinize meylettirecek şekilde) uysal ve yumuşak bir üslupla konuşmayın. Yoksa kalbinde hastalık bulunan kimse ümide kapılır. Maruf ve makul söz söyleyin. 33. Evlerinizde vakur bir şekilde oturun, eski cahiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı hakkını vererek kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin. Ey ehl-i beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tam anlamıyla temizlemek istiyor. 34. Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Gerçek şu ki Allah, Latîf'tir ve her şeyden haberi olandır. 35. Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, itaatkâr erkekler ve itaatkâr kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazı erkekler ve mütevazı kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, iffetlerini koruyan erkekler ve (iffetlerini) koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden

erkekler ve (Allah'ı) zikreden kadınlar var ya; işte Allah, onlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ اِنِ اتَّقَيْتُنَّ/*Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer (Allah'tan) sakınıyorsanız:* Allah onları takva şartıyla diğer kadınlardan üstün kılmıştır. Allah onları müttakî kılmış ve böylece bütün kadınlara üstünlük hâsıl olmuştur. Ancak Resûlullah'ın kızı Fâtıma, İmrân'ın kızı Meryem ve Firavun'un hanımı Âsiye -onlardan her birinin kendi zamanının kadınlarının efendisi olduğuna dair Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şahitliğiyle- bu genellemeden müstesnadır.

فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ/*Uysal ve yumuşak bir üslupla konuşmayın:* Allah kadınlara erkeklerin hoşuna gidecek ve kendilerine meylettirecek şekilde uysal ve yumuşak söz söylemelerini yasaklamıştır.

فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ/*Kalbinde hastalık bulunan kimse:* Bu, "kalbinde fitne ve kadınlara karşı istek bulunan kimse" demektir. Bir görüşe göre, hastalıktan kasıt nifak/münafıklıktır. Ancak bu tefsir burada uzak ihtimaldir.

وَقُلْنَ قَوْلاً مَعْرُوفاً/*Maruf ve makul söz söyleyin:* Bu, "doğru söz yahut yasaklanan bir şey içermeyen söz" demektir.

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ/*Evlerinizde vakur bir şekilde oturun:* "وَقَرْنَ/*Vekarne*" kelimesi "kaf" harfinin kesrasıyla da okunmuştur.[130] Bu kelimenin, burada "وقار/vakâr" kelimesinden yahut "قرار/karâr" kelimesinden gelmesi muhtemeldir. "القرار/Karar" kelimesinden geldiği durumda "ظلّت/zallet" kelimesindeki "lam" harfinin hazfedilmesi gibi bu kelimeden bir "rı" harfi hazfedilmiştir. Fetha ile okunduğu okuyuşa gelince; kesra ile "قررت/oturdum" fetha ile "أقرّ/otururum" diyen kimsenin lugatına göre burada "karâr" kelimesinden gelmektedir. Ancak literatürde meşhur olan bunun aksidir. Bir görüşe göre bu kelime içtima ettiği zaman "يقار - قار/kâra - yekâru" fiilinden gelir. Ancak "karar/yerleşmek" manası daha

130 "وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ" Medineli iki kıraat imamı ve Âsım, "kaf" harfinin fethasıyla, diğer kıraat imamları ise "kaf" harfinin kesrasıyla okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 389.

tercihe şayandır. Çünkü Sevde *radıyallahu anhâ*, "Niçin dışarı çıkmıyorsun?" diye sorulunca "Allah bize evlerimizde oturmamızı emretti" demiştir. Âişe *radıyallahu anhâ* bu âyeti okuyunca Cemel günlerinde evinden çıkmasından dolayı ağlamıştır.[131] O esnada Ammâr ona "Allah sana evinde oturmanı emretmişti" demiştir.

وَلَا تَبَرَّجْنَ/Açılıp saçılmayın: "التَّبَرُّج/et-Teberruc" kelimesi "ziynet mahallini açmak" demektir.

تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْاُولٰى/Teberruce'l-câhiliyyeti'l-ûlâ: Yani cahiliye kadınlarının yaptığı açılıp saçılma ve bakışlara maruz kalma gibi (açılıp saçılmayın). Allah bunu İslâm'a nazaran eski diye nitelendirmiştir. Bir görüşe göre eski cahiliyye, Âdem ile Nûh arasındaki dönemdir. Başka bir görüşe göre de Musa ile İsa arasındaki dönemdir.

الرِّجْسَ/er-Ricse: Kelimesinin aslı, kir ve lekedir. Bununla burada noksanlıklar ve ayıplar kastedilmiştir.

اَهْلَ الْبَيْتِ/Ehle'l-beyti: Ehl-i beyt lafzı, münada yahut tahsis üzere mansubdur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ehl-i beyti şunlardır: Eşleri, çocukları, Abbâs ve Ali gibi akrabaları. Onların her birine sadaka verilmesi haram kılınmıştır. Bir görüşe göre, burada özellikle eşleri kastedilmiştir. Buna göre beyt, "mesken" demektir. Ancak bu zayıftır. Çünkü hitap, erkek sigasıyla yapılmıştır. Eğer Allah bunu (sadece eşlerini) murad etmiş olsaydı elbette "عنكنّ/ankünne" derdi. Rivayete göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Bu âyet, beş kişi yani ben, Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin hakkında inmiştir."***[132]

---

131 Bu rivayeti Taberî tefsirinde zikretmiştir. Sa'lebî ve diğerleri bu hâdiseyi şöyle ifade etmişlerdir: "Âişe *radıyallahu anhâ* bu âyeti okuyunca başörtüsü ıslanana kadar ağladı." Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 179; Tâhir b. Âşûr bu rivayetin isnadının sağlam olmadığını söylemiştir. Bk. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XII, 222.

132 Bu hadisi, Taberî, İbn Ebî Hâtim ve Taberânî, Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet etmişlerdir. Ebû Saîd el-Hudrî şöyle demiştir: Resûlullah şöyle buyurdu: ***"Bu âyet** (اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا), **benim hakkımda ve Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin hakkında inmiştir."*** Bk. Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, VI, 604; *Tefsîru'l-Alûsî*, XVI, 117.

وَاذْكُرْنَ/Vezkürne: Hitap Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşlerine yöneliktir. Ehl-i beyte dâhil edildikten sonra hitap onlara özel kılınmıştır. Bu hatırlama muhtemelen Kur'ân tilaveti yahut kalp ile tezekkürdür. Allah'ın âyetlerinden kasıt, Kur'ân'dır, hikmet de sünnettir.

اِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ/Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar: Âyetin nüzûl sebebi, bazı kadınların "Allah erkekleri zikretti, bizi ise zikretmedi" demeleridir. Bunun üzerine kadınların da zikredildiği bu âyet inmiştir.[133]

وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ/Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar: İslâm, bağlanmak iman da tasdik etmektir. Sonra bu iki kelime üç farklı evre ile genişletilmiştir. İlki, ***"...İman etmediniz ancak 'Müslüman olduk' deyin. Çünkü iman henüz kalplerinize yerleşmedi"***[134] âyetinde olduğu gibi farklı manalarda kullanılmıştır. İkincisi, ***"Nihayet Biz oradaki mü'minleri çıkardık"***[135] ve ***"Ancak Biz orada Müslümanlardan bir haneden başka kimse bulamadık"***[136] âyetlerinde olduğu gibi bir araya gelmeleri sebebiyle aynı manada kullanılmıştır. Üçüncüsü, İslâm/Müslümanlık daha geneldir. Çünkü o, kalp ve organlarla gerçekleşir. İman ise daha özeldir. Çünkü özellikle kalp ile gerçekleşir. Bu değerlendirme bu yerde daha uygundur.

وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ/İtaatkâr erkekler ve itaatkâr kadınlar: "Kunût" kelimesinin "kulluk ve itaat" manasına gelmesi muhtemeldir.

وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ/Doğru erkekler ve doğru kadınlar: Sıdk, muhtemelen "sözün doğru olması" yahut "niyetin ya da söz ve yeminin doğru olması" demektir.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَمْراً اَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ
مِنْ اَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالاً مُبِيناً ﴿٣٦﴾ وَاِذْ تَقُولُ

133 Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 269; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 445.
134 Hucurât 49/14.
135 Zâriyât 51/35.
136 Zâriyât 51/36.

لِلَّذٖي اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاَنْعَمْتَ عَلَيْهِ اَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللّٰهَ وَتُخْفٖي
فٖي نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْدٖيهِ وَتَخْشَى النَّاسَۚ وَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰيهُۜ فَلَمَّا قَضٰى
زَيْدٌ مِنْهَا وَطَراً زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنٖينَ حَرَجٌ فٖي اَزْوَاجِ
اَدْعِيَٓائِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَراًۜ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولاً ﴿٣٧﴾ مَا كَانَ عَلَى
النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فٖيمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهُۜ سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذٖينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُۜ وَكَانَ
اَمْرُ اللّٰهِ قَدَراً مَقْدُوراًۙ ﴿٣٨﴾ اَلَّذٖينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللّٰهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا
يَخْشَوْنَ اَحَداً اِلَّا اللّٰهَۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسٖيباً ﴿٣٩﴾ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَٓا اَحَدٍ مِنْ
رِجَالِكُمْ وَلٰكِنْ رَسُولَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيماً ﴿٤٠﴾

36. Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, mü'min bir erkek ve kadın için kendileriyle ilgili söz konusu iş/hüküm konusunda tercih hakkı yoktur. Her kim Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelirse o, net bir şekilde sapıtmış demektir. 37. (Resûlüm!) Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilikte bulunduğun kimseye "Eşini nikâhında tut, Allah'tan kork!" diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Hâlbuki Allah, kendisinden korkmana daha layıktır. Nihayet Zeyd amacına ulaşıp o kadından ilişiğini kesince, evlatlıkları eşleriyle ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isteyen) mü'minlere bir güçlük olmasın diye onu sana nikâhladık. Artık Allah'ın (bu husustaki) emri yerine getirilmiştir. 38. Allah'ın, kendisine helâl kıldığı şeyi yapmada Peygamber'e herhangi bir vebal yoktur. Daha önce gelip geçenler hakkında da Allah'ın âdeti (sünneti) böyle idi. Allah'ın emri mutlaka yerine getirilmesi gereken ölçülü bir takdir/kaderdir. 39. Peygamberler öyle insanlardır ki Allah'ın gönderdiği emirleri duyururlar, Allah'tan korkarlar ve Allah'tan başka kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah yeter. 40. Muhammed sizin adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ/***Vemâ kâne li-mü'minin velâ mü'minetin:*** Âyetin manası şudur: "Mü'min bir erkek ve kadının kendileriyle ilgili herhangi bir konuda Allah ve Resûlü ile birlikte bir tercih hakkı yoktur. Aksine mü'minlere teslim olmak ve Allah'ın ve Resûlü'nün emrine bağlanmak vacip olur."

مِنْ اَمْرِهِمْ/***Min emrihim:*** Bu sözde bulunan zamir, "لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ/***li-mü'minin velâ mü'minetin"*** sözünün gerektirdiği çoğula döner. Çünkü onun manası, erkek ve kadın bütün mü'minler hakkında geneldir. Bu âyet, sonrasında gelecek olan kıssa için bir başlangıçtır. Bir görüşe göre, âyetin iniş sebebi şudur: Resûlullah, kölesi Zeyd b. Hârise ile evlendirmek üzere bir kadınla konuşmuş, o ve ailesi bunu yadırgamıştı. (Bu konuda) âyet nâzil olunca "Razıyız ya Resûlallah" dediler. Bu konuşulan kadının Zeyneb bint Cahş mı[137] yoksa başkası mı olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Onun, Ukbe b. Ebî Muayt'ın kızı Ümmü Gülsüm olduğu da söylenmiştir.[138]

وَاِذْ تَقُولُ لِلَّذٖٓي اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاَنْعَمْتَ عَلَيْهِ/***(Resûlüm!) Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de iyilikte bulunduğun kimseye şöyle diyordun:*** Söz konusu kişi, Zeyd b. Hârise el-Kelbî'dir. Allah onu İslâm vb. şeylerle nimetlendirmiş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de azad ederek ona iyilikte bulunmuştur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in halası Ümeyme'nin kızı Zeyneb bint Cahş, Zeyd b. Hârise'nin yanında (nikâhında) bulunuyordu. Zeyd onu, kötü davranmasından ve kendisine karşı büyüklük taslamasından dolayı Resûlullah'a şikâyet etti ve boşamak istedi. Resûlullah ona şöyle dedi: ***"Eşini nikâhında tut ve Allah'tan kork!"*** Yani Allah ona, kötü muamele etmesi gibi Zeyneb'i tavsif ettiği konularda ***"Allah'tan kork!"*** demiştir. Ya da bu, "Allah'tan kork, onu boşama!" demektir. Dolayısıyla bu, tenzihen boşamayı yasaklamaya yönelik bir sözdür. Nitekim Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Allah katında mübah olan şeylerin en sevimsizi (talak) boşanmaktır."***[139]

137 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX, 271.
138 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX, 271.
139 Tirmizî, no: 2180; *Sünenü İbn Mâce*, no: 2018.

وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْدِيهِ/*Allah'ın açığa vuracağı şeyi insanlardan çekinerek içinde gizliyordun:* Resûlullah'ın içinde gizlediği şey, caiz ve mübah olup günahı ve cezası bulunmayan bir şeydir. Ancak o, Allah'ın onların dillerini kendisine musallat kılıp dillerinin kendisine yönelmelerinden korktu ve hayâsından, edebinden ve iffetinden dolayı gizledi. Rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* -yakınlığı ve asaleti[140] sebebiyle- kendisine nikâhlamak üzere Zeyd'in Zeyneb'i boşamasına istekli idi ve şöyle buyurdu: ***"Eşini nikâhında tut."*** O, Zeyneb'e olan isteğini insanların diline dolamasından korkarak "Evlatlığının eşi ile evlendi" dememeleri için gizledi. Çünkü Zeyd'i evlatlık edinmişti. Resûlullah'ın gizlediği şey, Zeyneb ile evlenme isteğidir. Allah bunu, Zeyneb ile evlenmesini ona emrederek açığa çıkarmıştır. Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle demiştir: "Şayet Resûlullah vahiyden bir şey gizleyecek olsaydı, kendisine ağır gelmesinden dolayı bu âyeti gizlerdi."[141] Bir görüşe göre Allah, Zeyd'in boşamasından sonra Zeyneb ile evlenmesini Resûlullah'a vahyetmiştir. Resûlullah'ın gizlediği şey, bu kabilden Allah'ın kendisine bildirdiği şeydir.

فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَراً زَوَّجْنَاكَهَا/*Nihayet Zeyd amacına ulaşıp o kadından ilişiğini kesince, onu sana nikâhladık:* Zeyd b. Hârise'nin dışında Kur'ân'da ashâbdan hiç kimse ismiyle anılmamıştır. "الوطر/el-Vataru" kelimesi "ihtiyaç" anlamına gelir. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Burada bununla cinsel ilişki (cima) kastedilmiştir."[142] Ancak doğru olan bundan daha genel olduğudur. Yani Zeyd'in ona ihtiyacı kalmayınca Allah onu Peygamberi ile evlendirmiştir. Allah onu Peygamber'le evlendirmeyi ona şeref kazandırmak için yapmıştır. Bundan dolayı Zeyneb, Peygamber'in diğer eşlerine karşı övünür ve şöyle derdi: "Allah beni Nebîsi ile yedi kat göğün üstünde evlendirdi."[143] Bazıları "زَوَّجْنَاكَهَا/***Seni onunla evlendirdik"*** sözünden şu sonucu çıkarmıştır: Mehir akdinde evla olan, koca zamirini karı zamirinin önüne alarak "أنكحه إيّاها/onu (erkeği) onunla evlendiriyorum" denilmesidir. Nitekim âyette "لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ

---

140 Ve güzelliği sebebiyle.

141 Tirmizî, no: 3207. Tirmizî bu hadisin hasen-sahih olduğunu söylemiştir.

142 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 447.

143 *Tefsîru Mukâtil*, III, 48.

فِي اَزْوَاجِ اَدْعِيَائِهِمْ/" buyurulmuştur. Manası şudur: "Şüphesiz Allah, Zeyd'in (eski) hanımı Zeyneb'i -mü'minler evlatlıklarının eşleriyle evlenmenin kendilerine helâl olduğunu bilsinler diye- Resûlullah'la evlendirmiştir. Çünkü onlar hakikatte onların çocukları değildir."

مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهُ/***Allah'ın, kendisine helâl kıldığı şeyi yapmada Peygamber'e herhangi bir vebâl yoktur:*** Mana şudur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Zeyd'den sonra Zeyneb ile evlenmesi helâldir. Bunda bir yasaklık, günah ve ceza söz konusu değildir. Ayrıca bunda münafıklardan bu konuda dedikodu yapanlara yönelik bir cevap söz konusudur. "فَرَضَ/***Ferada***" fiili burada "قسم له/ona takdir etti/ona nasip etti" demektir.

سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ/***Daha önce gelip geçenler hakkında da Allah'ın âdeti (sünneti) böyle idi:*** Yani gelip geçmiş peygamberler hakkındaki Allah'ın âdeti, Allah'ın kendilerine helâl kıldığı nimetlere nail olmalarıdır. Bir görüşe göre bununla bir kadınla yaptığı evlilikte macera yaşayan Davud *aleyhisselâm*'a işaret edilmektedir. Ancak mananın genele teşmil edilmesi daha doğrudur. "سُنَّةَ/***Sünnete***" kelimesi masdariyet üzere yahut gizli bir fiil veya iğrâ (teşvik) üzere mahzûf bir fiilin mef'ûlü olarak mansubdur.

اَلَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللّٰهِ/***Onlar Allah'ın gönderdiği emirleri duyururlar:*** "الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ/***Daha önce gelip geçenler***" sözünün sıfatıdır. Bunlar, peygamberlerdir. Yahut ibare, gizli bir mübtedaya binaen merfû kılınmıştır. Ya da gizli bir fiil ile mansub kılınmıştır.

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ/***Muhammed sizin adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir:*** Bu, Zeyd b. Hârise hakkında "Zeyd b. Muhammed/Muhammed'in oğlu Zeyd" diyen kimseye verilmiş bir ret cevabıdır. Bu kimse Zeyd'in eski karısıyla evlenmesi konusunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e itiraz etmiştir. Hasan ve Hüseyin'in mevcudiyeti âyetteki nefyin genelliğine aykırı düşmez. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hakikatte onların babası değildir. Çünkü onlar onun sulbünden olmayıp kızının çocuklarıdırlar. Erkek çocukları ise ergenlik çağına erişemeden küçükken vefat etmiştir.

وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ/**Peygamberlerin sonuncusu:** O, peygamberlerin sonuncusu olup kendisinden sonra bir peygamber gelmeyecektir. "خَاتَمَ/ **Hâteme"** kelimesi, bir mühür olarak peygamberleri sona erdirmesi manasında "te" harfinin kesrasıyla da kendileri için bir mühür ve damga olarak peygamberlerin kendisiyle tamamlanması manasında "te" harfinin fethasıyla da okunmuştur.[144]

Şayet "İsa *aleyhisselâm* ahir zamanda inecek, bu da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sonra olacak" denilecek olursa, buna "Peygamberlik İsa'ya Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den önce verilmiştir. İsa indiği zaman o, Resûlullah'ın şeriatı üzere, onun ümmetinden bir kişi gibi olacaktır" şeklinde cevap verilir.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْراً كَثِيراً ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَصِيلاً ﴿٤٢﴾ هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيماً ﴿٤٣﴾ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ وَاَعَدَّ لَهُمْ اَجْراً كَرِيماً ﴿٤٤﴾

41. Ey inananlar! Allah'ı çokça zikredin. 42. Ve O'nu sabah-akşam tesbih edin. 43. Zira karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini gönderen O'dur. Melekleri de sizin iyiliğinizi ister. Allah, mü'minlere karşı çok merhametlidir. 44. Kendisine kavuşacakları gün, Allah'ın onlara yönelik iltifatı, "Selâm"dır. Allah onlara çok değerli bir mükâfat hazırlamıştır.

---

144 İbn Atiyye şöyle demiştir: Âsım tek başına -Hasan, Şa'bî ve A'rec hakkında ihtilaf olmakla birlikte- "Peygamberler onunla tamamlandı" anlamında "خَاتَمَ" şeklinde "te" harfinin fethasıyla okumuştur. Buna göre o, peygamberler için bir mühür ve damga durumundadır. Geri kalanlar da "Onları sona erdirdi. Yani sonuncuları olarak geldi" anlamında "خاتِم" şeklinde tâ harfinin kesrasıyla okumuşlardır. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 448. Şahâbeddin Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî şöyle demiştir: "وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ" lafzı hakkında ihtilafa düşülmüştür: Âsım bu ibareyi mühür ve durduran gibi bir alet ismi olarak "te" harfinin fethasıyla okumuştur. Hasan da ona uymuştur. Geri kalanlar ise ism-i fâil olarak "te" harfinin kesrasıyla okumuşlardır. Bk. Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer*, I, 455.

اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْراً كَثِيراً/*Allah'ı çokça zikredin:* Allah Teâlâ emrettiği diğer amellerin aksine kendisinin çokça zikredilmesini şart koşmuştur. Zikir kalple ve dille yapılır. Buna göre onun tehlîl ("Lâ ilâhe illallah" demek), tesbih ("sübhânallah" demek), hamd ("elhamdülillah" demek), tekbîr ve Allah'ın en güzel isimlerini telaffuz etmek gibi birçok çeşidi vardır.

وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَصِيلاً/*Ve O'nu sabah-akşam tesbih edin:* Bir görüşe göre bu, sabah ve ikindi namazlarına işaret etmektedir. En doğrusu onun, günün başlangıcında ve sonunda tesbih etmeye yönelik bir emir olduğudur. İbn Atiyye'ye göre Allah bununla bütün vakitlerde ve günün iki tarafında (başında ve sonunda) tesbih etmeyi kastetmiştir.[145]

هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ/*Zira karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini gönderen O'dur. Melekleri de sizin iyiliğinizi ister:* Bu, mü'minlere yönelik bir hitaptır. Allah'ın onlara olan ***"salât"***ından kasıt, onlara olan rahmetidir. Meleklerin onlara olan ***"salât"***ından kasıt ise onlara yaptıkları duadır. "**يُصَلِّي/*Yüsallî*"** fiili, farklı iki manada kullanılmıştır. Bir görüşe göre, muzafın hazfi üzere onun takdiri şöyledir: "O'nun melekleri dua ederler."

تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ/*Kendisine kavuşacakları gün, Allah'ın onlara yönelik iltifatı, "Selâm"dır:* Bir görüşe göre, kıyamet günü kastedilmiştir. Başka bir görüşe göre, cennet kastedilmiştir. ***"Onların oradaki (cennetteki) duası, selâmdır"***[146] âyetine binaen bu görüş daha tercihe şayandır. Bu ifadeyle birbirlerine selâm vermeleri yahut ***"Selâm olsun size! Ne iyisiniz!"***[147] âyetinde sözü edildiği gibi meleklerin onlara söylediği sözün/duanın kastedilmiş olması muhtemeldir.

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً وَمُبَشِّراً وَنَذِيراً ﴿٤٥﴾ وَدَاعِياً اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِهِ وَسِرَاجاً مُنِيراً ﴿٤٦﴾ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِاَنَّ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ فَضْلاً كَبِيراً ﴿٤٧﴾ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ اَذٰيهُمْ وَتَوَكَّلْ

145 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 449.
146 Yunus 10/10.
147 Zümer 39/69.

عَلَى اللّٰهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكٖيلاً ﴿٤٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِذَا نَكَحْتُمُ
الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ
عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَاۚ فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحاً جَمٖيلاً ﴿٤٩﴾

45. Ey Peygamber! Gerçek şu ki Biz seni, bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik. 46. (Ayrıca Biz seni) O'nun izniyle, bir davetçi ve aydınlatan bir kandil olarak (gönderdik). 47. (Resûlüm!) Allah'tan büyük bir lütfa ereceklerini mü'minlere müjdele. 48. Kâfirlere ve münafıklara boyun eğme. Onların eziyetlerine aldırma. Allah'a güvenip dayan, vekil ve destekçi olarak Allah yeter. 49. Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp da henüz zifafa girmeden onları boşarsanız, onlara (diğer durumlarda) saydığınız kadar bir iddeti bekletme hakkınız yoktur. O hâlde onları (bağışta bulunarak) memnun edin ve onları güzel bir şekilde serbest bırakın.

اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً/***Ey Peygamber! Gerçek şu ki Biz seni, bir şahit olarak gönderdik:*** Yani Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (kıyamet günü) ümmetine şahitlik edecektir.

وَدَاعِياً اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِهٖ/***O'nun izniyle bir davetçi:*** Yani (biz seni) Allah'ın emri ve peygamber olarak göndermesi ile bir davetçi olarak (gönderdik).

وَسِرَاجاً مُنٖيراً/***Aydınlatan bir kandil olarak:*** Bu, dinin ihtiva ettiği nûr/aydınlık için bir istiâredir.

وَدَعْ اَذٰيهُمْ/***Onların eziyetlerine aldırma:*** İki anlama gelmesi muhtemeldir.

Birincisi: "Onlara eza verme" demektir. Buna göre masdar, mef'ûle muzaf olmuştur. Âyet hakkındaki bu açıklamaya göre seyf âyetiyle kâfirlere mahsus olan şeyler nesh edilmiştir.

İkincisi: "Sana verdikleri eziyete katlan, dedikodularından yüz çevir/aldırış etme" demektir. Buna göre masdar, fâile muzaf olmuştur.

اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ/*Mü'min kadınları nikâhlayıp da henüz zifafa girmeden onları boşarsanız:* Âyetin manası şudur: "Zifafa girmeden önce boşanan kadının iddeti düşer." Âyette sözü edilen nikâh, evlilik akdidir. "المسّ/Dokunmak"tan kasıt cimadır.

تَعْتَدُّونَهَا/*Te'teddûnehâ:* Sayı cinsinden "gün sayıyorsunuz" demektir.

فَمَتِّعُوهُنَّ/*O hâlde onları memnun edin:* Bu ibare, zifaftan önce boşanan kadına bağışta bulunup onu memnun etmeyi gerektirir. Kadın için ayrılmış/tahsis edilmiş olsun ya da olmasın değişmez, bir mehir gerekir. Bakara sûresinde geçen, Allah'ın ***"Eğer onları zifafa girmeden boşar ve mehri de belirlemiş olursanız o zaman mehir, belirlediğinizin yarısıdır..."***[148] sözü, dokunmadan (zifaftan önce) boşanan kadına şayet bir mehir takdir edilmişse onun yarısının verilmesini gerektirir. Bunun dışında ayrıca ona bağışta bulunmak gerekmez. Bu âyet Bakara sûresinde bulunan yukarıdaki âyeti nesh etmiş midir? Yoksa onunla mensuh mu kılınmıştır? Bu konuda ihtilaf edilmiştir. Bakara âyetinin bu âyetin genelliğini tahsis ederek açıklaması ile bu iki âyeti birleştirmek mümkündür.

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّٓا اَحْلَلْنَا لَكَ اَزْوَاجَكَ الّٰت۪ٓي اٰتَيْتَ اُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ
يَم۪ينُكَ مِمَّٓا اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ
وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ الّٰت۪ي هَاجَرْنَ مَعَكَۘ وَامْرَاَةً مُؤْمِنَةً اِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا
لِلنَّبِيِّ اِنْ اَرَادَ النَّبِيُّ اَنْ يَسْتَنْكِحَهَاۗ خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِن۪ينَۜ
قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ ف۪ٓي اَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا
يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌۜ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوراً رَح۪يماً ﴿٥٠﴾ تُرْج۪ي مَنْ تَشَٓاءُ
مِنْهُنَّ وَتُـْٔو۪ٓي اِلَيْكَ مَنْ تَشَٓاءُۜ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْكَۜ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَٓا اٰتَيْتَهُنَّ

148 Bakara 2/237.

كُلُّهُنَّ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا ف۪ي قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَل۪يماً حَل۪يماً ﴿٥١﴾ لَا
يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَٓا اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ وَلَوْ اَعْجَبَكَ
حُسْنُهُنَّ اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَم۪ينُكَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ رَق۪يباً ﴿٥٢﴾

50. Ey Peygamber! Muhakkak Biz, mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden elinin altında bulunan cariyeleri, seninle beraber göç eden amcanın, halanın, dayının ve teyzenin kızlarını sana helâl kıldık. Bir de -şayet Peygamber kendisiyle evlenmek isterse- kendisini Peygamber'e hibe eden mü'min bir kadını, diğer mü'minlere değil, sadece sana mahsus olmak üzere (helâl kıldık). Kuşkusuz Biz, hanımları ve ellerinin altında bulunan cariyeleri hakkında mü'minlere neyi farz kıldığımızı biliriz. (Nikâhla ilgili hükümleri bu şekilde açıklamamız) sana bir zorluk olmaması içindir. Allah bağışlayandır, merhamet edendir. 51. Onlardan dilediğini geriye bırakır/uzaklaştırır, dilediğini de yanına alırsın. Uzaklaştırdığın hanımlarından arzu ettiğini tekrar yanına almanda senin için bir günah yoktur. Böyle yapman onların mutlu olmaları, üzülmemeleri ve hepsinin, senin verdiklerine razı olmaları bakımından daha uygundur. Allah kalplerinizde olanı bilir. Allah alîmdir, halîmdir. 52. Bundan böyle artık (başka) kadınlarla evlenmen, -elinin altında bulunan cariyeler hariç- güzellikleri hoşuna gitse bile, bunların yerine başka kadınlarla evlenmen sana helâl değildir. Allah her şeyi gözetlemektedir.

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّٓا اَحْلَلْنَا لَكَ اَزْوَاجَكَ الّٰت۪ٓي اٰتَيْتَ اُجُورَهُنَّ/Ey Peygamber! Muhakkak Biz, mehirlerini verdiğin eşlerini sana helâl kıldık: Âyetin manası hakkında iki görüş vardır.

Birincisi: Peygamber'in eşleri ile kastedilen, Âişe *radıyallahu anhâ* ve diğerleri gibi o esnada harim-i ismetinde bulunan kadınlardır. Resûlullah onların mehirlerini vermiş idi.

İkincisi: Kasıt, bütün kadınlardır. Allah ona, mehrini vermiş olduğu her kadın ile evlenmeyi mübah kılmıştır. Bu mana ilkinden daha geniş ve kapsamlıdır.

وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ/*Elinin altında bulunan cariyeleri (sana helâl kıldık):* Allah ona, diğerleriyle birlikte elinin altındaki cariyeleri eş edinmeyi mübah kılmıştır. Allah, "اَفَاءَ اللّٰهُ عَلَيْكَ/***efâallahü aleyke***" sözüyle ganimetleri kastetmiştir.

وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ/*Seninle birlikte hicret eden kadınlardan amcanın, halanın, dayının ve teyzenin kızlarını sana helâl kıldık:* Allah burada, baba ve anne tarafından Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yakın akrabalarını kastetmiştir. Resûlullah'ın amcaları ve halaları vardı. Onun annesinin ise erkek ve kız kardeşi yoktu. Allah dayısı ve teyzeleri ile annesinin aşiretini kastetmiştir. Onlar Zühreoğullarıdır. Bundan dolayı onlar "Biz Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dayılarıyız" derlerdi. Her kim "اَحْلَلْنَا لَكَ اَزْوَاجَكَ/***Sana eşlerini helâl kıldık***" sözüyle "Resûlullah'ın ismet-i hariminde bulunan kadınlar kastedilmiştir" derse, o, onlara atıfta bulunmuştur ve ona göre Resûlullah'ın harim-i ismetinde bulunan kadınlara ek olarak yakın akrabalarıyla evlenmesi mübahtır. Kim de "Bütün kadınlar kastedilmiştir" derse o, bu kimseleri genele dâhil ederek şereflendirmek amacıyla ayırmış olur.

الّٰتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ/*Seninle birlikte hicret eden kadınlar:* Bu ifade, Mekke'nin fethedildiği gün Müslüman olan azadlı esirler gibi hicret etmeyen kimselerden (hicret eden akraba kadınlarını) ayırmaya yönelik bir tahsis/sınırlandırmadır.[149]

وَامْرَاَةً مُؤْمِنَةً اِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ/*Bir de (şayet Peygamber kendisiyle evlenmek isterse) kendisini Peygamber'e hibe eden mü'min bir kadını (sana helâl kıldık):* Allah Teâlâ kadınlardan kendisini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hibe edenleri kendisine mübah kılmıştır. Ancak

149 İbn Atiyye şöyle demiştir: Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hânî'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Resûlullah bana evlilik teklif etti. Ben ondan özür diledim. Özrümü kabul etti. Derken bu âyet beni ona haram kıldı. Çünkü ben onunla beraber hicret etmemiştim. Ben Fetih günü serbest bırakılanlardandım (tulekâ)." Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 453.

bunun vaki olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. İbn Abbâs'a göre, Resûlullah'ın yanında nikâhlı eşten ve cariyeden başka bir kadın bulunmamış, kendisini ona hibe eden kadın da olmamıştır.[150] Bu, cumhurun hemzenin kesrasıyla "إِنْ وَهَبَتْ/***in vehebet***" şeklinde okumasını teyid eden bir açıklamadır. Bu, "şayet vaki olursa" demektir. Bir görüşe göre de bu gerçekleşmiştir. Buna göre bu ibare hemzenin fethasıyla "أَنْ وَهَبَتْ/***en vehebet***" şeklinde okunur.[151] Bu görüşe göre, kendisini hibe eden kadınların kimler olduğu konusunda ihtilaf vardır. Bir görüşe göre o, Meymûne b. el-Hârise'dir. Başka bir görüşe göre, Ümmü'l-Mesâkîn Huzeyme bint Zeyneb'dir. Diğer bir görüşe göre, Ümmü Şerîk el-Ensâriyye, diğer bir görüşe göre de Ümmü Şerîk el-Âmiriyye'dir.

خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ/***Diğer mü'minlere değil, sadece sana mahsus olmak üzere (helâl kıldık):*** Yani bir kadının kendini hibe etmesi başkalarına değil, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e has bir meziyettir. Nasıl Allah'ın gaip sigasından sadece muhataba tahsis etmek için muhatap sigasına geçtiğine bir bak! Bir görüşe göre "خَالِصَةً/***hâlisaten***" kelimesi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e mübah olan kadınlardan önceki her kadına gider. Çünkü diğer mü'minler dört kadınla sınırlandırılmıştır. Bundan fazlası Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e mübah kılınmıştır. İmam Mâlik'e göre, "hibe" lafzıyla nikâh akdedilmez. Ebû Hanîfe'ye göre akdedilir. "خَالِصَةً/***Hâlisaten***" kelimesi, masdar yahut hâl ya da kadın kelimesinin sıfatı olarak i'râb edilir.

قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ/***Kuşkusuz Biz, hanımları ve ellerinin altında bulunan cariyeleri hakkında mü'minlere neyi farz kıldığımızı biliriz:*** Yani biz, mehir, velî, evliliği dört kadınla sınırlandırmak vb. nikâh hükümlerinden neyi farz kıldığımızı biliriz.

---

150 Rivayetin isnadını bulamadım.

151 Dimyâtî, Hasan'a dayanarak şöyle demiştir: Hemzenin fethasıyla "أَنْ وَهَبَتْ" bedel-i iştimâl (kadının/mübdelün minhin sıfatı) olarak kadından bedeldir. Ya da "çünkü" anlamında "illet/sebep lamı" hazfedilmiştir. Bk. Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer*, I, 455. İbn Atiyye, Hasan el-Basrî, Übey b. Ka'b, Sekafî ve Şa'bî'nin hemzenin fethasıyla "أَنْ وَهَبَتْ" şeklinde okuduklarını söylemiştir. Bu, söz konusu âyetler inmeden önce ona kendini hibe edenlerin bulunduğuna işaret etmektedir. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 453.

لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ/Sana bir zorluk olmaması içindir: Bu ibare öncesindeki âyete bağlıdır. Yani sana bir zorluk olmasın diye nikâh ahkâmını açıkladık. Ya da senin caiz olmayan bir iş yaptığın zannedilmesin diye nikâh ahkâmını açıkladık. Zemahşerî bu ibarenin "خَالِصَةً لَكَ/***hâlisaten leke***" ibaresine bağlı olduğunu söylemiştir.[152]

تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِي اِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ/Onlardan dilediğini geriye bırakır, dilediğini de yanına alırsın: "تُرْجِي/***Türcî***" kelimesi "تُؤَخِّر وتبعدُ/engel olursun ve uzaklaştırırsın" manasına gelir. "تُؤْوِي/***Tü'vî***" ise "bağrına basar, yakınlaştırırsın" demektir. Bu uzaklaştırma ve yanına alma ile neyin murad edildiği konusunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre bu, aralarındaki taksimatla ilgilidir. Yani "Eşlerinden dilediğin kadının yanında çok kalır, dilediğin kadının yanında az kalırsın" demektir. Başka bir görüşe göre bu, talak/boşama hakkındadır. Yani "Dilediğini nikâhında tutar, dilediğini boşarsın" demektir. Diğer bir görüşe göre, "Dilediğinle evlenir, dilediğinle evlenmezsin" demektir. Tüm görüşlere göre bu, (evlilik konusunda) Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yönelik bir genişlik/zenginlik ve dilediğini yapmaya dönük bir mübahlık manasına gelir. Nakilciler, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, kendisine (başka türlü davranması) mübah kılınmasına rağmen -en güzel ahlâkı ondan çıkaracak şekilde- eşleriyle birlikte olma konusunda adil olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. "مِنْهُنَّ/***Minhünne***" sözündeki zamir, özellikle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşlerine yahut öncekinin aksine Allah'ın kendisine helâl kıldığı kadınlara döner.

وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ/Uzaklaştırdığın hanımlarından arzu ettiğini tekrar yanına almanda senin için bir günah yoktur: Bu âyetin manası hakkında iki görüş vardır:

Birincisi: Eşlerinden kimi azledersen azlinden sonra geri döndürmende bir günah yoktur.

İkincisi: "مَنِ ابْتَغَيْتَ/***Men ibteğayte***" (istemek) ve "مَّنْ عَزَلْتَ/***men azelte***" (azletmek) mübahlık konusunda eşittir. "من/***Men***" ilk görüşe göre

152 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 560.

kısmilik/bazılık (التّبعيض) içindir. İkinci görüşe göre ise bu senin "من لقيك ومن لم يلقك سواء/Seninle karşılaşsın/buluşsun, karşılaşmasın/buluşmasın fark etmez" demene benzemektedir.

ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ/*Zâlike ednâ en tekarra a'yünühünne:* Yani onlar bunun Allah'ın hükmü olduğunu anladıkları zaman bununla gözleri parlayacak, razı olacaklar ve içine düştükleri kıskançlık zail olacaktır. Bu âyetin iniş sebebi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in eşlerinin birbirini kıskanmalarından dolayı başlarına gelen şeylerdir.

لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ/***Bundan böyle artık (başka) kadınlarla evlenmen sana helâl değildir:*** Bununla ilgili iki görüş vardır:

Birincisi: Şu an nikâhında bulunan kadınlardan başkası sana helâl değildir. Onlar üzerine yeni hanımlar alamazsın. İbn Abbâs şöyle demiştir: "Resûlullah onları (kalıp kalmama konusunda) muhayyer bırakınca onlar Allah'ı ve Resûlü'nü tercih ettiler. Allah da onları üstünlükleri sebebiyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in diğer kadınlarla evlenmesini haram kılmak suretiyle mükâfatlandırmıştır."

İkincisi: İsmi sayılan kişilerin dışındaki kadınlar sana helâl değildir. Burada ihtilaf, "اِنَّٓا اَحْلَلْنَا لَكَ اَزْوَاجَكَ/***İnnâ ehlalnâ leke ezvâceke"*** sözüyle ne kastedildiği üzerinde cereyan etmektedir. Yani adı geçenlerin dışındakilerle evlenmen sana helâl olmaz. Bir görüşe göre ***"Sana kadınlar helâl olmaz"*** sözünün manası, söz konusu Müslüman kadınlardan sonra "Yahudi ve Hristiyan kadınları sana helâl olmaz" demektir. Ancak bu uzak bir görüştür.

Bu âyetin hükmü konusunda ihtilaf vardır. Bir görüşe göre bu, "اِنَّٓا اَحْلَلْنَا لَكَ اَزْوَاجَكَ/***Muhakkak Biz, sana eşlerini helâl kıldık"*** sözüyle mensûhtur. Buna göre kasıt, bütün kadınlardır. Başka bir görüşe göre bu âyet, "اِنَّٓا اَحْلَلْنَا لَكَ اَزْوَاجَكَ/***Muhakkak Biz, sana eşlerini helâl kıldık"*** âyetini nesh etmiştir. Buna göre maksat, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in nikâhında bulunan kadınlardır. Bu değerlendirme İbn Abbâs'tan rivayet edilene kıyasla daha açık/doğrudur. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hakkındaki genişlik/ruhsat/mübahlık, ümmeti hakkındaki dört ile sınırlandırma hükmündedir.

وَلَٓا اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ/***Velâ en tebeddele bihinne min ezvâcin:*** Manası şudur: Onlardan birini boşayıp onun yerine başkasıyla evlenmen helâl değildir. Bir görüşe göre bu, Arapların yapmış olduğu eş değişimi manasına gelir. Buna göre, bir erkek başka bir erkek için eşini bırakır; diğeri de onun için eşini bırakır, eş değişimi yaparlardı. Ancak bu görüş zayıftır.

وَلَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ/***Güzellikleri hoşuna gitse bile!:*** Bu, erkek evlenmek istediği takdirde kadınlara bakmanın caiz olduğuna delâlet eder.

اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمٖينُكَۜ/***Elinin altında bulunan cariyeler hariç:*** Âyet şu anlama gelir: Allah, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e cariye edinmeyi mübah kılmıştır. İstisnâ (اِلَّا/illâ"), "النِّسَاءُ/***en-nisâü"*** kelimesinden bedel olarak mahallen merfû yahut "حُسْنُهُنَّ/***husnühünne"*** lafzında bulunan zamirden istisna üzere mahallen mansubdur.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ اِلَّٓا اَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ غَيْرَ
نَاظِرٖينَ اِنٰيهُۙ وَلٰكِنْ اِذَا دُعٖيتُمْ فَادْخُلُوا فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسٖينَ
لِحَدٖيثٍۜ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيٖي مِنْكُمْۘ وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيٖي مِنَ
الْحَقِّۜ وَاِذَا سَاَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعاً فَسْـَٔلُوهُنَّ مِنْ وَرَٓاءِ حِجَابٍۜ ذٰلِكُمْ اَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ
وَقُلُوبِهِنَّۜ وَمَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللّٰهِ وَلَٓا اَنْ تَنْكِحُٓوا اَزْوَاجَهُ مِنْ
بَعْدِهٖٓ اَبَداًۜ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظٖيماً ﴿٥٣﴾ اِنْ تُبْدُوا شَيْـٔاً اَوْ تُخْفُوهُ فَاِنَّ
اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيماً ﴿٥٤﴾ لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فٖٓي اٰبَٓائِهِنَّ وَلَٓا اَبْنَٓائِهِنَّ
وَلَٓا اِخْوَانِهِنَّ وَلَٓا اَبْنَٓاءِ اِخْوَانِهِنَّ وَلَٓا اَبْنَٓاءِ اَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَٓائِهِنَّ وَلَا مَا
مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّۚ وَاتَّقٖينَ اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهٖيداً ﴿٥٥﴾

53. Ey iman edenler! Siz, bir yemeğe çağırılmadıkça, zamanını gözetmeksizin Peygamber'in evlerine girmeyin. Ancak davet edildiğiniz zaman girin. Yemeği yediğinizde hemen dağılın, sohbete dalmayın. Çünkü böyle yapmanız Peygamber'i üzmektedir. Ancak o (size bunu söylemekten) utanır. Ama Allah,

hakkı söylemekten çekinmez. Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleriniz hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır. Sizin Allah'ın Resûlü'nü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını kendinize nikâhlamanız asla caiz olamaz. Çünkü sizin böyle yapmanız, Allah katında büyük (bir günah)tır. 54. Bir şeyi açıktan yapsanız da gizleyerek yapsanız da şüphesiz Allah her şeyi gayet iyi bilmektedir. 55. Onlara (Peygamber'in hanımlarına) babalarına, oğullarına, kardeşlerine, kardeşlerinin oğullarına, kız kardeşlerinin oğullarına, kendi kadınlarına (mü'min kadınlara) ve ellerinin altında bulunan cariyelere (görünmelerinden) dolayı bir günah yoktur. (Ey Peygamber hanımları!) Allah'tan korkun. Çünkü Allah, her şeye şahittir.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ اِلَّا اَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ/***Ey iman edenler! Siz, bir yemeğe çağırılmadıkça, Peygamber'in evlerine girmeyin:*** Enes b. Mâlik'in rivayet ettiğine göre, bu âyetin iniş sebebi şudur: Resûlullah, Zeyneb bint Cahş ile evlenince onun için bir düğün yemeği düzenledi ve insanları yemeğe çağırdı. Davetliler yemeği yiyip ayrıldıktan sonra ev halkından/davetlilerden bir grup oturmaya devam etti. Bu durum Resûlullah'a ağır geldi. Onlar çıksınlar diye dışarı çıktı ve eşlerinin yanına uğradı. Döndüğünde onları yerlerinde oturuyor buldu. Tekrar oradan ayrıldı. Artık onlar da çıktılar.[153] İbn Abbâs şöyle demiştir: "Bu âyet,

---

153 Buhârî, *Sahîh*, no: 4513; Müslim, no: 3578. Hadisin Müslim'deki metni şöyledir: Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Zeyneb bint Cahş ile evlenince halkı yemeğe davet etti. Onlar yemeği yediler ve konuşmak üzere oturdular. Resûlullah kalkmaya davranır gibi yaptı. Fakat onlar kalkmadılar. Resûlullah bunu görünce yerinden kalktı. O kalkınca halktan kalkanlar da oldu." Âsım ve İbn Abdila'lâ hadislerine şunu eklediler: Enes şöyle dedi: "Üç kişi oturmaya devam etti. Resûlullah içeri girmek için gelince bazılarının oturmaya devam ettiğini gördü. Sonra onlar kalkıp gittiler." Enes şöyle dedi: "Geldim ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e onların gittiklerini haber verdim." Enes şöyle devam etti: "Resûlullah geldi ve içeri girdi. Ben de girmek için gittim. Resûlullah aramıza bir perde çekti." Enes sözünü şöyle sürdürdü: "Bunu üzerine Allah Teâlâ 'اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيماً' sözüne kadar 'يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ اِلَّا اَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ اِنٰيهُ' âyetini indirdi.

Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) yemek vermesini kollayan, sonra yemek vaktinden önce girip yemek pişene kadar oturan, sonra yiyen ve çıkmak bilmeyen bir topluluk hakkında inmiştir. Bu âyet ile kendilerine izin verilmeden girmemeleri ve yedikleri zaman da ayrılmaları emredilmiştir."

Derim ki: (Bana göre) ilk görüş daha meşhurdur. İbn Abbâs'ın sözü ise âyette sözü edilen izin verilmeden Peygamber'in evine giriş yasağına daha uygundur. İzin verilene kadar girişin yasaklanması hakkındaki İbn Abbâs'ın görüşüne göre, ilk görüş yemekten sonraki oturuşun yasaklanması hakkındadır. Çünkü âyet, her iki hükmü de içermektedir.

غَيْرَ نَاظِرِينَ اِنٰيهُ/***Gayra nâzirîne inâhü:*** Yani yemek vaktini beklemeden (girmeyin). "الإنا/***el-İnâü"*** kelimesi "vakit" anlamına gelir. Bir görüşe göre, ekmeğin vakti, pişmesi ve öne konulmasıdır. Zira "أنى - يأنى - إناء/ enâ - ye'nî - inâün" denilir.

وَلٰكِنْ اِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا/***Ancak davet edildiğiniz zaman girin:*** Allah Teâlâ davet edildikten sonra girmeyi emretmiştir. Bunda, davetten önce girmemeye dair yasağın tekidi vardır.

فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا/***Yemeği yediğinizde hemen dağılın:*** Yani doyduktan sonra çekip gidin. Bazıları şöyle demişlerdir: "Bu, Allah'ın ağır davranıp kalkmayanlara yönelik bir terbiyesidir." Âişe *radıyallahu anhâ* şöyle demiştir: "Ağır davrananlar hakkında Allah'ın onlara katlanmamış olması sana yeter."[154]

---

154 Rivayet, *el-Bahru'l-Muhît*'te Âişe ve İbn Abbâs'tan şöyle nakledilmiştir: "Ağır davrananlar hakkında Allah'ın onlara katlanmamış olması sana yeter." Bk. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VII, 207. Bazıları rivayet edenin İbn Ebî Âişe olduğunu ve ibarenin "أنّ الشرْعَ" lafzıyla geçtiğini söylemiştir. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 457. Kurtubî şöyle demiştir: Sa'lebî'nin kitabında İbn Ebî Âişe şöyle demiştir: "Ağır davrananlar hakkında şeriatın onlara katlanmamış olması sana yeter." Bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, XIV, 223. Tâhir b. Âşûr'un dediğine göre, Hammâd b. Zeyd ve İsmail b. Ebî Hakîm şöyle demişlerdir: "Bu âyet, Allah'ın ağır davranıp kalkmayanlara uyguladığı bir terbiyedir." İbn Ebî Âişe de şöyle demiştir: "Ağır davrananlar hakkında şeriatın onlara katlanmamış olması sana yeter." Bk. Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXII, 84.

وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ/Sohbete dalmayın: Bu ibare "غَيْرَ نَاظِرِينَ/**gayra nâzirîne"** sözüne matuftur. Ya da takdiri "Söze dâhil olmayın" şeklindedir. Amacı, birbiriyle konuşmak suretiyle oturmak isteğini yasaklamaktır. Ya da ev halkının konuşmasına katılmaktır. Onların lafa karışmaları onları dinlemek ve sırlarına vakıf olmak içindir.

اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ/İnne zâliküm kâne yü'zî'n-nebiyye: Yani onların konuşmak için oturmaları yahut izinsiz olarak eve gelmeleri Peygamber'i üzmektedir.

فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ/Fe-yestehyî minküm: Âyetin takdiri şudur: "وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ/**Ama Allah, hakkı söylemekten çekinmez"** sözünün delaletiyle sizi çıkarmaktan utanır/çekinir.

وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ/Ama Allah, hakkı söylemekten çekinmez: Yani siz çıkarılmaya müstehaksınız, binaenaleyh Allah bunu yanınıza bırakmaz.

وَاِذَا سَاَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعاً فَسْـَٔلُوهُنَّ مِنْ وَرَٓاءِ حِجَابٍ/Onlardan bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin: "المتاع/el-Metâu" kelimesi "ev eşyası vb. ihtiyaç" demektir. Bu âyet, Peygamber'in eşlerinin (yabancı erkeklerden) gizlenmesi hakkında inmiştir. Nüzûl sebebi Enes b. Mâlik'in Zeyneb'in evinde düğün günü bazı kimselerin oturması hakkında rivayet ettiği hâdisedir.[155] Bir görüşe göre âyetin nüzûl sebebi, Ömer b. el-Hattâb'ın örtmesi/perdelemesi için Resûlullah'a işaret etmesidir. Dolayısıyla Ömer'in sözüne muvafakat ederek bu âyet inmiştir.[156] Bazıları şöyle demişlerdir: "Mü'minlerin anneleri hakkında ***'Onlardan bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin'*** âyeti indiği zaman insanların onlarla ancak perde arkasından konuşmaları caiz olmuştur. İnsanların onları ne peçeli ne de peçesiz görmesi caiz olur. Mü'minlerin anneleri diğer kadınlardan işte bu şekilde ayrılmıştır."

ذٰلِكُمْ اَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ/Bu, hem sizin kalpleriniz hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır: Allah, kadınlar hakkında

155 Rivayet az önce geçti.
156 Rivayetin kaynağı daha önce geçmişti.

erkeklerin, erkekler hakkında kadınların maruz kaldığı karşılıklı tehlikeleri kastetmektedir.

وَلَٓا اَنْ تَنْكِحُٓوا اَزْوَاجَهُ/***Sizin onun hanımlarını kendinize nikâhlamanız (caiz olamaz):*** Âyetin nüzûl sebebi, bazı kişilerin "Şayet Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat ederse Âişe ile evleneceğim" demeleridir.[157] Bunun üzerine Allah, Resûlullah vefat ettikten sonra şerefini yüceltmek amacıyla eşleriyle evlenmeyi insanlara haram kıldı.

لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فٖي اٰبَٓائِهِنَّ وَلَٓا اَبْنَٓائِهِنَّ/***Onlara babalarına, oğullarına... görünmelerinden dolayı bir günah yoktur:*** Allah Teâlâ onlara yabancı erkeklerden gizlenmelerini vacip kılmakla birlikte yakınlarından mahrem olanlara görünmelerini mübah kıldı. Bu kimseler, babalar, oğullar, kardeşler, kendi çocukları ve kız kardeşlerinin çocuklarıdır.

وَلَا نِسَٓائِهِنَّ/***Kendi kadınlarına görünmelerinden dolayı bir günah yoktur:*** Bir görüşe göre, ***"kadınlar"*** ile akraba kadınları ve emirleri altındaki kadınlar kastedilmiştir. Başka bir görüşe göre, bütün mü'min kadınlar kastedilmiştir. İlk görüş, kadınların kendilerine izafe edilmekle tahsisini; ikinci görüş ise mutlak manada onların mü'min kadınlardan gizlenmeyeceklerini güçlendirmektedir.

وَلَا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّۚ/***Ellerinin altında bulunan köle ve cariyelere (görünmelerinden) dolayı onlara bir günah yoktur:*** Emirlerinde bulunan kimselerden görünmeleri mübah olanların kimler olduğu hakkında ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre, bunlar köleler değil cariyelerdir. Bir görüşe göre bunlar, cariye ve kölelerdir. Bu görüş, âyetin lafzına daha uygundur. Sonra kimin bu görüşte olduğu konusunda ihtilaf edildi. Bir grup şöyle demiştir: "Bunlar, başka kadınların sahip olduğu kölelerin dışında kalan kendilerinin sahip olduğu köle ve cariyelerdir." Âyetin lafzından çıkan zahirr/doğru mana işte budur. Başka bir grup da şöyle

157 Müfessirler şöyle demişlerdir: Hicâb âyeti inince ve yabancı erkeklerin Resûlullah'ın evlerine girmesi yasaklanınca ashâbdan biri şöyle dedi: "Bize ne oluyor ki, amca kızlarımızın yanına girmemiz engelleniyor! Allah'a yemin olsun ki, Resûlullah ölünce Âişe ile evleneceğim." Çoğunluğa göre bunu söyleyen Ebû Bekir es-Sıddık'ın adamlarından biri olan Talha b. Ubeydullah'tır. Bk. *Tefsîru's-Sem'ânî*, IV, 301; *Tefsîrû Mukâtil*, III, 53.

demiştir: "Bunlar, hem kendilerinin hem da başka kadınların mülkünde bulunan bütün köle ve cariyelerdir."

إِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلٖيماً ﴿٥٦﴾ اِنَّ الَّذٖينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاَعَدَّ لَهُمْ عَذَاباً مُهٖيناً ﴿٥٧﴾ وَالَّذٖينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنٖينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَاناً وَاِثْماً مُبٖيناً ﴿٥٨﴾

56. Şüphesiz Allah ve melekleri, Peygamber'e salât ederler. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle teslim olun. 57. Allah'ı ve Resûlü'nü incitenlere Allah, dünyada ve ahirette lanet etmiş ve onlar için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır. 58. Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları, yapmadıkları bir şeyden dolayı incitenler, kesinlikle bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.

إِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ/***Şüphesiz Allah ve melekleri, Peygamber'e salât ederler:*** Bu âyet Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i şereflendirmektedir. Biz "هُوَ الَّذي يُصَلّي عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهُ/***hüvellezî yüsallî aleyküm ve melâiketühû"*** âyetinde (bu sûrenin 43. âyeti) Allah'ın ve meleklerin Peygamber'e salât etmesinin ne manaya geldiğini zikretmiştik.

صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلٖيماً/***Ey iman edenler! Siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle teslim olun:*** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e salât etmek İslâmî bir farzdır. Onun emredilmesi vacipliğe hamledilir. En azı ömürde bir kezdir. Namazdaki hükmü ise Şâfiî mezhebine göre farzdır ve terki namazı bozar. Mâlikî mezhebine göre, bu bir sünnettir. Edası da sahih hadiste geçen ***"Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in ailesine İbrahim'e salât ettiğin gibi salât et. Muhammed'i ve Muhammed'in ailesini İbrahim'i ve ailesini mübarek kıldığın gibi mübarek kıl. Çünkü sen övgüye layık olansın, Mecid'sin"***[158] cümleleridir.

158 Hadisin Buhârî'deki metni şöyledir: Abdurrahmân b. Ebî Leylâ şöyle demiştir: Ka'b b. Ucre ile karşılaştım. O şöyle dedi: Sana bir hediye/müjde vereyim mi? Peygamber

Bu hususta çok fazla rivayet vardır. Peygamber'e selâm ile muhtemelen namazda teşehhütte ona selâm vermek ya da karşılaştığında selâm vermek kastedilmektedir. Öldükten sonra ona selâm vermeye gelince; Resûlullah bu hususta şöyle buyurmuştur: ***"Kim bana yakından (kabrimin başında) selâm verirse onu duyarım. Kim bana uzaktan selâm verirse, o bana ulaştırılır. Şüphesiz Allah, toprağa peygamberlerin cesetlerini yemeyi/çürütüp yok etmeyi haram kılmıştır."***[159]

إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ/***Allah'ı ve Resûlü'nü incitenlere:*** Allah'ı incitmek/üzmek O'na şirk koşmak, eş ve çocuk nisbet etmekle olur. Allah için incitmenin/üzmenin manası eziyet ederek zarar vermek değildir. Çünkü Allah Teâlâ'ya hiçbir şey zarar veremediği gibi hiçbir şey O'na fayda sağlayamaz. Bir görüşe göre, onun muzâfı hazfedilmiştir ve takdiri "Allah'ın dostlarını incitiyorlar" şeklindedir. Ancak ilk görüş daha takdire şayandır. Çünkü hadiste şöyle varit olmuştur: ***"Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Âdemoğlu bana söver, hâlbuki onun bana sövmeye hakkı yoktur. Beni yalanlar, hâlbuki onun beni yalanlama hakkı yoktur. Onun bana sövmesi, benim eşimin ve çocuğumun olduğunu söylemesidir. Beni yalanlaması, ilk kez yarattığım gibi tekrar yaratamayacağımı söylemesidir."***[160] Resûlullah'ı incitmeye gelince; bu, onu, hoşlanmadığı sözlere ve fiillere maruz bırakmaktır. İbn Abbâs şöyle demiştir: "Bu

---

sallallahu aleyhi ve sellem yanımıza geldi. İnsanlar ona "Ey Allah'ın Resûlü! Sana nasıl selam vereceğimizi biliyoruz. Peki, sana nasıl salât edeceğiz?" diye sordular. Allah Resûlü şöyle buyurdu: ***"Şöyle deyin: Allah'ım! İbrahim'e ve ailesine salât ettiğin gibi Muhammed'e ve Muhammed'in ailesine de salât et. Çünkü sen övgüye layık olansın, Mecid'sin. Allah'ım! İbrahim'i ve ailesini mübarek kıldığın gibi Muhammed'i ve Muhammed'in ailesini de mübarek kıl. Çünkü sen övgüye layık olansın, Mecid'sin."*** Bk. Buhârî, no: 5996. Hadisin diğer versiyonu bu ibareye yakındır. Bk. *Sahîhu İbn Hibbân*, no: 1964.

159 Evs b. Evs şöyle demiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Günlerinizin en faziletlisi, Cuma günüdür. O gün bana çokça salât/dua edin. Çünkü sizin duanız bana ulaşır."*** Evs dedi ki: İnsanlar "Ey Allah'ın Resûlü! Senin bedenin toprak tarafından yenmişken yani çürümüşken bizim salavâtımız (dualarımız) sana nasıl arz edilecek?" diye sordular. Allah Resûlü şöyle buyurdu: ***"Şüphesiz Allah, toprağa peygamberlerin cesetlerini yemeyi haram kılmıştır."*** Nevevî şöyle demiştir: "Ebû Davud bunu sahih bir isnadla rivayet etmiştir." Hadis için ayrıca bk. İbn Mâce, *Sünen*, no: 1636. Elbânî hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

160 Buhârî, no: 3021; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, no: 9114; Nesâî, no: 2078.

âyet, Resûlullah'ı, Safiye bint Huyey'i alması üzerine sözleriyle inciten kimseler hakkında nâzil olmuştur."

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا/*Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları, yapmadıkları bir şeyden dolayı incitenler:* Âyette geçen "**بُهْتَاناً/*bühtan*"** kelimesi, bir insanın onda bulunmayan bir vasıfla zikredilmesidir. Bu, gıybet haram olmakla birlikte gıybetten daha şiddetli/kötüdür. Bu onu hoşlanmadığı bir vasıfla zikretmektir.

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَٓاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ
مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوراً
رَحِيماً ﴿٥٩﴾ لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَٓا اِلَّا
قَلِيلاًۚ ﴿٦٠﴾ مَلْعُونِينَۚ اَيْنَ مَا ثُقِفُٓوا اُخِذُوا وَقُتِّلُوا تَقْتِيلاً ﴿٦١﴾ سُنَّةَ
اللّٰهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُۚ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلاً ﴿٦٢﴾

59. Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına (bir ihtiyaca binaen dışarı çıkacakları zaman) dış örtülerini (cilbâb) üstlerine almalarını söyle. Bu, onların tanınıp incitilmemeleri için en elverişli olandır. Allah bağışlayandır, esirgeyendir. 60. Şayet münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar (iman zafiyeti taşıyanlar), şehirde kötü haber yayanlar (bu huylarından) vazgeçmezlerse, seni onlara musallat ederiz. Sonra orada, senin yanında ancak az bir zaman kalabilirler. 61. (Bu süre içinde) de lanetlenmiş olarak (kalırlar). Onlar nerede ele geçirilirlerse, yakalanır/esir alınır ve öldürülürler. 62. Allah'ın önceden geçenler hakkındaki kanunu budur. Ve sen, Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَٓاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ/*Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına dış*

örtülerini üstlerine almalarını söyle: Arapların kadınları, cariyeler gibi yüzlerini açarlardı. Bu da erkeklerin bakışlarını onlara yöneltirdi. Allah kendisiyle yüzlerini örtmeleri için onlara cilbâblarını (vücut örtülerini) indirmelerini/örtmelerini emretti. Böylece hür kadınlarla cariyeler arasında fark oluştu. "جَلَابِيب/***Celâbîb***" kelimesi "cilbâb" kelimesinin çoğuludur. O, başörtüsünden daha büyük bir giysidir. Bir görüşe göre, o bir ridâdır (fistan/aba/dış elbise). İbn Abbâs'a göre onun indirilme/örtülme şekli, kadının kendisiyle görebileceği bir gözünden başka bir şey görülmeyecek şekilde onu yüzünün üzerine kıvırması şeklindedir. Bir görüşe göre, iki gözünden başka bir yeri görünmeyecek şekilde yüzünün üzerine çevirmesidir. Başka bir görüşe göre de yüzünün yarısını örtmesidir.

ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ/***Bu, onların tanınıp incitilmemeleri için en elverişli olandır:*** Yani bu, hür kadınların cariyelerden ayrılması için daha uygundur. Bir erkek gördüğü kadının hür olduğunu bildiği zaman ona cariyelere davrandığı gibi davranmaz. Bu "Kim olduğu bilinene kadar kadının tanınması" anlamına gelmez. Maksat, onunla cariyeyi ayırt etmektir. Çünkü Medine'de cariyeler kötülükleriyle tanınırlardı ve bazen sefih/düşük kimseler onlara sarkıntılık ederlerdi.

لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ/***Şayet münafıklar (alışkanlıklarından) vazgeçmezlerse:*** Bu âyet, nifak, hasta ruhluluk ve yalan haber üretme huylarından vazgeçmedikleri takdirde bu sınıflara yönelik tehdidi içermektedir. Bir görüşe göre, onlar söz konusu huylarından vazgeçmedi ve üzerlerine vaîd/tehdit uygulanmadı. Bunda, tehdidin ahirette uygulanmasının vücubuna dair görüşün geçersiz olduğuna bir delil vardır. Başka bir görüşe göre, böyleleri yaptıklarından döndüler, işlerini gizlediler ve böylece tehdit uygulaması üzerlerinden kalktı. Münafıklar, inkârlarını gizledikleri hâlde kendilerine mü'min süsü veren kimselerdir.

وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ/***Kalplerinde hastalık bulunanlar:*** Bunlar, imanı zayıf ve imanda sebat etmeyen kimselerdir. Bir görüşe göre bunlar, "فَيَطْمَعَ

الَّذ۪ي ف۪ي قَلْبِه۪ مَرَضٌ/***... ki, kalbinde bir hastalık bulunan kimse tamah edip ümitlenmesin"***[161] âyetinde de işaret edildiği üzere zina eden kimselerdir.

وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَد۪ينَةِ/***Ve'l-mürcifûne fi'l-medîneti:*** Bunlar da Medine'de kötü/yalan haber yayıp Müslümanları korkutan kimselerdir. Bu sınıfların farklı sınıflar olması da sonra ayrı ayrı zikredilerek münafıklar cümlesine dâhil olması da muhtemeldir.

لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ/***Le-nüğriyenneke bihim:*** Yani biz seni onlara musallat kılacağız. İşte bu tehdidin ta kendisidir.

ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ ف۪يهَٓا اِلَّا قَل۪يلاً/***Sonra orada, senin yanında ancak az bir zaman kalabilirler:*** Bu böyledir. Çünkü Resûlullah onları sürüp çıkaracak yahut öldürecektir. Âyetteki mecrur zamir Medine'ye döner.

اِلَّا قَل۪يلاً/***İllâ kalîlen:*** Allah'ın bu ibare ile az bir civarı/etrafı yahut az bir vakti ya da onlardan az bir insanı kastetmiş olması muhtemeldir. Bu ihtimallere göre i'râb değişir. "قَل۪يلاً/***Kalîlen"*** kelimesi ilk ihtimale göre masdardır. İkinci ihtimale göre zarftır. Üçüncü ihtimale göre de müstesnâ olarak mansubdur.

مَلْعُون۪ينَ/***Lanetlendikleri hâlde:*** Bu ibare, zem/kötüleme fiiline binaen yahut üçüncü görüşe istinaden "قَل۪يلاً/***kalîlen"*** kelimesinden bedel olarak yahut "لَا يُجَاوِرُونَكَ/***lâ yücâvirûneke"*** fiilinde bulunan fâillik zamirinden (و/vav) hâl üzere mansubdur. Bu son ihtimale göre âyetin takdiri şöyledir: "Lanetlendikleri hâlde sürülecekler."

اَيْنَ مَا ثُقِفُٓوا اُخِذُوا/***Eynemâ sükıfû ühızû:*** Yani mağlup edilip yakalandıkları yerde esir edilirler. "الأَخْذُ/el-ahzü" kelimesi "الأَسْرُ/esir almak" anlamındadır.

سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذ۪ينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ/***Allah'ın önceden geçenler hakkındaki kanunu budur:*** Yani geçmiş toplumlardaki münafıklar hakkındaki Allah'ın âdeti budur. "سُنَّةَ/***Sünnet"*** kelimesi masdar olarak mansubdur.

---

161 Ahzâb 33/32.

Bir görüşe göre bununla Bedir kâfirleri kastedilmiştir. Çünkü onların kimi esir alınmış, kimi de öldürülmüştür.

يَسْئَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيباً ﴿٦٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَاَعَدَّ لَهُمْ سَعِيراً ﴿٦٤﴾ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَداً لَا يَجِدُونَ وَلِياًّ وَلَا نَصِيراً ﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا اَطَعْنَا اللّٰهَ وَاَطَعْنَا الرَّسُولَا ﴿٦٦﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا اِنَّا اَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَاَضَلُّونَا السَّبِيلَا ﴿٦٧﴾ رَبَّنَا اٰتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْناً كَبِيراً ﴿٦٨﴾

63. İnsanlar sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi sadece Allah'a aittir." Ne bileceksin ki, belki de kıyametin vakti yakındır. 64. Şüphesiz ki Allah, kâfirleri rahmetinden uzaklaştırmış ve onlara azgın bir ateş hazırlamıştır. 65. (Onlar) o ateşte ebedî olarak kalacaklar, (orada kendilerini koruyacak) ne bir dost ne de bir yardımcı bulacaklardır. 66. Yüzleri ateşte evrilip çevrildiği gün şöyle diyecekler: "Yuh bize! Keşke Allah'a itaat etseydik, Peygamber'e de itaat etseydik!" 67. (Bununla da yetinmeyip) şöyle diyecekler: "Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk, onlar da bizi yoldan çıkardılar. 68. Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lanetle rahmetinden kov."

تَكُونُ قَرِيباً/*Kıyametin vakti yakındır:* Kıyamet kelimesi müennes olduğu hâlde "**قَرِيبا/*karîben***" kelimesi müzekker olarak gelmiştir. Bu, ya, "شيئا قريبا/yakın bir şey" yahut "زمنا قريبا/yakın bir zaman" takdiriyle veya dişiliğinin mecâzi olması sebebiyle böyle olmuştur.

يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ/*Yüzleri ateşte evrilip çevrildiği gün:* "يَوْمَ/***Yevme***" kelimesinin âmili "يَقُولُونَ/***yekûlûne***" yahut "لَا يَجِدُونَ/***lâ yecidûne***" ifadeleridir yahut mahzûftur. Yüzlerinin evrilip çevrilmesi, ateş tarafına

döndürülmesi demektir. Nitekim "البضعة/et parçası"[162] kapta (tavada) piştiği/kızardığı zaman bir taraftan diğer tarafa çevrilir. Yahut bu ifadeyle yüzün hâlinin değişmesi kastedilmiştir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذ۪ينَ اٰذَوْا مُوسٰى فَبَرَّاَهُ اللّٰهُ مِمَّا قَالُواۜ وَكَانَ عِنْدَ اللّٰهِ وَج۪يهاًۜ ﴿٦٩﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُولُوا قَوْلاً سَد۪يداًۙ ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْۜ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزاً عَظ۪يماً ﴿٧١﴾ اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُۜ اِنَّهُ كَانَ ظَلُوماً جَهُولاًۙ ﴿٧٢﴾ لِيُعَذِّبَ اللّٰهُ الْمُنَافِق۪ينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِك۪ينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِن۪ينَ وَالْمُؤْمِنَاتِۜ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوراً رَح۪يماً ﴿٧٣﴾

69. Ey iman edenler! Siz de Musa'yı üzenler gibi olmayın. Nihayet Allah onu, dedikleri şeyden beraat ettirdi. Çünkü o, Allah yanında şerefli idi. 70. Ey iman edenler! Allah'tan (hakkıyla) korkun ve (konuştuğunuz zaman) doğru söz söyleyin. 71. (Bu takdirde) Allah işlerinizi düzeltir ve günahlarınızı bağışlar. Kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederse büyük bir kazanç elde etmiş olur. 72. Biz emaneti (yeryüzünde halife olma görevini) göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, onun (sorumluluğundan) korktular. Nihayet onu insan üstlendi. Doğrusu insan çok zalim, çok cahildir. 73. (Allah'ın bu emaneti insana yüklemesi,) münafık erkeklere ve münafık kadınlara, müşrik erkeklere ve müşrik kadınlara azap edecek olması; inanan erkeklerin ve inanan kadınların da tevbesini kabul etmesi içindir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

لَا تَكُونُوا كَالَّذ۪ينَ اٰذَوْا مُوسٰى/***Siz de Musa'yı üzenler gibi olmayın:*** Bunlar, İsrailoğullarından bir topluluktur. Onların Musa *aleyhisselâm*'ı

162 "البضعة" kelimesi "et parçası" anlamına gelir.

incitmeleri şöyle anlatılmaktadır: İsrailoğulları çıplak olarak guslederdi. Musa *aleyhisselâm* ise guslederken onlardan gizlenirdi. "Bunun üzerine onlar onun hayalarının bulunmadığını söylediler. Bir gün Musa tek başına yıkanmak üzere elbiselerini çıkarıp bir taşın üzerine koydu. Taş elbiselerini kaçırdı (taşın üzerinden elbiseleri uçtu). Musa 'Elbiselerim taştan uçtu! Elbiselerim taştan uçtu!' diyerek onların peşine düştü. Elbiselerini ararken İsrailoğullarının ileri gelenlerinin yanından geçti. Böylece onlar onu dediklerinden farklı olarak (tam tekmil) görmüş oldular."[163] Allah'ın "فَبَرَّأَهُ اللّٰهُ مِمَّا قَالُوا/***Nihayet Allah onu, dedikleri şeyden beraat ettirdi***" sözü buna tekâbül etmektedir. Bir görüşe göre ona eziyet etmelerinden kasıt, "Kardeşi Harun'u öldürdü" diye ona iftira atmalarıdır. Derken Allah Teâlâ melekler göndermiş, onlar da onu taşımışlardır. Nihayetinde İsrailoğulları onda, dediklerinden bir eser bulunmadığını görmüşlerdir. Böylece Allah Mûsâ'yı iftiralardan beraat ettirmiştir. Rivayete göre, Musa'da iddia edilen şeylerin bulunmadığını onlara haber veren Huyey adındaki kişidir. Ancak sahih hadiste[164] geçtiği üzere birinci görüş doğrudur.

قَوْلًا سَدِيدًا/***Sağlam/doğru söz (söyle):*** Bir görüşe göre, bununla kelime-i tevhîd (lâ ilâhe illallah) kastedilmiştir. Ancak lafız, bundan daha genel bir mana ifade etmektedir.

اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ/***Şüphesiz Biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik:*** Burada sözü edilen ***"emanet"*** kelimesi "Allah'a kayıtsız itaat ve kötülükleri terk etmek bakımından şer'an/dinen sorumlu/mükellef olmak" demektir. Bir görüşe göre bu, "mal-mülk konusunda emin olmak, mallara sahip çıkmak" demektir. Başka bir görüşe göre de "guslederek cünüplükten kurtulmak" demektir. Doğru olan mükellefiyetlerin geneli anlamına gelmesidir. Bunların (mükellefiyetlerin) göklere, yere ve dağlara arz edilmesi, iki anlama muhtemeldir:

163 Bu hadisi Buhârî, Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Bk. Buhârî, no: 274; Müslim, no: 796; Suyûtî'nin şerhiyle birlikte Nesâî, no: 5104; Tirmizî, *Sünen*, no: 3714.

164 Bu, az önce geçen hadistir.

Birincisi: Allah'ın onlar için idrak yaratmış olmasıdır. Böylece onlara hakikî anlamda emaneti yüklemiştir. Onlar da korkmuşlar ve onu üstlenmekten kaçınmışlardır.

İkincisi: Bu, mecâz kabilinden bir anlatımdır. Bununla "emanet"in ehemmiyeti ve ağırlığı kastedilmiştir. Zira emanet, şayet göklere, yere ve dağlara yüklenecek olsa onu üstlenmekten mutlaka kaçınacakları ve ondan korkacakları kadar ağır bir yüktür. Bu, mecaz yoluyla bir örnekleme ve anlatımdır. Bu senin şu sözüne benzer: "عرضت الحمل العظيم على الدابة فأبت أن تحمله/Büyük bir yükü hayvana yüklemek istedim, o, yükü yüklenmekten yüz çevirdi." Burada kastedilen "Hayvan onu taşıyamadı" demektir.

وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ/***Onu insan üstlendi:*** Yani insan, kendisinden çok daha büyük olan ecramı/kalıbı sebebiyle ağırlığına ve zorluğuna rağmen, birtakım görevlerle mükellef tutulmayı üstlendi. Bundan dolayı Allah onu, çok zalim ve çok cahil olmakla tavsif etti. İnsan lafzıyla burada insan cinsi kastedilmektedir. Bir görüşe göre, bununla Âdem kastedilmiştir. Başka bir görüşe göre de kardeşini öldüren Kâbil kastedilmiştir.

لِيُعَذِّبَ اللهُ/***Allah münafık ve müşrikleri cezalandırsın diye:*** Fiilin başındaki "lam," dönüşüm/dönüşlülük içindir. Sorumluluk yüklenmesi, münafıkların ve müşriklerin cezalandırılmasının; mü'minlerin ise merhamet edilmelerinin bir sebebidir.

سُورَةُ سَبَأٍ

34. SEBE SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْاٰخِرَةِۜ
وَهُوَ الْحَك۪يمُ الْخَب۪يرُ ﴿١﴾ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ
مِنَ السَّمَٓاءِ وَمَا يَعْرُجُ ف۪يهَاۜ وَهُوَ الرَّح۪يمُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾ وَقَالَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَا
تَأْت۪ينَا السَّاعَةُۜ قُلْ بَلٰى وَرَبّ۪ي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِۚ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي
السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْاَرْضِ وَلَٓا اَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَٓا اَكْبَرُ اِلَّا ف۪ي كِتَابٍ مُب۪ينٍۙ
﴿٣﴾ لِيَجْزِيَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَر۪يمٌ
﴿٤﴾ وَالَّذ۪ينَ سَعَوْ ف۪ٓي اٰيَاتِنَا مُعَاجِز۪ينَ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ اَل۪يمٌ ﴿٥﴾

1. Hamd, göklerde ve yerde bulunanların hepsinin sahibi olan Allah'a mahsustur. Ahirette de hamd O'na mahsustur. O, hikmet sahibidir, (her şeyden) haberdar olandır. 2. O, yerin içine gireni de ondan çıkanı da gökten ineni de oraya çıkanı da bilir. O, esirgeyendir, bağışlayandır. 3. İnkârcılar "Kıyamet bize gelmeyecek" dediler. Resûlüm! De ki: "Hayır! Gaybı bilen Rabbime yemin olsun ki, kıyamet size mutlaka gelecektir. Göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey O'ndan

gizli kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü de apaçık kitapta (yazılı)dır." 4. (Her şeyin apaçık bir kitapta yazılı olması,) inanıp Allah katında geçerli işler (sâlihât) yapanları Allah'ın mükâfatlandırması içindir. Onlar için büyük bir mağfiret ve güzel bir rızık vardır. 5. Âyetlerimizi hükümsüz bırakmak için gayret sarf edenlere gelince; onlar için de en kötüsünden elem verici bir azap vardır.

وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْاٰخِرَةِ/***Ahirette de hamd O'na mahsustur:*** İlk hamdin dünyada, ikincisinin de ahirette olması muhtemeldir. Zemahşerî manayı buna hamletmiştir.[165] Bana göre, ilk hamdin genel ve süreklilik ifade etmesi muhtemeldir. Allah dünya ve ahiret hamdini birlikte zikretmiş sonra ahiretteki hamdi diğerinden ayırmıştır. Allah'ın "فيهما فَاكِهَةٌ ونَخْلٌ ورُمَّان/***Her ikisinde de her türlü meyve; hurma ve nar vardır"***[166] sözü de bunun gibidir. Sonra Allah'ın ahiretteki hamd ile çeşitlilik kastetmesi muhtemeldir. Ya da bununla Allah ***"Onların son duaları 'Âlemlerin Rabbine hamd olsun demeleridir"***[167] veya ***"Bize verdiği vaadi yerine getiren Allah'a hamd olsun"***[168] sözlerini kastetmiştir.

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْاَرْضِ/***O, yerin içine gireni bilir:*** Yani Allah, yağmur, ölüler vb. toprağa giren şeyleri bilir.

وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا/***Ondan çıkanı da:*** Bitki ve benzeri topraktan çıkan şeyleri bilir.

وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ/***Gökten ineni:*** Gökten inen yağmur, melekler, rahmet, azap vb. şeyleri bilir.

وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا/***Oraya çıkanı:*** Sâlih amel vb. göğe yükselen şeyleri de bilir.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ/***İnkârcılar "Kıyamet bize gelmeyecek" dediler:*** Rivayete göre, bu sözü söyleyen Ebû Süfyân b. Harb'tır.

165 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, 576.
166 Rahmân 55/68.
167 Yunus 10/10.
168 Zümer 39/74.

لَا يَعْزُبُ عَنْهُ/Lâ ya'zübü anhü: O'ndan gizli kalmaz.

وَلَٓا اَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ/Bundan daha küçüğü: Bu ibare "مِثْقَالُ/**miskâlü**" kelimesine matuftur. Zemahşerî şöyle demiştir: "Bu, mübtedâdır. Çünkü istisnâ harfi atıf harflerindendir. Burada "اَصْغَرُ/**esğaru**" ve "اَكْبَرُ/**ekberu**" kelimelerinin merfûluğu konusunda yedi kurra arasında bir ihtilaf yoktur." İbn Atiyye bu konuda yedi kurradan bazılarının ihtilaf ettiğini söylemiştir.[169] Ancak ihtilaf Yunus sûresinde (61. âyet) vaki olmuştur.

فِي كِتَابٍ مُبِينٍ/Fî kitâbin mübîn: Apaçık bir kitapta yani Levh-i Mahfûz'da (yazılıdır).

لِيَجْزِيَ/Li-yecziye: Bu lafız "لَتَأْتِيَنَّكُمْ/**lete'tiyenneküm**" yahut "لَا يَعْزُبُ/**lâ ya'zübü**" kavline ya da "فِي كِتَابٍ مُبِينٍ/**apaçık bir kitapta**" ifadesinin manasına müteallliktir.

وَالَّذِينَ سَعَوْ/Gayret sarf eden kimseler: Bu ibare mübtedâdır ve haberi kendisinden sonra gelen cümledir. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Bu cümle, ilk 'الَّذِينَ/ellezîne' kelimesine atfedilmiştir."[170] Hac sûresi 51. âyette "سَعَو/**seav**" ve "مُعَاجِزِينَ/**müacizîne**" kelimelerinin manası açıklanmıştır.

اَلِيمٌ/Elîmün: Bu kelime "عَذَابٌ/**azab**" kelimesinin sıfatı olarak merfû, "رِجْزٍ/**ricz**" kelimesinin sıfatı olarak mecrûrdur.

وَيَرَى الَّذِينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ الَّذ۪ٓي اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقَّ وَيَهْد۪ٓي
اِلٰى صِرَاطِ الْعَز۪يزِ الْحَم۪يدِ ﴿٦﴾ وَقَالَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ
عَلٰى رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ اِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍۙ اِنَّكُمْ لَف۪ي خَلْقٍ جَد۪يدٍۚ ﴿٧﴾
اَفْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِباً اَمْ بِه۪ جِنَّةٌۜ بَلِ الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ فِي
الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَع۪يدِ ﴿٨﴾ اَفَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَمَا

---

169 İbn Atiyye şöyle demiştir: Cumhur "اَصْغَرُ" ve "اَكْبَرُ" kelimelerini "مِثْقَالُ" kelimesine atfederek okumuştur. Nâfi', A'meş ve Katâde bu iki kelimeyi "ذَرَّةٍ" kelimesine atfederek mansub okumuşlardır. Bu bilgiler, Ebû Amr'dan rivayet edilmiştir. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 468.

170 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 468.

خَلْفَهُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ اِنْ نَشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ
عَلَيْهِمْ كِسَفاً مِنَ السَّمَٓاءِ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِكُلِّ عَبْدٍ مُنٖيبٍ ﴿٩﴾

6. Kendilerine ilim verilenler, Rabbinden sana indirilenin (Kur'ân) gerçek olduğunu ve onun, Azîz (güçlü) ve Hamîd (övgüye layık) olan (Allah'ın) yoluna ilettiğini görürler. 7. İnkâr eden kimseler (birbirlerine) şöyle dediler: "Size, çürüyüp paramparça olduğunuzda yeniden dirileceğinizi haber veren bir adam gösterelim mi? 8. Acaba o, yalan yere Allah'a iftira mı atıyor? Yoksa onda bir delilik mi vardır?" Hayır! Ahirete inanmayanlar azapta ve derin bir sapkınlık içindedirler. 9. Onlar, gökte ve yerde önlerine ve arkalarına bakmıyorlar mı? Dilesek onları yere batırırız ya da üzerlerine gökten parçalar düşürürüz. Şüphesiz bunda (Rabbine) yönelen her kul için elbette bir ibret vardır.

وَيَرَى/Ve yerâ: Bu fiil, "***لِيَجْزِيَ/li-yecziye"*** fiiline matuftur ya da yeni bir cümledir. Yeni bir cümle olması daha isabetlidir.

الَّذٖينَ اُوتُوا الْعِلْمَ/Kendilerine ilim verilen kimseler: Bunlar, sahâbe yahut ehl-i kitaptan Müslüman olan kimselerdir. Ya da ibare daha geneldir.

الْحَقَّ/el-Hakka: Bu kelime "***يَرَى/yerâ"*** fiilinin ikinci mef'ûlüdür. Çünkü görmek burada "ilim" manasında kalp iledir. Zamir de ("***هُوَ/ hüve"***) fasıl zamiridir.

وَقَالَ الَّذٖينَ كَفَرُوا/İnkâr edenler şöyle dediler: Yani münkirler birbirlerine "Size bir adam gösterelim mi?" dediler. Bir adam ile Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i kastettiler.

يُنَبِّئُكُمْ اِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ اِنَّكُمْ لَفٖي خَلْقٍ جَدٖيدٍ/Size, çürüyüp paramparça olduğunuzda yeniden dirileceğinizi haber veren (bir adam gösterelim mi?): "***مُزِّقْتُمْ/Müzziktüm"*** fiilinin manası şudur: "Kabirlerde çürüyüp mafsallarınız dağıldığı zaman." "***كُلَّ مُمَزَّقٍ/Külle mümezzekin"*** masdardır.

خَلْقٍ جَد۪يدٍ/*Halkin ceđîd:* “Kıyamette haşir” demektir. “اِذَا/*İzâ”* zarfının amili “اِنَّكُمْ لَف۪ي خَلْقٍ جَد۪يدٍ/*inneküm lefî halkın cedîd”* ibaresinin manasıdır. Çünkü onun manası “çürüdüğünüzde diriltileceksiniz” demektir. Bir görüşe göre onun âmili, öncesinde mukadder gizli bir fiildir. Ancak bu zayıftır. “اِنَّكُمْ لَف۪ي خَلْقٍ جَد۪يدٍ/*İnneküm lefî halkin cedîd”* ibaresi “يُنَبِّئُكُمْ/*yünebbiüküm”* fiilinin ma’mulüdür ve haberinde bulunan “lam” meksûr kılınmıştır. Âyetin manası şöyledir: “Bu adam (Muhammed) size, toprakta çürüdükten sonra tekrar diriltileceğinizi haber veriyor.” Bunu demelerinin amacı haşri (tekrar dirilmeyi) uzak görmeleridir.

اَفْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِباً/*“Acaba o, yalan yere Allah’a iftira mı atıyor?” dediler:* Bu, kâfirlere ait bir sözdür. Bu ibarede soru hemzesi vasıl elifine/hemzesine dâhil edilmiş; vasıl hemzesi hazfedilmiş ve hemze uzatılmaksızın kalmıştır.

بَلِ الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ فِي الْعَذَابِ/*Hayır! Ahirete inanmayanlar azaptadır:* Bu, onlara verilen bir cevaptır. Yani Muhammed, Allah’a yalan yere iftira atmadı. O, deli de değildir. Tam aksine bu kâfirler Allah hakkında azap edilmelerini gerektirecek bir sapıklık ve şaşkınlık içindedirler. Azap ile ahiret azabının yahut hakka direnmelerine ve bâtılın zuhuru için çalışmalarına karşılık dünyadaki azabın/cezanın kastedilmiş olması muhtemeldir.

اَفَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ/*Onlar, gökte ve yerde önlerine ve arkalarına bakmıyorlar mı?:* “يَرَوْا/*Yerav”* fiilindeki zamir, ba‘si inkâr eden kâfirlere gider. Allah gökleri veri önlerinde ve arkalarında yaratmıştır. Çünkü bu ikisi kendilerini kuşatmaktadır. Mana şudur: “Göğe ve yere bakmadılar mı? Eğer bakarlarsa, bunları yaratanın, insanları öldükten sonra diriltmeye kâdir olduğunu da anlarlar.” Mananın onlara yönelik bir tehdit olması muhtemeldir. Sonra Allah bunu ***“Dilesek onları yere batırırız ya da üzerlerine gökten parçalar düşürürüz”*** kavliyle açmış/açıklamıştır. Yani göğe ve yere bakmadılar mı? Bu ikisi onları kuşatmıştır. Baktıkları takdirde onlar için Allah’tan kaçacak yer olmadığını anlayacaklardır.

اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً/***Şüphesiz bunda elbette bir ibret vardır:*** Burada göklerin ve yerin onları kuşattığına ya da göklerin ve yerin yaratılışının azametine işaret edilmektedir. Çünkü bunlarda ba‘se delâlet eden işaretler vardır.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُ۫دَ مِنَّا فَضْلاًۜ يَا جِبَالُ اَوِّب۪ي مَعَهُ وَالطَّيْرَۚ وَاَلَنَّا لَهُ الْحَد۪يدَۙ
﴿١٠﴾ اَنِ اعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوا صَالِحاًۜ اِنّ۪ي بِمَا
تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿١١﴾ وَلِسُلَيْمٰنَ الرّ۪يحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌۚ
وَاَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِۜ وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِاِذْنِ رَبِّه۪ۜ وَمَنْ يَزِغْ
مِنْهُمْ عَنْ اَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّع۪يرِ ﴿١٢﴾ يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَٓاءُ مِنْ
مَحَار۪يبَ وَتَمَاث۪يلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍۜ اِعْمَلُٓوا اٰلَ دَاوُ۫دَ
شُكْراًۜ وَقَل۪يلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ﴿١٣﴾ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا
دَلَّهُمْ عَلٰى مَوْتِه۪ٓ اِلَّا دَٓابَّةُ الْاَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَاَتَهُۚ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ
اَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُه۪ينِ ﴿١٤﴾

10. And olsun, Davud'a katımızdan bir üstünlük (bir nübüvvet, bir saltanat, bir kitap ve güzel bir ses) verdik. "Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih ve tenzih edin" dedik. Ona demiri yumuşattık.

11. "Geniş zırhlar imal et, dokumasını ölçülü yap. (Ey Davud ailesi!) Sâlih ameller işleyin. Kuşkusuz Ben, yaptıklarınızı görmekteyim" diye (vahyettik). 12. Sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü yine bir aylık mesafe olan rüzgârı da Süleyman'ın (emrine) verdik ve onun için erimiş bakırdan bir pınar akıttık. Cinlerden bir kısmı da Rabbinin izniyle, onun emrinde çalışırdı. Onlardan kim emrimizden saparsa, ona alevli azabı tattırırız. 13. Onlar Süleyman'a kalelerden, heykellerden, havuzlar kadar (geniş) leğenlerden, sabit kazanlardan ne dilerse yaparlardı. Ey Davud ailesi! Şükredin. Hakikat, kullarımdan şükreden azdır! 14.

Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun öldüğünü ancak değneğini yiyen bir ağaç kurdu gösterdi. (Sonunda Süleyman yere) yıkılınca anlaşıldı ki eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı, o küçük düşürücü azap içinde kalmazlardı.

يَا جِبَالُ اَوِّبِي مَعَهُ/*Ey dağlar! Onunla beraber tesbih edin:* Mananın takdiri şöyledir: "Dedik ki: Ey dağlar! Onunla birlikte tesbih edin." Cümle üstünlüğü açıklamaktadır. "اَوِّبِي/***Evvibî***" kelimesinin manası, "tesbih edin" demektir. Fiilin aslı "التَّرجيع/dönmek, geri döndürmek" anlamında "التّأويب/et-te'vîb" kelimesinden gelir. Çünkü Davud tesbih etmeye döner, dağlar da onunla birlikte dönerdi. Bir görüşe göre, "geceleyin yürümek" manasında "التّأويب/et-te'vîb" kelimesinden gelir. Başka bir görüşe göre, Davud feryat eder, dağlar yankısıyla, kuşlar sesleriyle ona yardım ederlerdi.

وَالطَّيْرَ/*Ve't-tayra:* Mansub olarak "يَا جِبَالُ/***ey dağlar!***" konumu üzere atfedilmiştir. Bir görüşe göre, mef'ûlü maahtır. Başka bir görüşe göre "فَضْلاً/***fadlen***" kelimesine matuftur. Bu kelime "يَا جِبَالُ/***Yâ cibâlü***" lafzına atfedilerek merfû okunmuştur.[171]

وَاَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ/*Ve elennâ lehû'l-hadîd:* Yani biz demiri Davud için toprak ve hamur gibi ateşsiz bir şekilde yumuşattık. Bir görüşe göre Allah onun için demiri çok güçlü/sert olması sebebiyle yumuşatmıştır.

سَابِغَاتٍ/*Sâbiğâtin:* "Çanak gibi kalkanlar" anlamına gelir.

وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ/*(Kalkanın) dokumasını ölçülü yap:* Burada "السَّرْد/***es-serdü***" kelimesinin manası "kalkanın dokuması" demektir. Cümlenin takdiri şöyledir: "Halka küçük yapılmadığı zaman zayıf olur. Büyük olduğu zaman kumaşı yarığından isabet alır." Bir görüşe göre mıh onu ne yumuşak ne de sert yapsın.

وَاعْمَلُوا صَالِحًا/*Sâlih ameller işleyin:* Hitap Davud ve ailesine yöneliktir.

171 İbnu'l-Cezerî şöyle demiştir: İbn Mihrân, Hibetullah b. Ca'fer > arkadaşları isnadıyla Ravh'a dayanarak, "طير/kuş/kuşlar" kelimesinin "rı"sını merfû olarak okumada tek kalmıştır. Bu, Zeyd'in Yakub'dan yaptığı bir rivayettir. Aynı şekilde Âsım ve Ebû Amr'dan da nakledilmiştir. Bk. *en-Neşr*, II, 389.

وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ/Ve li-Süleymâne'r-rîha: "**الرِّيحَ/er-Rîh**" kelimesi "سخرنا/emrine verdik" takdiriyle mansubdur. Mübtedâ olarak merfû da okunmuştur.[172]

غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ/Sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü yine bir aylık mesafe: Yani rüzgâr onu, sabahleyin bir aylık yürüyüş mesafesi götürüyor, akşamleyin de bir aylık yürüyüş mesafesi döndürüyordu. (Bu esnada) ahşaptan imal edilmiş tahtına otururdu. Rivayete göre, rüzgâr dört bin süvariyi havaya kaldırır ve onları taşırdı.

وَاَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ/Ve onun için erimiş bakırdan bir pınar akıttık: İbn Abbâs şöyle demiştir: "Sağda[173] onun için kendisinden istediği şeyleri yaptığı bir pınar akardı."[174] "**الْقِطْر/el-Kıtr**" kelimesi "erimiş bakır" anlamına gelir. Bir görüşe göre "**الْقِطْر/el-kıtr,**" "demir, bakır ve benzeri şeyler" demektir. Bu tür madenlerden onun için dört pınar akardı. Başka bir görüşe göre âyet, "Allah, Davud için demire yaptığı gibi onun için bakırı ateşsiz bir şekilde eritmiştir" anlamına gelir.

نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ/Ona alevli azabı tattırırız: Yani ona ahiret (cehennem) ateşini tattırırız. Bir görüşe göre, onunla birlikte ateşten bir kamçıyla onlara sopa atan bir melek bulunmaktaydı.

مَحَارِيبَ/Mehârîbe: "Saraylar" demektir. Bir görüşe göre de "mescitler" demektir.

وَتَمَاثِيلَ/Ve heykeller: Bir görüşe göre bunlar, hayvan portrelerinin dışındaki nesnelerdir. Başka bir görüşe göre, hayvan portreleridir. Ulemaya göre, bunların her ikisi de caizdir.

كَالْجَوَابِ/Havuz gibi: Bu kelime "جابية/câbiye" kelimesini çoğuludur ve "içinde su toplanan birikinti/havuz" demektir.

---

172 Dânî'ye göre Ebû Bekir, "وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ" kelimesini merfû okurken, geri kalanlar mansub okumuşlardır. Bk. *et-Teysîr,* s. 119.

173 Bazı nüshalarda "Yemen'de" şeklinde geçmektedir.

174 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*'da (XX, 364) İbn Abbâs'a dayanarak "وَاَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ" sözünün "akıtılmış bakır pınarı" manasına geldiğini söylemiştir.

رَاسِيَاتٍ/***Râsiyâtin:*** Yani kimsenin büyüklüğü sebebiyle taşıyamayacağı şekilde yerlerinde sabit kazanlar yaparlardı.

اِعْمَلُٓوا اٰلَ دَاوُ۫دَ شُكْرًا/***Ey Davud ailesi! Şükredin:*** Bu söz, Davud ailesine söylenen sözün hikâyesidir. "شُكْرًا/***Şükran"*** kelimesi mef'ûlün min eclih yahut hâl konumunda bir masdar olarak mansubdur. Kelimenin (شُكْرًا/***şükran"***) takdiri şöyledir: "Şükrederek." Yahut işin masdarıdır. Çünkü iş, "çok şükredin" takdiriyle şükürdür. Ya da mef'ûlün bihtir.

وَقَل۪يلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ/***Hakikat, kullarımdan şükreden azdır!:*** Muhatabın Davud ailesi yahut Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* olması muhtemeldir.

دَٓابَّةُ الْاَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَاَتَهُ/***Değneğini yiyen bir ağaç kurdu (öldüğünü gösterdi):*** "المنسأة/el-Minseetü" kelimesi "değnek" anlamına gelir. Bu kelime hemzeli de hemzesiz de okunmuştur.[175] "دَٓابَّةُ الْاَرْضِ/***Dâbbetü'l-ardı"*** ise "ahşap ve benzeri şeyleri yiyen ağaç kurdu ve güve" demektir. Âyetin hikâyesi şöyledir: Süleyman camdan bir odaya girip değneğine dayanarak namaz kılmaya başladı ve bu hâldeyken ruhunu teslim etti. Bu şekilde bir sene kaldı. Değnek devrilip Süleyman yere düşene kadar onun öldüğünü kimse anlamadı. Bu kıssa hakkında insanların anlattıklarını -sahih olmadığından dolayı- kısa kestik.

تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ/***Cinler anladı:*** Bu kelime, "açığa çıktığı zaman bir şeyi anlamak" demektir. Ardından gelen ibare "cin" kelimesinden bedeldir. Mana şudur: İnsanlar cinlerin gaybı bilmediğini anladılar. Bir görüşe göre, bu kelime ("تَبَيَّنَتْ/***tebeyyenet"***), "cinler bildi/anladı" manasına gelir. Buna göre ardından gelen ibare mef'ûlün bihtir. Buna göre de mana şöyle olur: "Cinler kendilerinin gaybı bilmediklerini anladılar. Ayrıca bunu, iş kendilerine göre içinden çıkılmaz hâle geldikten sonra fark ettiler." Ya da cinler büyüklerinin gaybı bilmediğini ve bu iddiada yalan söylediklerini anladılar.

175 "مِنْسَاتَهُ" kelimesini Nâfi' ve Ebû Amr hemzesiz, geri kalanlar ise hemzeli ve hemzenin fethasıyla okumuşlardır. Bk. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, s. 527.

فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ/***Fi'l-azâbi'l-mühîn:*** Yani onlar Süleyman'a yaptıkları hizmette ve muhtelif işlerde kendilerini görevlendirmesinde gaybı bilmiş olsalardı o küçük düşürücü azabın içinde kalmayacaklarını anladılar. Mana şöyledir: "Şayet cinler gaybı bilselerdi Süleyman'ın ölümü onlara gizli kalmazdı."

لَقَدْ كَانَ لِسَبَأٍ فٖي مَسْكَنِهِمْ اٰيَةٌۚ جَنَّتَانِ عَنْ يَمٖينٍ وَشِمَالٍۜ كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ
وَاشْكُرُوا لَهُۜ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾ فَاَعْرَضُوا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ
الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ اُكُلٍ خَمْطٍ وَاَثْلٍ وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ
قَلٖيلٍ ﴿١٦﴾ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُواۜ وَهَلْ نُجَازٖي اِلَّا الْكَفُورَ ﴿١٧﴾
وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتٖي بَارَكْنَا فٖيهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَقَدَّرْنَا فٖيهَا السَّيْرَۜ
سٖيرُوا فٖيهَا لَيَالِيَ وَاَيَّاماً اٰمِنٖينَ ﴿١٨﴾ فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا
اَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ اَحَادٖيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍۜ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ
صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٩﴾ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ اِبْلٖيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ اِلَّا فَرٖيقاً
مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ ﴿٢٠﴾ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ
بِالْاٰخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فٖي شَكٍّۜ وَرَبُّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَفٖيظٌ ﴿٢١﴾

15. And olsun, Sebe kavmi için oturduğu yerlerde bir âyet; biri sağda, diğeri solda iki bahçeleri vardı. (Onlara) "Rabbinizin rızkından yiyin ve O'na şükredin. Alın (size) güzel bir memleket ve çok bağışlayan bir Rab!" (denildi). 16. Ama onlar yüz çevirdiler. Bu yüzden üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların iki bahçesini, içerisinde tadı buruk/acı meyveler, ılgın ağaçları ve biraz da sedir ağacı bulunan iki (harap) bahçeye çevirdik. 17. Nankörlük ettikleri için onları böyle cezalandırdık. Biz, nankörden başkasını cezalandırır mıyız? 18. Onlarla, içindekileri bereketlendirdiğimiz memleketler arasında, (birbirine) kolayca görünen nice kasabalar var ettik ve bunlar arasında gidip gelmelerini mümkün kıldık. Onlara

"Oralarda gece-gündüz güvenlik içinde gezip dolaşın" dedik. 19. Derken "Ey Rabbimiz! Şehirlerimiz arasında yaptığımız yolculuklarımıza bir son ver" dediler ve böylece kendilerine yazık ettiler. Biz de onları, ibretlik kıssalar hâline getirdik ve onları paramparça ettik. Şüphesiz bunda, çok sabreden ve çok şükreden herkes için ibretler vardır. 20. And olsun İblis, onlar hakkındaki tahmininde isabet etti. İnanan bir zümre hariç gerisi ona tâbi oldular. 21. Hâlbuki şeytanın onlar üzerinde hiçbir nüfuzu yoktu. Ancak (insanlardan) ahirete iman edeni, şüphe içerisinde olandan ayırt edip bilelim diye (ona bu fırsatı verdik). Rabbin gerçekten her şeyi koruyandır.

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ اٰيَةٌ/*And olsun, Sebe kavmi için oturduğu yerlerde bir âyet vardır:* Sebe, kendisinden türedikleri babalarının ismiyle tesmiye edilen Araplardan bir kabiledir. Bir görüşe göre, annelerinin ismi ile tesmiye edilmişlerdir. Başka bir görüşe göre, yerleştikleri mekâna nisbetle böyle isimlendirilmişlerdir. Bu görüşlerden en meşhuru/uygunu ilk görüştür. Çünkü hadiste şöyle varit olmuştur: ***"Onların yurtları Şam ve Yemen arasındadır."***[176]

جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ/*Biri sağda, diğeri solda iki bahçeleri vardı:* Onların bir vadisi ve bu vadinin sağında ve solunda iki bahçeleri vardı. "**جَنَّتَانِ/*Cennetâni*"** kelimesi ya "**اٰيَةٌ/*âyetün*"** kelimesinden bedeldir ya mübtedadır ya da mahzûf bir mübtedanın haberidir.

كُلُوا/*Külû:* Cümlenin takdiri şöyledir: "Onlara 'Rabbinizin rızkından yiyin' denildi." Onlara bu sözü peygamberler söylemiştir. Rivayete göre, onlara on üç peygamber gönderilmiş, onlar da hepsini yalanlamıştır.

بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ/*Beldetün tayyibetün:* "Rızkı bol, havası güzel ve haşerattan salim bir memleket" demektir.

فَاَعْرَضُوا/*Fea'radû:* Allah'a şükretmekten ya da peygamberlere itaat etmekten yüz çevirdiler.

---

176 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 477.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ/*Bu yüzden üzerlerine Arim selini gönderdik:* Onların yükseldiği zaman suyu tutan bir setleri/bentleri vardı ve onunla her iki bahçeyi de sularlardı. Derken Allah sedde bir köstebek gönderdi. O hayvancık seti harap etti ve bu sebeple bahçeler kurudu. Bir görüşe göre, set harap olunca sel bahçeleri ve birçok insanı götürmüştür. "الْعَرِم/***el-Arimi"*** kelimesinin manası hakkında ihtilaf söz konusudur. Bir görüşe göre o, bir set adıdır. Başka bir görüşe göre, bizzat bu vadinin adıdır. Diğer bir görüşe göre "العرامة/el-arâme" kelimesinden selin sıfatı olarak "şiddetli" demektir. Daha başka bir görüşe göre, "seddi harap eden köstebek" demektir. Bir diğer görüşe göre ise "şiddetli yağmur" demektir.

أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ/*İçerisinde tadı buruk/acı meyveler, ılgın ağaçları ve biraz da sedir ağacı bulunan:* "الأُكُل/el-Ükülü" kelimesi hemzenin dammesiyle "yiyecek" demektir. "الخَمْط/el-Khamtu" kelimesi "Erak ağacı" anlamına gelir. Bir görüşe göre her tür dikenli ağaçtır. "الأثل/el-Esl," ılgına benzeyen bir ağaçtır. "السدر/es-Sedru" bildiğimiz sedir ağacıdır. "الخَمْط/el-khamt" kelimesi "أُكُلِ/***üküli"*** kelimesinden bedel olarak yahut atf-ı beyan olarak i'râb edilir. Muzafun ileyh olarak da okunmuştur. "أَثْلِ/***Esli"*** kelimesi, "خَمْط/***khamt"*** kelimesine değil, "أُكُلِ/***üküli"*** kelimesine atfedilmiştir. Çünkü ılgın yenilen bir ağaç değildir. Mana şöyledir: Söz konusu iki bahçe helak edilince onları içerisinde acı meyveler, ılgın ağaçları ve biraz da sedir ağacı bulunan (harap) bahçelere çevirdik. Bir görüşe göre, Allah o iki bahçeyi, güzellik ve rızkının bolluğuyla tavsif ettiklerinin tam tersine iki bahçe hâline getirmiştir.

وَهَلْ نُجَازِي إِلَّا الْكَفُورَ/*Ve hel nücâzî ille'l-kefûr:* Âyetin manası şudur: Yaptığı fiilin misliyle ancak nankörler karşılanır ve cezalandırılır. Çünkü mü'mine Allah müsamaha eder ve onu affeder.

وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً/*Onlarla, içindekileri bereketlendirdiğimiz memleketler arasında, (birbirinden) kolayca görünen nice kasabalar var ettik:* Bu ve peşinden gelen âyetler, selin gelip bahçelerini harap etmesinden önceki Sebe halkının durumunu tavsif etmektedir.

الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا/İçindekileri mübarek kıldığımız memleket: Şam kastedilmiştir.

قُرًى ظَاهِرَةً/(Birbirinden) kolayca görünen kasabalar: Bu ifade ile onların memleketinden Şam'a kadar olan bitişik yerleşim birimleri kastedilmiştir. "ظَاهِرَةً/*Zâhiraten*" kelimesi "bitişik olmaları sebebiyle birbirinden görünen" manasına gelir. Bir görüşe göre, "tepelerdeki yükselti" anlamına gelir. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Bu kelime senin, 'بظاهر المدينة/ şehrin içinde' demende olduğu gibi 'şehirlerin dışı' anlamına gelir. Yani şehrin dışında nice kasabalar (var ettik)."[177]

وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ/Ve kaddernâ fîhâ es-seyra: Yani onlar arasında mola yerleri oluşturduk. Orada kasabalar bitişik idi ve bir yolcu bir kasabada geceyi geçirir, bir diğerinde gündüzü geçirirdi. Bu esnada açlık ve susuzluk korkusu yaşamaz, bu tür malzemeleri üstünde yük etmezdi. Dahası hiç kimseden korkmazdı.

فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا/Derken "Ey Rabbimiz! Şehirlerimiz arasında yaptığımız yolculuklarımıza bir son ver" dediler: "بَاعِدْ/*Bâıd*" kelimesi, istek kipinde, şeddesiz ve şeddeli olarak "بَاعِدْ/*bâıd*" ve "بَعِّدْ/ba'ıd" şeklinde okunmuştur.[178] Mana şöyledir: "Onlar nimetler içinde şımardılar, rahatlıktan usandılar ve çöllerde yürümek ve böylece yolculuklarında erzak edinmek için Allah'tan bitişik olan memleketlerinin arasını açmasını istediler. Allah da hemen onların talebini yerine getirdi." "بَاعِدْ/ *Bâıd*" kelimesi "ayn" harfinin fethasıyla haber olarak da okunmuştur.[179] Buna göre mana şöyledir: "Onlar Allah'ın kasabalarının arasını ayırdığını söylemişlerdir." Ancak bu, yalan ve nimete karşı nankörlüktür.

---

177 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 480.

178 "بَاعِدْ" kelimesini İbn Kesîr, Ebû Amr ve Hişâm, "be" harfinin nasbı, şeddeli ve elifsiz olarak, "ayn" harfinin kesri ve "dal" harfinin sükûnuyla "بَعِّدْ" şeklinde okumuşlardır. Diğerleri ise elif ile ve şeddesiz olarak "بَاعِدْ" şeklinde okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 289.

179 İbn Atiyye şöyle demiştir: İbn Abbâs, Ebû Recâ, Hasan el-Basrî ve İbnu'l-Hanefiyye "رَبَّنَا" kelimesini merfû, "بَاعِدْ" kelimesini de "ayn" ve "dal" harflerini fetha ile "رَبُّنَا بَاعَدَ بين أسفارنا/Rabbimiz seferlerimizin arasını ayırdı" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 481.

وَظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ/*Ve zalamû enfüsehüm:* Yani onlar, "Seferlerimizin arasını ayır" demekle yahut genel manada günahları sebebiyle kendilerine zulmetmişlerdir.

وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ/*Biz de onları onları paramparça ettik:* Yani parçalanmışlıkları darb-ı mesel olacak kadar memleketlerini birbirinden ayırdık. Bir görüşe göre bu ibare Sebe halkı "oraya buraya dağıldı" demektir. Nitekim hadiste şöyle geçmektedir: ***"Muhakkak Sebe kavmi, on kabileden oluşan bir halk idi. Memleketlerini sel basınca ayrıldılar ve onlardan altısı Yemen'e, dördü de Şam'a göç etti."***[180]

وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ اِبْلِيسُ ظَنَّهُ/*And olsun İblis, onlar hakkındaki tahminde isabet etti:* Yani onlar hakkındaki zannında haklı çıktı. Burada kastedilen onun (İblis'in) ***"Onları mutlaka yoldan çıkaracağım"***[181] sözü ile ***"Sen onların çoğunu şükreder bulmayacaksın"***[182] sözüdür.

قُلِ ادْعُوا الَّذٖينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِۚ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا
فِي الْاَرْضِ وَمَا لَهُمْ فٖيهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهٖيرٍ ﴿٢٢﴾ وَلَا تَنْفَعُ
الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُٓ اِلَّا لِمَنْ اَذِنَ لَهُۜ حَتّٰٓى اِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَاۙ قَالَ رَبُّكُمْۜ
قَالُوا الْحَقَّۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبٖيرُ ﴿٢٣﴾ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ
قُلِ اللّٰهُۙ وَاِنَّٓا اَوْ اِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى اَوْ فٖي ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿٢٤﴾ قُلْ لَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّٓا
اَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٥﴾ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّۜ
وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلٖيمُ ﴿٢٦﴾ قُلْ اَرُونِيَ الَّذٖينَ اَلْحَقْتُمْ بِهٖ شُرَكَٓاءَ كَلَّاۜ بَلْ هُوَ
اللّٰهُ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿٢٧﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَٓافَّةً لِلنَّاسِ بَشٖيراً وَنَذٖيراً وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ
﴿٢٩﴾ قُلْ لَكُمْ مٖيعَادُ يَوْمٍ لَا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾

---

180 Rivayetin isnadını bulamadım. Bu rivayet *el-Muharraru'l-Vecîz*'de (IV, 481) geçmektedir.
181 Hicr 15/39; Sâd 38/82.
182 A'râf 7/17.

22. (Müşriklere) şöyle söyle: "Allah'tan başka ilâh saydığınız şeyleri çağırın! Onlar ne göklerde ne de yerde zerre ağırlığınca bir şeye sahiptirler. Onların buralarda hiçbir nasibi olmadığı gibi Allah'ın onlardan bir yardımcısı da yoktur." 23. Allah'ın huzurunda, kendisinin izin verdiği kimselerden başkasının şefaati fayda vermez. Nihayet onların (meleklerin) yüreklerinden korku giderilince "Rabbiniz ne buyurdu?" derler. Onlar da "(Sizin için) hak/doğru olanı buyurdu" derler. O, yücedir, büyüktür. 24. (Resûlüm! Müşriklere) şöyle söyle: "Göklerden ve yerden size rızık veren kimdir?" De ki: "Allah'tır! O hâlde biz yahut siz (ikimizden biri) ya doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindedir." 25. De ki: "Siz, bizim işlediğimiz suçtan dolayı hesaba çekilmeyeceksiniz; biz de sizin işlediğinizden hesaba çekilmeyeceğiz." 26. De ki: "Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak, sonra aramızda hak ile hükmedecektir. O, en adil hüküm veren, (her şeyi) hakkıyla bilendir." 27. De ki: "O'na (Allah'a) kattığınız ortaklarınızı bana gösterin." Hayır! Bilakis, yegâne galip (Azîz) ve her şeyi bir hikmete binaen yaratan (hakîm) ancak Allah'tır. 28. Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik ancak insanların birçoğu bunu bilmez. 29. "Madem doğru söylüyorsunuz! O hâlde bu vaat ettiğiniz (kıyamet) ne zaman kopacak?" derler. 30. De ki: "Size öyle bir gün vaat edilmiştir ki, o günden bir saat geciktirilmeyeceğiniz gibi öne de alınmayacaksınız."

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ/*(Müşriklere) şöyle söyle: Allah'tan başka ilâh saydığınız şeyleri çağırın!:* Bu söz, müşriklere yönelik bir taciz ve onlara delil getirmek içindir. Allah, "**الَّذِينَ زَعَمْتُمْ/*saydığınız*"** sözüyle onların ilâhlarını kastetmektedir. "**زَعَمْتُمْ/*Zeamtüm*"** fiilinin mef'ûlü mahzûftur. Yani siz onların ilâh yahut şefaatçi olduğunu iddia ediyorsunuz. Rivayete göre bu âyet, Kureyş'e isabet eden kıtlık zamanında nâzil olmuştur.

مِنْ شِرْكٍ/***Min şirkin:*** Herhangi bir nasip/pay" demektir.

ظَهِيرٍ/***Zahîr:*** "Yardımcı" demektir.

وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُٓ اِلَّا لِمَنْ اَذِنَ لَهُ/***Allah'ın huzurunda, kendisinin izin verdiği kimselerden başkasının şefaati fayda vermez:*** Mana şudur: "Allah katında, O'nun şefaat etmesine izin verdiği kimselerin dışındakilerin şefaati fayda vermez. Çünkü hiç kimse O izin vermeden şefaat edemez." Bir görüşe göre âyet, "Şefaat, Allah'ın şefaat edilmesine izin verdiklerinin dışındakilere fayda vermez" demektir. Kastedilen şudur: "Şefaat her durumda Allah'ın iznine bağlıdır." Bunda "Bunlar bizim Allah katında şefaatçilerimizdir" diyen müşriklere yönelik bir cevap söz konusudur.

حَتّٰىٓ اِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَاۙ قَالَ رَبُّكُمْ/***Nihayet onların yüreklerinden korku giderilince "Rabbiniz ne buyurdu?" derler:*** Bu hususta Resûlullah'tan hadisler vardır. Hadiste geçtiği üzere bu âyet, melekler hakkında inmiştir. Çünkü onlar Cebrâil'den vahyi işittikleri zaman bundan çok korkarlardı. Kalplerinden korku gidince de birbirlerine ***"Rabbiniz ne dedi?"*** diye sorarlar sonra kendileri "hakkı/doğruyu söyledi" diye cevap verirlerdi. "فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ/***Füzzia an kulûbihim"*** ibaresinin manası, "korku kalplerinden zail olunca" demektir. "قُلُوبِهِمْ/***Kulûbihim"*** ve "قَالُوا/***kâlû"*** kelimelerindeki zamir, meleklere râcîdir. Şayet "Bunlar, daha önce zikredilmedikleri hâlde nasıl âid zamiri bulundu?" diye sorulacak olursa buna "'وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُٓ اِلَّا لِمَنْ اَذِنَ لَهُ/***Allah'ın huzurunda, kendisinin izin verdiği kimselerden başkasının şefaati fayda vermez'*** sözüyle onlara daha önce işaret edildi" şeklinde cevap verilir. Çünkü bazı Araplar meleklere tapıyor ve onlar için ***"Bunlar bizim Allah katında şefaatçilerimizdir"***[183] diyorlardı. Şefaatin zikri şefaatçilerin zikrini de gerektirir. Dolayısıyla zamir, şefaat lafzının kendilerine delâlet ettiği şefaatçilere gider.

Şayet ***"'Nihayet onların yüreklerinden korku giderilince'*** sözü neyle alakalıdır ve hangi sonuca varmak için 'حَتّٰى/***hattâ'*** kelimesi

183 Yunus 10/18.

kullanılmıştır?" denilecek olursa buna "Bu, bu sözden anlaşılan şeyle yani şefaate izin verilmesiyle korku gidene kadar korkarak ve tereddüt ederek şefaat izni bekleyen kimsenin sözü ile alakalıdır. Bu, ***'Ruh ve meleklerin saflar hâlinde olup durduğu o gün, Rahmân'ın izin verdiklerinden başkası konuşamayacak; konuşan da doğruyu söyleyecektir'***[184] âyetinin manasına yakındır" şeklinde cevap verilir. Bazıları bu âyetin önceki âyetle alakasını anlayamamış ve bu konuda ileri geri sözler söylemişlerdir. Hatta kimisi âyetin ölümden sonra kâfirler hakkında olduğunu söylemiş ve "فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ/***yüreklerinden korku giderilince"*** sözünün manasını hakiki manada almıştır. Bu kimselere "Rabbiniz ne buyurdu?" diye sorulmuş, onlar da "Hakkı/doğruyu (buyurdu)" demişlerdir. Ancak bunu ikrârın fayda vermediği bir zamanda ikrâr etmişlerdir. Doğru olan hadiste geçtiği üzere onların melekler olduğudur.[185] Çünkü maksat, meleklere tapan kâfirlere cevap vermek ve meleklerin Allah'tan ne kadar çok korktukları ile O'na olan saygılarını ifade etmektir.

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ/***De ki: Sizi kim rızıklandırıyor?:*** Bu, müşriklere karşı delil getirme kastıyla söylenmiş bir söz/sorudur. ***"De ki: Allah'tır!"*** Bu, soruya, karşı gelinmesi mümkün olmayacak şekilde verilmiş bir cevaptır. Bundan dolayı soru ve cevap tek bir taraftan gelmiştir.

وَاِنَّا اَوْ اِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى اَوْ فٖي ضَلَالٍ مُبٖينٍ/***O hâlde biz yahut siz (ikimizden biri), ya doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindedir:*** Bu, mücadelede insaflı davranmak amacıyla bir nezâket/hoşgörü (mülâtafe) ve tenezzül etmedir. Bu senin "الله يعلم أن أحدنا على حق وأن الآخر على باطل/ Birimizin doğru, diğerimizin yalan üzere olduğunu Allah bilir" demene benzer. Burada açıklık getirmek suretiyle ikisinden birine tahsis kastedilmemiştir. Ancak hasmı uyarmak kastedilmiştir ki, kimin hak üzere,

---

184 Nebe 78/38.

185 Hadis Buhârî'de şöyle geçmektedir: Ebû Hureyre şöyle demiştir: Allah'ın Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Allah gökte bir işe karar verdiği zaman melekler O'nun sözüne kulak vererek kanatlarını çırparlar. Kanatlarını çırpışları sırasında, kayanın üzerine sürüklenen zincir gibi ses çıkarırlar. Kalplerinden korku gidince 'Rabbiniz ne buyurdu?' derler. Cevaben 'O'nun dediği haktır. O, yücedir büyüktür' derler..."*** Bk. Buhârî, no: 4522; Müslim, no: 5956 ve diğerleri.

kimin de bâtıl üzere olduğunu bilsin. Âyet ile kastedilen, mü'minlerin hidayet, kâfirlerin açık bir sapkınlık içerisinde olduğudur.

قُلْ لَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا اَجْرَمْنَا**/De ki: Siz, bizim işlediğimiz suçtan dolayı hesaba çekilmeyeceksiniz:** Bu söz, seyf âyetiyle nesh edilen barışı (müsâleme) gerektiren bir haberdir.

يَفْتَحُ بَيْنَنَا**/Yeftehu beynenâ:** Yani aramızda hükmeder. "الْفَتَّاحُ/el-Fettâhu" kelimesi "hâkim" anlamına gelir.

قُلْ اَرُونِيَ الَّذٖينَ اَلْحَقْتُمْ بِهٖ شُرَكَٓاءَ**/De ki: O'na (Allah'a) kattığınız ortaklarınızı bana gösterin!:** Bu da müşriklere delil getirmek kabilinden bir sözdür. "الرّأية/Görmek" burada "kalp ile görmek/anlamak" manasına gelir. "شُرَكَٓاءَ**/Şürakâe"** kelimesi de üçüncü mef'ûldür. Âyetin manası şudur: "Size göre ortak olanlardan bana bir delil ve hüccet gösterin! Ortaklık yönü nedir?" Bir görüşe göre o, bir gözle görmedir. "شُرَكَٓاءَ**/Şürakâe"** kelimesi de "اَلْحَقْتُمْ**/elhaktüm"** fiilindeki mef'ûlden hâldir. Sanki Allah şöyle buyurmuştur: "Allah'ın dışında kulluk ettikleriniz nerede?" "اَرُونِيَ/**Erûnî"** sözünde, ortaklara yönelik bir tahkir, onları küçümseme ve müşrikleri aciz bırakma söz konusudur.

كَلَّا**/Kellâ:** Bu sözde de onlara şirk koşmayı yasaklama söz konusudur. Allah'ın Azîz ve Hakîm olarak tavsif edilmesi, onların ortak koştukları nesnelerin Allah'a benzemediklerine dair bir cevaptır.

وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَٓافَّةً لِلنَّاسِ**/Biz seni ancak bütün insanlara peygamber olarak gönderdik:** Mana şudur: "Allah, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i bütün insanlara peygamber olarak göndermiştir." Bu, Allah'ın ona bahşettiği diğer peygamberlerde bulunmayan özelliklerin ilkidir. "كَٓافَّةً**/Kâffeten"** kelimesi, önemine binaen "الناس**/en-nâs"** kelimesinden hâl olarak i'râb edilir. İbn Atiyye de aynı şeyi söylemiştir. Zemahşerî'ye göre bu bir hatadır. Çünkü mecrur olan bir kelimenin hâlinin kendinden önce gelmesi caiz değildir. Ona göre lafzın takdiri şöyledir: "Biz seni ancak bütün insanlara peygamber olarak gönderdik." Buna göre, "كَٓافَّةً**/kâffeten"** kelimesi mahzûf bir masdarın sıfatı olur. Zeccâc da şöyle demiştir: Âyet, "Biz seni uyarma ve müjdeleme bakımından bütün

insanları kapsayacak şekilde gönderdik” anlamına gelir. Ayrıca Zeccâc, “كَافَّةً/**Kâffeten”** kelimesini “كَ/**ke”** muhatap zamirinden hâl kabul etmiştir. Ona göre “te” harfi, “راوِيَةٌ/kıssacı” ve “علّامةٌ/allâme” kelimelerindeki “te” harfi gibi mübalağa içindir.

قُلْ لَكُمْ مِيعَادُ يَوْمٍ/De ki: Size öyle bir gün vaat edilmiştir ki: Bununla, kıyamet günü yahut “tehdit ettiğin şey ne zaman?” diyerek hafife almak suretiyle istedikleri/sordukları dünyada kendilerine inecek olan azap kastedilmiştir.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَلَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَوْ تَرٰى
اِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ الْقَوْلَ
يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَٓا اَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾
قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُٓوا اَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدٰى
بَعْدَ اِذْ جَٓاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا
لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ اِذْ تَأْمُرُونَنَٓا اَنْ نَكْفُرَ بِاللّٰهِ
وَنَجْعَلَ لَهُٓ اَنْدَاداً وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ وَجَعَلْنَا الْاَغْلَالَ
فٖي اَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾

31. İnkâr edenler şöyle dediler: “Biz hiçbir zaman bu Kur'ân'a da ve bundan önce gelen kitaplara da inanmayacağız.” Sen o zalimleri, Rablerinin huzurunda tutuklanmış, birbirlerine söz atarlarken bir görsen! Zayıf sayılanlar, büyüklük taslayanlara “Siz olmasaydınız, elbette biz, inanan insanlar olurduk” diyecekler. 32. (Kıyamet günü,) büyüklük taslayanlar, zayıf sayılanlara şöyle diyecekler: “Size hidayet geldikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik? Bilakis, siz zaten suç işlemeye devam ediyordunuz.” 33. Zayıf sayılanlar da büyüklük taslayanlara “Hayır! (İşiniz gücünüz) gece-gündüz tuzak kurmaktı. Zira siz, daima Allah'ı inkâr etmemizi, O'na ortaklar koşmamızı bize emrediyordunuz” derler. Şimdi artık azabı gördüklerinde,

için için pişman olmaktadırlar; Biz de o inkâr edenlerin boyunlarına demir halkalar takacağız. (Yapmadıkları bir şeyle cezalandırılmaları mümkün mü?) Onlar ancak yapmakta oldukları günahları yüzünden cezalandırılırlar.

وَلَا بِالَّذٖي بَيْنَ يَدَيْهِ/*Ve bundan önce gelen kitaplara:* Tevrat ve İncil gibi (aslen) mukaddes olan kitaplara (asla iman etmeyeceğiz). Bu söz, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hakkında Tevrat'ta zikredilen bilgiler kendilerine delil olarak sunulunca kâfirler tarafından söylenmiş bir sözdür. Bir görüşe göre "الَّذٖي بَيْنَ يَدَيْهِ/***ellezî beyne yedeyhi,"*** kıyamet günüdür. Ancak bu bir hata ve yanlıştır. Çünkü "الَّذٖي بَيْنَ يَدَيْهِ/***elde olan şey"*** gelip geçen bir şeydir.

وَلَوْ تَرٰى/*Keşke bir görsen!:* "Elbette büyük bir iş olduğunu görürsün" takdiriyle "لَو/***lev"***in cevabı mahzûftur.

يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضِنِ الْقَوْلَ/*Birbirlerine söz atarlarken:* Yani aralarında konuşur, birbirine cevap verirler.

بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمٖينَ/*Bilakis, siz zaten suç işlemeye devam ediyordunuz:* Yani bizim emrimizle değil, kendi ihtiyarınızla inkâr ettiniz.

بَلْ مَكْرُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ/*Hayır! (İşiniz gücünüz) gece-gündüz tuzak kurmaktı:* Âyetin manası şudur: "Müstezaflar, müstekbirlere 'Kâfir olmamız için gece-gündüz bize tuzak kurdunuz' diyecekler." "مَكْرُ/***Mekr"*** haberi mahzûf bir mübtedâ olarak i'râb edilir. Ya da mübtedânın haberi gizli bir zamirdir. ***"Mekr/tuzak"*** kelimesi genişletme amacıyla gece ve gündüze muzaf kılınmıştır. Bu ibarenin, bazılarının "Gün boyu hem oruç tutuyor hem de namaz kılıyor" anlamında "Gündüzleri oruçlu, geceleri namazlı" sözünde olduğu gibi, mecâzî anlamda mef'ûle yahut fâile muzaf kılınmış olması muhtemeldir. İzafet çok tuzak kurmaya ve gece-gündüz ona devam etmeye delâlet etmektedir.

Şayet "Niçin 'وَقَالَ الَّذٖينَ اسْتُضْعِفُوا/***ve kâlellezînestüd'ıfû'*** sözünde "atıf vav"ı (و) bulunuyor da 'قَالَ الَّذٖينَ اسْتَكْبَرُوا/***kâlellezînestekberû'*** sözünde bulunmuyor?" denilecek olursa, buna "Daha önce 'الَّذٖينَ اسْتُضْعِفُوا/

ellezînestüd'ıfû' sözü geçmiş, bunun üzerine onlara ait ikinci bir söz atıf yapılmıştır. Buna karşın 'الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا/***ellezînestekberû'*** sözünden önce kendisine atıf yapılabilecek başka bir söz geçmemiştir" şeklinde cevap verilir.

وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ/***Ve eserru'n-nedâmete:*** Yani pişmanlığı içlerinde gizlediler. Bir görüşe göre, zıt anlamda onlar bunu açığa vurdular. Zamir (و/vav), bütün müstezaflara ve müstekbirlere gider.

وَمَٓا اَرْسَلْنَا ف۪ي قَرْيَةٍ مِنْ نَذ۪يرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَٓاۙ اِنَّا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِه۪ كَافِرُونَ
﴿٣٤﴾ وَقَالُوا نَحْنُ اَكْثَرُ اَمْوَالاً وَاَوْلَاداًۙ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّب۪ينَ ﴿٣٥﴾ قُلْ
اِنَّ رَبّ۪ي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ۟
﴿٣٦﴾ وَمَٓا اَمْوَالُكُمْ وَلَٓا اَوْلَادُكُمْ بِالَّت۪ي تُقَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفٰٓى اِلَّا مَنْ
اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاًۘ فَاُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَٓاءُ الضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ فِي
الْغُرُفَاتِ اٰمِنُونَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذ۪ينَ يَسْعَوْنَ ف۪ٓي اٰيَاتِنَا مُعَاجِز۪ينَ اُو۬لٰٓئِكَ فِي
الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ اِنَّ رَبّ۪ي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪
وَيَقْدِرُ لَهُۜ وَمَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُۚ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِق۪ينَ ﴿٣٩﴾

34. Biz hangi ülkeye bir uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklı ve şımarık ileri gelenleri "Biz, size gönderilmiş olan şeyi inkâr ediyoruz" demişlerdir. 35. Ve şöyle dediler: "Biz malca ve evlatça daha çoğuz, (dolayısıyla) biz azaba uğratılacak değiliz." 36. De ki: "Rabbim dilediğine bol rızık verir ve (dilediğinden) kısar." Ancak insanların çoğu bilmez. 37. Sizi huzurumuza yaklaştıracak olan ne mallarınız ne de evlatlarınızdır. Ancak iman edip sâlih amelde bulunanlar bundan müstesnadır. Onlara yaptıklarının kat kat fazlası mükâfat verilecektir. Onlar (cennet) odalarında güven içindedirler. 38. Âyetlerimizi boşa çıkarmaya çalışanlara gelince; onlar da azaba maruz bırakılacaklardır. 39. De ki: "Rabbim, kullarından dilediğine bol rızık verir ve (dilediğinden de) kı-

sar. Siz hayır namına ne harcarsanız, Allah onun yerine başkasını verir. Zira O, rızık verenlerin en hayırlısıdır."

مُتْرَفُوهَٓا/***Kavmin şımarık ileri gelenleri:*** Burada zenginler ve dünyadan nemalananlar kastedilmektedir. İşte öncelikle peygamberleri yalanlamaya kalkanlar onlardır. Âyetin maksadı, Kureyş büyüklerinin kendisini yalanlamalarına karşılık Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i teselli etmektir.

وَقَالُوا نَحْنُ اَكْثَرُ اَمْوَالاً وَاَوْلَاداً/***Ve "Biz malca ve evlatça daha çoğuz" dediler:*** Zamir (و/vav) Kureyş'e yahut daha önce yaşayan şımarmışlara gider. Onlar dünyadaki durumu ahiretle kıyaslamışlar ve Allah'ın dünyada kendilerine mal ve evlat verdiği gibi ahirette de kendilerini hesaba çekmeyeceğini zannetmişlerdir.

قُلْ اِنَّ رَبّ۪ي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ/***De ki: Rabbim dilediğine bol rızık verir ve (dilediğinden) kısar:*** Bu, rızkın dünyada bolca verilmesinin ve kısılmasının Allah'ın dilemesine bağlı olduğuna dair onlara verilen cevabı içeren bir ihbardır. Bazen Allah onu, kâfire ve asiye bolca verir, mü'mine ve itaat edene kısar ya da bunun tersini yapar. Bunda ahirette de işin böyle olacağına dair bir delil yoktur.

زُلْفٰٓى/***Zülfâ:*** "Yakınlık" manasında bir masdardır. Sanki Allah "Akrabalık/yakınlık (akrabalarınızın çok olması) sizi Allah'a yaklaştırmaz" buyurmaktadır. "اِلَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً/***İman eden ve sâlih amel işleyen müstesnâ."*** Bu, "تُقَرِّبُكُمْ/***tükarribüküm"*** cümlesinde bulunan mef'ûlden istisnadır. Mana şöyledir: "Mallar ancak onları Allah yolunda sarf eden sâlih bir mü'mini Allah'a yaklaştırır." Bir görüşe göre bu, istisna-i münkatı'dır. Ancak ilki daha doğrudur.

جَزَٓاءُ الضِّعْفِ/***Yaptıklarının kat kat fazlası mükâfat:*** Bununla iyiliklerin on katıyla yahut daha fazlasıyla katlanması kastedilmiştir.

يَبْسُطُ الرِّزْقَ/***Rabbim bol rızık verir:*** Âyet, maksadın/muhatabın farklı olması sebebiyle tekrar edilmiştir. İlk muhatap kâfirler idi. Burada ise mü'minleri infaka teşvik amaçlanmıştır.

فَهُوَ يُخْلِفُهُ/Allah onun yerine başkasını verir: Allah'ın karşılığı bazen malla, bazen de sevapla olur.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعاً ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اَهٰٓؤُلَٓاءِ اِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾
قَالُوا سُبْحَانَكَ اَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ اَكْثَرُهُمْ بِهِمْ
مُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعاً وَلَا ضَراًّ وَنَقُولُ
لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾ وَاِذَا
تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هٰذَٓا اِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ اَنْ يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ
يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُكُمْ وَقَالُوا مَا هٰذَٓا اِلَّٓا اِفْكٌ مُفْتَرًى وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا
جَٓاءَهُمْ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٤٣﴾ وَمَٓا اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا
وَمَٓا اَرْسَلْنَٓا اِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ ﴿٤٤﴾ وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا
بَلَغُوا مِعْشَارَ مَٓا اٰتَيْنَاهُمْ فَكَذَّبُوا رُسُلِي فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾

40. O gün Allah, onların (müşriklerin) tümünü toplayacak sonra meleklere "Size tapanlar bunlar mıydı?" diyecek. 41. (Melekler de) "Sen yücesin, bizim dostumuz Sensin, onlar değil. Belki onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanmıştı" diyecekler. 42. Bugün birbirinize ne fayda ne de zarar verebilirsiniz. Ve nihayet zalimlik edenlere "Yalanlamakta olduğunuz ateş azabını tadın!" diyeceğiz. 43. Onlara apaçık âyetlerimiz okunduğu zaman "Bu, sizi babalarınızın taptıklarından çevirmek isteyen bir adamdan başkası değildir" dediler. Ve yine "Bu (Kur'ân) da uydurulmuş bir yalandan başka bir şey değildir" dediler. Hak kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler ise "Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir" dediler. 44. Hâlbuki Biz onlara okuyacakları kitaplar vermediğimiz gibi senden önce onlara herhangi bir uyarıcı (peygamber) de göndermemiştik. 45. Onlardan öncekiler de (risaleti) inkâr etmişlerdi. Bunlar, öncekilere verdiklerimizin

onda birine bile erişememişlerdi. (Buna rağmen) peygamberimi yalanladılar. Peki, Benim cezalandırmam nasıl olmuştu!

أَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ/***Bizim dostumuz Sensin, onlar değil:*** Bu, müşriklerin kendilerine tapmalarına rızaları olmamasından dolayı melekler için bir berâettir. Bunda müşriklerin meleklere tapmalarına yönelik bir nefiy/inkâr söz konusu değildir.

بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ/***Belki onlar cinlere tapıyorlardı:*** Müşriklerin cinlere tapmaları "küfür ve isyanda onlara uymaları" demektir. Bir görüşe göre cinler putların içine girer, müşrikler de putlara taparken cinlere de tapmış olurlardı. ***"Onlar Allah'a cinlerden de ortak koştular, hâlbuki (Allah) onların da yaratıcısıdır..."***[186] âyetinde de işaret edildiği üzere bir kavmin cinlere tapmış olması da muhtemeldir.

وَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا/***Hâlbuki Biz onlara okuyacakları kitaplar vermedik:*** Âyetin iki manası vardır:

İlki: Yanlarında sözlerinin doğruluğuna delalet edecek kitap/kitaplar olmadığı gibi onlara dediklerine şahitlik edecek bir uyarıcı (peygamber) gelmemiştir. Dolayısıyla sözleri bâtıldır. Çünkü onların buna dair delilleri yoktur. Buna göre maksat, onlara ret cevabı vermektir.

Diğeri: Onların yanında ne kitap vardır ne de onlara bir uyarıcı (peygamber) gelmiştir. Bu yüzden onlar, onlara öğretmenlik yapacak ve onları uyaracak kimselere (peygamberlere) muhtaçtır. Bundan sebep Allah onlara Muhammed'i peygamber olarak göndermiştir. Buna göre de maksat, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamberliğini ispat etmektir.

وَمَا بَلَغُوا مِعْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ/***Bunlar, öncekilere verdiklerimizin onda birine bile erişememişlerdi:*** "المعشار/el-mi'şâru" kelimesi "uşur/onda bir" anlamına gelir. Bir görüşe göre de onda birin de onda biridir. Ancak ilki daha doğrudur. "بَلَغُوا/***Beleğû"*** fiilindeki zamir (و/vav) Kureyş kâfirlerine gider. "آتَيْنَاهُمْ/***Âteynâhüm"*** fiilindeki de önceki kitaplara gider. Yani

186 En'âm 6/100.

bunlar, öncekilere verdiğimiz kuvvetin ve zenginliğin onda birine ulaşamadılar. Başka bir görüşe göre, "بَلَغُوا/**beleğû**" fiilindeki zamir öncekilere, "اٰتَيْنَاهُمْ/**âteynâhüm**" fiilindeki de Kureyş'e gider. Yani öncekiler, bunlara Allah'ın vermiş olduğu burhan ve delillerin onda birine sahip olamadılar. Ancak önceki görüş/mana daha doğrudur. Bu, ***"Onlar, bunlardan daha güçlü idiler"***[187] âyetinin bir benzeridir.

فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ/Peki, Benim cezalandırmam nasıl olmuştu!: İnkârım yani önceki kâfirleri cezalandırmam nasıl olmuştu! Bunda Kureyş kâfirlerine yönelik bir tehdit söz konusudur.

قُلْ اِنَّمَا اَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍۚ اَنْ تَقُومُوا لِلّٰهِ مَثْنٰى وَفُرَادٰى ثُمَّ تَتَفَكَّرُواْ مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾ قُلْ مَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ اِنَّ رَبّ۪ي يَقْذِفُ بِالْحَقِّۚ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾ قُلْ جَٓاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُع۪يدُ ﴿٤٩﴾ قُلْ اِنْ ضَلَلْتُ فَاِنَّمَا اَضِلُّ عَلٰى نَفْس۪يۚ وَاِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوح۪ٓي اِلَيَّ رَبّ۪يۜ اِنَّهُ سَم۪يعٌ قَر۪يبٌ ﴿٥٠﴾ وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ وَاُخِذُوا مِنْ مَكَانٍ قَر۪يبٍ ﴿٥١﴾ وَقَالُٓوا اٰمَنَّا بِه۪ۚ وَاَنّٰى لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِنْ مَكَانٍ بَع۪يدٍۚ ﴿٥٢﴾ وَقَدْ كَفَرُوا بِه۪ مِنْ قَبْلُۚ وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَكَانٍ بَع۪يدٍ ﴿٥٣﴾ وَح۪يلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِاَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُۜ اِنَّهُمْ كَانُوا ف۪ي شَكٍّ مُر۪يبٍ ﴿٥٤﴾

46. (Resûlüm! Onlara şöyle) söyle: "Size bir tek öğüt vereceğim: İkişerli olarak ya da teker teker Allah'a yönelin ve düşünün! Arkadaşınızda (Peygamber'de) hiçbir delilik yoktur! O ancak şiddetli bir azap gelmeden önce sizi uyaran bir peygamberdir." 47. De ki: "Ben sizden bir ücret istemedim. O (dünyalıklar) sizin olsun. Ücretim yalnız Allah'a aittir. O, her şeye şahittir." 48. De ki: "Şüphesiz Rabbim gerçeği ortaya çıkarır. (Çünkü

---

187 Rûm 30/9.

O,) gaybı en iyi bilendir." 49. De ki: "Hak geldi; artık bâtıl ne bir şeyi başlatabilir ne de geri getirebilir." 50. De ki: "Eğer (haktan) saparsam, kendi aleyhime sapmış olurum (bu benim aleyhime olur). Eğer doğru yolu bulursam, bu da Rabbimin bana vahyettiği (Kur'ân) sayesindedir. Şüphesiz O, işitendir, yakındır." 51. (Resûlüm! Kıyamet günü onları) telaşa düştükleri zaman bir görsen! Artık kurtuluş yoktur, yakın bir yerden yakalanmış, (cehenneme) atılmışlardır. 52. (O esnada) "Ona inandık" demişlerdir. Ancak uzak bir yerden (dünya hayatı gelip geçtikten sonra) imana kavuşmak onlar için nasıl mümkün olur? 53. Hâlbuki daha önce onu (hakkı) inkâr etmişlerdi ve gayb hakkında uzak bir yerden atıp tutuyorlardı. 54. Artık bundan önce benzerlerine yapıldığı gibi, kendileriyle arzu ettikleri şey/şeyler arasına perde çekilmiştir. Şüphesiz onlar, kendilerini endişeye düşüren bir şüphe (korku) içindeydiler.

قُلْ اِنَّمَا اَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ/***(Resûlüm! Onlara şöyle) söyle: Size bir tek öğüt vereceğim:*** (Resûlüm! Onlara) "Size yaklaşmak adına size bir meseleyle ilgili tavsiyede bulunacağım" de.

اَنْ تَقُومُوا لِلّٰهِ/***Allah'a yönelin:*** Bu, bir meselenin tefsiridir. "اَنْ تَقُومُوا/***En tekûmû"*** ibaresi bedel yahut atf-ı beyân veya gizli bir mübtedanın haberidir. Manası şöyledir: "Allah için ihlâslı bir şekilde tam olarak Muhammed'in dinine yönelin." Bunda hevâya tâbi olmak ve haktan sapmak yoktur. Burada kıyam ile ayağa kalkmak kastedilmemiştir. Kıyam ile kastedilen, dine yönelmek ve bu konuda ciddi olmaktır.

مَثْنٰى وَفُرَادٰى/***İkişerli olarak ya da teker teker:*** Bu ibare "اَنْ تَقُومُوا/***en tekûmû"*** sözünde bulunan zamirden bedeldir. Mana şöyledir: "İşi münazara edip incelemek üzere ikişer ikişer ve zihni hazırlamak ve kafayı toplamak için teker teker Allah'a yönelin. Sonra Muhammed'in dinini tefekkür edin. Anlayacaksınız ki onda bir kalkan vardır. Çünkü o, apaçık hakkı getirmiştir. Bununla birlikte onun söz ve fiilleri aklının üstünlüğüne ve ilminin sağlamlığına delâlet eder. Ayrıca o, hikmette büyük bir dereceye ulaşmıştır. Bu da onun deli olmadığına ve Allah'a iftira atmadığına delâlet eder."

مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ/Arkadaşınızda (Peygamber'de) hiçbir delilik yoktur!: Bu, aslında öncesine bağlı bir cümledir. Yani Düşünün! Anlayacaksınız ki arkadaşınızda delilik yoktur. Bir görüşe göre bu yeni bir cümledir.

قُلْ مَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ/De ki: Ben sizden bir ücret istemedim. O (dünyalıklar) sizin olsun: Bu, birinin arkadaşına "إن أعطيتني شيئا فخذه/Şayet bana bir şey vermişsen, onu al (o kalsın)" demesi gibidir. Hâlbuki o, arkadaşının kendisine bir şey vermediğini bilmektedir. Fakat bununla, onun vereceği şeyden beraat etmeyi istemektedir. Aynı şekilde bunun manası senin "قل ما أسألكم عليه من أجر/'Bundan dolayı senden bir karşılık beklemiyorum' de" demen gibi bir şeydir.

قُلْ اِنَّ رَبّ۪ي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ/De ki: Şüphesiz Rabbim gerçeği ortaya çıkarır: "القذف/el-Kazf" kelimesi "atmak" anlamına gelir. "Ortaya çıkarmak" anlamında istiare yapılmıştır. Mana şöyledir: "Allah, hakkı seçkin dostlarına bildirir yahut hak ile bâtılı atar ve onu yok eder."

عَلَّامُ الْغُيُوبِ/O, gaybı en iyi bilendir: Gizli bir mübtedânın haberidir. Yahut "يَقْذِفُ/***yakzifü***" fiilinde bulunan zamirden bedeldir. Ya da yerinde "اِنَّ/inne"nin isminden bedeldir.

قُلْ جَٓاءَ الْحَقُّ/Kul câe'l-hakku: De ki: Hak yani İslâm geldi.

وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُع۪يدُ/Artık bâtıl ne bir şeyi başlatabilir ne de geri getirebilir: Bâtıldan kasıt küfürdür. İbdânın (bir şeyi ilk kez yapmak) ve iadenin (tekrar yapmak) nefyi/inkârı "küfrün bir şey yapamaması ve ortaya çıkamaması" demektir. Yahut ***"Hak geldi, bâtıl yok olup gitti"***[188] sözünde olduğu gibi küfrün yok olup gitmesinden ibarettir. Bir görüşe göre batıl, "şeytan" demektir.

اِنَّهُ سَم۪يعٌ قَر۪يبٌ/Şüphesiz O, işitendir, yakındır: Allah'ın yakınlığıyla ilmi ve ihatası kastedilmektedir.

---

188 İsrâ 17/81.

وَلَوْ تَرٰى اِذْ فَزِعُوا/Resûlüm! Telaşa düştükleri zaman (onları) bir görsen!: "لَوْ/*Lev*"in cevabı mahzûftur. Takdiri "Elbette büyük bir iş/şey görmüş olursun" şeklinde yahut "korkup kaçtılar" manasındadır. Burada mazi fiil gelecek zaman manası taşır. Fiilin peşinden gelen fiiller de yine gelecek zaman manası taşır. Korku vakti ise ba'stir (tekrar dirilme). Bir görüşe göre ölüm, başka bir görüşe göre Bedir günüdür.

فَلَا فَوْتَ/Felâ fevte: Yani kaçtıklarında Allah'tan kurtulamazlar.

وَاُخِذُوا مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ/Ve yakın bir yerden yakalanıp (cehenneme) atılacaklardır: Yani diriltildiklerinde buradan doğruca cehenneme atılacaklardır. Yahut öldükleri zaman yerin üstünden yerin altına atılacaklardır. Veya Bedir toprağından kuyulara atılacaklardır. Bütün bu görüşlere göre maksat, onların süratle yakalanacak olmalarıdır.

وَقَالُوا اٰمَنَّا بِهٖ/Ve kâlû âmennâ bihî: Yani yakalandıkları esnada "O'na inandık" diyecekler. Buradaki mecrur zamir Allah'a yahut Peygamber'e ya da Kur'ân'a veya İslâm'a gider.

وَاَنّٰى لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ/Ancak uzak bir yerden (dünya hayatı gelip geçtikten sonra) imana kavuşmak onlar için nasıl mümkün olur?: "Vav" ile "التَّنَاوُشُ/***et-tenâvüşü***" kelimesi "elde etmek" anlamına gelir. Ancak "التَّنَاوُش/et-tenâvüş" kelimesi "(her şeyi değil) yakında olan bir şeyi kolayca elde etmek" demektir. Bu lafız "vav" harfinin hemzeye dönüşmesiyle ("tenâüş" şeklinde) de okunmuştur.[189] Mananın aynı olması ve hemzeli olanın talep bildirmesi muhtemeldir. Âyetin manası, muratlarına ermelerinin mümkün olmadığıdır. ***"Uzak mekân"*** maksatlarının imkânsızlığından ibarettir. Çünkü onlar olmayacak bir şeyi talep etmekte yahut dünyaya dönmek ve o esnada iman nimetinden yararlanmak gibi ulaşamayacakları bir şeye ulaşmayı istemektedirler.

---

189 "التَّنَاوُش" Bu lafzı Ebû Amr, Ebû Bekir, Hamza, Kisâî ve Halef "uzaktan elde etmek" anlamında "نَاشَ"den "تناءش"nin mastarı olarak dammeli bir hemze ile diğerleri ise ecvef "نَاشَ" fiilinden bir mastar olarak dammeli bir "vav" ile "التَّنَاوُش" şeklinde okumuşlardır. Bk. Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer*, s. 461.

وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ/***Hâlbuki daha önce onu (hakkı) inkâr etmişlerdi:*** Buradaki zamir onların ***"O'na inandık"*** dedikleri şeyin ait olduğu şeye gider.

وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ/***Ve gayb hakkında uzak bir yerden atıp tutuyorlardı:*** "يَقْذِفُونَ/***Yakzifûne"*** fiili geçmiş zaman anlamında "كَفَرُوا/***keferû"*** fiiline matuftur. Âyetin manası "Onlar gayb ile ilgili konularda 'Ba's/yeniden dirilme yok! Cennet yok! Cehennem yok!' diyerek zan ile atıp tutuyorlardı" şeklindedir. Onlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hakkında da "O bir sihirbazdır, o bir şairdir" diyorlardı. Burada ***"Uzak mekân"*** hakkı söylemelerinden sonraki zanlarının bâtıl olduğunu ifade etmektedir.

وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ/***Kendileriyle arzu ettikleri şey/şeyler arasına perde çekilmiştir:*** Yani onlarla cennete girmek arasına bir perde çekilmiştir. Bir görüşe göre "Onlar ile o esnada iman nimetinden faydalanmak arasına bir perde çekilmiştir" demektir. Başka bir görüşe göre "Onlarla dünya nimetleri ve dünyaya dönmek arasına bir perde çekilmiştir" demektir.

كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ/***Bundan önce benzerlerine yapıldığı gibi:*** Yani önceki kâfirlere yapıldığı gibi kendileriyle arzu ettikleri şeyler arasına perde çekilmiştir. İnanç bağlamında birleştikleri için Allah önceki kâfirleri "onların taraftarları/benzerleri" şeklinde ifade etmiştir. "مِنْ قَبْلُ/***Min kablu"*** muhtemelen bir fiille ya da öncesindeki manaya göre "بِأَشْيَاعِهِمْ/***bi-eşyâıhim"*** ile bağlantılıdır.

إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُرِيبٍ/***Onlar kendilerini endişeye düşüren bir şüphe (korku) içindeydiler: "Endişeye düşüren şüphe,"*** şüphenin en güçlüsü ve zihni bulandırma bakımından en şiddetlisidir.

سُورَةُ فَاطِرٍ

35. FÂTIR SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلاً اُولٓي
اَجْنِحَةٍ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَۜ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَٓاءُۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَاۚ وَمَا
يُمْسِكْۙ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهٖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ
اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْۜ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ
وَالْاَرْضِۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۘ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٣﴾ وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ
رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَۜ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٤﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّ وَعْدَ
اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَاۜ وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ﴿٥﴾

1. Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılıp (güzel ses ve güzel yüz gibi) yaratmada dilediği artırmayı yapan Allah'a hamd olsun. Şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir. 2. Allah'ın insanlara açtığı herhangi bir nimete mani olan (olabilen) bir kimse çıkmaz. O'nun mani olduğunu O'nun akabinde salıverecek de yoktur. O, güçlüdür,

hüküm ve hikmet sahibidir. 3. Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; Allah'tan başka size gökten ve yerden rızık verecek bir yaratıcı var mı? (Hayır!) O'ndan başka ilâh yoktur. (Madem öyle) nasıl oluyor da (tevhidden şirke) çevriliyorsunuz! 4. Eğer seni yalanlıyorlarsa (buna üzülme); zira senden önceki peygamberler de yalanlanmıştır. Bütün işler yalnızca Allah'a döndürülecektir. 5. Ey insanlar! Allah'ın vaadi gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve o aldatıcı (şeytan) da Allah'ın rahmetiyle sizi kandırmasın!

جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلاً/***Melekleri elçi kılan:*** Yani Allah melekleri kendi emirleri konusunda birtakım tasarruflarda bulunmak üzere Allah ile peygamberler arasında aracılar kılandır.

مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ/***İkişer üçer ve dörder:*** Bunlar kanatların sıfatlarıdır; meleklerin hakkaniyet ve vasıflarına yönelik değildir. Âyet şu manaya gelir: "Meleklerin kimisi iki kanatlı, kimisi üç kanatlı, kimisi de dört kanatlıdır."

يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَٓاءُ/***O, yaratmada dilediği artırmayı yapar:*** Bununla bir görüşe göre güzel ses, başka bir görüşe göre güzel yüz, diğer bir görüşe göre de güzel kısmet kastedilmiştir. Doğru olan bunun meleklerin kanatlarına dönük olması ya da mutlak manada yaratılmışlardaki her fazlalığa yönelik olmasıdır.

مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا/***Allah'ın insanlara açtığı herhangi bir nimete mani olan (olabilen) bir kimse çıkmaz:*** "الفتح/Fetih/açmak" ifadesi "vermek" anlamına, "الإمساك/imsâk/tutmak" da "mani olmak" anlamına gelir. "الإرسال/İrsâl" ise "mani olduktan sonra salıvermek" demektir. "الرحمة/Rahmet" de "Allah'ın dünya ve ahiret nimetlerinden kullarına verdiği her ihsan"dır. Bu âyet, "Allah'ın vermesine mani olacak yoktur; Allah'ın mani olduğunu da verebilecek biri yoktur" manasına gelir. Şayet "Niçin her ikisi de şartıyye olan 'مَا/mâ' harfine dönmesine rağmen 'فَلَا مُمْسِكَ لَهَا/***herhangi bir nimete mani olan (olabilen) bir kimse çıkmaz***' sözünde zamir müennes gelmiştir de 'فَلَا مُرْسِلَ لَهُ/***O'nun akabinde salıverecek de yoktur***' sözünde müzekker kılınmıştır?" denilecek

olursa, buna, "İlki müennes olan 'مِنْ رَحْمَةٍ/*min rahmetin*' sözünün tefsiridir; diğeri de aslı üzere müzekker bırakılmıştır" şeklinde cevap verilir.

مِنْ بَعْدِهِ/***Min ba'dihî:*** Yani onu tuttuktan sonra kim bırakabilir?

هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللهِ/***Allah'tan başka bir yaratıcı var mı?:*** "غَيْرُ/***Gayru***" kelimesi konumuna göre "خَالِقٍ/***hâlikın***" kelimesinin sıfatı olarak merfû kılınmıştır. Mecrurluğu merfû üzerine sıfat olmasındandır. Göğün rızkı yağmurdur, yerin rızkı bitkilerdir. Bununla, Allah'ın nimetlerinin hatırlatılması ve müşriklere delil getirmek kastedilmiştir. Bundan dolayı söz, ***"Allah'tan başka ilâh yoktur"*** sözüyle devam ettirilmiştir.

وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ/***Eğer seni yalanlıyorlarsa!:*** Âyet, kavminin yalanlaması üzerine, "Şayet seni yalanlarlarsa buna üzülme. Çünkü Allah onlara karşı seni muzaffer kılacaktır. Nitekim senden önce nice peygamber yalanlanmış ve Allah onları muzaffer kılmıştır" demek suretiyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e teselli vermektedir.

الْغَرُورُ/***el-Garûru:*** "Şeytan" demektir. Bir görüşe göre de "geciktirmek/ağırdan almak" demektir.

اِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُواًّ اِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا
مِنْ اَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿٦﴾ اَلَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ اَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ
سُٓوءُ عَمَلِهِ فَرَاٰهُ حَسَناً فَاِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَٓاءُ فَلَا
تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾

6. Çünkü şeytan, sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman sayın. O, kendi taraftarlarını ancak ateş ehlinden olmaya çağırmaktadır. 7. İnkâr edenler için şüphesiz çetin bir azap vardır. İman edip Allah katında geçerli iş işleyenlere de bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır. 8. Kötü işi kendisine güzel gösterilip de onu güzel gören kimse (hiç kötülük işlemeyen kimseye benzer) mi? Allah

dilediğini sapıklığa yöneltir, dilediğini doğru yola iletir. O hâlde onların (inkârına) üzülerek kendini helak etme. Allah onların ne yapıp ettiklerini en iyi bilendir.

اَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوٓءُ عَمَلِه/***Kötü işi kendisine güzel gösterilen kimse:*** Bu, cevabı mahzûf bir tevkiftir. Takdiri şöyledir: "Kötü ameli kendisine güzel gösterilen kimse güzel gösterilmeyen kimse gibi olur mu?" Sonra buna sonraki cümle bina edilmiştir. Kötü ameli kendisine güzel gösterilen kimse, Allah'ın saptırdığı (sapmasına müsaade ettiği) kimsedir. Kötü ameli kendisine güzel gösterilmeyen kimse ise Allah'ın hidayet ettiği kimsedir.

فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ/***O hâlde onların (inkârına) üzülerek kendini helak etme:*** Bu, imansızlıkları sebebiyle üzülmesinden dolayı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yönelik bir tesellidir. Çünkü iman, Allah'ın elindedir.

وَاللّٰهُ الَّذ۪ٓي اَرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتُث۪يرُ سَحَاباً فَسُقْنَاهُ اِلٰى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَحْيَيْنَا
بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ كَذٰلِكَ النُّشُورُ ﴿٩﴾ مَنْ كَانَ يُر۪يدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ
الْعِزَّةُ جَم۪يعاًۜ اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُۜ وَالَّذ۪ينَ
يَمْكُرُونَ السَّيِّـَٔاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَد۪يدٌۜ وَمَكْرُ اُو۬لٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾

9. Rüzgârları gönderip de (yağmur getiren) bulutu harekete geçiren Allah'tır. Biz onu ölü bir bölgeye gönderir ve ölümünden sonra toprağa onunla hayat veririz. Ölülerin yeniden dirilmesi de işte böyle olacaktır. 10. Kim izzet ve şeref istiyor idiyse, bilsin ki, izzet ve şeref tümüyle Allah'ındır. O'na ancak güzel sözler yükselir. Onları da Allah'a amel-i sâlih ulaştırır. Kötülüklerle tuzak kuranlara gelince; onlar için çetin bir azap vardır ve onların tuzağı boşa çıkar.

كَذٰلِكَ النُّشُورُ/***Kezâlike'n-nüşûr:*** "النُّشُورُ/***Nüşûr"*** kelimesi "haşir" anlamına gelir. Yani Allah yeryüzünü bitkilerle dirilttiği gibi aynı şekilde ölüleri de diriltecektir.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ/*Kim izzet ve şeref istiyor idiyse:* Bu âyet üç manaya muhtemeldir:

Birincisi: Bu doğru olandır. Kim izzet ve şerefe nail olmak istiyorsa bunu Allah'tan istesin. Çünkü izzet ve şeref tümüyle Allah'a mahsustur.

İkincisi: Kim İslâm'a karşı mücadele etmekle izzet kazanmak istiyor idiyse (bilsin ki) izzet tamamen Allah'a aittir. Allah ile mücadele eden mağlup olmaya mahkûmdur.

Üçüncüsü: Kim izzetin kime ait olduğunu öğrenmek istiyor idiyse, bilsin ki izzet tümüyle Allah'a mahsustur.

اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ/*O'na ancak güzel sözler yükselir:* Bir görüşe göre, bununla kelime-i tevhîd kastedilmiştir. Ancak lafız bundan daha geneldir. Zikir, dua, Kur'ân okumak ve ilim öğrenmek bu kabildendir. Lafzı bu şekilde manalandırmak daha evladır.

وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ/*Onları da Allah'a amel-i sâlih ulaştırır:* Bu söz hakkında üç görüş vardır:

Birincisi: "**يَرْفَعُهُ/*Yerfeuhû*"** sözünde fâil zamiri Allah'tır. Mef'ûl zamiri de sâlih amele gider. Buna göre mana şöyle olur: "Şüphesiz Allah, sâlih ameli yükseltir yani kabul eder ve ondan dolayı mükâfat verir."

İkincisi: Fâil zamiri "الْكَلِمُ الطَّيِّبُ/***güzel sözler*"**e, mef'ûl zamiri de "الْعَمَلُ الصَّالِحُ/***sâlih amel*"**e gider. Buna göre de mana şöyle olur: "Güzel sözlü olandan başkasına ait amel-i sâlih kabul edilmez." "Bu güzel sözlerden kasıt kelime-i tevhittir" dersek doğru olur. Çünkü muvahhit olandan başkasının ameli kabul edilmez.

Üçüncüsü: Fâil zamiri, sâlih amele, mef'ûl zamiri de ***"güzel sözler"***e gider. Buna göre de mana şöyle olur: "Güzel sözleri Allah'a yükselten amel-i sâlihtir. Sâlih ameli olandan başkasının sözü kabul edilmez." Bu mana İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir.[190] Ancak İbn Atiyye bunu uzak

---

190 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 496.

görmüştür. Ona göre bu doğru değildir. Çünkü Ehl-i Sünnet itikadında Allah her şirkten kaçınan Müslümanın sözünü kabul eder. O şöyle demiştir: "Allah'ın onu yükseltmede ve konumunu güzelleştirmede artırımda bulunacağına dair yorumda bulunarak 'Sözü yükselten ameldir" diyen kimsenin sözü doğru olur."

وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ/***Kötülüklerle tuzak kuran kimselere gelince:*** Hiçbir tuzak amacına ulaşmaz. Te'vili şöyledir: "Tuzakçılar kötülüklerle tuzak kurarlar." Buna göre "السَّيِّئَاتِ/***es-seyyiât"*** masdar olur. Yahut "يَمْكُرُونَ/***yemkurûne"*** fiili "iktisâb ederler" anlamına gelir. Buna göre "السَّيِّئَاتِ/***es-seyyiât"*** mef'ûl olur. Burada, Kureyş'in Dâru'n-Nedve'de toplanıp öldürmek yahut hapsetmek veya sürgün etmek üzere Resûlullah'a tuzak kurmalarına işaret edilmektedir.

وَمَكْرُ أُولٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ/***Ve onların tuzağı boşa çıkar:*** "البوار/el-Bevâr" kelimesi "helak yahut kesat" demektir. Burada ibarenin manası şöyledir: "Onların tuzakları boşa gitmiş, kendilerine fayda vermemiştir."

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ اَزْوَاجاًۜ وَمَا تَحْمِلُ
مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهِۜ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ
مِنْ عُمُرِه۪ٓ اِلَّا ف۪ي كِتَابٍۜ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَس۪يرٌ ﴿١١﴾

11. Allah sizi (önce) topraktan sonra meniden yarattı. Sonra sizi (erkek-dişi) iki sınıf hâlinde yarattı. O'nun bilgisi olmadan hiç bir dişi ne gebe kalır ne de doğurur. Bir canlının ömrünün uzatılması da onun ömrünün kısaltılması da mutlaka bir kitapta mevcuttur. Şüphesiz bunlar, Allah'a kolaydır.

ثُمَّ جَعَلَكُمْ اَزْوَاجاً/***Sonra sizi (erkek-dişi) iki sınıf hâlinde yarattı:*** Yani O sizi sınıflar hâlinde yarattı. Bir görüşe göre erkekler ve kadınlar hâlinde yarattı. Bu görüş daha doğrudur.

وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِه۪ٓ اِلَّا ف۪ي كِتَابٍ/***Bir canlının ömrünün uzatılması da onun ömrünün kısaltılması da mutlaka bir kitapta mevcuttur:***

"التّعمير/et-Ta'mîr" kelimesi "ömrü uzatmak," "النّقص/en-naks" kelimesi de "ömrü kısaltmak" anlamına gelir. Kitap ise Levh-i Mahfûz'dur.

Şayet, "Ömrün uzatılması ve kısaltılması bir kişide birlikte bulunmaz. Buna göre, 'وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهٖ/*onun ömrünün kısaltılması*" kavlinde zamir nasıl uzun ömürlü bir şahıs üzerinde tekrar edilmiştir?" denilecek olursa bunun cevabının üç veçhesi vardır:

Birincisi: Bu doğru olan görüştür. Buna göre mana şöyledir: Bir canlının ömrü kitapta olmadıkça ne uzar ne de kısalır. Âyette "من أحدٍ/ min ehadin" yerine "مِنْ مُعَمَّرٍ/*min muammerin*" ibaresi geçmektedir. Kasıt bir tek şahıs değildir. Bu senin "Allah hiçbir kulu haksız yere ne cezalandırır ne de mükâfatlandırır" demene benzer.

İkincisi: Âyet, "Kitapta olmadıkça insanın ömründe bir artma ya da eksilme olmaz" manasına gelir. Bu, Levh-i Mahfûz'da "filan kişi şayet tasadduk ederse ömrü altmış sene, yok tasadduk etmezse ömrü kırk senedir" şeklinde yazılmasıdır. Bu, Resûlullah'ın ***"Sıla-i rahim ömrü uzatır"***[191] sözüyle sabittir. Ancak bu, iki ecele kani olan Mutezile'nin yoludur, Eş'ariyye'nin yolu değil. Nitekim Ka'bu'l-Ahbâr "Şayet Allah'a dua etseydi, ömrü uzardı" şeklinde Ömer'e ta'n edince insanlar onun bu sözüne karşı çıkmış ve bu âyeti delil getirmişlerdir.

Üçüncüsü: Ömrün uzatılması ömrün geri kalanında olacakların yazılması; kısaltılması ise onun geçen kısmının Levh-i Mahfûz'da yazılmasıdır. Bu, her şahıs hakkında böyledir.

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَٓائِغٌ شَرَابُهُ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ وَمِنْ كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْماً طَرِياًّ وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَاۚ وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾

12. İki deniz birbirine denk olmaz. Kimi tatlıdır, susuzluğu keser, içilmesi kolaydır. Kimi de tuzludur,

---

191 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, no: 56; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, no: 3442. Elbânî hadisi sahih kabul etmiştir.

acıdır. Onların hepsinden de taze et (balık) yersiniz ve takmak/giymek üzere süs eşyası çıkarırsınız. Dahası onda, Allah'ın lütfundan (nasibinizi) arayacağınız gemilerin, denizi yarıp gittiğini görürsün. Belki şükredersiniz.

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ/***İki deniz bir olmaz:*** Fırat ve Ücâc nehirlerini Furkân sûresinde tefsir ettik. "سَائِغٌ/***Sâiğun"*** kelimesini de Nahl sûresinde açıkladık. Âyetle kastedilen Allah'ın kudretine, birliğine ve kullarına nimet verişine dikkat çekmektir. Zemahşerî'ye göre mana şöyledir: "Allah bu âyette biri tuzlu (acı), diğeri tatlı iki ırmağı bir kâfir ve bir mü'min için iki örnek getirmiştir." Ancak bu uzak ihtimaldir.

لَحْماً طَرِياً/***Lahmen tariyyen:*** "Balık" demektir.

حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا/***Hılyeten telbesûnehâ:*** Mücevher ve mercan kastedilmiştir.

Şayet, "Süs eşyası, tatlı sudan değil sadece tuzlu denizden çıkarılır. Buna göre nasıl 'وَمِنْ كُلٍّ/***her birinden'*** denilmiştir" denilirse buna üç şekilde cevap verilir:

Birincisi: İbarede böyle söylenmesi caizdir. Nitekim "يا معشر الجن والإنس ألم يأتكم رسل منكم/***Ey cin ve insan topluluğu! Size aranızdan peygamberler gelmedi mi?"***[192] âyeti de buna benzer. Hâlbuki peygamberler ancak insanlardan olur.

İkincisi: Mercan ancak tatlı nehir sularının aktığı yahut yağmur yağan tuzlu denizde bulunur. Tatlı suya sahip nehirler ve yağmur suları tuzlu denize akınca, bunlardan inci ve mercan çıkar.

Üçüncüsü: Bazıları inci ve mercanların tuzlu ve tatlı sulardan çıktığını iddia etmektedir. Ancak bu, hissin/tecrübenin reddettiği bir iddiadır.

مَوَاخِرَ/***Mevâhıra:*** Bu ibare Nahl sûresinde tefsir edilmişti.

---

192 En'âm 6/130.

يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ
يَجْرِي لِاَجَلٍ مُسَمًّى ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا
يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾ اِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا
اسْتَجَابُوا لَكُمْ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾

13. Allah geceyi gündüze ve gündüzü geceye katmaktadır. Güneşi ve ayı da emri altına almıştır. Bunların her biri belli bir vadeye (kıyamete) kadar hareketine devam eder. İşte (bütün bunları yapan) Rabbiniz Allah'tır. Mülk/Hâkimiyet O'nundur. O'nu bırakıp da kendilerine el açtıklarınız ise bir çekirdek kabuğuna bile sahip değillerdir. 14. Eğer onları (putları) çağırırsanız, sizin çağrınızı işitmezler. Velev işitseler bile, size cevap veremezler. Kıyamet günü de sizin ortak koşmanızı reddederler. Sana (bu tür gerçekleri) Habîr (her şeyden haberdar) olan (Allah) gibi hiç kimse haber veremez.

يُولِجُ/***Yûlicü:*** Bu ibare, Lokman sûresinde tefsir edilmişti.

قِطْمِيرٍ/***Kıtmîr:*** Hurma çekirdeğinin üzerinde bulunan beyaz ince kabuktur. Âyet şu manaya gelir: "Putlar, en ufak bir şeye bile sahip değilken daha büyüğüne nasıl sahip olsunlar?"

يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ/***Sizin ortak koşmanızı reddederler:*** Putlar sizin kendilerini Allah'a ortak koşmanızı reddedecekler. Masdar, fâile muzaf kılınmıştır. Putların şirki reddetmesi, muhtemelen, onlarda Allah'ın yarattığı bir söz yahut lisan-ı hâl ile olacaktır.

وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ/***Sana Habîr olan gibi hiç kimse haber veremez:*** Yani işi, her şeyi en iyi bilen Allah gibi hiçbir muhbir sana haber veremez. Allah'ın, putların kendilerine kulluk edenleri inkâr edeceklerine dair haberi, vereceği haberlerden biridir.

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اَنْتُمُ الْفُقَرَٓاءُ اِلَى اللّٰهِۚ وَاللّٰهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَم۪يدُ ﴿١٥﴾ اِنْ يَشَأْ
يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَد۪يدٍۚ ﴿١٦﴾ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَز۪يزٍ ﴿١٧﴾
وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۜ وَاِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلٰى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ
شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰىۜ اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذ۪ينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَاَقَامُوا
الصَّلٰوةَۜ وَمَنْ تَزَكّٰى فَاِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفْسِه۪ۜ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَص۪يرُ ﴿١٨﴾

15. Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizsiniz. Allah ise zengin ve övülmeye lâyık olanın ta kendisidir. 16. Allah dilerse sizi yok eder ve yerinize yeni bir nesil getirir. 17. Bu da Allah için zor bir şey değildir. 18. Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez. Yükü (günahı) ağır gelen kimse onu taşımak üzere (başkasını) çağırsa, bu çağırdığı akrabası da olsa, onun yükünden bir şey üstlenmez. Sen ancak görmedikleri hâlde Rablerinden korkanları ve namazı dosdoğru kılanları uyarabilirsin. Kim (şirk vb. manevi kirlerden) temizlenirse o, kendi menfaatine temizlenmiş olur. Dönüş Allah'adır.

اَنْتُمُ الْفُقَرَٓاءُ اِلَى اللّٰهِ/***Allah'a muhtaç olan sizsiniz:*** Hitap bütün insanlara yöneliktir. Fakirliğin lâm-ı tarifle marife kılınması onun insan cinsine mahsus olduğuna delalet etmesinden kaynaklanır. Şüphesiz diğer varlıklar da fakirdir. Fakat insanların fakirliği daha büyüktür. Sonra Allah Teâlâ kendini insanların aksine zengin olarak nitelemiştir. Ayrıca kendini, kulların kendisine hamd etmesini gerektiren cömertliği ve ikramına delalet etsin diye Hamîd diye tavsif etmiştir.

وَاِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلٰى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ/***Yükü (günahı) ağır gelen kimse onu taşımak üzere (başkasını) çağırsa, onun yükünden bir şey üstlenmez:*** Yük, günahları ifade eden bir ibaredir. "المثقلة/el-Müskalatü" kelimesi "yükü ağır olan yahut çok günah işleyen kişi" anlamına gelir. Âyet şu manaya gelir: "Böyle biri günahlarının yükünü ondan kaldırmak üzere birini çağırsa dahi o bunu yapmaz." Burada "اِنْ تَدْعُ/***çağırsa***" lafzının mef'ûlü genellik ifade etmek üzere mananın delâlet etmesiyle

hazf edilmiştir. Bu âyet, ***“Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez”*** sözünün manasını açıklamakta ve tamamlamaktadır.

وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى/*Bu çağırdığı akrabası da olsa:* Günahlarını yüklenmek üzere çağırdığı kimse, yakın akraba bile olsa onun hiçbir günahını üstlenmez. Çünkü çağırdığı her bir kimse “Nefsî, nefsî (derdim bana yetiyor)” der.

اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذٖينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ/*Sen ancak Rablerinden korkanları uyarabilirsin:* Âyet, “Uyarmak, Allah’tan korkandan başkasına fayda vermez” anlamına gelmektedir. Yoksa uyarmayı onlara özel kılmak manasına gelmez.

بِالْغَيْبِ/*Bi’l-gayb:* Bu ibare “يَخْشَوْنَ/***yahşevne”*** fiilinin fâilinin hâli durumundadır. Yani onlar insanlardan uzak olduklarında (görmedikleri zamanlarda) da Allah’tan korkarlar. Onların Allah’tan korkması riya değil, gerçektir.

وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصٖيرُۙ ﴿١٩﴾ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُۙ ﴿٢٠﴾ وَلَا
الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُۚ ﴿٢١﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْاَحْيَاءُ وَلَا الْاَمْوَاتُۜ اِنَّ اللّٰهَ يُسْمِعُ
مَنْ يَشَٓاءُۚ وَمَٓا اَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿٢٢﴾ اِنْ اَنْتَ اِلَّا نَذٖيرٌ ﴿٢٣﴾
اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشٖيراً وَنَذٖيراًۜ وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فٖيهَا نَذٖيرٌ ﴿٢٤﴾
وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْۚ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ
وَبِالْكِتَابِ الْمُنٖيرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ اَخَذْتُ الَّذٖينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانَ نَكٖيرِ ﴿٢٦﴾

19-21. Kör ile gören, karanlık ile aydınlık, gölge ile güneşin sıcağı bir olmaz. 22. Dirilerle ölüler de bir olmaz. Şüphesiz Allah dilediğine işittirir. Sen kabirlerdekilere işittiremezsin! 23. Sen sadece bir uyarıcısın. 24. Biz seni hak ile bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Şüphesiz her milletin içinde bir uyarıcı (peygamber) bulunmuştur. 25. Eğer seni yalanlıyorlarsa (buna üzülme). Onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. (Hâlbuki)

peygamberleri onlara apaçık âyetler (mucizeler), sahîfeler ve aydınlatıcı kitap getirmişti. 26. Akabinde ben, o münkirleri yakaladım. Verdiğim cezanın nasıl olduğuna (bir bak)!

وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ/***Kör ile gören bir olmaz:*** Bu, kâfirlere ve mü'minlere yönelik bir temsildir.

وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ/***Karanlık ile aydınlık bir olmaz:*** Bu da inkâra ve imana yönelik bir temsildir.

وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ/***Gölge ile güneşin sıcağı bir olmaz:*** Bu ise sevaba ve cezaya yönelik bir temsildir. Bir görüşe göre, gölge cennet, sıcak da cehennemdir. "الْحَرُورُ/***el-Harûr***" sözlükte "gündüz ve gece vakitlerindeki şiddetli sıcaklık" demektir. Özellikle "gündüz esen sıcak rüzgâr" demektir.

وَمَا يَسْتَوِي الْاَحْيَاءُ وَلَا الْاَمْوَاتُ/***Dirilerle ölüler de bir olmaz:*** İman edenlerin diri gibi, inkâr edenlerin de ölü gibi olmasına yönelik bir temsildir.

اِنَّ اللّٰهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَاءُ/***Şüphesiz Allah dilediğine işittirir:*** Allah'ın dilediğine yol göstereceğine dair bir ibaredir.

وَمَا اَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ/***Sen kabirlerdekilere işittiremezsin!:*** Delil ve öğütlerin kâfirler tarafından duyulmayacağına dair bir ibaredir. Allah onları duyarsızlıkları sebebiyle ölülere benzetmiştir. Bir görüşe göre bunlar, gerçekten ölü olup duymayan kabir ehlidir. "Ey Muhammed! Senin onlara bir şey duyurman gerekmez. Sen, diriler için gönderildin." Âişe *radıyallahu anhâ* bu âyeti ölülerin işitmediklerine delil kılmış ve kuyuya attıkları Bedir ölülerine yönelik Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hitabında geçen hususları reddetmiştir.[193] Ancak onun bu

193 Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* üç gün sonra Bedir ölülerinin yanına gelip başlarında dikilmiş ve onlara şöyle nida etmiştir: ***"Ey Ebû Cehil b. Hişâm! Ey Ümeyye b. Halef! Ey Utbe b. Rebîa! Ey Şeybe b. Rebîa! Rabbinizin size vaat ettiği şeyin (ceza) gerçek olduğunu gördünüz, değil mi? Ben Rabbimin bana vaat ettiği şeyin hak olduğunu gördüm."*** Ömer, Resûlullah'ın bu sözünü duydu ve "Ey Allah'ın Resûlü! Çürüdükleri hâlde nasıl duyup nasıl cevap verecekler?" dedi. Resûlullah ***"Nefsimi elinde tutan Allah'a yemin***

sözüyle kabirlerdeki ölülerle ilgili bu hadisi uzlaştırmak mümkündür. Cesetlerine ruhları iade edildiği takdirde işitirler. Ruhları iade edilmezse işitmezler.

اِنْ اَنْتَ اِلَّا نَذِيرٌ/***Sen sadece bir uyarıcısın:*** Bu, "Allah her ümmete aleyhlerine delil olmak üzere bir peygamber göndermiştir" anlamına gelir.

Şayet "Peygamberler arasında fetret dönemleri ve uzun zamanlar olduğu hâlde bu nasıl olacak? İsa ile Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* arasında altı yüz yıl bulunduğunu bilmiyor musun?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir: İsa ve ondan önceki peygamberlerin daveti kendilerine ulaştırılmıştır. Bu onlar aleyhine bir delil olmuştur.

Şayet "Bu âyetle 'لِتُنْذِرَ قَوْماً مَا اَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ/***Fakat senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için (sana vahiy gönderdik)***'[194] âyeti nasıl uzlaşır?" denilirse buna şöyle cevap verilir: Onlara muasırları bir peygamber gelmemiştir. Bu, kendi asırlarından önce gelip geçen peygamberlerin öğretisine aykırı bir durum değildir. Aynı şekilde "وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ/***Şüphesiz her milletin içinde bir uyarıcı (peygamber) bulunmuştur***" sözüyle "Muhammed'in nübüvveti bir yeni bir şey değildir ve inkâr edilmesi gerekmez. Çünkü Allah ondan önce peygamber gönderdiği gibi onu da peygamber olarak göndermiştir" denilmek istenmiştir. "لِتُنْذِرَ قَوْماً مَا اَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ/***Fakat senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için (sana vahiy gönderdik)***" sözü ile de "Onlar, daha önce kendilerini uyaracak bir peygamber gönderilmediği için uyarılmaya muhtaç olan bir topluluktur" denilmek istenmiştir. Sadece sözün siyakı hakkında bir ihtilaf söz konusudur. Aralarında bir çelişki söz konusu değildir.

وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ/***Eğer seni yalanlıyorlarsa!:*** Âyet, üzülmesi sebebiyle Resûlullah'a teselli vermektedir.

نَكِيرِ/***Verdiğim ceza:*** Bu ibarenin tefsiri Sebe sûresinde geçmişti.

ederim ki, söylediklerimi siz onlardan daha iyi işitiyor değilsiniz. Fakat onlar cevap vermeye güç yetiremezler!" buyurdu. Sonra çekilmelerini emretti ve Bedir kuyusuna atıldılar. Bk. Müslim, no: 7403. Hadis daha önce geçmişti.

194 Kasas 28/46.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءًۚ فَاَخْرَجْنَا بِه۪ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفاً
اَلْوَانُهَاۜ وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَغَرَاب۪يبُ
سُودٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَٓابِّ وَالْاَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ كَذٰلِكَۜ
اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُاۜ اِنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾

27. Allah'ın gökten su indirdiğini görmedin mi? Onunla çeşitli renklerde meyveler bitirdik. Dağlardan da beyaz, kırmızı, başka renklerde ve simsiyah yollar (geçirdik).
28. İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da yine böyle türlü renkte olanlar vardır. İşte böyle bir şey! Kulları içinde Allah'tan (gereğince) korkanlar ancak âlimlerdir. Şüphesiz Allah, en üstün olan, çok bağışlayandır.

فَاَخْرَجْنَا بِه۪ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفاً اَلْوَانُهَا/*Onunla çeşitli renklerde meyveler bitirdik:* Allah bununla sarı, kırmızı ve benzeri renklerdeki meyveleri kastetmiştir. Bir görüşe göre, çeşitli meyveleri kastetmiştir. Ancak beyaz, kırmızı ve daha sonra siyahın zikredilmesinden dolayı ilk görüş daha isabetlidir. Her iki durumda da Allah Teâlâ'nın dilediğini yaratıp seçen fâil-i muhtâr olduğuna dair bir delil vardır. Aynı şekilde tabiatçılara bir cevap (ret) vardır. Çünkü tabiattan tek bir çeşit sadır olur.

جُدَدٌ/*Cüdedün:* "جِدَّةٌ/Ciddetün" kelimesinin çoğuludur ve "dağlardaki çizgi ve yollar" anlamına gelir.

وَغَرَاب۪يبُ/*Ve garâbîbü:* "Koyu siyah" anlamında "غربيب/gırbîb" kelimesinin çoğuludur. Bu lafzın hakkı, tekit kastıyla geriye bırakılması olduğu hâlde burada daha beliğ olan vasıf/nitelik öne alınmıştır. Çünkü bu, Arap dilinde çokça karşılaşılan bir durumdur.

كَذٰلِكَ/*İşte böyle bir şey!:* Mâkabliyle alakalı bir ifadedir. Onunla cümle tamamlanmış olur. Buna göre cümle "Tıpkı dağların ve meyvelerin çeşitli renklerde olması gibi, insanlar, davarlar ve hayvanlar da çeşit çeşittir" manasına gelir. Bu, tümüyle Allah'ın gücüne ve iradesine delil getirmektir.

اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُاۜ/Kulları içinde Allah'tan korkanlar ancak âlimlerdir: Yani Allah'tan ancak azabından korkmayı gerektiren bir bilgiyle Allah'ı, sıfatlarını ve kanunlarını bilen âlimler korkarlar. Konu hadiste şöyle geçmektedir: ***"Sizin Allah'ı en iyi bileniniz, O'ndan en çok korkanınızdır."***[195] Çünkü kul, Allah'ı bilip tanıdığı zaman O'nun azabından korkar. Tanımadığı zaman da O'ndan korkmaz. Bundan dolayı âlimler korkmakla özel kılınmıştır.

اِنَّ الَّذ۪ينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللّٰهِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِراًّ
وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَۙ ﴿٢٩﴾ لِيُوَفِّيَهُمْ اُجُورَهُمْ وَيَز۪يدَهُمْ
مِنْ فَضْلِه۪ۜ اِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾ وَالَّذ۪ٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ
هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِۜ اِنَّ اللّٰهَ بِعِبَادِه۪ لَخَب۪يرٌ بَص۪يرٌ ﴿٣١﴾

29. Allah'ın Kitabı'nı okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık (Allah rızası için) sarf edenler, asla zarara uğramayacak bir kazanç beklerler. 30. Çünkü Allah, onların mükâfatlarını eksiksiz ödeyecek ve lütfundan da onlara fazlasıyla verecektir. Şüphesiz O, çok bağışlayan, şükrün karşılığını bol bol verendir. 31. Sana vahyettiğimiz kitap (Kur'ân), kendinden önceki (semavi kitapları) doğrulayan hak bir kitaptır. Allah, kullarından en iyi haberdar olan, onları en iyi görendir.

اِنَّ الَّذ۪ينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللّٰهِ/Allah'ın Kitabı'nı okuyanlar: Şüphesiz Allah'ın Kitabı'nı okuyanlar (asla zarara uğramayacak bir kazanç beklerler). Bir görüşe göre ***"okuyanlar"*** demek, "tâbi olanlar" demektir. "اِنَّ/***İnne***"nin haberi de "يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ/***Asla zarara uğramayacak bir kazanç beklerler***" cümlesidir yahut mahzûftur.

لَنْ تَبُورَ/Len tebûrâ: "Kesada uğramayacak" demektir. Ticaret ile de sevap isteği kastedilmiştir.

---

195 Hadisin isnadını bulamadım. Hadisi İbn Atiyye zikretmiştir. Bk. *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 503.

وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ/**Allah lütfundan da onlara fazlasıyla verecektir:** Bu, itaatkâr kimsenin hak ettiği sevabın karşılığı olan mükâfatların hakkıyla verilmesidir. Ziyade de mükâfatları fazlasıyla vermektir. Bir görüşe göre, ziyade Allah'ı görmektir.

مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ/**Kendinden önceki (semavi kitapları) doğrulamak üzere:** Bunun tefsiri Bakara sûresinde geçmişti.

ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَاۚ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهٖۚ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌۚ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِاِذْنِ اللّٰهِۜ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَب۪يرُ ﴿٣٢﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ ف۪يهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًاۚ وَلِبَاسُهُمْ ف۪يهَا حَر۪يرٌ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ٓي اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَۜ اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌۙ ﴿٣٤﴾

32. Sonra Kitab'ı kullarımız arasından seçtiklerimize verdik. Onlardan kimi kendisine zulmeder, kimi orta bir yol tutar, kimi de Allah'ın izniyle hayırda yarışır. İşte bu, büyük fazilettir. 33. (Hayırda yarışanların mükâfatı,) içine girecekleri Adn cennetleridir. Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler. Orada giyecekleri elbiseleri de ipektir. 34. (Cennette şöyle) derler: "Bizden tasayı gideren Allah'a hamd olsun. Doğrusu Rabbimiz çok bağışlayan, teşekküre çok layık olandır."

ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا/**Sonra Kitab'ı kullarımız arasından seçtiklerimize verdik:** Yani sonra Kitabı kullarımız arasından seçtiğimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* ümmetine verdik. Tevrîs/vâris kılmak, diğer ümmetlerden sonra Allah'ın, Kitabı kendilerine verdiğini ifade eden bir tabirdir.

فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهٖۚ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌۚ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِاِذْنِ اللّٰهِ/**Onlardan kimi kendisine zulmeder, kimi orta bir yol tutar, kimi de Allah'ın izniyle hayırda yarışır:** Ömer, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Übey b. Ka'b,[196] Âişe *radıyallahu anhum* ve birçok müfessire göre, Muhammed ümmetindeki

196 Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX, 466.

bu üç sınıftan, kendine zulmedenler asiler; hayırda yarışanlar müttakîler; orta yolu tutanlar da bu ikisi arasında olanlardır. Hasan el-Basrî'ye göre, hayırda yarışan kimse, iyilikleri kötülüklerine galebe çalan kimsedir. Kendine zulmeden kimse, kötülükleri iyiliklerine ağır basan kimsedir. Muktesıd (orta yolu tutan) kimse ise iyilikleri ile kötülükleri denk olan kimsedir. Bunların tümü sonunda cennete girecektir.[197] Rivayete göre, Resûlullah bu hususta şöyle buyurmuştur: ***"Hayırda yarışanımız kazanandır, orta yolu tutanımız kurtulandır, zalimimiz de sonunda affa mazhar olacaktır."***[198] Bir görüşe göre "zalim, kâfir; muktesıd, asi mü'min; sabık ise müttaki" demektir. Buna göre "مِنْهُمْ/***minhüm***"de bulunan zamir, kullara döner. Önceki sözde bulunana gelince; o da "الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا/***ellezîne istafeynâ***" lafzına gider. Bu görüş, hadiste geçmesi ve birçok müfessirin de buna kail olması sebebiyle daha doğru ve tercihe şayan olandır.

Şayet "Niçin zalim öne alındı, muktesıd ortada bırakıldı ve hayırda yarışan geriye bırakıldı?" denilirse, buna şöyle cevap verilir: Allah, kendine zulmedeni ümitsizliğe düşmesin diye öne almış, hayırda yarışanı da kendine hayran kalmasın diye geriye bırakmıştır. Zemahşerî'ye göre zalimlerin çokluğu sebebiyle zalimi öne almış, azlıkları sebebiyle hayırda yarışanı da geriye bırakmıştır.

ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ/***İşte bu, büyük fazilettir:*** Bu ifade seçmeye işaret etmektedir.

جَنَّاتُ عَدْنٍ/***Adn cennetleri:*** Bu faziletten bedel yahut takdiri "Onların mükâfâtı Adn cennetleridir" olan bir mübtedânın veya "onlar için Adn cennetleri vardır" olan bir mübtedânın haberidir.

يَدْخُلُونَهَا/***Onlar oraya gireceklerdir:*** Fâil zamiri, âyetin bu ümmetten bahsetmesi sebebiyle zalim, muktesıd ve sabık kelimelerine gider. Zalimden kastın kâfir olduğu görüşüne göre ise sadece muktesıd ve sabıka gider. Zemahşerî'ye göre bu hassaten hayırda yarışana (sabık) gider. Bu Mu'tezile'nin "vaîd" hakkındaki görüşüne dayanmaktadır.

---

197 Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, VI, 422; *Tefsîru's-Sa'lebî*, no: 1866.

198 *el-Câmiu's-Sagîr*, no: 6944. Elbânî hadisi zayıf saymıştır.

اَسَاوِرَ/***Esâvira:*** Bu lafzın tefsiri Hâc sûresinde geçmişti.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ٓي اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ/***Üzerimizden kederi kaldıran Allah'a hamd olsun:*** Bir görüşe göre, kederden kasıt cehennem azabıdır. Başka bir görüşe göre, kıyametin korkunçluğudur. Diğer bir görüşe göre, ölümdür. Bir diğer görüşe göre de dünya kaygılarıdır. Ancak doğru olan bütün bunları içerdiğidir.

اَلَّذ۪ٓي اَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِه۪ۚ لَا يَمَسُّنَا ف۪يهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا ف۪يهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَۚ لَا يُقْضٰى عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَاۜ كَذٰلِكَ نَجْز۪ي كُلَّ كَفُورٍۚ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ ف۪يهَاۚ رَبَّنَٓا اَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحاً غَيْرَ الَّذ۪ي كُنَّا نَعْمَلُۜ اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ ف۪يهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَٓاءَكُمُ النَّذ۪يرُۜ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِم۪ينَ مِنْ نَص۪يرٍ ﴿٣٧﴾

35. "O (Rab) ki lütfuyla bizi ebedî ikâmet yurduna (cennete) yerleştirdi. Artık orada bize ne bir yorgunluk dokunur ne de orada bize bir bıkkınlık dokunur." 36. İnkâr edenlere de cehennem ateşi vardır. (Tekrar) öldürülmezler ki ölsünler ve cehennem azabı biraz olsun onlara hafifletilsin! İşte biz, küfürde ileri giden her nankörü böyle cezalandırırız. 37. Onlar orada "Rabbimiz! Bizi (buradan) çıkar, (önce) yaptığımızın yerine iyi işler yapalım!" diye feryat ederler. (Ey nankörler!) Size düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Üstelik size bir uyarıcı (Peygamber) de geldi (ve siz onu yalanladınız). Şimdi tadın (azabı)! Zalimlerin herhangi bir yardımcısı yoktur.

دَارَ الْمُقَامَةِ/***Ebedî ikamet yurdu:*** O, cennettir. الْمُقَامَةِ/***el-Mükâmeti"*** kelimesi "ikâmet ve mekân" anlamına gelir. Cennetin "دَارَ الْمُقَامَةِ/***ebedî ikamet yurdu"*** diye isimlendirilmesi, cennetliklerin orada ikâmet edecek ve oradan çıkmayacak olmalarından dolayıdır.

نَصَبٌ/***Nesabün:*** "Beden yorgunluğu" demektir.

لُغُوبٌ/Lüğûb: "Beden yorgunluğunun yol açtığı nefis yorgunluğu (bıkkınlık)" demektir.

وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ/Onlar feryat figan ederler: Yani bağrışırlar, yardım isterler ve şöyle derler: "Rabbimiz! Bizi buradan çıkar." Onların ***"(Önce) yaptığımızın yerine iyi işler yapalım!"*** sözlerinde kötü amel işlediklerine dair bir itiraf ve bunlara yönelik bir pişmanlık vardır.

اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ/Size ömür vermedik mi?: Âyette onlar için bir tevbih ve aleyhlerine delil getirilmesi söz konusudur. Bir görüşe göre, düşünme süresi altmış yıldır. Başka bir görüşe göre, kırk sene, diğer bir görüşe göre de büluğ çağından itibarendir. Resûlullah'ın ***"Allah kime altmış sene ömür vermişse, ömür konusunda ondan özrü kaldırmıştır"***[199] sözüne istinaden ilk görüş daha tercihe şayandır.

وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ/Ve câekümü'n-nezîr: Üstelik size Rasulullah *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamber olarak gelmiştir. Bir görüşe göre uyarıcı ile ihtiyarlık kastedilmiştir. Ancak ilk görüş daha isabetlidir.

اِنَّ اللّٰهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّهُ عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٣٨﴾
هُوَ الَّذٖي جَعَلَكُمْ خَلَٓائِفَ فِي الْاَرْضِ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَلَا يَزٖيدُ
الْكَافِرٖينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ اِلَّا مَقْتاً وَلَا يَزٖيدُ الْكَافِرٖينَ كُفْرُهُمْ اِلَّا
خَسَاراً ﴿٣٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ شُرَكَٓاءَكُمُ الَّذٖينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَرُونٖي
مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمٰوَاتِ اَمْ اٰتَيْنَاهُمْ كِتَاباً
فَهُمْ عَلٰى بَيِّنَتٍ مِنْهُ بَلْ اِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً اِلَّا غُرُوراً
﴿٤٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ اَنْ تَزُولَاۚ وَلَئِنْ زَالَتَا اِنْ
اَمْسَكَهُمَا مِنْ اَحَدٍ مِنْ بَعْدِهٖ اِنَّهُ كَانَ حَلٖيماً غَفُوراً ﴿٤١﴾

199 Hadis, *Sahîh-i Buhârî*'de Ebû Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Allah, ecelini altmış yıla kadar uzattığı kişiden özrü kaldırmıştır."*** Bk. Buhârî, no: 6056; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, no: 7699.

38. Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gizliliklerini bilir. Aynı zamanda O, kalplerde olanı da hakkıyla bilendir. 39. Sizi yeryüzünde halifeler olarak yaratan O'dur. Artık kim inkâr ederse, inkârı kendi zararınadır. İnkârları, kâfirlere Rableri katında gazaptan başka bir şey katmaz. Kâfirlerin küfrü, kendilerine ziyandan başka bir şey getirmez. 40. De ki: "Allah'ı bırakıp da el açtığınız ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana! Onlar yerdeki hangi şeyi yaratmışlardır! Yoksa onların göklerde nasipleri mi vardır! Yahut Biz onlara, (bu hususta) bir kitap mı verdik de onlar, o kitaptaki bir delile dayanıyorlar? Hayır, hayır! Zalimler birbirlerine sadece aldatmayı vaat ederler." 41. Şüphesiz Allah gökleri ve yeri yitip gitmesin diye tutuyor. And olsun ki onlar yitip gitse, O'ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O, halîmdir, gafûrdur.

اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ/***Aynı zamanda O, kalplerde olanı da hakkıyla bilendir:*** Yani Allah, kalplerin gizlediğini ve inandığı şeyleri en iyi bilendir. Zemahşerî şöyle demiştir: "'ذَاتُ/***Zât'*** burada sahip anlamında 'ذو/ zû'nün müennesidir. Çünkü gizlenenler kalplere arkadaşlık eder."

خَلَٓائِفَ/***Halifeler:*** Bu lafız En'âm sûresinde tefsir edilmişti.

مَقْتًا/***Makten:*** Ayıpları ve günahları sebebiyle insanın aşağılanması ve onlardan nefret edilmesidir.

قُلْ اَرَاَيْتُمْ شُرَكَٓاءَكُمُ/***Kul eraeytüm şürekâeküm:*** Bu ifade, müşriklere delil getirmekte ve yollarını bâtıl kılmaktadır.

اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ/***Em lehüm şirkün:*** Yoksa onların göklerde nasipleri mi vardır?

عَلٰى بَيِّنَتٍ/***Alâ beyyinetin:*** Yani yüce bir işe/delile mi dayanıyorlar?

اٰتَيْنَاهُمْ/***Âteynâhüm:*** Bu lafızda bulunan zamir, muhtemelen putlara yahut müşriklere yöneliktir ve bu manaya daha uygundur. İlki de mâkablindeki zamirler bakımından daha uygundur.

اَنْ تَزُولَا/**En tezûlâ:** Takdiri “Yitip gitmesinin keraheti sebebiyle” olan mef’ûlün li-eclih konumunda bir ibaredir. Ya da mef’ûlün bihtir. Çünkü “يُمْسِكُ/**yümsikü”** ifadesi “mani olur” manasına gelir.

وَلَئِنْ زَالَتَا/**Velein zâletâ:** Yani yitip gitmeleri farz edilse onları hiçbir kimse tutamaz. Bir görüşe göre Allah, kıyamet günü gökyüzünün dürüldüğü, dünyanın alt üst olduğu ve dağların savrulduğu esnada yerlerle göklerin yitip gidişini kastetmiştir.

مِنْ بَعْدِهٖ/**Min ba‘dihî:** “Allah’ın tutmayı bırakmasından sonra” demektir.

وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَٓاءَهُمْ نَذ۪يرٌ لَيَكُونُنَّ اَهْدٰى مِنْ اِحْدَى الْاُمَمِۚ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ نَذ۪يرٌ مَا زَادَهُمْ اِلَّا نُفُوراًۙ ﴿٤٢﴾ اِسْتِكْبَاراً فِي الْاَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِۜ وَلَا يَح۪يقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ اِلَّا بِاَهْلِه۪ۜ فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا سُنَّتَ الْاَوَّل۪ينَۚ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَبْد۪يلاًۚ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَحْو۪يلاً ﴿٤٣﴾

42. Şayet kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelirse, herhangi bir milletten daha çok doğru yolda olacaklarına dair bütün güçleriyle Allah’a yemin etmişlerdi. Fakat onlara uyarıcı gelince, bu, onların haktan uzaklaşmalarından başka bir işe yaramadı. 43. Onlar (risalete inanmayıp) yeryüzünde büyüklük tasladılar ve (mü’minlere) kötü tuzaklar kurdular. Hâlbuki kötü tuzak ancak onu kurana zarar verir. Onlar öncekilerin başına gelen kanundan başkasını mı bekliyorlar? Allah’ın kanununda asla bir değişme bulamazsın, Allah’ın kanununda kesinlikle bir sapma da bulamazsın.

وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ/***Allah’a yemin etmişlerdi:*** Zamir, Kureyş’i ifade eder. Bu onların “Allah Yahudi ve Hristiyanlara lanet etsin, onlara peygamberler geldi, onlar ise o peygamberleri yalanladılar. Allah’a yemin olsun ki, şayet bize bir peygamber gelirse elbette onlardan daha hidayette olacağız” demeleri üzerine inmiştir.

اِحْدَى الْاُمَمِ/İhde'l-ümem: Bununla Yahudi ve Hristiyanlar kastedilmiştir.

فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ نَذ۪يرٌ/Fakat onlara uyarıcı gelince: Kendilerine Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamber olarak gelince…

اِسْتِكْبَاراً/İstikbâren: "**نُفُوراً/Nüfûran**" kelimesinden bedeldir. Yahut mef'ûlün li-eclihtir.

وَمَكْرَ السَّيِّئِ/Ve mekra's-seyyii: Bu, -senin "مسجد الجامع/mescidü'l-câmi'" ve "جانب الغربي/cânibü'l-garbiyyi" demen gibi- mevsufa sıfat eklenmesi kabilindendir. Aslolan, "المكر السيئ/el-mekra's-seyyie" denilmesidir.

وَلَا يَح۪يقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ اِلَّا بِاَهْلِه۪/Hâlbuki kötü tuzak ancak onu kurana zarar verir: Yani kötü tuzağın vebali kurandan ve düzenleyenden başkasını kuşatmaz. Ka'b, İbn Abbâs'a şöyle demiştir: Tevrat'ta "Kim kardeşi için bir çukur kazarsa içine kendisi düşer" âyeti geçmektedir. İbn Abbâs "**وَلَا يَح۪يقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ اِلَّا بِاَهْلِه۪/Hâlbuki kötü tuzak ancak onu kurana zarar verir**" âyetini kastederek "Ben bunu Allah'ın Kitabı'nda buluyorum" demiştir.[200]

فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا سُنَّتَ الْاَوَّل۪ينَ/Onlar öncekilerin başına gelen kanunundan başkasını mı bekliyorlar?: Yani siz, peygamberleri yalanlamaları sebebiyle Allah'ın kendilerini yakalayıp helak ettiği geçmiş milletlerin âdetinden (başlarına gelen musibetlerden) başka bir şey mi bekliyorsunuz? Beklemeyin!

اَوَلَمْ يَس۪يرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
وَكَانُٓوا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةًۜ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمٰوَاتِ
وَلَا فِي الْاَرْضِۜ اِنَّهُ كَانَ عَل۪يماً قَد۪يراً ﴿٤٤﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ
بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَٓابَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ
مُسَمًّىۚ فَاِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِعِبَادِه۪ بَص۪يراً ﴿٤٥﴾

---

200 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 510.

44. Bunlar, yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görmediler mi? Hâlbuki öncekiler, kendilerinden daha güçlü idiler. Ne göklerde ne de yerde Allah'ı aciz bırakacak bir güç vardır. O, en iyi bilendir, her şeye gücü yetendir. 45. Eğer Allah, yaptıkları yüzünden insanları (hemen) cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı yaratık bırakmazdı. Fakat Allah, onları(n cezalandırılmasını) belirlenmiş bir süreye (ahirete) kadar ertelemektedir. Vakitleri gelince (gerekeni yapar). Kuşkusuz Allah, kullarını görmektedir.

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ/***Allah'ı aciz bırakacak hiçbir güç yoktur:*** Yani hiçbir şey O'na üstün gelemez ve hiçbir şey O'na zor gelmez.

مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَآبَّةٍ/***Yeryüzünde hiçbir canlı yaratık bırakmazdı:*** "ظَهْرِهَا/***Zahrihâ***" kelimesindeki zamir yeryüzüne gider. ***"Canlı,"*** emekleyen her varlığı kapsayan genel bir kelimedir. Bir görüşe göre, bununla Allah, özel olarak Âdemoğlunu kastetmiştir.

اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى/***Belirlenmiş bir süreye kadar:*** "Kıyamet gününe kadar" demektir. Âyetin geri kalanı vaad ve vaîddir (vaat ve tehdit).

سُورَةُ يس

36. YÂSÎN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

يٰسٓ ﴿١﴾ وَالْقُرْاٰنِ الْحَك۪يمِۙ ﴿٢﴾ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَل۪ينَۙ
﴿٣﴾ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍۜ ﴿٤﴾ تَنْز۪يلَ الْعَز۪يزِ الرَّح۪يمِۙ
﴿٥﴾ لِتُنْذِرَ قَوْماً مَٓا اُنْذِرَ اٰبَٓاؤُ۬هُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ﴿٦﴾

1. Yâ. Sîn. 2. Hikmet dolu Kur'ân'a yemin ederim ki; 3. Şüphesiz sen peygamberlerdensin. 4. Doğru yol üzerindesin. 5-6. (Bu Kur'ân) ataları uyarılmamış, bu yüzden de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için güçlü ve çok merhametli olan Allah tarafından indirilmiştir.

Mukattaa (hece) harfleri hakkında Bakara sûresinin başında konuşmuş idik. Bir görüşe göre, **"Yâ-sîn"**de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in isimleri yer almaktadır. Başka bir görüşe göre bu ifade "Ey insan!" anlamına gelir.

تَنْز۪يل/*Tenzîl:* Bu kelime merfû olarak gizli bir mübtedanın haberidir. Mansub olarak ise masdar yahut gizli bir fiilin mef'ûlüdür.

لِتُنْذِرَ قَوْماً/***Bir toplumu uyarman için:*** Bu Kur'ân, Kureyş kavmini uyarman için indirilmiştir. Kureyş'e, diğer Arap kavimleriyle diğer insanların dâhil olması da muhtemeldir.

مَٓا اُنْذِرَ اٰبَٓاؤُ۬هُمْ/***Ataları uyarılmamış:*** "مَٓا/***Mâ***" nefiy edatıdır. Manası şöyledir: "Ne kendilerine ne de atalarına onları uyaracak bir peygamber gelmiştir." Bir görüşe göre bu ibare, "ataları gibi uyarılmamış bir toplumu uyarman için indirilmiştir" manasına gelir. Buna göre "مَٓا/***mâ***" ism-i mevsûldür. "فَهُمْ غَافِلُونَ/***Gaflette kalmış olan***" sözüne istinaden ilk görüş daha tercihe şayandır. Yani onların gafleti uyarılmamaları sebebiyledir. Bu, ayrıca ***"Senden önce hiçbir uyarıcı peygamber gelmemiş bir kavmi uyarman için..."***[201] âyetindeki manaya uygun düşer. Bu, önceki peygamberlerin gönderilmesiyle bir çelişki teşkil etmez. Çünkü bu kavimler, ne onları ne de yakın atalarını tanımışlardır.

لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰٓى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾ اِنَّا جَعَلْنَا ف۪ٓي اَعْنَاقِهِمْ
اَغْلَالاً فَهِيَ اِلَى الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ اَيْد۪يهِمْ
سَداًّ وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَداًّ فَاَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾ وَسَوَٓاءٌ عَلَيْهِمْ
ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ
الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَاَجْرٍ كَر۪يمٍ ﴿١١﴾ اِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتٰى
وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَاٰثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ ف۪ٓي اِمَامٍ مُب۪ينٍ ﴿١٢﴾

7. And olsun ki onların çoğu iman etmemeleri sebebiyle cezayı hak etmiştir. 8. Gerçek şu ki Biz, onların boyunlarına çenelerine kadar dayanan halkalar geçirdik. Bu yüzden kafaları yukarı kalkıktır. 9. Önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları kapattık, artık göremezler. 10. Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, (ne yapsan) inanmazlar. 11. Sen ancak zikre (Kur'ân'a) uyan ve görmeden Rahmân'dan korkan kimseyi uyarabilirsin. İşte böylesini, bir bağışlanma ve güzel bir mükâfatla müjdele.

201 Kasas 28/46.

12. Şüphesiz ölüleri ancak Biz diriltiriz. Onların yapıp ettikleri her işi, bıraktıkları her izi yazarız. Biz, her şeyi apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfûz'da) sayıp dökmüşüzdür.

لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ/***Lekad hakka'l-kavlü:*** Yani onlar hakkında hüküm verilmiştir.

اِنَّا جَعَلْنَا فِي اَعْنَاقِهِمْ اَغْلَالاً/***Gerçek şu ki Biz, onların boyunlarına halkalar geçirdik:*** Bu âyet hakkında üç görüş vardır:

Birincisi: Onların inkâra devam etmelerini, iman etmeleri için Allah'ın buna mani olmasını ifade etmektedir. Bu yüzden Allah onları, boyunlarında, -sağa sola dönmelerine mani olan; gözünü örten ve bu yüzden göremeyen- bir kelepçenin bulunduğu kimseye benzetmiştir.

İkincisi: Âyet, Ebû Cehil'in taş atmak istemesi ancak korkup dehşete düşerek dönüp gitmesi gibi müşriklerin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e eziyet etmekten alıkonulduklarını ifade etmektedir.

Üçüncüsü: Muhakkak bu onların cehennemdeki hakiki hâlidir. Ancak ilk görüş daha doğru ve mâkablindeki "فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ/***Onlar iman etmezler"*** sözü ile mâba'dindeki "وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ/***Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, (ne yapsan) inanmazlar"*** sözüne istinaden daha tercihe şayandır.

فَهِيَ اِلَى الْاَذْقَانِ/***Çenelerine kadar:*** "الذقن/ez-Zekan," sakalın bittiği yüzün yanıdır. Zamir "اَغْلَالاً/***eğlâlen"*** kelimesine gider. Buna göre kelepçe boyundaki bir halkadır. Geniş ve derin olursa çeneye kadar varır ve kelepçe takılan kimseye zorluk verir. Bir görüşe göre zamir "الأيدي/el-eydî" kelimesine gider. Buna göre bunun daha önce zikri geçmemiştir. Ancak sözün gelişinden anlaşılmaktadır. Çünkü kelepçeli kişi ellerini boynuna kadar kelepçenin içine gömer. Bu âyet, İbn Mes'ûd'un mushafında "اِنَّا جَعَلْنَا فِي أيديهم أغلالا فَهِيَ اِلَى الْاَذْقَانِ/İnnâ cealnâ fî eydîhim eğlâlen fehiye

ile'l-ezkâni" şeklinde geçmektedir.[202] Bu okuyuş da işte bu manaya delalet eder. Ancak Zemahşerî bu okuyuşu kabul etmemiştir.[203]

فَهُمْ مُقْمَحُونَ/*Bu yüzden kafaları yukarı kalkıktır:* Kendisi ve bir başkası başını kaldırdığı zaman "قمح البعير/Deve başını kaldırdı" denilir. Söz şu anlama gelir: "Çenelere varana kadar zincirlerin şiddeti artınca onları başlarını kaldırmaya zorlar." Bir görüşe göre "مُقْمَحُونَ/***mukmahûne***" lafzı "herhangi bir hayır işlemelerine mani olunurlar" demektir.

وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ سَدًّا/*Önlerinden bir set çektik:* "Set" kelimesi "iki şey arasındaki engel" anlamına gelir. Bununla kâfirlerin iman etmelerine engel olunduğu kastedilmektedir.

فَاَغْشَيْنَاهُمْ/*Onları kapattık:* Yani gözlerini kapattık. Bu aynı zamanda yoldan çıkmışlıklarının kastedildiği bir mecazdır.

وَسَوَٓاءٌ عَلَيْهِمْ/*Ve sevâün aleyhim:* Bu âyetin manasını ve i'râbını Bakara sûresinde zikretmiştik.

---

202 *Câmiu'l-Beyân*'da Abdullah b. Mes'ûd'dan nakledilen rivayet şöyledir: "اِنَّا جَعَلْنَا فِي أيديهم أغلالا فَهِيَ اِلَى الْاَذْقَانِ/***Ellerinde boyunlarına varan kelepçeler kıldık/ellerini boyunlarına kelepçeledik.***" İbn Mes'ûd bunu zikredildiği gibi temrîz sigasıyla getirmiştir. Bk. *Câmiu'l-Beyân*, XX, 493. İbn Atiyye'ye göre bu âyet İbn Mes'ûd ve Übey b. Ka'b Mushaf'nda "إنا جعلنا في أيمانهم وفي بعضها في أيديهم" şeklinde geçmektedir. Bk. *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 513.

203 Zemahşerî şöyle demiştir: Şayet "'فَهُمْ مُقْمَحُونَ' kavlindeki zamirin ellere ait olduğunu söyleyip zincirin el ve boynu birleştirmesinden hareketle -ki kelepçeye eli ve boynu birleştirdiğinden dolayı 'câmia' denilmektedir- boyunların zikredilmesinin ellerin zikrine delalet ettiğini iddia eden kişi hakkında ne dersin?" dersen şöyle derim: Doğru olan sana söylediğimdir. Bunun delili "فَهُمْ مُقْمَحُونَ/***Bu yüzden başları yukarı kalkıktır***" kavlidir. Allah'ın boyunların yukarıya kalkık oluşunu ***"çenelere kadar"*** sözünün neticesi kıldığını görmüyor musun? Eğer zamir ellere ait olsaydı "yukarı kalkık olma hâlinde" sebep olma manası açık olmayacaktı. Buna rağmen zamiri böyle takdir etmek, bir zorlama, mananın delalet ettiği zahiri terk edip batına yönelmek ve apaçık doğruyu terk edip bocalayan bâtıla yönelmek demektir. Şayet "İbn Abbâs 'في أيديهم' şeklinde, İbn Mes'ûd da 'في أيمانهم' şeklinde okudular. Bu iki okuyuşa rağmen zamirin 'الأيدي' ve 'الأيمان' kelimelerine ait olabileceğini tecviz eder misin?" dersen, buna şöyle cevap veririm: Hayır, zamir zorlama yapılarak takdir edilmiş olsa bile zincirlere/kelepçelere aidiyetinin açıklığı sebebiyle zikrettiğim gibi mananın ona uygun düşmesi bunu reddeder. Bk. *el-Keşşâf*, IV, 7.

اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ/Sen ancak zikre (Kur'ân'a) uyan kimseyi uyarabilirsin: Mana şöyledir: "Uyarmak, Kur'ân'a uyandan başkasına fayda vermez."

وَخَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ/Görmeden Rahmân'dan korkan kimseyi: Bunun manası, Fâtır sûresinde zikrettiğimiz "اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ/**Sen ancak, görmedikleri hâlde Rablerinden korkanları... uyarabilirsin**"[204] âyetinin manası ile aynıdır.

اِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتٰى/Şüphesiz ölüleri ancak Biz diriltiriz: Yani kıyamet günü ölüleri biz dirilteceğiz. Bir görüşe göre, onların diriltilmesi, şirk koşmaktan kurtarılıp imana sevk edilmeleridir. Ancak ilk görüş daha doğru ve isabetlidir.

وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَاٰثَارَهُمْ/Onların yapıp ettikleri her işi, bıraktıkları her izi yazarız: Şu demektir: "Yapmış oldukları ameller ile bildikleri ilim yahut mani oldukları işler gibi yapmayıp terk ettikleri amelleri yazacağız." Bir görüşe göre "الآثار/el-âsârü" kelimesi burada "mescitlere giden adımlar "demektir. Hadiste de bu manada geçmektedir.[205]

اِمَامٍ مُبِينٍ/İmâmin mübîn: Yani her şey bir kitapta/Levh-i Mahfûz'da yahut amel defterlerinde yazılıdır.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلاً اَصْحَابَ الْقَرْيَةِۢ اِذْ جَٓاءَهَا الْمُرْسَلُونَۚ ﴿١٣﴾ اِذْ اَرْسَلْنَٓا
اِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُٓوا اِنَّٓا اِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ ﴿١٤﴾ قَالُوا

---

204 Fâtır 35/18.

205 Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: Selemeoğulları Mescid-i Nebevî'in yakınına taşınmak istediler. O esnada Buka arazisi boştu. Bu durum Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bildirilince o şöyle buyurdu: ***"Ey Selemeoğulları! Yerleşim yeriniz sizin izlerinizi (mescide gelirken attığınız adımları) yazacaktır."*** Olay Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivayetinde şöyle geçmektedir: Selemeoğulları evlerinin mescide uzaklığı sebebiyle Resûlullah'a şikâyet ettiler. Bunun üzerine "اِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتٰى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَاٰثَارَهُمْ" âyeti nazil oldu. Resûlullah onlara şöyle buyurdu: ***"Evlerinizde kalın. Zira ayak izleriniz (mescide gelirken attığınız adımlar) yazılmaktadır."*** Bk. *Sahîhu Müslim*, no: 665; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, no: 5231; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 429; *Tefsîru İbn Kesîr*, III, 744; Kurtubî, XV, 15.

مَٓا اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَاۙ وَمَٓا اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ شَيْءٍۙ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾
قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ اِنَّٓا اِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَٓا اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٧﴾

13. Onlara şu şehir halkını misal getir: Hani onlara elçiler gelmişti! 14. Hani onlara iki elçi göndermiş; onları yalanlamışlar ve bunun üzerine üçüncü bir elçi göndermiştik. O elçiler "Biz size gönderilmiş Allah elçileriyiz!" dediler. 15. O şehir halkı (elçilere) şöyle dediler: "Siz de ancak bizim gibi birer insansınız. Rahmân (size) herhangi bir şey indirmedi. Siz ancak yalan söylüyorsunuz." 16. (Elçiler) şöyle cevap verdiler: "Rabbimiz biliyor ki, biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz. 17. Bize, apaçık bir tebliğden başka bir şey gerekmiyor."

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلاً/***Onlara misal getir:*** Buradaki "هُمْ/***hüm***" zamiriyle kastedilen Kureyş'tir. "مَثَلاً/***Meselen***" ve "اَصْحَابَ الْقَرْيَةِ/***ashâbe'l-karyeti***" ifadeleri "اضْرِبْ/***misal getir***" fiilinin mef'ulleridir. Buna göre o, iki mef'ûle geçişli sahih bir fiildir.

الْقَرْيَةِ/***el-Karyetü:*** Bununla Antakya kastedilmiştir.

اِذْ جَٓاءَهَا الْمُرْسَلُونَ/***Hani onlara elçiler gelmişti!:*** Onlar, insanları Allah'a kulluğa davet etmek üzere İsa *aleyhisselâm*'ın gönderdiği havârîlerden bir topluluktur. Bir görüşe göre, onlar Allah'ın gönderdiği peygamberlerdir. Onların ***"Siz de ancak bizim gibi birer insansınız"*** demeleri buna delalet eder. Çünkü bu söz, ancak kendisinin Allah tarafından peygamber olarak gönderildiğini iddia eden bir kimseye söylenir.

فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ/***Bunun üzerine üçüncü bir elçi göndermiştik:*** Yani iki elçiyi üçüncü bir elçiyle destekledi. Rivayete göre onun adı Şem'ûn'dur.

رَبُّنَا يَعْلَمُ اِنَّٓا اِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ/***Rabbimiz biliyor ki, biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz:*** Onlar haberi burada "tekit lamı"yla takviye ettiler. Çünkü o, mücerret bir ihbar olan önceki yerin aksine münkirlere verilmiş bir cevaptır.

قَالُٓوا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْۚ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿١٨﴾ قَالُوا طَٓائِرُكُمْ مَعَكُمْ اَئِنْ ذُكِّرْتُمْ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿١٩﴾ وَجَٓاءَ مِنْ اَقْصَا الْمَد۪ينَةِ رَجُلٌ يَسْعٰى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَل۪ينَۙ ﴿٢٠﴾ اِتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْـَٔلُكُمْ اَجْراً وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢١﴾

18. (Bunun üzerine) şöyle dediler: "Doğrusu siz bize uğursuz geldiniz. Eğer bu işten vazgeçmezseniz, muhakkak sizi taşlarız. Ve bizden size mutlaka fena bir kötülük dokunur." 19. Elçiler şöyle cevap verdiler: "Sizin uğursuzluğunuz kendinizdendir. Size nasihat edilmesi bir uğursuzluk mudur? Aksine siz, aşırı giden bir kavimsiniz." 20. Derken şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi. "Ey kavmim! Bu elçilere uyun!" dedi. 21. "Sizden herhangi bir ücret istemeyen ve kendileri hidayette olup yol gösteren bu kimselere tâbi olun."

قَالُٓوا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ/*Şöyle dediler: Doğrusu siz bize uğursuz geldiniz:* Yani "Siz bize uğursuz geldiniz" dediler. Bu lafzın aslı, iyiye ya da kötüye yorumlanması bakımından kuşun uçuşu kabilinden bir şeydir. Onları uğursuz addetmelerinin sebebi, onlara dinlerinden farklı bir din getirmeleridir. Bir görüşe göre onlar, inkârları sebebiyle cüzzam hastalığına maruz kalmışlardır. Başka bir görüşe göre de kuraklığa maruz kalmışlardır.

قَالُوا طَٓائِرُكُمْ مَعَكُمْ/*Şöyle dediler: Sizin uğursuzluğunuz kendinizdendir:* Elçiler şehir halkına şöyle dediler: Uğursuzluğunuz kendinizden kaynaklanmaktadır. Yani size isabet eden uğursuzluk/bela bizim yüzümüzden değil inkârınız/nankörlüğünüz sebebiyledir.

اَئِنْ ذُكِّرْتُمْ/*Ein zükkirtüm:* Şart harfinin başına soru hemzesi dâhil olmuştur. Cümlede takdiri "Size nasihat edilmesini uğursuzluk mu addediyorsunuz?" olan bir hazif söz konusudur.

يَسْعٰى/*Yes'â:* "Gayretle ve nasihat etmek üzere koşan (bir adam geldi)" demektir. Rivayete göre bu adamın ismi, Habîbü'n-Neccâr'dır.

اِتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْـَٔلُكُمْ اَجْراً وَهُمْ مُهْتَدُونَ/***Sizden herhangi bir ücret istemeyen ve kendileri hidayette olup yol gösteren bu kimselere tâbi olun:*** Yani bu elçiler, sizden iman etmenize karşılık herhangi bir ücret istemedikleri gibi onlara uymakla dünyalıklarınızdan bir şey kaybetmezsiniz. Aksine onlarla birlikte olmakla dininiz hakkında hidayete erer, kârlı çıkarsınız.

وَمَا لِيَ لَٓا اَعْبُدُ الَّذ۪ي فَطَرَن۪ي وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ ءَاَتَّخِذُ مِنْ
دُونِه۪ٓ اٰلِهَةً اِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمٰنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنّ۪ي شَفَاعَتُهُمْ شَيْـٔاً وَلَا
يُنْقِذُونِۚ ﴿٢٣﴾ اِنّ۪ٓي اِذاً لَف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٢٤﴾ اِنّ۪ٓي اٰمَنْتُ بِرَبِّكُمْ
فَاسْمَعُونِۜ ﴿٢٥﴾ ق۪يلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَۜ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْم۪ي يَعْلَمُونَۙ
بِمَا غَفَرَ ل۪ي رَبّ۪ي وَجَعَلَن۪ي مِنَ الْمُكْرَم۪ينَ ﴿٢٦﴾ ﴿٢٧﴾

22. "Bana ne olmuş da beni yaratana kulluk etmeyecekmişim! Sonunda O'na döndürüleceksiniz. 23. O'ndan başka ilâhlar mı edineyim? O Rahmân olan Allah eğer bana bir zarar dilerse o putların şefaati bana hiçbir fayda vermez, onlar beni kurtaramazlar da. 24. (Eğer O'ndan başka ilâh edinirsem) işte o zaman ben apaçık bir sapıklığa düşmüş olurum. 25. Şüphesiz ben, Rabbinize inandım, şu hâlde beni dinleyin." 26-7. (Ölünce o adama) "Gir cennete!" denildi. O da "Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan eylediğini bilseydi!" dedi.

وَمَا لِيَ لَٓا اَعْبُدُ الَّذ۪ي فَطَرَن۪ي/***Bana ne olmuş da beni yaratana kulluk etmeyecekmişim:*** Yani hangi şey beni Rabbime kulluk etmekten alıkoyabilir ki? Bu, son noktayı koyma ve kavmine açıklamada bulunmak üzere kendinden haber vermedir. Bundan dolayı "وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ/***Sonunda O'na döndürüleceksiniz"*** diyerek onlara hitap etmiştir.

اِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمٰنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنّ۪ي شَفَاعَتُهُمْ شَيْـٔاً/***Şayet, Rahmân olan Allah bana bir zarar dilerse o putların şefaati bana hiçbir fayda vermez:*** Bu, Allah'ın dışındaki sözde ilâhların özelliğidir. Mana şöyledir: "Nasıl

Allah'ın dışında şefaat etmeyen ve zarar etmekten beni korumayan ilâhlar edineyim?"

اِنّ۪ٓي اِذاً لَف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ/***O zaman ben apaçık bir sapıklığa düşmüş olurum:*** Yani şayet Allah'ın dışında ilâhlar edinirsem bu durumda ben apaçık bir sapıklığa düşmüş olurum.

اِنّ۪ٓي اٰمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ/***Şüphesiz ben, Rabbinize inandım, o hâlde bana kulak verin:*** Buradaki hitap kavmine yöneliktir. Yani sözümü dinleyin ve tavsiyelerimi uygulayın. Bir görüşe göre hitap, ona şahitlik etsinler diye elçilere yöneliktir.

ق۪يلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ/***Ona "Gir cennete" denildi:*** Bir görüşe göre, burada sözün delalet ettiği mahzûf bir cümle vardır. Rivayet edildiğine göre, bu adam kavmine nasihatte bulununca kavmi tarafından öldürüldü. Ölünce ona ***"Gir cennete"*** denildi.[206] Onun cennete girişinin şehitler gibi öldüğü esnada mı olduğu yoksa bunun cennetle ve cennete girmesi sebebiyle Cemâlullah'la müjdelenmek manasına mı geldiği konusunda ihtilaf söz konusudur.

قَالَ يَا لَيْتَ قَوْم۪ي يَعْلَمُونَۙ بِمَا غَفَرَ ل۪ي رَبّ۪ي/***O da "Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını... bilseydi!" dedi:*** Kavminin, imanı sebebiyle Allah'ın kendisini affettiğini bilmelerini ve iman etmelerini istedi. Bundan dolayı hadiste geçtiği üzere o, onlara sağken de ölüyken de nasihat etmiştir.[207] Bir görüşe göre, bunu bilmelerini, ona yaptıkları muameleden dolayı pişman olmalarını ve bunun onlara fayda vermesini (ويجزئهم ذلك)[208] kastetmiştir.

وَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلٰى قَوْمِه۪ مِنْ بَعْدِه۪ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَٓاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِل۪ينَ
﴿٢٨﴾ اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَاِذَا هُمْ خَامِدُونَ ﴿٢٩﴾
يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِۚ مَا يَأْت۪يهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ

206 *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*, X, 3192.
207 Bu hadisi *Sünen* kitaplarında bulamadık. *el-Keşşâf*'ta merfû bir hadiste "kavmine diriyken de ölüyken de nasihat etmiştir" şeklinde geçmiş, isnadı zikredilmemiştir. Bk. *el-Keşşâf*, IV, 10.
208 Diğer baskılarda bu ibare "وينفعهم ذلك" şeklinde geçmektedir.

﴿٣٠﴾ اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ اَنَّهُمْ اِلَيْهِمْ لَا
يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَاِنْ كُلٌّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾

28. Biz onun (öldürülmesinden) sonra, onun halkını helâk etmek üzere gökten herhangi bir ordu indirmedik ve indirecek de değildik. 29. (Onları helâk eden) korkunç bir sesten başka bir şey değildi. Birdenbire susup ölüverdiler. 30. Vah şu kulların hâline! Ki onlara bir peygamber geldiğinde, mutlaka onunla alay ederlerdi. 31. Müşrikler kendilerinden önce nice kavimler helâk ettiğimizi görmediler mi? Artık onlar (dünyaya) tekrar dönüp gelmezler. 32. Ve muhakkak onların tümü (kıyamet günü) karşımızda hazır bulunacaktır.

وَمَا اَنْزَلْنَا عَلٰى قَوْمِه۪ مِنْ بَعْدِه۪ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاۤءِ/***Biz onun (öldürülmesinden) sonra, onun halkını helâk etmek üzere gökten herhangi bir ordu indirmedik:*** Allah onları, Cebrail'in çıkardığı bir çığlık (sayha) ile helâk etmiştir. Onların cezalandırılmasında gökten bir ordu indirilmesine ihtiyaç yoktur. Çünkü bu onların helaki için daha kolaydır. Bir görüşe göre bu, Kureyş'in ***"Kendisiyle birlikte uyarıcı olarak ona bir melek indirilmeli değil miydi?"***[209] demesinde olduğu gibi "Allah onun halkına melekleri elçi olarak göndermedi" manasına gelir. Ordu lafzı ve ardından sayhanın zikredilmesi ilk manaya daha uygundur.

وَمَا كُنَّا مُنْزِل۪ينَ/***İndirecek de değildik:*** Hiç biri üzerine gökten bir ordu indirmedik.

فَاِذَا هُمْ خَامِدُونَ/***Birdenbire susup ölüverdiler:*** Birden bire onlar sakinleşmişler, hareketsiz kalmışlar ve susmuşlardır.

يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ/***Vah şu kulların hâline!:*** Bu, üzüntüye yönelik bir nidadır. Sanki "Eyvah! Hazırlan. Bu senin vaktindir" denilmektedir. Onlar adına bu dövünme, peygamberleri alaya almaları kabilinden yapageldikleri şeylerin abartısı ve büyüklüğü manasında bir istiaredir. Bunun,

209 Furkân 25/7.

meleklere yahut mü'minlere ait sözlerden olması muhtemeldir. Bir görüşe göre "Ey kulların kendilerine olan üzüntüsü (gel...)" manasına gelir.

أَلَمْ يَرَوْا/***Görmediler mi?:*** Buradaki zamir Kureyş'e yahut genel anlamda kullara yöneliktir. Görmek de bilmek anlamına gelir.

وَإِنْ كُلٌّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ/***Ve muhakkak onların tümü (kıyamet günü) karşımızda hazır bulunacaktır:*** "لَمَّا/***Lemmâ***" lafzı "لَمَا/***lemâ***" şeklinde şeddesiz de okunmuştur.[210] Bu durumda "lam" harfi, zait olan "مَا/mâ" harfine eklenmiş bir "tekit lamı" olur. Buna göre "إِنْ/***in***" şeddesiz bir tahkik edatı olur. Aynı kelime "إلا/***illâ***" manasında şeddeli olarak da okunmuştur. Buna göre "إِنْ/***in***" nâfiye olur.

وَاٰيَةٌ لَهُمُ الْاَرْضُ الْمَيْتَةُ اَحْيَيْنَاهَا وَاَخْرَجْنَا مِنْهَا حَباًّ فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾
وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ﴿٣٤﴾
لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهٖ وَمَا عَمِلَتْهُ اَيْدِيهِمْ اَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾ سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ
الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

33. (Bu hususta) kendisine (su ile) hayat verip kendisinden yiyip beslendikleri (buğday vb.) taneler çıkardığımız ölü toprak onlar için mühim bir delildir. 34. Biz, yeryüzünde nice hurma bahçeleri ve üzüm bağları yarattık. Ayrıca oralarda birçok pınar fışkırttık. 35. Bunu, onların meyvelerinden ve elleriyle imal ettiklerinden yesinler (diye yaptık). Hâlâ şükretmeyecekler mi? 36. Yerin bitirdiklerinden, insanlardan ve onların (henüz) mahiyetini bilemedikleri nesnelerden her varlığı çift yaratan Allah, her türlü eksik ve kusurdan münezzehtir.

وَمَا عَمِلَتْهُ اَيْدِيهِمْ/***Ve elleriyle imal ettiklerinden:*** "مَا/***Mâ***" mevsûle olarak "ثَمَرِهٖ/***semerihî***" lafzına matuftur. Yani onların meyvelerinden ve işledikleri, ekip dikerek elleriyle elde ettiklerinden yesinler. Bir görüşe

210 "لَمَّا جَمِيعٌ" İbn Âmir, Âsım, Hamza ve İbn Cemmâz "لمّا" lafzını şeddeli okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 328.

göre "مَا/**mâ**" nâfiyedir. "وَمَا عَمِلَتْ/**Vemâ amilet**" lafzı "هُ/**hû**" zamiri olmaksızın da okunmuştur.[211] Buna göre "مَا/**mâ**" matuftur.

الْاَزْوَاجَ/el-Ezvâce: Bu kelime ile burada yaratılmışların sınıfları kastedilmiş sonra bu "مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ/***mimmâ tunbitü'l-ardi***" ve sonrası ile tefsir edilmiştir. Her üç yerdeki "مِن/***min***" beyâniyedir.

وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ/Ve mimmâ lâ ya'lemûne: Burada ***"O sizin şu anda bilmediklerinizi yaratır"***[212] sözünde olduğu gibi Âdemoğlunun henüz bilemediği şeyler kastedilmektedir.

وَاٰيَةٌ لَهُمُ الَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَاِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ تَجْر۪ي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذٰلِكَ تَقْد۪يرُ الْعَز۪يزِ الْعَل۪يمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَد۪يمِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغ۪ي لَهَا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ ف۪ي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾

37. Onlar için (diğer) bir ibret alâmeti de gecedir. Biz ondan gündüzü sıyırıp çekeriz. Bir de bakmışsın onlar karanlıklara gömülüp kalmışlardır. 38. Güneş, kendisi için belirlenen yerde (yörüngesinde) akar (gider). İşte bu, Azîz ve Alîm olan Allah'ın takdiridir. 39. Ay için de birtakım menziller (yörüngeler) tayin ettik. Nihayet o, kuruyup eğrilip sararan hurma dalı gibi (hilâl) olur da geri döner. 40. Ne güneş aya yetişebilir ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzerler.

نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ/Neslehu minhü'n-nehâra: Yani gündüzü geceden ayırırız. "السَّلخ/Sıyırıp çekmek" bir istiaredir.

وَالشَّمْسُ تَجْر۪ي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا/Güneş, kendisi için belirlenen yerde (yörüngesinde) akar (gider): Yani güneş, yörüngesinde son bulacağı muvakkat

211 "وَمَا عَمِلَتْهُ اَيْد۪يهِمْ/***Ve elleriyle imal ettiklerinden.***" Bu ibareyi Hamza, Kisâî, Halef ve Ebû Bekir "عَمِلَتْ" şeklinde zamir "he"si bulunmaksızın okumuştur. Kûfe ehlinin Mushaflarında da bu böyledir. Geri kalanlar ise "he"li okumuşlardır. İbn Kesîr ise aslı ile birleştirmiştir. Onların Mushaflarında da yine aynı şekildedir. Bk. Önceki kaynak.

212 Nahl 16/8.

bir sınıra kadar akar gider. Bu sınır, kış ve yaz iki zamanda dönüşüne kadarki güneşin akışının sonudur. Bir görüşe göre, onun varış yeri, o esnada gölgenin durması delaletiyle onun her zeval vaktinde durmasıdır. Başka bir görüşe göre onun müstekarrı, dürüldüğü esnadaki kıyamet günüdür. Bu hadiste şöyle geçmektedir: ***"Onun müstekarrı, Arş'ın altındadır."***[213] Her gece orada battıktan sonra secde eder. Bu, Nebi *sallallahu aleyhi ve sellem*'den vürudu bakımından sözlerin en sahih olanıdır. İbare şöyle de okunmuştur:[214] "لا مستقرّ لها/***Onun müstekarrı yoktur.***" Yani onun hareketinde bir duraksama yoktur.

وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ/*Ay için de birtakım menziller (yörüngeler) tayin ettik:* "الْقَمَرَ/***Kamer***" kelimesi, mübtedâ olarak yahut **"leyl"** kelimesine atfedilerek merfû; "قَدَّرْنَاهُ/***kaddernâhü***" fiilinin tefsir ettiği gizli bir fiille mansûb da okunmuştur.[215] "قَدَّرْنَاهُ/***Kaddernâhü***" sözünde, takdiri "قدّرنا سيرَه منازل/onun seyrine yönelik birtakım yörüngeler belirledik" şeklinde bir hazif vardır. Ayın yörüngeleri yirmi sekiz tanedir. Ay, ayın başlangıcından itibaren her gece bunlardan birine uğrar ve ayın sonunda bir yahut iki gece gizlenir. Zemahşerî'ye göre bu menziller yıldızların

---

213 Buhârî, no: 6996; Müslim, no: 418. Müslim'de hadis şöyle geçmektedir: Ebû Zer'den rivayet edildiğine göre bir gün Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bu güneşin nereye gittiğini biliyor musunuz?"*** diye sordu. Ashâb şöyle cevap verdi: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir." Bunun üzerine Allah Resûlü şöyle buyurdu: ***"Güneş, Arş'ın altındaki müstekarrına varıncaya kadar akar ve orada secdeye kapanır. Bu durum ona 'Kalk, geldiğin yere geri dön' denilinceye kadar devam eder. Sonra o, geldiği yere döner, doğduğu yerden tekrar doğar. Sonra Arş'ın altındaki müstekarrına varıncaya kadar akar ve orada secdeye kapanır. Bu durum ona 'Kalk, geldiğin yere dön' denilinceye kadar devam eder. Sonra o, geldiği yere döner, doğduğu yerden tekrar doğar. Sonra tekrar harekete geçer, insanlar farkında olmaksızın aynı Arş'ın altındaki müstekarrına varıncaya kadar yoluna devam eder. Ona 'Kalk, battığın yerden doğ' denilir, o da battığı yerden doğar."*** Ardından Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Bunun ne zaman olacağını biliyor musunuz? Bu, daha önce iman etmemiş yahut imanıyla hayır işlememiş olan bir kimseye imanının fayda vermediği zamanda olacaktır."***

214 İbn Kesîr şöyle dedi: İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs "والشمس تجري لا مستقرّ لها/***Güneş durmaksızın hareket hâlindedir***" şeklinde okumuşlardır. Yani onun kararı ve durması yoktur. Aksine o, gece-gündüz hareket hâlindedir, durup dinlenmez. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VI, 577.

215 "وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ" İbn Kesîr, Nâfi', Ebû Amr ve Ravh "rı" harfini merfû, geri kalanlar mansûb okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 393.

mevkileridir. Bunlar, eş-Şeratân, el-Butayn, es-Süreyyâ, ed-Deberân, el-Hak'a, el-Hen'a, ez-Zirâ', en-Nesra, et-Tarf, el-Cebhe, ez-Zübra, es-Sarfe, el-Avâ, es-Simâk, el-Gafr, ez-Zübnân, el-İklîl, el-Kalb, eş-Şevle, en-Neâim, el-Belde, Sa'dü'z-Zâbih, Sa'dü Bula', Sa'dü's-Suûd, Sa'dü'l-Ahbiye, Fergu'd-Delvi'l-Mukaddem, Fergu'd-Delvi'l-Muahhar ve Batnu'l-Hût'dur.[216]

حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَد۪يمِ/*Nihayet o, eskimiş hurma dalı gibi (hilâl) olur da geri döner:* **الْعُرْجُون/*el-Urcûn"*** kelimesi "hurma dalı" anlamına gelir. Ay son derece inceldiği zaman hurma dalına benzetilmiştir. Teşbihin üç yönü vardır. Bunlar, incelik, eğrilik ve sararmışlıktır. Eskilikle nitelendirilmesi onun o esnada bütün bu özelliklere sahip olmasındandır.

لَا الشَّمْسُ يَنْبَغ۪ي لَهَٓا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ/*Ne güneş aya yetişebilir:* Âyet şu manaya gelir: Güneşin geceleyin ay ile bir araya gelmesi mümkün değildir. Zira güneş ayın ışığını giderir. Aynı şekilde bazı müfessirler şöyle demişlerdir: "Bununla muhtemelen güneşin yörüngede yavaş seyri kastedilmiştir. Çünkü o, seyrini bir yılda kat etmektedir. Ayın seyri ise hızlıdır. O ise seyrini bir ayda tamamlamaktadır. Yavaş olan hızlı olana yetişemez."

وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ/*Ne de gece gündüzü geçebilir:* Yani Allah, bunlardan her birini aşamayacakları malum bir vakitle sınırlandırmıştır. Gün tamamlanmadan gece gelmeyeceği gibi gece tamamlanmadan da gündüz gelmez/gelemez. Bununla Allah'ın, gecenin delili olan ayın, gündüzün delili olan güneşi geçemeyeceğini kastetmiş olması muhtemeldir. Yani ay ile güneş bir araya gelmez. Buna göre mana "لَا الشَّمْسُ يَنْبَغ۪ي لَهَٓا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ/***Ne güneş aya yetişebilir"*** sözü hakkında yapılan yorum gibi olur. Bundan çıkan sonuç şudur: Ne güneş ay ile bir araya gelir ne da ay güneşle bir araya gelir.

وَكُلٌّ ف۪ي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ/*Her biri bir yörüngede yüzer:* Bu ibarenin tefsiri Enbiyâ sûresinde zikredilmişti.

---

216 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 19.

وَاٰيَةٌ لَهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِۙ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ
مِنْ مِثْلِهٖ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾ وَاِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا
هُمْ يُنْقَذُونَۙ ﴿٤٣﴾ اِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعاً اِلٰى حِينٍ ﴿٤٤﴾ وَاِذَا قِيلَ
لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ اَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا
تَأْتِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾

41. Onların zürriyetlerini dopdolu bir gemide taşımamız da onlar için büyük bir ibrettir. 42. Onlar için buna benzer başka binitler de yarattık. 43. Dilesek onları suda boğarız. O zaman onların ne imdadına koşan olur ne de onlar kurtarılırlar. 44. Ancak katımızdan (verilecek) bir rahmet ve belli bir zamana kadar dünyalıklardan faydalandırmamız (bundan) müstesnadır. 45. Onlara "Hâlen yapmakta olduğunuz ve önceden yapıp ettiğiniz işlerde Allah'tan korkun; umulur ki size merhamet olunur" denildiğinde (bundan yüz çevirdiler). 46. Onlara Rablerinin âyetlerinden bir âyet gelmez ki onlar o âyetten yüz çevirmiş olmasınlar!

وَاٰيَةٌ لَهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ/*Onların zürriyetlerini dopdolu bir gemide taşımamız da onlar için büyük bir ibrettir:* "**الْمَشْحُون/*el-Meşhûn*"** kelimesi "dolu" anlamına gelir. Burada "**الْفُلْكِ/*el-fülki*"** kelimesi ile gemi cinsinin yahut Nûh *aleyhisselâm*'ın gemisinin kastedilmiş olması muhtemeldir. Zürriyete gelince; bir görüşe göre onunla Allah'ın Nûh'un gemisinde taşıdığı ecdât kastedilmiştir. Ecdâdın "zürriyet" diye isimlendirilmesinin sebebi, onlardan üremiş olmasından kaynaklanır. İbn Atiyye bu görüşe karşı çıkmıştır. Başka bir görüşe göre, zürriyet ile kadınlar kastedilmiştir. Ancak bu görüş uzaktır. En doğrusu Allah'ın gemiyle gemi cinsini, zürriyetle de insan cinsini kastetmiş olmasıdır. Allah zürriyeti özellikle zikretmiştir. Çünkü bu onların başına kakma bakımından daha beliğdir. Ayrıca bunda kıyamete kadar nesillerinin devam edeceğine işaret vardır. Şayet gemiyle Nûh'un gemisi kastedilmiş olsaydı zürriyetle sadece gemidekiler kastedilmiş olurdu. Allah onları zürriyet olarak isimlendirmiştir. Çünkü onlar Âdem ve Nûh'un neslidir.

Buna göre "ذُرِّيَّتَهُمْ/**zürriyyetehüm"** lafzındaki zamir "الذّرّية منهم" demesi gibi Âdemoğludur.

وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهٖ مَا يَرْكَبُونَ/Onlar için buna benzer başka binitler de yarattık: Şayet Allah gemi ile Nûh'un gemisini kastettiyse "مِنْ مِثْلِهٖ/***min mislihî*"** ile diğer insanların bindiği diğer gemileri kastetmiş olur. Yok, eğer gemiyle gemi cinsini kastettiyse "مِنْ مِثْلِهٖ/***min mislihî*"** ile deve ve benzeri binitleri kastetmiş olur. Buna göre benzerlik başka değil, bunların binilen şeyler olmasındadır. İlk görüş "وَاِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ/***Dilesek onları suda boğarız*"** sözüne binaen daha isabetlidir. Çünkü boğma/boğulma gemilerin dışındaki bineklerde söz konusu değildir.

فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ/*Ne de onlar kurtarılırlar:* Yani yardıma koşup onları boğulmaktan kurtaracak kimse yoktur.

اِلَّا رَحْمَةً مِنَّا/*Katımızdan gelecek bir rahmet bundan müstesnadır:* Kisâî'ye göre "رَحْمَةً/***rahmeten*"** kelimesi müstesnâ olarak mansubdur. Sanki Allah şöyle buyurmuştur: "Acımamız (merhamet etmemiz) müstesnâ." Zeccâc'a göre "رَحْمَةً/***rahmeten*"** kelimesi mef'ûlün li-eclih olarak mansubdur. Sanki Allah şöyle buyurmuştur: "Ancak kendilerine acımamız (merhamet etmemiz) yüzünden."

وَمَتَاعاً اِلٰى حِينٍ/*Ve metâan ilâ hînin:* Yani ecelleri gelene kadar dünyalıklardan faydalandırmamız (bundan) müstesnadır.

وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ اَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ/*Onlara "hâlen yapmakta olduğunuz ve önceden yapıp ettiğiniz işlerde Allah'tan korkun" denildiğinde:* Buradaki zamir ile Kureyş kastedilmiştir. "اِذَا/***İzâ*"** zarfının cevabı ise "yüz çevirdiler" takdiriyle mahzûftur. Buna "اِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ/***Onlar o âyetten yüz çevirmiş olmasınlar!*"** sözü delâlet eder. "مَا بَيْنَ اَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ/***Mâ beyne eydîküm vemâ halfeküm*"** ile kastedilen, onların önce işledikleri ile sonra işleyecekleri günahlarıdır. Bir görüşe göre "مَا بَيْنَ اَيْدِيكُمْ/***mâ beyne eydîküm*"** ifadesiyle "önceki milletlerin azabı," "وَمَا خَلْفَكُمْ/***vemâ halfeküm*"** ifadesiyle de ahiret azabı kastedilmiştir.

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُۙ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اَنُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشَٓاءُ اللّٰهُ اَطْعَمَهُۗ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فٖي ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنْظُرُونَ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطٖيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَٓا اِلٰٓى اَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾

47. Onlara "Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden hayır yolunda harcayın" denildiğinde, kâfirler mü'minlere "Allah'ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız? Siz gerçekten apaçık bir sapıklık içindesiniz" derler. 48. (Ardından) "Eğer gerçekten doğru söylüyorsanız, bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?" derler. 49. Onlar ancak birbirleriyle çekiştikleri hâlde kendilerini ansızın yakalayacak korkunç bir sesi bekliyorlar. 50. O esnada onlar ne bir vasiyette bulunabilirler ne de ailelerine dönebilirler.

قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اَنُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشَٓاءُ اللّٰهُ اَطْعَمَهُ/*Kâfirler mü'minlere "Allah'ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız?" derler:* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve mü'minler insanları sadaka vermeye ve yoksulları doyurmaya teşvik ediyorlardı. Bunun üzerine onlara kâfirler böyle cevap verdiler. Bu âyetin manası hakkında iki görüş vardır:

Birincisi: Onlar: "Yoksulları nasıl doyururuz? Şayet Allah onları doyurmayı dileseydi doyururdu. Allah kimleri mahrum bıraktıysa biz de onları mahrum bırakırız" dediler. Bu onların "كن مع الله على المدب/ Planlayıcı olan Allah ile birlikte ol" sözüne benzer.

İkincisi: Onların bu sözü mü'minlere bir cevaptır. Çünkü mü'minler şöyle diyorlardı: "Bütün işler Allah'ın elindedir." Buna karşılık kâfirler de şöyle diyorlardı: "Şayet iddia ettiğiniz gibi olsaydı Allah bu yoksulları doyururdu. Hâl böyle iken niçin bizden onları doyurmamızı istiyorsunuz?" Her iki durumda da onların maksadı cimriliklerine ve sadaka vermemelerine mazeret aramak ve kendilerini sadaka vermeye teşvik eden mü'minleri alaya almaktır.

إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ*/Siz gerçekten apaçık bir sapıklık içindesiniz:* Muhtemelen bu söz mü'minlere hitaben onların son sözü ya da kâfirlere hitaben Allah'ın sözlerinden bir sözdür.

وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ*/Onlar "Bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?" derler:* Onlar tehdit ile kıyamet gününü yahut kendilerine ceza verilmesini kastediyorlar.

مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً*/Onlar kendilerini ansızın yakalayacak korkunç bir sesi bekliyorlar:* Yani onlar yalnızca Sûr'un ilk üfürülmesini bekliyorlar. O, öldürücü bir üfürüktür.

تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ*/Te'huzühüm vehüm yehıssümûne:* Yani onlar, aralarında işlerini konuşurken ansızın kendilerini yakalayacak olan korkunç bir sesi beklerler. "يَخِصِّمُونَ/***Yehıssımûne***"nin aslı "يختصمون/ yehtesımûne" fiilidir. Sonra idğam edilmiştir. Aynı kelime "خ/hı" harfinin fethasıyla, kesrasıyla ve harekesinin yer değiştirmesiyle de okunmuştur.[217]

فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً*/O esnada onlar ne bir vasiyette bulunabilirler:* Yani lehlerine ve aleyhlerine hızlıca vasiyet etmeye güç yetiremezler.

وَلَا إِلٰى أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ*/Ne de ailelerine dönebilirler:* Yani hızlı bir şekilde evlerine de dönemezler.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلٰى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ﴿٥١﴾ قَالُوا
يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ
﴿٥٢﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾
فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئاً وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾

217 Dânî şöyle demiştir: İbn Kesîr, Verş ve Hişâm "يخصِّمون" fiilini "خ/hı" harfinin fethasıyla ve "sad" harfinin şeddesiyle; Kâlûn ve Ebû Amr da "hı" harfinin fethasıyla ve "sad" harfinin şeddesini yer değiştirerek okumuşlardır. Kâlûn'dan gelen rivayete göre, "hı "harfinin sükûnu; Hamza'dan gelen rivayete göre de "hı"nın sükûnu, "sad"ın şeddesiz hâli iledir. Geri kalan imamlar; Âsım, İbn Zekvân ve Kisâî "hı" harfinin kesri ve "sad" harfinin şeddesiyle okumuşlardır. Bk. *et-Teysîr*, s. 120.

51. Sonunda Sûr'a üfürülür. Bir de bakmışsın ki onlar kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine gitmekteler. 52. (İşte o zaman) "Vay başımıza gelene! Bizi kabrimizden kim kaldırdı? Bu, Rahmân'ın vaat ettiğidir. Peygamberler doğru söylemişler!" derler. 53. Gerçekleşen, korkunç bir sesten ibarettir. Bunun üzerine onlar tümüyle derhal huzurumuzda hazır bulunurlar. 54. O gün hiç kimse en ufak bir haksızlığa uğramaz. Siz orada ancak yaptıklarınızın karşılığını alırsınız.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْاَجْدَاثِ اِلٰى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ/***Sonunda Sûr'a üfürülür. Bir de bakmışsın ki onlar kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine gitmekteler:*** Bu nefha, kabirlerden kalkış borusu olan ikinci üfürüştür. "الْاَجْدَاث/***el-Ecdâse"*** kelimesi "kabirler" anlamına gelir. "يَنْسِلُونَ/***Yensilûne"*** ise "hızlı hızlı yürürler" demektir. Bir görüşe göre de "kabirlerinden çıkarlar" demektir.

قَالُوا يَا وَيْلَنَا/***Onlar şöyle derler: "Vay başımıza gelene!:*** Buradaki "الويل/el-veyl" münadâ yahut masdardır.

مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا/***Kabrimizden bizi kim çıkardı?:*** "مرقد/***Merkad"*** kelimesi muhtemelen masdar ismi yahut mekân ismidir. Übey b. Ka'b ve Mücahid şöyle demişlerdir: "İnsanlar haşirden önce bir çeşit uyku uyurlar." İbn Atiyye bu rivayetin isnadının sahih olmadığını söylemiştir. Onların "مِنْ مَرْقَدِنَا/***kabrimizden"*** sözünün manası, onun bir istiare ve bir benzetme olmasıdır. Yani onların kabirleri -gerçek anlamda bir uyku olmamakla beraber- orada uyku durumunda olmaları sebebiyle yatağa benzetilmiştir.[218]

هٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ/***"Bu, Rahmân'ın vaat ettiğidir. Peygamberler doğru söylemişler!" derler:*** "هٰذَا/***Hâzâ"*** mübteda, mâba'di ise haberdir. Bir görüşe göre "هٰذَا/***hâzâ,"*** "مِنْ مَرْقَدِنَا/***min merkadinâ"***nin sıfatıdır. "مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ/***Mâ veada'r-rahmânü"*** sözü de haberi mahzûf bir mübtedadır. Ancak bu, zayıf bir görüştür. Bu sözün, kâfirlerin sözünün devamı yahut Allah'ın sözlerinden veya meleklerin ya da mü'minlerin azarlama kabilinden kâfirlere söyledikleri bir söz olması muhtemeldir.

218 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 526.

إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً/***Gerçekleşen, korkunç bir sesten ibarettir:*** Burada tekrar dirilme borusu olan Sûr'un ikinci kez üfürülmesi kastedilmiştir.

إِنَّ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَاَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ
عَلَى الْاَرَائِكِ مُتَّكِؤُنَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾
سَلَامٌ قَوْلاً مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ ﴿٥٨﴾ وَامْتَازُوا الْيَوْمَ اَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾

55. Şüphesiz o gün cennetlikler, nimetler ve lezzetler içerisinde sefa sürerler. 56. Onlar ve eşleri (orada) koltuklara kurulmuş oldukları hâlde gölgeler altında bulunurlar. 57. Onlar için orada her çeşit meyve vardır. (Bunun dışında) onlara arzu ettikleri her şey verilir. 58. (Onlara verilen) "Selâm," merhametli olan Rabbin söylediği bir sözdür. 59. Ey günahkârlar! Bugün (artık mü'minlerden) uzaklaşın.

إِنَّ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ/***İnne eshâbe'l-cenneti'l-yevme fî şuğulin:*** Bir görüşe göre, sefa sürmekten kasıt, bakire eşlerle cinsel ilişki kurmaktır. Başka bir görüşe göre, telli çalgı aletleri çalıp dinlemektir. Doğru olanı onun, lezzetlere ve nimetlere gark olma konusunda genel bir ifade olduğudur.

فَاكِهُونَ/***Fâkihûne:*** Bu lafız "elif" ile okunmuştur. Buna göre, "nimet sahipleri" anlamına gelir. "Elif" olmadan[219] okunduğu takdirde ise "rahat ve mutluluk" manasında "neşelenmek" manasına gelir.

فِي ظِلَالٍ/***Fî zılâlin:*** Kelime bu hâliyle "ظِل/gölge" kelimesinin çoğuludur. Dammeli olarak ise "ظُلَّة/gölgelik" kelimesinin çoğuludur.

عَلَى الْاَرَائِكِ/***Ale'l-erâiki:*** "Döşek/karyola" anlamında "الأريكة/koltuk" kelimesinin çoğuludur.

وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ/***(Bunun dışında) onlara arzu ettikleri her şey verilir:*** Yani onlar için cennette nimetlenecekleri nesneler vardır. Bir görüşe göre bu, "temenni ettikleri şeyler onlara gelecektir" demektir.

219 "فَكِهُونَ" Ebû Ca'fer "fe" harfinden sonra elifsiz okumuştur. Bk. *en-Neşr*, II, 394.

سَلَامٌ/Selâmün: Mübtedadır. Bir görüşe göre "مَا يَدَّعُونَ/**mâ yeddeûne**" lafzından bedeldir.

قَوْلاً/Kavlen: Manayı güçlendiren bir masdardır. Buna göre mana, "onlara verilen selâm, melek vasıtasıyla ya da vasıtasız olarak Allah'tan gelen bir sözdür" şeklinde olur.

وَامْتَازُوا الْيَوْمَ اَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ/Ey günahkârlar! Bugün (artık mü'minlerden) uzaklaşın: Yani "Ey mücrimler! Mü'minlerden uzaklaşın, yalnız kalın!"

اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِي اٰدَمَ اَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَۚ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌۙ ﴿٦٠﴾ وَاَنِ اعْبُدُونِي هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ اَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلاًّ كَثِيراً اَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾ هٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾ اِصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾ اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰٓى اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَٓا اَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾

60-61. Ey Âdemoğulları! "Size şeytana tapmayın. Çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır ve Bbana kulluk edin, dosdoğru yol budur" demedim mi? 62. Şeytan sizden pek çok milleti kandırıp saptırdı. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz? 63. İşte bu, korkutulageldiğiniz cehennemdir. 64. İnkârınız sebebiyle bugün oraya girin! 65. O gün onların ağızlarını mühürleriz; elleri bizimle konuşur, ayakları da şahitlik eder.

جِبِلاًّ كَثِيراً/Pek çok milleti: "الجِبِلّ/el-Cibillü," kelimesi "büyük ümmet" anlamına gelir. Dahhâk'a göre bu ümmetin en azı on bindir, üst sınırı yoktur. Bu kelime, "cim" ve "be" harflerinin kesrasıyla ve "lam" harfinin şeddesiyle; "cim" ve "be" harflerinin dammesi ve "lam"ın tahfifi ile ve "cim"in dammesi, "be"nin sükûnu ile de okunmuştur.[220] Ancak bunlar aynı manaya gelen kelimelerdir.

---

220 Nâfi ve Âsım "جِبِلاًّ كَثِيراً" lafzını "cim" ve "be" harflerinin kesriyle ve "lam" harfinin şeddesiyle okumuşlardır. Ebû Amr ve İbn Âmir ise "cim" ve "be" harflerinin dammesi ve "lam"ın tahfifi ile geri kalanlar da aynı fakat "be" harfini dammesi ile okumuşlardır. Bk. *et-Teysîr*, s. 120.

اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰى اَفْوَاهِهِمْ/**O gün onların ağızlarını mühürleriz:** Yani o gün konuşmalarına mani oluruz. Artık kıyamet günü sadece azaları konuşur.

وَلَوْ نَشَٓاءُ لَطَمَسْنَا عَلٰٓى اَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَاَنّٰى يُبْصِرُونَ
﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَٓاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلٰى مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِياًّ
وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ اَفَلَا يَعْقِلُونَ
﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْاٰنٌ مُبِينٌ
﴿٦٩﴾ لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَياًّ وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧٠﴾

66. Dilesek onların gözlerini büsbütün kör ederdik. Bu durumda doğru yolu bulmaya çalışsalar nasıl göreceklerdi ki? 67. Eğer dileseydik bulundukları yerde onların şekillerini değiştirirdik. Bu durumda ne ileriye gidebilirler ne de geriye dönebilirlerdi! 68. Kime uzun ömür verirsek Bbiz onun gelişmesini tersine çeviririz. Hiç düşünmüyorlar mı? 69-70. Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik. Zaten bu ona yakışmazdı da. Gerçek şu ki Kur'ân, diri olanları uyarmak ve kâfirler cezaya müstehak olsunlar diye gönderilmiş bir öğüt ve apaçık bir kitaptır.

وَلَوْ نَشَٓاءُ لَطَمَسْنَا عَلٰٓى اَعْيُنِهِمْ/**Dilesek onların gözlerini büsbütün kör ederdik:** Bu, Kureyş'e yönelik bir tehdittir. Gözü gidermek onu "kör etmek" demektir.

الصِّرَاطَ/**es-Sırât:** "Yol" demektir.

اَنّٰى/**Ennâ:** Bu, kendisiyle olumsuzluk kastedilen bir soru harfidir. Buna göre âyet, "Eğer dileseydik elbette onları kör ederdik. Şayet yolda yürümeye ram olsalar onu göremezlerdi" manasına gelir. Bir görüşe göre bununla "basiret körlüğü" kastedilmiştir. Yani "Dileseydik kalplerine mühür vururduk." Buna göre yol, "iman ve hayır" manasında bir istiâredir.

وَلَوْ نَشَٓاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ/**Eğer dileseydik bulundukları yerde onların şekillerini değiştirirdik:** Bu, mesh/yaratılışın dönüştürülmesi ile yapılan bir

tehdittir. Bir görüşe göre "mesh" kelimesi "maymuna, domuza ve taşa çevirmek" demektir. Başka bir görüşe göre âyet, "Şayet biz dileseydik onları tasarrufta bulunamayacak şekilde kötürüm ve etkisiz kılardık" manasına gelir. Diğer bir görüşe göre ise bu tehdit tümüyle kıyamet günü olacak şeylerle ilgilidir. Açık olan onun dünya ile ilgili olduğudur.

عَلٰى مَكَانَتِهِمْ/Alâ mekânetehim: "المكانة/el-Mekânetü" kelimesi "mekân" demektir. Buna göre mana şöyledir: "Şayet biz dileseydik bulundukları yere çakılıp kalacak şekilde onların şekillerini tam manasıyla değiştirirdik."

فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِياً وَلَا يَرْجِعُونَ/Bu durumda ne ileriye gidebilirler ne de geriye dönebilirlerdi!: Yani bulundukları yerde şekilleri (hilkat) değiştirildiği zaman ne ileri gidebilirler ne de geri dönebilirler!

وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ/Kime uzun ömür verirsek Biz onun gelişmesini tersine çeviririz: Yani hilkatini güçlülükten zayıflığa, anlayışlılıktan anlayışsızlığa vb. çeviririz. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Sonra gücün peşinden zayıflığı ve ihtiyarlığı yarattı."***[221] Burada bunun zikredilmesiyle Allah'ın kâfirlerin şeklini değiştirmesine kâdir olduğuna delil getirilmek istenmiştir. Aynı şekilde Allah, ihtiyarladığı zaman insanın tersyüz edilmesini takdir eder.

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ/Biz ona şiir öğretmedik. Zaten bu ona yakışmazdı da: Her iki zamir de Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gider. Bu, kâfirlerin "O bir şairdir" demelerine bir cevaptır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ne şiir yazar ne de düzenli okurdu. Bir şiirin bir beytini söylediği zaman veznini kırardı. Şayet, "Onun şöyle dediği rivayet edilmiştir: ***'Yalan yok ben peygamberim, oğluyum Abdülmuttalib'in.' 'Sen sadece kanayan bir parmaksın, Allah uğrunda buna maruz kalmaktasın.'*** Dolayısıyla bu sözler şiir veznindedir" denilecek olursa, buna şöyle cevap veririm: Bu bir şiir değildir ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onunla şiir söylemeyi kastetmemiştir. Söz kasıtlı olmaksızın zorunlu olarak vezinli gelmiştir. O, düzyazı gibi bir şeydir. Bunun bir benzeri Kur'ân'da geçen vezinli sözler

---

221 Rûm 30/54.

hakkında da söylenir. ***"Zaten bu ona yakışmazdı"*** sözü, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i ondaki bâtıllıklardan, ifrat ve tefritten dolayı şiirden tenzih etmeyi gerektirir. Hatta şöyle denilir: "Şiirin en iyisi en yalanıdır." Hâlbuki her şiir böyle değildir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Kimi şiirde elbette hikmet vardır"***[222] buyurmuştur. İnsanların birçoğu şiiri ya yermiş ya da övmüştür. Bu hususta insaflı olan söz İmam Şâfiî'nin şu sözüdür: "Şiir bir sözdür. Sözün de iyisi vardır, kötüsü/çirkini vardır."

اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ/Gerçek şu ki o, bir öğüt ve apaçık bir Kur'ân'dır: ***"هُوَ/Hüve"*** zamiri Kur'ân'a gider. Yani o, Allah'ın bir öğüdü yahut insanlara bir hatırlatma ya da onlar için bir şereftir.

لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَياً وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ/Gerçek şu ki Kur'ân, diri olanları uyarmak ve kâfirler cezaya müstehak olsunlar diye...: Yani Kur'ân, kalp ve basiret bakımından diri olan kimseleri uyarmak ve kâfirlere azap gereksin diye gönderilmiş bir öğüt ve apaçık bir kitaptır.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ اَيْدٖينَٓا اَنْعَاماً فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ
﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فٖيهَا
مَنَافِعُ وَمَشَارِبُۜ اَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لَعَلَّهُمْ
يُنْصَرُونَۜ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطٖيعُونَ نَصْرَهُمْۙ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ
﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْۢ اِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾

71. Görmüyorlar mı ki, Biz kudretimizin eseri olmak üzere onlar için birçok hayvan yarattık da onlar bu hayvanlara sahip oldular. 72. Bu hayvanları onlara boyun erdirdik. Onların kimisini binek olarak kullanırlar, kimisini de yerler. 73. Bu hayvanlarda onlar için nice faydalar ve içilecek sütler vardır. Hâlâ şükretmezler mi? 74. Onlar (müşrikler), belki kendilerine yardım ederler diye Allah'tan başka ilâhlar edindiler. 75. Hâlbuki ilâhların onlara yardım etmeye güçleri yetmez. Aksine

222 *Sünenü İbn Mâce*, no: 3755.

kendileri bunlar için yardıma hazır askerlerdir. 76. (Resûlüm!) Onların sözleri sakın seni üzmesin. Kuşkusuz Biz, onların gizlemekte olduklarını da açığa vurduklarını da biliyoruz.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ اَيْدٖينَٓا اَنْعَاماً/***Görmüyorlar mı ki, Biz kudretimizin eseri olmak üzere onlar için birçok hayvan yarattık:*** Âyetin maksadı nimetleri saymak ve Allah'ın kudretine delil getirmektir. Burada "أيدي/***eydî***" kelimesi ehl-i te'vile (tefsircilere) göre güçten ibarettir. Gelenekçilere göre ise sadece Allah'ın bileceği imanı gerekli müteşabihattandır.

فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ/***Onların kimisini binek olarak kullanırlar***: "الركوب/er-Rakûbü" kelimesi "rı"nın fethasıyla "binilen binit" anlamına gelir.

وَلَهُمْ فٖيهَا مَنَافِعُ/***Bu hayvanlarda onlar için nice faydalar ve içilecek sütler vardır:*** Faydadan kasıt etlerinden faydalanılması, onların binit olarak kullanılması ve deri, yün ve benzeri şeylerinden istifade edilmesidir.

وَمَشَارِبُ/***Ve meşâribü:*** Hayvanların sütleri kastedilmiştir.

لَا يَسْتَطٖيعُونَ نَصْرَهُمْ/***Hâlbuki ilâhların onlara yardım etmeye güçleri yetmez:*** "لَا يَسْتَطٖيعُونَ/***Güçleri yetmez***" fiilindeki zamir putlara gider. "نَصْرَهُمْ/***Onlara yardım***" lafzındaki de müşriklere gider. Bunun aksi de muhtemeldir. Ancak müşriklerin belki kendilerine yardım ederler diye putları ilâh edindiklerinin söylenmesi sebebiyle ilki daha tercihe şayandır. Putların onlara yardım edemedikleri haber verilmiş ve ümitleri boşa çıkmıştır.

وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ/***Aksine kendileri bunlar için yardıma hazır askerlerdir:*** İlk zamir müşriklere, ikincisi putlara gider. Yani müşrikler putlara hizmet eder, onlar için bağnazlık ederler. Nihayet onlar için birer asker olurlar. Bir görüşe göre, mana bunun tersidir. Yani putlar, ahirette müşriklerin cezalandırılması için hazır bekleyen askerlerdir. Ancak ilk görüş, müşriklerin hâlinin iğrençliğini ifade etmesi bakımından daha tercihe şayandır.

فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ/***(Resûlüm!) Onların sözleri sakın seni üzmesin:*** Bu ifade sonrasıyla da bağlantılı olarak Resûlullah için bir tesellidir.

اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ﴿٧٧﴾
وَضَرَبَ لَنَا مَثَلاً وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾
قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي اَنْشَاَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾ اَلَّذِي
جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَاراً فَاِذَا اَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾

77. İnsan, Bizim kendisini nutfeden yarattığımızı görmedi mi ki, (birdenbire karşımıza çıkıp) apaçık bir hasım kesildi? 78. Kendi yaratılışını unutarak Bize karşı misal getirmeye kalkıştı ve "Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?" dedi. 79. De ki: "Onları ilk kez yaratmış olan diriltecektir. Çünkü O, her türlü yaratmayı en iyi bilendir." 80. Ayrıca O, yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkarandır. İşte siz ateşi ondan yakıyorsunuz.

اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ/***İnsan görmez mi ki, Biz onu meniden yarattık:*** Bu âyet ve sûrenin sonuna kadar sonrası kıyamet günü haşre delil ve bunu inkâr edene cevaptır. Nutfeden kasıt da insanın kendisinden yaratıldığı embriyodur. Şüphe yok ki insanı embriyodan yaratmaya kadir olan Allah, ba's anında bir kez daha yaratmaya kadirdir. Âyetin iniş sebebi şöyledir: Bir gün Âs b. Vâil, Resûlullah'a çürümüş bir kemik getirir ve "Ey Muhammed! Bunu kim diriltecek?" der. Bir görüşe göre çürümüş kemiği getiren Ümeyye b. Halef; başka bir görüşe göre Übey b. Halef'tir. Resûlullah Ona şöyle cevap verir: ***"Allah ona hayat verecektir. Seni de öldürecek sonra seni diriltecek ve cehenneme sokacaktır."***[223]

فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ/***Apaçık bir hasım kesildi?!:*** Yani husumet edip konuşan kimse içinden geçirdiklerini diliyle açıklar.

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلاً/***Bize misal getirmeye kalkıştı:*** Bu ifade, "Bu kemiğe kim hayat verecek?" diyen kâfirlere işaret etmektedir.

وَنَسِيَ خَلْقَهُ/***Kendi yaratılışını unutarak:*** Yani tekrar diriltilmesine ilk yaratılmasını delil kılmayı unuttu. Unutmak burada muhtemelen "atlamak ve terk etmek" anlamına gelir.

223 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 533.

وَهِيَ رَمِيمٌ/**Şu çürümüş:** "Eskimiş ve parçalanmış olarak" demektir.

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي اَنْشَاَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ/**De ki: Onları ilk kez yaratmış olan diriltecektir:** Bu, ilk yaratılışın tekrar dirilmeye delil kılınmasıdır.

وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ/**Çünkü O, her türlü yaratmayı en iyi bilendir:** Yani Allah, her şeyi nasıl yaratacağını hakkıyla bilendir. Dolayısıyla toprak olduktan sonra cesetlere tekrar can vermek O'na zor gelmez. Yaratma burada muhtemelen masdar yahut "yaratılmış" manasına gelir.

اَلَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَاراً/**Ayrıca O, yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkarandır:** Bu tekrar dirilmenin imkânına dair diğer bir delildir. Bundan dolayı kâfirlerden ve tabiatçılardan ba'si inkâr edenler şöyle derler: "Ölünün tabiatı hayatın tabiatına zıtlık arz eder. Bu durumda nasıl çürümüş kemik canlanır?" Bunun üzerine Allah, -suyun tabiatının ateşin tabiatıyla aykırılık arz etmesine rağmen- su dolu yeşil ağaçtan ateş yakmayı onlara delil olarak sunmuştur. Allah ağaç ile Arapların ateş yaktıkları ağacı kastetmiştir ki o, merh ve afâr ağaçlarıdır. Bu ağaçların her birinden su damlayan yeşil bir dal kesilir ve merh ağacının dalı afâr ağacının dalına sürtülür, böylece ikisi arasından ateş tutuşur. İbn Abbâs'a göre, iğde ağacı dışında her ağaçta ateş vardır ancak ateş merh ve afâr ağaçlarında daha çoktur.[224]

اَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلٰى
وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾ اِنَّمَٓا اَمْرُهُٓ اِذَٓا اَرَادَ شَيْـٔاً اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ
﴿٨٢﴾ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

81. Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir? Evet! Elbette kadirdir. O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır. 82. Bir şey yaratmak istediği zaman O'nun yaptığı "Ol" demekten ibarettir. (O da) hemen oluverir. 83. Her şeyin mülkiyeti kendine ait olan Allah'ın şanı ne kadar yücedir! Siz de (sonunda) O'na döndürüleceksiniz.

224 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 33.

أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ/Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir?: Bu, tekrar dirilmenin imkânına dair başka bir delildir. Zira yüceliklerine ve cüsselerinin büyüklüğüne rağmen gökleri ve yeri yaratmaya kâdir olan Allah, toprak olduktan sonra Âdemoğlunun cesetlerini de yaratmaya kadirdir. "مِثْلَهُمْ/**Mislehüm"** kelimesindeki zamir insanlara gider.

وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ/O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır: Her iki isimde de ba'se delil söz konusudur. Aynı şekilde "اِنَّمَٓا اَمْرُهُٓ اِذَٓا اَرَادَ شَيْـٔاً اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ/**Bir şey yaratmak istediği zaman O'nun yaptığı "Ol" demekten ibarettir. (O da) hemen oluverir"** kavlinde ba'se delil vardır. Çünkü bu, Allah'ın eşyanın tümüne kudretinin yettiğine işaret eden bir ibaredir. Ve şüphe yok ki, her şeyi hakkıyla bilen ve muktedir olan Yaratıcıya cesetlere tekrar can vermek zor gelmez.

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ/Her şeyin mülkiyeti kendine ait olan Allah'ın şanı ne kadar yücedir!: Bunda da ba'se yönelik delil ve tekrar diriltmekten acizlik kabilinden kâfirlerin Allah'a nisbet ettikleri noksanlıklardan O'nu tenzih etme söz konusudur. Çünkü kâfirler hakkıyla Allah'ın kadrini ve kıymetini bilememişlerdir. Ba'si inkâr eden her bir kimse, bizim her türlü noksanlıktan tenzih edip yüceltiğimiz Allah'ın kudreti hakkındaki bilgisizliği sebebiyle onu inkâr etmiş olur.

سُورَةُ الصَّافَّاتِ

37. SÂFFÂT SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

وَالصَّٓافَّاتِ صَفّاًۙ ﴿١﴾ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْراًۙ ﴿٢﴾ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْراًۙ ﴿٣﴾ اِنَّ اِلٰهَكُمْ
لَوَاحِدٌۜ ﴿٤﴾ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِۜ ﴿٥﴾ اِنَّا
زَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِز۪ينَةٍۨ الْكَوَاكِبِۙ ﴿٦﴾ وَحِفْظاً مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍۚ ﴿٧﴾

1-4. Saflar hâlinde dizilenlere, toplayıp harekete geçirenlere ve zikir/Kur'ân okuyanlara yemin ederim ki, ilâhınız birdir. 5. O, hem göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. O aynı zamanda doğuların da Rabbidir. 6-7. Biz yakın göğü, bir süsle; yıldızlarla süsledik ve (onu) yoldan çıkan/şerîr her şeytandan koruduk.

وَالصَّٓافَّاتِ صَفّاً/***Ve's-sâffâti saffen:*** Cümlenin takdiri "Saf saf dizilmiş cemaatlere yemin olsun ki" şeklindedir. Ancak âyet (cemaatlerin kimliği) hakkında ihtilaf söz konusudur. Bir görüşe göre bunlar, Allah'a kulluk etmek üzere göklerde saf tutan meleklerdir. Başka bir görüşe göre, Âdemoğlundan namazlarda ve cihatta saf tutan kimselerdir. Ancak meleklerden hikâye edilen ***"Gerçek şu ki o saf saf dizilenler biziz"***[225] sözüne göre ilk görüş daha tercihe şayandır.

---

225 Sâffât 37/165.

فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا/***Toplayıp harekete geçirenlere:*** Bunlar, bulut vb. şeyleri sürükleyen meleklerdir. Bir görüşe göre, Âdemoğlundan öğüt almaya sevk edenlerdir. Başka bir görüşe göre ise günahlardan uzaklaşmayı içeren Kur'ân âyetleridir.

فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا/***Zikir/Kur'ân okuyanlara:*** Bunlar da yine Kur'ân ve zikir okuyan meleklerdir. Bir görüşe göre bunlar, Âdemoğlundan Kur'ân ve zikir okuyan kimselerdir. Bütün bunlar Allah'ın, bir olduğuna delalet etmek üzere yemin ettiği nesnelerdir.

وَرَبُّ الْمَشَارِقِ/***O aynı zamanda doğuların da Rabbidir:*** Bununla güneşin doğduğu günler kastedilmiştir. Bunlar üç yüz altmış doğuş ve batıştır. Güneş senenin her günü doğudan doğar, batıdan batar. Batışı zikredilmeksizin güneşin doğmasının zikriyle yetinilmiştir. Çünkü bu, o demektir ve güneşin doğuşunun söylenilmesinden anlaşılmaktadır.

بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ/***Bir süsle:*** Bu ibare, süsü (ez-zîne), yıldızlara muzaf kılınarak okunmuştur.[226] "ez-Zîne (süs)" kendisi süslenen şeyin masdarı ve ismi olur. Şayet masdar ise fâile muzaf olur. Takdiri, isim olarak "yıldızların süsü" demektir. Yahut "Yıldızları süsledik" takdiriyle mef'ûle muzaf olur. Şayet isim olursa tamlama süsün beyanı olur. Bu ibare, "زِينَة/***zînetin"*** kelimesinin tenvini, bedel olarak "الْكَوَاكِب/***el-kevâkibi"*** kelimesinin kesresi ve "زِينَة/***zînetin"***in mef'ûlü yahut "زِينَة/***zînetin"***in yerine bedel olarak "الْكَوَاكِب/***el-kevâkibi"*** kelimesinin nasbıyla da okunmuştur.

وَحِفْظًا/***Ve hıfzan:*** Masdariyet üzere mansubdur. Takdiri "Biz onu tam manasıyla koruduk" şeklindedir. Ya da mef'ûlün li-eclihtir. "Vav" harfi ise zaittir yahut manaya hamledilmiştir. Çünkü mana "Muhakkak biz, yıldızları göğün süsü ve koruyucusu olarak yarattık" şeklindedir.

---

226 "بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ" Ebû Bekir "بِزِينَةٍ" kelimesini tenvinli; " الْكَوَاكِب" kelimesini de mansub okumuştur. "الزينة" kelimesinin mastar olması muhtemeldir. Hafs ve Hamza ise "زينة"in tenvini ve "الْكَوَاكِب"in kesresiyle okumuşlardır. Bu durumda "süs" ile "kendisiyle süslenilen şey" kastedilmiş olur. Tamlamanın bozulması halinde "الْكَوَاكِب" atf-ı beyan yahut bedel olur. Hasan ve A'meş bu görüşe muvafakat etmiştir. Geri kalanlar ise geneli özele izafe etmek suretiyle "زينة" kelimesini "الْكَوَاكِب"e muzaf kılarak tenvinsiz okumuşlardır. Bu durumda o, "ipek elbise" sözünde olduğu gibi beyan içindir. Bk. Dimyâtî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer*, II, 408.

مَارِدٍ/***Mâridin:*** "Şerîr/çok zararlı" demektir.

لَا يَسَّمَّعُونَ اِلَى الْمَلَاِ الْاَعْلٰى وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ ﴿٨﴾ دُحُوراً وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ﴿٩﴾ اِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿١٠﴾

8-9. Onlar (şeytanlar) artık mele-i a'lâ'ya (meleklere) kulak veremezler. (Bu yüzden) kovularak her taraftan taşlanırlar. Ve onlar için sürekli bir azap vardır. 10. Ancak (meleklerin konuşmalarından) bir söz kapan olursa o müstesnadır. Onu da delip geçen parlak bir alev topu takip eder.

لَا يَسَّمَّعُونَ اِلَى الْمَلَاِ الْاَعْلٰى/***Onlar (şeytanlar) artık mele-i a'lâ'ya (melekle-re) kulak veremezler:*** "Vav" zamiri şeytanlara gider. Mele-i a'lâ da semada meskûn meleklerdir. Âyetin manası şöyledir: "Şeytanların meleklerin sözlerini işitmelerine mani olunur." "لَا يَسَّمَّعُونَ/***Lâ yessemmeûne***" fiili, "يتفعّلون/yetefe'alûne" vezninde "sin" ve "mim" harflerinin şeddesiyle de okunmuştur.[227] Kulak vermek işitmeyi talep etmektir. İlk okuyuşa göre kulak vermek, ikinci okuyuşa göre onu talep etmek nefyedilmiştir. ***"Şüphesiz onlar vahyi işitmekten uzak tutulmuşlardır"***[228] sözüne istinaden ilki daha tercihe layıktır. Fakat işin açıkçası onlar dinlemeye çalışmışlardır ancak Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bi'setinden beri dinlediklerinden hiçbir şey anlamamışlardır. Çünkü onlar yıldızları suçlamaktadırlar.

وَيُقْذَفُونَ/***Ve yükzefûne:*** Yani onlar yıldızlarla taşlanırlar. Bu durumda insanlar yıldızları dağılmış olarak görürler. Nakkâş ve Mekkî şöyle demişlerdir: "Şeytanları taşlayan yıldızlar gökteki hareket eden yıldızlar değildir. Çünkü bunların hareketi görülmez. Bu taşlayıcıların hareketi ise bize yakınlıkları sebebiyle görünür." İbn Atiyye bu görüşü dikkate alır.

دُحُوراً/***Dühûran:*** "Kovarak, uzaklaştırarak ve küçümsenerek" demektir. Çünkü kovmak, "şiddetle uzaklaştırmak" demektir. Kelimenin

---

227 "لَا يَسَّمَّعُونَ" Bu lafız, Hamza, Kisâî, Halef ve Hafs tarafından "sin" ve "mim" harflerinin şeddesiyle, geri kalanlar tarafından ise her iki harfin tahfifi (şeddesiz hâli) ile okunmuştur. Bk. *en-Neşr*, II, 396.

228 Şuarâ 26/212.

i‘râbı mef’ûlün li-eclihtir yahut aynı manada “وَيُقْذَفُونَ/*ve yükzefûne*” fiilinin masdarıdır yahut hâl konumunda bir masdardır. Takdiri şöyledir: “Kovularak/kovuldukları hâlde.”

عَذَابٌ وَاصِبٌ/*Azâbün vâsıbün:* Yani onlar için daimi bir azap vardır. Çünkü onlar dünyada yıldızlarla taşlanırlar. Sonra da cehenneme atılırlar.

اِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ/*Ancak (meleklerin konuşmalarından) bir söz kapan olursa o müstesnadır:* “مَنْ/***Men***” ref mahallindedir ve “لَا يَسَّمَّعُونَ/ ***lâ yessemmeûne***” kavlindeki zamirden bedeldir. Âyet şu manaya gelir: “Şeytanlar, -bir söz kapan şeytan müstesna- göklerin haberlerini duyamazlar.”

شِهَابٌ ثَاقِبٌ/*Şihâbün sâkıbün:* “Işığı şiddetli bir alev topu” demektir.

فَاسْتَفْتِهِمْ اَهُمْ اَشَدُّ خَلْقاً اَمْ مَنْ خَلَقْنَاۜ اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ
﴿١١﴾ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَۖ ﴿١٢﴾ وَاِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَۖ
﴿١٣﴾ وَاِذَا رَاَوْا اٰيَةً يَسْتَسْخِرُونَۖ ﴿١٤﴾ وَقَالُوا اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ
مُبِينٌۚ ﴿١٥﴾ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَاباً وَعِظَاماً ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَۙ ﴿١٦﴾
اَوَاٰبَٓاؤُ۬نَا الْاَوَّلُونَۜ ﴿١٧﴾ قُلْ نَعَمْ وَاَنْتُمْ دَاخِرُونَۚ ﴿١٨﴾

11. Şimdi onlara sor bakalım: “Yaratma bakımından onlar mı daha zordur, yoksa Bizim yarattığımız (diğer varlıklar) mı?” Şüphesiz Biz, kendilerini yapışkan bir çamurdan yarattık. 12. Şu işe bak! Sen (onların sapkınlığına) şaşırıyorsun. Onlar ise seninle alay ediyorlar. 13. Onlar, kendilerine öğüt verildiği vakit öğüt almazlar. 14-16. Bir mucize görseler alay ederler ve “Bu ancak açık bir büyüdür” derler. 16-17. (Dahası) “Gerçekten biz öldüğümüz, toprak ve kemik olduğumuz zaman mı, diriltileceğiz? İlk atalarımızda mı (diriltilecek)?” derler. 18. De ki: “Evet, hem de hor ve hakir olarak (diriltileceksiniz).”

فَاسْتَفْتِهِمْ اَهُمْ اَشَدُّ خَلْقاً اَمْ مَنْ خَلَقْنَا/Şimdi onlara sor bakalım: Yaratma bakımından onlar mı daha zordur, yoksa Bizim yarattığımız (diğer varlıklar) mı?: "هُمْ/***Hüm***" zamiri Kureyş kâfirlerine gider. İstiftâ/fetva istemek bir çeşit soru sormaktır. Sanki o, sözü muteber olan bir kimsenin hüccet kılınmak üzere sorduğu bir soru gibidir. Çünkü onların soruya verdikleri cevap, aleyhlerine delil olabilecek şeylerdendir.

اَمْ مَنْ خَلَقْنَا/*Yoksa Bizim yarattıklarımız mı?:* Bu söz ile daha önce geçen melekler, gökler, yeryüzü, güneş sistemi ve yıldızlar kastedilmiştir. Bir görüşe göre ise geçmiş milletler kastedilmiştir. Ancak "اَمْ مَنْ عَدَدْنَا/***Yoksa Bizim saydıklarımız mı?***"[229] şeklindeki İbn Mes'ûd kıraatine göre, ilk görüş daha tercihe şayandır. Âyetin maksadı, ahiret günü yeniden dirilmeyi inkâr etmeleri konusunda aleyhlerine delil getirmektir. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Bu yaratılmışlar, yaratılma bakımından sizden daha zordur, onları bu şekilde yaratmaya muktedir olduğumuz gibi, sizi de öldükten sonra tekrar diriltmeye muktediriz."

اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ/*Şüphesiz Biz, kendilerini yapışkan bir çamurdan yarattık:* "لَازِبٍ/***Lâzib***" kelimesi "lazım" anlamına gelir. Yani "bitişken ve yapışkan" demektir. Allah toprağı bu şekilde nitelemekle, Âdemoğlunun yaratılışının zayıflığını kastetmiştir.

بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ/*Şu işe bak! Sen (onların sapkınlığına) şaşırıyorsun. Onlar ise seninle alay ediyorlar:* Yani ey Muhammed! Sen onların sapkınlıklarına ve haktan yüz çevirmelerine yahut bu söz konusu büyük yaratıkları yaratmada Allah'ın kudretine şaşırıp kaldın. Bu lafız "te"nin dammesi ile "عَجِبْتُ/***acibtü***" şeklinde de okunmuştur.[230] Ancak bu, "Allah'ın şaşırıp kalması imkânsızdır" diyenler tarafından müşkil bulunmuştur. Bundan dolayı onlar bunu, "Allah'ın insanların kendisinden dolayı hayrete düşecekleri bir hâl üzere yaratması" manasında te'vil etmişlerdir. Bir görüşe göre, bu cümlenin takdiri şöyledir: "Ey Muhammed! De ki: Şaşırdım kaldım!" Allah'ın taaccub etmesi Kur'ân'da geçer. Hadiste de şöyle geçer: Resûlullah şöyle buyurmuştur:

---

229 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 536.

230 "بَلْ عَجِبْتَ" Bu kelimeyi Hamza, Kisâî ve Halef "te" harfinin dammesiyle "بَلْ عَجِبْتُ" şeklinde, diğerleri de fethasıyla "بَلْ عَجِبْتَ" şeklinde okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 396.

"يعجب ربك من شابّ ليس له صبوة/***Allah çocukça davranışları olmayan genci sever (hayran olur).***"[231] Bu bir sıfat fiildir. Ancak ulema bunu Allah için imkânsız görmüştür. Çünkü onlar taaccubun sebebinin, gizli bir büyütme/büyük görme olduğunu söylemişlerdir. Doğru olan, onun, gizli bir sebep olmasını gerektirmediğidir. Aksine o, salt büyütme/ululama ve büyük görmedir. Buna göre taaccub, Allah için imkânsız değildir.

وَيَسْخَرُونَ/***Ve yesharûne:*** Bu cümlenin takdiri de şöyledir: "Onlar ise seninle yahut ba'ʻs/yeniden dirilme ile alay ediyorlar."

وَاِذَا رَاَوْا اٰيَةً يَسْتَسْخِرُونَ/***Bir mucize gördükleri zaman:*** "اٰيَةً/***Âyet***" burada, "ayın yarılması ve benzeri şeyler gibi alamet" demektir. Rivayete göre bu âyet, bazı mucizeler göstermesine rağmen Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e iman etmeyen ismi Rükâne b. Abdiyezîd olan bir müşrik hakkında inmiştir. "يَسْتَسْخِرُونَ/***Yesteshırûne***" kelimesi "يَسْخَرُونَ/ alay ederler" anlamına gelir. Yani bu iki fiil aynı anlama gelir. Bir görüşe göre, "alay etmek için birbirlerini çağırırlar" demektir. Başka bir görüşe göre de "alayda mübalağa ederler" demektir.

ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا/***Gerçekten biz, öldüğümüz, toprak ve kemik olduğumuz zaman mı?:*** Âyet, "müşriklerin ba'si/tekrar dirilmeyi ihtimal dışı gördükleri" anlamına gelmektedir. Bu hususta Ra'd sûresinde (5. âyet) her iki soru üzerinde gerekli açıklama yapılmıştı.

اَوَاٰبَاؤُ۬نَا الْاَوَّلُونَ/***Eve âbâunâ'l-evvelûne:*** Bu ibarede "vav" harfinin fethasıyla "atıf vavı" üzerine inkâr/ret hemzesi dâhil edilmiştir. Vav harfi "أَوْ/ev" şeklinde atıf olarak sakin de okunmuştur.[232]

قُلْ نَعَمْ وَاَنْتُمْ دَاخِرُونَ/***De ki: Evet, hem de hor ve hakir olarak (diriltileceksiniz):*** Yani de ki: "Tekrar diriltileceksiniz." "الدّاخِر/ed-Dâhıru" kelimesi "alçak ve hakir" anlamına gelir.

---

231 Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb*, I, 336, no: 576.

232 İbnu'l-Cezerî şöyle demiştir: "Bu lafzı burada, Kâlûn, İbn Âmir ve Ebû Ca'fer 'اَوْاٰبَاؤُنَا' şeklinde okumuşlardır. Vâkıa sûresinde ise 'vav' harfini sakin okumuşlardır. Geri kalanlar da 'vav'ın fethasıyla okumuşlardır." Bk. *Tahbîrü't-Teysîr*, s. 528.

فَاِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَاِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا هٰذَا
يَوْمُ الدّٖينِ ﴿٢٠﴾ هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذٖي كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾
اُحْشُرُوا الَّذٖينَ ظَلَمُوا وَاَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
فَاهْدُوهُمْ اِلٰى صِرَاطِ الْجَحٖيمِ ﴿٢٣﴾ وَقِفُوهُمْ اِنَّهُمْ مَسْؤُ۫لُونَ ﴿٢٤﴾
مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴿٢٦﴾

19. O (diriltme) tek bir korkunç çığlıktan ibaret olacaktır. Bir de bakmışsın onlar gözleri açılıp etrafa bakıyorlar. 20. (İşin farkına varan kâfirler) şöyle diyecekler: "Eyvah bize! Bu, (tehdit edilip korkutulduğumuz) ceza günüdür." 21. (Onlara) "İşte bu, yalanlamış olduğunuz hüküm günüdür" (denilir). 22-24. (Allah, görevlilere şöyle emreder:) "Zalimleri, onların (müşrik) eşlerini/yol arkadaşlarını ve Allah'tan başka kulluk ettikleri varlıkları toplayın ve onlara cehennemin yolunu gösterin. Onları tutuklayın. Çünkü onlar sorguya çekilecekler! 25. (Orada onlara) "Size ne oldu da birbirinize yardım etmiyorsunuz?" (denilir). 26. Evet, onlar o gün teslim olacak/zilletle boyun eğeceklerdir.

زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ/***Tek bir çığlık:*** Bu, kabirlerden kalkış için sûrda meydana gelen ses/çığlıktır.

فَاِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ/***Bir de bakmışsın onlar gözleri açılıp etrafa bakıyorlar:*** Bakışın gözler ile olması muhtemeldir. Yahut beklemek suretiyle olması muhtemeldir. Yani onlar, kendilerine ne yapılacağını beklerler.

هٰذَا يَوْمُ الدّٖينِ/***Bu, ceza günüdür:*** Bunun, önceki gibi müşriklerin sözü olması yahut gelecek sözde (***"İşte bu, yalanlamış olduğunuz hüküm günüdür"*** sözünde) olduğu gibi onlara söylenen bir söz olması muhtemeldir.

اُحْشُرُوا/***Haşredin:*** Bu âyet, Allah Teâlâ'nın (görevli) meleklere yönelik bir hitabıdır. Ya da onların birbirine yönelik hitabıdır.

وَاَزْوَاجَهُمْ/***Ve ezvâcehüm:*** Yani onların müşrik kadınlarını (toplayın). Bir görüşe göre, "onların putlarını, cinlerden ve insanlardan olan dostlarını (toplayın)" demektir.

وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَۙ/***Vemâ kânû ya'büdûne:*** Yani putları ve bunlara rıza gösteren insanları (toplayın).

فَاهْدُوهُمْ اِلٰى صِرَاطِ الْجَح۪يمِ/***Fahdûhüm ilâ sırâti'l-cehîm:*** Yani girmeleri için onlara cehennemin yolunu gösterin.

اِنَّهُمْ مَسْؤُ۫لُونَ/***İnnehüm mes'ûlûne:*** Yani onlar, azarlanma kabilinden amellerinden sorguya çekileceklerdir. Bir görüşe göre, onlar "Allah'tan başka ilâh yoktur" sözünden sorguya çekilecektir. Ancak -daha genel olması hasebiyle- ilk görüş daha tercihe şayandır ve muhtemelen -alay etme kabilinden- birbirine yardım edememeleri durumu onlara sorulacaktır. Bu durumda "مَسْؤُ۫لُونَ/***mes'ûlûne***" kelimesi mâba'dinin (sonrasında gelen sözün) âmili olur. Cümlenin takdiri şöyledir: Onlara, "Size ne oldu da birbirinize yardım etmiyorsunuz? Hâlbuki dünyada 'Biz birbirine yardım eden bir topluluğuz' diyordunuz" denilir.

مُسْتَسْلِمُونَ/***Müsteslimûne:*** Yani tam aksine onlar bugün boyun eğdirilmiş ve galebe çalmaktan aciz bırakılmıştır.

وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُٓوا اِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا
عَنِ الْيَم۪ينِ ﴿٢٨﴾ قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِن۪ينَۚ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا
عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍۚ بَلْ كُنْتُمْ قَوْماً طَاغ۪ينَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَٓا
اِنَّا لَذَٓائِقُونَ ﴿٣١﴾ فَاَغْوَيْنَاكُمْ اِنَّا كُنَّا غَاو۪ينَ ﴿٣٢﴾ فَاِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي
الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٣﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِم۪ينَ ﴿٣٤﴾

27. (O andan itibaren) birbirine yönelir, birbirlerini sorumlu tutmaya çalışırlar. 28. (Uyanlar, uyulanlara) "Siz bize sağdan gelirdiniz (sûreti haktan görünürdünüz)" derler. 29-30. (Uyulanlar da) "Ne münasebet! Siz zaten inanan kimseler değildiniz, dahası bizim sizi zorlayacak

bir gücümüz de yoktu. Ne münasebet! Siz zaten azgın bir toplum idiniz" derler. 31. "Sonuç olarak, Rabbimizin hükmü bize/hepimize hak oldu. Ve şüphesiz biz (hak ettiğimiz cezayı) mutlaka tadacağız. 32. Biz sizi azdırdık. Çünkü muhakkak kendimiz de azmıştık." 33. Şüphesiz o gün onlar azapta ortaktırlar. 34. İşte Biz, suçlulara böyle yaparız.

قَالُوا اِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ/*(Uyanlar, uyulanlara) "Siz bize sağdan gelirdiniz (sûreti haktan görünürdünüz)" derler:* "**قَالُوا/*Kâlû***" fiilindeki zamir (و/vav), cehennemde, aralarındaki elebaşı olanlara hitap eden kâfirlerin zayıflarına ya da cinlere hitap eden insanlara gider. Burada "sağ" kelimesinin muhtemel üç manası vardır:

Birincisi: Bununla hayır ve sevap yolu kastedilmiştir ve bu, "yemîn/sağ" lafzıyla ifade edilmiştir. Nitekim şer de "sol" lafzıyla ifade edilmektedir. Buna göre mana şöyledir: "Uyanlar uydukları kimselere 'Şüphesiz siz, bize hayır yolundan yaklaşıyor ve bizi hayır yolundan alıkoyuyordunuz' derler."

İkincisi: Bununla "güç" kastedilmiştir. Buna göre mana şöyle olur: "Siz bize, gücünüz ve hâkimiyetiniz ile geliyor, bize inkârı emrediyor ve iman etmemize mani oluyordunuz."

Üçüncüsü: Bununla kendisiyle and içilen "yemin" kastedilmiştir. Yani "Siz bize hak üzere olduğunuza dair yemin ederek geliyordunuz, bunun üzerine biz sizi doğruluyor ve size tâbi oluyorduk."

قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ/*(Uyulanlar da) "Ne münasebet! Siz zaten inanan kimseler değildiniz" derler:* "**قَالُوا/*Kâlû***" fiilindeki zamir, kâfirlerin büyüklerine/elebaşılarına yahut şeytanlara gider. Buna göre mana şöyledir: "Onlar kendilerine tâbi olanlara, 'İş, sizin dediğiniz gibi değildir, aksine siz kendi isteğinizle inkâr ettiniz' derler."

فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا/*Rabbimizin hükmü bize/hepimize hak oldu:* Yani artık sizin de bizim de cezalandırılmamız vacip olmuştur.

إِنَّا لَذَآئِقُونَ/***Mutlaka tadacağız:*** Bu, önceki sözün mamulüdür. "لَذَآئِقُونَ/***Le-zâikûne"*** sözünün mamulü ise mahzûftur. Takdiri şöyledir: "Azabı tadacağımıza dair söz vacip olmuştur."

فَأَغْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ/***Biz sizi azdırdık. Çünkü muhakkak kendimiz de azmıştık:*** Yani biz sizi azgınlığa davet ettik, doğrudur. Çünkü biz de azgınlık üzereydik.

فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ/***Şüphesiz o gün onlar azapta ortaktırlar:*** Yani tâbi olunanlar da tâbi olanlar da birlikte cehennem azabında müşterektirler.

إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُوا آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾ إِنَّكُمْ لَذَآئِقُوا الْعَذَابِ الْأَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾

35. Çünkü onlar, kendilerine "Allah'tan başka ilâh yoktur" denildiği zaman kibirlenerek karşı çıkarlardı. 36. Ve "Biz, mecnun bir şair için mi ilâhlarımızı terk edeceğiz?" derlerdi. 37. Bilakis o, gerçeği getirdi ve (önceki) peygamberleri de doğruladı. 38. Kuşkusuz siz elem verici azabı tadacaksınız. 39. Bununla birlikte siz (başka değil) ancak yapmış olduğunuz suçlardan dolayı cezalandırılacaksınız. 40. Ancak Allah'ın hâlis kulları müstesnadır.

وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُوا آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ/***Ve "Biz mecnun bir şair için mi ilâhlarımızı terk edeceğiz?" derlerdi:*** "وَيَقُولُونَ/***Ve yekûlûne"*** fiilindeki zamir (و/vav) Kureyş kâfirlerine gider. Onlar ***"mecnun bir şair"*** ile Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i kastetmişlerdir. "بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ/***Bilakis o, gerçeği getirmiştir"*** sözüyle de Allah onlara cevap vermiştir.

بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ/***Bel câe bi'l-hakkı:*** Yani o, hak olan tevhidi ve İslâm'ı getirmiştir.

وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ/**Ve (önceki) peygamberleri de doğruladı:** Kendisinden önce gelip geçen peygamberleri doğrulamıştır. Çünkü o, onların getirdiğinin bir benzerini getirmiştir. Mananın, onların doğruluğu olması da muhtemeldir. Çünkü onlar, onun peygamberliğini haber vermişlerdir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamber olarak gönderilince de onların doğruluğu ortaya çıkmıştır.

إِلَّا عِبَادَ اللهِ الْمُخْلَصِينَ/**Ancak Allah'ın hâlis kulları müstesnadır:** Buradaki istisna, "lakin" manasında istisna-i munkatı'dır. "الْمُخْلَصِينَ/***el-Muhlisîne"*** kelimesi her yerde "lam" harfinin fethasıyla da kesrasıyla da okunmuştur[233] ve tefsiri daha önce yapılmıştır.

أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ ﴿٤١﴾ فَوَاكِهُ وَهُمْ مُكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ ﴿٤٥﴾ بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ ﴿٤٦﴾ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ ﴿٤٩﴾

41-44. İşte onlar için bilinen bir rızık, (türlü türlü) meyveler vardır. Onlara, -koltuklara karşılıklı oturmuş oldukları hâlde- Naîm cennetlerinde ikramda bulunulur. 45-46. Onların arasında pınardan (doldurulmuş) berrak, içenlerin lezzet aldığı kadehler dolaştırılır. 47. O içecekte ne baş döndürme vardır ne de onlar onunla sarhoş olurlar. 48. Yanlarında bakışlarını yalnızca kendilerine tahsis etmiş, iri gözlü eşler vardır. 49. Sanki onlar, korunmuş ve örtülmüş yumurta gibidirler.

عَلَىٰ سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ/**(Onlar) koltuklara karşılıklı oturmuş oldukları *hâlde:*** "السّرر/es-Surur" kelimesi "السّرير/koltuk" kelimesinin çoğuludur. Koltuklar onları bazı durumlarda alışık bir neşeyle karşılar. Bazı durumlarda da her biri sarayında tek başına kalır.

---

233 Medineli iki kıraat imamı ile Kûfeli kıraat imamları bu kelimeyi "lam" harfinin fethasıyla, geri kalan imamlar ise kesrasıyla okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 332.

يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ/*Onların arasında pınardan (doldurulmuş) kadehler dolaştırılır:* Diğer âyetlerde[234] geçtiğine göre, onların arasında dolaşanlar, genç hizmetçilerdir. İbn Abbâs'a göre kâse, "içinde içecek bulunan kap" demektir. Bir görüşe göre kâse, "içinde içecek olsun yahut olmasın, kabzasız, ağzı geniş kap" demektir. "المعين/el-Maînü" kelimesi "çok akan" anlamına gelir. Faîl vezninde olup ondaki "mim" harfi asli harftir. Bir görüşe göre de "العين/göz" kelimesinden türemiştir ve "mim" zaittir. Mef'ûlün veznindedir.

لَذَّةٍ/*Lezzetin:* Yani lezzetli. Allah onu, genişlik bakımından masdar ile nitelemiştir.

لَا فِيهَا غَوْلٌ/*O içecekte baş döndürme yoktur:* "الغول/el-Gavlü," eziyet ve zarar konusunda genel bir isimdir. Birini öldürdüğü zaman "غاله يغوله" denilmesi bu kabildendir. Bir görüşe göre "الغول/el-gavlü" kelimesi "karındaki ağrı/acı" demektir. Başka bir görüşe göre, "baş ağrısı" demektir. Burada hamr/içki, dünya içkisiyle karıştırılmasın diye mecrur olarak öne alınmıştır. Çünkü dünya içkisinde sarhoşluk ve baş dönmesine yol açan zarar vardır.

وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ/*Onlar onunla sarhoş da olmazlar:* Yani onlar cennet içkisinden dolayı sarhoş olmazlar. "Sarhoş" anlamına gelen "النزيف/en-nezîf" kelimesi bu fiilden türemiştir. Buradaki "عَنْ/***an***" harfi de sebebiyyedir. Bu, "فعلته عن أمرك/Bunu senin emrin sebebiyle yaptım" demen gibidir. Yani onu içmekten dolayı sarhoş olmazlar.

قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ/*Kâsırâtü't-tarfi:* Bunun manası, "Onlar gözlerini eşlerine bakmaya tahsis ederler, başkalarına bakmazlar" demektir.

عِينٌ/*Înün:* "عيناء/Aynâü" kelimesinin çoğuludur ve "gözleri iri, güzel kadın" demektir.

كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ/*Sanki onlar, korunmuş ve örtülmüş yumurtea gibidirler:* Bir görüşe göre, onlar renk bakımından devekuşu yumurtasına

---

234 Vâkıa 56/17; İnsân 76/19.

benzetilmiştir. Çünkü o, güzel bir sarı ile karışmış bir beyaz yumurtadır. Nitekim İmruü'l-Kays şöyle demiştir:

كَبِكْرِ المقاناة البياضِ بصفرةٍ

"Beyaz ile sarı karışımı devekuşu yumurtasının
Zarı ile sarısı arasındaki el değmemiş tabaka gibi…"

Başka bir görüşe göre, benzetme ancak yumurtanın ince iç kabuğunun rengiyle yapılmıştır. O da ilk kabuğun altındaki korunmuş ve gizlenmiş/örtülmüş kabuktur. Diğer bir görüşe göre de korunmuş olan cevher/öz kastedilmiştir.

فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَٓاءَلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَٓائِلٌ مِنْهُمْ
اِنّ۪ي كَانَ ل۪ي قَر۪ينٌۙ ﴿٥١﴾ يَقُولُ اَئِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّق۪ينَ ﴿٥٢﴾
ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَاباً وَعِظَاماً ءَاِنَّا لَمَد۪ينُونَ ﴿٥٣﴾

50. İşte bu hâlde iken (cennet ehli) birbirine döner, (dünyada başlarından geçenleri) sorarlar. 51-53. İçlerinden biri şöyle der: "Benim, bir arkadaşım vardı. (Bana) 'Sen de mi (tekrar dirilmeyi) doğrulayanlardansın! (Yani) biz ölüp toprak ve çürümüş kemik hâline geldiğimiz zaman (diriltilip) hesaba mı çekileceğiz?' derdi."

فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَٓاءَلُونَ/***İşte bu hâlde iken (cennet ehli) birbirine döner, (dünyada başlarından geçenleri) sorarlar:*** Bu âyet, cennet ehlinin cennette aralarında konuşacaklarını haber vermektedir. Zemahşerî şöyle demiştir: "Bu cümle, 'يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَع۪ينٍۙ/***Onların arasında pınardan (doldurulmuş) kadehler dolaştırılır'*** âyetine matuftur ve 'Onlar hem içerler hem de içme konusunda dünyada başlarından geçenleri konuşurlar' anlamına gelir."

اِنّ۪ي كَانَ ل۪ي قَر۪ينٌ/***Benim bir arkadaşım vardı:*** Bir görüşe göre, bunu söyleyen mü'min, onun beşerden olan arkadaşı ise kâfirdir. Başka bir görüşe göre onun arkadaşı cinlerdendir.

يَقُولُ اَئِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ/***Derdi ki: Sen de mi (tekrar dirilmeyi) doğrulayanlardansın?:*** Âyet, "O, mü'min kişiye söylediği 'dünya ve ahireti tasdik ediyor musun?' sözünü inkâr kabilinden söylüyordu" manasına gelir.

لَمَدِينُونَ/***Le-medînûne:*** Yani onlar amelleri sebebiyle cezalandırılacak ve hesaba çekileceklerdir. Bu kelime "mef'ulün" veznindedir. "Ceza/karşılık ve hesap" manasında "deyn/borç" kelimesinden gelmektedir.

قَالَ هَلْ اَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ فَرَاٰهُ فٖي سَوَٓاءِ الْجَحٖيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ
تَاللّٰهِ اِنْ كِدْتَ لَتُرْدٖينِ ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبّٖي لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرٖينَ ﴿٥٧﴾
اَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتٖينَ ﴿٥٨﴾ اِلَّا مَوْتَتَنَا الْاُو۫لٰى وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبٖينَ ﴿٥٩﴾
اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظٖيمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾

54. (O kişi) "Şimdi siz o kişinin hâline vakıf mısınız?" der. 45. Derken konuşan bakar, (kâfir) arkadaşını cehennemin ortasında görür. 56-7. (Mü'min kişi cehennemin ortasında gördüğü arkadaşına) "Yemin ederim ki sen, az kalsın dünyada beni de kışkırtarak helâk edecektin. Rabbimin nimeti olmasaydı, şimdi ben de (cehenneme) getirilenlerden olurdum" der. 58-59. (Mü'min kişi cennetteki arkadaşlarına şöyle der:) "Biz, dünyadaki ilk ölümümüz hariç, bir daha ölmeyecek ve bir daha azap görmeyecek değil miyiz? 60-61. Şüphesiz bu, elbette büyük başarı/kurtuluştur. Çalışanlar, işte böylesi bir başarı için çalışsınlar."

قَالَ هَلْ اَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ/***"Şimdi siz o kişinin hâline vakıf mısınız?" der:*** Yani bu mü'min cennetteki arkadaşlarına yahut meleklere ya da cennetin hizmetkârlarına şöyle dedi: "Size, oradaki bu azîzi göstermem için cehenneme aşina mısınız?" Rivayete göre, cennette cennet ehlinin cehenneme baktığı pencereler bulunmaktadır.

فٖي سَوَٓاءِ الْجَحٖيمِ/***Fî sevâi'l-cahîm:*** Yani onu cehennemin ortasında gördü.

قَالَ تَاللّٰهِ اِنْ كِدْتَ لَتُرْدِينِ/Yemin ederim ki sen, az kalsın dünyada beni de kışkırtarak helâk edecektin: Şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki, neredeyse kışkırtmalarınla beni helak edecektin." "الرّدى/er-Radâ" kelimesi "yok etme/helak" anlamına gelir. Bu, mü'min kişinin cehennemdeki arkadaşına söylediği bir sözdür.

مِنَ الْمُحْضَرِينَ/Mine'l-muhdarîne: Yani cezalandırılmaya getirilenlerden olurdum.

اَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ/Efemâ nahnü bi-meyyitine: Bu, mü'min kişinin cehennemdeki arkadaşına yahut cennetteki yoldaşlarına yönelttiği sözlerdendir. Bundan dolayı "**نَحْنُ/biz**" demiştir. Sonra da kendisi ve onlar hakkında haber vermiştir. Bunun onun ya da tümünün sözü olması da muhtemeldir.

اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ/Şüphesiz bu, elbette büyük başarı/kurtuluştur: Bunun, mü'min kişinin yahut mü'min kişi ve onun cennetteki yoldaşlarının veya Allah Teâlâ'nın sözü olması muhtemeldir. Bu ihtimal, "**لِمِثْلِ هٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ/Çalışanlar, işte böylesi bir başarı için çalışsınlar**" âyeti için de geçerlidir. İlkin, onun Allah Teâlâ'nın sözü olması tercih edilir. Çünkü akabinde gelen Allah'ın sözü, onunla bağlantılıdır. Amel etmenin emredilmesi ancak dünyada olabilecek bir hakikattir. Ayrıca bu emirde amel-i sâlihe yönelik bir teşvik vardır.

اَذٰلِكَ خَيْرٌ نُزُلاً اَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ اِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ
﴿٦٣﴾ اِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي اَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَاَنَّهُ رُؤُسُ
الشَّيَاطِينِ ﴿٦٥﴾ فَاِنَّهُمْ لَاٰكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِؤُنَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ اِنَّ
لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْباً مِنْ حَمِيمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ اِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَاِلَى الْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾
اِنَّهُمْ اَلْفَوْا اٰبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلٰى اٰثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَقَدْ
ضَلَّ قَبْلَهُمْ اَكْثَرُ الْاَوَّلِينَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ ﴿٧٢﴾ فَانْظُرْ
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٧٣﴾ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾

62-3. Şimdi, ziyafet olarak, cennet ehline verilen bu nimetler mi daha hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı? Ki, Biz onu (zakkumu) zalimler için bir fitne (imtihan) kıldık. 64. Zakkum, cehennemin dibinde bitip yetişen bir ağaçtır. 65. Onun meyvelerinin tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir. 66. Cehennemlikler ondan yer ve karınlarını onunla doldururlar. 67. Sonra zakkum yemeğinin ardından onlar için, kaynar su karışımı bir içki vardır. 68. Sonra onların dönüş yeri tekrar elbette çılgın ateş olacaktır. 69-70. Çünkü onlar atalarını dalâlette bulup peşlerinden koşup gittiler. 71. Aslında onlardan önce eski milletlerin çoğu da yanlış yollara sapmıştı. 72. Hâlbuki Biz onlara uyarıcılar da göndermiştik. 73. Bak bakalım, uyarılanların akıbeti nice olmuştur! 74. Allah'ın muhlis kulları (onların yaşadığı akıbetten) müstesnadır.

اَذٰلِكَ خَيْرٌ نُزُلاً اَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ/***Şimdi, ziyafet olarak, cennet ehline verilen bu nimetler mi daha hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı?:*** "ذٰلِكَ/***Zâlike***" ile işaret edilen şey, cennet nimetleri ve sıfatları zikredilen bütün diğer nimetlerdir. Zemahşerî'ye göre işaret, "رِزْقٌ مَعْلُومٌ/***bilinen bir rızık***"[235] âyetine yapılmıştır. "النُّزُلُ/en-Nüzülü" kelimesi "ziyafet" anlamına gelir. Bir görüşe göre, "bol rızık" demektir. Burada üstünlük (tafdil), aralarında herhangi bir müştereklik bulunmayan iki şey arasında vaki olmuştur. Çünkü söz, sabitleştirme ve kınamaya/azarlamaya yöneliktir.

اِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ/***Ki, Biz onu (zakkumu) zalimler için bir fitne (imtihan) kıldık:*** Bir görüşe göre bu âyetin iniş sebebi, Ebu Cehil ve benzerlerinin zakkum ağacını duyunca "Cehennemde bir ağaç nasıl bulunur? Hâlbuki ateş ağacı yakar" demeleridir. Buna göre fitne, dünyadaki sınamadır. Başka bir görüşe göre, ahirette zalimlerin cezalandırılması demektir. Ayrıca burada zalimler ile kâfirler kastedilmiştir.

اِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي اَصْلِ الْجَحِيمِ/***Zakkum, cehennemin dibinde bitip yetişen bir ağaçtır:*** Yani o, cehennemin ortasında biten, dalları onun en alçak seviyelerine kadar yükselen bir ağaçtır.

---

235 Sâffât 37/41.

طَلْعُهَا كَاَنَّهُ رُؤُ۫سُ الشَّيَاطِينِ/*Onun meyvelerinin tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir:* "الطّلْعُ/et-Tal'u" aslen "hurmanın meyvesi" demektir. Burada zakkum ağacına ödünç verilmiş/istiare yapılmış ve çirkinlikte ve kabalıkta mübalağa olsun diye şeytanların başlarına benzetilmiştir. Çünkü o, insanların gönüllerine görmedikleri hâlde çirkinliğiyle yerleşmiştir. Bundan dolayı kötü görünüşlü şeylere "şeytan yüzü" denilir. Bir görüşe göre "رُؤُ۫سُ الشَّيَاطِينِ/şeytanların başları," Yemen'de bilinen bir ağaçtır. Başka bir görüşe göre de bir yılan çeşididir.

لَشَوْباً مِنْ حَم۪يمٍ/*Le-şevben min hamîm:* Yani kaynar su karışımı bir içecek (içerler). Şayet, "Bu cümle niçin 'ثُمَّ/sümme' ile önceki cümleye atfedildi?" denilecek olursa, buna iki şekilde cevap verilir:

Birincisi: Bu, zaman konusunda bu durumları sıralamak için yapılmıştır. Buna göre âyet, "Onlar karınlarına zakkum ağacından yapılmış yiyecekler doldururlar sonra da kaynar su ile karışmış içeceği içerler" anlamına gelir.

İkincisi: Bu, azabın katlanmasının tertibine yönelik yapılmıştır. Buna göre de âyet, "Onların kaynar su karışımı içeceği içmeleri, daha önce zikredilenlerden daha ağır ve şiddetlidir" anlamına gelir.

يُهْرَعُونَ/*Yühraûne:* "الإهراعُ/el-İhrâu" kelimesi "hızlanmak/hızlıca koşmak" anlamındadır.

وَلَقَدْ نَادٰينَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُج۪يبُونَۘ ﴿٧٥﴾ وَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ
الْعَظ۪يمِۘ ﴿٧٦﴾ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاق۪ينَۘ ﴿٧٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِر۪ينَۘ
﴿٧٨﴾ سَلَامٌ عَلٰى نُوحٍ فِي الْعَالَم۪ينَ ﴿٧٩﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِن۪ينَ
﴿٨٠﴾ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٨١﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَر۪ينَ ﴿٨٢﴾

75. And olsun, Nûh Bize nidada bulunmuş/yalvarıp yakarmıştı. Biz de duaları ne güzel kabul edenleriz! 76. Bunun üzerine onu ve ailesini büyük felaketten kurtardık. 77. Biz, sadece Nûh'un soyunu kalıcı kıldık. 78. Sonradan

gelenler arasında ona iyi bir şöhret bıraktık. 79. Bütün âlemler içerisinde Nûh'a selâm olsun! 80. İşte Biz, iyileri böyle mükâfatlandırırız. 81. Çünkü o, Bizim inanmış kullarımızdan idi. 82. Diğerlerini de (inanmayanları) suda boğduk.

وَلَقَدْ نَادٰينَا نُوحٌ/***And olsun, Nûh Bize nidada bulunmuştu:*** And olsun Nûh, kavminin helak edilmesine ve kavmine karşı kendisine yardım edilmesine yönelik bize dua etmişti.

مِنَ الْكَرْبِ الْعَظٖيمِ/***Büyük felaketten:*** Yani boğulmaktan onları kurtardık.

وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقٖينَ/***Biz, sadece Nûh'un soyunu kalıcı kıldık:*** Yeryüzünde yaşayan insanların tümü Nûh'un zürriyetindendir. Çünkü insanlar tufanda boğulmuş, Nûh ve beraberinde gemide bulunan kimseler kurtulmuştu. İnsanlar onun Sam, Ham ve Yafes adındaki üç evladından türemiştir.

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرٖينَ/***Sonradan gelenler arasında ona iyi bir şöhret bıraktık:*** Bu âyet, "Kıyamete kadar insanlar arasında ona ait güzel bir nam/şöhret bıraktık" manasına gelir.

سَلَامٌ عَلٰى نُوحٍ فِي الْعَالَمٖينَ/***Bütün âlemler içerisinde Nûh'a selâm olsun!:*** Bu, Allah'tan Nûh'a yönelik bir selâmlamadır. Bir görüşe göre bu cümle "تَرَكْنَا/***teraknâ"*** ibaresinin hikâye edilmiş mef'ulüdür. Buna göre, "Ona söylenen bu kelimeyi biz bıraktık" demek olur. Yani yaratılmışlar ona selâm ederler. Binaenaleyh, ilk görüşe göre Allah, selâm ile başlamış olmaktadır. İkinci görüşe göre ise değil. İlk görüş daha doğrudur. İlk görüşe göre "فِي الْعَالَمٖينَ/***Bütün âlemler içerisinde"*** lafzı, selâmın, insanlar arasında özellikle ona verilmesi gerektiği anlamına gelir. Nitekim şöyle dersin: "أحب فلانا في الناس/İnsanlar arasında filanı seviyorum." Yani insanlar arasında özellikle onu seviyorum. İkinci görüşe göre de "Ona selâm vermek, bütün âlemler/insanlar için sabittir" manasına gelir. Bu anlaşmazlık/çelişki, bu sûrede bu zikredilen hususlar çerçevesinde ortaya çıkmaktadır.

وَاِنَّ مِنْ شِيعَتِه۪ لَاِبْرٰه۪يمَۢ ﴿٨٣﴾ اِذْ جَٓاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَل۪يمٍ ﴿٨٤﴾ اِذْ
قَالَ لِاَب۪يهِ وَقَوْمِه۪ مَاذَا تَعْبُدُونَۚ ﴿٨٥﴾ اَئِفْكاً اٰلِهَةً دُونَ اللّٰهِ تُر۪يدُونَۜ
﴿٨٦﴾ فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٨٧﴾ فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِۙ
﴿٨٨﴾ فَقَالَ اِنّ۪ي سَق۪يمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِر۪ينَ ﴿٩٠﴾

83. Şüphesiz İbrahim de onun (Nûh'un) dininden idi. 84. Hani o, Rabbine kalb-i selim ile gelmişti. 85-87. Hani o, babasına ve kavmine "Siz kime kulluk ediyorsunuz? Allah'ı bırakıp birtakım uydurma ilâhlar mı murad ediyorsunuz? Peki, Âlemlerin Rabbi hakkındaki kanaatiniz nedir?" demişti. 88-89. Bunun üzerine İbrahim yıldızlara şöyle bir baktı ve "Ben rahatsızım" dedi. 90. Onlar da ona arkalarını dönüp gittiler.

وَاِنَّ مِنْ شِيعَتِه۪ لَاِبْرٰه۪يمَ/***Şüphesiz İbrahim de onun (Nûh'un) dininden idi:*** "الشيعة/eş-Şîatü" kelimesi "aynı görüşte olan sınıf" anlamına gelir. "مِنْ شِيعَتِه۪/***Onun taraftarlarından idi"*** demek, "tevhit anlayışında onun dini üzere olan kimselerden idi" demektir. Zamir, Nûh'a döner. Bir görüşe göre de Peygamberimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e döner. İlk görüş daha doğrudur.

اِذْ جَٓاءَ رَبَّهُ/***Hani o, Rabbine kalb-i selim ile gelmişti:*** Bu, onun tümüyle samimiyetini ve Allah'a yönelişini ifade eden bir ibaredir. Kasıt, vücut ile geliş değildir.

بِقَلْبٍ سَل۪يمٍ/***Bi-kalbin selîm:*** Yani o, Rabbine, şirkten, şekten/şüpheden ve bütün ayıplardan arınmış bir kalp ile gelmiştir.

اَئِفْكاً اٰلِهَةً دُونَ اللّٰهِ تُر۪يدُونَ/***Allah'ı bırakıp birtakım uydurma ilâhlar mı murad ediyorsunuz?:*** "الإفك/el-İfkü" kelimesi "bâtıl" anlamına gelir. "إفكا/***İfken"*** kelimesinin buradaki i'râbı, "mef'ûlün min eclih"tir. "اٰلِهَةً/***Âliheten"*** ise "mef'ûlün bih"tir. Bir görüşe göre "اَئِفْكاً/***eifken"*** mef'ûlün bih, "اٰلِهَةً/***âliheten"*** ise ondan bedeldir. Başka bir görüşe göre "اَئِفْكاً/***eifken"*** hâl konumunda masdardır ve "iftira atanlar yani yalan söyleyenler olarak" demektir. İlk görüş daha uygundur.

فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ/***Peki, Âlemlerin Rabbi hakkındaki kanaatiniz nedir?:*** Âyet şu anlama gelir: "O'ndan başkasına kulluk ettiğiniz takdirde Âlemlerin Rabbinin sizi ne ile cezalandıracağını düşünüyorsunuz?" Yahut "Hangi şeyin Âlemlerin Rabbi olduğunu düşünüyorsunuz da sonra O'ndan başkasına kulluk ediyorsunuz?" Nitekim sen, yüceltmeyi kastettiğinde "Filan hakkındaki kanaatin nedir?" dersin. İlk manaya göre maksat, tehdit, ikinci manaya göre ise Allah'ı yüceltmek ve münkirler için kınamadır.

فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ فَقَالَ اِنِّي سَقِيمٌ***Bunun üzerine İbrahim yıldızlara şöyle bir baktı ve "Ben rahatsızım" dedi:*** Rivayete göre, kavminin şehir dışına çıkıp kutlayacakları bir bayramları vardı. Onun da kendileriyle birlikte çıkıp bayramı kutlamasını istediler. İbrahim *aleyhisselâm* onlarla birlikte çıkmadı ve onlar bayram için şehir dışına çıktıklarında putları kırmak için o esnada şöyle dedi: ***"Ben rahatsızım."*** Bunun tefsiri hakkında üç görüş vardır:

Birincisi: O, malum vakitte sıtma hastalığına yakalanmıştı. Sıtma vaktini belirlemek için yıldızlara şöyle bir baktı ve sıtmadan kaynaklanan rahatsızlığını çıkmamak için mazeret kıldı.

İkincisi: Kavmi yıldız ilmi (müneccimlik) konusunda bilgi sahibiydi. O da yıldızların ahkâmı (işaretleri) konusunda bilgi sahibiydi ve onları, yıldız ilmine bakarak, (yarın) hastalanacağını öğrendiğine inandırdı. Böylece onlarla birlikte çıkmamayı, rahatsızlıktan dolayı geri kalışı ile mazur göstermiş oldu.

Üçüncüsü: ***"Yıldızlara baktı"***nın manası, "Onlarla kendi arasındaki işin nereye varacağı hakkında düşündü" demektir. Hemen şöyle dedi: ***"Ben rahatsızım."*** Buna göre yıldızlar, "onun halkıyla olan durumundan kaynaklanan hususlar" demektir ve bunlar gökteki yıldızlar değildir. Ancak bu görüş, hakikatten uzaktır.

"اِنِّي سَقِيمٌ/***Ben rahatsızım"*** sözü bu görüşlere göre muhtemelen doğrudur. Onda yalan söz konusu değildir. Zira yalan caiz olmaz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den varid olan ***"İbrahim aleyhisselâm üç kez yalan söylemiştir. Bunlardan biri 'Ben rahatsızım' sözüdür"*** hadisi

buna aykırıdır. Onun bu dediğinin gerçek bir yalan olması muhtemeldir. Allah için yapmış olması ihtimaline binaen bu onun için caizdir. Şayet gelecekte hasta olacağını kastetmişse bunun bahane üretmek kabilinden olması da muhtemeldir. Çünkü her insan gelecekte hastalanabilir. Yahut onların inkârı ve kendisini yalanlamalarından dolayı nefsinin/içinin rahatsız olduğunu kastetmiştir ki bu açıklama (te'vil) daha evladır. Çünkü cümledeki yalanın nefyi, hadise aykırıdır. Hakiki yalan ilim ehli katında peygamberler için caiz değildir. Mazeret üretmek ise caizdir.

فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ/***Onlar da ona arkalarını dönüp gittiler:*** Yani uzaklaşarak onu yalnız bıraktılar ve bayram kutlamaya gittiler. Bir görüşe göre İbrahim *aleyhisselâm* rahatsızlıkla, bulaşıcı bir hastalık olan vebayı kastetmiştir. Bu yüzden bulaşma korkusundan dolayı ondan korkup uzaklaşmışlardır.

فَرَاغَ اِلٰٓى اٰلِهَتِهِمْ فَقَالَ اَلَا تَأْكُلُونَۚ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ
عَلَيْهِمْ ضَرْباً بِالْيَمٖينِ ﴿٩٣﴾ فَاَقْبَلُٓوا اِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ اَتَعْبُدُونَ
مَا تَنْحِتُونَۙ ﴿٩٥﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَاناً
فَاَلْقُوهُ فِي الْجَحٖيمِ ﴿٩٧﴾ فَاَرَادُوا بِهٖ كَيْداً فَجَعَلْنَاهُمُ الْاَسْفَلٖينَ ﴿٩٨﴾

91-2. Yavaşça putlarının yanına vardı. (Oraya konulmuş yemekleri görünce) "Yemiyor musunuz? Size ne oldu da konuşmuyorsunuz?" dedi. 93. Sonra usulca yanlarına geldi (en büyükleri hariç tümünü) sağ eliyle vurdu (kırdı). 94. (Putperestler) bunun üzerine koşarak İbrahim'e geldiler. 95-96. İbrahim "(Ellerinizle) yonttuğunuz şeylere mi kulluk ediyorsunuz? Hâlbuki sizi de yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır" dedi. 97. "Onun için bir bina yapın ve derhal onu cayır cayır yanan ateşe atın" dediler. 98. Böylece ona bir tuzak kurmak istediler. Biz de onları alçaklardan eyledik.

فَرَاغَ/***Ferâğa:*** "Meyletti/yöneldi" demektir.

فَقَالَ اَلَا تَأْكُلُونَ/***Yemiyor musunuz?:*** İbrahim bunu, söz konusu putlara tapan kimseleri alaya alma kabilinden söylemiştir.

ضَرْبًا بِالْيَمِينِ/***Darben bi'l-yemîn:*** "Sağ eliyle vurdu" demektir. Bir görüşe göre "kuvvetlice vurdu" demektir. Başka bir görüşe göre "yemin ederek vurdu" demektir. Bu da onun ***"Allah'a yemin olsun ki, siz arkanızı dönüp gidince elbette putlarınızı tuzak kurup parçalayacağım"***[236] demesidir. İlk görüş daha açık ve vurmaya daha layıktır. "ضَرْبًا/***Darben"*** ise hâl konumunda masdardır.

يَزِفُّونَ/***Yeziffûne:*** Yani koştukları hâlde/koşarak ona geldiler.

قَالَ اَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ/***İbrahim dedi ki: (Ellerinizle) yonttuğunuz şeylere mi kulluk ediyorsunuz?:*** İbrahim *aleyhisselâm* dedi ki: "Yontup şekil verdiğiniz nesnelere mi tapıyorsunuz?" "النَّحْتُ/en-Nahtü" kelimesi "marangozluk" anlamına gelir ve onların putları taşlardan ve ağaçlardan yaptıklarına işaret eder.

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ/***Halbuki sizi de yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır:*** Ulemâdan bir grup "مَا/***mâ"***nın masdariyye olduğu görüşündedir. Buna göre mana, "Allah sizi de amellerinizi de yaratandır" şeklinde olur. Onlara göre bu âyet kulların fiillerinin yaratılmış olduğu konusunda bir kaidedir. Bir görüşe göre "مَا/***mâ,"*** "الذي/ellezî" manasında mevsûledir. Buna göre de mana, "Allah sizi ve ellerinizle yaptığınız putlarınızı yaratandır" olur. Bu, sözün gelişine daha uygun, putlara tapan kimselere delil getirme bakımından daha güçlüdür. Başka bir görüşe göre nefiy edatıdır. Diğer bir görüşe göre de soru edatıdır. Ancak her ikisi de yanlıştır.

قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا/***"Onun için bir bina yapın" dediler:*** Bir görüşe göre yapılması istenen "bina," ateş mahalline yapılacak binadır. Başka bir görüşe göre, aksine o, İbrahim'in kendisinden ateşe fırlatıldığı mancınıktır.

فَاَرَادُوا بِهٖ كَيْدًا/***Böylece ona bir tuzak kurmak istediler:*** Allah Teâlâ bununla, onların, İbrahim'i ateşte yakmak istediklerini kastetmiştir.

---

236 Enbiyâ 21/57.

فَجَعَلْنَاهُمُ الْاَسْفَلِينَ/*Biz de onları alçaklardan eyledik:* Yani biz onları mağluplardan eyledik.

وَقَالَ اِنّ۪ي ذَاهِبٌ اِلٰى رَبّ۪ي سَيَهْد۪ينِ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ ل۪ي مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَل۪يمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ اِنّ۪ي اَرٰى فِي الْمَنَامِ اَنّ۪ي اَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰى قَالَ يَٓا اَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُن۪ي اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّابِر۪ينَ ﴿١٠٢﴾

99-100. (Ateşten kurtulan İbrahim) "Ben Rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecektir. Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir evlat ver" dedi. 101. İşte o zaman Biz onu hâlim bir oğul ile müjdeledik. 102. (O oğul) babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince "Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum. Bir düşün, ne dersin?" dedi. O da "Babacığım! Sana emredileni yap. İnşâallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi.

وَقَالَ اِنّ۪ي ذَاهِبٌ اِلٰى رَبّ۪ي سَيَهْد۪ينِ/*"Ben Rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecektir" dedi:* Bir görüşe göre bu, İbrahim *aleyhisselâm* ateşten kurtulduktan sonra gerçekleşmiştir. O, bununla, Allah için hicret etmeyi murad etmiş ve Şam diyarına hicret etmiştir. Başka bir görüşe göre, bunu ateşe fırlatılmadan önce söylemiş ve bu sözüyle ölmek suretiyle Rabbine gitmeyi kastetmiştir. Çünkü ateşin kendisini yakacağını zannetmiştir. Birinci görüşe göre "سَيَهْد۪ينِ/***seyehdîni"*** sözü, "Allah bana din ve dünya salâhını gösterecektir" manasına gelir. İkinci görüşe göre de "Allah beni cennete sevk edecektir" anlamına gelir. Mutasavvıflara göre, bu âyetin manası, "Ben kalbimle Rabbime gidiyorum yani O'nun dışındakileri terk ederek bütün benliğimle Allah'a gidiyorum" demektir.

رَبِّ هَبْ ل۪ي مِنَ الصَّالِح۪ينَ/*Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir evlat ver:* Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir erkek çocuk ver.

فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَل۪يمٍ/*İşte o zaman Biz onu hâlim bir oğul ile müjdeledik:* Yani biz onu akıllı bir çocukla müjdeledik. İnsanlar ona müjdelenen bu çocuk hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir ki o, burada kurban

edilen çocuk olmaktadır. O, İsmail midir yoksa İshak mıdır? İbn Abbâs, İbn Ömer ve tâbiînden bir grup onun İsmail *aleyhisselâm* olduğunu söylemiştir. Onların dayandığı delillerin üç yönü bulunmaktadır.

Birincisi: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ben iki kurbanın oğluyum"***[237] buyurmuştur. Bununla o, İsmail *aleyhisselâm* ile kendi babası Abdullah'ı kastetmiştir. Zira dedesi Abdülmuttalib, Abdullah'ı zemzem işini kendisi için kolaylaştırırsa Allah'a kurban etmeyi adamıştır. Abdülmuttalib işi kolaylaştırılınca onu kesmek yerine yüz deve fidye vermiştir.

İkincisi: Allah Teâlâ kesme hikâyesi tamamlandıktan sonra ***"Biz ona peygamber olarak sâlihlerden İshak'ı müjdeledik"***[238] buyurmuştur. Bu, kurbanın/kurban edilmek istenenin İshak *aleyhisselâm*'dan başkası olduğuna delalet eder.

Üçüncüsü: Rivayete göre İbrahim *aleyhisselâm*'ın kurban kesme hikâyesi Mekke'de cereyan etmiştir. Mekke'de onunla birlikte olan da İsmail'dir.[239]

---

237 Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 604 (no: 4036).

238 Sâffât 37/112.

239 İlim ehline göre, bu konuda doğru olan, kurbanın İsmail olduğudur. İbn Kesîr "فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ" âyeti hakkında şöyle demiştir: Bu çocuk, İbrahim *aleyhisselâm*'ın müjdelendiği ilk çocuğu olan İsmail'dir ve İsmail, Müslümanların ve ehl-i kitabın ittifakıyla İshak'tan daha büyüktür. Dahası, onların kitabına göre İsmail, İbrahim *aleyhisselâm* seksen altı yaşında iken doğmuştur. İshak ise İbrahim *aleyhisselâm* doksan dokuz yaşında iken doğmuştur. Yine onlara göre, Allah Teâlâ İbrahim *aleyhisselâm*'a biriciği olan oğlunu kesmesini emretmiştir. Tevrat'ın bir nüshasında İsmail, onun ilk doğan çocuğu olarak geçer. Onlar burada onun İshak olduğuna dair yalan ve iftiraya sarıldılar. Bu doğru değildir. Çünkü o, asıl kitaplarında yazılana aykırıdır. İshak hakkında yalana başvurmalarının sebebi, onun babaları olmasıdır. İsmail ise Arapların babasıdır. Bu yüzden onları kıskanmışlardır. Derken bunu ilave etmiş, yanında ondan başkası bulunmayan anlamına gelen "وحيدك/biriciğin" ifadesini değiştirmişlerdir. Çünkü İsmail ve annesi Mekke civarına götürülmüştü. Bu bir te'vil ve bâtıl bir tahriftir. Çünkü ancak yanında başkası bulunmayana "tek/vahîd" denilir. Ayrıca ondan başka evlat bulunmaması sebebiyle ilk çocuk daha değerlidir ve onun boğazlanmasının emredilmesi sınama ve imtihan bakımından daha ağırdır.
İlim ehlinden bir grup kurbanın İshak *aleyhisselâm* olduğu görüşündedir. Bu, selef-ten bir gruptan da nakledilmiştir. Hatta ashâbdan bazılarından da rivayet edilmiştir. Ancak bu, Kitap'ta da sünnette de yer almamıştır. Bunun, ehl-i kitap ulemasından

Ali b. Ebî Tâlib, İbn Mes'ud ve tâbiînden bir grup, kurbanın İshak olduğu görüşündedir. Onlara göre bunun iki delili vardır:

Birincisi: İbrahim *aleyhisselâm*'a vadide verilen malum müjde, ***"Biz Onu İshak'la ve İshak'ın ardından da Yakup'la müjdeledik"***[240] âyetine istinaden ancak İshak olabilir.

İkincisi: Rivayete göre,[241] Yakub (bir mektup yazacağı zaman) "Allah'ın kurbanı İshak'ın oğlu İsrailullah Yakub'dan..." diye yazardı.

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ/*(O oğul) onunla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince:* Allah burada "sa'y" ile "iş ve ibadeti" kastetmiştir. Bir görüşe göre de "yürümeyi" kastetmiştir. O esnada İsmail, on üç yaşındadır.

قَالَ يَا بُنَيَّ اِنِّي اَرٰى فِي الْمَنَامِ اَنِّي اَذْبَحُكَ/*"Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum" dedi:* İbrahim'in rüyada fiilen kestiğini görmesi yahut bunun rüyada onu kestiğine dair bir durum olması muhtemeldir. Burada ilk görüş lafza daha uygundur. İkincisi ise "اِفْعَلْ مَا تُؤْمَرُ/***Emrolunduğun şeyi yap!"*** sözü bakımından daha uygundur.

---

ve bir delile dayanmaksızın alındığı kanaatindeyim. Buna Allah'ın Kitabı şahittir ve onun İsmail olduğuna işaret etmektedir. Çünkü Kitap, İbrahim *aleyhisselâm*'ın halim bir çocukla müjdelenmesinden ve onun kurban edilmesinden bahsetmektedir. Sonra da Allah Teâlâ, ***"Biz ona peygamber olarak sâlihlerden İshak'ı müjdeledik"*** buyurmuştur. Melekler İbrahim'e İshak'ı müjdeleyince ***"Biz sena bilgili (alîm) bir çocuğu müjdeliyoruz"*** (Hicr 15/53) demişlerdir. Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Onu İshak'la ve İshak'ın ardından Yakup'la müjdeledik."*** (Hûd 11/71) Yani onlar hayatta iken onun Yakub isminde bir çocuğu daha doğacaktır. Böylece zürriyetinden bir nesil gelecektir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bundan sonra İshak'ın küçükken boğazlanmasının emredilmesi caiz olmaz. Çünkü Allah, İshak ve Yakub'a İbrahim'in arkasından gelecek çocukları ve nesli olacaklarını vaat etmiştir. Hâl böyle iken İshak'ın küçükken boğazlanmasının emredilmesi nasıl mümkün olabilir? Ayette İsmail halîm olarak tavsif edilmiştir. Çünkü o, bu makama daha münasiptir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 16, VII, 28; İbn Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, I, 71. Şankîtî, *Advau'l-Beyân*'da şöyle demiştir: "Bil ki, Allah bana da sana da yardım etsin, bizi muvaffak kılsın. Kur'ân'ı Azîm iki yerde kurbanın İshak değil İsmail olduğunu ifade etmiştir. Onlardan biri Saffat sûresinde, diğeri de Hûd sûresindedir (Hûd 11/71). Kur'ân bu hususta kesin deliller getirmiştir." Bk. Sâffât sûresinin tefsiri, VI, 755.

240 Hûd 11/51.

241 Rivayet Taberî'de geçmektedir. Bk. *Câmiu'l-Beyân*, II, 61.

Peygamberlerin rüyası vahiydir/haktır. Her iki duruma göre de itaat edilmesi gerekir.

فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰى/***Bir düşün, ne dersin?:*** Şayet "Allah'tan bir buyruk olan bir emir konusunda niçin onunla istişare etti?" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir: İbrahim onunla görüşüne müracaat etmek üzere istişare etmedi. Ancak ne düşündüğünü öğrenmek, kalbini yoklamak ve nefsini sabra alıştırmak için istişare etti. O da ona en güzel cevabı verdi.

فَلَمَّا اَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِۚ ﴿١٠٣﴾ وَنَادَيْنَاهُ اَنْ يَا اِبْرٰهِيمُۙ ﴿١٠٤﴾ قَدْ صَدَّقْتَ
الرُّءْيَاۚ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْبَلٰٓؤُا الْمُبِينُ
﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِينَ ﴿١٠٨﴾
سَلَامٌ عَلٰٓى اِبْرٰهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٠﴾ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا
الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾ وَبَشَّرْنَاهُ بِاِسْحٰقَ نَبِياً مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَارَكْنَا
عَلَيْهِ وَعَلٰٓى اِسْحٰقَؕ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌۚ ﴿١١٣﴾

103-105. Her ikisi de teslimiyet gösterip (İbrahim) onu şakağı üzerine yatırınca ona "Ey İbrahim! Rüyayı doğruladın. Biz iyileri işte böyle mükâfatlandırırız" diye seslendik. 106. Şüphesiz bu, çok açık bir imtihandır. 107. Biz, büyük bir kurbanlığı feda ettik ve onu kurtardık. 108. Geriden gelecekler arasında ona dair (iyi bir) şöhret bıraktık. 109. Selâm olsun İbrahim'e! 110. Biz iyileri işte böyle mükâfatlandırırız. 111. Çünkü o, Bizim mü'min kullarımızdandır. 112-113. Sâlihlerden bir peygamber olarak O'na (İbrahim'e) İshak'ı müjdeledik. Kendisini ve İshak'ı mübarek kıldık. Ancak onların neslinden iyi kimseler çıkacağı gibi bile bile kendine kötülük edenler de çıkacaktır.

فَلَمَّا اَسْلَمَا/***Her ikisi de teslimiyet gösterip:*** Onlar teslimiyet gösterip Allah'ın emrine boyun eğince…

وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ/***Onu şakağı üzerine yatırınca:*** Ve İbrahim onu şakağı üzerine yere yatırınca... İnsanın alnının etrafında iki şakağı vardır. Basralılara göre "لَمَّا/***lemmâ***"nın cevabı mahzûftur. Cümlenin takdiri şöyledir: "O ikisi teslimiyet gösterince büyük görev yerine getirilmiş oldu." Kufelilere göre ise "لَمَّا/***lemmâ***"nın cevabı "تَلَّهُ/***tellehû***" fiilidir, "vav" harfi de zaittir. Kimileri de bunun cevabının "نَادَيْنَاهُ/***nâdeynâhü***" sözü olduğunu söylemiştir. "Vav" ise zâittir.

قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا/***Rüyayı doğruladın:*** Allah'ın bununla, "Rüyanı kalbinle doğruladın" demeyi kastetmesi muhtemeldir. Yani senin sadık bir rüyan vardı ve sen de onun gereğini yaptın. Ayrıca, "Amelinle o rüyanı doğruladın" demeyi kastetmesi de muhtemeldir. Yani rüyanın hakkı olan ameli yerine getirdin. Şayet "Allah kesmeyi emretti, o ise kesmedi, bu durumda nasıl ona ***'Rüyayı doğruladın'*** denilmiştir?" diye sorulacak olursa bunun cevabı şöyle olur: O, bu hususta gayret sarf etmiştir. Çünkü kesmeye karar vermiştir. Şayet Allah onun yerine bir kurbanlık göndermeseydi, elbette onu kesecekti. Ancak Allah, bedel göndererek onu kesmesine mani oldu. Bu, Allah'tan ve Allah'ın emriyle gerçekleşti. Muhakkak İbrahim *aleyhisselâm* bu konuda üzerine düşeni yapmıştır.

الْبَلٰٓؤُا الْمُبِينُ/***Açık bir imtihandır:*** Şüphesiz bu, Allah'a itaatin kendisiyle tezahür ettiği açık bir imtihandır yahut apaçık zorlu bir musibettir.

وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ/***Biz, büyük bir kurbanlığı feda ettik:*** "ez-Zebh/kurbanlık," kesilen hayvana verilen bir isimdir ve burada onunla çocuğa fidye kılınan koç kastedilmiştir. Rivayete göre o, cennet koçlarından bir koçtur. Bir görüşe göre o, Âdem'in oğlu Hâbil'in kurban ettiği ve kendisinden kabul edilen ve bundan dolayı "azim/büyük" diye nitelediği koçtur. Yahut koç Allah'tan gelmesi veya kabul edilmesi sebebiyle böyle tavsif edilmiştir. Rivayete göre kurbanlık İbrahim *aleyhisselâm*'a "Ayaklarımı sağlam bağla, acımaman için gözünü benden uzaklaştır" demiştir. İbrahim bıçağı oğlunun boğazına çalmış ancak o kesmemiştir. O esnada ona Allah katından koç gelmiştir. Bu âyet hakkında insanlar çokça hikâye aktarmışlardır. Ancak biz, sıhhatsizlikleri sebebiyle bu hikâyelere temas etmedik.

كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ/Biz iyileri işte böyle mükâfatlandırırız: Şayet "Niçin burada İbrahim kıssasında 'اِنَّا/innâ' kavli olmaksızın sadece 'كَذٰلِكَ/*işte böyle*' denilmiştir? Hâlbuki başka yerlerde[242] 'اِنَّا كَذٰلِكَ/*İnnâ kezâlike*' denilmiştir" denilirse, buna şöyle cevap verilir: İbare, İbrahim kıssasında "اِنَّا كَذٰلِكَ/*İnnâ kezâlike*" şeklinde daha önce geçmiştir ve "اِنَّا/*innâ*"nın tekrarına gerek görülmemiştir.

وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلٰى مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿١١٤﴾ وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿١١٥﴾ وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٦﴾ وَاٰتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْاٰخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَامٌ عَلٰى مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿١٢٠﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾ اِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾

114. And olsun Biz, Musa ve Harun'a da iyilikte bulunduk. 115. Onları ve kavimlerini o büyük felaketten kurtardık. 116. Kendilerine yardım ettik de galip gelenler onlar oldular. 117. Her ikisine de kolayca anlaşılan kitabı (Tevrat'ı) verdik. 118. Ve her ikisini de doğru yola ilettik. 119. Geriden gelecekler arasında o ikisine dair (iyi bir) şöhret bıraktık. 120. Musa ve Harun'a selâm olsun! 121. Biz iyileri işte böyle mükâfatlandırırız. 122. Zira her ikisi de inanmış kullarımızdandı.

وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلٰى مُوسٰى وَهٰرُونَ/And olsun Biz, Musa ve Harun'a da iyilikte bulunduk. And olsun nübüvvet vb. nimetlerle Musa ve Harun'a iyilikte bulunduk.

مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ/Büyük felaketten: Yani o ikisini ve kavimlerini, boğulmaktan yahut Firavun'un cezalandırması ve boyun eğdirmesinden (büyük felaket) kurtardık.

وَنَصَرْنَاهُمْ/Ve nesarnâhüm: Buradaki zamir (هُم/hüm) Musa, Harun ve onların kavimlerine döner. Bir görüşe göre, özel olarak Musa ve

242 Sâffât 37/80, 105, 121, 131; Mürselât 77/44.

Harun'a döner. Allah onlara tazim için çoğul muamelesi yapmıştır. Ancak bu görüş zayıftır.

وَاٰتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ/***Her ikisine de kolayca anlaşılan kitabı (Tevrat'ı) verdik:*** O ikisine Tevrat'ı verdik. "الْمُسْتَبِينَ/***el-Müstebîn***" kelimesi "apaçık olan" demektir. Bu ve sonrasındaki âyetlerde beyan türlerinden kafiye sanatı (tasri') vardır.

وَاِنَّ اِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَۜ ﴿١٢٣﴾ اِذْ قَالَ لِقَوْمِه۪ٓ اَلَا تَتَّقُونَ
﴿١٢٤﴾ اَتَدْعُونَ بَعْلاً وَتَذَرُونَ اَحْسَنَ الْخَالِق۪ينَۙ ﴿١٢٥﴾ اَللّٰهَ
رَبَّكُمْ وَرَبَّ اٰبَٓائِكُمُ الْاَوَّل۪ينَ ﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَۙ
﴿١٢٧﴾ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَص۪ينَ ﴿١٢٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي
الْاٰخِر۪ينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَامٌ عَلٰٓى اِلْيَاس۪ينَ ﴿١٣٠﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي
الْمُحْسِن۪ينَ ﴿١٣١﴾ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٣٢﴾

123. Şüphesiz İlyas da peygamberlerden idi. 124-126. (Hani o) kavmine "(Allah'a karşı gelmekten) korkmuyor musunuz? Yaratanların en iyisi olan Allah'ı bırakıp Ba'l'e mi el açıyorsunuz? Hâlbuki Allah, sizin de Rabbiniz, sizden önce gelip geçen atalarınızın da Rabbidir" demişti. 127-128. Bunun üzerine İlyas'ı yalanladılar. Bundan dolayı Allah'ın ihlâslı kulları müstesna, onların hepsi (cehenneme) götürüleceklerdir. 129. Geriden gelecekler arasında ona dair (iyi bir) şöhret bıraktık. 130. Selâm olsun İlyaslara! 131. Biz iyileri işte böyle mükâfatlandırırız. 132. Çünkü o, Bizim mü'min kullarımızdandır.

وَاِنَّ اِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ/***Şüphesiz İlyas da peygamberlerden idi:*** İlyas *aleyhisselâm* Harun *aleyhisselâm*'ın soyundan gelmektedir. Bir görüşe göre o, İdris *aleyhisselâm*'dır. İdris'in Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ecdadı arasında zikredilen İlyas olduğunu söyleyen kimseler hata etmişlerdir.

أَتَدْعُونَ بَعْلاً/Ba'l'e mi el açıyorsunuz?: "بَعْلاً/Ba'l," sözlükte Yemen diline göre "Rab" demektir. Bir görüşe göre o, "Ba'lebekke" de denilen bir put ismidir.

سَلَامٌ عَلَى اِلْيَاسِينَ/Selâm olsun İlyaslara!: Burada "آلِ/âl" bu kıraate göre İlyas'a ait bir isim olarak Ehl-i Yâsîn demektir. Bir görüşe göre, babasına ait bir isimdir. Başka bir görüşe göre, Peygamberimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ait bir isimdir. Bu lafız, hemzenin kesri, sakin olarak "lam" harfinin vaslı ile "اِلْيَاسِينَ/ilyâsîn" şeklinde de okunmuştur.[243] Buna göre İlyas'ın çoğulu yahut -"أعجمين/a'cemîn" kelimesinden hazfedilmesi gibi "ye" harfi hazfedildiği hâlde- "İlyas'a mensup" demek olur. Diğer bir görüşe göre ise Yâsîn ailesinden her bir kimseye İlyas denilir. Sonra onları bir araya getirmiştir. Bunların dışındaki bir görüşe göre de İlyas hakkında bir ifadedir.

وَاِنَّ لُوطاً لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٣﴾ اِذْ نَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ اَجْمَعِينَ ﴿١٣٤﴾
اِلَّا عَجُوزاً فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٣٥﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْاٰخَرِينَ ﴿١٣٦﴾ وَاِنَّكُمْ
لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِالَّيْلِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾

133. Şüphesiz Lût da peygamberlerden idi. 134-136. Hani, geridekiler arasında kalan yaşlı bir kadın dışında, Lût'u ve ailesinin hepsini kurtarmıştık. Sonra da diğerlerini yok etmiştik. 137-138. (Ey Mekkeliler!) Elbette siz, (ticaret amacıyla Suriye'ye gidip gelirken) sabahları ve geceleri onlara uğruyorsunuz. Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?

فِي الْغَابِرِينَ/Fi'l-gâbirîne: Bunun tefsiri, A'râf sûresi 83. âyet bağlamında daha önce yapılmıştı.

---

243 "اِلْيَاسِينَ" Nafi', İbn Âmir ve Yakub hemzenin fethi ve med ile "lam" harfini "ye" harfinden ayırarak "Alu Yakub" gibi "اِلِ يَاسِين" şeklinde okumuşlardır. Bu lafız bütün Mushaf'larda bu şekilde yazılıdır. Diğerleri ise her iki durumda da hemzenin kesri, sonrasında "lam"ın sükûnu ve "ye" harfine bitişik tek bir kelime olarak okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 401.

وَاِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلٖينَۜ ﴿١٣٩﴾ اِذْ اَبَقَ اِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِۙ
﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضٖينَۚ ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ
وَهُوَ مُلٖيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَٓا اَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحٖينَۙ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فٖي
بَطْنِهٖٓ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَٓاءِ وَهُوَ سَقٖيمٌۚ ﴿١٤٥﴾
وَاَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطٖينٍۚ ﴿١٤٦﴾ وَاَرْسَلْنَاهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ
اَوْ يَزٖيدُونَۚ ﴿١٤٧﴾ فَاٰمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى حٖينٍۜ ﴿١٤٨﴾

139. Şüphesiz Yunus da peygamberlerden biri idi. 140. Hani o, dolu bir gemiye binip kaçmıştı. 141. Kura çekmiş ve kaybedenlerden olmuştu. 142. O kendini kınayıp dururken onu bir balık yutmuştu. 143-144. O, eğer Allah'ı tesbih/tenzih edenlerden olmasaydı, insanların tekrar dirilecekleri güne kadar şüphesiz onun karnında kalırdı. 145. Onu bitkin bir vaziyette çıplak bir yere attık. 146. Ve üzerine (gölge yapması için) kabak türü geniş yapraklı bir bitki bitirdik. 147. Onu, yüz bin veya/bilakis daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik. 148. Onlar da iman ettiler, bunun üzerine Biz de onları bir süreye kadar yaşattık.

وَاِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلٖينَ/***Şüphesiz Yunus da peygamberlerden biri idi:*** Yunus *aleyhisselâm*'ın kıssasını Yunus ve Enbiyâ sûrelerinde zikrettik.

اِذْ اَبَقَ اِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ/***Hani o, dolu bir gemiye binip kaçmıştı:*** Yani o, gemiyle kaçtı. "الْفُلْك/***el-Fülk***" burada "tek," "الْمَشْحُون/***el-meşhûn***" da "dolu" demektir. Kaçışının sebebi, iman etmemeleri sebebiyle kavmine olan kızgınlığıdır. Bir görüşe göre kavmine ancak Allah'ın bildiği belirli bir günde azabın onlara geleceğini haber vermişti. Kavmi azabın belirtilerini görünce iman etmişti. Allah onlardan azabı kaldırınca o da kendisini yalancılıkla itham etmelerinden korkarak kaçmıştı.

فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضٖينَ/***Kura çekmiş ve kaybedenlerden olmuştu:*** "سَاهَمَ/Sâheme" kelimesi "kura çekmek" anlamına gelir. "الْمُدْحَض/el-Müdhadu" ise "kurada ve tartışmada kaybeden" demektir. Kura

çekilmesinin sebebi şudur: O, gemiye binince gemi durmuş, hareket edememiştir. Bunun üzerine şöyle dediler: “Gemi içimizden biri yüzünden hareket edemedi. Kura çekip kurada kimin çıkacağını görecek ve onu dışarı atacağız.” Bunun üzerine kura çektiler ve kura Yunus’a çıktı. Hemen onu denize attılar.

فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ/O kendini kınayıp dururken onu bir balık yutmuştu: Yani Yunus *aleyhisselâm* kınanacak bir şey yaptı. Bu, onun Allah’ın çıkmasını emretmeksizin çıkmasıdır.

فَلَوْلَٓا اَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّح۪ينَ/O, eğer Allah’ı tesbih/tenzih edenlerden olmasaydı: Allah Teâlâ’nın Enbiyâ sûresi 87. âyette onun ağzından hikâye ettiğine göre, Yunus *aleyhisselâm*’ın tesbihi şöyledir: ***“Senden başka ilâh yoktur. Seni her tür noksanlıktan tenzih ederim. Şüphesiz ben zalimlerden biri oldum.”*** Bir görüşe göre onun tesbihi “sübhânallah” demesidir. Başka bir görüşe göre de namazdır. Bunun üzerinde “balığın karnındaki namazı mı kastedilmiştir yoksa bundan önceki namazı mı kastedilmiştir?” şeklinde ihtilaf söz konusudur. Aynı şekilde balığın karnında geçirdiği süre hakkında da ihtilaf söz konusudur. Bir görüşe göre bu süre bir saattir. Başka bir görüşe göre üç gündür. Diğer bir görüşe göre yedi gündür. Bunların dışındaki bir görüşe göre ise kırk gündür.

فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَٓاءِ/Onu çıplak bir yere attık: “**الْعَرَٓاءِ/el-Arâi”** kelimesi “herhangi bir ağacın yahut gölgenin bulunmadığı boş arazi” anlamına gelir. Bir görüşe göre sahil kastedilmiştir.

وَهُوَ سَق۪يمٌ/Vehüve sekîmün: Rivayete göre o, yeni doğmuş bir çocuk gibi bir parça etten ibaretti.

وَاَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْط۪ينٍ/Ve üzerine (gölge yapması için) kabak türü geniş yapraklı bir bitki bitirdik. Yani onun üzerinde onu gölgeleyip güneşin sıcağından korusun diye kabak cinsi bir ağaç bitirdik. “اليقطين/el-Yaktînü” kelimesi “kabak” anlamına gelir. Allah, Yunus’u onunla himaye etti. Çünkü o, gölgenin serinliğini toplayan, yumuşak, büyük yapraklı ve sineklerin yaklaşmadığı bir bitkidir. Çünkü Yunus’un eti denizden çıktığı zaman sineklere tahammül edemezdi. Bir görüşe göre bakla,

kabak ve karpuz gibi gövdesi olmayan her ağaca "الْيَقْطِينُ/el-yaktînü" denilir. Ancak ilk görüş daha meşhurdur.

وَاَرْسَلْنَاهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ اَوْ يَزِيدُونَ/**Onu, yüz bin veya/bilakis daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik:** Bununla, sonrasında kaçtığı ilk peygamberliği kastedilmiştir. Bir görüşe göre bu, balığın karnından çıktıktan sonraki ikinci peygamberliktir. İlk görüş daha meşhurdur. "اَوْ يَزِيدُونَ/*Ev yezîdûne"* bir görüşe göre "اَوْ/ev" burada "bilakis" manasına gelir. İbn Abbâs bunu "بَلْ يَزِيدُونَ/*bel yezîdûne"* şeklinde okumuştur.[244] Başka bir görüşe göre "vav/ve" manasına gelir. Diğer bir görüşe göre belirsizlik içindir. Bir görüşe göre mana "İnsan onlara baktığı zaman tereddüt eder ve 'Onlar yüz bin ya da daha fazladır' der" kabilindendir. Onların sayısı hususunda ihtilaf söz konusudur. Bir görüşe göre, onlar yüz yirmi bin kişidir. Başka bir görüşe göre yüz otuz bin, diğer bir görüşe göre yüz kırk bin, bunların dışında bir görüşe göre de yüz yetmiş bin kişidir.

فَاٰمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى حِينٍ/**Onlar da iman ettiler, bunun üzerine Biz de onları bir süreye kadar yaşattık:** Rivayete göre onlar çocuklarla ve evcil hayvan yavrularıyla dışarı çıkmış, onlarla annelerini ayırmış, feryat figan edip Allah'a yalvarmışlar ve hâllerini düzeltmişlerdir. Allah da ecelleri gelene kadar onların üzerinden azabı kaldırmıştır. Şüphesiz insanlar Yunus kıssası hakkında çok şey söylemişlerdir. Ancak sıhhatlerinin zayıflığı sebebiyle biz onları atladık.

فَاسْتَفْتِهِمْ اَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَۙ ﴿١٤٩﴾ اَمْ خَلَقْنَا الْمَلٰٓئِكَةَ اِنَاثًا
وَهُمْ شَاهِدُونَ ﴿١٥٠﴾ اَلَٓا اِنَّهُمْ مِنْ اِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَۙ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ
اللّٰهُۙ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ اَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَن۪ينَۜ ﴿١٥٣﴾
مَا لَكُمْۜ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ اَفَلَا تَذَكَّرُونَۚ ﴿١٥٥﴾ اَمْ لَكُمْ
سُلْطَانٌ مُب۪ينٌۙ ﴿١٥٦﴾ فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿١٥٧﴾

149. Putperestlere sor: Kızlar Rabbinin de erkekler onların mıdır? 150. Yoksa Biz melekleri onların gözü önünde kız olarak

244 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 557.

mı yarattık? 151-152. Dikkat edin! "Allah çocuk doğurdu/ edindi" demeleri onların iftiralarından biridir. Şüphesiz onlar elbette yalancılardır. 153. Allah, kızları oğullara tercih etmiş! Öyle mi? 154-155. Ne oluyor size? Nasıl (böyle bir) sonuca varıyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz? 156. Yoksa (elinizde) açık bir deliliniz mi var? 157. Şayet doğru söylüyorsanız, (dediklerinize delil kıldığınız) kitabınızı getirin!

فَاسْتَفْتِهِمْ اَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ/***Putperestlere sor: Kızlar Rabbinin de erkekler onların mıdır?:*** Bu âyet hakkında Zemahşerî şöyle demiştir. "Buradaki 'فَاسْتَفْتِهِمْ/***onlara sor***' sözü -aralarındaki mesafe uzun olmakla birlikte- sûrenin başındaki 'فَاسْتَفْتِهِمْ/***onlara sor***' sözüne atfedilmiştir." Mef'ul zamiri Kureyş'e ve diğer kâfirlere gider." Yani takrir ve kınama kabilinden onlara "meleklerin Allah'ın kızları olduğu iddialarını, kızları Allah'a, erkekleri de kendilerine layık görmelerini" -ki bu haksız bir taksimattır- sor. Sonra Allah, onların meleklerin dişi olduğu iddialarını kestirip atmış ve onlara "وَهُمْ شَاهِدُونَ/***onlar şahitlik ettikleri hâlde***" diyerek cevap vermiştir. Bu ifadenin "şahitlik yahut hazır bulunmak" anlamına gelmesi muhtemeldir. Bu ifade, "Onlar bu esnada hazır bulunmadılar ve onu bilmediler" anlamına gelir. Sonra Allah onların "وَلَدَ اللّٰهُ/***Allah çocuk doğurdu/edindi***" sözlerindeki yalanı haber verdi. Sonra da onlara, "Allah'ın kızları oğlanlara tercih edip kızları kendisine seçtiği" iddialarını kabul ettirip kestirip attı. Bütün bunlar onlara yönelik bir cevap ve bir kınamadır. Allah onların söylediklerinden münezzehtir.

اَصْطَفَى/***Asdafâ:*** Bu kelimede vasıl elifinin üzerine tevbih ve takrir hemzesi dâhil olmuş, vasıl elifi hazfedilmiştir.

مَا لَكُمْ/***Ne oluyor size?:*** Bu, kınama anlamında bir sorudur. "مَا/***Mâ***" mübteda olarak mahallen merfudur ve haberi kendisinden sonra gelen car ve mecrur lafızdır. مَا لَكُمْ/***Mâ leküm***" lafzı okunduktan sonra durmak/vakıf yapmak gerekir.

اَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُبِينٌ/***Yoksa (elinizde) açık bir deliliniz mi var?:*** Yani yoksa sizin buna dair açık bir deliliniz mi var?

فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ/Öyleyse kitabınızı getirin!: Bu onları aciz bırakmadır. Çünkü onların elinde iddialarını delillendirebilecekleri bir kitap yoktur.

وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَباً وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ اِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ
﴿١٥٨﴾ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٥٩﴾ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ
﴿١٦٠﴾ فَاِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾ مَا اَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ ﴿١٦٢﴾
اِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا مِنَّا اِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾
وَاِنَّا لَنَحْنُ الصَّٓافُّونَ ﴿١٦٥﴾ وَاِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾ وَاِنْ
كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ اَنَّ عِنْدَنَا ذِكْراً مِنَ الْاَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا
عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُوا بِهٖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾

158. Allah ile cinler arasında da bir nesep ilişkisi uydurdular. And olsun, cinler de hesap vermek üzere huzura getirileceklerini bilirler. 159. Allah onların isnad edegeldikleri sıfatlardan münezzehtir. 160. Allah'ın samimi kulları bundan müstesnadır. 161-163. Sizler ve taptıklarınız! Evet, hiçbiriniz, cehenneme girecek kimse hariç, hiç kimseyi Allah'a karşı ayartamazsınız! 164-166. (Melekler şöyle derler): "Bizim her birimiz için, bilinen bir makam vardır. Ve şüphesiz biz, orada saf tutup ibadet eder ve kesinlikle Allah'ı tesbih ederiz." 167-199. Putperestler "Eğer öncekilere verilenler cinsinden bizde de bir kitap bulunsaydı, mutlaka Allah'ın ihlâslı kulları olurduk!" diyorlardı. 170. Derken onu inkâr ettiler. Fakat ileride bileceklerdir!

وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَباً/Allah ile cinler arasında da bir nesep ilişkisi uydurdular: "وَجَعَلُوا/*Ve cealû*" fiilindeki zamir Arapların kâfirlerine gider. Bu âyetin manası hakkında iki görüş vardır:

Birincisi: Burada "الْجِنَّة/*el-cinnetü*" kelimesi "melekler" demektir. Meleklerin bu isimle tesmiye edilmesi, bu kelimenin saklanmaktan ve gizlenmekten türemiş olmasından dolayıdır. Melekler, tıpkı cinler gibi

Âdemoğlunun göremediği varlıklardır. Onların uydurmuş olduğu meleklerle Allah arasındaki nesep ilişkisi, “onların Allah’ın kızları olduğunu” söylemeleridir.

İkincisi: Burada cinler ile şeytanlar kastedilmiştir. Onların uydurmuş olduğu şeytanlarla Allah arasındaki nesep ilişkisi hakkında iki görüş vardır:

Birincisi: Bazı kâfirler, “Allah ve şeytanlar kardeştir” demişlerdir. Allah onların söylediklerinden münezzehtir.

İkincisi: Bazıları “Allah bir cini kendine nikâhladı, o da O’ndan melekleri doğurdu” demiştir. Allah zalimlerin söylediklerinden yüce ve münezzehtir.

وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ اِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ/***And olsun, cinler de hesap vermek üzere huzura getirileceklerini bilirler:*** Kim, “Cin ile melekler kastedilmiştir” derse, bu durumda “اِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ/***innehüm le-muhdarûne”*** kavlindeki zamir kâfirlere gider ve mana, “Melekler kâfirlerin cezalandırılmak üzere huzura getirileceklerini bilir” olur. Kim de “Cin ile şeytanlar kastedilmiştir” derse, bu durumda zamir, şeytanlara gider ve mana, “Şeytanlar kendilerinin cezalandırılmak üzere huzura getirileceklerini bilir” olur.

اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ/***Allah’ın samimi kulları bundan müstesnadır:*** Buradaki istisna, “مُحْضَرُونَ/***cezalandırılmak üzere huzura getirilenlerden”*** yahut “يَصِفُونَ/***yesıfûne”*** fiilinde bulunan fâilden kopuk, istisna-i munkatı’dır. Buna göre mana “Ancak Allah’ın samimi/ihlâslı kulları cezalandırılmak üzere huzura getirilmeyecek” yahut “Ancak Allah’ın samimi/ihlâslı kulları Allah’ı layık olduğu vasıflarla tavsif ederler” olur.

فَاِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مَا اَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ اِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ/***Sizler ve taptıklarınız! Evet, hiçbiriniz, cehenneme girecek kimse hariç, hiç kimseyi Allah’a karşı ayartamazsınız:*** Bu, kâfirlere yönelik bir sesleniştir. “تَعْبُدُونَ/***Taptıklarınız”*** ifadesiyle putlar vb. şeyler kastedilmiştir. “وَمَا تَعْبُدُونَ/***Vemâ te‘budûne”*** sözü, “اِنَّكُمْ/***inneküm”***de bulunan zamire atfedilmiştir. “و/Vav” harfinin “beraber” anlamına gelmesi de caizdir. “فَاتِنِينَ/***Kânitîne”*** saptıranlar demektir. “عَلَيْهِ/***Aleyhi”*** lafzında bulunan zamir,

“مَا تَعْبُدُونَ/**mâ te‘budûne”** lafzına döner. Sebebiyet üzere manası gerekçelendirmedir (ta‘lil). “مَنْ هُوَ/**Men hüve,”** “بِفَاتِنِينَ/**bifâtinîne”** sözünün mef‘ulüdür ve “Siz ey kâfirler ve taptıklarınız! Allah cehenneme yaslamaya hükmetmedikçe hiç kimseyi yoldan çıkaramazsınız” demektir. Yani siz, Allah hükmetmedikçe insanları kandıramazsınız. Zemahşerî’ye göre “عَلَيْهِ/**aleyhi”**deki zamir Allah Teâlâ’ya döner.

وَمَا مِنَّا اِلَّا لَهُ مَقَامٌ/***Bizim her birimiz için, bilinen bir makam vardır:*** Bu, meleklerin ağzından hikâye edilmiş bir sözdür ve takdiri şöyledir: “Bizim için herhangi bir mülk söz konusu değildir. Malum makam Allah’ındır.” Söz anlaşılır olduğu için sıfatın mevsufu hazfedilmiştir. Malum makam ile muhtemelen, bulundukları yer kastedilmiştir. Çünkü dünya semasında, ikincisinde, diğer göklerde ve Allah’ın dilediği yerlerde bulunan kimseler onlardır/onlardandır. Bununla ibadet, yakınlaşma ve şerefyab olma yerinin/makamının kastedilmiş olması da muhtemeldir.

وَاِنَّا لَنَحْنُ الصَّٓافُّونَ/***Ve şüphesiz biz, orada saf tutup:*** Yani biz saf tutup ibadet ederiz. Bundan dolayı Müslümanlara namazlarında meleklere benzesinler diye saflarını düz tutmaları emredilmiştir. Müslümanlar hariç, din mensuplarından hiç biri ibadetini saf tutarak yapmamaktadır.

وَاِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ/***Ve kesinlikle Allah’ı tesbih ederiz:*** Bir görüşe göre bu da “namaz kılanlar” anlamına gelir. Çünkü namaza “tesbih” de denilir. Başka bir görüşe göre “sübhânallah diyenler” demektir. Meleklerin söylemiş olduğu bu sözde onların Allah’ın kızları olduğunu iddia eden yahut Allah’a şirk koşan kimselere yönelik bir cevap vardır. Çünkü melekler kulluklarını, Allah’a olan bağlılıklarını ve O’nu noksanlıklardan tenzih ettiklerini itiraf etmişlerdir. Bu söz aynı zamanda bundan önce cin ile kastedilenin melekler olduğuna delalet eder. Diğer bir görüşe göre, bütün bunlar Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem*’e ve Müslümanlara ait olan sözlerdendir. Ancak ilk görüş daha meşhurdur.

لَوْ اَنَّ عِنْدَنَا ذِكْراً مِنَ الْاَوَّلِينَ/***Putperestler derler ki: Eğer öncekilere verilenler cinsinden bizde de bir kitap bulunsaydı:*** Buradaki zamir Kureyş ve diğer Arap kâfirlerine gider. Âyetin manası şöyledir: “Onlar, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*’in peygamber olarak

gönderilmesinden önce, 'Şayet Allah bize bir peygamber gönderirse ve bir kitap indirirse elbette Allah'ın ihlâslı kulları oluruz' diyorlardı."

فَكَفَرُوا بِهِ/***Derken onu inkâr ettiler:*** Buradaki zamir zikre/kitaba yahut Efendimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gider. Çünkü mana, öncesinde zikr/kitap geçmese bile bunu gerektirir.

فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ/***Bilecekler:*** Bu, inkârları sebebiyle onlara yönelik bir tehdit ve korkutmadır.

وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ اِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ
﴿١٧٢﴾ وَاِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى حِينٍ ﴿١٧٤﴾
وَاَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَاِذَا نَزَلَ
بِسَاحَتِهِمْ فَسَٓاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ ﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى حِينٍ ﴿١٧٨﴾
وَاَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٩﴾ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ
﴿١٨٠﴾ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٢﴾

171. And olsun ki, peygamber kullarımıza işin başında söz vermişizdir. 172. (Buna göre onlar,) evet onlar, zafere ulaşacaklardır. 173. Bizim ordumuz elbette galip gelecektir. 174. (Resûlüm!) Bu sebeple sen bir süreye kadar onlara aldırma. 175. Onları takip et. Yakında görecekler. 176. Azabımızı hemen mi istiyorlar? 177. Azap yurtlarına indiğinde uyarıldıkları hâlde yola gelmeyenlerin sabahı çok kötü olacaktır! 178. Evet, sen bir süreye kadar onlara aldırma. 179. Evet, onları takip et. Yakında onlar da görecekler. 180. İzzetin de rabbi olan senin Rabbin, onların isnad etmekte oldukları vasıflardan münezzehtir. 181. Selâm olsun bütün peygamberlere! 182. Ve hamd olsun âlemlerin Rabbi olan Allah'a!

وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ اِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ/***And olsun ki, peygamber kullarımıza işin başında söz vermişizdir. Evet onlar, zafere***

ulaşacaklardır: Âyet, "Peygamberlerin düşmanlarına karşı muzaffer olacağına dair hüküm daha önce verilmiştir" manasına gelir.

وَاِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ/***Bizim ordumuz elbette galip gelecektir:*** Bu zafer ve galibiyet, hüccet, delil ve savaşta düşmanların hezimete uğratılmasının zuhuruyla, ahirette de mutluluk ile gerçekleşecektir.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى حِينٍ/***Bu sebeple sen bir süreye kadar onlara aldırma:*** Yani onlardan yüz çevir. Bu, seyf âyetiyle nesh edilmiş bir barışmadır (müvadea'). "حِينٍ/***Hînin***" ile burada Bedir günü kastedilmiştir. Bir görüşe göre, ecellerinin gelmesi, başka bir görüşe göre de kıyamet günü kastedilmiştir.

وَاَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ/***Onları takip et. Yakında görecekler:*** Bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yönelik bir vaat, müşriklere yönelik bir tehdittir.

اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ/***Azabımızı hemen mi istiyorlar?:*** Bu, onların "Bu vaîd ne zamandır. Öyleyse üzerimize gökten taş yağdır" vb. sözler söylediklerine işaret etmektedir.

فَاِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ/***Azap yurtlarına indiğinde:*** "السّاحة/es-Sâhatü" kelimesi "evin etrafında bulunan bahçe/avlu" anlamına gelir. Araplar bu lafzı, zarar ve kötülük cinsinden insanın başına gelen şeylerde kullanırlar.

فَسَٓاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ/***Uyarıldıkları hâlde yola gelmeyenlerin sabahı çok kötü olacaktır!:*** Sabah, saldırılar ve musibetler söz konusu edildiğinde kullanılır. Âyetin maksadı, müşrikleri, uyarılıp da uyarılmalarının fayda vermemesinden sonra hak ettikleri ceza ile tehdit etmektir. Bu, bir nasihatçinin, nasihati kabul etmediği takdirde musibete uğrayacağına, başka bir ordunun gelip onları yok edeceğine dair uyardığı bir toplumu bir örnek göstermedir.

وَاَبْصِرْ/***Ve ebsır:*** Allah onlar hakkındaki bu hükmü aşağıda da tekrar etmiştir. Vaat ve tehdit tekit kabilinden tekrar edilmiştir. Bir görüşe göre, Allah ilk tehdit ile dünyadaki cezalandırmayı, ikinci tehdit ile de ahiretteki cezalandırmayı kastetmiştir. Şayet "Allah niçin önce 'اَبْصِرْهُمْ/

ebsırhüm,' burada ise '*أَبْصِر/ebsır'*** demiş, mef'ul zamiri hazfedilmiştir?" denilirse, buna iki şekilde cevap verilir:

Birincisi: Allah onu ilkinde söylemesini ikincisi için yeterli saymıştır ve özetleme adına onu hazfetmiştir.

İkincisi: Onu geçenler ve diğerleri hakkında genellik ifade etsin diye hazfetmiştir. Sanki şöyle demiş olmaktadır: "Bütün kâfirlere bir süre yüz çevir/aldırma." Bu ilk görüşe aykırıdır. Çünkü o, özellikle Kureyş hakkında nâzil olmuştur.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ/İzzetin de rabbi olan senin Rabbin, onların isnad etmekte oldukları vasıflardan münezzehtir: Allah Teâlâ kendisini kâfirlerin O'na yakışmayan şeyler kabilinden nitelendikleri şeylerden tenzih etmiştir. Çünkü bu sûrede onlardan birçok çirkin söz nakletmiştir. "***الْعِزَّة/el-İzzet"*** ile şayet Allah'ın yüceliği kastedilmişse "***رَبِّ الْعِزَّةِ/rabbi'l-izzeti"*** lafzı "izzet sahibi" anlamına gelir. İzzeti Rabbe muzaf kılması onu Allah'a tahsis etmesi sebebiyledir. Şayet onunla peygamberlerin ve Müslümanların izzetini kastetmişse, "***رَبِّ الْعِزَّةِ/rabbi'l-izzeti"*** lafzı "izzetin sahibi ve yaratıcısı" anlamına gelir. Bundan dolayı Muhammed b. Sahnûn şöyle demiştir: "Kim Allah'ın izzetine yemin ederse -şayet Allah'ın sıfatını kastetmişse- bu bir yemin olur. Şayet kullarına vermiş olduğu izzeti kastettiyse bu bir yemin olmaz."[245] Sonra Allah bu sûreyi, peygamberlere selâm ederek bitirmiştir.

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ/Ve hamd olsun âlemlerin Rabbi olan Allah'a!: Allah Teâlâ muhtemelen peygamberlere verdiği selâm ile onlara selâm etmeyi yahut onların düşmanlarından kurtulmalarını murad etmiştir.

245 Bu görüş aynı zamanda Eşheb'e de nispet edilmiştir. Karâfî, *ez-Zahîre*'de şöyle demiştir: Eşheb şöyle demiştir: "Şayet kişi, bununla Allah'ın izzetini ve kadim olan emanetini murat etmişse ona kefâret gerekir. Muhdes olan (kadim olmayan) izzet ve emanetini kastetmişse kefaret gerekmez. Zira Allah Teâlâ 'سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ' (Sâffât 37/185) buyurmuştur." Bk. Karafî, *ez-Zahîre*, IV, 14. Mâlikî mezhebinde bu görüş meşhurdur. Halîl, *Muhtasar*'ında şöyle demiştir: "Yeminin üzerinde düğümlendiği söz, 'Allah'ın izzeti, emaneti ve ahdi için, Allah'ın ahdi üzerime olsun' gibi sözlerdir. Yaratılmış olan şeyi kastetmesi müstesnadır." Bk. Halîl b. İshak el-Cundî, *el-Muhtasar*, s. 82.

Ayrıca bu onun "إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ/***Evet, onlar muzaffer olacaklardır***" kavlinin bir tamamlayıcısıdır. "الْحَمْدُ لِلّٰهِ/***Elhamdülillâhi***" sözüne gelince; muhtemelen, Allah'ı tenzih, peygamberlerin muzaffer olması vb. bu sûrede zikredilen şeylerden dolayı ***"elhamdülillah"*** demeyi kastetmiştir. Allah'ın, ***"elhamdülillah"*** ile mutlak manada kendisine hamd etmeyi kastetmesi de muhtemeldir.

سُورَةُ صٓ

38. SÂD SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

صٓ وَالْقُرْاٰنِ ذِي الذِّكْرِ ﴿١﴾ بَلِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا ف۪ي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ
﴿٢﴾ كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَلَاتَ ح۪ينَ مَنَاصٍ ﴿٣﴾
وَعَجِبُوا اَنْ جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْۘ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هٰذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌۚ
﴿٤﴾ اَجَعَلَ الْاٰلِهَةَ اِلٰهاً وَاحِداًۚ اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ﴿٥﴾

1-2. Sâd. Şerefli Kur'ân'a yemin olsun ki, (mü'minler değil) tam aksine inkâr edenler, bir gurur ve muhalefet içindedirler. 3. Onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. O zaman yalvarıp yakardılar. Hâlbuki artık kurtulma zamanı değildi. 4-5. Aralarından kendilerine bir uyarıcının gelmesine şaştılar ve kâfirler "Bu pek yalancı bir sihirbazdır! İlâhları tek bir ilâh mı yaptı? Doğrusu bu hayret verici bir şeydir!" dediler.

صٓ/Sâd: Heca harfleri (huruf-ı mukattaalar) hakkında Bakara sûresinin tefsirinde konuşmuş idik. Allah heca harflerinin kullanımını Kur'ân'a tahsis etmiştir. Bir görüşe göre "***صٓ/sâd***" "Muhammed doğru söylemiştir" anlamına gelir. Başka bir görüşe göre o, Allah'ın "Samed" yahut "sâdıku'l-va'd" veya "sâniu'l-masnûât/yaratılmışların zanaatkârı" isminden bir harftir.

وَالْقُرْاٰنِ ذِي الذِّكْرِ/Şerefli Kur'ân'a yemin olsun ki: Bu, takdiri "Şüphesiz Kur'ân, Allah katından gelmiştir. Dolayısıyla Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* doğru söylemektedir" vb. olan cevabı mahzûf bir yemindir. Diğer bir görüşe göre kasemin cevabı yine "صٓ/ **sâd"** içerisinde mevcuttur. Çünkü o, aynı zamanda "Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* doğru söylemiştir" anlamına gelmektedir. Yine bir görüşe göre kasemin cevabı "اِنْ كُلٌّ اِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ/**Onlardan her birinin yaptığı şey, peygamberleri yalanlamak oldu ve bu yüzden (onları) cezalandırmam gerekti (cezamı hak ettiler)"** âyetidir. Ancak bu, uzak bir ihtimaldir. Bir görüşe göre de kasemin cevabı, "اِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ اَهْلِ النَّارِ/**Bu böyledir. Cehennem ehlinin tartışması elbette gerçekleşecektir"** âyetidir. Ancak bu da uzak bir ihtimaldir. "ذِي الذِّكْرِ/ **Zi'z-zikr"** ifadesinin manası, "şeref sahibi" demektir. Ayrıca zikr, öğüt yahut Allah'ı hatırlamak ve şeriat kabilinden kendisine ihtiyaç duyulan şeylerdir.

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ/Tam aksine inkâr edenler, bir gurur ve muhalefet içindedirler: "İnkar edenler" ile Kureyş kastedilmiştir. "بَلِ/**Bel"** mahzûf bir söze itiraz etmek için kullanılmıştır ve o, kasemin cevabıdır. Yani onların inkârı, bir delile dayalı değildir. Aksine o, gurur ve muhalefet sebebiyle olmaktadır. "İzzet" kelimesi "büyüklenme/gururlanma," "şikâk" ise "düşmanlık/muhalefet" anlamına gelir. Her ikisinin de nekre olması, şiddetli oluşlarına ve kâfirlerin bu iki işte ileri gittiklerine delalet etmesi içindir.

كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ/Onlardan önce nice nesilleri helâk ettik: Bu, Kureyş'e tehdit içeren bir ihbardır.

فَنَادَوْا وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ/O zaman yalvarıp yakardılar. Hâlbuki artık kurtulma zamanı değildi: Şüphesiz, helak olan memleketler, o esnada dua ettiler, yalvarıp yakardılar ancak bu onlara fayda vermedi. "لَاتَ/**Lâte"** "ليس/leyse" manasında "nefiy lâ"sıdır. Ona "رُبَّتَ/rubbete" ve "ثُمَّتَ/sümmete" kelimelerine eklendiği gibi bir dişilik alameti eklenmiştir. "لَاتَ/ **Lâte"** lafzına zamana delalet etmedikçe ve ismi de gizli olmadıkça dişilik alameti eklenmez. "حِينَ مَنَاصٍ/**Hîne menâs"** ise "لَاتَ/**lâte"**nin haberidir.

Cümlenin takdiri şöyledir: Dua ettikleri zaman, kaçıp kurtulma zamanı değildir. “المناص/el-Menâs” kelimesi “kaçıp kurtulmak” anlamına gelir. Bu senin biri kaçtığı zaman “ناص - ينوص/nâsa - yenûse” demen gibidir.

وَعَجِبُوا اَنْ جَاۤءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ/*Aralarından kendilerine bir uyarıcının gelmesine şaştılar:* Zamir Kureyş’e gider. Uyarıcı da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’dir. Yani onlar, Allah’ın içlerinden bir peygamber göndermesini uzak gördüler. Allah’ın “مِنْهُم/***minhüm”*** ile onların kabilesini yahut kendileri gibi beşer cinsini kastetmiş olması muhtemeldir.

وَقَالَ الْكَافِرُونَ/*Kâfirler dediler ki:* Burada asıl olan, “وقالوا/***ve kâlû”*** sözünün kullanılmasıdır. Fakat onları küfür ile nitelemek için zahir isim (kâfirler) zamir yerine konulmuştur.

اَجَعَلَ الْاٰلِهَةَ اِلٰهاً وَاحِداً/*İlâhları tek bir ilâh mı yaptı?:* Bu, onların tevhidi inkâr ettiklerine işaret etmektedir. Bu âyetin iniş sebebi şu olaydır: Bir gün Kureyş bir araya gelip Ebû Tâlib’e “Yeğenini bizden uzak tut. Çünkü o, dinimizi ayıplıyor, ilâhlarımızı kötülüyor ve hayallerimizi küçümsüyor” dediler. Ebû Tâlib bu konuda onunla konuştu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi: ***“Onlardan, başka değil, sadece -sayesinde Acemin mülküne sahip olabilecekleri ve Arapların kendilerine itaat edebileceği- bir tek söz istiyorum.”*** Onlar “Peki, bununla beraber on kelime daha” dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***“‘Allah’tan başka ilâh yoktur’ deyin”*** buyurdu. Ancak bunu reddettiler ve “İlâhları tek bir ilâh mı yaptı? Doğrusu bu hayret verici bir şeydir!” dediler.[246]

وَانْطَلَقَ الْمَلَاُ مِنْهُمْ اَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلٰۤى اٰلِهَتِكُمْۚ اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُۚ ﴿٦﴾ مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْاٰخِرَةِۚ اِنْ هٰذَاۤ اِلَّا اخْتِلَاقٌۚ ﴿٧﴾ ءَاُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَاۜ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْ ذِكْرِيۚ بَلْ لَمَّا يَذُوقُوا عَذَابِۜ ﴿٨﴾ اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَۤائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِۚ

246 Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 79; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 34.

﴿٩﴾ اَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِي
الْاَسْبَابِ ﴿١٠﴾ جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْاَحْزَابِ ﴿١١﴾

6-8. Onların ileri gelenleri "Yürüyün, ilâhlarınıza bağlılıkta sebat gösterin, şüphesiz sizden istenen budur. Son dinde bile bunu işitmedik. Bu ancak bir uydurmadır. Kur'ân aramızdan (hiç kimse kalmadı da) ona mı indirildi?" diyerek kalkıp gittiler. Hayır! Onlar kitabım/benim şöhretim hakkında şüphe içindedirler. Hayır, hayır! Azabımı henüz tatmadılar. 9. Yoksa onların yanında, Azîz ve Vehhâb (lütuf sahibi) olan Rabbinin rahmet hazineleri mi vardır? 10. Yahut göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların hükümranlığı onların elinde midir? Öyleyse (göklerin) yollarında yükselsinler (de bir görelim)! 11. Çeşitli gruplardan oluşmuş şuradaki ordu bozguna uğratılacaktır.

وَانْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ اَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا/***Onların ileri gelenleri "Yürüyün, sebat gösterin" dediler:*** İleri gelenlerin kalkıp gitmeleri, onların Ebû Tâlib'in yanından çıkmalarını ifade eder. Bir görüşe göre Mekke yolunda tefrikaya düşmelerini ve küfre dair dedikodu üretmelerini ifade eder. "اَنِ امْشُوا/***Enimşû***" lafzının manası, birbirlerine "Yürüyün! İlâhlarınıza kullukta sebat gösterin, sadece Allah'a kulluk etme kabilinden davet ettiği konuda Muhammed'e itaat etmeyin" demeleridir.

اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ/***Şüphesiz sizden istenen budur:*** Bu da Allah'ın Kureyş'in ağzından hikâye ettiği bir sözdür. Bu konuda iki görüş vardır:

Birincisi: Bu, İslam'a ve tevhide yönelik bir işarettir ve "Bu tevhit bizden kendisine bağlanmamızı isteyen bir şeydir" demektir.

İkincisi: Şirke ve ilâhlarına kullukta sebat göstermelerine yönelik bir işarettir ve bu ifade "İstenmesi ve kendisine tutunulması gereken şey budur yahut bu, Allah'ın kendisiyle aleyhimize karar verdiğinde bizden istemiş olduğu şeydir" anlamına gelir. Ancak ilki daha tercihe layıktır.

Çünkü bundan sonraki konudaki işaret ona yöneliktir. Böylece söz, tek bir düzen üzere sürmüş olmaktadır.

مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْاٰخِرَةِ/***Son dinde bile bunu işitmedik:*** Bu da Allah'ın onların ağzından hikâye ettiği sözlerdendir. Yani biz tevhidi son dinde hiç işitmedik. Son din ile kastedilen Hristiyanlıktır. Çünkü o, Musa *aleyhisselâm* diğerlerinin getirdiği dinlerden sonra gelmiştir. Hristiyanlar da tevhide değil, teslise inanıyorlardı. Bir görüşe göre ***"millet"***ten kasıt, Kureyş'in dinidir. Buna göre âyet "Ecdadımızı üzerinde bulduğumuz dinde bunu hiç işitmedik" anlamına gelir. Başka bir görüşe göre, beklenen din kastedilmiştir. Çünkü onlar, âlim ve kâhinlerden, "bir peygamber gönderileceğini ve onun da son peygamber olacağını" işitiyorlardı.

اِنْ هٰذَٓا اِلَّا اخْتِلَاقٌ/***Bu ancak bir uydurmadır:*** Bu da Allah'ın onların ağzından hikâye ettiği sözlerdendir ve tevhit ve İslam'a (bunların uydurma olduğuna) işaret etmektedir. "اخْتِلَاقٌ/***İhtilâkun"*** ifadesi "yalan/uydurma" anlamına gelir.

ءَاُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا/***Kur'ân aramızdan (hiç kimse kalmadı da) ona mı indirildi?:*** Hemze, ret/inkâr içindir. Âyet, "Onlar, Allah'ın Kur'ân'ı indirmekle, kendilerini bırakıp Muhammed'i özel kılmasını inkâr ettiler" manasına gelir.

بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْ ذِكْرِي/***Hayır! Onlar kitabım/benim şöhretim hakkında şüphe içindedirler:*** Bu, onlara verilmiş bir cevaptır. Yani onların bu konuda herhangi bir hüccet ve delilleri yoktur. Aksine onlar, Allah'ı tanıma ve O'nun birliği konusunda şüphe içerisindedirler ve bundan dolayı inkâr etmişlerdir. ***"Zikr"*** ile Allah'ın Kur'ân'ı kastetmiş olması da muhtemeldir.

بَلْ لَمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ/***Hayır, hayır! Azabımı henüz tatmadılar:*** Bu, onlara yönelik bir vaîd/korkutma ve tehdittir. Azabı tatmamış olmaları onları küfre sevk etmiştir. Onu tattıkları zaman onlardan şüphe kalkacak ve hakka boyun eğeceklerdir.

أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ/Yoksa onların yanında, Azîz ve Vehhâb (lütuf sahibi) olan Rabbinin rahmet hazineleri mi vardır?: Bu da Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamberlikle özel kılınmasını inkâr etmelerine dair müşriklere verilen bir cevaptır. Şu manaya gelir: "Onların yanında Allah'ın rahmeti kabilinden hazineler yok ki peygamberlik dileyene verilsin, dileyene verilmesin! Aksine Allah onu dilediği kimseye verir." Allah sonra kendini Azîz ve Vehhâb olarak tavsif etmiştir. Çünkü azîz olan, dilediğini yapar, vehhâb olan da dilediğine nimet verir. Dolayısıyla onların inkâr etmelerinde herhangi bir haklı gerekçe yoktur.

أَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ/Yahut göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların hükümranlığı onların elinde midir?: Bu da onlara verilen cevaplardandır. Şu manaya gelir: "Yoksa onların diledikleri gibi tasarrufta bunabilecekleri mülkleri mi vardır? Aksine mülkün sahibi olan Allah'tır ve O, mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunur." İlk "أَمْ/***em,***" "بل/bilakis/hayır" anlamında kestirip atmadır. Hemze ise red/inkâr hemzesidir. İkinci "أَمْ/***em***" de muhtemelen aynı anlamdadır yahut mâkablindeki ile muadil bir atıf harfidir.

فَلْيَرْتَقُوا فِي الْاَسْبَابِ/Öyleyse (göklerin) yollarında yükselsinler (de bir görelim)!: Bu, onları aciz bırakma ve onlara meydan okuma ifadesidir. "لْيَرْتَقُوا/***Li-yertekû***" emri, "tırmansınlar/yukarı çıksınlar" anlamına gelir. "الْاَسْبَاب/***el-Esbâb***" burada, "merdivenler/yollar" demektir. Kendisiyle yükseğe çıkılan şeyler için böyle bir benzetme yapılır. Bir görüşe göre o, göğün kapılarıdır ve manası şöyledir: "Şayet göklerin ve yerin hâkimiyeti/idaresi onların elinde ise Arş'a çıksınlar ve mülkü/kâinatı yönetsinler (de görelim bakalım)!"

جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْاَحْزَابِ/Çeşitli gruplardan oluşmuş şuradaki ordu bozguna uğratılacaktır: Bu, onları savaşta hezimete uğratılmaları ile korkutmadır. Nitekim Bedir'de ve diğer savaşlarda hezimete uğratılmışlardır. "مَا هُنَالِكَ/***Mâ hünâlike***" lafzı, "جُنْدٌ/***cündün***" kelimesinin sıfatıdır. Âyette onlara yönelik bir tahkir söz konusudur. "هُنَالِكَ/***hünâlike***" ile de küfür ve alay etme kabilinden kendilerini tavsif

ettikleri yere işaret söz konusudur. Bir görüşe göre, göğün/Arş'ın yolunu tutmalarına işarettir. Ancak bu uzak bir ihtimaldir. Başka bir görüşe göre bununla, Bedir mevkiine işaret edilmiştir. "مِنَ الْاَحْزَابِ/ ***Mine'l-ahzâb"*** ifadesi de "küfürde direnen ve helak olan grupların tümünden" anlamına gelir.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُوالْاَوْتَادِۙ ﴿١٢﴾ وَثَمُودُ وَقَوْمُ
لُوطٍ وَاَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِۜ اُو۬لٰٓئِكَ الْاَحْزَابُ ﴿١٣﴾ اِنْ كُلٌّ اِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ
فَحَقَّ عِقَابِ ﴿١٤﴾ وَمَا يَنْظُرُ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ
﴿١٥﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾ اِصْبِرْ
عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُ۫دَ ذَا الْاَيْدِۚ اِنَّهُٓ اَوَّابٌ ﴿١٧﴾ اِنَّا سَخَّرْنَا
الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِۙ ﴿١٨﴾ وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةًۜ كُلٌّ لَهُٓ
اَوَّابٌ ﴿١٩﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَاٰتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾

12-13. Onlardan önce Nûh kavmi, Âd kavmi, kazıklı Firavun(lar), Semûd, Lût kavmi ve Eykeliler de peygamberleri(ni) yalanlamışlardı. İşte bunlar da (peygamberlerine karşı çıkan) topluluklardır. 14. Onlardan her birinin yaptığı şey, peygamberleri yalanlamak oldu ve bu yüzden (onları) cezalandırmam gerekti. 15. Bunlar da ancak bir an bile gecikmeyecek korkunç bir ses beklemektedirler. 16. Müşrikler "Rabbimiz! Bizim payımızı hesap gününden önce ver" dediler. 17. (Resûlüm!) Onların söylediklerine sabret. Kulumuz güç ve kuvvet/iktidar sahibi Davud'u hatırla. (Böyle durumlarda) o da hep Allah'a yönelirdi. 18-19. Şüphesiz Biz, akşam sabah onunla beraber tesbih ve takdis etsinler diye dağları ve etrafında toplanmış kuşları onun emrine vermiştik. Hepsi ona yönelmişlerdi. 20. (Onlar) onun hükümranlığını kuvvetlendirmiş, Biz de ona hikmet ve güzel konuşma becerisi vermiştik.

وَفِرْعَوْنُ ذُوالْاَوْتَادِ/***Kazıklı Firavun(lar):*** İbn Abbâs şöyle demiştir: "Firavun'un kendileriyle ve üzerlerinde oyun oynadığı kazıkları ve odunları vardı."[247] Bir görüşe göre, onun insanlar arasında onları öldürmek için dolaştırdığı kazıkları vardı. Başka bir görüşe göre, Allah bununla sabit büyük binaları kastetmiştir ki bu, İbn Atiyye'nin tercih ettiği görüştür.[248] Zemahşerî şöyle demiştir: "Bu ifade, 'Kazıkları/temelleri sağlam bir iktidarın gölgesinde...'[249] sözünde olduğu gibi iktidarın/hâkimiyetin sağlamlığı konusunda bir istiaredir."

وَاَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ/***Eykeliler:*** Daha önce zikredildi.

وَمَا يَنْظُرُ هٰٓؤُلَٓاءِ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً/***Bunlar da ancak bir an bile gecikmeyecek korkunç bir ses beklemektedirler:*** "مَا يَنْظُرُ/***Mâ yenzuru"*** burada "beklemiyorlar" anlamındadır. "هٰٓؤُلَٓاءِ/***Bunlar"*** ile Kureyş kastedilmiştir. "صَيْحَةً وَاحِدَةً/***Tek bir sayha"*** ile de Sûr'a üfürülüş -ki o göçüşün/mahvoluşun sesidir- kastedilmiştir. Bir görüşe göre sayha, onları yakalayan ölüm ve şiddeti ifade eder. İlk görüş daha açıktır. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından da bu şekilde tefsir edilmiştir.[250]

مَا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ/***Bir an bile gecikmeyecek:*** Bu ibarenin anlamı hakkında üç görüş vardır:

Birincisi: "Dönüşü olmayan" demektir. Yani bundan sonra onlar dünyaya dönemezler. Buna göre o, "الإفاقة/ayılmak/uyanmak" kökünden türemiş olur.

İkincisi: "Tekrarı yoktur" demektir. Yani o, ancak bir kere olur, ikincisi olmaz.

Üçüncüsü: "Bir devenin bir nefesi/hıçkırığı miktarı kadar bile (kısa bir süre dahi) tehir edilmez ve gecikmez" demektir. "فَوَاق/***Fevâk,"*** süt sağanın iki sağması arasındaki süredir. Bu üçüncü görüş, bu kelimenin

---

247 Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 83. İbare bir rivayette "يلعب له بها" şeklindedir.
248 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 565.
249 Bu, Esved b. Ya'fer'in (ö. 600 m.) beyitinin sonudur. Başı "ولقد غنوا فيها بأعظم عيشة ..." şeklindedir. Bk. *el-Keşşaf*, IV, 73.
250 Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 595; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, V, 558.

damme ile okunuşuna göre ortaya çıkmıştır. Çünkü devenin nefesi/hıçkırığı "füvâk" şeklinde damme iledir. İlk iki görüş, fetha ve damme üzere okunması hâlinde ortaya çıkmıştır.

وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا/*Müşrikler "Rabbimiz! Bizim payımızı ver" dediler:* "قِطًّا/Kıttu" sözlükte iki manaya gelir:

Birincisi: "Kitap" demektir.

İkincisi: "Nasip/pay/hisse" demektir. Bu mana hakkında üç görüş vardır:

Birinci görüş: "Hayır kabilinden nasibimizi hemen ver" demektir. Yani onlar paylarını dünyada hemen vermesi için Allah'a dua ettiler.

İkinci görüş: "Ceza kabilinden nasibimizi hemen ver" demektir. Bu onların "Üzerimize gökten taş yağdır" demelerine benzer.

Üçüncü görüş: "Amel defterlerimizi hemen ver" demektir.

اِصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْاَيْدِ/*(Resûlüm!) Onların söylediklerine sabret. Kulumuz güç ve kuvvet/iktidar sahibi Davud'u hatırla:* "**الْاَيْدِ/*el-Eydi*"** kelimesi "güç kuvvet, iktidar" anlamına gelir. Davud, beden, din, iktidar ve asker gücüne sahip biri idi.

اَوَّابٌ/*Evvâbün:* "Allah'a yönelmek ve O'ndan istemek" demektir.

Şayet "Allah'ın, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sabrı emretmesiyle kâfirlerin sözleri ve ona Davud'u hatırlamasını emretmesi arasında nasıl bir münasebet vardır?" denilirse, buna benim cevabım şöyle olur: Bu sûrede Davud'un sonra da diğer peygamberlerin zikredilmesi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i teselli etmek, ona zafer vaat etmek, sıkıntılardan rahatlatmak ve sabretmesi emredilen hususlarda ona yardım etmek amacına matuftur. Bundan dolayı Allah, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e, kuşların ve dağların emrine verilmesi, iktidarının sağlamlığı, hikmet ve fasih konuşma kabiliyeti verilmesi ve nihayet ahirette makam/rütbe ve güzel bir dönüş yeri (cennet)

verilerek görevini noktalaması gibi Davud *aleyhisselâm*'a vermiş olduğu nimetleri hatırlattı. Allah Teâlâ sanki şöyle buyurmaktadır: "Ey Muhammed! Davud'a bu nimetleri verdiğimiz gibi seni de aynı şekilde nimetlendireceğiz. Sabret ve dedikleri şeylere üzülme." Sonra Süleyman *aleyhisselâm*'a vermiş olduğu büyük iktidarı, rüzgârı ve cinlerin emrine verilmesini, makam/rütbe ve güzel bir dönüş yeri (cennet) verilerek görevini noktalamasını hatırlattı. Sonra da o ikisinden sonra sözü edilen peygamberleri hatırlattı. Maksat, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kalbini güçlendirmek için onlara nimet verildiğini hatırlatmaktır. Aynı şekilde, Davud, Süleyman ve Eyyub şiddete maruz kalmış sonra Allah onlardan bu sıkıntıyı kaldırmış, bu sıkıntıları büyük bir hayır takip etmiştir. Binaenaleyh Allah Teâlâ, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e, kavminin eziyet etmesi gibi maruz kaldığı sıkıntıları ondan kaldıracağını, bu sıkıntıları zafer ve müşriklere üstünlük sağlamanın takip edeceğini anlaması için onları (geçmiş peygamberleri) hatırlamasını emretti. Bu konudaki alaka açıktır. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Âyet şu manaya gelir: Din konusunda güç sahibi olan Davud'u hatırla, onunla teselli ol ve onun dayanıklı olduğu gibi sen de dayanıklı ol!" Bu soruya Zemahşerî de şöyle cevap vermiştir: "Sanki Allah, Peygamberi'ne şöyle demektedir: Müşriklerin söylediklerine sabret ve onlara, -Davud kıssasını zikretmek sûretiyle- Allah'a isyan etmenin ne büyük yanlışlık olduğunu göster! Zira o, Allah katında kıymetli bir peygamber idi. Sonra bir hata (zelle) işledi ve onu bundan dolayı kınadı. O da hemen istiğfar edip tevbe etti. Onun hâli bu iken, bu inkâr ve isyanınızla sizin hâliniz ne olur kim bilir!" Bu cevapta, -Allah'ın, kâfirleri kendisiyle tehdit ettiği bir örnek kıldığı Davud'a karşı su-i edep kabilinden bir şeyler bulunduğu gizli değildir. Onun bir kusur işlediği ve Allah'ın da onu, bu kusurundan dolayı kınadığı doğrudur. Biz, peygamberler hakkında buna benzer (Zemahşerî'nin dediği gibi) bir şey söylemekten Allah'a sığınırız.

وَالْإِشْرَاقِ/***Ve'l-işrâki:*** "Sabah vakti" demektir. O, güneşin doğduğu vakittir. Yani yeryüzünü aydınlattığı, ışık hüzmelerini boşalttığı duhâ vaktidir. Güneşin şurûku ise "onun doğması" demektir.

مَحْشُورَةً/***Mehşûratün:*** "Toplu hâlde" demektir.

كُلٌّ لَهُ اَوَّابٌ/***Hepsi ona yönelmişlerdi:*** Yani her tesbih ve takdis edenin bu yaptığı, Davud'un tesbih ve takdisi sebebiyledir. "اَوَّابٌ/***Evvâbün***" kelimesinin burada "dönmek" yani "Allah'ın emrine dönsün" anlamına gelmesi muhtemeldir.

وَاٰتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ/***Biz de ona hikmet vermiştik:*** Bir görüşe göre hikmet, "peygamberlik" demektir. Başka bir görüşe göre, "ilim ve anlayış" demektir. Diğer bir görüşe göre "kitap (Zebur)" demektir.

وَفَصْلَ الْخِطَابِ/***Biz de ona güzel konuşma becerisi (vermiştik):*** İbn Abbâs şöyle demiştir: "Bu, insanlar arasında hak ile karar vermek demektir."[251] Ali b. Ebî Tâlib de şöyle demiştir: "Bu, hakkında iddiada bulunulana yeminin, iddiada bulunana da delilin gerekli olması demektir.[252] Bir görüşe göre "أما بعد/imdi" sözünü kastetmiştir. O (Davud) bu sözü ilk kullanandır. Zemahşerî'ye göre "فَصْلَ الْخِطَابِ/***fasle'l-hitab***" ifadesi "ona muhatap olan kimsenin anlayabildiği açık ve özlü söz" anlamına gelir. İbn Atiyye de bu manayı tercih etmiş ve onu Allah'ın "لَقَوْلٌ فَصْلٌ/***Şüphesiz bu, kesin/anlaşılır bir sözdür***"[253] âyetinin manasına dayandırmıştır.[254]

وَهَلْ اَتٰيكَ نَبَؤُا الْخَصْمِۘ اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَۙ ﴿٢١﴾ اِذْ دَخَلُوا عَلٰى
دَاوُۥدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْۚ خَصْمَانِ بَغٰى بَعْضُنَا عَلٰى بَعْضٍ فَاحْكُمْ
بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا اِلٰى سَوَٓاءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾ اِنَّ هٰذَٓا اَخٖي لَهُ
تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ اَكْفِلْنٖيهَا وَعَزَّنٖي فِي الْخِطَابِ
﴿٢٣﴾ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ اِلٰى نِعَاجِهٖۜ وَاِنَّ كَثٖيراً مِنَ الْخُلَطَٓاءِ
لَيَبْغٖي بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ اِلَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلٖيلٌ
مَا هُمْۜ وَظَنَّ دَاوُۥدُ اَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعاً وَاَنَابَ ﴿٢٤﴾

---

251 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 88.

252 Şerîk ve Şa'bî de aynı şeyi söylemişlerdir. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 567.

253 Târık 65/13.

254 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 567.

21-22. (Ey Peygamber!) Sana davacıların haberi ulaştı mı? Hani mabedin duvarına tırmanmışlardı! Hani Davud'un yanına girmişlerdi de Davud onlardan korkmuştu. Onlar da "Korkma! Biz birbirine hasım iki davacıyız, aramızda adaletle hükmet, haksızlık etme ve bize doğru yolu göster" demişlerdi. 23. (Onlardan biri şöyle dedi:) "Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Buna rağmen 'Onu da bana ver' dedi ve tartışmada beni yenip onu aldı." 24 Davud "And olsun ki o, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Doğrusu ortakçıların çoğu, birbirinin hakkına tecavüz eder. Ancak iman edip Allah katında geçerli amel işleyenler bundan müstesnadır. Bunlar da çok azdır" dedi. Davud, kendisini denediğimizi anladı ve Rabbinden mağfiret dileyerek secdeye kapandı, tevbe edip Allah'a yöneldi.

وَهَلْ اَتٰيكَ نَبَؤُا الْخَصْمِۢ اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ/***Sana davacıların haberi ulaştı mı? Hani mabedin duvarına tırmanmışlardı!:*** Bu kıssa, muhatabı uyarmak ve onun, kendisine akıl erdirilmesi gereken hayret verici haberlerden olduğuna delalet etmek amacıyla soru ile başlamıştır. "Hasım," bir, iki ve daha çok kişiye delalet edebilir. Bu senin "عدل وزور/Bu bir hakkaniyet veya bu bir haksızlık" demene benzer. İnsanlar/âlimler, bu davacıların melekler olduğunda ittifak etmişlerdir. Rivayete göre, bu ikisi Cebrail ve Mikail'dir. Allah onları, kendisinin de bir benzerini yaşadığı bir badire/felaket konusunda kendilerini Davud'a örnek kılmak için (darb-ı mesel olarak) göndermiştir. Davud onlara kendi hayatından başına gelen bir fetva vermiştir. İşin farkına varıp kastedileni anlayınca tevbe edip Allah'a yönelmiş ve af dilemiştir. Bundan sonra hikâyeyi zikredeceğiz.

تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ/***Tesevveru'l-mihrâbe:*** "Mabedin duvarına tırmanıp içine girdiler" demektir. Mihrap, "sarayın yahut mescidin en yüksek yeri" demektir. Burada "kulluk/ibadet etme yeri" demektir. Muhtemelen mescidin duvarına tırmananlar sadece iki kişidir. Çünkü husumet ancak iki kişi arasında olabilir. "تَسَوَّرُوا/***Tesevverû,"*** "دَخَلُوا/***dehalû"*** ve "فَزِعَ مِنْهُمْ/ ***fezia minhüm"*** fiillerindeki zamirler, abartı ve iki kişiyi çoğul kipiyle

ifade etme kabilinden gelmiştir. Bu, "çoğulun en azı ikidir" anlayışına sahip olan yaklaşıma göre caizdir. Hasımlardan/davalı taraflardan her birinin bir toplulukla birlikte gelmiş olması da muhtemeldir. Bu durumda onların tümü hasım ve tüm zamirler de hakiki manada olmuş olur. Zemahşerî de buna karar vermiştir.

اِذْ دَخَلُوا عَلٰى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ/***Hani Davud'un yanına girmişlerdi de Davud onlardan korkmuştu:*** Burada "اِذْ/***hani***" lafzının amili "تَسَوَّرُوا/***tesevverû***" fiilidir. Bir görüşe göre, ilkinden bedeldir. İlkine gelince; onun amili de "اَتٰيكَ/***etâke***" yahut "تَسَوَّرُوا/***tesevverû***" fiilleridir. Ancak bunu Zemahşerî kabul etmemiş ve şöyle demiştir: "'اِذْ/***Hani***'nin amili mahzûftur, takdiri de şöyledir: Hasımların mahkemeleşme haberi sana geldi mi? Hani mescidin damına tırmanmışlardı." Davud'un onlardan korkmasının sebebi, onların izin almadan ve kapının dışındaki bir yerden girmiş olmalarıdır. Bir görüşe göre bu geceleyin gerçekleşmiştir.

خَصْمَانِ بَغٰى بَعْضُنَا عَلٰى بَعْضٍ/***Biz birbirine hasım iki davacıyız:*** Âyetin takdiri şöyledir: Biz, birbirimizin hukukunu çiğneyen iki davalıyız. "بَغٰى/***Beğâ***" ifadesi "haddi aşan/zulmeden" anlamına gelir.

وَلَا تُشْطِطْ/***Velâ tüştıt:*** Bize hükümde haksızlık etme. Nitekim zulmettiği zaman "أشطّ الحاكم/eşetta'l-hâkimü" denilir. Bu fiil istisnai olarak "te" harfinin fethasıyla "وَلَا تَشْطُطْ/***velâ teştut***" şeklinde de okunmuştur.[255] Yani haktan uzaklaşma. Uzaklaştığı zaman "شَطَّ/şetta" denilir.

سَوَٓاءِ الصِّرَاطِ/***Sevâi's-sırât:*** Bize orta yolu göster. Yani doğruyu, açık olan hakkı göster.

اِنَّ هٰذَٓا اَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ اَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ/***(Onlardan biri şöyle dedi): Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Buna rağmen "Onu da bana ver" dedi ve tartışmada beni yenip onu aldı:*** Bu, iki hasımdan

---

255 İbn Atiyye şöyle demiştir: Ebû Recâ ve Katâde "تَ/te" harfinin fethası ve "طُ/tı" harfinin dammesiyle "وَلَا تَشْطُطْ" şeklinde okumuşlardır. Bu, Hasan ve Âsım el-Cahderî'nin de kıraatidir. "Haktan uzaklaşma!" demektir. Uzaklaştığı zaman "شَطَّ," başkasını uzaklaştırdığı zaman ise "أشَطَّ" denilir. Zir b. Hubeyş de "te" harfinin dammesi ve elif ile "لَا تُشَاطِطْ" şeklinde okumuştur. Bk. *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 229.

birinin sözünün hikâyesidir. Kardeş ile burada din kardeşi kastedilmiştir. "نَعْجَةً/***Na'caten***" sözlükte antilop ve koyunun dişisi için kullanılır. Burada dişi ifade eder. "أَكْفِلْنِيهَا/***Ekfilnîhâ***" ifadesi "onu bana ver" manasına gelir. Aslı, "onu benim güvencemde kıl" demektir. Bir görüşe göre "onu benim geçimliğim ve nasibim kıl" demektir. "عَزَّنِي فِي الْخِطَابِ/***Azzenî fi'l-hitâb***" yani sözde ve diyalogta beni yendi. Galip geldiği zaman "عَزَّ فُلَانٌ فُلَانًا/filan, filanı yendi" denilir. Bu söz, Davud'un içinde yer aldığı kıssanın temsilidir. Müfessirler bu konuda ihtilaf etmiş, eski yeni birçok görüş serdetmişlerdir. Hatta Ali b. Ebî Tâlib şöyle demiştir: "Kim Davud'un işi hakkında bu kıssacıların dediklerini anlatırsa onu Allah'ın makamını yükselttiği bir kimsenin hürmetine karşı suç işlemesi sebebiyle iki had ile kırbaçlayıp cezalandırırım."[256]

Biz bunlardan, en meşhur ve Davud'un kusurlardan tenzih edilmesine en yakın olanlarını zikredeceğiz.

Rivayete göre,[257] Davud zamanında insanlar, birbirlerinden, kendileri için hanımlarından vazgeçmelerini isterler sonra da hoşlarına gittiği takdirde onunla evlenirlerdi. Onların inkâr etmedikleri böyle bir âdetleri vardı. İslâm'ın başlangıcında Ensâr hakkında da buna benzer bir hâdise rivayet edilmiştir.[258] İttifak edilmiştir ki bir adamın karısında Davud'un gözü kalmış, ondan kadınını bırakmasını/boşamasını istemiş, o bunu yapmış ve Davud o kadınla evlenmiştir. Derken o kadından Süleyman

256 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 569.

257 Bunu, buna yakın bir ifadeyle İbn Abbâs rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, no: 29835.

258 Enes b. Mâlik şöyle demiştir: Abdurrahmân b. Avf Medine'ye gelince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onunla Ensâr'dan Sa'd b. er-Rebî' arasında bir kardeşlik bağı kurdu. Sa'd b. er-Rebî' ona ailesini ve malını bölüşmeyi teklif etti. Abdurrahmân buna "Allah aileni de malını da sana mübarek kılsın. Bana çarşının yolunu göster" diye karşılık verdi. Abdurrahmân çarşıda yaptığı alışverişte kâr olarak bir miktar yağ ve peynir elde etti. Birkaç gün sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun üzerinde sarı boya gördü ve ***"Abdurrahmân! Ne haldesin?"*** dedi. Abdurrahmân "Ey Allah'ın Resûlü! Ensâr'dan bir kadınla evlendim" dedi. Resûlullah ***"Ne kadar mehir verdin?"*** diye sordu. O "Altından bir çekirdek ağırlığı kadar" diye cevap verdi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Öyleyse bir koyunla bile olsa düğün yemeği ver"*** buyurdu. Bk. Buhârî, no: 3722. "Meyhem" kelimesi "nasılsın, ne hâldesin?" anlamında bir soru ismidir.

aleyhisselâm dünyaya gelmiştir. Hâlbuki Davud'un doksan dokuz karısı vardı. Derken Allah ona hikâyesini temsil etmek üzere melekler gönderdi. O meleklerden biri şöyle dedi: "Bu kardeşimin doksan dokuz koyunu vardır -ki bu, Davud'un doksan dokuz karısına yönelik bir işarettir- benim ise bir tek koyunum var. -Bu da o adamın bir tek karısından başka karısı olmadığına işarettir.- Bana 'Onu bana ver' dedi." -Bu söz de Davud'un söz konusu adamdan karısını boşamasını ve kendisine vermesini istemesine işarettir.- Davud şöyle cevap verdi: "O, koyunlarına katmak üzere senin bir tek koyununu istemekle sana zulmetmiştir." Bu cevap, onun (Davud'un) aleyhine bir delil olmuştur. İki melek bu esnada tebessüm etmiş ve gitmiş, Davud onları bir daha görmemiştir. O an Davud, bunun, işlediği suçtan dolayı kendisine yönelik Allah'ın bir kınaması olduğunu anlamıştır.

فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ/***Hemen (Davud) Rabbinden mağfiret dileyerek secdeye kapandı, tevbe edip Allah'a yöneldi:*** Bu kıssa, bu rivayete dayanarak Davud'un şer'an caiz olmayan bir iş yapmış olmasını gerektirmez. O ancak mertebesinin yüksekliği ve dininin sağlamlığı sebebiyle ondan tenzih edilmesi gereken (ona yakışmayan) caiz bir işinden dolayı kınanmıştır. Çünkü faziletli insanlar, başkalarının kınanmadığı şeylerden dolayı kınanırlar. Nitekim "İyilerin iyilikleri, dostların (mukarrabin) kötülükleri gibidir"[259] denilmiştir. Bundan öte onun doksan dokuz karısı vardı yani kadın cihetinden zengin idi. Dolayısıyla kınama -caiz bile olsa- çok kadına sahip olmasından dolayı gerçekleşmiştir.

Bu haberin başka bir rivayeti şöyledir: Davud bir gün ibadet amacıyla mescidinde tek başına bulunuyordu. Derken yanına pencereden bir kuş girdi ve önüne düştü. Onu beğendi ve onu yakalamak için elini uzattı. Kuş hemen pencereye uçtu. Davud onu yakalamak için pencereye tırmandı ve pencereden çıplak olarak banyo yapan bir kadın gördü. Kadın onun hoşuna gitmişti. Sonra gidip kadını soruşturdu. Kadının, orduyla

---

259 Şeyh Bekir Ebû Zeyd, *Mu'cemu'l-Menâhi'l-Lafziyye* ve aynı zamanda *Fevâid fi'l-Elfâz*'da şöyle demiştir: "İyilerin iyilikleri, dostların (mukarrabîn) kötülükleri gibidir." Bunun, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen bir kaynağı yoktur. Sonra o, mana bakımından da bâtıldır. İyilik nasıl kötülük olabilir? Bu, lafzen de mana bakımından da bâtıl bir sözdür. Allah daha iyi bilir.

birlikte cihada çıkan ordusundan bir adamın karısı olduğu haber verildi. Davud, bu savaşın komutanına mektup yazıp bu adamı ahit sandığının yanında savaşması için öne almasını emretti. Orası çok az kimsenin kurtulabildiği bir yerdi. Komutan bu adamı öne aldı. O da şehit olana kadar savaştı (sonunda şehit oldu). Bunu üzerine Davud onun karısıyla evlendi. İşte Davud bu adamı ölüme maruz bırakması ve sonra da -aynı seviyede doksan dokuz karısı olmasına rağmen- karısıyla evlenmesi sebebiyle azarlanmıştır. Bir görüşe göre Davud, bunların tümünü aklından geçirmiş ancak bunları yapmamıştır. Kınanması, bunları aklından geçirmesi üzerine gerçekleşmiştir. Rivayete göre, buna benzer şeylerin onun başına gelmesinin sebebi, ilmiyle gurur duyması ve ondan, kendisi hakkında fitneden korkmamasını gerektirecek davranışların zuhur etmesidir. Bundan dolayı bu kıssa ile imtihan edilmiştir. Yine rivayete göre bunun sebebi, onun ecdadı olan İbrahim, İshak ve Yakub'un derecesini temenni etmesidir. Bu yüzden onlar gibi sınava tâbi tutulmuş ve Allah onu, bu kıssada başından geçenlerle sınamıştır.

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ اِلٰى نِعَاجِهٖ/*Davud "And olsun ki o, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur" dedi:* "سُؤَالِ/***Süal***" kelimesi mef'ule muzaf bir masdardır. İzafet manasını içermesinden dolayı lam-ı tarif ile marife yapılmıştır. Sanki o, muzaf olarak "koyununu istemekle" yahut "koyunlarına katmak sûretiyle" demiştir.

Şayet "Davud bu durumu (suçun işlendiğini) ispat etmeden, nasıl ona ***'Sana zulmetmiş'*** demiştir?" denilirse, buna şöyle cevap verilir: Rivayete göre, diğeri bunu itiraf etmiş ancak bu itiraf âyette lafı uzatmama adına hazfedilmiştir. "لَقَدْ ظَلَمَكَ/***Lekad zalemeke***" ifadesinin, görüşünün/sözünün sıhhatini değerlendirmesi neticesinde söylenmiş olması muhtemeldir. Bir görüşe göre onun, Allah'tan af dileyip tevbe ettiği hatası, diğer kişinin delillerini dinlemeden, taraflardan mağdur edilene, ***"Sana zulmetmiş"*** demesidir.

وَاِنَّ كَث۪يراً مِنَ الْخُلَطَٓاءِ لَيَبْغ۪ي بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ/*Doğrusu ortakçıların çoğu, birbirinin hakkına tecavüz eder:* "الْخُلَطَاء/***el-Huletâi***" kelimesi "mal ortakları" anlamına gelir. Ancak "الخُلْطَة/el-hultatü" kelimesi şirketten

daha geneldir. Zira bilirsin ki hayvanların ortaklığı bağlayıcı bir şirket değildir. Davud bu söz ile mağdur eden tarafa nasihat etmeyi, mağdur edilen tarafı da teselli etmeyi kastetmiştir.

وَقَلِيلٌ مَا هُمْ/***Ve kalîlün mâhüm:*** "مَا/***Mâ***" lafzı, zaittir ve tekit içindir.

وَظَنَّ دَاوُدُ اَنَّمَا فَتَنَّاهُ/***Davud, kendisini denediğimizi anladı:*** Burada "ظَنَّ/***zanne***" fiili "İşin farkına vardı" anlamına gelir. Bir görüşe göre, "Yakinen bildi/anladı" demektir. "فَتَنَّاهُ/***Fetennâhü***" ifadesi de "Biz onu denedik" manasına gelir.

وَخَرَّ رَاكِعاً وَاَنَابَ/***Secdeye kapandı, tevbe edip Allah'a yöneldi:*** "خَرَّ/***Harra***" fiili, "kendini yere attı" demektir. Ancak bunun aslı secdede olur. Bir görüşe göre rükû burada "secde etmek (sücud)" demektir. Başka bir görüşe göre, "rükû ettikten sonra secde etmek üzere yere çöktü" demektir. "اَنَابَ/***Enâbe***" ise "tevbe etti" demektir. Rivayete göre Davud, kırk gün ağlayarak -gözyaşlarından bakla bitecek kadar- secde hâlinde kalmıştır. Bu pozisyon Şâfiî'nin aksine Mâlik'e göre secde durumudur. Ancak Mâlikî mezhebi içerisinde "وَاَنَابَ/***Ve enâbe***"[260] sözünde mi yoksa "وَحُسْنَ مَاٰبٍ/***Ve hüsne meâb***" sözünde mi secde ettiği konusunda ihtilaf söz konusudur.

فَغَفَرْنَا لَهُ ذٰلِكَ وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٢٥﴾ يَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ
خَلِيفَةً فِي الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ
سَبِيلِ اللّٰهِ اِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ
الْحِسَابِ ﴿٢٦﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلاً ذٰلِكَ ظَنُّ
الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ﴿٢٧﴾ اَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْاَرْضِ اَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ
﴿٢٨﴾ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا اٰيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٢٩﴾

---

260 İtimat edilen görüş budur. Karâfî şöyle demiştir: "Sâd sûresinde geçen 'وَخَرَّ رَاكِعاً وَاَنَابَ' kavli hakkında Mâlikî mezhebinin görüşü budur." Bk. Karâfî, *ez-Zahîre*, II, 418; Halîl b. İshak el-Cundî, *el-Muhtasar*'ında onu kaynak vermiştir.

25. Bunun üzerine bu yaptığı hatayı ona bağışladık. Çünkü yanımızda onun yüksek bir makamı (yakınlığı) ve (ahirette de) güzel bir mekânı vardır. 26. Ey Davud! Şüphesiz Biz seni yeryüzünde halife tayin ettik. O hâlde insanlar arasında adaletle hükmet. Hevâ ve hevesin peşine düşme. Aksi hâlde bu seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara -hesap gününü unutmaları sebebiyle- çetin bir azap vardır. 27. Biz, göğü, yeri ve bu ikisi arasındaki nesneleri boş yere yaratmadık. Aksi, inkâr edenlerin zannıdır. Vah o inkâr edenlerin ateşteki hâline! 28. Biz hiç iman edip Allah katında geçerli ameller işleyenlerle, yeryüzünde bozgunculuk yapanları bir tutar mıyız! Yahut her işinde Allah'ı hesaba katanlarla yoldan çıkanları bir tutar mıyız! 29. (Resûlüm!) Bu, âyetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.

وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ/**Çünkü yanımızda onun yüksek bir makamı (yakınlığı) ve (ahirette de) güzel bir mekânı vardır:** "زُلْفٰى/**Zülfâ**" kelimesi "yakınlık ve yüksek makam" anlamına gelir. "مَاٰبٍ/**Meâb**" ise "ahirette mekân" demektir.

يَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلٖيفَةً فِي الْاَرْضِ/**Ey Davud! Şüphesiz Biz seni yeryüzünde halife tayin ettik:** Âyetin takdiri şöyledir: "Allah Teâlâ dedi ki: Ey Davud!" Davud'un hilafeti, nübüvvet ve saltanattır. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Allah'ın elçisinden başkasına 'Allah'ın halifesi' denilmez. Sultanlar ve halifelere gelince; onların her biri öncekinin halifesidir. Bu bağlamda insanların onlara 'Allah'ın halifesi' demeleri caiz olur."[261]

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاۤءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا/**Biz, göğü, yeri ve bu ikisi arasındaki nesneleri boş yere yaratmadık:** Yani biz, göğü, yeri ve bu ikisi arasındaki nesneleri iş olsun diye (abes) yaratmadık. Aksine biz onları saygınlıkları ve yaratıcılarının varlığına delalet etmeleri sebebiyle hak olarak/bir amaca binaen yarattık.

261 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 572.

ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا/*Aksi, inkâr edenlerin zannıdır:* Manası şöyledir: "Kafirler haşri ve hesabı inkâr ettikleri zaman onlar katında göklerin ve yerin yaratılışı hikmetsiz ve abes olmaktadır. Çünkü bunların hikmeti, ancak uhrevi bir sorgulama ile ortaya çıkmaktadır."

اَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْاَرْضِ/*Biz hiç iman edip Allah katında geçerli ameller işleyenlerle, yeryüzünde bozgunculuk yapanları bir tutar mıyız!:* Burada "**اَمْ/*em***" kendisiyle inkâr/red kastedilen bir soru edatıdır. Yani Allah, mü'minleri ve müttakileri müfsidler ve facirlerle bir tutmayacak, tam aksine her birini -Allah'ın hesaba çekme konusunda hikmeti ortaya çıksın diye- ameline karşılık cezalandıracaktır. Bu âyette haşre ve hesaba yönelik bir delil getirme vardır. Âyette aynı zamanda mü'minler için bir vaat, kâfirler için bir korkutma/tehdit (va'd ve vaid) söz konusudur.

وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمٰنَ نِعْمَ الْعَبْدُ اِنَّهُ اَوَّابٌ ﴿٣٠﴾ اِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ
الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ اِنِّي اَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتّٰى
تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحاً بِالسُّوقِ وَالْاَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾
وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَاَلْقَيْنَا عَلٰى كُرْسِيِّهِ جَسَداً ثُمَّ اَنَابَ ﴿٣٤﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ
لِي وَهَبْ لِي مُلْكاً لَا يَنْبَغِي لِاَحَدٍ مِنْ بَعْدِي اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾

30. Biz, Davud'a Süleyman'ı da hibe etmiştik. O, ne güzel bir kuldu! Ve daima Allah'a yönelirdi. 31. Hani, akşama doğru kendisine, bir ayağını kaldırıp diğer ayakları üzerinde duran çalımlı ve soylu koşu atları sunulmuştu. 32-33. Süleyman "Gerçekten ben mal sevgisini, Rabbimi hatırlamak amacıyla istedim" dedi. Derken güneş battı. (O zaman) "Onları tekrar bana getirin" dedi. (Atlar ona getirilince) hemen onların bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı. 34-35. And olsun Biz, Süleyman'ı imtihana tâbi tuttuk (ve bunun için) tahtının üstüne bir ceset bıraktık. Sonra o, bize yöneldi ve "Rabbim! Beni bağışla;

bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hâkimiyet ver. Şüphesiz Sen, daima bağışta bulunansın" dedi.

إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتُ الْجِيَادُ/***Hani, akşama doğru kendisine, bir ayağını kaldırıp diğer ayakları üzerinde duran çalımlı ve soylu koşu atları sunulmuştu:*** "الصَّافِنَاتُ/***es-Sâfinâtü,"*** "bir ayağını kaldırıp diğer ayağı üzerinde duran çalımlı at" anlamında "الصَّافِنِ/es-sâfinü" kelimesinin çoğuludur. Bir görüşe göre, "الصَّافِنِ/es-sâfinü," "iki elini eşitleyen kişi" demektir. "الصَّفَنُ" atın çevikliğine dair bir alamettir. "الْجِيَادُ/***el-ciyâdü"*** ise "hızlı koşabilen soylu at" demektir. İnsanlar bu âyette sözü edilen hikâye hakkında ihtilaf etmişlerdir. Cumhurun görüşü şöyledir: Süleyman *aleyhisselâm*'a takdim edilen atlar ona babasından miras kalmıştır. Bir görüşe göre, onları, Süleyman için şeytanlar denizden çıkarmıştır. Onların kanatları vardır ve bin attır. Başka bir görüşe göre, sayıları binden daha fazladır. Süleyman onlara bakmakla meşgul iken güneş batmış, ikindi yahut akşam namazının vakti geçip gitmişti. Bu duruma çok üzülen Süleyman "Atları tekrar bana getirin" dedi ve -namazın geçmesine sebep oldukları gerekçesiyle- boyunlarına ve bacak kaslarına onları doğrayana/öldürene kadar kılıçla vurmaya başladı. Onlardan basit bir kaçı hariç hiçbirini bırakmadı. Bunların yerine Allah ona onlardan daha hızlı olan rüzgârı verdi.

Bazı âlimler bu rivayete itiraz etmiş ve şöyle demişlerdir: "Namaz vaktinin geçirilmesi bir günahtır ve Süleyman böyle bir günah işlememiştir. Gereksiz yere atların öldürülmesi de caiz değildir. Süleyman böyle bir şeyi nasıl yapabilir? Namazın vaktinin geçmesinde atların ne suçu var?" Kimisi de şöyle demiştir: "Süleyman atları, insanlar onları yesin diye kestirmiştir. Onların devri bir kıtlık devridir ve Süleyman atları Allah'a yakınlaşmak (kurban ekmek) amacıyla kestirmiştir." Kimileri de şöyle demiştir: "Ne namaz geçmiş ne de atlar kesilmiştir. Aksine o namaz kılarken atlar ona arz edilmiş, o da adamlarına işaret etmiş ve ahırlarına sokularak atların uzaklaştırılmalarını sağlamıştır. Süleyman namazı bitirince 'Onları bana getirin' demiş. Onlara verdiği değerin ve sevginin bir işareti olarak eliyle onları okşamaya başlamıştır." Bir görüşe göre "atları mesh etmek," onların boyun ve bacaklarının "Allah yolunda hapistir" damgasıyla damgalanması demektir.

فَقَالَ اِنّ۪ٓي اَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبّ۪ي/Süleyman "Gerçekten ben mal sevgisini, Rabbimi hatırlamak amacıyla istedim" dedi: Söz konusu kıssada bulunduğu gibi bu âyetin manası da ihtilaflıdır. "Süleyman *aleyhisselâm* atları onlarla meşgul olması ve bu yüzden namaz vaktini geçirmesi sebebiyle kestirmiştir" diyenler, bu hususta üç görüş ortaya atmışlardır:

Birincisi: Burada "الْخَيْرِ/**el-hayr"** ile "at" kastedilmiştir. Onlar ata "hayr" denildiğini, "اَحْبَبْتُ/**ehbebtü"** fiilinin ise "etkilendim" yahut "عَنْ/**an"** harfiyle geçişli hale gelmiş bir fiil manasına geldiğini iddia etmişlerdir. Sanki Süleyman *aleyhisselâm* şöyle demiş olmaktadır: "At sevgisinden etkilendim. Bu da beni Allah'ı zikretmekten (namazdan) alıkoydu."

İkincisi: Burada **"el-hayr"** ile "mal/para" kastedilmiştir. Çünkü at ve benzerleri maldır. Bu, Allah Teâlâ'nın "اِنْ تَرَكَ خَيْرًا/**Şayet (ölen) mal bıraktıysa"**[262] sözünde olduğu gibidir. "خَيْرًا/**Hayr"** burada "mal" demektir.

Üçüncüsü: Burada mef'ul, mahzûftur. "حُبَّ الْخَيْرِ/**Hubbe'l-hayri"** de masdardır. Buna göre cümlenin takdiri şöyledir: "Bu atları mal sever gibi sevdim. Bu da beni Allah'ı zikretmekten (namazdan) alıkoydu."

"Süleyman *aleyhisselâm* namaz kılıyordu. O esnada ona atlar arzedildi. O da onların uzaklaştırılmasını işaret etti" diyenlere göre mana şöyle olur: "Ben, Rabbimi zikretmem/namaz kılmam sebebiyle ahirette Allah katında olan hayrı sevdim. Bu da beni atlara bakmaktan alıkoydu."

حَتّٰى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِۙ/Derken güneş battı: Buradaki zamir güneşe gider. Bu, her ne kadar önceden zikredilmemiş olsa da sözün gelişinden anlaşılmaktadır. "الْعَشِيِّ/**el-Aşiyyi"** kelimesinin zikredilmesi bunu gerektirir. Mana şöyledir: "Nihayet/sonunda güneş battı." Bir görüşe göre zamir, atlara gider. "حَتّٰى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِۙ/**Hattâ tevâret bi'l-hicâb"** sözü, "ahırlarına girdi" demektir. İlk görüş daha meşhur ve daha zahirdir.

262 Bakara 2/180.

رُدُّوهَا عَلَيَّ**/*Onları tekrar bana getirin:*** Yani Süleyman “Atları tekrar bana getirin” dedi.

فَطَفِقَ مَسْحاً بِالسُّوقِ وَالْاَعْنَاقِ**/*Hemen onların bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı:*** “السُّوق**/*es-sûk,”*** kelimesi “السَّاقُ/bacak” kelimesinin çoğuludur. Yani atların bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı. Bu “mesh” hakkında, geçen konudaki ihtilaf gibi, “Mesh, atların kesilip boğazlanması mıdır ya da onlara yönelik sevgiden kaynaklanan elle sıvazlamak mıdır yoksa Allah yolunda vakfetmek üzere damgalanmaları mıdır?” şeklinde farklı görüşler ileri sürülmüştür.

وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَاَلْقَيْنَا عَلٰى كُرْسِيِّه۪ جَسَداً ثُمَّ اَنَابَ**/*And olsun Biz, Süleyman'ı imtihana tâbi tuttuk (ve bunun için) tahtının üstüne bir ceset bıraktık. Sonra o, Bize yöneldi:*** Bu âyetin tefsirinde, tıpkı kıssadaki gibi farklılık söz konusudur. Bu hususta dört görüş vardır:

Birinci görüş: Süleyman *aleyhisselâm*'ın üzerinde Allah'ın isminin bulunduğu bir sultanlık mührü vardı. Süleyman onu, Allah'ın ismine hürmeten tuvalete girerken çıkarırdı. Bir gün yine onu çıkardı ve bir cariyeye verdi. Bir cin, cariyeye Süleyman sûretinde göründü ve ondan yüzüğü istedi. O da ona verdi. Rivayete göre bu cinin ismi Sahr idi. Cin/şeytan, Süleyman'ın tahtına oturdu. Etrafa emirler ve yasaklar yağdırmaya başladı. İnsanlar onun Süleyman olduğunu zannetmişlerdi. Süleyman tuvaletten çıktı ve kendisini ve arkadaşlarını aç buldu. Bir balık istedi, balığın karnını yardı ve orada yüzüğünü buldu. Çünkü cin o yüzüğü denize atmıştı. Süleyman yüzüğü taktı ve saltanatını geri aldı. Süleyman'ın bu şekilde imtihanı, saltanatının gasp edilmesi gibi onun başından geçen hâdiselerdir. Tahtının üzerine bırakılan ceset ise onun yerine oturan cindir. Onun ***“ceset”*** diye isimlendirilmesi onun bir insan olmayıp insan sûretine girmesindendir. “اَنَابَ**/*Enâbe”*** lafzı “istiğfar ve dua ile Allah'a yöneldi” yahut “mülküne/sultanlığına döndü” anlamına gelir.

İkinci Görüş: Süleyman *aleyhisselâm*'ın çok sevdiği bir eşi vardı. Eşinin babası ise kâfir bir kraldı. Süleyman onu öldürdü. Eşi ondan babasının bir sûretini/heykelini yapmasını istedi. O da eşinin bu isteğini

yerine getirdi. Kadın bu heykele secde ediyor, onunla birlikte cariyeleri de secde ediyordu. Zamanla bu heykel evinde kendisine kulluk edilen bir put hâline geldi. Ancak Süleyman bunu bilmiyordu. Nihayet kırk gün geçtikten sonra Süleyman bunu fark etti ve o heykeli kırıp attı. Buna göre sınama/imtihan heykel yapmaktır ve ceset işte bu heykeldir.

Üçüncü görüş: Süleyman *aleyhisselâm*'ın bir oğlu vardı ve onu çok seviyordu. Bir cin/şeytan "Şayet bu çocuk yaşarsa ve babasının mülküne vâris olursa, ebediyen angarya/parya hayatımıza devam ederiz" dedi. Cinler onu öldürdü. Süleyman ise oğlunu tahtının üzerinde görene kadar bunu fark etmedi. Buna göre fitne/sınama, evlat sevgisidir, ceset de öldürülen oğludur. Oğlunun ceset olarak tesmiye edilmesi ruhu olmamasındandır.

Dördüncü görüş: Süleyman *aleyhisselâm* şöyle dedi: "Bu gece yüz kadını dolaşacağım. Onların her birinden Allah yolunda savaşacak bir süvari dünyaya gelecek." Süleyman bu sözünü "Allah dilerse" demeden söyledi. Sadece bir kadın hamile kaldı ve yarım bir çocuk dünyaya getirdi. Bu rivayete göre fitne/sınav, onun "inşâallah" dememiş olmasıdır. Ceset de kadının ona doğurmuş olduğu yarım insandır.

İlk görüş, nakil açısından ve Süleyman *aleyhisselâm*'ın sultanlığının gasp edilmesi ve şeytanların ona musallat olması kabilinden şeylerin uzak ihtimal olması bakımından zayıftır.

İkinci görüş de bir peygamberin evinde puta tapılmasının yahut bir peygamberin put yapılmasını emretmesinin uzak ihtimal olması bakımından zayıftır.

Üçüncü görüş de aynı şekilde zayıftır.

Dördüncü görüşe gelince; bu, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den sahih bir hadis olarak rivayet edilmiştir.[263] Ancak Peygamber

---

263 Bu hadis, *Sahîhu Buhârî*'de ve diğerlerinde Ebû Hureyre'den rivayet edilmiştir. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Süleyman şöyle dedi: 'Bu gece doksan kadını dolaşacağım. Bu kadınların her biri Allah yolunda cihad edecek birer süvari doğuracak.' Arkadaşı ona 'İnşâallah de' dedi. O ise 'İnşâallah'***

sallallahu aleyhi ve sellem söz konusu hadisin, bu âyetin tefsiri olduğundan bahsetmemiştir.

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكاً لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي/**"Rabbim! Beni bağışla; bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hâkimiyet ver" dedi:** Süleyman *aleyhisselâm* af talebini saltanat talebinin önüne almıştır. Çünkü peygamberler katında din/ahiret işleri dünya işlerinden daha önemli idi. Dolayısıyla evla ve önemli olanı öne almıştır. Şayet, "O, hangi şeye **'Benden sonra kimsenin ulaşamayacağı/elde edemeyeceği'** şey demiştir?" denilirse, açıktır ki bu, onun saltanatta tek olma isteğidir. Hatta bu konuda Haccâc "O, çok hasetçi idi" demiştir. Bunun iki cevabı vardır:

Birincisi: Süleyman *aleyhisselâm* bunu, şeytanın onun mülkünü alması hâdisesine benzer bir hâdisenin başına gelmemesi için söylemiştir. Yani o hayatta iken mülkünün ondan alınmamasını ve başkasına verilmemesini kastetmiştir.

İkincisi: O, bunu, mucize olsun ve peygamberliğine delalet etsin diye istemiştir.

فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِاَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ اَصَابَۙ ﴿٣٦﴾ وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ
بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍۙ ﴿٣٧﴾ وَاٰخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْاَصْفَادِ ﴿٣٨﴾ هٰذَا عَطَٓاؤُنَا فَامْنُنْ
اَوْ اَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾ وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٤٠﴾

36-38. Bunun üzerine Biz de istediği yere onun emriyle aheste aheste esen rüzgârı, bina ustalığı ve dalgıçlık yapan şeytanları, demir kelepçelerle bağlanmış diğer varlıkları onun emrine verdik. 39. (Ona) "İşte bu, hesap edilemeyecek büyüklükteki Bizim ihsanımızdır. İster ver iyilik et, isterse (elinde) tut" (dedik). 40. Doğrusu onun, Bizim katımızda büyük bir kıymeti ve güzel bir yeri vardır.

---

demedi. Onların tümünü dolaştı. Bir kadından başkası hamile kalmadı ki o da yarım bir çocuk dünyaya getirdi. Muhammed'in canını elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, şayet 'İnşâallah' deseydi onların tümünün çocuğu olur ve onlar da Allah yolunda savaşan birer süvari olur, cihad ederlerdi." Bk. Buhârî, no: 6263.

فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِاَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ اَصَابَ/Bunun üzerine Biz de istediği yere onun emriyle aheste aheste esen rüzgârı onun emrine verdik: "رُخَاءً/**Ruhâen**" kelimesi "yumuşak ve hoş rüzgâr" anlamına gelir. Bir görüşe göre, "ona itaat eden rüzgâr" demektir. Bununla ("الرِّيحَ/ **er-rîh**"), "عاصِفَةً/**âsıfeten**" sözü arasındaki ilişkiyi Enbiyâ sûresi 81. âyetin tefsirinde zikretmiştik. "حَيْثُ اَصَابَ/**Haysü esâbe**" ise "kastettiği ve istediği yerde" demektir.

وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ/Bina ustalığı ve dalgıçlık yapan şeytanları: Şeytanlar, rüzgâra atfedilmiştir. "كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ/**Külle bennâin ve gavvâs**" şeytanlardan bedeldir. Yani rüzgârı ve inşaat yapabilen, denize dalabilen şeytanları onun emrine verdik.

وَاٰخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْاَصْفَادِ/Demir kelepçelerle bağlanmış diğer varlıkları onun emrine verdik: Yani cinlerden/şeytanlardan prangalarla ve zincirlerle bağlanan diğerlerini de senin emrine verdik.

هٰذَا عَطَٓاؤُنَا فَامْنُنْ اَوْ اَمْسِكْ/(Ona) "İşte bu, Bizim ihsanımızdır. İster ver iyilik et, isterse (elinde) tut" (dedik): Bu, Allah'ın ona vermiş olduğu mülke/saltanata yapılmış bir işarettir. Manası şöyledir: "Allah Teâlâ ona şöyle buyurdu: Dilediğine ver, dilediğine verme." Bir görüşe göre mana, "zincirlerini çözmek sûretiyle cinlerden dilediğine iyilik et, onlardan dilediğini zincire bağlı tut" şeklindedir. İlk görüş -ki bu, İbn Abbâs'ın görüşüdür- daha isabetlidir.[264]

بِغَيْرِ حِسَابٍ/Biğayri hisâbin: Bu, üç manaya muhtemeldir:

Birincisi: O, ahirette yaptıklarından dolayı hesaba çekilmeyecektir.

İkincisi: "Saltanatta üzerine baskı yapılmaksızın" demektir.

Üçüncüsü: "Hesapsızca, sayısızca ve kısıtlama dışı" demektir.

وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ/Doğrusu onun, Bizim katımızda büyük bir kıymeti ve güzel bir yeri vardır: Bu âyetin tefsiri, Davud kıssasında zikredilmişti.

---

264 Bunu Taberî nakletmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 104.

وَاذْكُرْ عَبْدَنَٓا اَيُّوبَۢ اِذْ نَادٰى رَبَّهُٓ اَنّ۪ي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍۜ ﴿٤١﴾ اُرْكُضْ بِرِجْلِكَۚ هٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُٓ اَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرٰى لِاُو۬لِي الْاَلْبَابِ ﴿٤٣﴾ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثاً فَاضْرِبْ بِه۪ وَلَا تَحْنَثْۜ اِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِراًۜ نِعْمَ الْعَبْدُۜ اِنَّهُٓ اَوَّابٌ ﴿٤٤﴾

41. (Resûlüm!) Kulumuz Eyyub'u da yâd et. Hani o, Rabbine "Doğrusu şeytan bana bir yorgunluk ve eziyet verdi" diye seslenmişti. 42. (Biz de) "Ayağını yere vur! İşte bu, yıkanacak ve içilecek soğuk bir su" (dedik). 43. Katımızdan bir rahmet ve -akıl ve vicdan sahipleri için- bir ibret olmak üzere ona hem ailesini hem de ailesiyle birlikte bir mislini bağışladık. 44. (Ona) "Eline bir demet sap al ve onunla (ona) vur da yeminini bozmamış ol" (demiştik). Gerçekten Biz, Eyyub'u sabırlı (bir kul) bulmuştuk. O, ne güzel kuldu! Daima Allah'a yönelirdi.

وَاذْكُرْ عَبْدَنَٓا اَيُّوبَۢ اِذْ نَادٰى رَبَّهُٓ اَنّ۪ي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ***/Kulumuz Eyyub'u da yâd et. Hani o, Rabbine "Doğrusu şeytan bana bir yorgunluk ve eziyet verdi" diye seslenmişti:*** Eyyub kıssasını Enbiyâ sûresinde zikretmiştik. "النّصب/en-Nasb" kelimesinin, "nun" harfinin dammesi ve "sad" harfinin sükûnu ile[265] yahut "nun" harfinin fethası ve "sad" harfinin sükûnu ile ya da "nun"un ve "sad"ın birlikte dammeli veya her ikisi de fethalı okunabildiği ve tümünün "meşakkat/zorluk" anlamına geldiği söylenmiştir. Şayet "Ona isabet eden belalar niçin şeytana nispet edilmiştir?" denilirse buna dört şekilde cevap verilir:

Birincisi: Bunun sebebi şeytandandır. Rivayete göre, Eyyub kimi kralların yanına uğramış, onların kötü işlerini görmesine rağmen onlara müdahale etmemiştir. Bir görüşe göre, onun bir koyunu vardı. Onu kesip pişirdi. Aç olan komşusuna ondan hiçbir şey vermedi.

---

265 "بِنُصُبٍ وَعَذَابٍ" Ebû Ca'fer, "nun" ve "sad" harflerinin dammesiyle okumuştur. Yakub da fethasıyla okumuştur. Geri kalanlar ise "nun" harfinin dammesi ve "sad" harfinin sükûnu ile okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 401.

İkincisi: Eyyub hastalığı hakkında, endişe ve sınanmaktan hoşlanmamak kabilinden şeytanın kendisine fısıldadığı şeyleri istedi. Sonra Allah'a, şeytanın fısıldamış olduğu şeyleri kendisinden kaldırması için dua etti.

Üçüncüsü: Rivayete göre, Allah denemek için ona şeytanı musallat etti. Malını yok etti ancak o sabretti. Çocuklarını helak etti, yine sabretti. Cüzzama ve şiddetli hastalığa maruz kaldı, yine sabretti. Şeytanın kendisine musallat edilmesi sebebiyle bunlar şeytana nispet edilmiştir.

Dördüncüsü: Rivayete göre, şeytan Eyyub'un karısıyla karşılaşmış ve ona şöyle demiştir: "Eşine söyle! Şayet bana bir kez secde ederse ondan hastalığı gidereceğim." Eşi bunu ona söyleyince Eyyub şöyle cevap verdi: "Bunu söyleyen Allah'ın düşmanı şeytandır." O esnada da Allah'a dua etti.

اُرْكُضْ بِرِجْلِكَۚ هٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ/***"Ayağını yere vur! İşte bu, yıkanacak ve içilecek soğuk bir su" (dedik):*** Âyetin takdiri şöyledir: "Ona 'Ayaklarını vur' dedik. O da yere ayağıyla vurdu ve oradan onun için saf ve soğuk bir pınar fışkırdı. Eyyub ondan içti ve hemen vücudunda bulunan her hastalık çıkıp gitti. Eyyub o su ile gusletti ve vücudunun dışındaki hastalıklar da çıkıp gitti." Rivayete göre, yere iki kez vurdu, iki pınar fışkırdı. Eyyub birinden içti, diğeriyle gusletti.

وَوَهَبْنَا لَهُٓ اَهْلَهُ/***Ve vehebnâ lehû ehlehû:*** Âyetin tefsiri Enbiyâ sûresinde zikredilmişti.

وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثاً فَاضْرِبْ بِهٖ وَلَا تَحْنَثْ/***"Eline bir demet sap al ve onunla (ona) vur da yeminini bozmamış ol" (demiştik):*** "الضّغث/ed-Dığsü" kelimesi "bir demet dal" anlamına gelir. Eyyub hastalığından kurtulduğu takdirde karısına yüz kırbaç vurmaya yemin etmişti. Bunun sebebi, şeytanla karşılaşmasını (şeytanın dediklerini) ona söylemiş olmasıydı. Şeytanın ona dediği şuydu: "Şayet kocan bana secde ederse, onun hastalığını gidereceğim." Yemin etmesi üzerine, Allah ona içerisinde yüz adet dal bulunan bir demet almasını ve onunla hanımına bir defa vurmasını emretti. Böylece yeminini tutmuş olacaktı. Hasta iken zina eden bir adamın haddi hakkında Resûlullah'tan bunun benzeri bir hâdise

nakledilmiştir. Resûlullah üzerinde yüz salkım bulunan bir hurma dalı kesilmesini emretmiş ve onunla adama bir defa vurmuştur. Bunu Ebû Davud[266] ve Nesâî zikretmişlerdir. Bazı âlimler bu rivayeti dikkate almış ancak İmam Mâlik ve ashâbı dikkate almamıştır.[267]

وَاذْكُرْ عِبَادَنَٓا اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ اُو۬لِي الْاَيْدٖي وَالْاَبْصَارِ ﴿٤٥﴾
اِنَّٓا اَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِۚ ﴿٤٦﴾ وَاِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ
الْاَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ وَاذْكُرْ اِسْمٰعٖيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِۜ وَكُلٌّ مِنَ الْاَخْيَارِ
﴿٤٨﴾ هٰذَا ذِكْرٌۜ وَاِنَّ لِلْمُتَّقٖينَ لَحُسْنَ مَاٰبٍۙ ﴿٤٩﴾ جَنَّاتِ عَدْنٍ مُفَتَّحَةً
لَهُمُ الْاَبْوَابُۚ ﴿٥٠﴾ مُتَّكِـٔينَ فٖيهَا يَدْعُونَ فٖيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثٖيرَةٍ وَشَرَابٍ
﴿٥١﴾ وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ اَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾ هٰذَا مَا تُوعَدُونَ
لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٥٣﴾ اِنَّ هٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍۚ ﴿٥٤﴾

45. (Resûlüm!) Kuvvet ve basiret sahibi kullarımız İbrahim, İshak ve Yakub'u da yâd et. 46. Biz onları, ahiret yurdunu samimiyetle düşünen ihlâslı kimseler kıldık. 47. Şüphesiz onlar, Bizim katımızda seçkin, hayırlı kimselerdendir. 48. İsmail'i, Elyesa'yı ve Zülkifl'i de yâd et. Hepsi de hayırlı kimselerdendir. 49-50. İşte bu (geçmiş peygamberlere dair anlatılanlar), bir

---

266 Saîd b. Sa'd b. Ubâde'den rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir: Evlerimizin arasında (yaşayan) zayıf bir adam vardı. Onların cariyelerinden bir cariye ile çirkin bir iş yaptı. Sa'd bunu Resûlullah'a söyledi. Resûlullah şöyle buyurdu: ***"Ona haddini vurun/uygulayın."*** Ashâb şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlü! O, bunun için çok zayıftır." Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: ***"Yüz salkımı bulunan bir hurma dalı alın sonra onunla o adama bir defa vurun."*** Onlar da bunu yaptılar. Bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, no: 522; Nesâî, *el-Kübrâ*, IV, 313; İbn Mâce, *es-Sünen*, no: 2754.

267 İbn Kudâme şöyle demiştir: "Hastalık, iyileşmesi beklenilmeyen bir hastalık ise yahut zina eden kişi kamçılanmaya tahammül edemeyecek derecede zayıf yaratılışlı olursa ona hemen geciktirilmeden had uygulanır ve küçük bir dal veya hurma salkımı gibi hasar bırakmaktan emin olunan bir kamçı ile vurulur. Şayet hasar görmesinden korkulursa üzerinde yüz salkım bulunan bir hurma dalı kesilir, bununla ona bir kere vurulur." Sonra şöyle devam etti. "İmam Mâlik ***'Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz değnek vurun'*** (Nûr 24/2) âyetinin delaletiyle bunu (yani bir kez vuruşu) kabul etmemiştir." Bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, 173.

öğüttür. Doğrusu her işinde Allah'ı hesaba katanlar için güzel bir akıbet, kapıları yalnızca kendilerine açılan Adn cennetleri vardır. 51. Onlar orada, arkalarına yaslanmış olarak birçok meyve ve içecek isterler. 52. Yanlarında, gözlerini eşlerine bakmaya tahsis eden yaşıt dilberler vardır. 53. Hesap günü için size vaat edilen işte budur. 54. Şüphesiz bu, -bitip tükenmesi söz konusu olmayan- elbette bizim vermiş olduğumuz bir nasiptir.

أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ/***Kuvvet ve basiret sahibi:*** "الْأَيْدِي/***el-eydî,***" kelimesi "يد/el" kelimesinin çoğuludur ve mü'minlerin sâlih amel işlemedeki gücünü ifade eder. Bunun "الْأَيْدِي/eller" ile ifade edilmesi, birçok işin ellerle yapılmış olmasından kaynaklanır. "الْأَبْصَار/***el-Ebsâr***" kelimesine gelince; onların anlayış gücü ile bilgilerinin çokluğunu ifade eder. Bu senin, -işler kendisine açık seçik olduğu zaman-: "أبصر الرجلُ/adam işin farkına vardı/adamın basireti açıldı" demen gibidir. Bir görüşe göre "الْأَيْدِي/***el-eydî***" nimet manasında "el" kelimesinin çoğuludur ve "peygamberlik ve fazilet kabilinden Allah'ın kendilerine ihsan etmiş olduğu nimetlerin sahipleri" anlamına gelir. Ancak bu zayıf bir görüştür. Çünkü nimet manasında el, çoğunlukla "الأيادي/el-eyâdî" şeklinde çoğul yapılır. İbn Mes'ud "أُولِي الْأَيْدِي/***kuvvet sahibi***" ibaresini "ye" harfi olmadan okumuştur[268] ve muhtemelen "الْأَيْدِي/***el-eydî***" kelimesinin "ye"si hazfedilmiş ya da: "وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْأَيْدِ/***Vezkur abdenâ davude ze'l-eydi***" sözünde olduğu gibi "الْأَيْد/***el-eydi***" kelimesi "kuvvet" manasına gelmektedir.

إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ/***Biz onları, ahiret yurdunu samimiyetle düşünen ihlâslı kimseler kıldık:*** "أَخْلَصْنَاهُمْ/***Ehlasnâhüm***" lafzının manası, "onları bize karşı yahut kendi dışındakilere karşı samimi kıldık" demektir. "خَالِصَة/***Hâlisatin***" kelimesi de "بخصلةٍ خالِصةٍ/halis bir hasletle" takdiriyle mevsufu kaldırılmış bir sıfattır. "بِخَالِصَةٍ/***Bi-hâlisatin***" lafzındaki "be" harfine gelince; eğer "أَخْلَصْنَاهُمْ/***ehlasnâhüm***" sözü, "onları hâlis/samimi kimseler kıldık" manasına geliyorsa bu durumda "bi" harfi cerri gerekçe göstermeye yönelik sebebiyye olur. Yok, eğer "أَخْلَصْنَاهُمْ/***ehlasnâhüm***" sözü "biz onları özel kıldık" anlamına gelirse de "bi," fiili

---

268 İbn Atiyye şöyle demiştir: "Hasan, Sekafî, A'meş ve İbn Mes'ûd 'ye' harfini hazf ederek 'أُولِي الأَيْد' şeklinde okumuşlardır." Bk. *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 579.

geçişli yapmaya yönelik olur. Nafi',"خَالِصَةٍ/**hâlisatin"** kelimesini tenvinsiz olarak "ذِكْرَى/**zikrâ"** kelimesine muzaf kılarak okumuştur.[269] Diğerleri ise bu kelimeyi, -açıklaması ve tefsiri kabilinden- "خَالِصَةٍ/**hâlisatin"** kelimesinden bedel olarak tenvinli okumuşlardır.

الدَّارِ/***ed-Dâr:*** Bununla dünyanın da ahiretin de kastedilmiş olması muhtemeldir. Allah bununla ahireti murad ettiyse taşıdığı mana hakkında üç görüş vardır:

Birincisi: "ذِكْرَى الدَّارِ/***Zikrâ'd-dâri"*** ile onlara ahiretin hatırlatılması ve oradaki cehennem kastedilmiştir.

İkincisi: "Onların insanlara ahireti hatırlatmaları ve Allah katında olana yönelik insanlarda istek uyandırmaları" manasına gelir.

Üçüncüsü: "Ahiretin sevabı" demektir. Yani ahirette en üstün olan şeyi onlara ayırdık.

İlk görüş daha açıktır/doğrudur. Şayet "الدَّارِ/***ed-dâr"*** ile dünya kastedilmiş ise "وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ/***Beni, geride kalanlar arasında güzel bir nam ve şöhretle anılanlardan eyle!"***[270] sözünde olduğu gibi "dünyada güzel bir şan ve şöhret" manasına gelir.

الْأَخْيَارِ/***el-Ehyâr:*** "Ye" harfinin şeddesiyle "خَيِّرٌ/hayırsever" kelimesinin yahut "مَيِّتٌ/ölü" kelimesinden şeddesi kaldırılmış "مَيْتٌ/meytün" kelimesi gibi "خَيِّرٌ/hayyirun" kelimesinden şeddesi kaldırılmış "خَيْرٌ/hayrun" kelimesinin çoğuldur.

وَذَا الْكِفْلِ/***Ve zelkifl:*** Bu ifadenin tefsiri Enbiyâ sûresinde yapılmıştı.

---

269 Nâfi', yedi meşhur kıraat imamından biridir. On kıraat imamından biri olan Ebû Ca'fer de onun gibi okumuştur. İbnu'l-Cezerî şöyle demiştir: "İki Medineli kıraat imamı 'بِخَالِصَةِ ذِكْرَى' sözündeki 'بِخَالِصَةِ' lafzını muzaf olarak tenvinsiz okumuştur. Hişâm'ın okuyuşu hakkında farklı şeyler söylenmiştir. Hulvânî onun da Medineli iki kıraat imamı (Nâfi' ve Ebû Ca'fer) gibi okuduğunu rivayet etmiştir. Bu, İbn Abbâd'ın ondan yaptığı bir rivayettir. Dâcûnî ve diğer arkadaşları onun söz konusu kelimeyi tenvinli okuduğunu rivayet etmişlerdir. Geri kalanlar da bu şekilde okumuşlardır." Bk. *en-Neşr*, II, 402.

270 Şuara 26/84.

هٰذَا ذِكْرٌ/Bu bir öğüttür, hatırlatmadır: Bu, bu sûrede peygamberlerin yâd edilmesi kabilinden geçen hususlara yönelik bir işarettir. Bir görüşe göre, tümüyle Kur'ân'a yapılmış bir işarettir. Ancak ilk görüş daha isabetlidir. Sanki bu söz ("هٰذَا ذِكْرٌ/*hâzâ zikrun*") önceki cümleyi sona erdirmektedir. Bundan sonra Allah, -bir müellifin bir babı tamamlayıp "Bu bir babtır" demesi sonra da başka bir baba başlaması gibi- başka bir söze başlamıştır.

قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ/Kâsırâtü't-tarfi: Bu ibarenin tefsiri Sâffât sûresinde yapılmıştı.

اَتْرَابٌ/Etrâbün: "Yaşıt/akran" manasına gelir. Nitekim yaşta benzer olduğu zaman "فلان ترب فلانا/Filanca kişi yaşta filancayı örttü" denilir. Bir görüşe göre, "O dilberler ile kocalarının yaşları aynıdır" demektir.

مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍ/Mâ lehû min nefâd: Yani onun son bulması ve tükenmesi söz konusu değildir.

هٰذَاۜ وَاِنَّ لِلطَّاغ۪ينَ لَشَرَّ مَاٰبٍۙ ﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَۚ يَصْلَوْنَهَاۚ فَبِئْسَ الْمِهَادُ
﴿٥٦﴾ هٰذَاۙ فَلْيَذُوقُوهُ حَم۪يمٌ وَغَسَّاقٌۙ ﴿٥٧﴾ وَاٰخَرُ مِنْ شَكْلِه۪ٓ اَزْوَاجٌۜ
﴿٥٨﴾ هٰذَا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْۚ لَا مَرْحَباً بِهِمْۜ اِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ﴿٥٩﴾
قَالُوا بَلْ اَنْتُمْ لَا مَرْحَباً بِكُمْۜ اَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَاۚ فَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٦٠﴾
قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هٰذَا فَزِدْهُ عَذَاباً ضِعْفاً فِي النَّارِ ﴿٦١﴾

55. Bu, böyledir. Ancak azgınlara kötü bir akıbet vardır. 56. Onlar cehenneme girecekler. Orası ne kötü bir kalma yeridir. 57-58. (Onların hak ettiği şey,) işte budur. Onu tatsınlar bakalım ki o, kaynar su, irin ve bunlara benzer daha farklı başka cezalardır. 59. (İnkârcıların önderlerine) "İşte bu, sizinle beraber cehenneme girecek topluluktur" (denildiğinde, küfrün önderleri) "Onlara merhaba yok (onlar rahat yüzü görmesinler!) Şüphesiz onlar ateşe atılacaklar" (derler). 60-61. (Önder edindiklerine uyanlar da) "Hayır, asıl size merhaba yok (asıl siz rahat yüzü görmeyin!) Onu

(cehennemi) bize siz sundunuz! O, ne kötü bir yermiş!" deyip şöyle devam ederler: "Rabbimiz! Bunu bizim önümüze kim getirdiyse onun ateşteki azabını kat kat artır!"

هٰذَا وَاِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَاٰبٍ/***Bu, böyledir. Ancak azgınlara kötü bir akıbet vardır:*** Âyetin takdiri şöyledir: "Olay budur/bu böyledir." Cennet ehlinin zikri tamamlanınca Allah, sözü "هٰذَا/***hâzâ***" ile sona erdirdi. Sonra da cehennem ehlini yani azgın kâfirleri tavsif etmeye başladı.

هٰذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ/***(Onların hak ettiği şey,) işte budur. Onu tatsınlar bakalım ki o, kaynar su ve irindir:*** "هٰذَا/***Hâzâ***" mübtedadır, haberi de "حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ/***hamîmün ve ğassâkun***" kelimeleridir. "فَلْيَذُوقُوهُ/***Fe'lyezûkûhü***" ise ikisi arasında parantez cümlesidir. "حَمِيمٌ/***Hamîmun***" kelimesi "sıcak su" anlamına gelir. "غَسَّاقٌ/***Ğassâkun***" kelimesi "sin" harfinin şeddesiz yahut şeddeli hâliyle her iki şekilde de okunmuştur ve "cehennem ehlinin cerahati" demektir. Bir görüşe göre, gözlerinden akan yaştır, başka bir görüşe göre, sadece Allah'ın bildiği bir azaptır.

وَاٰخَرُ مِنْ شَكْلِهٖ اَزْوَاجٌ/***Ve âharu min şeklihî ezvâcün:*** "اٰخَرُ/***Âharu***" kelimesi başka bir ceza/azap takdiriyle "حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ/***hamîmün ve ğassâkun***" kelimelerine matuftur. Bir görüşe göre, zemheri/şiddetli kış kastedilmiştir. "مِنْ شَكْلِهٖ/***Min şeklihî***" sözü, "söz konusu azap kabilinden" anlamında, "onun bir mislinden ve bir türünden" manasına gelir. "اَزْوَاجٌ/***Ezvâcün***" kelimesi "hamîm, ğassâk ve diğer azab"ın sıfatı olarak "sınıflar" manasına gelir. Mana şöyledir: "Bunlar azabın çeşitleridir." İbn Atiyye şöyle demiştir: "اٰخَرُ/***Âharu***" kelimesi mübtedadır. Ancak haberi hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre, bu kelimenin ("وَاٰخَرُ/***âharu***") takdiri "Onlar için başka bir azap vardır" şeklindedir. Başka bir görüşe göre "اَزْوَاجٌ/***ezvâcün***" mübteda, "مِنْ شَكْلِهٖ/***min şeklihî***" de onun haberidir, "مِنْ شَكْلِهٖ اَزْوَاجٌ/***min şeklihî ezvâcün***" cümlesi de "اٰخَرُ/***âharu***" kelimesini haberidir. Diğer bir görüşe göre "اَزْوَاجٌ/***ezvâcün***" kelimesi, "اٰخَرُ/***âharu***" kelimesinin haberidir, "مِنْ شَكْلِهٖ/***min şeklihî***" ise sıfat konumundadır. "اٰخَرُ/***Âharu***" kelimesi çoğul olarak da okunmuştur ki bu, "اَزْوَاجٌ/***ezvâcün***" kelimesinin onun haberi olması bakımından daha uygundur. Çünkü o da onun gibi çoğuldur.

هٰذَا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ/***İşte bu sizinle beraber cehenneme girecek topluluktur:*** "فَوْجٌ/***Fevcün***" kelimesi, "insanlardan bir grup" anlamına gelir. "مُقْتَحِمٌ/***Müktehımün***" kelimesi de "bir kalabalığa ve şiddete dâhil olan" demektir. Bu, cehennemin bekçilerinin, cehenneme ilk önce atılan kâfirlerin (dünyadaki) önderlerine yönelik söylemiş oldukları sözlerdendir. Sonra onların peşinden onlara tâbi olan kâfirler yani işaret edilen grup cehenneme atılacaktır. Bir görüşe göre bu, cehennem ehlinin birbirine söylediği bir sözdür. Ancak ilk görüş daha doğrudur.

لَا مَرْحَباً بِهِمْ/***Onlara merhaba yok:*** Yani onlara ne rahatlık ne de hayır niyaz ettiler. Bu söz, kâfirlerin önderlerinin sözlerinden olan bir bedduadır. Yani kendilerine uyan gruba "merhaba demek (hayır dua etmek)" yok!

قَالُوا بَلْ اَنْتُمْ لَا مَرْحَباً بِكُمْ/***Dediler ki: Hayır, asıl size merhaba yok:*** Bu, "Onlara merhaba demek (hayır dua etmek) yok!" diyen önderlik edenlere uyanların sözlerinin hikâye edilmesinden ibarettir. Uyanlar uyulanlara şöyle cevap vermişlerdir: "بَلْ اَنْتُمْ لَا مَرْحَباً بِكُمْ اَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا/***Hayır, asıl size merhaba yok! Onu (cehennemi) bize siz sundunuz!***" Bu aynı zamanda uyanların, ***"Hayır, asıl size merhaba yok …"*** sözlerinin gerekçesini ifade etmek üzere, önderlerine hitaben sarf ettikleri sözlerdendir.

قَدَّمْتُمُوهُ/***Kaddemtümûhü:*** Lafzındaki zamir ("ه/***hû***"), uğratıldıkları azaba gider. "قَدَّمْتُمُوهُ/***Kaddemtümûhü***" fiili, "Bizi yoldan çıkarmak ve bize inkârı emretmek kabilinden dünyada önümüze sunduğunuz işler sebebiyle bizi cehenneme müstehak kıldınız" demektir.

قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هٰذَا فَزِدْهُ عَذَاباً ضِعْفاً فِي النَّارِ/***Dediler ki: Rabbimiz! Bunu bizim önümüze kim getirdiyse onun ateşteki azabını kat kat artır!:*** Bu da uyanların söyleyeceği sözlerindendir. Onlar, azabı/cezalandırılmalarını kendilerine müstehak kılacak olan önderlerine azabı katlaması için "Rabbimiz! Bize bunu kim önerdiyse onun cehennemdeki azabını kat kat artır" şeklinde Allah'a dua edeceklerdir. "ضِعْفاً/***Dı'fen***" kelimesi "kat kat fazla" anlamına gelir.

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرٰى رِجَالاً كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْاَشْرَارِ ﴿٦٢﴾ اَتَّخَذْنَاهُمْ
سِخْرِياًّ اَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْاَبْصَارُ ﴿٦٣﴾ اِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ اَهْلِ
النَّارِ ﴿٦٤﴾ قُلْ اِنَّمَا اَنَا مُنْذِرٌ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ
﴿٦٥﴾ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٦٦﴾

62. Münkirler (devamen) şöyle diyecekler: "Bize ne oluyor da dünyada iken kendilerini kötülerden saydığımız kimseleri burada görmüyoruz? 63. Alay konusu ettiklerimiz onlar değil miydi? Yoksa (dünyada) onları gözden mi kaçırdık?" 64. Bu böyledir. Cehennem ehlinin bu tartışması, elbette gerçekleşecektir. 65. (Resûlüm!) De ki: "Ben sadece bir uyarıcıyım. Tek ve Kahhâr olan Allah'tan başka bir ilâh yoktur. 66. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbi (olan Allah), güçlüdür, çok bağışlayandır."

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرٰى رِجَالاً كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْاَشْرَارِ/*Münkirler (devamen) şöyle diyecekler: Bize ne oluyor da dünyada iken kendilerini kötülerden saydığımız kimseleri burada görmüyoruz?:* "قَالُوا/***Kâlû***" fiilinde bulunan zamir inkârcıların önderlerine gider. Bir görüşe göre "لِلطَّاغِينَ/***azgınlara***" gider. "رِجَالاً/***Ricâlen,***" mü'minlerin zayıf olanlarıdır. Bir görüşe göre, bunu söyleyenler, Ebû Cehil, Ümeyye b. Halef, Utbe b. Rebîa ve benzerleridir. Sözünü ettikleri erkekler de Ammâr, Bilâl, Suheyb ve benzerleridir. Ancak lafız bundan daha kapsamlıdır. Mana şöyledir: "Onlar cehennemde şöyle diyecekler: Bize ne oluyor da dünyada iken kendilerini kötülerden saydığımız kimseleri ateşte görmüyoruz?"

اَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِياًّ/*Alay konusu ettiklerimiz:* "اَتَّخَذْنَاهُمْ/***Ettehaznâhüm***" sözü, mü'minleri alay konusu edinmeleri konusunda kendilerini kınama anlamında katı' hemzesiyle okunmuştur.[271] Bu fiil, -cümle ***"rical"***

---

271 Dânî şöyle demiştir: "Ebû Amr, Hamza ve Kisâî, elifin vasıl hemzesi yapılmasıyla 'مِنَ الْاَشْرَارِاتَّخَذْنَاهُمْ' şeklinde okumuşlardır. 'اتَّخَذْنَاهُمْ' ile cümleye başladıklarında da hemzeyi kesrayla okumuşlardır. Geri kalanlar ise her iki durumda da hemzeyi katı' hemzesi kabul ederek okumuşlardır." Bk. *et-Teysîr*, s. 122.

kelimesinin sıfatı olarak- vasıl hemzesiyle de okunmuştur. "سخْرِياً/ ***Sihriyyen*** kelimesi de "hizmet/görev" anlamında "التسخير/et-teshîr" kökünden "sin" harfinin dammesiyle "سُخْرِياً/***sühriyyen***" şeklinde ve "alay etme" anlamında "sin"in kesrasıyla "سِخْرِياً/***sihriyyen***" şeklinde (her iki şekilde de) okunmuştur.[272]

اَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْاَبْصَارُ/*Yoksa (dünyada) onları gözden mi kaçırdık?:* Bu, üç yoruma muhtemeldir:

Birincisi: "مَا لَنَا لَا نَرٰى رِجَالاً/***Mâ lenâ lâ nerâ ricâlen***" sözünün muadilidir. Buna göre mana şöyle olur: "Bize ne oluyor da onları cehennemde göremiyoruz ve onlar cehennemde değiller?" Yahut "Onlar burada ancak gözlerimiz onları görmekten acizdir?" "زَاغَتْ عَنْهُمْ/***Zâğat anhüm***" ifadesi de "gözlerimiz onlara bakmaya yöneldi ancak onları göremedi" anlamına gelir.

İkincisi: "اَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِياً/***Alay konusu ettiklerimiz***" sözünün muadilidir. Buna göre mana şöyle olur: "Alay konusu ettiklerimiz onlar değil miydi? Yoksa (dünyada) onları gözden mi kaçırdık?" "زَاغَتْ الْاَبْصَارُ/ ***Zâğati'l-ebsâru***" ifadesi "küçümsemekten dolayı onlara bakmaktan uzaklaştı" anlamındadır.

Üçüncüsü: Öncesindeki hiçbir şeye muadil olmayıp, "اَمْ/***em***" kelimesi ve hemze, "bilakis/hayır" anlamında önceki cümleyi kesen (munkatı') bir ifadedir.

اِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ/*İnne zâlike le-hakkun:* Bu, cehennem ehlinin geçen sözlerine yapılmış bir işarettir. Sonra bu, "تَخَاصُمُ اَهْلِ النَّارِ/***tehâsumü ehli'n-nâri***" sözüyle tefsir edilmiştir. "تَخَاصُمُ/***Tehâsumü***" lafzı "حَقٌّ/ ***hakkun***" kelimesinin bedeli yahut gizli bir mübtedanın haberi olarak i'râb edilir.

---

272 "سِخْرِياً" kelimesini burada Medineli iki imam, Hamza, Kisaî ve Halef, "sin"in dammesiyle, geri kalanlar da kesrasıyla okumuşlardır. Bu kavram üzerinde daha önce Mü'minûn sûresinde "فاتخذتموهم سخريا" âyetinin tefsiri bağlamında gerekli söz söylenmiştir.

قُلْ هُوَ نَبَؤٌا عَظِيمٌۙ ﴿٦٧﴾ اَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾ مَا كَانَ لِيَ مِنْ
عِلْمٍ بِالْمَلَأِ الْاَعْلٰى اِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ اِنْ يُوحٰى اِلَيَّ اِلَّا اَنَّمَا اَنَا۬ نَذِيرٌ
مُبِينٌ ﴿٧٠﴾ اِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّي خَالِقٌ بَشَراً مِنْ طِينٍ ﴿٧١﴾ فَاِذَا
سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ
كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَۙ ﴿٧٣﴾ اِلَّٓا اِبْلِيسَۜ اِسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾

67-68. De ki: "Bu, büyük bir haberdir. Ancak siz ondan yüz çeviriyorsunuz. 69. Onlar tartışırken benim mele-i a'lâ hakkında hiçbir bilgim yoktu. 70. Ben ancak apaçık bir uyarıcı olduğumdan dolayı bana vahyolunuyor." 71-74. Hani Rabbin, meleklere "Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım. Onu tamamlayıp içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın!" demişti de İblis müstesna bütün melekler toptan secde etmişlerdi. (Bu yüzden) o, büyüklük taslayıp kâfirlerden olmuştu.

قُلْ هُوَ نَبَؤٌا عَظِيمٌ/*De ki: Bu, büyük bir haberdir:* "النّبأ/en-Nebeü" kelimesi "haber" anlamına gelir. Haber ile şeriatın/dinin, tevhid, peygamberlik ve ahiret yurdu gibi muhtevası kastedilmiştir. Bir görüşe göre, haberden maksat Kur'ân'dır. Başka bir görüşe göre de kıyamet günüdür. İlk görüş daha genel ve daha tercihe şayandır.

مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَأِ الْاَعْلٰى اِذْ يَخْتَصِمُونَ/*Onlar tartışırken benim mele-i a'lâ hakkında hiçbir bilgim yoktu:* "*Mele-i a'lâ*"dan maksat meleklerdir. Âyetin maksadı, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in nübüvvetine delil getirmektir. Çünkü o, bundan önce bilmediği işleri haber vermiştir. "**يَخْتَصِمُونَ/*Yehtesımûne*"** fiilindeki zamir **"*mele-i a'lâ*"**ya gider. Allah onları, Âdem kıssasında ***"Gerçek şu ki ben yeryüzünde bir halife yaratacağım…"***[273] derken Kur'ân'ın birçok yerindeki muhtevası çerçevesinde özellikle zikretmiştir. Hadiste şöyle haber verilmiştir: Resûlullah, Rabbini gördü. Rabbi ona şöyle buyurdu: ***"Ey Muhammed! Mele-i a'lâ (melekler, Âdem, İblis) neyi tartışıyorlar?"*** O, ***"Bilmiyorum"*** diye cevap verdi. Rabbi ***"Kefâretler***

---

273 Bakara 2/30.

konusunda tartışıyorlar. Bunlar, zor zamanlarda abdesti güzelce almak ve mescidlere giden adımları çoğaltmaktır" buyurdu. Hadisin ayrıntısı aşağıdadır.[274] Bir görüşe göre, "يَخْتَصِمُونَ/***yehtesımûne"*** fiilindeki zamir inkârcılara gider. Yani onlar mele-i a'lâ hakkında tartışıyorlar. Onların kimi, "Onlar Allah'ın kızlarıdır" derken diğerleri "Onlar sizin taptığınız ilâhlardır" diyorlar. Ancak bu görüş uzak ihtimaldir.

اِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي خَالِقٌ بَشَراً مِنْ ط۪ينٍ/***Hani Rabbin meleklere "Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım" demişti:*** "اِذْ/***İz,*** "اِذْ يَخْتَصِمُونَ/***iz yehtesımûne"*** sözündeki "اِذْ/***iz"***den bedeldir. Meleklerin Âdem'e secde etmeleri ile İblis'in inkâr etmesinin manasını Bakara sûresi 30. âyette açıklamıştık.

مِنْ رُوح۪ي/***Min rûhî:*** Bu sözün manasını da Hicr sûresi 29. âyette açıklamıştık.

قَالَ يَٓا اِبْل۪يسُ مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّۜ اَسْتَكْبَرْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَال۪ينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ اَنَا۠ خَيْرٌ مِنْهُۜ خَلَقْتَن۪ي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ ط۪ينٍ ﴿٧٦﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَج۪يمٌۚ ﴿٧٧﴾ وَاِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَت۪ٓي اِلٰى يَوْمِ الدّ۪ينِ ﴿٧٨﴾ قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْن۪ٓي اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٧٩﴾ قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَر۪ينَۙ ﴿٨٠﴾ اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٨١﴾

---

274 İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Bu gece Rabbim bana en güzel surette geldi*** (İbn Abbâs "Zannedersem bu uykuda gerçekleşti" dedi) ***ve 'Ey Muhammed! Mele-i A'lâ neyi tartışıyor?' dedi. Ben 'Bilmiyorum ey Rabbim!' dedim. Bunun üzerine iki elini omuzumun arasına koydu ve ben o iki elin soğukluğunu göğsümde hissettim. Sonra göklerde ve yerde olan her şeyi bildim. Rabbim yine şöyle buyurdu: 'Ey Muhammed! Mele-i A'lâ neyi tartışıyor?' dedi. Ben bu defa 'Kefâretler hakkında tartışıyorlar' dedi. 'Onlar nelerdir?' diye sordu. Dedim ki: 'Namazdan sonra mescitte kalmaya devam etmek, cemaate katılmak üzere yürüyerek gitmek ve zor zamanlarda abdesti tam almaktır. Kim bunu yaparsa, hayırla yaşayıp hayırla ölür ve annesinin onu doğurduğu günkü gibi günahsız hâle gelir.' Rabbim tekrar şöyle buyurdu: 'Ey Muhammed! Namazında şöyle dua et: Allah'ım! Senden hayırlı ameller işlememi, yanlış işleri terk etmemi ve yoksulları sevmemi sağlamanı talep ediyorum. Kullarını bir bela ile sınamak istediğin zaman beni sınamaksızın yanına al.'"*** Bk. Tirmîzî, *es-Sünen*, Tefsîru'l-Kur'ân, 38 (no: 3233-3234).

75. Allah "Ey İblis! Ellerimle yarattığım bir varlığa secde etmekten seni men eden nedir? Böbürlendin mi, yoksa yücelerden (biri) mi oldun?" dedi. 76. İblis "Ben ondan daha üstünüm! (Zira) sen beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın" dedi. 77-78. Allah "Çık oradan! Sen artık kovulmuş birisin. Ceza gününe kadar lanetim senin üzerindedir!" buyurdu. 79. İblis "Ey Rabbim! O hâlde, onların tekrar diriltilecekleri güne kadar bana süre tanı" dedi. 80-81. Allah "Pekâlâ, sen malum güne kadar süre tanınanlardansın" buyurdu.

قَالَ يَٓا اِبْلٖيسُ مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ/***Allah "Ey İblis! Ellerimle yarattığım bir varlığa secde etmekten seni men eden nedir?" dedi:*** "قَالَ/***Kâle (dedi)"*** fiilinin fâili Allah'tır. "بِيَدَيَّ/***Bi-yedeyye"*** sözü, Allah'ın iman edilmesi ve işin hakikatinin Allah'a havale edilmesi gereken müteşabih sıfatlarındandır. Tefsirciler (halef) bu hususta şunu söylemişlerdir: "Bununla Allah'ın kudretine işaret edilmiştir." Kadı Ebû Bekir b. et-Tayyib şöyle demiştir: "El, göz ve yüz, Allah'ın kudret, ilim vb. sabit/zati sıfatlarına eklenmiş ek zati sıfatlardır." İbn Atiyye bunun, kabul edilmeyen bir görüş olduğunu söylemiştir.[275] Zira bunlara haberî sıfatlar denilir. Zemahşerî'ye göre ***"ellerimle yarattım"*** demek, "vasıtasız yarattım" demektir.[276]

اَسْتَكْبَرْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالٖينَ/***Böbürlendin mi, yoksa yücelerden (biri) mi oldun?:*** Burada soru hemzesi vasıl hemzesine dâhil edilmiş sonra da vasıl hemzesi kaldırılmıştır. Burada "اَمْ/***em"*** eşitlemedir. Mana şöyledir: "Şimdi mi büyüklendin yoksa eskiden beri yücelik ve büyüklük taslayanlardan biri mi idin?" Bu, ona kınama kabilinden söylenmiş bir sözdür.

رَجٖيمٌ/***Racîmün:*** "Lanet edilmiş ve kovulmuş" demektir.

اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ/***Malum güne kadar:*** Malum vakitten kasıt, kıyamettir. Hicr sûresi 38. âyette bununla ilgili açıklama yapılmıştı.

275 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 585.
276 Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 109.

قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَع۪ينَۙ ﴿٨٢﴾ اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَص۪ينَ ﴿٨٣﴾ قَالَ فَالْحَقُّۘ وَالْحَقَّ اَقُولُۚ ﴿٨٤﴾ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ اَجْمَع۪ينَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ وَمَٓا اَنَا۬ مِنَ الْمُتَكَلِّف۪ينَ ﴿٨٦﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَم۪ينَ ﴿٨٧﴾ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهُ بَعْدَ ح۪ينٍ ﴿٨٨﴾

82-83. İblis "Senin mutlak kudretine yemin olsun ki, onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların hariç tümünü mutlaka yoldan çıkarıp azdıracağım" dedi. 84-85. Allah "Doğrusu -ki Ben hep doğruyu söylerim- mutlaka cehennemi seninle ve sana uyanların tümüyle mi dolduracağım!" dedi. 86. (Resûlüm! Onlara) şöyle söyle: "Buna (nübüvvete) karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum. Ayrıca ben, olduğundan başka görünenlerden de değilim. 87. Bu Kur'ân, ancak âlemler için bir öğüttür. 88. Onun verdiği haberin doğruluğunu bir süre sonra çok iyi öğreneceksiniz."

قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَع۪ينَ/***İblis: "Senin mutlak kudretine yemin olsun ki, tümünü mutlaka yoldan çıkarıp azdıracağım" dedi:*** "بِ/***Bi,***" kasem harfidir. İblis, Âdemoğlunu saptıracağına dair Allah'ın izzetine yemin etmektedir.

قَالَ فَالْحَقُّۘ وَالْحَقَّ اَقُولُۚ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ اَجْمَع۪ينَ/***Allah "Doğrusu -ki Ben hep doğruyu söylerim- mutlaka cehennemi, seninle ve sana uyanların tümüyle mi dolduracağım!" dedi:*** Burada "قَالَ/***kâle (dedi)***" fiilinin fâili Allah'tır. İlk "الْحَقُّ/***el-hakku***" kendisine yemin edilendir ve gizli bir fiilin mef'ûlü olarak mansubdur. Bu senin "الله لأفعلن/Allah bunu elbette yapacaktır" demen gibidir. Cevabı da "لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ/***cehennemi dolduracağım***" sözüdür. Bu ifade, mübtedâ yahut gizli bir mübtedanın haberi sayılıp merfû olarak da okunmuştur.[277] Cümlenin takdiri şöyledir: "Doğru yeminimdir." İkinci "الْحَقَّ/***el-hakka***" kelimesine gelince; o, "اَقُولُ/***ekûlü***" fiilinin mef'ulüdür. "وَالْحَقَّ اَقُولُ/***Ve'l-hakka ekûlü***" sözü,

277 "قَالَ فَالْحَقُّ" Âsım, Hamza ve Halef merfû, geri kalanlar mansub okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 402.

yemini takviye kabilinden kasem/yemin ve cevabı arasında bir parantez cümlesidir (cümle-i mu'teriza).

وَمَٓا اَنَا۬ مِنَ الْمُتَكَلِّف۪ينَ/***Ayrıca ben, olduğundan başka görünenlerden de değilim:*** Yani ben, ehil olmadıkları konularda rol kesenlerden değilim.

وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهُ بَعْدَ ح۪ينٍ/***Onun verdiği haberin doğruluğunu bir süre sonra çok iyi öğreneceksiniz:*** Bu bir tehdittir. Yani elbette zamanı geldiğinde onun verdiği haberin doğru olduğunu anlayacaksınız. "ح۪ينٍ/***Hînin***" kelimesi "kıyamet günü" veya "öldükleri zaman" ya da "Bedir ve diğer savaşlarda Müslümanların muzaffer oldukları zaman" demektir.

سُورَةُ الزُّمَرِ

39. ZÜMER SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

تَنْز۪يلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَز۪يزِ الْحَك۪يمِ ﴿١﴾ اِنَّٓا اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ
فَاعْبُدِ اللّٰهَ مُخْلِصاً لَهُ الدّ۪ينَۜ ﴿٢﴾ اَلَا لِلّٰهِ الدّ۪ينُ الْخَالِصُۜ وَالَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا مِنْ
دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَۢ مَا نَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُونَٓا اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰىۜ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ ف۪ي مَا
هُمْ ف۪يهِ يَخْتَلِفُونَۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْد۪ي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٣﴾ لَوْ اَرَادَ اللّٰهُ اَنْ
يَتَّخِذَ وَلَداً لَاصْطَفٰى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُۙ سُبْحَانَهُۜ هُوَ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٤﴾

1. Bu Kitap, Azîz ve Hakîm olan Allah katından indirilmiştir. 2. (Resûlüm!) Şüphesiz ki Kitab'ı sana hak olarak indirdik. O hâlde dini sadece Allah'a has kılarak kulluk et. 3. Dikkat et! Hâlis din yalnızca Allah'ındır. O'nu bir tarafa bırakıp kendilerine birtakım dostlar edinenler "Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz" derler. Doğrusu Allah, hakkında ayrılığa düştükleri konularda aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz ki Allah, yalancı ve inkârcı/nankör bir kimseyi doğru yola iletmez. 4. Eğer Allah bir evlat edinmek isteseydi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. O yücedir. O Allah, tek ve kahhâr olandır.

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ/***Tenzîlü'l-kitâbi:*** "تَنْزِيلُ/***Tenzîl***" kelimesi mübteda, "مِنَ اللهِ/***minallahi***" de onun haberidir. Yahut takdiri "Bu indirilen şey" olan gizli bir mübtedanın haberidir. Buna göre "مِنَ اللهِ/***minallahi***" sözü, ***"tenzîl"*** kelimesine bağlıdır. Yahut haberden sonra bir haber veya diğer mahzûf bir mübtedanın haberi olur. Burada ***"kitap"***tan kasıt Kur'ân yahut sûredir. İbn Atiyye, bununla, indirilmiş bütün kitapların kastedildiği görüşünü tercih etmiştir. İkinci âyette geçen ***"kitap"*** ise ittifakla Kur'ân'dır.

بِالْحَقِّ/***Bi'l-hakki:*** İki manaya muhtemeldir:

Birincisi: "Hakkı/doğruyu ihtiva eden/ederek" demektir.

İkincisi: "Haklılık ve zorunluluk/gereklilik sebebiyle" demektir.

مُخْلِصاً لَهُ الدِّينَ/***Muhlisan lehü'd-dîn:*** Yani Allah'a, içerisinde riyakârlık adına büyük-küçük şirk bulunmaksızın kulluk et.

أَلَا لِلّٰهِ الدِّينُ الْخَالِصُ/***Dikkat et! Hâlis din yalnızca Allah'ındır:*** Bir görüşe göre bu, "halis/saf dinin O'nun olması O'nun hakkı ve görevidir" manasına gelir. Âyetin manasının "Halis din, kulları için seçtiği/vaz' ettiği ve onun dışındakileri kabul etmediği Allah'ın dini İslâm'dır" olması da muhtemeldir. ***"Halis"*** kelimesi "şirk şaibelerinden arınmış" anlamına gelir. Katâde şöyle demiştir:[278] "Halis din, Allah'tan başka ilâh bulunmadığına şahadet etmektir." Hasan el-Basrî de "O, İslâm'dır" demiştir[279] ki bu, genelliği sebebiyle daha tercihe şayandır.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ/***O'nu bir tarafa bırakıp kendilerine birtakım dostlar edinenler:*** "أَوْلِيَاءَ/***Evliyâ***" ile kulluk edilen ortaklar kastedilmiştir. Bununla, kâfirleri kendilerine mabut edinen kimselerin yahut kulluk edilen ortakların kastedilmiş olması da muhtemeldir. İlk görüş daha açık ve doğrudur. Çünkü ikinci görüşe göre "الَّذِينَ/***ellezîne***" kelimesinde bulunan ait zamirinin kaldırılmasına ihtiyacı vardır. "الَّذِينَ/***Ellezîne***"nin takdiri "Onları dost edinen kimseler" şeklindedir. Buna

---

278 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 588.
279 Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 113.

göre "اتَّخَذُوا/**ittehazû**" fiilindeki fâil zamiri, zikredilmeyen bir kelimeye dönmüş olur. Her iki durumda da "الَّذِينَ/**ellezîne**" mübteda olarak mahallen merfû olur. Haberi de ya "اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ/**İnnallahe yehkümü beynehüm**" sözüdür ya da "مَا نَعْبُدُهُمْ/**mâ na'budühüm**" sözünden önce bulunan mukadder mahzûf bir sözdür. Çünkü onun takdiri "Onlara kulluk etmiyoruz" şeklindedir. İlk görüş daha tercihe şayandır. Çünkü mana bu şekilde daha mükemmel olmaktadır.

مَا نَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُونَٓا اِلَى اللّٰهِ زُلْفٰى/***"Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz" derler:*** Bu cümle, mahzûf sözün mamulü (kendisi ile amel edileni) konumundadır. Bu söz, ya hâl durumundadır ya da "الَّذِينَ/**ellezîne**"nin sılasından bedel konumundadır. İbn Mes'ûd bunu, sözü/fiili açık ederek "قالوا ما نعبدهم/***'Onlara kulluk etmiyoruz' dediler"*** şeklinde okumuştur.[280] Yani "Kâfirler 'Biz bu ilâhlara, -bizi Allah'a yakınlaştırmaları ve O'nun katında bize şefaat etmeleri hariç- kulluk etmiyoruz' dediler." Bununla, meleklere tapan kâfirleri yahut putlara tapan kimseleri ya da İsa'ya veya Üzeyr'e tapan (Hristiyan, Yahudi) kimseleri kastetmiştir. Çünkü sayılanların tümü bu sözü söylemektedirler. "زُلْفٰى/***Zülfâ"*** kelimesi "yakınlık, yakınlaştırıcı" manasına gelir ve "لِيُقَرِّبُونا/***li-yükarribûnâ"*** filinin masdarıdır.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ/***Şüphesiz ki Allah, yalancı ve inkârcı/nankör bir kimseyi doğru yola iletmez:*** Bu söz, onların ***"Bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye"*** sözlerindeki yalanlarına bir işarettir. "لَا يَهْدِي/***Lâ yehdî"*** sözünün tefsiri hakkında iki görüş vardır:

Birincisi: "Allah inkâr durumunda ona yol göstermez" demektir.

İkincisi: Bu, küfür üzere iken ölümüne hükmettiği kimseye özeldir. Allah bundan bizi muhafaza etsin. Bu aynı zamanda, -nerede ve ne zaman olursa olsun- zalim ve kâfir toplumlara yol gösterilmemesinin de te'vili/açıklaması olmaktadır.

280 İbn Atiyye şöyle demiştir: "Bu ibare, İbn Mes'ûd'un Mushaf'ında 'قالوا ما نعبدهم/***Dediler ki: Onlara kulluk etmiyoruz'*** şeklinde geçmektedir. İbn Abbâs, Mücâhid ve İbn Cübeyr'in okuyuşu da böyledir." Bk. *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 588.

لَوْ اَرَادَ اللّٰهُ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَداً لَاصْطَفٰى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ/*Eğer Allah bir evlat edinmek isteseydi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi:* "وَلَداً /*Çocuk*" iki manaya gelebilir:

Birincisi: Hakiki manada çocuk ki bu Allah için muhaldir, aklen de caiz değildir.

İkincisi: Bir insanın -çok sevdiğinden dolayı- başkasının evladını evlat edinmesinde olduğu gibi "yetkinlik ve takrib/yakınlaşma" manasında "evlat edinmek" demektir. Bu da şeriata göre Allah hakkında imkânsızdır. Çünkü ***"Hâlbuki Rahmân'a evlat edinmek yaraşmaz"***[281] âyeti her iki anlamın da reddini gerektirir. İbn Atiyye'nin işaret ettiği üzere âyetin manası "Şayet Allah çocuk edinmek sûretiyle çocuk sahibi olmayı murad etseydi, elbette bunu yaratmış olduğu mevcudatı ve mahlûkatı arasından seçerdi. Fakat O, bunu istemedi ve yapmadı" şeklindedir. Zemahşerî şöyle demiştir: "Bunun manası şöyledir: Şayet Allah çocuk edinmeyi murad etseydi elbette bundan kaçınırdı. Ancak O, evlat edinmek sûretiyle değil, yetkinlik ve takrib/yakınlaşma sûretiyle kullarından dilediğini seçerdi. Derken O, melekleri seçmiş, onları kendisine yaklaştırarak şerefli kılmıştır. Kâfirler meleklerin Allah'ın evladı olduğunu zannetmiş, sonra buna ilaveten Allah ve melekler hakkında aşırıya kaçarak meleklerin dişi olduklarını iddia etmişlerdir."

سُبْحَانَهُ هُوَ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ/***O yücedir. O Allah, tek ve kahhâr olandır:*** Allah kendini çocuk edinmekten tenzih etti sonra da bir olmakla tavsif etti. Çünkü vahdaniyet/Allah'ın tekliği ve benzerinin bulunmayışı, çocuk edinmeye aykırıdır. Şayet O'nun çocuğu olsaydı cinsiyeti de olurdu. O'nun cinsiyeti yoktur, çünkü O tektir. Kendini "الْقَهَّارُ/***Kahhâr***" diye tavsif etmesinin sebebi, ortak ve benzerlerinin olmayışına delalet etmesi içindir. Çünkü her şey O'nun kahrı/gücü altında mağlup durumdadır. Bu durumda O'nun nasıl ortakları olabilir ki! Sonra Allah sözünü, -birliğine, kudretine ve yüceliğine delalet etmek üzere- gökleri, yeri ve bu ikisi arasındaki nesneleri yaratmasını söyleyip hatırlatarak sürdürmüştür.

---

281 Meryem 19/92.

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّۚ يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ
عَلَى الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَۜ كُلٌّ يَجْر۪ي لِاَجَلٍ مُسَمًّىۜ اَلَا هُوَ الْعَز۪يزُ
الْغَفَّارُ ﴿٥﴾ خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ
الْاَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍۜ يَخْلُقُكُمْ ف۪ي بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ خَلْقاً مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ ف۪ي
ظُلُمَاتٍ ثَلٰثٍۜ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ فَاَنّٰى تُصْرَفُونَ ﴿٦﴾

5. Allah, gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. O, geceyi gündüzün üzerine dolamakta, gündüzü de gecenin üzerine dolamaktadır. Güneşi ve ayı emri altına almıştır. Bunlardan her biri belli bir süreye kadar işini görmeye devam eder. Dikkat et! O, azîzdir, çok bağışlayandır. 6. Allah sizi tek bir cevherden/türden yaratmıştır. Sonra eşini de aynı türden var etmiştir. O, hayvanlardan da sizin için sekiz eş (dört çift) meydana getirmiştir. O, sizi annelerinizin karınlarında üç karanlık içinde çeşitli safhalardan geçirerek yaratır. İşte bunu yapan, Rabbiniz olan Allah'tır. Hâkimiyet/mülk O'nundur. O'ndan başka ilâh yoktur. Vaziyet bu iken nasıl oluyor da (O'na kulluk etmekten) döndürülebiliyorsunuz?

يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ/***O, geceyi gündüzün üzerine dolamakta:*** "التكوير/Tekvîr" kelimesi, "katlamak/dürmek/sarmak ve kıvırmak/döndürmek" anlamına gelir. Sarığın -birbiri üzerine kıvrılarak- sarılması bu kabildendir. Burada o (***"tekvîr"***), istiaredir. İbn Atiyye'nin dediğine göre mana, "Bundan ona geçişi yineliyor" demektir. Gündüzden yahut geceden Allah'ın uzattığı süre, diğerinin bir parçası olup onu içine alıyor/örtüyor. Kısalan da uzayana dâhil olup diğerinde kayboluyor. Mananın, "Bunlardan her biri -üzerine zaman eklendiği/uzadığı zaman- diğerini mağlup ediyor" şeklinde olması muhtemeldir. Birinin diğerini örtmesi, birbiri üstüne giyilen elbiseye benzetilmiştir.

مُسَمًّى لِاَجَلٍ/***Müsemmen li-ecelin:*** Bununla "kıyamet günü" kastedilmiştir.

خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ/*Allah sizi tek bir cevherden/türden yaratmıştır:* Nefs-i vahideden/tek bir nefisten maksat, Âdem *aleyhisselâm*'dır.

ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا/*Sonra eşini de aynı türden var etmiştir:* Eşten kasıt, Allah'ın Âdem'in kaburga kemiğinden yarattığı Havva'dır. Şayet "'جَعَلَ/ ***ceale'*** fiili, nasıl 'خَلَقَكُمْ/***halakaküm'*** sözüne sıra ve süreyi gerektiren 'ثُمَّ/ ***sümme'*** ile atfedilmiştir? Hâlbuki Havva'nın yaratılışı Âdemoğlunun yaratılmasından önce gerçekleşmiştir?" denilirse, buna üç şekilde cevap verilir:

Birincisi: Bu, tercih edilen cevaptır. Atıf, "خَلَقَكُمْ/***halakaküm"*** fiiline değil, sadece "مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ/***min nefsin vâhidetin"*** sözüne yapılmıştır. Sanki Allah şöyle demiştir: "Allah sizi tek olan bir nefisten yarattı. Sonra ondan tekliğinin ardından eşini yarattı."

İkincisi: "ثُمَّ/***Sümme,"*** var oluşu sıralamak için değil, haberi/olayı sıralamak içindir.

Üçüncüsü: Âyet şu anlama gelir: "Sizin yaratılmanız, Âdemoğlunun babalarının sulbünden atomlar hâlinde çıkarılmasıdır. Bütün bunlar, Havva'nın yaratılmasından önce gerçekleşmiştir."

وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْاَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ/*O, hayvanlardan da sizin için sekiz eş (dört çift) meydana getirmiştir:* Sekiz eş ile, bir çift koyun, bir çift keçi, bir çift deve ve bir çift sığır kastedilmiştir. "اَزْوَاجٍ/***Ezvâc"*** denilmesi, erkeğin dişinin eşi, dişinin de erkeğin eşi olmasından dolayıdır. "اَنْزَلَ/ ***Enzele"*** fiili hakkında ise üç görüş/ihtimal vardır:

İlki: Allah Teâlâ bu çiftlerin ilkini önce gökte yaratmış sonra yeryüzüne indirmiştir.

İkincisi: "اَنْزَلَ/***Enzele"*** fiili "hükmetti ve taksim etti" manasına gelir. Dolayısıyla indirmek, o emir ve hükmün nüzûlünü/inişini ifade eder.

Üçüncüsü: Allah, kendisiyle bitkilerin yetiştiği yağmuru yağdırmış, bu sayede bu hayvanlar yaşamıştır. Yani onların indirilmesiyle rızıklarının indirilmesi kastedilmiştir. Bu görüş uzak bir ihtimaldir.

خَلْقاً مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ/Çeşitli safhalardan geçirerek: Yani insan önce nutfe/sperm sonra alaka/kan pıhtısı sonra da mudga/embriyo olur. Bu, yaratılışı tamamlanana kadar devam eder. Sonra da ona ruh üflenir.

فِي ظُلُمَاتٍ ثَلٰثٍ/Üç karanlık içinde: Bunlar karın, rahim ve plasenta dokusudur (meşime). Bir görüşe göre, babanın sulbü/beli, rahim ve plasentadır. İlk görüş "فِي بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ/***annelerinizin karnında***" âyetinin delaletiyle daha tercihe şayandır. Burada sulb zikredilmemiştir.

اِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَۚ وَاِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْۜ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۜ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَۜ اِنَّهُ عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾ وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنٖيباً اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُٓوا اِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلّٰهِ اَنْدَاداً لِيُضِلَّ عَنْ سَبٖيلِهٖۜ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلٖيلاًۗ اِنَّكَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ ﴿٨﴾

7. Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz Allah, sizin imanınıza muhtaç değildir. Ancak O, kullarının küfrüne razı olmaz. Eğer şükrederseniz bundan dolayı sizden razı olur. Hiçbir günahkâr diğerinin günahını çekmez. Nihayet dönüşünüz Rabbinizedir. O derhal yaptıklarınızı size haber verecektir. Muhakkak O, kalplerde olan şeyleri en iyi bilendir. 8. İnsan, başına bir sıkıntı gelince Rabbine yönelerek O'na yalvarır. Sonra Allah katından ona bir nimet verince, önceden O'na yalvarışını unutur. İnsanları Allah'ın yolundan saptırmak için O'na ortaklar ihdas eder. (Ey Muhammed! Sen böylesine) şöyle söyle: "Küfrünle biraz yaşayadur. Çünkü sen, muhakkak cehennem ehlindensin!"

اِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ/*Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz Allah, sizin imanınıza muhtaç değildir:* Yani sizin inkârınız O'na hiçbir zarar vermez.

وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ/*Ancak O, kullarının küfrüne razı olmaz:* Eş'arîler bu âyeti iki şekilde te'vil etmişlerdir:

Birincisi: "الرضى/Rıza" kelimesi "murad etmek/istemek (irade)" demektir. Yani Allah kullarının iman etmesini ve bu iman ile vefat etmesini ister. ***"Sana uyan azgınlar hariç, kullarımın üzerinde senin herhangi bir yaptırımın/nüfuzun yoktur"***[282] sözü bu kabildendir.

İkincisi: Rıza, irade dışıdır yani "istemeden rıza göstermek" demektir. Buna göre ibad/kullar, geneldir. Yani beşerden hiç kimsenin inkârından hoşnut olmaz. Bazılarının inkâra yönelmesini murad etmişse de dinen ve şer'an bundan hoşnut olmaz. Ancak inkârın oluşmasına ve vücut bulmasına izin vermiştir. Mutezile'ye gelince; onlara göre rıza, "istemek" manasına gelir. Kullar (ibad) da -kader ve kulların fiilleri konusundaki usullerine/esaslarına uygun olarak- genele hamledilmiştir.

وَاِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ/***Eğer şükrederseniz bundan dolayı sizden razı olur:*** Bu, geneldir. Gerçek şükür/teşekkür, imanı ihtiva eder.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى/***Hiçbir günahkâr diğerinin günahını çekmez:*** Bu konunun tefsiri, İsrâ sûresi 15. âyette yapılmıştı.

وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ/***İnsanın başına bir sıkıntı gelince:*** Burada insan ile -"وَجَعَلَ لِلّٰهِ اَنْدَادًا/***Allah'a ortaklar ihdas eder"*** sözünün delaletiyle- "inkâr eden insan" kastedilmiştir. Bu âyetin maksadı, bu tür insanları ayıplamak ve aleyhlerine delil getirmektir. Ayıplama, küfür/inkâr, Allah'a dua etmeyi terk etmek ve insanın zor zamanlarda Allah'a dua etmesini delil getirmek şeklinde gerçekleşmiştir.

Şayet "Burada âyetin, 'vav' ile 'وَاِذَا مَسَّ/***ve izâ messe,'*** daha sonra da "fe" ile 'فَاِذَا مَسَّ/***feizâ messe'***[283] şeklinde atfedilmesinin sebebi nedir?" denilirse, bunun cevabı şöyledir: "Fe" ile başlayan söz, ***"Allah tek olarak anıldığı zaman, ahirete inanmayanların kalpleri burkulur/canları sıkılır"***[284] sözünün bir sonucudur. Dolayısıyla bu, "sebep fe'si" ile gelmiştir. Bu, Zemahşerî'nin görüşüdür ancak uzak bir görüştür.

---

282 Hicr 15/42.
283 Zümer 39/49.
284 Zümer 39/45.

ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ/Sonra Allah katından ona bir nimet verince: "خَوَّلَهُ/**Havvelehû"** ifadesi "ona verdiği zaman" anlamına gelir. Burada nimet ile muhtemelen, söz konusu zorluğun kaldırılması veya verilen herhangi bir nimet kastedilmiştir.

نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُٓوا اِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ/Önceden O'na yalvarışını unutur: "مَا/**Mâ"**nın, "Dua ettiğini unuttu" anlamında masdariyye yahut Allah Teâlâ'nın kastedildiği "الَّذِي/ellezî" manasında ism-i mevsul olması muhtemeldir.

اَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ اٰنَٓاءَ الَّيْلِ سَاجِداً وَقَٓائِماً يَحْذَرُ الْاٰخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهٖۜ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذٖينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذٖينَ لَا يَعْلَمُونَۜ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ ﴿٩﴾

9. Şimdi (söyleyin bakalım), böylesi biri mi daha hayırlıdır yoksa geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibadet eden, ahiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse mi daha hayırlıdır? (Resûlüm!) De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri bunları hakkıyla düşünür ve ders çıkarır."

اَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ/Emmen hüve kânitün: "اَمَّنْ/**Emmen"** ibaresi, "مَنْ/men" kelimesi üzerine soru hemzesi ilave edilerek "mim" harfinin sükunuyla meydana gelmiştir. Bir görüşe göre o, nida/seslenme hemzesidir. İlki daha doğrudur. "Mim" harfi, "اَم/em" kelimesinin "مَنْ/men" kelimesine eklenmesi sûretiyle şeddelenerek de okunmuştur.[285] "مَنْ/**Men,"** haberi mahzûf bir mübtedâdır ve soru edatının muadilidir. Takdiri şöyledir: "أم من هو قانتٌ كغيره/Allah'a gönülden boyun eğen diğerleri gibi olur mu?" Mübtedanın haberi, söz kendisine delalet ettiği için hazfedilmiştir. Bu da kâfirin durumu hakkında kendisinden önce zikredilen ile kendisinden sonra zikredilen **"(Resûlüm!) De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"** sözüdür. "القنوت/el-Kunût" burada, "itaat, gece namazı ve bütün geceyi ibadetle geçirmek" demektir.

---

285 "اَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ" İbn Kesîr, Nafi' ve Hamza "mim" harfinin sükûnuyla, geri kalanlar ise şeddesiyle okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 403.

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْۜ لِلَّذ۪ينَ اَحْسَنُوا ف۪ي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌۜ
وَاَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةٌۜ اِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿١٠﴾
قُلْ اِنّ۪ي اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ مُخْلِصاً لَهُ الدّ۪ينَۙ ﴿١١﴾ وَاُمِرْتُ لِاَنْ اَكُونَ
اَوَّلَ الْمُسْلِم۪ينَ ﴿١٢﴾ قُلْ اِنّ۪ي اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبّ۪ي عَذَابَ يَوْمٍ
عَظ۪يمٍ ﴿١٣﴾ قُلِ اللّٰهَ اَعْبُدُ مُخْلِصاً لَهُ د۪ين۪يۙ ﴿١٤﴾ فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ
مِنْ دُونِه۪ۜ قُلْ اِنَّ الْخَاسِر۪ينَ الَّذ۪ينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْل۪يهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ
اَلَا ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُب۪ينُ ﴿١٥﴾ لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ
وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌۜ ذٰلِكَ يُخَوِّفُ اللّٰهُ بِه۪ عِبَادَهُۜ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ ﴿١٦﴾

10. (Resûlüm!) şöyle de: "Ey iman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır. Allah'ın arzı geniştir. Yalnız sabredenlere mükâfatları hesapsız ödenecektir." 11-12. De ki: "Bana, dini Allah'a hâs kılarak O'na kulluk etmem emredildi. Ayrıca bana, Müslümanların ilki olmam emredildi." 13. De ki: "Eğer Rabbime karşı gelirsem, doğrusu büyük bir günün azabından korkarım." 14-15. De ki: "Ben, dinimi O'na has kılarak sadece Allah'a kulluk ederim. (Ey kâfirler!) Siz de O'ndan başka dilediğinize kulluk edin!" De ki: "Gerçek şu ki, hüsrana uğrayanlar, kıyamet günü hem kendilerini hem de ailelerini ziyana sokanlardır. Bakın! İşte bu apaçık hüsrandır." 16. Çünkü onların üstlerinde ateşten tabakalar, altlarında da (aynı şekilde) tabakalar olacaktır. İşte Allah kullarını bununla korkutuyor. Ey kullarım! Benden korkun.

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا/***Ey iman eden kullarım!:*** Bu âyet, Habeşistan'a hicrete karar veren Ca'fer b. Ebî Tâlib ve arkadaşları hakkında inmiştir.[286] Âyetin amacı onları alıştırmak ve hicrete teşvik etmektir.

---

286 Bu rivayetin isnadını bulamadım. Bunu, Ebû Zeyd es-Sa'lebî tefsirinde zikretmiştir. Bk. *el-Cevâhiru'l-Hisân*, IV, 51.

لِلَّذٖينَ اَحْسَنُوا فٖي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ/***Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır:*** "فٖي هٰذِهِ الدُّنْيَا/***Fî hâzihî'd-dünyâ***" ibaresinin "Dünyada iyilikte bulunan kimselere ahirette iyilik vardır" anlamında "اَحْسَنُوا/***ahsenû***" fiiline yahut "حَسَنَةٌ/***hasenetün***" kelimesine bağlı olması muhtemeldir. Buna göre "حَسَنَةٌ/***hasenetün***" kelimesi, "dünyada güzel bir hâl/yaşantı ve afiyet" demek olur. İlk görüş daha tercihe şayandır.

وَاَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةٌ/***Allah'ın arzı geniştir:*** Bununla kendisinden hicret ettikleri topraklara komşu olan ülkeler kastedilmiştir. Bunun amacı, hicrete teşviktir.

اِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ/***Yalnız sabredenlere mükâfatları hesapsız ödenecektir:*** Bu, iki anlama muhtemeldir:

Birincisi: Sabredene mükâfatı ödenecek, o, amellerinden hesaba çekilmeyecektir. O, hesaba çekilmeden cennete girenlerden olacaktır.

İkincisi: Sabredenlerin mükâfatı sınırsızdır. Yani sayı ve tartı ile ifade edilenden daha fazladır. Bu, cumhurun görüşüdür.

وَاُمِرْتُ لِاَنْ اَكُونَ اَوَّلَ الْمُسْلِمٖينَ/***Bana, Müslümanların ilki olmam emredildi:*** Burada "lam" harfinin zait yahut sebep için bulunması caizdir. Buna göre mef'ul mahzûf olur. Şayet "Aynı manaya geldiği hâlde "اُمِرْتُ/***ümirtü'*** nasıl ***'ümirtü'***ye atf edilmiştir?" denilirse, cevap şu olur: İlki, kulluğun ve ihlâsın emredilmesi, ikincisi ise ilk Müslüman olmanın emredilmesidir. Dolayısıyla bu ikisi iki ayrı manaya gelmektedir. "قُلِ اللّٰهَ اَعْبُدُ/***Kulillahe a'budü***" sözü de aynı şekilde "اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ/***ümirtü en a'budallahe***" sözünün bir tekrarı değildir. Çünkü ilki, onun kulluk etmekle memur olduğunu haber vermektedir. İkincisi ise kulluk ettiğini haber vermektedir. Allah'ın ismi de kulluğun sadece O'nunla sınırlandırılması ve O'na özel kılınması amacıyla öne alınmıştır.

فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِهٖ/***Siz de O'ndan başka dilediğinize kulluk edin!:*** Bu, bir tehdit, onları hainlik ve bulundukları hâl üzere serbest bırakma konusunda bir mübalağadır.

ظُلَلٌ/Zülelün: "ظُلَّةٌ/Gölgelik" kelimesinin çoğuludur. Tavan gibi üstten örten bir tabakadır.

مِنْ فَوْقِهِمْ/Min fevkıhim: Bu söz daha önce açıklanmıştı.

وَمِنْ تَحْتِهِمْ/Ve min tahtihim: Bu ise "tabaka/gölgelik" diye isimlendirilmiştir. Çünkü altında bulunan kimseleri örtmektedir. Zira cehennem tabakalar hâlindedir. Bir görüşe göre, Allah'ın onu gölgelik/tabaka olarak isimlendirmesi, ateşin alevlenip cehennem ehlinin en altından en üstüne yükselmesi sebebiyledir.

وَالَّذٖينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ اَنْ يَعْبُدُوهَا وَاَنَابُٓوا اِلَى اللّٰهِ لَهُمُ الْبُشْرٰى فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ اَلَّذٖينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ اُولٰٓئِكَ الَّذٖينَ هَدٰيهُمُ اللّٰهُ وَاُولٰٓئِكَ هُمْ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿١٨﴾ اَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ اَفَاَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ﴿١٩﴾ لٰكِنِ الَّذٖينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَعْدَ اللّٰهِ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ الْمٖيعَادَ ﴿٢٠﴾

17-18. Tâğût'a kulluk etmekten kaçınıp Allah'a yönelenlere müjde vardır. Dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele. İşte onlar, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. Onlar, akıl sahibi olanların ta kendileridir. 19. (Resûlüm!) Hakkında azap kararı verilen kimseyi, evet, ateşte olanı sen mi kurtaracaksın! 20. Bununla birlikte Rablerinden sakınanlara, altlarından ırmaklar akan, üst üste inşa edilmiş köşkler vardır. Bu, Allah'ın verdiği sözdür. Allah sözünden dönmez.

وَالَّذٖينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ اَنْ يَعْبُدُوهَا/Tâğût'a kulluk etmekten kaçınan: Bir görüşe göre bu âyet, Osman b. Affân, Abdurrahmân b. Avf, Sa'd, Saîd, Talha ve Zübeyr hakkında inmiştir.[287] Çünkü Ebû Bekir Sıddîk

---

287 *Cami'u'l-Beyan*'da şöyle bir rivayet geçmektedir: Yunus bana rivayet edip şöyle dedi: İbn Vehb bize haber verip şöyle dedi: İbn Zeyd "وَالَّذٖينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ اَنْ يَعْبُدُوهَا" âyeti ve devamındaki âyet hakkında şöyle demiştir. Babamın bana anlattığına göre, bu iki âyet, cahiliye döneminde "Allah'tan başka ilah yoktur" diyen üç kişi yani Zeyd b. Amr, Ebû Zer el-Gıfârî ve Selmân el-Fârisî hakkında inmiştir. Onların ca-

onları iman etmeye çağırmış, onlar da iman etmişlerdir. Bir görüşe göre, Ebû Zer ve Selmân hakkında inmiştir. Ancak bu zayıftır. Çünkü Selmân Medine'de Müslüman olmuştur. Âyet ise Mekkî'dir. Açıktır ki, hüküm geneldir. Tâğût da "Allah'ın dışında kendisine boyun eğilen/kulluk edilen her şey (put, mal, makam, şöhret, sistem, ideoloji vs.)" demektir. Bir görüşe göre de tâğût, "şeytanlar" demektir.

اَلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ/***Dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele:*** Bir görüşe göre "يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ/***söz dinleyenler***" geneldir. Bunlar, Kur'ân'a tâbi olur/uyarlar. Çünkü Kur'ân en güzel sözdür. Bir görüşe göre âyet, "Onlar, Kur'ân'a kulak verirler ve kazancın en güzeli olan af ve benzeri şeyler kabilinden Kur'ân'ın en güzeline amelleriyle tâbi olurlar" anlamına gelir. Başka bir görüşe göre o, içerisinde iyi ve kötü bulunan bir sözü duyup iyiyi konuşan, diğerinden ise kaçınan kimsedir. Bu, İbn Abbâs'ın görüşüdür[288] ve gayet açık/doğrudur. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Bu, bütün sözlere geneldir. Maksat, basiret ve sağlam görüş sahibi olup hakla bâtılı, doğruyla yanlışı ayırt edebilen sonra da bunların en güzeline tâbi olan kimselere yönelik bir övgüdür." Zemahşerî de bu manada bir açıklama yapmıştır.

اَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ اَفَاَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ/***Hakkında azap kararı verilen kimseyi, evet, ateşte olanı sen mi kurtaracaksın!:*** Bu âyet hakkında iki yorum vardır:

Birincisi: Cümlenin tek bir cümle olması: Takdiri şöyledir: "Hakkında azap kararı verilen kimseyi sen mi kurtaracaksın!" Buna göre "مَنْ فِي النَّارِ/***men fi'n-nâri***" lafzının konumu gizli/açıkça belirtilmemiş (muzmar), "اَفَاَنْتَ/***efeente***" sözündeki hemze de "اَفَمَنْ/***efemen***" sözündeki hemze olmuş olur. Dolayısıyla bu hemze tekrar edilen red/inkâr hemzesidir.

---

hiliye döneminde tâğûta kulluk etmeyip Allah'a yöneldikleri hakkında "وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ اَنْ يَعْبُدُوهَا وَاَنَابُوا اِلَى اللّٰهِ لَهُمُ الْبُشْرٰى فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ اَلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ" âyetleri, "Allah'tan başka ilah yoktur" dediklerine dair "..." âyetleri, kitapsız ve peygambersiz olarak doğru yolu bulduklarına dair "اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ هَدٰيهُمُ اللّٰهُ" âyeti ve akıllarını doğru kullandıklarına dair "وَاُولٰٓئِكَ هُمْ اُولُوا الْاَلْبَابِ" âyeti nazil olmuştur. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, 274.

288 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 594.

İkincisi: Cümlenin takdiri şöyledir: "Hakkında azap kararı verilen kimseye mi (üzülüyorsun!)" Haber hazf edilmiş ve yeni cümleye "اَفَاَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ/***Ateşte olanı sen mi kurtaracaksın!***" sözüyle başlanmıştır. Buna göre, ***"azap"*** kelimesi üzerinde durulur. İlk görüş, gizlenmiş/hazfedilmiş (ızmar) bir ifadenin olmaması sebebiyle daha tercihe şayandır.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْاَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ
بِهٖ زَرْعاً مُخْتَلِفاً اَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَراً ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَاماً اِنَّ فِي
ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِاُو۬لِي الْاَلْبَابِ ﴿٢١﴾ اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ فَهُوَ
عَلٰى نُورٍ مِنْ رَبِّهٖ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللّٰهِ اُو۬لٰٓئِكَ فِي ضَلَالٍ
مُبِينٍ ﴿٢٢﴾ اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَاباً مُتَشَابِهاً مَثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ
جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ ذٰلِكَ
هُدَى اللّٰهِ يَهْدِي بِهٖ مَنْ يَشَٓاءُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾

21. Allah'ın gökten bir su indirdiğini sonra onu yerdeki kaynaklara yerleştirdiğini sonra da onunla türlü türlü renklerde ekinler yetiştirdiğini görmedin mi? Sonra o ekin kurur ve sen onu sararmış hâlde görürsün. Sonra da (Allah) onu çer çöp hâline getirir. Şüphesiz bunlarda akıl sahipleri için elbette bir öğüt vardır. 22. Allah'ın, gönlünü İslâm'a açmış olduğu, dolayısıyla Rabbinden bir nûr üzere olan kimse, (gönlü katılaşmış/kapanmış kimse) gibi mi olur? Allah'ın zikrine kalpleri kapalı/kapatılmış olanlara yazıklar olsun! İşte böyleleri apaçık bir sapıklık içindedir. 23. Allah, sözün en güzelini (Kur'ân'ı, fesahat ve hakkı söylemede) birbirine benzer/birbiriyle uyumlu ve içinde tekrarların bulunduğu bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitap'tan dolayı tüyleri ürperir. Sonra hem bedenleri hem de gönülleri Allah'ın zikrine alışıp yumuşar. İşte bu Kitap, Allah'ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir. Allah kimi de saptırırsa artık ona herhangi bir yol gösteren olmaz.

فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ/Onu yerdeki kaynaklara yerleştirdiğini: "سَلَكَهُ/**Selekehû"** fiili "onu yerleştirir, akıtır" anlamına gelir. "ينابيع/**Yenâbîa"** kelimesi "kaynak" anlamında "يَنْبُوعٌ/yenbûun" kelimesinin çoğuludur. Bunda kaynak sularının yağmurdan oluştuğuna delil vardır.

مُخْتَلِفاً اَلْوَانُهُ/Muhtelifen elvânuhû: Buğday, pirinç, fasulye ve benzeri bitki/sebze sınıfları kastedilmiştir. Bir görüşe göre, renkleri yeşil, kırmızı vb. olan bitkiler kastedilmiştir. Her iki görüşte de fâil-i muhtar olan Allah'a bir delalet ve tabiatçılara yönelik bir cevap söz konusudur.

اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ/Allah'ın, gönlünü İslâm'a açmış olduğu kimse gibi mi olur?: Âyetin takdiri şöyledir: "Allah'ın, kalbini İslâm'a açtığı kimse, kalbi katılaşmış kimse gibi mi olur?" Rivayete göre, Allah'ın, gönlünü İslâm'a açtığı kimseler Ali b. Ebî Tâlib ve Hamza'dır.

لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ/Kalpleri kapalı/kapatılmış olanlar: Bununla kastedilenler, Ebû Leheb ve çocuklarıdır. Ancak lafız bundan daha geneldir.

مِنْ ذِكْرِ اللّٰهِ/Min zikrillâhi: Zemahşerî'ye göre "مِنْ/**min"** harfi burada sebebiyyedir. Dolayısıyla, "Allah'ın zikrinden dolayı kalpleri sertleşmiştir" anlamına gelir. Ancak bu mana uzaktır. Bana göre "قَاسِيَة/**kâsiyeti"** kelimesinin "boş/arınmış" manasına gelmesi muhtemeldir. Bundan dolayı "مِنْ/**min"** harfiyle geçişli/müteaddî olmuştur ve "Onların gönülleri Allah'ın zikrinden hâlidir/uzaktır" manasına gelmektedir.

اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَدِيثِ/Allah, sözün en güzelini indirdi: En güzel sözden kasıt, Kur'ân'dır.

كِتَاباً/Kitâben: Bu kelime "اَحْسَنَ/**ahsene"**den bedeldir yahut onun hâlidir.

مُتَشَابِهاً/Müteşâbihen: Burada "fesahatte ve hakkı söylemede birbirine benzeyen, muhtevasında çelişki ve ihtilaf bulunmayan" manasına gelir.

مَثَانِيَ/Mesânî: "مَثَان/Mesânin" kelimesinin çoğuludur. Yani onda kıssalar ikilenir ve tekrar edilir. "الثناء/Sena (övmek)" kelimesinden

türemiş olması da muhtemeldir. Çünkü o, kendisinde Allah'a övgüde bulunulan bir kitaptır. Şayet "'مَثَانِي/***m'esânî'*** kelimesi çoğuldur, onunla tekil bir kelime ('مُتَشَابِهاً/***müteşâbihen'***) nasıl tavsif edilmiştir?" denilirse, şöyle cevap verilir: Kur'ân, sûrelere ve birçok âyete bölünmüştür. Kur'ân, bu bakımdan çoğuldur ve Arapların "برمة أعشار/burmetun a'şârun (kırılmış kazan)"[289] ve "ثوب أخلاق/sevbün ahlâkun (töresel/eski elbise)"[290] sözlerinde olduğu gibi sıfat olması yahut senin "حسن شمائل/ şekli şemâili güzel" demende olduğu gibi "مُتَشَابِهاً/***müteşâbihen"***in temyizi olması caizdir.

ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ/*Sonra hem bedenleri hem de gönülleri Allah'ın zikrine alışıp yumuşar:* Şayet "'تَلِينُ/***Telînü'*** nasıl 'اِلٰى/ilâ' harfiyle müteaddî olmuştur?" denilirse, cevabı şu olur: Bu fiil, "اِلٰى/ ilâ" harfiyle müteaddî olmuş bir fiilin manasını içermektedir. Sanki Allah şöyle buyurmuştur: "Onların kalpleri Allah'ı zikretmeye meyleder yahut Allah'ın zikriyle yumuşar veya Allah'ın zikriyle yatışır." Şayet "'جُلُود/***Culûd'*** niçin önce tek başına zikredildi de sonra 'قُلُوب/ ***kulûb (kalpler)'*** onunla birlikte zikredildi?" denilirse, bunun cevabı şu olur: Önce "تَقْشَعِرُّ/***tekşeırru"*** denilince ***"culûd"*** tek başına zikredilmiştir. Çünkü ürpermek başkasının değil, cildin vasıflarındandır. İkinci olarak "تَلِينُ/***telînü"***yü söyleyince ***"culûd"*** ve ***"kulûb"***u birlikte zikretti. Çünkü yumuşaklık, ciltler ve kalplerin kendisiyle tavsif edildiği bir özelliktir. Kalplerin yumuşaklığı, onun sertliğinin, ciltlerin yumuşaklığı da onun ürpermesinin zıttıdır. Her ikisi de önce korkudan ürperir sonra da ümit ile yumuşar/sakinleşir.

ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ/*İşte bu, Allah'ın hidayet rehberidir:* "ذٰلِكَ/***Zâlike"*** ile Kur'ân'a yahut korkuya ve ciltlerin/tüylerin ürpermesine işaret edilmiş olması muhtemeldir.

---

289 "البرمة" kelimesi "topraktan yapılmış tencere/kazan" anlamına gelir. Çoğulu "بُرَمٌ"dür. Araplar "burmetun a'şarun" yani "kırık kazan" derler. İmruü'l-Kays'ın şu sözü bu kabildendir: "(Ey sevgili!) Gözlerin ancak öldürülmüş, parça parça edilmiş bir kalbi, ok gibi gözyaşlarınla vurman için boşalmıştır." Bk. Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, I, 126.

290 İbn Kuteybe şöyle demiştir: Kisâî şöyle dedi: Araplar, "sevbun ahlâkun" ile "Onun her yanı eskidir" demeyi kastetmişlerdir. Bundan dolayı sıfat çoğuldur. Bk. İbn Kuteybe, *Edebu'l-Kâtib*, s. 132.

اَفَمَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُٓوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا
مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٢٤﴾ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتٰيهُمُ الْعَذَابُ
مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾ فَاَذَاقَهُمُ اللّٰهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَاۚ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُۢ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

24. Kıyamet günü kendisini azabın şiddetinden yüzü ile korumaya çalışan kimse (azaptan emin olan gibi) olur mu? (O gün) zalimlere "(Dünyada iken) yaptıklarınızı(n cezasını) tadın!" denilir. 25. Onlardan öncekiler (peygamberlerini) yalanladılar da beklemedikleri bir yerden azap onları yakaladı. 26. Böylece Allah, dünya hayatında onlara rezilliği tattırdı. Ahiret azabı ise daha büyüktür. Keşke bunu bilselerdi!

اَفَمَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُٓوءَ الْعَذَابِ/***Kendisini azabın şiddetinden yüzü ile korumaya çalışan kimse (azaptan emin olan gibi) olur mu?:*** Geçen benzerlerinde olduğu gibi burada da haber mahzûftur. Takdiri şöyledir: "Kendini azabın şiddetinden yüzü ile korumaya çalışan kimse (azaptan emin olan gibi) midir?" "يَتَّقِي/***Yettekî"*** fiili "onu kendisinden uzaklaştırmak için ateşi yüzü ile karşılıyor" anlamındadır. Bu böyledir. Çünkü insan korkulacak bir şeyle karşılaştığı zaman onu elleriyle karşılar. Bu eller yeterli olmadığı zaman ateşten yüzleriyle korunurlar.

ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ/***Yaptıklarınızı(n cezasını) tadın!:*** Yani küfür ve isyan kabilinden yapmış olduğunuz suçların cezasını tadın!

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَۚ
﴿٢٧﴾ قُرْاٰناً عَرَبِياً غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾ ضَرَبَ اللّٰهُ
مَثَلاً رَجُلاً فِيهِ شُرَكَٓاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلاً سَلَماً لِرَجُلٍّ هَلْ يَسْتَوِيَانِ
مَثَلاًّ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِۚ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ اِنَّكَ مَيِّتٌ وَاِنَّهُمْ مَيِّتُونَ
﴿٣٠﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَۚ ﴿٣١﴾

27. And olsun ki Biz, -belki düşünür, ibret alırlar diye- bu Kur'ân'da insanlara her türlü misali verdik. 28. (Kur'ân'ı) -belki korunurlar diye- pürüzsüz Arapça bir kitap olarak indirdik. 29. Allah, anlaşmazlık içinde olan birçok ortağın sahip olduğu bir adam (köle) ile yalnız bir kişiye bağlı olan bir adamı misal olarak verir. Bu ikisi eşit midir mesela? Hamd Allah'a mahsustur. Ancak onların çoğu bilmez. 30. Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler. 31. Sonra şüphesiz siz, kıyamet günü Rabbinizin huzurunda hesaplaşacaksınız.

قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا/***Kur'ânen arabiyyen:*** Hâl olarak yahut methe yönelik gizli bir fiille mansubdur.

غَيْرَ ذ۪ي عِوَجٍ/***Ğayra zî ıvecin:*** Yani içerisinde çelişki, ihtilaf ve beşer sözündeki kusurlardan bir kusur yoktur. Bir görüşe göre, "mahlûk/yaratılmış olmayan" demektir. Başka bir görüşe göre, "nağmesiz" demektir. Şayet, "Niçin 'غيَر معوج/gayra mu'veccin' dememiştir de 'غَيْرَ ذ۪ي عِوَجٍ/***ğayra zî ıvecin'*** demiştir" denilirse, buna şöyle cevap verilir: "غَيْرَ ذ۪ي عِوَجٍ/***Ğayra zî ıvecin"*** sözü pürüzün nefyi/olumsuzlanması bakımından diğerinden daha etkilidir. Sanki Allah şöyle buyurmuştur: "Onda aslen pürüzden herhangi bir eser yoktur."

رَجُلاً ف۪يهِ شُرَكَٓاءُ مُتَشَاكِسُونَ/***Racülen fîhi şürakâü müteşâkisûne:*** "مُتَشَاكِسُونَ/***Müteşâkisûne"*** ifadesi "birbiriyle tartışanlar, birbirine haksızlık edenler" demektir. Bir görüşe göre, "birbiriyle sürtüşenler" demektir. Kelimenin aslı, göğsü daralan bir adam için senin "رجل شكس/Adam huysuzlaştı" demenden gelir. Âyetin manası şöyledir: "Allah bu örneği, Allah'a şirk koşanla O'nu birleyenin durumunu açıklamak için getirmiştir. Müşrik, -kölenin içlerinde kötü bir vaziyette bulunduğu hâlde- hakkında çekişen ortaklardan bir grubun sahip olduğu bir köleye benzetilmiştir. Allah'ı birleyen (muvahhit) de bir tek adamın kölesine benzetilmiştir."

سَلَمًا لِرَجُلٍ/***Selemen li-racülin:*** Bu,, "ona özel/has" demektir. Bu kelime, "سَالِمًا/***sâlimen***" şeklinde okunduğu gibi "سَلَمًا/***selemen***" şeklinde elifsiz de okunmuştur.[291] Ancak mana aynıdır.

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ/***Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler:*** Bu âyette Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yönelik bir vaat, kâfirlere yönelik bir tehdit söz konusudur. Zira insanlar, topluca ölüp Allah'ın huzuruna varınca, hak üzere olan kazanacak, bâtıl üzere olan kaybedecektir. Ayrıca âyet, Müslümanların, geçmiş milletlerin peygamberlerinin ölümü hakkında ihtilaf etmelerine benzer bir ihtilafa düşmemeleri için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in öleceğini haber vermektedir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ölüm haberi Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh*'a gelince o buna itiraz etmiş, Ebû Bekir *radıyallahu anh* ona bu âyeti delil getirince Ömer *radıyallahu anh* bu itirazından vazgeçmiştir.[292]

تَخْتَصِمُونَ/***Tehtesımûne:*** Bir görüşe göre, tartışma kan dökme hakkında, başka bir görüşe göre haklar üzerinde gerçekleşecektir. En doğrusu onun, kendisini yalanlamaları hakkında Resûlullah'ın kâfirlerle yapacağı

---

291 "وَرَجُلًا سَلَمًا" İbn Kesîr ve Basralı iki kıraat imamı bu kelimeyi "sin" harfinden sonra elif ve "lam" harflerinin kesrasıyla "سَالِمًا" şeklinde, geri kalanlar ise elifsiz ve "lam"ın fethasıyla "سَلَمًا" şeklinde okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 403.

292 Âişe *radıyallahu anhâ*'dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* vefat etti. Bu sırada Ebû Bekir Sunh'ta bulunuyordu. İsmail'e göre, Âliye'de bulunuyordu. Ömer kalkıp şöyle dedi: "Vallahi, Resûlullah vefat etmemiştir." Âişe dedi ki: Ömer şöyle devam etti: "Yine yemin ederim ki ben böyle hissediyorum. Allah O'nu diriltecek ve O da insanların el ve ayaklarını kesecektir." Bu esnada Ebû Bekir geldi, Allah Resûlü'nün yüzünü açıp öptü ve şöyle dedi: "Anam ve babam sana feda olsun. Yaşarken güzeldin, şimdi de güzelsin. Allah'a yemin ediyorum ki Allah, sana asla iki ölüm tattırmayacaktır." Sonra çıkıp (Ömer'e) "Ey yemin edip duran! Sus artık!" dedi. Ebû Bekir bunu deyince Ömer sustu. Ebû Bekir Allah'a hamdü senâ etti ve şöyle dedi: "Kim Muhammed'e inanıyorsa (bilsin ki) o, ölmüştür. Kim de Allah'a inanıp kulluk ediyorsa bilsin ki O, Hayy'dır, ölmeyecektir." (Sonra Ebû Bekir) ***"Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler"*** ve ***"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o, ölür yahut öldürülürse (gerisin geriye) eski dininize mi döneceksiniz? Kim, (gerisin geriye) eski dinine dönerse, hiçbir şekilde Allah'a zarar veremez. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır"*** (Âl-i İmrân 3/144) âyetlerini okudu. Bunun üzerine insanlar ağlamaya başladılar... Bk. Buhârî, "Fezâilu Ashâbi'n-Nebî," 5.

bir tartışma olmasıdır. Buna göre, bu ifade öncesini tamamlamış olur. Bunun, genel manada zulüm ve benzeri konular hakkında yaratılmışlar arasındaki bir tartışma olması da muhtemeldir.

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ اِذْ جَٓاءَهُ اَلَيْسَ ف۪ي جَهَنَّمَ
مَثْوًى لِلْكَافِر۪ينَ ﴿٣٢﴾ وَالَّذ۪ي جَٓاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِه۪ٓ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ
﴿٣٣﴾ لَهُمْ مَا يَشَٓاؤُ۫نَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الْمُحْسِن۪ينَۚ ﴿٣٤﴾ لِيُكَفِّرَ اللّٰهُ
عَنْهُمْ اَسْوَاَ الَّذ۪ي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ الَّذ۪ي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾

32. Allah'a karşı yalan uyduran ve kendisine gelir gelmez gerçeği yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Kâfirler için cehennemde yer mi yok! 33. Gerçeği/doğruyu getiren (peygamber) ve onu tasdik edenler (mü'minler) var ya, işte onlar müttakilerin ta kendileridir. 34. Onlar için Rableri yanında diledikleri her şey vardır. İşte bu, muhsinlerin (ihsanı gözetenlerin) mükâfatıdır. 35. Bu, O'nun, onların geçmişte yaptıkları en kötü şeyi (inkârı) örtmesi ve onları yaptıklarının en güzeliyle mükâfatlandırması içindir.

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ/***Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir?*** Allah'a iftira atandan daha zalim kimse yoktur. Burada Allah'a iftira atmakla, kâfirlerin O'na nispet ettikleri ortaklar ve çocuklar kastedilmiştir.

وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ/***Gerçeği yalanlayandan:*** "İslâm'ı ve şeriatı yalanlayan" demektir.

وَالَّذ۪ي جَٓاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِه۪/***Gerçeği/doğruyu getiren ve onu tasdik edenler var ya:*** Bir görüşe göre doğruyu/gerçeği getiren Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, onu tasdik eden de Ebû Bekir'dir. Başka bir görüşe göre, doğruyu/gerçeği getiren Cebrail, onu tasdik eden de Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir. Diğer bir görüşe göre, doğruyu/gerçeği getirenler peygamberler, onu tasdik edenler de mü'minlerdir. İbn Atiyye "الَّذ۪ي/***ellezî"*** kelimesini -"الفريق الذي/el-ferîkallezî" demiş gibi- cins

isim kabul ederek onun genel manada olmasını tercih etmiştir. Çünkü ***"Allah'a iftira atan ve gerçeği yalanlayan kimse"*** sözünün karşılığı olarak varit olmuştur. Yani onunla genel/herkes kastedilmiştir.

اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذٖينَ مِنْ دُونِهٖ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ
فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾ وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِعَزٖيزٍ
ذٖي انْتِقَامٍ ﴿٣٧﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ
اللّٰهُ قُلْ اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَنِيَ اللّٰهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ
كَاشِفَاتُ ضُرِّهٖ اَوْ اَرَادَنٖي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهٖ قُلْ حَسْبِيَ
اللّٰهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ
اِنّٖي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ مَنْ يَأْتٖيهِ عَذَابٌ يُخْزٖيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ
عَذَابٌ مُقٖيمٌ ﴿٤٠﴾ اِنَّا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَدٰى
فَلِنَفْسِهٖ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكٖيلٍ ﴿٤١﴾

36. Allah kuluna kâfi değil midir ki seni O'ndan başkalarıyla korkutuyorlar? Allah, kimi saptırırsa artık ona yol gösterecek bir kimse yoktur. 37. Allah kime de hidayet ederse artık onu saptıracak biri yoktur. Allah, mutlak güçlü ve intikam sahibi değil midir? 38. And olsun ki onlara "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, elbette "Allah" derler. Onlara de ki: "Öyleyse bana söyler misiniz? Allah bana bir zarar vermek istese, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut Allah bana bir rahmet dilese, onlar O'nun bu rahmetini önleyebilir mi?" De ki: "Bana Allah yeter. Tevekkül edenler, sadece O'na güvenip dayanırlar." 39-40. (Resûlüm) de ki: "Ey kavmim! Elinizden geleni yapın; doğrusu ben de (elimden geleni) yapacağım! Kendisini rezil edecek azap kime gelecek, kime sürekli azap inecek, yakında anlayacaksınız!" 41. Şüphesiz Biz bu Kitab'ı sana, insanlar için hak olarak indirdik. Artık kim doğru yolu seçerse

bu, kendi lehinedir. Kim de yoldan çıkarsa ancak kendi aleyhine yoldan çıkmış olur. Sen onların vekili değilsin.

اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ/***Allah kuluna kâfi değil midir ki?:*** Bu âyet, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kalbini takviye etmeye (içini rahatlatmaya) ve kâfirlerin içine salmış olduğu korkuyu gidermeye yöneliktir.

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ/***Velein seeltehüm:*** Âyet, tevhide delil getirmekte ve müşriklere cevap vermektedir.

هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهٖ/***O'nun verdiği zararı giderebilir mi?:*** Bu âyet de müşriklere bir cevap ve Allah'ın birliğine bir delil niteliğindedir. Rivayete göre, âyetin iniş sebebi şöyledir: Müşrikler Resûlullah'ı ilâhlarından dolayı korkutmuşlar, buna binaen onların hiçbir şeye muktedir olmadığını açıklamak üzere bu âyet nâzil olmuştur. Şayet "'كَاشِفَاتُ/***kâşifâtü'*** ve 'مُمْسِكَاتُ/***mümsikâtü'*** kelimeleri nasıl müennes olarak getirilmiştir?" denilirse, buna şöyle cevap verilir: Müşriklerin taptıkları nesneler akılsız olduğu için onlara müennes muamelesi yapılmıştır. Ayrıca onların müennes getirilmesinde, onlara yapılmış bir tahkir ve onlara kulluk edenlere yönelik bir alay söz konusudur.

اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ/***Elinizden geleni yapın:*** Bir tehdit ve uzlaşı/serbest bırakmadır (müsâleme). Ancak seyf âyetiyle nesh edilmiştir.

بِالْحَقِّ/***Bi'l-hakkı:*** Bu ibarenin tefsiri, sûrenin başında geçmişti.

اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّت۪ي لَمْ تَمُتْ ف۪ي مَنَامِهَاۚ فَيُمْسِكُ الَّت۪ي
قَضٰى عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰٓى اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُفَعَٓاءَۜ قُلْ اَوَلَوْ كَانُوا لَا
يَمْلِكُونَ شَيْـٔاً وَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٣﴾ قُلْ لِلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَم۪يعاًۜ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۜ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٤٤﴾ وَاِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَحْدَهُ اشْمَاَزَّتْ قُلُوبُ الَّذ۪ينَ
لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِۚ وَاِذَا ذُكِرَ الَّذ۪ينَ مِنْ دُونِه۪ٓ اِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٥﴾

42. Allah, ölenin canını ölüm zamanı gelince, ölmeyenin canını da uykusunda iken alır. Ölümüne hükmettiğini, canını alıp yanında tutarken, diğerini belirli bir vakte kadar bırakır. Şüphesiz bunda doğru düşünen bir topluluk için ibretler vardır. 43. Yoksa onlar Allah'tan başkasını şefaatçiler mi edindiler? De ki: "Onlar hiçbir şeye güç yetiremeseler ve akıl erdiremeseler de mi (onları şefaatçi edineceksiniz)?" 44. De ki: "Şefaat tümüyle Allah'ındır. Göklerin ve yerin hükümranlığı da O'nundur. Sonra O'na döndürüleceksiniz." 45. Allah, tek olarak anıldığı zaman, ahirete inanmayanların içlerine sıkıntı basar. Ancak Allah'tan başka nesneler anıldığı zaman, bir de bakmışsın yüzleri gülüyor.

اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّت۪ي لَمْ تَمُتْ ف۪ي مَنَامِهَا/***Allah, ölenin canını ölüm zamanı gelince, ölmeyenin canını da uykusunda iken alır:*** Bu âyet bir varsayımdan bahsetmektedir. Manası şöyledir: Allah insanların canlarını iki şekilde alır:

Birincisi: Hakiki, gerçek bir vefat yani ölümdür.

İkincisi: Uyku ölümüdür. Çünkü uyuyan biri bu hâlde görmeyen ve duymayan bir ölü gibidir. ***"Sizi geceleyin ölü gibi uyutan O'dur..."***[293] âyeti bu kabildendir. Âyetin takdiri şöyledir: Uykusunda ölmeyen kimselerin canlarını da alacaktır.

فَيُمْسِكُ الَّت۪ي قَضٰى عَلَيْهَا الْمَوْتَ/***Ölümüne hükmettiğini, canını alıp yanında tutarken:*** Yani hakiki ölümle canını aldıklarını yanında tutacaktır. "إمساكها/İmsâkuhâ"nın manası, "Allah onları yanında tutacak, dünyaya geri göndermeyecek" şeklindedir.

وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰٓى اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى/***Diğerini belirli bir vakte kadar bırakır:*** Yani uyuyan kimseleri dünyaya geri döndürür. Belli bir süre de "gerçek ölüm vakti" demektir. İnsanlar nefis ve ruh hakkında bir tahkikata dayanmaksızın zan ile birçok söz söylemişlerdir. Doğru olan, ***"De ki:***

293 En'âm 6/60.

***Ruh, Rabbimin bir emridir (Rabbimin bildiği bir şeydir)...*"**[294] âyetinin delaletiyle bunlara ait bilgiye sadece Allah'ın sahip olduğudur.

أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ شُفَعَاءَ/***Yoksa onlar Allah'tan başkasını şefaatçiler mi edindiler?:*** "أَم/***Em***" burada "بل/***bel***" anlamındadır. Hemze de red/inkâr hemzesidir. Şefaatçiler de **"'*Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir' diyorlar*"**[295] âyetinin delaletiyle putlar ve benzerleridir.

قُلْ اَوَلَوْ كَانُوا/***Kul evelev kânû:*** "Hiçbir şeye sahip olmadıkları ve hiçbir şeye akıl erdiremedikleri hâlde mi şefaat edecekler!" takdiriyle, "hâl vavı"na soru hemzesi eklenmiştir.

قُلْ لِلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعاً/***De ki: Şefaat tümüyle Allah'ındır:*** Yani şefaatin sahibi Allah'tır. O'nun izni olmadıkça O'nun katında hiç kimse şefaatte bulunamaz. Âyette, putların kendilerine şefaat ettiğini/edeceğini söyleyen kâfirlere bir cevap söz konusudur.

وَاِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَحْدَهُ/***Allah, tek olarak anıldığı zaman:*** Âyet şu manaya gelir: "Kafirler Allah'ın tek başına anılmasından hoşlanmaz, O'na ortak koşmaktan hoşlanırlar". اشْمَأَزَّتْ/*İşmeezzet*, "Nefretin şiddetinden dolayı keyfi kaçtı/daraldı" demektir. Rivayete göre bu âyet, Resûlullah Necm sûresini okurken nâzil olmuştur. O esnada -Hac sûresinde zikrettiğimiz üzere- şeytan onun aklını karıştırmış ve şeytanın Lât ve Uzzâ'nın tazimi/övülmesi kabilinden kendisine fısıldadığı şeylerle kâfirleri sevindirmiştir. Allah, şeytanın fısıldadığı şeyleri giderince kâfirler kibirlenmiş, içleri daralıp keyfleri kaçmıştır.

قُلِ اللّٰهُمَّ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ اَنْتَ
تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْ اَنَّ لِلَّذِينَ
ظَلَمُوا مَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعاً وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُٓوءِ الْعَذَابِ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾ وَبَدَا
لَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٤٨﴾

---

294 İsrâ 17/85.
295 Yunus 10/18.

46. (Resûlüm) de ki: "Ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi de aşikârı da bilen Allahım! Ayrılığa düştükleri şey(ler) hakkında kullarının arasında ancak Sen hüküm verirsin." 47. Eğer yerdekilerin hepsi ve onunla birlikte bir misli daha o zulmedenlerin olsaydı, kıyamet günü o kötü azaptan (kurtulmak için) elbette bunları feda ederlerdi. Bunun da ötesinde (kıyamet günü) onlar için, Allah tarafından, hiç hesaba katmadıkları şeyler ortaya çıkacaktır. 48. Evet, (o gün) onların işledikleri (tüm) kötülükler açığa çıkacak ve alaya aldıkları şeyler, kendilerini saracaktır.

وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ/***Allah tarafından, hiç hesaba katmadıkları şeyler ortaya çıkacaktır:*** Yani onlara, kıyamet günü zannettiklerinin aksi görünecek/zahir olacaktır. Çünkü onlar, yalan/yanlış bir zan üzerinde bulunuyorlardı. Zemahşerî şöyle demiştir: "Bundan kasıt, onlara isabet edecek azabı büyütmektir. Yani Allah'ın azabından hesaplayamadıkları cezalar onlara zahir olacaktır. Bu, vaat bağlamındaki Allah'ın şu sözüne benzer: ***'Hiç kimse, yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne tür nimetler saklandığını bilemez.'***[296] Bir görüşe göre, 'onlar iyilik zannettikleri birtakım ameller işlediler, bir de baktılar onlar birer kötülük imiş' anlamına gelir." Hasan el-Basrî şöyle demiştir: "Âyette sözü edilen riya ehlinin vay hâline!"[297] Buna göre âyet Müslümanlar hakkında inmiştir. Ancak açık olan, onun kâfirler hakkında olmasıdır.

وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ/***Alaya aldıkları şeyler, kendilerini saracaktır:*** "***حَاقَ/Hâka***" fiili "buldu/başına geldi ve indi" anlamına gelir. İbn Atiyye ve diğer bazıları şöyle demişlerdir: Muzafın hazfi ile bu cümlenin takdiri şöyledir: "Alay ettikleri ceza onları bulacaktır." Sözün "Alay edegeldikleri azap onları bulacaktır" anlamında hazifsiz olması -ki bu daha doğrudur- da muhtemeldir. Çünkü onlar, dünyada

---

296 Secde 32/17.

297 Bu rivayetin kaynağını bulamadım. Ancak Süfyân es-Sevrî'ye nispet edilen tefsir kitaplarında bulunmaktadır. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 603; Kurtubî, *el-Câmi*, XV, 265; *Keşşaf*, IV, 135; *Tefsîru's-Sa'lebî*, IV, 60; Nesefî, IV, 50.

Allah'ın azabıyla korkutulduklarında ***"O tehdit ne zaman?"***[298] diyerek o azapla dalga geçiyorlardı.

فَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَاۘ ثُمَّ اِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِنَّاۙ قَالَ اِنَّمَا اُو۫تٖيتُهُ
عَلٰى عِلْمٍۜ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٩﴾ قَدْ قَالَهَا
الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٥٠﴾ فَاَصَابَهُمْ
سَيِّـَٔاتُ مَا كَسَبُواۜ وَالَّذٖينَ ظَلَمُوا مِنْ هٰۤؤُلَٓاءِ سَيُصٖيبُهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا
كَسَبُواۙ وَمَا هُمْ بِمُعْجِزٖينَ ﴿٥١﴾ اَوَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ
لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُۜ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

49. İnsan, kendisine bir zarar dokunduğu zaman Bize yalvarır. Sonra kendisine katımızdan bir nimet verdiğimiz vakit, "Bu bana ancak bilgimden dolayı verilmiştir" der. Hayır, o bir imtihandır. Ancak onların çoğu bilmez. 50-51. Bunu onlardan öncekiler de söylemişti. Fakat kazandıkları şeyler onlara fayda vermemişti. Derken, yaptıkları kötülüklerin vebali onları yakalamıştı. (Tıpkı onlar gibi) bunlardan zalimlerin işledikleri kötülükler başlarına gelecektir. Bu hususta Allah'ı aciz bırakamazlar ya! 52. Bilmiyorlar mı ki Allah, rızkı dilediğine bol bol verir, dilediğinden de kısar. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için ibretler vardır.

اِنَّمَا اُو۫تٖيتُهُ عَلٰى عِلْمٍ/***Bu bana ancak bilgimden dolayı verilmiştir:*** İki yoruma muhtemeldir:

Birincisi: Muhtemelen, "Kazanç ve iyilikler bendeki bir bilgiye dayanmaktadır" demek istemiştir ki doğru olan budur.

İkincisi: Muhtemelen, "Allah'ın ilmi gereği istihkakım böyledir" demek istemiştir.

اِنَّمَا/***İnnemâ:*** Bu da iki yoruma muhtemeldir:

---

298 Yunus 10/48 ve diğer âyetler.

Birincisi: Muhtemelen, "مَّا/***mâ,"*** ma-i kâffe, "عَلٰى عِلْمٍ/***alâ ilmin"*** de hâl konumundadır ki doğru olan budur.

İkincisi: "مَّا/***Mâ"***nın "اِنَّ/***inne"***nin ismi, "عَلٰى عِلْمٍ/***alâ ilmin"***in de haberi olması muhtemeldir. Açık zamirle ***"Bu bana verildi"*** demiştir. Söz konusu zamir, manaya hamli sebebiyle nimete dönen ait zamiridir.

بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ/*Hayır. O bir imtihandır:* Bu, ***"Bu bana ancak bilgimden dolayı verilmiştir"*** sözüne bir cevaptır.

قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ/*Bunu onlardan öncekiler de söylemişti:* Yani Kârûn ve benzerleri de bunu söylemişlerdi.

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذٖينَ اَسْرَفُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ
الذُّنُوبَ جَمٖيعاًۜ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحٖيمُ ﴿٥٣﴾ وَاَنٖيبُٓوا اِلٰى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوا لَهُ
مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ ﴿٥٤﴾ وَاتَّبِعُٓوا اَحْسَنَ مَٓا اُنْزِلَ
اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَۙ ﴿٥٥﴾
اَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتٰى عَلٰى مَا فَرَّطْتُ فٖي جَنْبِ اللّٰهِ وَاِنْ كُنْتُ لَمِنَ
السَّاخِرٖينَۙ ﴿٥٦﴾ اَوْ تَقُولَ لَوْ اَنَّ اللّٰهَ هَدٰينٖي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقٖينَۙ ﴿٥٧﴾ اَوْ
تَقُولَ حٖينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ اَنَّ لٖي كَرَّةً فَاَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنٖينَ ﴿٥٨﴾ بَلٰى
قَدْ جَٓاءَتْكَ اٰيَاتٖي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرٖينَ ﴿٥٩﴾

53. De ki: "Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. 54. Size azap gelip çatmadan önce Rabbinize dönün, O'na teslim olun. Aksi hâlde size yardım edilmez. 55. Siz farkında olmadan, azap ansızın başınıza gelip çatmadan evvel, Rabbinizden size indirilenin en güzeline (Kur'ân'a) tâbi olun." 56. Kişinin "Allah hakkında aşırı gittiğim davranışlardan dolayı bana yazıklar olsun! Gerçekten ben alay edenlerden biriydim" (diyeceği gün gelmeden!) 57-58. Veya "Allah bana

hidayet verseydi, elbette sakınanlardan olurdum" diyeceği yahut azabı gördüğünde "Keşke benim için bir kez (dönmeye) imkân bulunsaydı da iyilerden olsaydım!" (diyeceği gün gelmeden.) 59. Hayır. (Dönemeyeceksin!) Âyetlerim sana geldiğinde sen onları yalanlamıştın, büyüklük taslamış ve inkârcılardan olmuştun.

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ/***De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin!:*** Ali b. Ebî Tâlib ve İbn Mes'ûd *radıyallahu anh* şöyle demişlerdir: "Bu, Kur'ân'daki en ümit vaat eden âyettir."[299] Rivayete göre, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Bu âyet olduktan sonra dünya ve dünyadakiler benim olsun istemem."***[300] Âyetin iniş sebebi hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre, Müslüman olmak isteyip Hamza'yı öldürmesinden dolayı affedilmemekten korkan Hamza'nın katili Vahşî hakkında inmiştir. Başka bir görüşe göre, iman ettiği hâlde hicret etmeyen sonra da dinden dönmesi için eziyete maruz kalıp dinden dönen bir grup insan hakkında inmiştir. Sonra bu insanlar yaptıklarına pişman olmuş ancak tevbelerinin kabul edilmeyeceğini zannetmişlerdir. Bu, Ömer b. el-Hattâb'ın görüşüdür. Nitekim Ömer *radıyallahu anh* bunu (bu âyeti), başından söz konusu hâdise geçenlerden biri olan Hişâm b. el-Âs'a[301] bir mektupla bildirmiştir. Diğer bir görüşe göre de bu âyet, "Müslümanlığın bize bir faydası olmaz. Çünkü biz zina ettik ve birçok cana kıydık" diyen cahiliye ehlinden bir topluluk hakkında

---

299 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 605.

300 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 605.

301 İbn Abbâs şöyle demiştir: Bu âyet, "Muhammed, putlara tapan ve Allah'ın haram kıldığı cana kıyan kimselerin affedilmeyeceğini söylüyor. Allah'la birlikte başka bir ilâha taptığımız ve Allah'ın haram kıldığı cana kıydığımız hâlde biz nasıl Müslüman olur, hicret ederiz" diyen Mekkeliler hakkında inmiştir. Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: "Bu âyet, Müslüman olan sonra dinden dönmeye zorlanan ve işkence edilen, akabinde dinden dönen Ayyâş b. Ebî Rebîa, Velîd b. Velîd ve bir grup Müslüman hakkında inmiştir. Biz onlar hakkında şöyle derdik: Allah onların tevbesini ve fidyesini asla kabul etmez. Çünkü onlar Müslüman oldular sonra kendilerine yapılan işkence sebebiyle dinlerini terk ettiler. Bunun üzerine bu âyetler indi. Ömer bu (âyetleri) Ayyâş b. Ebî Rebîa, Velîd b. Velîd ve beraberindekilere bir mektupla bildirdi. Onlar da tekrar Müslüman olup Medine'ye hicret ettiler." Bk. Vâhidî, *Esbabu'n-nüzûl*, 278-279.

inmiştir. Bununla birlikte âyetin hükmü, zikredeceğimiz ayrıntısıyla kıyamete kadar bütün insanlar hakkında geneldir (geçerlidir).

Eğer kâfirler kastedilmişse, kendileri aleyhine haddi aşan kimseler bunlardır. Ancak ümmet, -***“Müslümanlık, önceki inkârı ve günahları toplayıp atar”***[302] hadisinin delaletiyle- onlar Müslüman oldukları takdirde inkârlarının ve tüm günahlarının affedileceği üzerinde icmâ etmiştir. Ancak insanlar, kâfir olarak ölürlerse, Allah onları bağışlamaz, aksine onları cehennemde sürekli kılar. Allah bununla Müslümanlardan asileri/itaatsizlik edenleri kastetmiş olabilir. Çünkü asi Müslüman, tevbe ettiği zaman Allah onun günahlarını bağışlar, eğer tevbe etmezse onun durumu Allah'ın dilemesine kalmıştır. Dilerse cezalandırır, dilerse affeder. Âyette sözü edilen af ile Müslüman oldukları takdirde kâfirlerin yahut tevbe ettikleri takdirde Müslüman asilerin veya tevbe etmediği hâlde Allah'ın kendilerine af ile iyilikte bulunduğu Müslüman asilerin affının kastedilmiş olması muhtemeldir. Açıktır ki âyet, kâfirler hakkında inmiştir. Sözü edilen af da onların Müslüman oldukları takdirde affedilmeleri ile ilgilidir. Âyetin kâfirler hakkında olmasının delili, ***“Hayır. (Dönemeyeceksin!) Âyetlerim sana geldiğinde sen onları yalanlamıştın, büyüklük taslamış ve inkârcılardan olmuştun”***[303] âyetine kadar zikredilen sonraki âyetlerdir.

وَاتَّبِعُوا اَحْسَنَ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ/*Siz farkında olmadan, azap ansızın başınıza gelip çatmadan evvel, Rabbinizden size indirilenin en güzeline (Kur'ân'a) tâbi olun:* Yani Kur'ân'a tâbi olun. Âyet, Kur'ân'ın bazı âyetlerinin diğer bazılarından üstün/daha güzel olduğu anlamına gelmez. Çünkü Kur'ân tümüyle güzeldir. Âyet ancak şu anlama gelir: “İçindeki emirleri yerine getirerek ve ihtiva ettiği yasaklardan kaçınarak Kur'ân'a tâbi olun.” En iyi/güzel olmayı gerektiren üstünlük, ancak tâbi olmaktır. Bir görüşe göre âyet, “Mensûha (hükmü kaldırılana) değil, nâsihe (öncekinin hükmünü kaldırana) tâbi olun” anlamındadır. Ancak bu uzak bir görüştür.

---

302 Müslim, Îmân, 121/192. Amr b. el-Âs hadisinden bir bölümdür. İbn Kesîr de tefsirinde şöyle demiştir. *Sahîh*'te (Müslim) yine Resûlullah şöyle buyurmuştur: ***“Müslümanlık, mâkablini/önceki inkârı ve günahları toplar atar, tevbe de öncesinde olanları siler atar.”*** Bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 55.

303 Zümer 39/59.

أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ/*En tekûle nefsün:* Bu ibare, mef'ulün li-eclih (sebep bildiren mef'ul) konumundadır. Takdiri şöyledir: "Bir kimsenin 'Allah hakkında aşırı gittiğim davranışlardan dolayı bana yazıklar olsun!' demesini istememesi için." (İnsan yerine) "**نَفْسٌ/*nefis*"** kelimesinin söylenmesinin sebebi onunla ancak bazı nefislerin kastedilmiş olmasındandır. Zira bunlar kâfirlerin nefisleridir.

فِي جَنْبِ اللّٰهِ/*Fî cenbillahi:* "Allah hakkında" demektir. Bir görüşe göre "Allah'ın emri hakkında" demektir. "**جَنْبِ/*Cenb*"** kelimesi "cânib (yan/taraf) "manasına gelir. Sonra bu mana ödünç alınmıştır (istiare yapılmıştır).

السَّاخِرِينَ/*es-Sâhırîne:* "Alay edenler" demektir.

بَلٰى/*Belâ:* Bu, sözü hikâye edilen nefse/kişiye verilmiş bir cevaptır. ***"Belâ"*** ile ancak olumsuz soruya olumlu cevap verilir. O, burada onun "**لَوْ اَنَّ اللّٰهَ هَدٰيني لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ/*Şayet Allah bana hidayet verseydi, elbette sakınanlardan olurdum*"** sözüne verilmiş bir cevaptır. Çünkü o, nefiy manasındadır. Çünkü "**لَوْ/*lev,*"** "imtina/kaçınma/red" manasındadır. Cevabın takdiri şöyledir: "Hayır, muhakkak peygamberleri göndermek ve kitapları indirmek sûretiyle sana Allah'tan hidayet gelmiştir." İbn Kuteybe'ye göre bu, "**لَوْ اَنَّ لِي كَرَّةً/*Keşke benim bir fırsatım daha olsaydı!*"** sözünün cevabıdır. Çünkü onun manası, "Ömür nazar (bakmak, düşünmek) için yeterli olur" demeyi gerektirir. Yani ona cevap kabilinden ***"Hayır (dönemeyeceksin)"*** denilmiş olmaktadır. İlk görüş sözün bağlamına daha uygundur. Çünkü "**قَدْ جَاءَتْكَ اٰيَاتِي/*Muhakkak âyetlerim sana geldi*"** sözü, "**بَلٰى/*belâ*"**nın içerdiği anlamın açıklamasıdır.

وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللّٰهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ اَلَيْسَ
فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٦٠﴾ وَيُنَجِّي اللّٰهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا
بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦١﴾

60. Kıyamet gününde Allah hakkında yalan söyleyenlerin yüzlerinin kapkara olduğunu görürsün. Kibirlenenlere cehennemde yer mi yok? 61. Allah, takva sahiplerini

(kurtuluşlarına sebep olan) başarılarıyla kurtuluşa erdirecektir. Artık onlara ne fenalık dokunur ne de onlar mahzun olurlar.

وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ/*Yüzlerinin kapkara olduğunu:* "Yüzlerinin kapkara olması" ile hakiki manada siyah rengin kastedilmiş olması yahut bunun üzüntünün şiddetinin bir ifadesi olması muhtemeldir.

بِمَفَازَتِهِمْ/*Bi-mefâzetihim:* Kelimenin aslı "الفوز/fevzdir (başarı/zafer). Takdiri "Kurtulmaları sebebiyle"dir. Bir görüşe göre "iyilikleri sebebiyle," başka bir görüşe göre de "faziletleri/üstünlükleri sebebiyle" manasına gelir.

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكٖيلٌ ﴿٦٢﴾ لَهُ مَقَالٖيدُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالَّذٖينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ
﴿٦٣﴾ قُلْ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَأْمُرُٓونّٖٓي اَعْبُدُ اَيُّهَا الْجَاهِلُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ اُو۫حِيَ
اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ
مِنَ الْخَاسِرٖينَ ﴿٦٥﴾ بَلِ اللّٰهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرٖينَ ﴿٦٦﴾

62. Allah her şeyin yaratıcısıdır. O, her şeye vekildir. 63. Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler var ya! İşte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir. 64. De ki: "Ey cahiller! Siz bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz?" 65. (Resûlüm!) Şüphesiz sana ve senden öncekilere şöyle vahyolunmuştur: Şayet Allah'a ortak koşarsan, elbette (sâlih) amellerin boşa gider ve mutlaka hüsrana uğrayanlardan olursun! 66. Hayır! Yalnız Allah'a kulluk et ve şükredenlerden ol.

وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكٖيلٌ/*O, her şeye vekildir:* Yani Allah, her şeyin düzenlemesini yapandır.

مَقَالٖيدُ/*Mekâlîdü:* "Anahtarlar" demektir. Bir görüşe göre "hazineler" demektir ve tekili "مقليد/miklîd" kelimesidir. Başka bir görüşe göre tekili "إقليد/iklîd"dir. Diğer bir görüşe göre kendi lafzından bir tekili yoktur

ve aslen Farsça bir kelimedir. Osman b. Affân şöyle demiştir: Göklerin ve yerin anahtarlarını Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sordum. O şöyle buyurdu: ***"O, 'Lâ ilâhe illallah, Allahu ekber, sübhânallah, elhamdülillah, lâ havle ve lâ kuvvete illa billah, estağfirullah, O, evveldir, âhirdir, zahirdir, batındır, hayır O'nun elindedir, yaşatır ve öldürür ve O, her şeye kadirdir' demektir."***[304] Eğer bu hadis sahih ise bu sözleri -sadık ve muhlis olarak- söyleyen kimse göklerin ve yerin hayır ve bereketlerine nail olur. Çünkü bu kelimeler buna ulaştırır. Sanki bu sözler Allah'ındır.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا/***İnkâr edenler:*** Zemahşerî'ye göre bu âyet "وَيُنَجِّي اللّٰهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ/***Allah takva sahiplerini başarılarıyla kurtuluşa erdirecektir"*** âyetine bağlıdır ve arada geçen âyetler de parantez cümlesidir (cümle-i mu'teriza).

اَفَغَيْرَ اللّٰهِ/***Allah'tan başkasına:*** Bu ibare "اَعْبُدُ/***a'budü"*** ile mansubdur.

تَأْمُرُونِّي/***Te'mürûnnî:*** Kelimeyi hafifletmek (okunuşunu kolaylaştırmak) için iki "nun"dan biri hazfedilmiştir. Aslı üzere iki "nun" ile de okunmuştur.[305] Ayrıca iki "nun"dan biri diğerine idğam edilerek de okunmuştur.

لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ/***Şayet Allah'a ortak koşarsan, elbette (sâlih) amellerin boşa gider:*** Bu âyet Şâfiî'nin "Mürtedin sâlih amelleri ancak küfür üzere ölürse boşa çıkarılır" sözünün aksine mürtedin (dinden dönen) sâlih amellerinin mutlaka boşa çıkarılacağının delilidir. Şayet "Kendileri hakkında vahiy gelenler bir gruptur. Hâlbuki onlara tekil olarak 'لَئِنْ اَشْرَكْتَ/***Şayet Allah'a ortak koşarsan'*** sözüyle hitap edilmiştir?" denilirse, şöyle cevap verilir: Allah Teâlâ hiddeti sebebiyle onların her birine ayrıca hitap etmiştir. Şayet "Şirkten korunmuş oldukları hâlde nasıl peygamberlere bu şekilde hitap edilmiştir?" denilirse de şöyle cevap verilir: Farazi olarak ve takdir açısından bu

---

304 *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*, X, 3254.

305 "تَأْمُرُونِّي" Medineli iki kıraat imamı "nun" harfini şeddesiz, İbn Âmir, -İbn Zekvân'ın aksine- ilkini fethalı, ikincisini kesralı olarak şeddesiz iki "nun" ile, geri kalanlar da şeddeli tek bir "nun" harfiyle okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 404.

böyledir. Yani eğer onlardan şirk sadır olursa onların amelleri boşa gider ancak onlardan, -korunmuş olduklarından dolayı- şirk sadır olmaz. Peygamberlerin dışındaki kimselerin kastedilmiş ve -mananın başkalarına daha evla olan yolla delalet etmesi için- onlara hitap edilmiş olması da muhtemeldir.

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖۗ وَالْاَرْضُ جَم۪يعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَم۪ينِه۪ۜ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اللّٰهُۜ ثُمَّ نُفِخَ ف۪يهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴿٦٨﴾ وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَج۪ٓيءَ بِالنَّبِيّ۪نَ وَالشُّهَدَٓاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٩﴾ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾

67. İnsanlar hakkıyla Allah'ın kadrini/kıymetini bilemediler. Hâlbuki yeryüzü bütünüyle kıyamet günü O'nun tasarrufundadır. Gökler de O'nun kudret eliyle dürülmüş olacaktır. O, müşriklerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir. 68. Sûr'a üflenince, Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir. Sonra ona bir daha üflenince, bir de ne göresin, onlar ayağa kalkmış bakıyorlar! 69. Yeryüzü Rabbinin nûru ile aydınlanır, kitap (ortaya) konulur, peygamberler ve şahitler getirilir ve -kendilerine zulmedilmeyerek- insanlar arasında hakkaniyetle karar verilir. 70. Herkese yaptıklarının karşılığı tastamam verilir. (Çünkü) Allah, onların yaptıklarını en iyi bilendir.

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ/***İnsanlar hakkıyla Allah'ın kadrini/kıymetini bilemediler:*** Yani O'nu hakkıyla tazim etmediler, O'na yakışan şeylerle O'nu tavsif etmediler ve O'na yakışmayan şeylerden O'nu tenzih etmediler. "وَمَا قَدَرُوا/***Vemâ kaderû"*** sözündeki zamir Kureyş'e gider. Bir görüşe göre Yahudilere gider.

وَالْاَرْضُ جَمِيعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ/Hâlbuki yeryüzü bütünüyle kıyamet günü O'nun tasarrufundadır. Gökler de O'nun kudret eliyle dürülmüş olacaktır: Bu sözün maksadı, Allah'ın celalini yüceltmek ve Allah'ın kadrini/kıymetini hakkıyla bilemeyen kâfirlere cevap vermektir. Sonra insanlar -diğer müşkil konularda olduğu gibi- bu konuda da ihtilafa düşmüşlerdir. Te'vilciler şöyle demişlerdir: "Kabza ve yemîn, kudret demektir." İbnu't-Tayyib şöyle demiştir: "Bu (kabza) Allah'ın zati sıfatlarına dâhil bir sıfattır. Selef-i sâlih ise bunun bilgisini Allah'a havale etmiş ve hakikatini Allah'tan başka kimsenin bilmediği müteşabihlerden saymışlardır." Nitekim İbn Abbâs şöyle demiştir: "Bu, 'Kıyamet günü yeryüzü O'nun avucunun içinde olacaktır. Gökler de dürülecektir. Bütün bunlar O'nun sağ eliyle gerçekleşecektir' demektir."[306] İbn Ömer de şöyle demiştir: "Bu, 'Yeryüzü O'nun bir tek elinin avucunda olacaktır. Gökler ise diğer sağ eliyle dürülecektir. Çünkü O'nun her iki eli de sağdır" anlamına gelir."[307]

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ/Sûr'a üflenince: O, İsrafil'in kendisine üfleyeceği boynuzdur. Bu üfleyiş, ölüm üfleyişidir. Ondan önce korku üfleyişinin olacağı da söylenmiştir. Ancak bu âyette zikredilmemiştir.

اِلَّا مَنْ شَاءَ اللّٰهُ/Allah'ın diledikleri müstesna: Bir görüşe göre istisna edilenler, Cebrail, İsrafil, Mikail ve ölüm meleğidir. Allah onların canını daha sonra alacaktır. Bir görüşe göre istisna edilenler peygamberler, başka bir görüşe göre şehitlerdir.

ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ اُخْرٰى/Sonra ona bir daha üflenince: Bu da kalkış (kıyam) üfürüğü/borusudur.

قِيَامٌ يَنْظُرُونَ/Onlar ayağa kalkmış bakıyorlar: Bu fiil bir görüşe göre "النظر/nazar"dan (bakmak) gelir. Başka bir görüşe göre, "الانتظار/intizar"dan (beklemek) gelir. Yani kendilerine ne olacağını beklerler.

---

306 İbn Cerîr et-Taberî şöyle demiştir: İbn Abbâs şöyle diyordu: "Allah ancak meşgul olan soluyla sağ eline yardım ister. Yeryüzü ve gökler tümüyle O'nun sağ elinde olacak, sol elinde hiçbir şey olmayacaktır." Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XXI, 325.

307 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XXI, 328.

وَوُضِعَ الْكِتَابُ/***Kitap (ortaya) konulur:*** Yani amel defterleri ortaya konulur. Kelimenin tekil olarak zikredilmesi, onunla cins isim kastedilmesindendir. Bir görüşe göre o, Levh-i Mahfûz'dur.

وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ/***Peygamberler getirilir:*** Yani kavimlerine şahitlik etsinler diye peygamberler huzura getirilir.

وَالشُّهَدَاءِ/***Şahitler getirilir:*** "شاهد/Şâhit" kelimesinin çoğulu yahut "شهيد في سبيل الله/Allah yolunda şehid olan"ın kastedilmiş olması muhtemeldir. Ancak ilki daha tercihe şayandır. Çünkü o, "tehdit/korkutma" manasına gelmektedir. Ayrıca o, peygamberlerin şahitlik etmesi bakımından daha uygundur. Buna göre kastedilen, ümmet-i Muhammed'dir. Çünkü onlar, insanlara şahitlik edeceklerdir. Bir görüşe göre şahitler, hafaza melekleridir.

وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ/***İnsanlar arasında karar verilir:*** "هُم/***Hüm***" zamiri, bütün yaratılmışlara/insanlara gider.

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِلٰى جَهَنَّمَ زُمَراً حَتّٰى اِذَا جَاؤُهَا فُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ
خَزَنَتُهَا اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ اٰيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ
يَوْمِكُمْ هٰذَاۜ قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧١﴾ قِيلَ
ادْخُلُوا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَاۚ فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾ وَسِيقَ
الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ اِلَى الْجَنَّةِ زُمَراً حَتّٰى اِذَا جَاؤُهَا وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ
لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ
لِلّٰهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَاَوْرَثَنَا الْاَرْضَ نَتَبَوَّاُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُۚ فَنِعْمَ
اَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٧٤﴾ وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ
بِحَمْدِ رَبِّهِمْۚ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٥﴾

71. (O vakit) inkâr edenler, grup hâlinde cehenneme sürülürler. Nihayet oraya geldikleri zaman (cehennemin) kapıları açılır, bekçileri onlara "Size, içinizden Rabbinizin

âyetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler gelmedi mi?" derler. Onlar da "Evet geldi" derler. Ancak (iş işten geçmiş,) kâfirlerin cezalandırılması kararı verilmiştir. 72. Onlara "İçinde ebedî kalmak üzere cehennemin kapılarından girin" denilir. Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür! 73. Rablerini hesaba katıp O'na karşı gelmekten sakınanlar ise grup grup cennete sevk edilirler. Nihayet kapıları açık olduğu hâlde oraya geldiklerinde cennetin bekçileri onlara "Selâm size! Hoş geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya" derler. 74. Onlar "Bize verdiği sözü tutan ve bizi dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamd olsun. (Dünyada) iyi işler yapanların mükâfatı ne güzelmiş!" derler. 75. Melekleri de Rablerini hamd ile tesbih ederek Arş'ın etrafını kuşatmış oldukları hâlde görürsün. Artık insanlar arasında adaletle karar verilmiş ve "Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun" denilmiştir.

زُمَرًا/Zümreler hâlinde: Kelime bu sûrede iki yerde geçer ve insan topluluğu anlamında "زمرة/zümre" kelimesinin çoğuludur. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Cennete girecek ilk zümrenin yüzleri dolunay zamanındaki ay gibi, ikinci zümrenin gökte en parlak yıldız gibi olacaktır. Bundan sonra onlar mekân sahibi olacaklardır."***[308]

خَزَنَتُهَا/Hazenetuhâ: Bu kelime, "bulunduğu yerde bekçilik yapan" anlamında "خازن/hazin" kelimesinin çoğuludur.

كَلِمَةُ الْعَذَابِ/Kelimeti'l-azâbi: Yani cezalandırılmalarına yönelik verilen karar.

---

308 *Sahîhayn*'da (Buhârî ve Müslim) rivayet edildiğine göre, Ebû Hureyre şöyle demiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Şüphesiz ilk zümre cennete dolunaydaki ay suretinde, onları takip edenler de gökyüzündeki en parlak yıldız suretinde gireceklerdir. Onlar orada küçük ve büyük abdest bozmayacak, sümkürüp tükürmeyeceklerdir. Tarakları altından, terleri misk kokusu gibi, tütsüleri öd ağacından ve eşleri büyük gözlü huriler olacaktır. Onların hilkati, babaları Âdem'in suretinde atmış arşın semaya yükselmiş bir adamın hilkâti gibi olacaktır."*** Bk. Buhârî, "Bed'ü'l-Halk," 8 (no: 3149); Müslim, "Cennet," 15 (no: 2834).

وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا/Nihayet kapıları açık olduğu hâlde: Bu söz cennette "vav" harfiyle (**"وَفُتِحَتْ/ve fütihat"**) şeklinde söylenmiş, cehennemde ise "vav" olmadan söylenmiştir. Çünkü cennetin kapıları cennet ehli gelmeden önce açıktır. "Onlar kapıları açık olduğu hâlde cennete geldikleri zaman" manasına gelir. Buradaki "vav" harfi, "hâl vavı"dır. Buna göre **"اِذَا/izâ"**nın cevabı mahzûf olur. Cehennemin kapıları ise cehennemlikler geldiği zaman açılır. Bu durumda **"فُتِحَتْ/fütihat"** fili "vav" olmaksızın şartın cevabı olur. Kufeliler şöyle demişlerdir: "'**وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا/ ve fütihat ebvâbühâ (Cennetin kapıları açılır)'** sözünde bulunan 'vav' harfi, 'semâniye/sekiz vavı'dır."[309] Çünkü cennetin kapıları sekizdir. Bir görüşe göre "vav" zaittir, **"وَفُتِحَتْ/ve fütihat"** da cevaptır.

وَاَوْرَثَنَا الْاَرْضَ/Ve evrasanâ'l-erda: Yani bizi cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamd olsun! Burada veraset müstear anlamda kullanılmıştır. Sanki onlar cennete girmeyen bir kimsenin yerine vâris olmuşlardır.

نَتَبَوَّاُ/Netebevveü: Yani cennette dilediğimiz yere yerleşip mesken edineceğimiz bir yurda vâris kılan Allah'a hamd olsun!

حَٓافّ۪ينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ/Arş'ın etrafını kuşatmış oldukları hâlde: "Arş'ı çevreledikleri ve etrafını kuşattıkları hâlde" demektir.

وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ/Artık insanlar arasında karar verilmiş: Zamir öncesinde olduğu gibi bütün yaratılmışlara/insanlara gider. Burada meleklere gitmesi de muhtemeldir. Aralarındaki hüküm/karardan maksat, makamlarına göre mükâfatlarının verilmesidir.

وَق۪يلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ/"Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun" denilmiştir: Bunu söyleyenlerin, melekler yahut bütün insanlar veya

---

309 Bir grup âlim bu "vav"ın "sekiz vavı" olduğunun ispatına yönelmiştir. İbn Haleveyh, Harîrî ve nahivcilerden bir grup bunlardandır. Onlar şöyle demişlerdir: "Sayılardan sekize gelindiğinde 'vav' ilave etmek Arap kelamının özelliklerindendir." Muhakikler/araştırmacılar ise buradaki "vav"ın, ya atıf ya da "hal vavı" olduğu, dolayısıyla "sekiz vavı" olmadığı görüşündedirler. İbn Haleveyh'in dediğine göre Fârisî "sekiz vavı"na karşı çıkmıştır. İbn Hişâm da şöyle demiştir: "'Sekiz vavı'nın herhangi bir gerçekliği yoktur." Bk. İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb,* s. 859.

"Onların son duaları, 'Âlemlerin rabbi olan Allah'a hamd olsun!' demeleridir"[310] âyetine istinaden cennet ehli olması muhtemeldir.

310 Yunus 10/10.

سُورَةُ غَافِرِ/الْمُؤْمِنِ

40. ĞÂFİR/MÜ’MİN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah’ın Adıyla

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْز۪يلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَز۪يزِ الْعَل۪يمِۙ ﴿٢﴾ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ
التَّوْبِ شَد۪يدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ اِلَيْهِ الْمَص۪يرُ ﴿٣﴾ مَا يُجَادِلُ
ف۪ٓي اٰيَاتِ اللّٰهِ اِلَّا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ ﴿٤﴾ كَذَّبَتْ
قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْاَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْۖ وَهَمَّتْ كُلُّ اُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ
وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَاَخَذْتُهُمْۗ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٥﴾
وَكَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اَنَّهُمْ اَصْحَابُ النَّارِۘ ﴿٦﴾

1. Hâ. Mîm. 2-3. Bu Kitap, mutlak güç sahibi, her şeyi en iyi bilen, günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, azabı çetin olan, lütuf/ikram sahibi Allah tarafından indirilmiştir. O’ndan başka ilâh yoktur, dönüş ancak O’nadır. 4. İnkâr edenler müstesna, hiç kimse Allah’ın âyetlerini tartışmaz. Onların şehirlerde (rahatlıkla) gezip dolaşması seni aldatmasın. 5. Onlardan önce Nûh kavmi ve bunlardan sonraki topluluklar da (peygamberlerini) yalanlamışlardı. Her ümmet kendi peygamberini yakalayıp öldürmeye

azmetmişti. Onlar bâtılı hakkın yerine koymak için mücadele etmişlerdi. Derken ben onları kıskıvrak yakaladım. Nasıl cezalandırdığımı bir görsünler! 6. İnkâr edenlerin cehennem ehli olduklarına dair Rabbinin kararı böylece gerçekleşecektir.

حٰمٓ/***Hâ. Mîm:*** Heca harfleriyle (huruf-u mukattaalar) ilgili daha önce açıklama yapılmıştı. Bunungla birlikte ***"Hâ. Mîm,"*** "emir/karar verildi/hükmedildi" anlamına yorumlanmıştır. İbn Abbâs şöyle demiştir: "'الٓر/ ***Elif. Lâm. Râ,'*** 'حٰمٓ/ ***Hâ. Mîm'*** ve 'ن/***Nûn'*** heca harfleri Rahmân kelimesinin harfleridir."[311]

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ/***Tenzîlü'l-kitâbi:*** Bu ibarenin tefsiri, Zümer sûresinde zikredilmişti.

ذِي الطَّوْلِ/***Zi't-tavl:*** "Fazilet ve nimet/ikram sahibi" demektir. Bir görüşe göre "الطَّوْلِ/***et-tavl"*** kelimesi "zenginlik ve genişlik" anlamına gelir.

فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ/***Onların şehirlerde (rahatlıkla) gezip dolaşması seni aldatmasın:*** "لَا يَغْرُرْكَ/***Lâ yeğrurke"*** sözü, "seni üzmesin" manasında kullanılmıştır. Bu sözde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* için bir teselli, kâfirler için de tehdit söz konusudur.

وَالْاَحْزَابُ/***Ve'l-ahzâbü:*** "الْاَحْزَابُ/***Ahzâb"*** ile Âd ve Semûd kavimleri ile diğer kavimler kastedilmiştir.

لِيَأْخُذُوهُ/***Li-ye'huzûhü:*** "Öldürmek için/öldürmeye" demektir.

لِيُدْحِضُوا بِهِ/***Li-yudhıdû bihî:*** "Onunla hakkı çürütmek/iptal etmek için" demektir.

حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ/***Rabbinin kararı böylece gerçekleşecektir:*** Yani Rabbinin hükmü/kararı gerçekleşecektir.

اَلَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ
بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ اٰمَنُواۚ رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْماً

311 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, 345.

فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا
وَاَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَائِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ
وَذُرِّيَّاتِهِمْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٨﴾ وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ
السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾

7. Arş'ı yüklenenler ve bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler), Rablerini hamd ile tesbih eder ve O'na inanırlar. Ayrıca "Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O hâlde tevbe eden ve senin yoluna gidenleri bağışla, onları cehennem azabından koru!" diyerek mü'minlerin de bağışlanmasını isterler. 8. "Rabbimiz! Onları da onların atalarından, eşlerinden, nesillerinden iyi olanları da kendilerine vaat ettiğin Adn cennetlerine koy. Şüphesiz azîz ve hakîm olan sensin!" (derler). 9. "Bir de onları her türlü kötülüklerden koru. O gün sen kimi kötülüklerden korursan muhakkak ki ona rahmet etmiş olursun. Bu en büyük kurtuluştur" (derler).

وَمَنْ حَوْلَهُ/***Onun çevresinde bulunanlar:*** Bu söz, "اَلَّذِينَ يَحْمِلُونَ/***Arş'ı yüklenenler"*** sözüne matuftur.

وَيُؤْمِنُونَ بِهِ/***O'na inanırlar:*** Şayet, "Arş'ı yüklenenler ile onun çevresinde bulunanların Allah'a iman ettikleri bilindiği hâlde ***'O'na iman ederler'*** sözünün ne gereği/anlamı olur?" denilirse, buna şöyle cevap verilir: Bu, imanın fazilet ve şerefinin bir ızharıdır. Bu, Zemahşerî'nin görüşüdür. O şöyle demiştir: "Bunda diğer bir fayda/gerek de şöyledir: Arş'ı yüklenenlerin (hamaletü'l-arş) Allah Teâlâ'yı bilip tanımaları, görmek/müşahede etmek sûretiyle değil, diğer yaratılmışlar gibi nazar ve istidlal yoluyladır." Bu, onun, Allah'ın görülmesinin imkânsızlığına dair Mu'tezilî görüşe temayülünü gösterir.

وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْماً/***Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır:*** Sözün aslı şöyledir: "Sen rahmetin ve ilminle her şeyi kuşattın." Manada kuşatmışlık, rahmet ve ilme dayandırılmıştır. Bu ikisi, Allah'a

ancak lafzen Allah'ın bunlarla nitelenmesi konusunda mübalağa kastıyla isnad edilmiştir. Sanki O'nun zatı her şeyi kuşatan ilim ve rahmettir.[312]

وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ/Bir de onları her türlü kötülüklerden koru: İbarenin "Yapmadıklarından dolayı onları her türlü kötülükten koru" manasına gelmesi muhtemel olduğu gibi "Onları yapmış oldukları kötülüklerin cezasından koru, kötülükler sebebiyle onları hesaba çekme" manasına gelmesi de muhtemeldir.

اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللّٰهِ اَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ اِذْ تُدْعَوْنَ اِلَى
الْاٖيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾ قَالُوا رَبَّنَٓا اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا
فَهَلْ اِلٰى خُرُوجٍ مِنْ سَبٖيلٍ ﴿١١﴾ ذٰلِكُمْ بِاَنَّهُٓ اِذَا دُعِيَ اللّٰهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَاِنْ
يُشْرَكْ بِهٖ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْكَبٖيرِ ﴿١٢﴾ هُوَ الَّذٖي يُرٖيكُمْ اٰيَاتِهٖ وَيُنَزِّلُ
لَكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ اِلَّا مَنْ يُنٖيبُ ﴿١٣﴾ فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصٖينَ لَهُ
الدّٖينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿١٤﴾ رَفٖيعُ الدَّرَجَاتِ ذُوالْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ
اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿١٥﴾ يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا
يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾ اَلْيَوْمَ
تُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ اِنَّ اللّٰهَ سَرٖيعُ الْحِسَابِ ﴿١٧﴾

10. İnkâr edenlere şöyle seslenilir: "Allah'ın buğzu, sizin kendinize olan buğzunuzdan elbette daha fazladır. Çünkü siz imana davet edildiğinizde hemen inkâr ediyorsunuz." 11. Onlar "Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Biz de günahlarımızı itiraf ettik. (Bu ateşten) bir daha çıkmaya yol var mıdır?" derler. 12. (Onlara şöyle denilir): "Bunun sebebi şöyledir: Tek Allah'a kulluğa çağrıldığı zaman inkâr ettiniz. O'na ortak koşulunca (bunu) tasdik ettiniz. Artık hüküm, yüceler yücesi olan Allah'ındır." 13. Size âyetlerini gösteren, sizin için gökten rızık indiren O'dur. Ne var ki,

---

312 Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 155.

Allah'a yönelenden başkası ibret almaz. 14. Öyleyse, kâfirlerin hoşuna gitmese de kulluğu sadece kendisine özgü kılarak, Allah'a dua edin! 15. Dereceleri yükselten (ve) Arş'ın sahibi olan Allah, kavuşma günüyle korkutmak için kullarından dilediğine bazı emirleriyle ilgili vahyi indirir. 16. O gün onlar (kabirlerinden) meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. (O esnada Allah şöyle sorar:) "Bugün (mutlak) hükümranlık kimindir?" (Kimse cevap ver(e) meyince kendisi cevap verir:) "Kahhâr olan tek Allah'ındır." 17. Bugün herkese kazandığının karşılığı verilir. Bugün haksızlık yoktur. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.

اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللّٰهِ اَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ/İnkâr edenlere şöyle seslenilir: Allah'ın buğzu, sizin kendinize olan buğzunuzdan elbette daha fazladır: "المقت/el-Maktü," günahın yahut ayıbın gerektirdiği buğzdur. Bu durum, cehenneme girdikleri esnada kâfirlerin başına gelecektir. Onlar oraya girdikleri zaman, kendilerinden nefret edecekler yani birbirlerinden nefret edecekler. Muhtemelen onlardan her biri kendisini kınayacak, melekler onlara seslenip "Dünyadaki inkârınızdan dolayı Allah'ın size olan buğzu/kınaması, bugün sizin kendi kendinize buğuz beslemenizden daha fazladır" diyecek. "**لَمَقْتُ اللّٰهِ/Lemaktullahi**" sözü, fâile muzaf bir masdardır. "**مَقْتِكُمْ/Maktiküm**" sözünün mef'ulünün kendisine delaleti sebebiyle mef'ul hazfedilmiştir.

اِذْ تُدْعَوْنَ/İz tüd'avne: Bu söz, mana bakımından ondaki amilin/fiilin zarfıdır ve nahiv kuralları gereği burada amel etmesi engellenmiştir. Çünkü **"maktullah"** masdardır ve onunla sılasını birbirinden ayırmak caiz değildir. Yoksa zarfa bir amilin takdir edilmesine ihtiyaç vardır. Buna göre bazıları "**اَنْفُسَكُمْ/enfüseküm**" üzerinde durmayı ve zarf ile başlamayı caiz görmüşlerdir. Ancak bu zayıftır. Çünkü manayı gözetmek gerekir. Zemahşerî **"maktullah"** sözünü zarfa amil yapmış,[313] fasılayı dikkate almamıştır.

---

313 Ebu'l-Bekâ el-Ukberî buna karşı çıkanlardandır. O şöyle demiştir: "'اِذْ' takdiri 'مقتكم اِذْ تُدْعَوْنَ' olan mahzûf bir fiilin zarfıdır. Burada 'maktullah'ın amel etmesi caiz değildir. Çünkü o, 'مقتكم' sözüyle değil, 'اَكْبَرُ مِنْ' sözüyle hakkında haber verilen bir

قَالُوا رَبَّنَا اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ/***Onlar "Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin" dediler:*** Bu âyet tıpkı, "كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتاً فَاَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ/***Siz cansız iken size can veren Allah'ı nasıl inkâr edersiniz? Sonra sizi öldürecek, tekrar sizi diriltecek ve sonunda O'na döndürüleceksiniz"***[314] âyetine benzemektedir. İlk ölüm, onların bir yokluk oluşlarını yahut ebeveynlerinin bellerinde yahut rahimlerde olmalarını ifade eder. İkinci ölüm, bilinen ölümdür. İlk hayat, dünya hayatıdır. İkinci hayat, kıyamette tekrar dirilmekle yaşanacak hayattır. Bir görüşe göre ilk hayat, dünya hayatı, ikinci hayat kabir hayatıdır. İlk ölüm, bilinen ölüm, ikinci ölüm de kabir hayatından sonraki ölümdür. Ancak bu görüş fasit/yanlış bir görüştür. Çünkü tekrar dirildikten sonra mutlaka hayat vardır. Bu durumda hayat üç kez gelir! Şayet, "Onların ***'Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin'*** sözü önceki cümleye nasıl bağlanmıştır?" denilirse buna şöyle cevap verilir: Onlar dünyada tekrar diriltilmeyi inkâr ediyorlardı. Cehenneme girince bundan dolayı kendilerini kınadılar ve bunu o esnada ikrarlarıyla Allah'ı hoşnut etmek için dillendirdiler. Onların ***"Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin"*** demeleri, tam anlamıyla, Allah'ın kendilerine olan buğzundan uzaklaşmaları ümidiyle ba'si/tekrar diriltilmeyi ikrar/kabul etmeleri demektir. Çünkü dünyada iken imana davet ediliyorlar, onlar ise inkâr ediyorlardı.

فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا/***Biz de günahlarımızı itiraf ettik:*** "فَ/***Fe"*** burada sebep gösterme anlamında bir bağlaçtır. Şayet, "Onların ***'Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin'*** sözü nasıl günahlarını itiraf etmelerine bir sebep olabilir?" denilirse, buna şöyle cevap verilir: Onlar ba'si inkâr ediyorlardı, tekrar tekrar öldürülüp diriltildiklerini görünce Allah'ın ba'se kâdir olduğunu anladılar ve günahlarını itiraf ettiler. Günahlar, ba'si inkâr etmek ve onu inkâr etmenin onlarda yol açtığı kötülüklerdir. Çünkü kim ahirete inanmazsa, masiyete düşmeye/kötü işler yapmaya aldırış etmez.

ذٰلِكُمْ بِاَنَّهُ اِذَا دُعِيَ اللّٰهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ/***(Onlara şöyle denilir:) Bunun sebebi şöyledir: Tek Allah'a kulluğa çağrıldığı zaman inkâr ettiniz:*** "بِ/***Bi"***

---

mastardır. Zira onlar kendilerini, imana davet edildikleri zaman değil cehennemde kınamışlardır. O esnada imana davet edilmemişlerdir." Bk. Ukberî, *İmlâ*, II, 217.

314 Bakara 2/28.

gerekçe için bir sebebiyyedir. "ذٰلِكَ/Zâlike" ile muhtemelen, onların içinde bulundukları azaba yahut Allah'ın onlara olan buğzuna veya kendi kendilerini kınamalarına işaret edilmiştir. En isabetlisi sözün bağlamının gerektirdiği şeye işaret edilmiş olmasıdır. Bu böyledir çünkü ***"Bir çıkış yolu yok mudur?"*** dediklerinde onlara, "Çıkış yolu yok!" denilmiş olur. Yani "ذٰلِكُمْ/***zâliküm"*** sözüyle cehennemden çıkmayacaklarına işaret edilmiştir.

يُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ/***Size âyetlerini gösteren:*** Size yarattıklarından ve peygamberlerinin mucizelerinden kendisine delalet eden alametleri gösterecektir.

وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقاً/***Sizin için gökten rızık indiren O'dur:*** Burada yağmur kastedilmektedir.

رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ/***Rafîu'd-deracâti:*** İfadenin "dereceleri yükselen" manasına gelmesi muhtemeldir. Bu durumda kelime "العالي/yüksek/ulu" manasına gelir. Yahut "dünyada ve cennette kullarının derecelerini yükselten" anlamına gelmesi muhtemeldir.

يُلْقِي الرُّوحَ/***Yülkî'r-rûha:*** Yani vahiy gönderir.

مِنْ اَمْرِهِ/***Min emrihî:*** Buradaki "emr" ile "الأمور/ümûr" kelimesinin tekilinin (iş-işler) yahut bir işi emretmenin kastedilmesi muhtemeldir. İlkine göre "مِنْ/***min"*** harfi, bazılık/kısmilik yahut gayenin başlangıcını ifade eder. İkincisine göre de gayenin başlangıcı için olur veya "بِ/bi" manasına gelir.

يَوْمَ التَّلَاقِ/***Yevme't-telâk:*** Kıyamet günü. Bu şekilde isimlendirilmesi, yaratılmışların/insanların orada buluşacak olmaları sebebiyledir. Bir görüşe göre de çünkü gök ve yer ehli orada buluşacaktır. Başka bir görüşe göre ise çünkü yaratılmışlar o gün Rableriyle bir araya geleceklerdir.

لِيُنْذِرَ/***Li-yünzira:*** Bu fiilde bulunan fâil "مَنْ يَشَاءُ/***men yeşâü"*** lafzına yahut "الرُّوحَ/***er-rûha"*** lafzına veya Allah'a gider.

لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ/***Bugün (mutlak) hükümranlık kimindir?:*** Bu, Allah Teâlâ'nın kıyamet günü takrir/durum tespiti kabilinden insanlara

yönelik söylediği bir sözdür. Onlar da Allah'a şöyle cevap verecekler-dir: "Kahhâr olan tek Allah'ındır." Bir görüşe göre aksine o, Allah'ın kendisine verdiği bir cevaptır. Çünkü insanlar O'nun heybeti karşısında susacaklardır. Başka bir görüşe göre ise ***"Bugün (mutlak) hükümranlık kimindir?"*** diyen bir melektir.

وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْاٰزِفَةِ اِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاظِمِينَ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ
حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ﴿١٨﴾ يَعْلَمُ خَٓائِنَةَ الْاَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ ﴿١٩﴾
وَاللّٰهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ
السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٢٠﴾ اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَاٰثَاراً فِي الْاَرْضِ فَاَخَذَهُمُ
اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٢١﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانَتْ تَاْتِيهِمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ اِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٢﴾

18. Yaklaşan gün hususunda onları uyar! Çünkü o esnada korkudan dolayı yürekleri ağızlarına gelecektir. Zalimlerin ne dostu ne de sözü dinlenir şefaatçisi olacaktır. 19. Allah gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir. 20. Allah adaletle hükmeder. O'nu bırakıp taptıkları nesneler ise hiçbir şeye hükmedemezler. Şüphesiz Allah, hakkıyla işiten ve hakkıyla görendir. 21. Onlar, kendilerinden öncekilerin akıbetinin nasıl olduğunu görmek üzere yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Onlar, kuvvet ve yeryüzündeki eserleri yönünden bunlardan daha da üstündüler. Derken Allah onları günahları yüzünden yakaladı. Onları Allah'ın gazabından koruyan da olmadı. 22. Allah'ın onları cezalandırmasının sebebi, peygamberleri kendilerine apaçık mucizeler getirdikleri hâlde inkâr etmeleri idi. Allah da kendilerini tutup yakalayıverdi. Doğrusu O, kuvvetlidir, azabı da çetin olandır.

يَوْمَ الْاٰزِفَةِ/***Yevme'l-âzifeti:*** Kıyamet günü kastedilmiştir ve "yaklaşan gün" demektir.

إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ/***Çünkü o esnada korkudan dolayı yürekleri ağızlarına gelecektir:*** Bu ifade, "kalpler korku sebebiyle göğüsten fırlamış, boğaza dayanmıştır" anlamına gelir. Bunun, hakikat yahut korkunun şiddetini ifade etmek üzere mecaz olması muhtemeldir. "الْحَنَاجِرِ/***el-Hanâcir"*** kelimesi boğaz anlamında "حنجرة/hancere kelimesinin çoğuludur.

كَاظِمِينَ/***Kâzımîne:*** Yani şiddetli bir şekilde üzüldükleri hâlde. Bu, Allah'ın şu sözüne benzer: "وهُوَ كَظِيمٌ/***İçi öfkeyle/gamla/korkuyla dolduğu hâlde..."***[315] Bir görüşe göre "Öfkelerini/üzüntülerini ve mağlubiyet hâllerini örtmek isterler" demektir. "كَاظِمِينَ/***Kâzımîne"*** kelimesi, "insanların kalpleri" manasında kalplerin sahiplerinden yahut "اَنْذِرْهُمْ/***enzirhüm"*** fiilinin mef'ulünden veya "الْقُلُوب/***el-kulûbü"*** kelimesinden hâl olarak mansub olmuştur. Akıllı varlıkların fiillerinden üzgünlükle tavsif edilmesi sebebiyle kelimenin çoğulu ("كَاظِمِينَ/kâzımîne") cemi müzekker salim kalıbındadır.

مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ/***Mâ li'z-zâlimîne min hamîmin:*** Yani zalimlerin samimi bir dostu olmayacaktır.

وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ/***Velâ şefîın yütâu:*** Yani sözü dinlenir bir şefaatçisi olmayacaktır. Bunun, şefaatin ve şefaatçiye itaatin nefyi/yasaklanmasına yahut özellikle şefaatçiye itaatin yasaklanmasına yönelik olması muhtemeldir. Bu, senin "ما جاءني رجل صالح/Bana hiçbir sâlih adam gelmedi" demene benzer. Bu durumda, şayet sana sâlih olmayan bir adam gelmişse salâhı ondan nefyetmiş/reddetmiş oldun. İlk görüş daha isabetlidir. Çünkü kâfirlerin arasında onlara şefaat edecek kimse yoktur.

يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ/***Allah, gözlerin hain bakışını bilir:*** Yani Allah, gizlice bakışı bilir. "خَائِنَةَ/***Hâinete"*** kelimesi "hainlik" anlamında bir masdardır yahut bakışın niteliğidir. Bu söz, Allah'ın geçen sözleriyle bağlantılıdır. Aynı zamanda "لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ/***kavuşma günüyle korkutmak için"*** sözünden itibaren kendisine parantez açılan kıyametin tavsifiyle ilgili bir itiraz cümlesidir.

---

315 Nahl 16/58.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍۙ ﴿٢٣﴾ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ
وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٢٤﴾ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا
اقْتُلُٓوا اَبْنَٓاءَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا نِسَٓاءَهُمْۜ وَمَا كَيْدُ الْكَافِر۪ينَ اِلَّا ف۪ي
ضَلَالٍ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُون۪ٓي اَقْتُلْ مُوسٰى وَلْيَدْعُ رَبَّهُۚ اِنّ۪ٓي اَخَافُ
اَنْ يُبَدِّلَ د۪ينَكُمْ اَوْ اَنْ يُظْهِرَ فِي الْاَرْضِ الْفَسَادَ ﴿٢٦﴾ وَقَالَ مُوسٰٓى اِنّ۪ي
عُذْتُ بِرَبّ۪ي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٢٧﴾

23-24. And olsun ki Biz, Musa'yı, Firavun, Hâmân ve Kârûn'a âyetlerimiz ve apaçık bir hüccetle (mucizelerle) gönderdik. Ancak onlar "Bu, çok yalancı bir sihirbazdır!" dediler. 25. O (Musa), tarafımızdan kendilerine hakkı getirince "Onunla beraber iman edenlerin oğullarını öldürün, kadınları da sağ bırakın!" dediler. Ancak kâfirlerin tuzağı elbette boşa çıkar. 26. Firavun "Bırakın beni, Musa'yı öldüreyim. (Kurtulmak için) Rabbine yalvarsın (isterse)! Çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden yahut yeryüzünü yaşanmaz hâle getireceğinden korkuyorum" dedi. 27. Musa (bunu duyunca) "Ben, hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de sizin de Rabbiniz olan Allah'a sığındım" dedi.

وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ/***Apaçık bir hüccetle:*** "Apaçık delil" demektir. Bunlar mucizelerdir.

قَالُوا اقْتُلُٓوا اَبْنَٓاءَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مَعَهُ/***"Onunla beraber iman edenlerin oğullarını öldürün" dediler:*** Bu öldürme, Musa *aleyhisselâm*'ın doğumundan önceki erkek çocuklarına yönelik gerçekleştirdikleri öldürmelerinin dışındadır.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُون۪ٓي اَقْتُلْ مُوسٰى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ/***Firavun "Bırakın beni, Musa'yı öldüreyim. (Kurtulmak için) Rabbine yalvarsın (isterse)!" dedi:*** "وَلْيَدْعُ رَبَّهُ/***Ve'l-yed'u rabbehû"*** ifadesi "Firavun'un Musa'nın Rabbine dua etmesine aldırış etmediği, onu öldürürse korkmayacağı" anlamına gelir. "ذَرُون۪ي/***Zerûnî"*** sözünden anlaşılmaktadır ki, insanlar arasında Musa'nın

öldürülmesi konusunda ona itiraz eden kimseler bulunmaktaydı. Bu, Musa *aleyhisselâm*'ın mucizelerinin ortaya çıkmasıyla Firavun'un/emrinde işinde bocalamış olduğuna delalet eder.

اَوْ اَنْ يُظْهِرَ فِي الْاَرْضِ الْفَسَادَ/Yeryüzünü yaşanmaz hâle getireceğinden: Firavun bu sözüyle, dünyada hâllerinin/rahatlarının bozulmasını kastetmiştir. "**اَنْ يُظْهِرَ/En yüzhira**" sözü "و/vav" ve "اَوْ/ev" ile de okunmuştur.[316] Ayrıca "**يظهر/yüzhiru**" fiili "ye" harfinin fethasıyla ve "**الفساد/el-fesâdü**" kelimesi fâillik üzere merfû; "ye" harfinin dammesiyle ve "**الفساد/el-fesâdü**" kelimesi mef'ullük üzere mansub olarak da okunmuştur.

وَقَالَ مُوسٰى اِنّ۪ي عُذْتُ/Musa "(Rabbiniz olan Allah'a) sığındım" dedi: Musa *aleyhisselâm* Firavun'un kendisini öldürmeye niyetlendiğini duyunca Allah'a sığınmış, O da onu Firavun'dan korumuştur. Musa *aleyhisselâm* hem Firavun ve diğerlerini içermesi hem de Firavun'un dışındakileri de bu çirkin vasıfla tavsif etmek için "**مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ/her kibirliden (Allah'a sığındım)**" demiştir.

وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إيمَانَهُ اَتَقْتُلُونَ رَجُلاً اَنْ يَقُولَ رَبِّيَ
اللّٰهُ وَقَدْ جَٓاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَاِنْ يَكُ كَاذِباً فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَاِنْ يَكُ صَادِقاً
يُصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذ۪ي يَعِدُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْد۪ي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾
يَا قَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِر۪ينَ فِي الْاَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللّٰهِ اِنْ
جَٓاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَٓا اُر۪يكُمْ اِلَّا مَٓا اَرٰى وَمَٓا اَهْد۪يكُمْ اِلَّا سَب۪يلَ الرَّشَادِ ﴿٢٩﴾
وَقَالَ الَّذ۪ٓي اٰمَنَ يَا قَوْمِ اِنّ۪ٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْاَحْزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثْلَ
دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذ۪ينَ مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا اللّٰهُ يُر۪يدُ ظُلْماً لِلْعِبَادِ
﴿٣١﴾ وَيَا قَوْمِ اِنّ۪ٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ ﴿٣٢﴾ يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِر۪ينَ مَا

---

316 Dânî şöyle demiştir: "Kûfeli kıraat imamları bu ibareyi, sakin 'vav' harfinden önce elif ekleyerek 'اَوْ اَنْ' şeklinde okumuş, diğerleri de elifsiz, 'vav'ın fethasıyla okumuşlardır. Nâfi', Ebû Amr ve Hafs 'يظهر' fiilini 'ye' harfinin dammesi ve 'he' harfinin kesrasıyla 'اَنْ يُظْهِرَ فِي الْاَرْضِ' şeklinde, 'الفساد'yi de mansub olarak okumuşlardır. Geri kalanlar ise 'يظهر' fiilini 'ye' ve 'he' harflerinin fethası ve 'الفساد'' kelimesinin dammesiyle merfû olarak okumuşlardır." Bk. Dânî, *et-Teysîr*, s. 124; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 405.

لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍۚ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ جَٓاءَكُمْ
يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فٖي شَكٍّ مِمَّا جَٓاءَكُمْ بِهٖۜ حَتّٰٓى اِذَا هَلَكَ
قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِهٖ رَسُولاًۜ كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌۚ
﴿٣٤﴾ اَلَّذٖينَ يُجَادِلُونَ فٖٓي اٰيَاتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ اَتٰيهُمْۜ كَبُرَ مَقْتاً عِنْدَ اللّٰهِ
وَعِنْدَ الَّذٖينَ اٰمَنُواۜ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾

28. Firavun ailesinden imanını gizleyen bir mü'min adam şöyle dedi: "Siz bir adamı 'Rabbim Allah'tır' diyor diye öldürecek misiniz? Hâlbuki o, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirmiştir. Eğer o yalancı ise yalanı kendisinedir. Eğer doğru söylüyorsa (en azından) sizi tehdit ettiği (azabın) bir kısmı başınıza gelir. Şüphesiz Allah, haddi aşan yalancı kimseyi doğru yola eriştirmez. 29. Ey kavmim! Yeryüzüne hâkim kimseler olarak bugün hükümranlık sizindir. Eğer Allah'ın azabı bize gelip çatarsa, kim bize yardım eder?" Firavun "Ben size ancak kendi görüşümü söylüyorum ve size ancak doğru yolu gösteriyorum" dedi. 30. Mü'min kişi şöyle dedi: "Ey kavmim! Doğrusu ben sizin adınıza, peygamberleri yalanlayan topluluklarınkine benzer bir günden korkuyorum. 31. (Yani) Nûh kavminin, Âd'ın, Semûd'un ve onlardan sonra gelenlerin cezalandırılması gibi. (Yoksa) Allah, kullarına zulmetmek istemez. 32. Ey kavmim! Gerçekten sizin adınıza o bağrışıp çağrışma gününden (kıyamet) korkuyorum. 33. Arkanıza dönüp kaçacağınız gün sizi Allah'tan (O'nun azabından) kurtaracak kimse olmayacak. Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek kimse yoktur." 34. Gerçek şu ki, (Musa'dan) önce Yusuf da size açık deliller getirmişti de onun size getirdiği şeyler hakkında şüphe edip durmuştunuz. Nihayet o vefat edince "(Artık) Allah ondan sonra peygamber göndermez" demiştiniz. İşte Allah o haddi aşan şüphecileri böyle saptırır! 35. Kendilerine gelmiş herhangi bir delil olmadığı hâlde Allah'ın âyetleri hakkında

mücadele edenler, gerek Allah katında, gerekse iman edenler nezdinde büyük bir nefretle karşılanırlar. Allah, zorbalık yapan her büyüklük taslayanın kalbini işte böyle mühürler.

وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ/*Firavun ailesinden imanını gizleyen bir mü'min adam şöyle dedi:* Bir görüşe göre, bu mü'min adamın adı Habîb'dir. Başka bir görüşe göre Hazkil, diğer bir görüşe göre de "şın" harfiyle Şem'ûn'dur. Rivayete göre, bu mü'min adam Firavun'un amcaoğludur. Zira ***"Firavun ailesinden"*** sözü, bu mü'minin sıfatıdır. Bir rivayete göre, İsrailoğullarındandır. Buna göre ***"Firavun ailesinden"*** sözü "**يَكْتُمُ إِيمَانَهُ/*yektümü îmânehû"*** sözüne bağlıdır. İlki daha tercihe şayandır. Çünkü bunda takdim ve tehire ihtiyaç yoktur. Dolayısıyla "**فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللّٰهِ اِنْ جَٓاءَنَا/*Eğer Allah'ın azabı bize gelip çatarsa, kim bize yardım eder?"*** sözü de buna delalet eder. Çünkü bu, şefkatli bir yakının (akrabanın) sözüdür. Ayrıca İsrailoğulları o esnada onlardan hiçbiri böyle bir sözü söyleyemeyecek şekilde baskı altında ve zelil durumda idi.

اَنْ يَقُولَ/*En yekûle:* Bu söz, "'Rabbim Allah'tır' demesinden dolayı onu öldürecek misiniz?" takdiriyle mef'ûlün li-eclih konumundadır.

وَاِنْ يَكُ كَاذِباً فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ/*Eğer o yalancı ise yalanı kendisinedir:* Yani eğer Musa peygamberlik davasında/iddiasında yalancı ise onun bu yalanı size zarar vermez. Öyleyse niçin onu öldüreceksiniz?

Şayet, "Bu adam Musa'ya (Allah'a) iman ettiği hâlde nasıl ***'yalan söylüyorsa'*** demiştir?" denilirse, buna şöyle cevap verilir: O, bunu, onu yalanlamak için söylememiş, faraza ve misal kabilinden söylemiştir. Ayrıca bununla kavmine deliller sunmayı kastetmiş, her iki durumda da öldürülmesine engel olmaya yönelik onlara delil getirmek için Musa'nın işini iki kısma ayırmıştır.

وَاِنْ يَكُ صَادِقاً يُصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذ۪ي يَعِدُكُمْ/*Eğer doğru söylüyorsa (en azından) sizi tehdit ettiği (azabın) bir kısmı başınıza gelir:* Bir görüşe göre burada "**بَعْض/*ba'du"*** kelimesi "كل/bütün" anlamına gelir. Ancak bu uzak bir ihtimaldir. Onları tehdit ettiği şeylerin tümünün başlarına gelmesine rağmen, onun "bütün" demeyip ***"bazı"*** demesi, onlara

sözde latife yapmak/nazik davranmak, Musa'ya karşı taassubu uzaklaştırmak, Firavun ve kavmine nasihat etmek ve onların hakka icabet etmelerini sağlamak içindir.

وَقَالَ الَّذِي اٰمَنَ/***Mü'min kişi şöyle dedi:*** Bu, daha önce zikredilen mü'mindir. Bir görüşe göre Musa *aleyhisselâm*'dır. Ancak bu uzak bir ihtimaldir. Onların böyle zannetmeleri, burada imanın/mü'minliğin açıkça ifade edilmesindendir. Daha önce mü'minin sözü açık değildi, aksine onda tevriye (kinaye/iki anlamlılık) ve kavmine karşı latife söz konusu idi. Çünkü imanını gizliyordu. Evvel emirde onun mü'minliğini gizlemesinin sonra da açıklayıp onlara açık açık ilan etmesinin cevabı/anlamı, kavmine söylemiş olduğu ve Allah'ın ***"Siz benim ne dediğimi yakında hatırlayacaksınız/anlayacaksınız"***[317] şeklinde dile getirdiği sözde de ifade edildiği üzere onun Allah'a güvenmesidir.

يَوْمَ التَّنَادِ/***Yevme't-tenâd:*** "Kıyamet günü" demektir. "يَوْمَ التَّنَادِ/***Yevme't-tenâd"*** şeklinde isimlendirilmesinin sebebi, münadinin insanlara seslenmesi, onlardan yardım istemesidir. ***"O gün bütün insanları önderleriyle çağıracağız..."***[318] kavli de bu kabildendir. Bir görüşe göre bunun sebebi, onların birbirlerine seslenecek olmalarıdır. Yani cennetlikler "Rabbimizin bize vaat ettiği şeyin gerçek olduğunu gördük" şeklinde, cehennemlikler de "Üzerimize su dökün" şeklinde sesleneceklerdir.

يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِرِينَ/***Arkanıza dönüp kaçacağınız gün:*** "Cehenneme yüzünüzü çevirdiğiniz gün" demektir. Bir görüşe göre, "cehennemden kaçtığınız gün" demektir.

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ/***Gerçek şu ki, (Musa'dan) önce Yusuf da size açık deliller getirmişti:*** Bir görüşe göre o, Yakub'un oğlu Yusuf'tur. Başka bir görüşe göre Yusuf b. İbrahim b. Yusuf b. Yakub'dur. Yusuf'un getirmiş olduğu deliller bize açık değildir. Ona (Yusuf'a), Musa zamanındaki Firavun'un mu yoksa ondan önceki başka bir Firavun'un mu yetiştiği konusunda ihtilaf söz konusudur. Çünkü Mısır'da krallık yapan herkese Firavun denilmektedir.

---

317 Mü'min 40/44.
318 İsrâ 17/71.

قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِهٖ رَسُولاً/"(Artık) Allah ondan sonra peygamber göndermez" demiştiniz: Bu sözü söylemeleri, onların Yusuf'un peygamberliğine inandıkları anlamına gelmez. İbn Atiyye'ye göre, onların bunu söylemelerindeki kastı, Yusuf'tan sonra peygamberlik iddiasında bulunan herhangi bir kimsenin gelmediğini ifade etmektir. Zemahşerî şöyle demiştir: "Bu ancak Yusuf'un peygamberliğine ilaveten zımnen ondan sonrakilerin peygamberliğini de yalanladıklarını gösterir."

اَلَّذِينَ يُجَادِلُونَ/Ellezîne yücâdilûne: Bu ifade "مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ/**müsrifün mürtâbün"** ifadesinden bedeldir. Çoğulun tekil kelimeye bedel kılınması ancak -"her müsrif" denilmesinde olduğu gibi- onun çoğul manasına geldiğinde caiz olur.

كَبُرَ مَقْتاً/Kebura makten: "كَبُرَ/**Kebura"** fiilinin fâili, "يُجَادِلُونَ/**yücâdilûne"** fiilinin masdarıdır. Zemahşerî'ye göre fâil, "مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ/**men hüve müsrifün mürtâbün"** sözündeki "هُوَ/**o"** zamiridir.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ ابْنِ لِي صَرْحاً لَعَلِّي اَبْلُغُ الْاَسْبَابَ ﴿٣٦﴾ اَسْبَابَ
السَّمٰوَاتِ فَاَطَّلِعَ اِلٰى اِلٰهِ مُوسٰى وَاِنّ۪ي لَاَظُنُّهُ كَاذِباً وَكَذٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ
سُٓوءُ عَمَلِه۪ وَصُدَّ عَنِ السَّب۪يلِ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ اِلَّا ف۪ي تَبَابٍ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ
الَّذ۪ٓي اٰمَنَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ اَهْدِكُمْ سَب۪يلَ الرَّشَادِ ﴿٣٨﴾ يَا قَوْمِ اِنَّمَا هٰذِهِ
الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا
يُجْزٰٓى اِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحاً مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُو۬لٰٓئِكَ
يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ ف۪يهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾ وَيَا قَوْمِ مَا ل۪ٓي اَدْعُوكُمْ
اِلَى النَّجٰوةِ وَتَدْعُونَن۪ٓي اِلَى النَّارِ ﴿٤١﴾ تَدْعُونَن۪ي لِاَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَاُشْرِكَ بِه۪
مَا لَيْسَ ل۪ي بِه۪ عِلْمٌ وَاَنَا۬ اَدْعُوكُمْ اِلَى الْعَز۪يزِ الْغَفَّارِ ﴿٤٢﴾ لَا جَرَمَ اَنَّمَا
تَدْعُونَن۪ٓي اِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْاٰخِرَةِ وَاَنَّ مَرَدَّنَٓا اِلَى
اللّٰهِ وَاَنَّ الْمُسْرِف۪ينَ هُمْ اَصْحَابُ النَّارِ ﴿٤٣﴾ فَسَتَذْكُرُونَ مَٓا اَقُولُ لَكُمْ

وَاُفَوِّضُ اَمْر۪ٓي اِلَى اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ بَص۪يرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٤٤﴾ فَوَقٰيهُ اللّٰهُ سَيِّـَٔاتِ مَا
مَكَرُوا وَحَاقَ بِاٰلِ فِرْعَوْنَ سُٓوءُ الْعَذَابِۚ ﴿٤٥﴾ اَلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا
غُدُواًّ وَعَشِياًّۚ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُۜ اَدْخِلُٓوا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾

36-37. Firavun "Ey Hâmân! Bana yüksek bir kule yap, belki yollara (yani) göklerin yollarına erişirim de Musa'nın ilâhını görürüm! Doğrusu ben onun yalancı olduğu kanaatindeyim" dedi. Böylece Firavun'a yaptığı kötü iş süslü gösterilmiş ve o yoldan saptırılmıştı. Firavun'un tuzağı tamamen boşa çıkmıştı. 38. İman eden kimse şöyle dedi: "Ey kavmim! Bana uyun ki, ben de sizi doğru yola götüreyim. 39. Ey kavmim! Bu dünya hayatı sadece geçici bir hayattır (meta'). Ahiret ise asıl kalınacak yurttur. 40. Kim bir kötülük işlerse ancak onun kadar ceza görür. Kadın veya erkek, kim de mü'min olarak Allah katında geçerli bir iş yaparsa işte onlar cennete girecek, onlara orada hesapsız rızık verilecektir. 41. Ey kavmim! Niçin ben sizi kurtuluşa çağırırken siz beni ateşe çağırıyorsunuz? 42. Siz beni nankörlük ederek Allah'ı inkâr etmeye ve hiç tanımadığım nesneleri O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Hâlbuki ben sizi, azîz ve çok bağışlayan Allah'a davet ediyorum. 43. Gerçek şu ki, sizin beni davet ettiğiniz şeyin ne dünyada ne de ahirette dua edilmeye layık kudret ve hakkı vardır. Dönüşümüz tamamen Allah'adır. Muhakkak haddi aşanlar cehennem ehlinin ta kendileridir. 44. Siz benim ne dediğimi yakında hatırlayacaksınız/anlayacaksınız. (Artık) ben işimi Allah'a havale ediyorum. Elbette Allah, kullarını en iyi görendir." 45. Nihayet Allah, onların kurdukları tuzakların kötülüklerinden bu zatı korudu. Firavun ve taraftarlarını ise azabın beteri kuşatıverdi. 46. Onlar sabah-akşam o ateşe sokulurlar. Kıyametin kopacağı gün de "Firavun ve taraftarlarını azabın en çetinine sokun!" (denilir).

الْأَسْبَابَ/el-Esbâb: Burada, "yollar" anlamına gelir. Bir görüşe göre "kapılar" demektir. Vurgu yapmak ve açıklamak için tekrarlanmıştır.

فَأَطَّلِعَ/Fettalia: Bu fiil "**أَبْلُغُ/ebleğu**" fiiline atfedilerek merfu' veya "**لَعَلَّ/lealle**"nin cevabında gizli bir "أَنْ/en" ile mansub olmuştur.[319] Çünkü ümit etmek vacip değildir. Cevabının mansubluğu konusunda temenni etmek gibidir. Bazı dilcilerin dediği gibi "**لَعَلَّ/lealle**"nin "لَيْتَ/leyte" manasına geldiğini söylemiyoruz.

تَبَابٍ/Tebâbin: "Başarısızlık" anlamına gelir.

مَتَاعٌ/Metâun: "Bir süre kendisinden faydalanılan şey" demektir. Şayet "Mü'min kişi niçin tekrar tekrar kavmine seslenmiştir?" denilirse, şöyle cevap verilir: Bu, onlara tembih, kibar davranmak ve nasihat etmek kastıyla yapılmıştır. Şayet "Niçin ikincide değil de üçüncü '**وَيَا قَوْمِ/ ve yâ kavmi'** sözünde 'vav' gelmiştir?" denilirse, "İkincisi, -üçüncünün aksine- ilkinin açıklaması ve tefsiridir. Dolayısıyla ilkine atfedilmesi doğru olmaz. Üçüncüsü ise son sözdür ve öncekine atfedilmesi doğru olur" şeklinde cevap verilir.

مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ/Hiç tanımadığım nesneleri: Yani beni "rubûbiyeti hakkında herhangi bir bilgim olmayan şeyi" Allah'a ortak koşmaya davet ediyorsunuz! Bilginin olmayışından maksat, bilinenin olmayışıdır. Bir nevi şöyle denilmektedir: "O'na ilâh olmayanı ortak koş" diyorsunuz. Ortada bir ilâh olmadığı zaman onun rubûbiyetine dair bilgi de doğru olmaz.

لَا جَرَمَ/Lâ cerame: "Şek ve şüphe yoktur" demektir.

لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ/Leyse lehû da'vetün: İbn Atiyye'ye göre bu söz, "onun kendisine dua edilmeyi gerektirecek bir değer ve hakkı yoktur" anlamına gelir. O âdeta şöyle demektedir: "Siz beni dünyada da ahirette de hatırı sayılmayan nesnelere kulluk etmeye mi çağırıyorsunuz?" Lafzın,

---

319 "فَأَطَّلِعَ" fiilini Hafs "ayn" harfinin nasbıyla okurken, diğerleri merfu olarak okumuşlardır. Bk. *en-Neşr*, II, 405.

"Sağlam bir davet değeri olmayan yani herhangi bir insanın kendisine kulluk etmesine çağrılmayan" manasına gelmesi de muhtemeldir.

فَوَقٰيهُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِ مَا مَكَرُوا**/Nihayet Allah, onların kurdukları tuzakların kötülüklerinden bu zatı korudu:** Bu söz, Allah'ın, (gereğini yaptıktan sonra) işini Allah'a havale eden kimseyle birlikte olacağının bir delilidir.

اَلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا**/Onlar o ateşe sokulurlar:** "اَلنَّار**/en-Nârü"** kelimesi, "سُوءُ الْعَذَابِ**/sûe'l-azâbi"** lafzının bedeli yahut mübteda veya gizli bir mübtedanın haberidir. Onların ateşe arz edilmeleri ölümlerinden kıyamete kadar sürecektir. Bu, "وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ اَدْخِلُوا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ**/'Firavun ve taraftarlarını azabın en çetinine sokun!' (denilecek)"** âyetinin delaletiyle berzah müddetidir. Ehl-i Sünnet bunu kabir azabı hakkındaki rivayetlerin sıhhatine delil kılmıştır. Rivayete göre, kâfirlerin ruhları siyah kuşların içinde olacak, kuşlar onları alıp sabah-akşam onlara cehennemi gösterecektir.

غُدُوًّا وَعَشِيًّا**/Sabah-akşam:** Bir görüşe göre, "dünya günlerinden her sabah ve akşam" manasına gelir. Başka bir görüşe göre, "sabah ve akşam arasındaki süre kadar" demektir. Çünkü ahirette sabah ve akşam yoktur.

وَاِذْ يَتَحَاجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذ۪ينَ اسْتَكْبَرُٓوا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ
تَبَعاً فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَص۪يباً مِنَ النَّارِ ﴿٤٧﴾ قَالَ الَّذ۪ينَ اسْتَكْبَرُٓوا اِنَّا
كُلٌّ ف۪يهَا اِنَّ اللّٰهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿٤٨﴾ وَقَالَ الَّذ۪ينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ
جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْماً مِنَ الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾ قَالُٓوا اَوَلَمْ تَكُ
تَأْت۪يكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِۜ قَالُوا بَلٰىۜ قَالُوا فَادْعُواۚ وَمَا دُعٰٓؤُا الْكَافِر۪ينَ
اِلَّا ف۪ي ضَلَالٍ ﴿٥٠﴾ اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَيَوْمَ يَقُومُ الْاَشْهَادُۙ ﴿٥١﴾ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِم۪ينَ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ
وَلَهُمْ سُٓوءُ الدَّارِ ﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْهُدٰى وَاَوْرَثْنَا بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪لَ
الْكِتَابَۙ ﴿٥٣﴾ هُدًى وَذِكْرٰى لِاُو۬لِي الْاَلْبَابِ ﴿٥٤﴾ فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ
اللّٰهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿٥٥﴾

47. (Kâfirler) ateşin içinde birbirleriyle çekişirlerken, güçsüzler o büyüklük taslayanlara "Biz size uymuştuk. Şimdi ateşin birazını bizden savabilir misiniz?" derler. 48. O büyüklük taslayanlar "Doğrusu hepimiz bunun içindeyiz. Şüphesiz (olan oldu) artık Allah kulları arasında hükmünü vermiş bulunuyor" derler. 49. Ateşte bulunanlar cehennem bekçilerine "(Bizim için) Rabbinize yalvarın da hiç değilse bir gün bizden azabı hafifletsin!" derler. 50. (Bekçiler) "Size peygamberleriniz apaçık deliller getirmemiş miydi?" derler. Onlar da "Evet! Getirdiler" cevabını verirler. (Bu defa bekçiler) "O hâlde kendiniz yalvarın" derler. Hâlbuki kâfirlerin yalvarması boşunadır. 51. Gerçek şu ki Biz, peygamberlerimize ve iman edenlere, hem dünya hayatında hem de şahitlerin şahitlik edecekleri (o son) günde yardım edeceğiz. 52. O gün zalimlere özür dilemeleri hiçbir fayda sağlamaz. Artık lanet de onlarındır, kötü yurt da onlarındır! 53-54. And olsun ki Biz, Musa'ya hidayeti verdik ve İsrailoğullarına akıl sahipleri için bir öğüt ve bir doğruluk rehberi olan kitabı miras bıraktık. 55. (Resûlüm!) Sabret. Çünkü Allah'ın vaadi haktır (mutlaka gerçekleşecektir). Günahının bağışlanmasını dile. Akşam-sabah Rabbini hamd ile tesbih et.

لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ/***Li-hazeneti cehenneme:*** Şayet, "'Ateştekiler oranın bekçilerine…' deseydi daha güzel olmaz mıydı? Niçin cehennemin ismini açıkça zikretti?" denilirse, cevabı şu olur: Cehennemin zikredilmesinde abartı/korkutma söz konusudur. Zamirde ise korkutma söz konusu olmaz.

وَمَا دُعَٰٓؤُا الْكَافِرِينَ اِلَّا فٖي ضَلَالٍ/***Hâlbuki kâfirlerin yalvarması boşunadır:*** Bunun cehennem bekçilerinin sözü olup "فَادْعُوا/***fed'û***" sözüyle bağlantılı olması yahut yeni bir cümle olarak Allah'ın sözü olması muhtemeldir.

اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا/***Peygamberlerimize yardım edeceğiz.*** Bir görüşe göre bu, Allah'ın inkârını açıkça zikrettiği kimselere hâstır, genel değildir. Çünkü Zekeriya ve Yahya gibi kavmi tarafından öldürülen peygamberler

bulunmaktadır. Ancak doğrusu onun genel olduğudur. Onların söylediklerinin cevabı şöyledir: Zekeriya ve Yahya resûl değildir, yeni bir şeriatla gönderilmeyen nebilerdendir. Allah ancak özel olarak resûllere yardımı garanti etmiştir, nebilerin tümüne yardımı değil.

وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ*/Yevme yekûmu'l-eşhâdü: "Şahitlerin şahitlik edeceği gün"* ile kıyamet günü kastedilmiştir. "الْأَشْهَادُ/***el-Eşhâdü"*** kelimesi "شاهد/şâhid" veya "شهيد/şehîd" kelimelerinin çoğuludur ve "gelmek" yahut "insanlara şahitlik etmek" ya da "Allah yolunda şehit olmak" manasına gelmesi muhtemeldir. Doğru olan, onun, ***"Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara bir şahit kıldığımız zaman bakalım kâfirlerin hâli nice olacak!"***[320] âyetinin delaletiyle "insanlara şahitlik etmek" manasına geldiğidir.

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ*/O gün zalimlere özür dilemeleri hiçbir fayda sağlamaz:* Muhtemelen özür dilemeyeceklerdir yahut özür dileyecekler ancak özür dilemeleri onlara fayda vermeyecektir. İlk ihtimal yani özür dilemeyecek olmaları, ***"Kendilerine izin verilmez ki özür beyan etsinler!"***[321] âyetine istinaden daha isabetlidir. Allah Teâlâ o gün özür beyanında bulunmayı da ondan faydalanmayı da nefyetmiştir.

إِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ/Çünkü Allah'ın vaadi haktır: Yani Efendimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e yardım ve kâfir düşmanlarına karşı galibiyet vaadi haktır.

بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ/Akşam-sabah: Bir görüşe göre "الْعَشِيِّ/***el-aşiyyi"*** kelimesi ikindi namazı, "الْإِبْكَارِ/***el-ibkâri"*** de sabah namazıdır. Başka bir görüşe göre "الْعَشِيِّ/***el-aşiyyi"*** kelimesi ikindiden sonra güneşin batmasına kadarki zaman, "الْإِبْكَارِ/***el-ibkâri"*** de şafağın sökmesinden, güneşin doğmasına kadarki zamandır.

إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي اٰيَاتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ اَتٰيهُمْۙ اِنْ فِي صُدُورِهِمْ اِلَّا كِبْرٌ
مَا هُمْ بِبَالِغِيهِۚ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٥٦﴾ لَخَلْقُ السَّمٰوَاتِ

---

320 Nisâ 4/41.
321 Mürselât 77/36.

وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَمَا
يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَص۪يرُ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُس۪ٓيءُ
قَل۪يلاً مَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ اِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ لَا رَيْبَ ف۪يهَا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٩﴾ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُون۪ٓي اَسْتَجِبْ لَكُمْ اِنَّ الَّذ۪ينَ يَسْتَكْبِرُونَ
عَنْ عِبَادَت۪ي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِر۪ينَ ﴿٦٠﴾ اَللّٰهُ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ
لِتَسْكُنُوا ف۪يهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِراً اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا
يَشْكُرُونَ ﴿٦١﴾ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ
﴿٦٢﴾ كَذٰلِكَ يُؤْفَكُ الَّذ۪ينَ كَانُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ﴿٦٣﴾ اَللّٰهُ الَّذ۪ي
جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ قَرَاراً وَالسَّمَٓاءَ بِنَٓاءً وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُمْ
مِنَ الطَّيِّبَاتِ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٦٤﴾ هُوَ الْحَيُّ لَٓا
اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِص۪ينَ لَهُ الدّ۪ينَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٦٥﴾

56. Kendilerine gelen kesin bir delil olmaksızın, Allah'ın âyetleri hakkında münakaşa edenler var ya, onların kalplerinde, asla ulaşamayacakları bir büyüklük kompleksinden başka bir şey yoktur. Sen Allah'a sığın. Kuşkusuz O, işiten ve görendir. 57. Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. Fakat insanların çoğu bilmez. 58. Gör(e)meyenle gören, inanıp sâlih amellerde bulunanla kötülük yapan bir olmaz. Ne kadar az düşünüyorsunuz! 59. Kıyamet günü mutlaka gelecektir, bunda hiç şüphe yoktur. Ancak insanların çoğu iman etmez. 60. Rabbiniz şöyle buyurdu: "Bana dua edin ki, kabul edeyim. Çünkü bana kulluğu bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir." 61. İçinde dinlenesiniz diye geceyi, görmeniz için de gündüzü yaratan Allah'tır. Şüphesiz Allah, insanlara karşı lütufkârdır. Fakat insanların çoğu şükretmez. 62. Rabbiniz olan Allah, her şeyin yaratıcısıdır. O'ndan başka ilâh yoktur. O hâlde

nasıl olup da (haktan) döndürülüyorsunuz! 63. Allah'ın âyetlerini inkâr edegelenler (haktan) işte böyle döndürülür. 64. Yeri sizin için yerleşim yeri/yurt, göğü de bir bina (gibi) yükselten, size şekil veren ve şeklinizi de güzel yaratan, sizi temiz besinlerle rızıklandıran Allah'tır. İşte sizin Rabbiniz olan Allah, budur. Âlemlerin Rabbi olan Allah, yüceler yücesidir. 65. O daima diridir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde dini sadece Allah'a has kılarak O'na dua edin. Her türlü övgü âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

اِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ/***İnnellezîne yücâdilûne:*** Allah'ın âyetlerini münakaşa konusu yapanlar Kureyş kâfirleridir.

اِنْ فِي صُدُورِهِمْ اِلَّا كِبْرٌ/***Onların kalplerinde, büyüklük kompleksinden başka bir şey yoktur:*** Yani onların kalplerindeki böbürlenme ve ululanma onları, sana tâbi olmaktan yahut sana bağlanmaktan alıkoymaktadır. Bir görüşe göre, onların büyüklenmelerinin sebebi, peygamberliği kendilerine istemeleri ve kendilerini buna daha layık görmeleridir. İlk görüş daha isabetlidir. Çünkü nübüvveti kendilerine istemelerinin sebebi hasettir. Bundan da öte kibirdir.

مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ/***Mâ hüm bibâliğîhi:*** Onlar sana galip gelmek ve nübüvvete nail olmak kabilinden kibirlerinin gerektirdiği şeye ulaşamayacaklardır.

فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ/***Sen Allah'a sığın:*** Onların şerrinden Allah'a sığın. Çünkü onlar senin düşmanındır. Kibir ve haset gibi hâllerinden Allah'a sığın. Bütün işlerinde mutlaka Allah'a sığın.

لَخَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ/***Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir:*** Yaratma burada mef'ûle muzaf bir masdardır. Ondan kasıt, ba'se delil getirmektir. Çünkü gökleri ve yeri bütün azametiyle yaratan ilâh, yok olduktan sonra bedenleri tekrar yaratmaya kadirdir. Bir görüşe göre kasıt, kibirlenen kâfirlere yönelik bir uyarıdır. Sanki Allah şöyle demiş olmaktadır: "Göklerin ve yerin yaratılması insanın yaratılışından daha büyük bir şeydir. Yaratıcılarına

karşı -O'nun en küçük ve zavallı yaratıkları olmalarına rağmen- büyüklük taslayan bu insanların hâli ne olacak!" İlk görüş Kur'ân'ın muhtelif yerlerinde de geçtiği üzere daha tercihe şayandır. Çünkü Allah âyetin devamında şöyle buyurmuştur: "اِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا/***Kıyamet günü mutlaka gelecektir, bunda hiç şüphe yoktur.***" Kısaca Allah, önce delili sunmuş sonra da medlulü (delille ispat edileni) zikretmiştir.

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي اَسْتَجِبْ لَكُمْ/***Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin ki, kabul edeyim:*** Dua burada "talep ve temenni" anlamındadır. Bu, dilemeye bağlı bir vaattir. Meşiet/dilemek, Allah'ın kendisine icabet etmeyi dilediği kimse için kaderi/takdiri onaylamadır. Bir görüşe göre buradaki "ادْعُونِي/***Bana dua edin***" sözü akabinde gelen ***"Çünkü bana kulluğu bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir"*** âyetinin delaletiyle "bana kulluk edin" demektir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Dua ibadetin ta kendisidir"***[322] buyurmuş sonra bu âyeti okumuştur. Buna göre "اَسْتَجِبْ لَكُمْ/***estecib leküm***" ifadesi "sizi affederim yahut mükâfatlarınızı veririm" anlamına gelir. İlk görüş daha açık ve doğrudur.

يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي/***Bana kulluğu bırakıp büyüklük taslayanlar:*** Bu söz, "Bana rağbet etmekten/kulluktan yüz çeviriyorsunuz" anlamına gelir. Bu bağlamda Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Kim Allah'tan bir şey talep etmezse Allah ona gazap eder."***[323] Onun ***"Dua ibadetin ta kendisidir"***[324] sözü ise "Allah'a dua etmek ve O'ndan bir şey talep etmek ibadettir" manasına gelir. Çünkü duada, kulun acziyeti ve Allah'a olan yakarışı tezahür eder.

دَاخِرِينَ/***Dâhırîne:*** "Küçültülenler/aşağılananlar" demektir.

لِتَسْكُنُوا فِيهِ/***Liteskünû fîhi:*** Tefsiri, Yunus sûresinde zikredilmişti.

---

322 Bk. Ebû Davûd, no: 1264; Tirmîzî, no: 2895; İbn Mâce, no: 3818; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, no: 17629.

323 Tirmîzî, no: 3373; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, no: 658. Elbânî hadisin hasen olduğunu söylemiştir.

324 Tirmîzî, no: 2969; Ebû Davûd, no: 1481; Nesâî, *el-Kübrâ*, VI, 450; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, 407; Elbânî hadisi sahih kabul etmiştir.

وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ/*Ve razekaküm mine't-tayyibâti:* "**الطَّيِّبَاتِ/*Tayyibât*"** kelimesi "lezzetli besinler" anlamına gelir. Çünkü ***"tayyibât"***ın zikri ihsan münasebetiyle geldiği zaman bununla lezzetli besinler kastedilir. Helâllik ve haramlık bağlamında geldiği zaman ise bununla helâl ve haram kastedilir.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ/*Her türlü övgü âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur:* Bu söz mâkabline bağlıdır. İbn Atiyye ve Zemahşerî bu görüştedirler. Cümlenin takdiri şöyledir: "İhlâsla 'Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur" diyerek O'na dua edin." İbn Abbâs şöyle demiştir: "'Kim Allah'tan başka ilâh yoktur' derse 'Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur' desin."[325] Bu sözün öncesinden bağımsız yeni bir cümle olması da muhtemeldir.

قُلْ اِنّ۪ي نُه۪يتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذ۪ينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَمَّا جَٓاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبّ۪ي
وَاُمِرْتُ اَنْ اُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ
نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلاً ثُمَّ لِتَبْلُغُٓوا اَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخاًۚ
وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفّٰى مِنْ قَبْلُ وَلِتَبْلُغُٓوا اَجَلاً مُسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾
هُوَ الَّذ۪ي يُحْي۪ي وَيُم۪يتُۚ فَاِذَا قَضٰٓى اَمْراً فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾

66. (Resûlüm)! De ki: "Bana Rabbimden apaçık deliller gelince, sizin Allah'ı bırakıp o taptıklarınıza kulluk etmem bana yasaklandı ve bana Âlemlerin Rabbi'ne teslim olmam emredildi." 67. Sizi topraktan sonra nutfeden (meni) sonra alakadan (aşılanmış yumurtadan) yaratan sonra bebek olarak çıkaran sonra rüştünüze (en güçlü çağınıza) erişmeniz sonra da -içinizden daha önce vefat edenler olmakla birlikte- ihtiyarlamanız ve belli bir vakte ulaşmanız için sizi yaşatan O'dur. Belki aklınızı kullanır, düşünürsünüz.

---

325 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*'da ***"'Kim Allah'tan başka ilah yoktur' derse peşinden 'Hamd âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur' desin"*** şeklinde rivayet etmiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, 410.

68. O, hem dirilten hem de öldürendir. O, herhangi bir işin olmasını dilediği zaman yalnızca "Ol!" der, o da oluverir.

ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلاً/***Sümme yuhricüküm tıflen:*** "طِفْلاً/***Tıfl***" ile cins isim kastedilmiştir. Hitap çoğunluğa yönelik olmakla birlikte lafzın tekil kılınması bu yüzdendir.

ثُمَّ لِتَبْلُغُوا اَشُدَّكُمْ/***Sümme li-tebluğû eşüddeküm:*** "اَشُدّ/***Eşüddü***" kelimesi Yusuf sûresinde zikredilmişti. "Lam" harfi/edatı, mahzûf bir fiile bağlıdır. Cümlenin takdiri şöyledir: "Sonra rüştünüze ulaşmanız için sizi hayatta tuttu/yaşattı." "لِتَكُونُوا/***Li-tekûnû***" sözü de böyledir.

وَلِتَبْلُغُوا اَجَلاً مُسَمًّى/***Ve li-tebluğû ecelen müsemmen:*** Başka bir mahzûf fiile müteallliktir. Takdiri şöyledir: "Belli bir süreye yani ölüme veya kıyamet gününe ulaşmanız için bunu size yaptı."

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي اٰيَاتِ اللّٰهِ اَنّٰى يُصْرَفُونَ ﴿٦٩﴾ اَلَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا اَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٧٠﴾ اِذِ الْاَغْلَالُ فِي اَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾ ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٧٣﴾ مِنْ دُونِ اللّٰهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَيْـًٔا كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾ ذٰلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ ﴿٧٥﴾ اُدْخُلُوا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٦﴾ فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٧٧﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلاً مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَأْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ فَاِذَا جَٓاءَ اَمْرُ اللّٰهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٧٨﴾

69. Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlara bakmadın mı? Nasıl da (haktan) döndürülüyorlar! 70. Onlar, kitabı ve

peygamberlerimize gönderdiklerimizi yalanlayanlardır. Ancak yakında (gerçeği) anlayacaklar! 71-72. Boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu hâlde, sıcak suya sürüklenecekler sonra da ateşte yakılacaklardır. 73-74. Sonra onlara "Allah'ı bir tarafa bırakıp O'na ortak koşup durduğunuz ortaklar nerededir?" denilecek. Onlar da "Bizden uzaklaştılar, aslında biz daha önce hiçbir şeye tapmıyorduk" diyecekler. Allah kâfirleri işte böyle şaşırtır. 75. Bu (şekilde cezalandırılmanız), yeryüzünde haksız yere şımarmanızdan ve böbürlenip durmanızdan dolayıdır. 76. (Artık) içinde ebediyen kalmak üzere cehennemin kapılarından girin! Kibirlenenlerin dönüp varacakları yer ne çirkindir!

77. (Resûlüm!) Sabret. Çünkü Allah'ın vaadi haktır (mutlaka gerçekleşecektir). Onları tehdit ettiğimiz azabın bir kısmını ya sana gösteririz yahut seni daha önce vefat ettiririz. Nasılsa Bize dönecekler! 78. And olsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de vardır, anlatmadığımız kimseler de vardır. Hiçbir peygamber Allah'ın izni olmadan herhangi bir âyet getirmiş değildir. (Dünyada yahut ahirette cezalandırılmalarına dair) Allah'ın emri gelince de (peygamberler ve onları yalanlayanlar arasında) adilane hükmedilir. İşte o vakit bâtılı seçenler hüsrana uğrayacaklardır.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فٖي اٰيَاتِ اللّٰهِ/***Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlara bakmadın mı?:*** Burada sözü edilenler Kureyş kâfirleridir. Bir görüşe göre onlar Kaderiye ve benzeri hevâ ehlidir. Ancak bu görüş, âyetin devamında yer alan "اَلَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ/***Onlar, kitabı ve... yalanlayanlardır***" sözüyle merduttur. Sözü öncesinden koparırsan bu müstesnadır. Ancak bu durum uzak bir ihtimaldir.

اِذِ الْاَغْلَالُ فٖي اَعْنَاقِهِمْ/***Boyunlarında demir halkalar:*** "اِذِ/***İz***" lafzının amili, "فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ/***yakında (gerçeği) anlayacaklar***" fiilidir. İşin

mutlaka tahakkuk edecek olmasından dolayı, geçmiş zaman zarfı olan "إِذ/***iz***" gelecek zaman yerinde kullanılmıştır.

يُسْحَبُونَ فِي الْحَمِيمِ/*Yüshabûne fi'l-hamîm:* "Sürüklenecekler" demektir. "الْحَمِيمِ/***Hamîm***" kelimesi "aşırı sıcak su" anlamına gelir.

ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ/*Sonra da ateşte yakılacaklardır:* Bu, senin "سجرت التنور/Ateşle doldurunca fırın tutuştu/yandı" demene benzer. Bunun manası şöyledir: "Onlar, tıpkı odunun fırına girmesi gibi ateşe atılacaklar." Bu münasebetle Mücâhid tefsirinde şöyle demiştir: "Ateş onlarla parlamış, alev almıştır."[326]

تَمْرَحُونَ/*Temrahûne:* "Küstahlık ve şımarıklık" anlamında "المرح/ el-merahu" kökünden gelir. Bir görüşe göre, "övünmek ve kendini beğenmek" demektir.

فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ/*Kibirlenenlerin dönüp varacakları yer ne çirkindir:* Şayet, "Cümlenin ölçüsü/standardı 'Kâfirlerin gireceği yer ne kötüdür!' denilmesidir. Çünkü kendisinden önce 'اُدْخُلُوا/***üdhulû***' geçmiştir?" denilirse, buna şöyle cevap verilir: Bir yere temelli kalmak üzere girmek, "orada oturmak ve yaşamak (الثّوى)" demektir.

فَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ/*Onları tehdit ettiğimiz azabın bir kısmını ya sana gösteririz...:* "اِمَّا نُرِيَنَّكَ/***İmmâ nüriyenneke***" sözünün aslı "إن نُرِيك/in nürîke"dir. Burada şart edatı olan "إن/in"den sonra zait "مَا/mâ" eklenmiştir. Şartın cevabı ise mahzûftur. Cümlenin takdiri şöyledir: "Şayet onlara yaptığımız tehdidin bir kısmını sana gösterseydik bununla gönlün ferahlardı. Şayet bundan önce senin canını alacak olursak, nasıl olsa onlar bize döndürülecekler, biz de onlardan şiddetli bir şekilde intikam alacağız."

مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ/*Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler vardır:* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edildiğine göre Allah Teâlâ sekiz bin peygamber göndermiştir.[327] Başka bir hadiste bu

326 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, 416; İbn Ebî Hatim, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, X, 3269.
327 Bunların tümü İbn Atiyye tarafından isnadları zikredilmeden rivayet edilmiştir. Bk. *el-Muharraru'l-Vecîz*, IV, 635.

sayı dört bindir. Ebû Zer hadisinde de şöyle geçmektedir: ***"Peygamberler yüz yirmi dört bindir. Bunlardan üç yüz on üçü resûldür."*** Allah onların bazısını Kur'ân'da zikretmiştir. Onlar, Kur'ân'da hikâyesi anlatılanlardır. Diğerlerine ise değinilmemiştir. Bunlar da kıssası anlatılmayanlardır.

فَإِذَا جَٓاءَ اَمْرُ اللّٰهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ/***Allah'ın emri gelince de (peygamberler ve onları yalanlayanlar arasında) adilane hükmedilir:*** Zemahşerî şöyle demiştir: "Allah'ın emri, kıyamettir." İbn Atiyye de şöyle demiştir: "Mana şöyledir: Allah bir peygamber göndermek istediği zaman, bu gerçekleşir." Allah'ın emriyle peygamberleri yalanlayanların cezalandırılmasının kastedilmesi muhtemeldir. "وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ/***İşte o vakit bâtılı seçenler hüsrana uğrayacaklardır"*** âyeti buna delalet eder.

هُنَالِكَ/***Hünâlike:*** Bu lafızla iki yerde de "vakit ve zaman" kastedilmiştir. Aslı ise mekân zarfı olmasıdır. Burada zaman zarfı olarak kullanılmıştır.

اَللّٰهُ الَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَۘ ﴿٧٩﴾ وَلَكُمْ
ف۪يهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً ف۪ي صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ
تُحْمَلُونَۜ ﴿٨٠﴾ وَيُر۪يكُمْ اٰيَاتِه۪ۗ فَاَيَّ اٰيَاتِ اللّٰهِ تُنْكِرُونَ ﴿٨١﴾ اَفَلَمْ يَس۪يرُوا
فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ كَانُوا اَكْثَرَ مِنْهُمْ
وَاَشَدَّ قُوَّةً وَاٰثَاراً فِي الْاَرْضِ فَمَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾
فَلَمَّا جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ
مَا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٨٣﴾ فَلَمَّا رَاَوْا بَأْسَنَا قَالُٓوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا
بِمَا كُنَّا بِه۪ مُشْرِك۪ينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ ا۪يمَانُهُمْ لَمَّا رَاَوْا بَأْسَنَاۜ
سُنَّتَ اللّٰهِ الَّت۪ي قَدْ خَلَتْ ف۪ي عِبَادِه۪ۚ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

79. O, öyle bir Allah'tır ki, kimini binek olarak kullanasınız, kimini yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratmıştır.
80. Onlarda sizin için daha nice faydalar vardır. (Yolculuk etme ve yük taşıma kabilinden) gönüllerinizdeki bir arzuya onlara binerek ulaşırsınız. Onların ve gemilerin üstünde

taşınırsınız. 81. Allah âyetlerini size gösteriyor. Şimdi, Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz ki! 82. Onlar yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin sonu nasıl olmuştur, baksınlar! Öncekiler bunlardan daha kalabalık, kuvvetçe ve yeryüzündeki eserleri bakımından da daha güçlü idiler. Ancak yapageldikleri şeyler onları asla kurtarmadı. 83. Peygamberleri onlara apaçık bilgiler getirince, onlar kendilerinde bulunan (beşerî) bilgiye güvendiler (ve onu alaya aldılar). (Sonra) alay edegeldikleri o şey başlarına geliverdi! 84. Nihayet o çetin azabımızı gördükleri zaman "Tek olan Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz nesneleri inkâr ettik" diyecekler. 85. Ancak azabımızı gördükleri zaman imana gelmeleri kendilerine bir fayda vermeyecektir. Allah'ın kulları hakkında süregelen yasası işte budur. İşte o vakit kâfirler hüsrana uğrayacaklardır.

الْأَنْعَامَ/***el-En'âme:*** Bunlar, deve, sığır, koyun ve keçidir.

لِتَرْكَبُوا مِنْهَا/***Kimini binek olarak kullanasınız:*** Bu ifade ile deve kastedilmiştir.

وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ/***Kimini yiyesiniz diye:*** Bu ifade ile de bu hayvanların etleri kastedilmiştir. Nice faydalar şunlardır: Süt, yün vb.

وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً/***Ve li-tebluğû aleyhâ hâceten:*** Bununla, uzak mesafeleri kat etmek ve yükleri deveyle taşımak kastedilmiştir.

تُحْمَلُونَ/***Taşınırsınız:*** Bununla da onlara ve gemilere binmek kastedilmiştir. Bu ifade "لِتَرْكَبُوا مِنْهَا/***Kimini binek olarak kullanasınız"*** sözünden sonra tekrar edilmiştir. Çünkü ilk binme ile köy ve kasabalardaki bilinen sıradan biniş, uzak yolculuklarda ise üzerinde taşınmak (الحمل عليها) kastedilmiştir. Bu İbn Atiyye'nin görüşüdür.

وَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ/***Allah âyetlerini size gösteriyor:*** Bu, daha önce geçen hususi âyetlerden sonra gelen bir genellemedir. Bundan dolayı Allah

onları "فَاَيَّ اٰيَاتِ اللّٰهِ تُنْكِرُونَ/***Şimdi, Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz ki!"*** sözüyle azarlamaktadır.

فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ/***Onlar kendilerinde bulunan (beşerî) bilgiye güvendiler:*** Buradaki zamir peygamberleri yalanlayan toplumlara döner. Onların ilminin yorumu hakkında birkaç vecih vardır:

Birincisi: Bu, onların tekrar diriltilmeyeceklerine ve hesaba çekilmeyeceklerine dair aşırılıklarıdır.

İkincisi: Bu, onların dünya çıkarlarına dair bilgileri ve onları elde etme şekilleridir.

Üçüncüsü: Dinî ilimleri küçümseyen kimselerin felsefe ilmidir.

Bir görüşe göre, zamir (و/vav) peygamberlere aittir. Yani peygamberler, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu Allah'a ve şeriatına dair bilgileriyle yetindiler yahut -Allah'ın kendilerine, onları yalanlayanlara karşı yardım edip zafer kazandıracağına dair- yanlarındaki bilgilere güvendiler.

وَحَاقَ بِهِمْ/***Ve hâka bihim:*** Bu sözdeki zamir ise ittifakla kâfirlere gider. Bundan dolayı "فَرِحُوا/***ferihû"*** fiilinde bulunan zamir de sözün bağlamı gereği kâfirlere döner.

سُنَّتَ اللّٰهِ/***Allah'ın yasası:*** Masdariyet üzere mansub olmuştur.

سُورَةُ فُصِّلَتْ

41. FUSSİLET SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْز۪يلٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِۚ ﴿٢﴾ كِتَابٌ فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ قُرْاٰناً
عَرَبِياًّ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَۙ ﴿٣﴾ بَش۪يراً وَنَذ۪يراًۚ فَاَعْرَضَ اَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ
﴿٤﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا ف۪ٓي اَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَٓا اِلَيْهِ وَف۪ٓي اٰذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا
وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ اِنَّنَا عَامِلُونَ ﴿٥﴾ قُلْ اِنَّمَٓا اَنَا۬ بَشَرٌ مِثْلُكُمْ
يُوحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَٓا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَق۪يمُٓوا اِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُۜ وَوَيْلٌ
لِلْمُشْرِك۪ينَۙ ﴿٦﴾ اَلَّذ۪ينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ
﴿٧﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ۟ ﴿٨﴾

1. Hâ. Mîm. 2. (Kur'ân,) Rahmân ve Rahîm olan Allah katından indirilmiş bir kitaptır. 3-4. Aklını kullanan ve bilen bir toplum için, Arapça bir Kur'ân olarak, müjdeleyici ve uyarıcı olarak âyetleri açıklanmış bir kitaptır. Fakat onların çoğu yüz çevirmiştir. Artık kabul edip itaat etmezler. 5. Onlar şöyle dediler: "Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır. Kulaklarımızda da bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda bir perde bulunmaktadır. Onun için sen (dinine

göre) çalış, biz de (dinimize göre) çalışıyoruz!" 6-7. De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. (Benim sizden farkım) bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık O'na yönelin, O'ndan bağışlanma dileyin. Zekât vermeyen ve ahireti inkâr eden müşriklere yazıklar olsun! 8. İman edip sâlih amel işleyenlere ise tükenmeyen bir mükâfat vardır."

فُصِّلَتْ/***Fussılet:*** "Açıklanmış" demektir. Bir görüşe göre, "sûrelere ve âyetlere ayrılmış" demektir.

قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا/***Arapça bir Kur'ân olarak:*** Tahsis üzere gizli bir fiille yahut hâl veya masdar olarak mansubdur.

لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ/***Aklını kullanan ve bilen bir toplum için:*** "Eşyanın hakikatini bilen, baktıkları zaman delilleri akleden bir toplum için" manasına gelir. Bu, (insana yönelik) teklifi (mükellef olmayı) gerektiren bir alamettir. Bir görüşe göre "hakkı ve imanı bilen kimseler" demektir. Ancak ilk görüş daha genel, bu ise daha özeldir (dar kapsamlı). "فَاَعْرَضَ اَكْثَرُهُمْ/***Fakat onların çoğu yüz çevirmiştir***" sözüne istinaden ilk görüş daha evladır. Çünkü yüz çevirme mü'minlerin sıfatı değildir. Başka bir görüşe göre, "Arap dilini bilirler ve Kur'ân'ı anlarlar. Çünkü Kur'ân onların diliyle inmiştir" demektir. "لِقَوْمٍ/***Li-kavmin***" sözü "تَنْزِيلٌ/***tenzîlün***" yahut "فُصِّلَتْ/***fussılet***" kelimelerine bağlıdır. Doğru olan Kitab'ın sıfatı olmasıdır.

فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ/***Artık kabul edip itaat etmezler:*** "Kabul etmezler ve itaat etmezler" anlamına gelir. Bu, burada mübalağa kabilinden işitmemekle ifade edilmiştir.

فِي اَكِنَّةٍ/***Fî ekinnetin:*** "Örtü/kapak" anlamında "كِنَانٌ/kinânün" kelimesinin çoğuludur.

وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ/***Bizimle senin aranda bir perde bulunmaktadır:*** Müslümanlıktan uzak olmalarını ifade eder.

فَاعْمَلْ اِنَّنَا عَامِلُونَ/**Onun için sen (dinine göre) çalış:** Bir görüşe göre bu, "Sen (dinine göre) çalış, biz de (dinimize göre) çalışıyoruz!" demektir ve bu bir mütarekedir (karşılıklı birbirini serbest bırakma). Başka bir görüşe göre ise -tehdit anlamında- "Sen bizim dinimizi iptal etmeye çalış, biz de senin dinini iptal etmeye çalışalım" demektir.

اَلَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ/**Zekât vermeyen:** Bu, malın zekâtıdır. Bu, insanlara zor gelmesi sebebiyle özellikle zikredilmiştir. Çünkü zekât, İslâm'ın şartlarındandır. Bir görüşe göre, zekâtla tevhîd kastedilmiştir. Ancak bu zayıf bir görüştür. Şayet "Niçin kelime malın zekâtına hamledilmiştir. Zira âyetler Mekkî'dir ve zekât ancak Medine'de farz olmuştur?" denilirse, şöyle cevap verilir: Kasıt, mutlak manada Allah'a itaat bağlamında bağıştır (nafaka). Çünkü Mekke döneminde Allah için bağış emredilmiş idi.

اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ/**Tükenmeyen bir mükâfat:** "Kesintisiz mükâfat" demektir. Senin "مننت الحبل إذا قطعته/Koparınca ipi hâlsiz bıraktım" demen buna benzer. Bir görüşe göre "noksansız," başka bir görüşe göre "sınırsız," diğer bir görüşe göre de "başlarına kakılmayan" demektir. Çünkü başa kakmak iyiliği kirletir.

قُلْ اَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْاَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُٓ اَنْدَاداً
ذٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَۚ ﴿٩﴾ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ
فِيهَٓا اَقْوَاتَهَا فِي اَرْبَعَةِ اَيَّامٍۜ سَوَٓاءً لِلسَّٓائِلِينَ ﴿١٠﴾ ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَٓاءِ
وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعاً اَوْ كَرْهاًۜ قَالَتَٓا اَتَيْنَا طَٓائِعِينَ
﴿١١﴾ فَقَضٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَاَوْحٰى فِي كُلِّ سَمَٓاءٍ اَمْرَهَاۜ
وَزَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَۗ وَحِفْظاًۜ ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿١٢﴾

9. De ki: "Gerçekten siz, yeri iki günde yaratanı inkâr edip O'na ortaklar mı koşuyorsunuz? Hâlbuki o, Âlemlerin Rabbidir." 10. O, -dört günde- yeryüzüne dimdik sabit dağlar yerleştirdi. Orayı bereketli kıldı ve orada isteyenler için eşit bir şekilde gıdalar takdir etti. 11. Sonra duman hâlinde bir gaz kütlesi olan göğe yöneldi, ona ve yeryüzüne "İsteyerek veya istemeyerek,

vücuda gelin!" dedi. Onlar da "İsteyerek geldik" dediler. 12. Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti. Sonra Biz, dünya semasını kandillerle donattık ve onu birbirine karışmak, düşmek ve kaybolmaktan koruduk. İşte bu, Azîz ve Alîm olan Allah'ın takdiridir.

أَنْدَادًا/***Endâden:*** "Put ve benzeri emsaller ve benzerler" demektir.

رَوَاسِيَ/***Ravâsiye:*** Dağlar kastedilmiştir.

وَبَارَكَ فِيهَا/***Orayı bereketli kıldı:*** Yani hayır ve bereketini çoğalttı.

وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا/***Gıdalar takdir etti:*** Orada canlıların rızıklarını ve geçimliklerini takdir etti. Bir görüşe göre bununla, dünyanın kendisiyle ayakta durduğu nesnelerden madenler vb. gibi yeryüzünün geçimlikleri kastedilmiştir. İlk görüş daha açık ve doğrudur.

فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ/***Dört günde:*** Burada dört, ilk iki günle tamamlanmıştır. Yani Allah arzı iki günde yaratmış ve söz konusu nesneleri de oraya iki günde yerleştirmiştir. Bunlar toplam dört gündür. Allah gökleri de iki günde yaratmıştır. Böylece diğer birçok yerde de zikredildiği üzere günlerin sayısı toplam altı olmuştur. Şayet söz konusu dört gün öncesinde zikredilen iki güne ek olsaydı, birçok yerde sözü edildiğinin aksine toplam sekiz gün olurdu.

سَوَآءً/***Sevâen:*** Bu lafız, "استوتْ استواءً/istevet istivâen" takdiriyle masdar olarak (mef'ûlü mutlak) mansubdur. Bu, Zemahşerî'nin görüşüdür. İbn Atiyye'ye göre de hâl olarak mansubdur.

لِلسَّائِلِينَ/***Li's-sâilîne:*** Bir görüşe göre, "durumunu soranlar için" manasına gelir. Başka bir görüşe göre "onu/onları isteyenler için" manasına gelir. Buna göre, istek ile yaratılmışların ihtiyacı kastedilmiştir. İlk görüşe göre harf-i cer, "bu isteyen kimseye verilir" takdiriyle mahzûf bir fiile bağlıdır. İkinci görüşe göre ise "قَدَّرَ/***kaddera***" fiiline bağlıdır.

ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَاءِ/***Sonra duman hâlinde bir gaz kütlesi olan göğe yöneldi:*** Yani sonra semaya yöneldi. Bu sıralama, yeryüzünün

gökyüzünden önce yaratılmasını gerektirir. Şayet "Bununla ***'Bundan sonra da yeryüzünü döşedi'***[328] sözü nasıl uzlaşır?" denilirse, buna şöyle cevap verilir: Arz semadan önce yaratılmıştır. Daha sonra da döşenmiştir.

وَهِيَ دُخَانٌ/*Duman hâlinde bir gaz kütlesi olan:* Rivayete göre, Arş su üzerinde idi. Arzın üzerine sudan bir duman çıkarıldı. Bu duman suyun üzerinde yükseldi ve suyu kuruttu. Böylece su toprağa dönüştü. Sonra da yükselen bu dumandan gökler yaratıldı.

فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعاً اَوْ كَرْهاً/*Ona ve yeryüzüne "İsteyerek veya istemeyerek, vücuda gelin!" dedi:* Bu, göklerin ve yerin Allah'a itaat etmelerinin zorunluluğunu ifade eder. Nitekim kral emri altındaki kimseye şöyle der: "Şunu, ister isteyerek, isterse istemeyerek yap." Yani bunu yapmak zorundasın. Bir görüşe göre, cümlenin takdiri şöyledir: "İsteyerek vücuda gelin yoksa istemeden vücuda gelin." Bu gelmenin manası, onların, Allah'ın murad ettiği keyfiyet üzere tasvir edilmesidir. Allah'ın onlara ***"gelin"*** demesi bir mecazdır. Bu Allah'ın semavatı ve arzı yoktan var etmesini ifade eder. Onların "اَتَيْنَا طَٓائِعِينَ/***isteyerek geldik***" demeleri, onların, Allah'ın onları yoktan yarattığı esnada bundan imtina etmediklerini ifade eder. Başka bir görüşe göre, aksine bu, hakiki manada bir geliştir. Allah yerleri ve gökleri onların ***"isteyerek geldik"*** sözleriyle serbest bırakmıştır. "طَٓائِعِينَ/***Tâiîne***" kelimesinin akıllı çoğul gelmesi, onların (gelmek gibi) akıllı varlıkların nitelikleriyle tavsif edilmesi sebebiyledir.

فَقَضٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ/*Böylece onları yedi gök olarak yarattı:* "فَقَضٰيهُنَّ/***Fe-kadâhünne***" ile onların yaratılması kastedilmiştir. "هُنَّ/***Hünne***" zamiri, yedi gökyüzüne aittir. Gökler, söz konusu zamirin tefsiri amacıyla temyiz olarak mansub olmuştur. Allah, müennes çoğul zamirini gökler üzerine tekrar etmiştir. Çünkü gökler akılsız varlıklardır. Bu senin, "الجذوع انكسرت/Gövdeler kırıldı" sözüne benzer. Göklerin ve yerin çoğulunun "طَٓائِعِينَ/***tâiîne***"" sözünde akıllı erkek çoğul olması da onların istekle tavsif edilmeleri sebebiyledir. Bu ise akıllılara ait bir fiildir. Dolayısıyla Allah onlara akıllı muamelesi yapmıştır. Bu senin (Yusuf

---

328 Nâziât 79/30.

aleyhisselâm'ın), ***"Yıldızları bana secde ederken gördüm"*** demene (demesine) benzer (yani yıldızlar için de akıllı erkek çoğul muamelesi yapılmıştır). "قَالَتَا اَتَيْنَا/***Onlar da 'isteyerek geldik' dediler"*** sözünde tesniye zamirinin tekrarlanması, arzın bir grup, semanın da başka bir grup olmasından dolayıdır.

وَاَوْحٰى فِي كُلِّ سَمَٓاءٍ اَمْرَهَا/***Ve her göğe görevini vahyetti:*** Yani Allah, bizzat göklere ve göklerin sakinleri olan meleklere, kıyamının ve salâhının kendisiyle gerçekleştiği görevlerden dilediklerini vahyetmiştir. "اَمْر/***Emr/vazife"*** kelimesinin onlara (göklere) muzaf kılınması, o vazifenin onlara yerleştirilmiş olması sebebiyledir.

وَزَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ/***Sonra Biz, dünya semasını kandillerle donattık:*** Yani dünya semasını güneş, ay ve yıldızlarla süsledik. Bunlar, -içinde yahut onun üstündeki göklerde olsun- dünya semasının süsüdür.

وَحِفْظاً/***Ve hıfzan:*** Bu kelimenin takdiri şöyledir: "Biz onu iyice koruduk." Bunun, mana bakımından mef'ulün min eclih olması da caizdir. Sanki Allah şöyle buyurmuştur: "Lambaları bir süs ve bir koruma olsun diye yarattık."

فَاِنْ اَعْرَضُوا فَقُلْ اَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴿١٣﴾ اِذْ
جَٓاءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَ قَالُوا
لَوْ شَٓاءَ رَبُّنَا لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِكَةً فَاِنَّا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿١٤﴾ فَاَمَّا عَادٌ
فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ اَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً اَوَلَمْ يَرَوْا
اَنَّ اللّٰهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ اَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿١٥﴾
فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحاً صَرْصَراً فِي اَيَّامٍ نَحِسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَخْزٰى وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١٦﴾ وَاَمَّا ثَمُودُ
فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمٰى عَلَى الْهُدٰى فَاَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ
بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾

13. Buna rağmen hâlâ yüz çevirirlerse şöyle de: "Ben sizi, Âd ve Semûd'un başına gelen hâdisenin benzeri bir hâdiseyle uyarıyorum!" 14. Hani peygamberler onlara önlerinden ve arkalarından gelerek "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin" demişler de onlar "Rabbimiz dileseydi herhâlde melek indirirdi. Onun için biz sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz" demişlerdi. 15. Âd kavmine gelince; onlar yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve "Kim bizden daha güçlü olabilir ki?" dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah'ın, onlardan daha güçlü olduğunu görmediler mi? Onlar Bizim âyetlerimizi bile bile inkâr ediyorlardı. 16. Bundan dolayı Biz de onlara -dünya hayatında zillet azabını tattırmak için- o uğursuz günlerde soğuk bir rüzgâr gönderdik. Ahiret azabı ise elbette daha küçültücü/rezil edicidir. Bundan öte onlara yardım da edilmez. 17. Semûd kavmine gelince; onları doğru yola sevk ettik ancak onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler. Böylece, yapageldikleri kötülükler yüzünden, alçaltıcı azabın yıldırımı onları yakalayıverdi! 18. Bununla birlikte (içlerinden) iman edenleri ve müttakileri kurtardık.

فَاِنْ اَعْرَضُوا/***Hâlâ yüz çevirirlerse:*** Zamir Kureyş'e gider.

صَاعِقَةً/***Sâıkaten:*** "Şiddetli bir kez çarpma" demektir. Bu, yıldırımdan istiaredir. Bu kelime, "ayn" harfinin sükunuyla da okunmuştur.[329] Bu, senin "صعق الرجل/Adamı yıldırım çarptı" sözün kabilinden bir felakettir.

اِذْ جَٓاءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ اَيْد۪يهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ/***Hani peygamberler onlara önlerinden ve arkalarından gelerek:*** "مِنْ بَيْنِ اَيْد۪يهِمْ/***Min beyni eydîhim"*** sözü,

329 İbn Atiyye şöyle demiştir: "Nehaî, Ebû Abdurrahmân ve İbn Muhaysın bu ibareyi 'صَعْقَةً مثل صعقة' şeklinde okumuştur. Bu son okuyuş, mana bakımından daha açıktır. Çünkü 'صَعْقَة,' helak olmadır. Onunla birlikte o zamanlarda bir ateş parçası meydana gelirdi. Burada cezalandırma hâdisesi yıldırıma benzetilmiştir. Çünkü Âd kavmi ancak rüzgârla cezalandırılmış/helak edilmiştir. Bu sadece bir teşbih ve istiâredir. Katâde ve diğer bazılarına göre 'صَاعِقَة' kelimesi 'hâdise' olarak tefsir edilmiştir." Bk. *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 8.

"geçen" anlamına, "وَمِنْ خَلْفِهِمْ/***ve min halfihim"*** sözü de "gelecek" anlamına gelir. Âyet, "Geçmişte onlara peygamberler gelmiştir" manasına gelir. Kureyşlilerin uyarılması, "مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ/***min beyni eydîhim"*** sözü aleyhlerine delil olsun diye Âd ve Semûd zamanıyla ilişkilendirilmiştir. Sonra onlara sürelerini tamamlayacakları zamana kadar başka peygamberler gelmiştir. Bu da "وَمِنْ خَلْفِهِمْ/***ve min halfihim"*** sözünün manasıdır. Bu, İbn Atiyye'nin görüşüdür. Zemahşerî'ye göre âyet, "Önlerinden ve arkalarından onlara peygamberler geldi" anlamındadır. Bu, peygamberlerin onlara dini tebliğ etme gayretlerini ifade eder. Bir görüşe göre bu peygamberler, onlara, kendilerinden önce yaşamış toplumların başına gelen musibetleri haber vermişlerdir. "مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ/***Min beyni eydîhim"*** sözünün anlamı işte budur. Aynı peygamberler, onları, gelecek zamanda ve ahirette başlarına gelecek şeylere karşı uyarmışlardır. Bu da "وَمِنْ خَلْفِهِمْ/***ve min halfihim"*** sözünün anlamıdır.

اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَ/***Allah'tan başkasına kulluk etmeyin:*** "أنْ/***En,"*** açıklama ve tefsir harfidir. Yahut "Allah'tan başkasına kulluk etmemeniz" takdiriyle masdariyedir.

فَاِنَّا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كَافِرُونَ/***Onun için biz sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz:*** Bununla kâfirlerin peygamberliği kabul etmeleri söz konusu edilmemiştir. Ancak bu, "Sözünüze ve iddianıza göre peygamber olarak gönderilmenize inanmıyoruz" anlamına gelir. Bunda alay söz konusudur.

رِيحاً صَرْصَراً/***Rîhan sarsaran:*** Bir görüşe göre "صَرْصَر/sarsar" kelimesi, "şiddetli soğuk" anlamında "الصِّرّ/es-sırru" kelimesinden gelir. Buna göre "soğuk" anlamındadır. Başka bir görüşe göre o, senin "صرصر إذا صوت/Öttüğü zaman yüksek sesle öttü" sözünde olduğu gibidir. Yani "Onun korkunç bir sesi vardır" demektir.

فٖي اَيَّامٍ نَحِسَاتٍ/***Uğursuz günlerde:*** "نَحِسَاتٍ/***Nehısâtin"*** kelimesi, bahtiyarlığın zıttı olan "bela/musibet (النّحس)" manasına gelir. Bir görüşe göre, "soğuğu şiddetli," başka bir görüşe göre de "zincirleme/peş peşe" anlamına gelir. İlk görüş daha doğrudur. Rivayete göre bu süre, Şevvâl ayının sonundaki iki Çarşamba arasındaki zamandır. "نَحِسَاتٍ/***Nehısâtin"***

kelimesi, "ha" harfinin sükûnu ve kesrasıyla da okunmuştur.[330] Kesralı okunması hâlinde bu kelime, -sıfat olarak- "uğursuz/berbat" anlamında "نَحِسٌ/nehısün" kelimesinin çoğulu olur. Sakinliği ise "فَعْلٌ/fa'lün" vezni üzere kesranın sükûna çevrilmiş hâlidir. Yahut masdar olarak sıfattır.

وَاَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ/Semûd kavmine gelince; onları doğru yola sevk ettik: Yani onlara doğru yolu açıkladık. Bu, "irşat" manasında değil, "açıklama/söyleme" manasındadır.

وَيَوْمَ يُحْشَرُ اَعْدَاءُ اللّٰهِ اِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾ حَتّٰى اِذَا مَا جَاؤُهَا
شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَاَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾
وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا اَنْطَقَنَا اللّٰهُ الَّذِي اَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ
وَهُوَ خَلَقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ اَنْ
يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا اَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلٰكِنْ ظَنَنْتُمْ اَنَّ اللّٰهَ
لَا يَعْلَمُ كَثِيراً مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَذٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ
اَرْدٰيكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ فَاِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى
لَهُمْ وَاِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ ﴿٢٤﴾ وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ
فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي اُمَمٍ قَدْ
خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿٢٥﴾

19. Allah'ın düşmanları, ateşe sürülmek üzere haşredildikleri gün, hepsi toplanıp götürülürler. 20. Nihayet oraya geldikleri zaman, kulakları, gözleri ve derileri, işledikleri suçlara dair aleyhlerine şahitlik edecektir. 21. Onlar, derilerine "Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?" diyecekler. Onlar da "Her şeyi konuşturan Allah, bizi de konuşturdu" diyecekler. İlk defa sizi o yaratmıştır. Yine O'na döndürüleceksiniz. 22. Siz kulaklarınızın, gözlerinizin ve derilerinizin

---

330 "نَحِسَاتٍ" İbn Ca'fer, İbn Âmir ve Kûfeli kıraat imamları "ha" harfinin kesrasıyla, geri kalanlar ise "ha" harfinin sükûnuyla okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 406.

aleyhinize şahitlik etmesinden sakınmıyordunuz! Bundan da öte, yaptıklarınızın birçoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz. 23. İşte, Rabbiniz hakkında beslediğiniz bu zan sizi mahvetti ve böylece ziyana uğrayanlardan oldunuz. 24. Şimdi eğer dayanabilirlerse, onların yeri ateştir. Eğer onlar (dünyaya döndürülüp) benim rızamı kazanmak isterlerse, onlara böyle bir fırsat verilmeyecektir. 25. Biz onlara, -önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini kendilerine süslü gösteren- birtakım (kötü) arkadaşlar musallat ettik. Böylece, kendilerinden önce gelip geçmiş (asi) bütün cin ve insan toplulukları hakkında verilen azap kararı, onlar için de verilmiştir. Kuşkusuz onlar hüsrana uğramışlardı.

فَهُمْ يُوزَعُونَ/***Fehüm yûzeûne:*** Yani zorla sürüklenirler.

وَجُلُودُهُمْ/***Ciltleri:*** Bu, bildiğimiz "cilt/deri" anlamındadır. Bir görüşe göre, tenasül uzuvlarından kinayedir. İlk görüş daha tercihe şayandır.

وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ/***Siz sakınmıyordunuz:*** Bu sözlerin, ciltlere yahut meleklere veya Allah'a ait olması muhtemeldir. Âyetin manası hakkında iki yaklaşım söz konusudur:

Birincisi: (İşlediğiniz suçları) kulaklarınızdan, gözlerinizden ve derilerinizden gizleyemediniz. Çünkü onlar sizin birer parçanızdır. Bunlara karşı önlem almanız mümkün olmaz. Çare yok, aleyhinize şahitlik ederler.

İkincisi: Kulaklarınızın, gözlerinizin ve derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden korunmadınız. Çünkü siz, onların şahitliğini önemsemediniz. Onların aleyhinize şahitlik edeceğine kanaat getirmediniz. Aldırış etmemenizin sebebi, sizin bildiğiniz şeylerin birçoğunu Allah'ın bilmediğini zannetmenizdir. Bu görüş, sonraki âyetlerin kendisiyle insicamı sebebiyle daha tercihe şayandır. İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen sahih hadiste o şöyle demiştir: İkisi Kureyş, biri Sakîf kabilesinden anlayışları kıt (basiretsiz) fakat göbekleri yağlı (şişman) üç şahıs bir araya gelip bir mevzu konuştular. Onlardan biri şöyle dedi: "Allah'ın

dediklerimizi duyduğunu düşünüyor musun?" Diğeri şöyle cevap verdi: "Açıkça söyleyince duyar, gizlice söyleyince duymaz." Bunun üzerine diğeri "Eğer Allah bizden bir şey duyarsa, o zaman söylenenlerin hepsini duyar" dedi. Bunun üzerine bu âyet indi.[331]

اَرْدٰيكُمْ/Erdâküm: "Helak etti" anlamında "الرّدى/er-radâ" kökünden "Sizi helak etti" demektir.

وَاِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ/Eğer onlar (dünyaya döndürülüp) Benim rızamı kazanmak isterlerse, onlara böyle bir fırsat verilmeyecektir: Rıza anlamında "العتب/el-atbü" kökünden gelir. Yani eğer rızamı isterlerse, onlar arasında onun verileceği kimse yoktur.

وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ/Biz onlara birtakım (kötü) arkadaşlar musallat ettik: Yani onlar için şeytanlardan ve ayartıcı insanlardan kötü arkadaşlar var ettik.

فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ/Önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini kendilerine süslü gösteren: Bu âyet, "Söz konusu kötü arkadaşlar, yapageldikleri geçmiş amellerini ve gelecekte yapmaya karar verdikleri amellerini yahut dünya işlerine dair yaptıklarıyla ahirete dair gelecekte başlarına gelecek şeyleri ve onu yalanlamalarını kendilerine süslü gösterdi" anlamına gelir.

وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ/Hakkında verilen azap kararı: Yani onların cezalandırılma kararı verilmiştir. "فِي اُمَمٍ/***Fî ümemin***" ifadesi "bütün toplumlar hakkında" demektir. Bir görüşe göre, "فِي/***fî,***" "beraber" manasına gelir.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ
﴿٢٦﴾ فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَاباً شَدِيداً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَسْوَاَ الَّذِي كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ ذٰلِكَ جَزَاءُ اَعْدَاءِ اللّٰهِ النَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءً بِمَا
كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا اَرِنَا الَّذَيْنِ اَضَلَّانَا
مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ اَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْاَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾

---

331 İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, no: 255.

26. İnkâr edenler "Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın. Belki (onu) bastırırsınız" dediler. 27. O inkâr edenlere şiddetli bir azap tattıracağız ve onları yapageldiklerinin en kötüsüyle cezalandıracağız. 28. İşte böyle. Allah düşmanlarının cezası ateştir. Onlara âyetlerimizi inkâr etmelerinden dolayı, orada ceza olarak ebedî kalacakları yurt (cehennem) vardır. 29. İnkâr edenler (cehennemde) "Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan bizi yoldan çıkaranları bize göster de -aşağılanmışlardan olsunlar diye- onları ayaklarımızın altına alalım!" diyecekler.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ/***İnkâr edenler "Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın" dediler:*** Rivayete göre bu sözü söyleyen Ebû Cehil b. Hişâm'dır.

وَالْغَوْا فِيهِ/***Ve'l-ğav fîhi:*** Yani onu dinlemeyin, o okunurken seslerinizi yükselterek, şiir söyleyerek vb. şeylerle meşgul olun ki onu kimse duymasın. Bir görüşe göre, "oturup onu ayıplayın" demektir.

اَرِنَا الَّذَيْنِ اَضَلَّانَا/***Bizi yoldan çıkaranları bize göster:*** Onlar bunu, cehenneme girdikleri zaman söyleyeceklerdir. Onların bu sözü, gelecek zaman kipindedir. Gerçekleşmesinin kesinliğini ifade etmek üzere geçmiş zaman sigasıyla zikredilmiştir. ***"Erinellezîne eddallânâ"*** ifadesi "bizi yoldan çıkaranların tümü" manasına gelir.

مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ/***Mine'l-cinni ve'l-insi:*** Bir görüşe göre, insan ile öldürmeyi gelenek hâline getiren Âdem'in oğlu (Kâbil), cin ile de inkârı ve isyanı emreden İblis kastedilmiştir. Ancak bu, bâtıl bir görüştür. Çünkü Âdem'in oğlu asi olsa da bir mü'mindir. Bunlar, bu sözleriyle ancak kendilerini küfre sevk edenleri talep etmektedirler.

تَحْتَ اَقْدَامِنَا/***Tahte ekdâminâ:*** Yani onları cehennemin en alt tabakasına atalım.

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحْنُ اَوْلِيَٓاؤُ۬كُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِۚ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَه۪ٓي اَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَۜ ﴿٣١﴾ نُزُلاً مِنْ غَفُورٍ رَح۪يمٍۚ ﴿٣٢﴾

30. Şüphesiz "Bizim Rabbimiz sadece Allah'tır" deyip sonra istikamet üzere yaşayanlara (ölüm anında) melekler gelir ve "Korkmayın, üzülmeyin, size vaat edilen cennetle sevinin!" diyerek teselli verirler. 31-32. Biz dünya hayatında da ahirette de sizin dostlarınızız. Orada canınızın çektiği her şey sizindir. Evet! Orada Gafûr ve Rahîm olan Allah'tan bir ikram olarak istediğiniz her şey sizindir.

ثُمَّ اسْتَقَامُوا/*Sonra istikamet üzere yaşayanlara:* Ebû Bekir es-Sıddîk *radıyallahu anh* şöyle demiştir: **"'*Yegâne Rabbimiz Allah'tır*'** sözleri üzere yol tutanların imanları sahih, muvahhitlikleri daimdir."[332] Ömer b. el-Hattâb *radıyallahu anh* da şöyle demiştir: "Bu ibare (**'**اسْتَقَامُوا/ ***istekâmû'***), 'itaat ve kötülükleri terk etmede istikamet üzere olanlar' demektir."[333] Ömer b. el-Hattâb'ın sözü daha mükemmel ve daha ihtiyatlı iken Ebû Bekir'in sözü daha tercihi layıktır. Enes b. Mâlik'in rivayetine göre, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu âyeti okumuş ve şöyle buyurmuştur: ***"Bir topluluk bu sözü söylemiş sonra da inkâr etmiştir. Kim söylediği bu söz ('Bizim Rabbimiz sadece Allah'tır' sözü) üzere ölürse o, istikamet üzere olan insanlardan biridir."***[334] Bazı sufiler de şöyle demişlerdir: **"'**اسْتَقَامُوا/***İstekâmû'*** fiili, 'Allah'ın dışındakilerden yüz çevirenler' anlamına gelir."[335] Bu işin kemâl hâlidir. Ancak lafız bu manayı gerektirmez.

---

332 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, 464.
333 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 8.
334 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 175.
335 Şevkanî şöyle demiştir: Rebi' şöyle dedi: "'اسْتَقَامُوا' fiili, 'Allah'ın dışındakilerden yüz çevirenler' anlamına gelir." Bk. Şevkanî, *Fethu'l-Kadîr*, IV, 733.

تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ/**Melekler onlara gelir:** Yani ölüm anında melekler onlara iner/gelir.

وَلَكُمْ فِيهَا/***Ve leküm fîhâ:*** "هَا/***Hâ***" zamiri ahirete gider.

مَا تَدَّعُونَ/***Mâ teddeûne:*** "İstediğiniz şeyler" demektir.

وَمَنْ اَحْسَنُ قَوْلاً مِمَّنْ دَعَٓا اِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحاً وَقَالَ اِنَّن۪ي مِنَ الْمُسْلِم۪ينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُۜ اِدْفَعْ بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذ۪ي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِيٌّ حَم۪يمٌ ﴿٣٤﴾ وَمَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا الَّذ۪ينَ صَبَرُواۚ وَمَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا ذُو حَظٍّ عَظ۪يمٍ ﴿٣٥﴾ وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِۜ اِنَّهُ هُوَ السَّم۪يعُ الْعَل۪يمُ ﴿٣٦﴾

33. (İnsanları) Allah'a çağıran, sâlih amel işleyen ve "Ben Müslümanlardanım" diyen kimseden daha güzel söz söyleyen kim vardır? 34. İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel şekilde önle. Bir de bakmışsın seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, candan bir dost oluvermiş! 35. Buna (bu güzel ahlâka) ancak sabredenler kavuşturulur; evet, buna ancak (iyilikten) büyük bir nasibe sahip olan kimse kavuşturulur. 36. Eğer şeytandan gelen kötü bir dürtü seni kışkırtacak olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, en iyi işiten, en iyi bilendir.

وَمَنْ اَحْسَنُ قَوْلاً مِمَّنْ دَعَٓا اِلَى اللّٰهِ/***(İnsanları) Allah'a çağıran kimseden daha güzel söz söyleyen kim vardır?:*** Yani ondan daha güzel sözlü kimse yoktur. Genel anlamda Allah'a kulluğa yahut itaate çağıran herkes bu kapsamdadır. Bir görüşe göre kastedilen, Efendimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir. Başka bir görüşe göre, ezan okuyanlar/müezzinlerdir. Bu uzak ihtimaldir. Çünkü bu âyet Mekke'de nail olmuştur. Ezan ise Medine'de meşru olmuştur. Bununla birlikte müezzinler de genele dâhildir.

وَمَا يُلَقّٰيهَا/***Vemâ yülakkâhâ:*** Buradaki "هَا/***hâ"*** zamiri "اِدْفَعْ بِالَّتٖي هِيَ اَحْسَنُ/***Sen (kötülüğü) en güzel şekilde önle"*** sözünün işaret ettiği güzel ahlâka döner.

ذُوحَظٍّ عَظٖيمٍ/***Zû hazzin azîm:*** Yani akıl ve faziletten büyük bir pay sahibidir. Bir görüşe göre, söz konusu büyük nasip/pay cennettedir.

وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ/***Ve immâ yenzeğanneke:*** "اِنْ/***İn"*** burada üzerine zait bir "مَا/***mâ"*** eklenmiş bir şart edatıdır. Şeytanın kışkırtması, onun vesvese vermesi ve kötülüğü emretmesidir.

وَمِنْ اٰيَاتِهِ الَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ
وَاسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذٖي خَلَقَهُنَّ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَاِنِ اسْتَكْبَرُوا
فَالَّذٖينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ ﴿٣٨﴾ وَمِنْ
اٰيَاتِهٖٓ اَنَّكَ تَرَى الْاَرْضَ خَاشِعَةً فَاِذَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَٓاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ
اِنَّ الَّذٖٓي اَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتٰى اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٣٩﴾

37. Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun âyetlerindendir. O hâlde, güneşe de aya da secde etmeyin. Şayet sadece O'na kulluk ediyorsanız, onları yaratan Allah'a secde edin! 38. Eğer insanlar büyüklük taslarlarsa (bilsinler ki) Rabbinin nezdinde bulunanlar (melekler) hiç usanmadan, gece-gündüz O'nu tenzih ve takdis etmektedirler. 39. Senin yeryüzünü kupkuru görmen de Allah'ın âyetlerindendir (sünnetullah). Biz onun üzerine yağmur yağdırdığımız zaman, harekete geçip kabarır. Ona (kuru toprağa) can veren, elbette ölüleri de diriltir. O, her şeye kadirdir.

الَّذٖي خَلَقَهُنَّ/***Ellezî halakahünne:*** Buradaki zamir, gece, gündüz, güneş ve aya döner. Çünkü akılsız çoğul, çoğul yahut tekil müennes hükmündedir. Bir görüşe göre sadece güneşe ve aya döner. O ikisinin ("هُنَّ/***hünne"***) şeklinde çoğul yapılması ikinin çoğul olmasından dolayıdır. Ancak bu, uzak bir görüştür.

فَالَّذ۪ينَ عِنْدَ رَبِّكَ/**_Rabbinin nezdinde bulunanlar:_** Bunlar meleklerdir.

لَا يَسْـَٔمُونَ/**_Lâ yes'emûne:_** Yani usanmazlar.

الْاَرْضَ خَاشِعَةً/**_el-Arda hâşiaten:_** Arzın bitkisinin az olduğunu ifade eder.

اهْتَزَّتْ/**_İhtezzet:_** Bu ibarenin tefsiri Hac sûresinde zikredilmişti.

اِنَّ الَّذ۪ٓي اَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتٰى/**_Ona (kuru toprağa) can veren, elbette ölüleri de diriltir:_** Bu, bir örnekleme ve tekrar dirilmenin sıhhatine delil getirmedir.

اِنَّ الَّذ۪ينَ يُلْحِدُونَ ف۪ٓي اٰيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَاۜ اَفَمَنْ يُلْقٰى فِي النَّارِ خَيْرٌ اَمْ
مَنْ يَأْت۪ٓي اٰمِناً يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اِعْمَلُوا مَا شِئْتُمْۙ اِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿٤٠﴾ اِنَّ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَٓاءَهُمْۚ وَاِنَّهُ لَكِتَابٌ عَز۪يزٌۙ ﴿٤١﴾ لَا يَأْت۪يهِ الْبَاطِلُ
مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِه۪ۜ تَنْز۪يلٌ مِنْ حَك۪يمٍ حَم۪يدٍ ﴿٤٢﴾ مَا يُقَالُ لَكَ اِلَّا
مَا قَدْ ق۪يلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَۜ اِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٤٣﴾

40. Âyetlerimizi dillerine dolayıp yanlış yönlere çekenler Bize gizli kalmazlar. O hâlde, ateşin içine atılan mı daha iyidir yoksa kıyamet günü güvenle gelen mi? Siz dilediğinizi yapın! O, elbette yaptıklarınızı görmektedir. 41. (Şu) kendilerine kitap geldiğinde onu inkâr edenler (var ya onlar mahvolmuştur). Hâlbuki o, (Allah nezdinde) saygın bir kitaptır. 42. Ona ne önünden ne de ardından bâtıl bulaşabilir! O, hikmet sahibi, övgüye çokça layık olan Allah tarafından indirilmiştir. 43. (Resûlüm!) Sana söylenen sözler, senden önceki peygamberlere söylenmiş olanlardan farklı şeyler değildir. Gerçek şu ki senin Rabbin, elbette hem mağfiret sahibi hem de acı bir azap sahibidir.

اِنَّ الَّذ۪ينَ يُلْحِدُونَ ف۪ٓي اٰيَاتِنَا/**_Âyetlerimizi dillerine dolayıp yanlış yönlere çekenler:_** Yani âyetlerimize dil uzatanlar. Bu dil uzatma, yalanlamak

sûretiyle gerçekleşir. Bir görüşe göre, sûrenin 26. âyetinde de geçtiği üzere o esnada gürültü çıkarmak sûretiyle gerçekleşir.

اَفَمَنْ يُلْقٰى فِي النَّارِ خَيْرٌ اَمْ مَنْ يَأْتِي اٰمِناً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ/*O hâlde, ateşin içine atılan mı daha iyidir yoksa kıyamet günü güvenle gelen mi?:* Bir görüşe göre, bu âyette geçen ateşe/cehenneme atılan kimse ile Ebû Cehil, kıyamet günü güvenle gelen kimse ile de Osman b. Affân kastedilmiştir. Başka bir görüşe göre, güvenle gelen kimse Ammâr b. Yâsir'dir. Ancak lafız bunlardan çok daha geneldir.

اِعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ/*Dilediğinizi yapın:* Bu, mübahlık değil, bir tehdittir.

اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ/*Kendilerine kitap geldiğinde onu inkâr edenler:* Burada ***"zikir"***den kasıt ittifakla Kur'ân'dır. "اِنَّ/***İnne"***nin haberi de "yoldan çıktılar yahut helak oldular" takdiriyle mahzûftur. Bir görüşe göre haberi, "**اُولٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ/*Uzak bir yerden onlara bağırılıyor da ne söylendiğini anlamıyorlarmışçasına"*** âyetidir. Ancak bu uzak bir ihtimaldir.

وَاِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ/*Hâlbuki o, (Allah nezdinde) saygın bir kitaptır:* O, Allah katında değerli bir kitaptır. Bir görüşe göre, "şeytandan korunmuş bir kitaptır" manasına gelir.

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ/*Ona ne önünden ne de ardından bâtıl bulaşabilir!* Yani öncesinde onu iptal edecek bir durum olmadığı gibi sonrasında da onu boşa çıkaracak bir şey bulunmaz. Kısaca maksat, "ona hiçbir yönden bâtıl bulaşmaz" denilmek istenmesidir.

مَا يُقَالُ لَكَ اِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ/*Sana söylenen sözler, senden önceki peygamberlere söylenmiş olanlardan farklı şeyler değildir:* Bu âyetin manası hakkında iki görüş söz konusudur:

Birincisi: Vahiy ve şeriat kabilinden Allah'ın sana vahyettiği şey, senden önceki peygamberlere söylediğinin benzerinden başka bir şey değildir.

İkincisi: Yalanlamak ve incitmek kabilinden kâfirlerin sana söyleyegeldikleri şeyler, geçmiş milletlerin peygamberlerine söylediklerinden

farklı şeyler değildir. Buna göre maksat, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e rahatlatmak için teselli vermektir.

İlk görüşe göre ise maksat, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in önceki peygamberlerin getirdiğinin bir benzerini getirdiği ve peygamberlikte yalnız olmadığının ifade edilmesidir.

اِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ/Gerçek şu ki senin Rabbin, elbette mağfiret sahibidir: Bu ifadenin, yeni bir cümle/cümle başı olması yahut önceki âyette geçen peygamberlere söylenmiş bir söz olması muhtemeldir. Bu, yukarıda ifade ettiğimiz ilk görüşe göre, peygamberlere söylenmiş bir sözdür. İkinci görüşe göre ise öncesinden bağımsız yeni bir cümledir.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْاٰناً اَعْجَمِياً لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ ءَاَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ
لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذٖينَ لَا يُؤْمِنُونَ ف۪ي اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى
اُو۬لٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَع۪يدٍ ﴿٤٤﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ ف۪يهِ
وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَاِنَّهُمْ لَف۪ي شَكٍّ مِنْهُ مُر۪يبٍ ﴿٤٥﴾
مَنْ عَمِلَ صَالِحاً فَلِنَفْسِه۪ وَمَنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَب۪يدِ ﴿٤٦﴾

44. Eğer Biz onu yabancı dilde bir Kur'ân kılsaydık hemen "Bari âyetleri açık-seçik açıklansaydı. Arap bir Peygamber'e Arapça olmayan yabancı dilde bir kitap, öyle mi?" derlerdi. De ki: "O, inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuz ve bir şifadır." İnanmayanlara gelince; onların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'ân onlara kapalıdır. Uzak bir yerden onlara bağırılıyor da ne söylendiğini anlamıyorlarmışçasına. 45. And olsun Biz Musa'ya kitabı verdik, onda da ayrılığa düşüldü. Eğer Rabbin tarafından daha önce (kararın tehirine dair) bir söz verilmiş olmasaydı, aralarında derhal karar verilip işleri bitirilirdi. Müşrikler Kur'ân hakkında kesin bir şüphe içindedirler. 46. Kim bir sâlih amel işlerse, bu kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa aleyhinedir. Rabbin kullara asla zulmedici değildir.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْاٰناً اَعْجَمِياً لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ/Eğer Biz onu yabancı dilde bir Kur'ân kılsaydık hemen "Bari âyetleri açık-seçik açıklansaydı" derler: "اَعْجَمِياً/*A'cemî*" kelimesi "Arap olsun acem olsun fasih konuşmayan ve sözü açık olmayan kimse" anlamına gelir. "العجمي/Acemî (Acem)" ise "fasih/akıcı konuşsun konuşmasın Arap ırkından olmayan kimse" demektir. Bu âyet, Kureyş'in Kur'ân'a dil uzatması üzerine inmiştir. Âyet şu anlama gelir: "Şayet Kur'ân anlaşılmaz olsaydı elbette ona dil uzatır ve şöyle derlerdi: Keşke o açık-seçik olsaydı!" Açıktır ki onlar, ne şekilde olursa olsun (açık-seçik Arapça olsun olmasın) Kur'ân'a laf söyleyecek, onu kabul etmeyeceklerdir.

ءَاَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ/Arap bir Peygamber'e Arapça olmayan yabancı dilde bir kitap,' öyle mi?: Bu, onların söylediği sözün bir devamıdır. Sözün başındaki hemze, inkâr/yadırgama ifade eder. Buna göre mana şöyledir: "Eğer Kur'ân yabancı bir dilde inseydi 'Kitap/Kur'ân yabancı dilde ancak Peygamber Arap yahut kitabın gönderildiği kişi Arap, öyle mi?' derlerdi." Bir görüşe göre, onların Kur'ân'a dil uzatmalarının sebebi, içerisinde, secin/mahpus ve istebrak/ipek dokuma kumaş gibi yabancı kelimeler bulunmasıdır. Bundan dolayı, "O, Acemce ve Arapça yani Arap ve acemin sözlerinin karıştırılmış olduğu bir Kur'ân'dır" dediler. Bu mana, "ayn" harfinin fethasıyla "أَعَجَمِيٌّ/*eacemiyyün*"[336] kıraatine göredir.

فِي اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ/Onların kulaklarında bir ağırlık vardır: Bu söz, onların, Kur'ân'dan yüz çevirdiklerini ifade eder. Burada onlar işitmeyen sağırlara vb. varlıklara benzetilmiştir.

وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى/Kur'ân onlara kapalıdır: Bu da Kur'ân'a karşı onların anlayış kıtlığına dair bir ibaredir.

اُو۬لٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ/Uzak bir yerden onlara bağırılıyor da ne söylendiğini anlamıyorlarmışçasına: Bu âyet hakkında iki görüş vardır:

---

336 İbnu'l-Cezerî şöyle demiştir: "Fussilet sûresinde geçen 'ءَاَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ' lafzını diğer kıraat imamlarının hilafına haber olarak tek bir hemzeyle 'أعجمي وعربي' şeklinde rivayet edenler, Kunbul, Hişâm ve Ruveys'tir." Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 414.

Birincisi: Onların anlayışsızlığını/anlamadıklarını ifade eder. Bu yüzden onlar, uzaktan seslenilen ancak bunu duymayan ve ne denildiğini anlamayan kimseye benzetilmiştir.

İkincisi: Bu, kıyamet günü gerçekleşecek bir durumdur. Yani insanlar kendilerine yapılan azarı işitsinler diye onlara uzaktan seslenilecektir. Ancak ilk görüş, mâkablinde yapılan kinayeler bakımından daha uygundur.

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ/Eğer Rabbin tarafından daha önce (kararın tehirine dair) bir söz verilmiş olmasaydı: Rabbin vermiş olduğu sözden maksat, kaderdir.

اِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِۜ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ اَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ
اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهٖۜ وَيَوْمَ يُنَادٖيهِمْ اَيْنَ شُرَكَٓاءٖيۙ قَالُٓوا اٰذَنَّاكَۙ مَا مِنَّا
مِنْ شَهٖيدٍۚ ﴿٤٧﴾ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ وَظَنُّوا مَا لَهُمْ مِنْ
مَحٖيصٍ ﴿٤٨﴾ لَا يَسْـَٔمُ الْاِنْسَانُ مِنْ دُعَٓاءِ الْخَيْرِۘ وَاِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَؤُ۫سٌ
قَنُوطٌ ﴿٤٩﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَّٓاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هٰذَا لٖيۙ
وَمَٓا اَظُنُّ السَّاعَةَ قَٓائِمَةًۙ وَلَئِنْ رُجِعْتُ اِلٰى رَبّٖٓي اِنَّ لٖي عِنْدَهُ لَلْحُسْنٰىۚ فَلَنُنَبِّئَنَّ
الَّذٖينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُواۘ وَلَنُذٖيقَنَّهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلٖيظٍ ﴿٥٠﴾ وَاِذَٓا اَنْعَمْنَا
عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَٓاءٍ عَرٖيضٍ ﴿٥١﴾

47. Kıyamet gününe dair bilgi O'na havale edilir. O'nun bilgisi dışında hiçbir meyve (çekirdeği) kabuğunu yarıp çıkamaz, hiçbir dişi gebe kalıp doğuramaz. Allah onlara "Ortaklarım nerede hani!" diye seslendiği gün "Buna dair bizden hiçbir şahit olmadığını sana arz ederiz" derler. 48. Artık önceden beri yalvarıp durdukları nesneler onlardan uzaklaşmış ve kaçacak yerleri olmadığını anlamışlardır. 49. İnsan mal vb. dünyalıklar (hayır) istemekten usanmaz. Ancak kendisine bir kötülük dokunursa hemen ye'se düşer, ümidini kesiverir. 50. And olsun ki, kendisine dokunan bir zararın peşinden

insana bir rahmet/nimet tattırırsak "Bu, benim hakkımdır, kıyametin kopacağını sanmıyorum ve Rabbime döndürülecek olsam bile O'nun katında bana ayrılan şeyler elbette (dünyadaki nimetlerden) daha güzeldir" der. (Desin bakalım) Biz, inkâr edenlere yaptıklarını mutlaka haber vereceğiz ve muhakkak onlara ağır azaptan tattıracağız. 51. İnsana bir nimet verdiğimiz zaman (Bizden) yüz çevirir ve yan çizer. Bir zarar dokunduğu zaman da (Bize) yalvarıp durur.

اِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ/***Kıyamet gününe dair bilgi O'na havale edilir.*** Yani kıyametin meydana geleceği zamana ait bilgi Allah'a havale edilir. Birine bu sorulduğu zaman şöyle desin: "Onu bilen sadece Allah'tır."

مِنْ اَكْمَامِهَا/***Min ekmâmihâ:*** "اَكْمَام/***Ekmâm***" kelimesi "bitkinin/meyvenin ortaya çıkmadan önceki örtüsü/kılıfı" anlamında "kef" harfinin kesrasıyla "كِمّ/kimmün" kelimesinin çoğuludur.

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ اَيْنَ شُرَكَٓائِي/***"Ortaklarım nerede hani!" diye seslendiği gün:*** "يَوْمَ/***Yevme***"nin amili mahzûftur ve onunla kıyamet günü kastedilmiştir. "هِمْ/Hüm" zamiri de müşriklere gider. Allah'ın ***"Benim ortaklarım nerede hani!"*** sözü onlara yönelik bir azarlamadır. Allah'ın ortakları kendisine izafe etmesi (muzaf kılması), müşriklerin iddiası sadedindedir. Bununla, "Bana koştuğunuz ortaklar" demiş olmaktadır.

قَالُٓوا اٰذَنَّاكَۙ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ/***"Buna dair Bizden hiçbir şahit olmadığını sana arz ederiz" derler:*** Şu manaya gelir: Onlar şöyle dediler: "Bugün bizden, senin ortağın bulunduğuna dair şahitlikte bulunacak bir kimsenin olmayacağını sana bildiririz." Çünkü onlar kıyamet günü, (dünyada) sana koştukları ortakları reddetmişlerdir.

وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ/***Artık önceden beri yalvarıp durdukları nesneler onlardan uzaklaşmış: "Ortak koştukları nesneler onlardan uzaklaştı"*** demek, "onların, söz konusu ortakları o esnada gör(e)medikleri" manasına gelir. Buna göre "مَا/***mâ***" ism-i mevsûldür. Yahut bu söz, "şirk kabilinden söyleyegeldikleri sözleri onlardan uzaklaştı" anlamına gelir. Buna göre ise "مَا/***mâ***" masdariye olur.

وَظَنُّوا مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ/*Kaçacak yerleri olmadığını anlamışlardır:* "Zan" kelimesi burada "yakîn/kesin" bilgi manasına gelir. "مَحِيص/***Mehîs"*** da "kaçış/çıkış yeri" demektir. Yani onlar, kendileri için azaptan bir kaçış yeri olmadığını kesinkes anladılar. Bir görüşe göre "وَظَنُّوا/***ve zannû"*** üzerinde vakıf yapılır. Buna göre "مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ/***mâ lehüm min mehîsın"*** cümlesi yeni/ayrı bir cümle olur. Ancak bu görüş zayıftır.

لَا يَسْأَمُ الْاِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ/*İnsan mal vb. dünyalıklar (hayır) istemekten usanmaz:* İnsan mal, afiyet vb. şeyler isteyip durmaktan usanmaz. Bu âyet Velîd b. Mugîra hakkında inmiştir. Bir görüşe göre, kâfirlerden başka biri hakkında inmiştir. Ancak lafız, her ikisinden de daha geneldir.

لَيَقُولَنَّ هٰذَا لِي/*"Bu, benim hakkımdır" der:* Yani bu, bana verilmesi gereken hakkımdır, Allah'ın bir lütfu değildir. Bu sözü ancak bir kâfir söyleyebilir. Âyetin devamındaki "وَمَٓا اَظُنُّ السَّاعَةَ قَٓائِمَةً/***Kıyametin kopacağını sanmıyorum"*** sözü ile "وَلَئِنْ رُجِعْتُ اِلٰى رَبّ۪ي اِنَّ ل۪ي عِنْدَهُ لَلْحُسْنٰى/***Rabbime döndürülecek olsam bile O'nun katında bana ayrılan şeyler elbette (dünyadaki nimetlerden) daha güzeldir"*** sözü de buna delalet eder.

وَلَئِنْ رُجِعْتُ اِلٰى رَبّ۪ي اِنَّ ل۪ي عِنْدَهُ لَلْحُسْنٰى/*Rabbime döndürülecek olsam bile O'nun katında bana ayrılan şeyler elbette (dünyadaki nimetlerden) daha güzeldir:* Bu, "Şayet tekrar diriltilecek olursam cennet benim olacaktır" manasına gelir. Bu bir iftira ve kibirlenmedir. Rivayete göre bu âyet, Velîd b. Mugîra hakkında inmiştir.

وَنَا بِجَانِبِه۪/*Ve neâ bi-cânibihî:* Bu ibarenin tefsiri İsrâ sûresinde zikredilmişti.

فَذُو دُعَٓاءٍ عَر۪يضٍ/*(Bize) yalvarıp durur:* "Bize çokça dua eder/yalvarır" demektir. Allah bu ahlâkı/huyu sahibini kötülemek amacıyla zikretmiştir.

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِه۪ مَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ ف۪ي
شِقَاقٍ بَع۪يدٍ ﴿٥٢﴾ سَنُر۪يهِمْ اٰيَاتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ

لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾
اَلَا اِنَّهُمْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَاءِ رَبِّهِمْ اَلَا اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ ﴿٥٤﴾

52. (Resûlüm!) de ki: "Ne dersiniz, eğer bu (Kur'ân) Allah katından ise ve siz de onu inkâr etmişseniz, bu durumda (onunla) derin bir ayrılığa düşenden daha sapık kim olabilir ki?" 53. İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki Kur'ân'ın hak/gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi? 54. Dikkat edin! (Aslında) onlar, Rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler. Bilesiniz ki O, her şeyi kuşatmıştır.

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ/***(Resûlüm!) de ki: Ne dersiniz, eğer bu (Kur'ân) Allah katından ise:*** Âyet, "Haber verin bana bakalım, şayet Kur'ân Allah katından gelmişse ve siz de onu inkâr etmişseniz derin bir ayrılık/sapıklık içinde bulunmuş olmaz mısınız?" manasına gelir.

مَنْ اَضَلُّ/***Men edallü:*** Bu söz onlara yönelik bir hitap konumundadır.

سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِي اَنْفُسِهِمْ/***İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz:*** "هُمْ/Hüm" zamiri Kureyş'e gider. Bu konuda üç görüş vardır:

Birincisi: Ufuklardaki âyetler/işaretler, Müslümanlar tarafından civar ülkelerin fethedilmesidir. Kendi içlerindeki âyetler/işaretler ise Mekke'nin fethidir. Mü'minler için zafere dair bir vaat, kâfirler için de hakkın galip geleceğine ve bâtılın mağlup olacağına dair bir tehdit ve bir protesto olmak üzere bu ikisi birlikte zikredilmiştir.

İkincisi: Ufuklardaki âyetler/işaretler, geçmiş milletlerin helak olmak gibi başına gelen musibetlerdir. Kendi içlerindeki âyetler/işaretler ise Bedir günüdür.

Üçüncüsü: Ufuklardaki âyetler/işaretler, gökyüzünün ve ondaki ibret ve hakikatlerin/sırların yaratılmasıdır. Kendi içlerindeki âyetler/işaretler ise Âdemoğlunun yaratılmasıdır. Ancak bu zayıf bir görüştür.

Çünkü Allah ***"göstereceğiz"*** sözünü gelecek zaman "sin"iyle söylemiştir. Gökler ve göğün yaratılması her an görünür durumdadır.

Bunlardan ilk görüş daha tercihe şayandır.

أَنَّهُ الْحَقُّ/***Ennehû'l-hakku:*** Buradaki "هُ/***hû***" zamiri Kur'ân'a ya da İslâm'a gider.

مُحِيطٌ/***Muhîtun:*** Yani Allah, ilmiyle, kudretiyle ve otoritesiyle her şeyi kuşatmıştır.

سُورَةُ الشُّورَى

42. ŞÛRÂ SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

حٰمٓ ﴿١﴾ عٓسٓقٓ ﴿٢﴾ كَذٰلِكَ يُوح۪ٓي اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِكَۙ اللّٰهُ الْعَز۪يزُ
الْحَك۪يمُ ﴿٣﴾ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظ۪يمُ
﴿٤﴾ تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ
وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْاَرْضِۜ اَلَٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّح۪يمُ ﴿٥﴾ وَالَّذ۪ينَ
اتَّخَذُوا مِنْ دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَ اللّٰهُ حَف۪يظٌ عَلَيْهِمْۘ وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَك۪يلٍ ﴿٦﴾

1-2. Hâ. Mîm. Ayn. Sîn. Kâf. 3. Azîz ve hakîm olan Allah, sana ve senden öncekilere şöyle vahyediyor: 4. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O yücedir, uludur. 5. Neredeyse gökler (O'nun azametinden dolayı) üstlerinden çatlayacak! Melekler ise Rablerini hamd ile tesbih ederler ve yerdekiler için mağfiret dilerler. Bilin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. 6. Allah'tan başka (put vs. birtakım) şeyleri dostlar edinenleri Allah daima gözetim altında tutmaktadır. Sen onlara (hidayetlerini temine yönelik) bir vekil değilsin.

حٰمٓ عٓسٓقٓ/***Hâ. Mîm. Ayn. Sîn. Kâf:*** Bu ve diğer heca harfleri (huruf-ı mukattaalar) hakkındaki açıklama Bakara sûresinin başında geçtiği şekildedir. Taberî'nin dediğine göre, bir kişi İbn Abbâs'a ***"Hâ. Mîm. Ayn. Sîn. Kâf"***ın ne anlama geldiğini sormuş, İbn Abbâs ona cevap vermeyip arkasını dönmüştür. Huzeyfe'ye göre, İbn Abbâs'ın sorudan hoşlanmamasının sebebi, âyetin doğudaki nehirlerden biri üzerine bir şehir inşa eden onun ev halkından ismi Abdullah olan bir adam hakkında inmiş olmasıdır. Sonra ahir zamanda Allah bu şehri batırmıştır. Buna göre o adam, Ebû Ca'fer Mansûr, şehir de Bağdat olmaktadır. Bir hadiste varit olduğuna göre bu şehir içindekilerle birlikte batacaktır.[337]

كَذٰلِكَ يُوحِي اِلَيْكَ/***Sana şöyle vahyediyor:*** "Kef" harfi, mahzûf bir masdarın sıfatıdır. "ذٰلِكَ/***Zâlike"*** ile işaret edilen ise Kur'ân'ın yahut sûrenin ihtiva ettiği hakikatlerdir. Bir görüşe göre ***"Hâ. Mîm. Ayn. Sîn. Kâf"***a işaret edilmiştir. Çünkü Allah bu harfleri indirmiş olduğu her kitapta aynıyla tekrar etmiştir. Bu görüşün sıhhatinde bir nazar (eleştiri) söz konusudur.

اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ/***Azîz ve hakîm olan Allah:*** Allah lafzı "يُوحِي/***yûhî"*** fiilinin fâilidir. Fethayla "يوحى/yûhâ" kıraatine gelince;[338] bu durumda Allah, "يوحى/yûhâ"nın kendisine delalet ettiği gizli bir fiilin fâili olur. Sanki "Vahiy gönderen kimdir?" sorusuna "Allah'tır" diye cevap verilmiştir.

تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ/***Neredeyse gökler (O'nun azametinden dolayı) üstlerinden çatlayacak:*** Yani neredeyse gökler, Allah korkusundan ve O'nun yüceliğinden dolayı parçalanacak! Bir görüşe göre "Kâfirlerin ***'Allah çocuk edindi'***[339] sözünden dolayı parçalanacak!" demektir. Bu âyet Meryem

---

337 Bu hadisi, hicri 965 senesinde vefat eden Alâuddîn el-Hindî tahriç etmiştir. Hadisin metni şöyledir: "Yağmur hazinelerinin ve bereketinin bolca geldiği Dicle, Düceyl, Kutrabel ve Surat arasında bir şehir inşa edilecektir. Allah onu içindekilerle birlikte yere batıracaktır. O şehir, gevşek zemine demir kazığın batmasından daha hızlı batacaktır." Hatîb el-Bağdadî bu hadisi Taberî'den zayıf bir isnadla rivayet etmiştir. Hatîb hadisi Enes'ten rivayet etmiştir ve mahfûz (sahih) olmadığını söylemiştir. Ona göre mahfûz olan Câbir hadisidir. Bk. Alâuddîn el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, XIV, 279, no: 38725.

338 "يُوحِي اِلَيْكَ" Bu lafzı İbn Kesîr "ha" harfinin kesrasıyla meçhul olarak okumuştur. Geri kalanlar ise kesrasıyla tesmiye üzere/malum olarak okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 407.

339 Bakara 2/116; Yunus 10/68; Kehf 18/4.

sûresi 90. âyete benzemektedir. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Bu âyet hakkında ağırlık ve benzeri şeyleri zikretmek bakımından müfessirlerin düştüğü şey merduttur. Çünkü Allah bunlarla tavsif edilemez."

مِنْ فَوْقِهِنَّ/***Min fevkıhinne:*** Zamir, göklere gider. "Gökler üstlerinden yarılır" demektir. Bu, korkutmada mübalağadır. Bir görüşe göre zamir iki kez tekrarlanan arza gider. Ancak bu, uzak bir ihtimaldir. Başka bir görüşe göre, zamir kâfirlere gider. Sanki Allah şöyle buyurmuştur: "Sözleri sebebiyle kâfir topluluklarının üstünden neredeyse gökler çatlayacak." Bu da aynı şekilde uzak bir ihtimaldir.

وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْاَرْضِ/***Yerdekiler için mağfiret dilerler:*** Âyet, kendisiyle hususilik kastedilen genel bir ifadedir. Çünkü melekler, dünyadaki mü'minler için istiğfarda bulunacaklardır. Bu, ***"Onlar, iman edenler için istiğfarda bulunurlar"***[340] sözüne benzer. Bir görüşe göre ***"Onlar, iman edenler için istiğfarda bulunurlar"***[341] âyeti, bu âyeti nesh etmiştir. Ancak bu doğru değildir. Çünkü haberlerde nesh gerçekleşmez. Muhtemelen istiğfar ile mü'miniyle kâfiriyle insanlar için müsamaha talebi murad edilmiştir. Yani "onlara mühlet vermek ve cezalandırmada acele etmemek" manasına gelir. Buna göre istiğfar genel olur. Şayet "Âyetin mâkablindeki 'وَالْمَلٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ/***Melekler ise Rablerini hamd ile tesbih ederler'*** sözüyle bağlantı yönü nedir?" denilirse, buna şöyle cevap verilir: Biz, eğer göklerin çatlamasını "Allah'ın azametindendir" şeklinde tefsir edersek, bu durumda meleklerin tesbihi de O'nu yüceltme (ta'zimen) kabilinden olur ve böylece söze uyar. Yok, eğer göklerin parçalanmasını Âdemoğlunun inkârı ile tefsir edersek meleklerin tesbihi, Âdemoğlunun inkârından ve çirkin sözlerinden Allah'ı tenzih etme kabilinden olur.

وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ قُرْاٰناً عَرَبِياًّ لِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ﴿٧﴾ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَهُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَٓاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَص۪يرٍ ﴿٨﴾ اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَ فَاللّٰهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِ

340 Mü'min 40/7.
341 Mü'min 40/7.

الْمَوْتٰىۘ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٩﴾ وَمَا اخْتَلَفْتُمْ ف۪يهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُٓ
اِلَى اللّٰهِۜ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبّ۪ي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُۗ وَاِلَيْهِ اُن۪يبُ ﴿١٠﴾ فَاطِرُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۜ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجاً وَمِنَ الْاَنْعَامِ اَزْوَاجاًۚ يَذْرَؤُ۬كُمْ
ف۪يهِۜ لَيْسَ كَمِثْلِه۪ شَيْءٌۚ وَهُوَ السَّم۪يعُ الْبَص۪يرُ ﴿١١﴾ لَهُ مَقَال۪يدُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۚ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُۜ اِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ ﴿١٢﴾

7. (Resûlüm!) Sana da böyle Arapça bir Kitap vahyettik ki bununla şehirlerin anası (olan Mekke'dekileri) ve onun çevresinde bulunanları uyarasın, kendisinde asla şüphe edilmemesi gereken toplanma günüyle onları korkutasın. (O gün insanların) bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgın ateştedir. 8. Allah dileseydi onları tek bir millet yapardı. Fakat O, dilediğini rahmetine sokar. Zalimlere gelince; onların ne bir dostu ne de bir yardımcısı vardır. 9. Yoksa onlar Allah'tan başka dostlar mı edindiler? Hâlbuki dost, yalnızca Allah'tır. Ölüleri O diriltir. O, her şeye kadirdir. 10. Hakkında ihtilafa düştüğünüz herhangi bir konuda hüküm vermek Allah'a mahsustur. İşte bu Allah, benim Rabbimdir. Ben O'na dayandım ve O'na yönelirim. 11. Benim Rabbim, gökleri ve yeri yoktan var edendir. O, size kendi cinsinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmış ve bu şekilde çoğalmanızı sağlamıştır. Hiçbir şey O'nun bir benzeri değildir. O en iyi işitendir, en iyi görendir. 12. Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Dilediğine rızkı genişletir, dilediğinden de kısar. O, her şeyi en iyi bilendir.

اُمَّ الْقُرٰى/***Ümme'l-kurâ: "Şehirlerin anası"***ndan maksat içinde yaşayanlardır. Bundan dolayı insanları kastederek "وَمَنْ حَوْلَهَا/***çevresinde bulunanları"*** buyurmuştur.

يَوْمَ الْجَمْعِ/***Yevme'l-cem'ı: "Toplanma günü"***nden maksat kıyamet günüdür. ***"Toplanma günü"*** diye isimlendirilmesinin sebebi yaratılmışların o gün bir araya gelecek olmasındandır.

أَمِ اتَّخَذُوا/***Emi't-tehazû:*** "أَم/***Em***" kelimesi "بل/bel" anlamında munkatıadır.

أَوْلِيَاءَ/***Evliyâ:*** Burada "Allah'ın dışında kulluk edilen/tapılan nesneler" demektir.

فَحُكْمُهُ إِلَى اللهِ/***Hüküm vermek Allah'a mahsustur:*** Din hususunda sizin ve kâfirlerin hakkında ayrılığa düştüğünüz şeylere dair inkâr edeni cezalandırmak ve doğrulayanı mükâfatlandırmak sûretiyle hüküm vermek Allah'a aittir. Ya da ***"Onu, (çözmek üzere) Allah'a ve Resûl'e havale edin"***[342] âyetinde buyurulduğu gibi düşmanlıklar kabilinden ayrılığa düştüğünüz konularda mahkemeleşmek için Peygamber'e müracaat edin.

مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجاً/***O, size kendi cinsinizden eşler:*** Yani sizin için kendi cinsinizden dişiler yaratmıştır.

وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجاً/***Hayvanlardan da (kendilerine) eşler:*** Bununla Allah'ın dişileri yahut diğer hayvan türlerini kastetmiş olması muhtemeldir.

يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ/***Yezraüküm fîhi:*** Bunun manası, "Nesil nesil, asır asır sizi yaratır" demektir. Bir görüşe göre, "sizi çoğaltır" demektir. Buradaki mecrur zamir, "جَعَلَ لَكُمْ/***ceale leküm***" kavlinin tazammun ettiği kılmaya/yaratmaya döner. Bu senin "كلمت زيدا كلاما أكرمته فيه/Zeyd'e bir söz söyledim, onunla ona ikramda bulundum" demene benzer. Başka bir görüşe göre "أَزْوَاجاً/***ezvâcen***" sözünün delaletiyle evlendirmeye gider. Zemahşerî şöyle demiştir: "Âyetin takdiri şöyledir: Allah bu planla sizi çoğaltır. Bu, Allah'ın insanları ve hayvanları erkekli dişili çiftler hâlinde yaratmasıdır." "يَذْرَؤُكُمْ/***Yezraüküm***" sözündeki zamir, hem insanlara hem de hayvanlara yöneliktir. Ancak bu hususta insanlar hayvanlara galiptir. Şayet "Niçin 'يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ/***Sizi bu planda çoğaltır***' demiştir? Keşke/bari 'يَذْرَؤُكُمْ بِهِ/Sizi bu planla çoğaltır' deseydi!" denilirse, buna şöyle cevap verilir: Allah bu planı (erkekli-dişili yaratma), yaymak ve çoğaltmak amacıyla bir kaynak ve maden kılmıştır. Bunu söyleyen Zemahşerî'dir.

342 Nisâ 4/59.

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ/Hiçbir şey O'nun bir benzeri değildir: Bu, Allah'ı yaratılmışlara benzetmekten tenzih etmektir. Âlimlerden birçoğu şöyle demiştir: "Kef" harfi tekit için zaittir ve "O'nun bir benzeri yoktur" demektir. Taberî[343] ve diğer bazılarına göre "kef" zait değildir. Fakat "**مثله/mislihî**" kelimesi "هو/hüve" yerine konulmuştur. Manası şöyledir: "Hiçbir şey O'nun gibi değildir." Zemahşerî şöyle demiştir: "Bu senin 'مثلك لا يبخل/Senin gibi biri cimrilik etmez' demene benzer. Bundan kasıt, 'Sen cimrilik etmezsin' demektir. Cimriliği onun gibilerden olumsuzlamak, o kişinin zatından da olumsuzlamak demektir."

مَقَالِيدُ/Mekâlîdü: Zümer sûresi 63. âyetin tefsirinde zikredilmişti.

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدّ۪ينِ مَا وَصّٰى بِه۪ نُوحاً وَالَّذ۪ي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ وَمَا
وَصَّيْنَا بِه۪ٓ اِبْرٰه۪يمَ وَمُوسٰى وَع۪يسٰٓى اَنْ اَق۪يمُوا الدّ۪ينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا ف۪يهِۜ
كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِك۪ينَ مَا تَدْعُوهُمْ اِلَيْهِۜ اَللّٰهُ يَجْتَب۪ٓي اِلَيْهِ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْد۪ٓي
اِلَيْهِ مَنْ يُن۪يبُ ﴿١٣﴾ وَمَا تَفَرَّقُٓوا اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْياً
بَيْنَهُمْۜ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى لَقُضِيَ بَيْنَهُمْۜ وَاِنَّ
الَّذ۪ينَ اُورِثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَف۪ي شَكٍّ مِنْهُ مُر۪يبٍ ﴿١٤﴾

13. *Allah, Nûh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya "Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa*

---

343 Taberî'ye göre "لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ" âyeti hakkında iki mana söz konusudur:

Birincisi: "O, hiçbir şey gibi değildir" manasına gelir. Lafız kendisinden farklı/ayrı ve "kef" harfiyle birlikte olduğu zaman sözü kuvvetlendirmek amacıyla söze "مثل" kelimesi dâhil edilir. Bu ikisi aynı manadadır. Nitekim şöyle denilmiştir: "Senin hoşlanmadığın hiçbir şeyle kesinlikle ıslanmadım (senin hoşlanmadığın hiçbir şeye kesinlikle bulaşmadım)." Lafzın (شيئ) kendilerinden ayrı olması sebebiyle bir olumsuzluk harfi olan "ما"ya, yine bir olumsuzluk harfi olan "إن" eklenmiştir. Bu ikisinin manası sözü güçlendirmede müşterektir. Nitekim Evs b. Hacer şöyle demiştir: "وقتلى كمثل جذوع النخيل تغشّاهم مسبِلٌ منهمر/Ölüler/kurbanlar, hurma kütükleri misalidir. Yağan yağmur yere değmeden onları örtmekte/ıslatmaktadır." "Hurma kütükleri misalidir" demek "hurma kütükleri gibidir" demektir.

İkincisi: "Hiçbir şey O'nun bir misli/benzeri değildir" manasına gelir. Bu durumda "kef" harfi söze giriş olur. Şairin şu sözü bu kabildendir: "وصالياتٍ ككما يُؤثفَين/Mangala konulmuş gibi kızarmışlar sanki!" Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, 507.

düşmeyin" şeklinde tavsiye ettiğimizi size de din kılmıştır. Ne var ki, kendilerini davet ettiğin bu (din), Allah'a ortak koşanlara ağır gelmektedir. Allah dilediğini kendisine (peygamber) seçer ve kendisine yöneleni de doğru yola iletir. 14. Onlar (ehl-i kitap) kendilerine ilim geldikten sonra sadece aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Şayet belli bir süreye kadar Rabbinden bir (erteleme) sözü verilmiş olmasaydı, aralarında hemen hüküm verilirdi. Onlardan sonra kitaba vâris kılınanlar da onun hakkında derin bir şüphe içinde olmuşlardır.

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدّ۪ينِ مَا وَصّٰى بِه۪ نُوحًا/***Allah, Nûh'a tavsiye ettiğini size de din kılmıştır:*** Efendimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in dini, inanç esasları hususunda diğer bütün peygamberlerin dinleriyle ittifak hâlindedir. Burada kastedilen budur. Çünkü onu "اَنْ اَق۪يمُوا الدّ۪ينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا ف۪يهِ/***Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin"*** sözü tefsir etmektedir. Dini ayakta tutmaktan maksat, Allah'ı birlemek/tevhid, O'na itaat etmek, peygamberlerine, kitaplarına ve ahiret gününe iman etmek demek olan İslâm'ı ayakta tutmaktır. Fer'i ahkâma gelince; bu konuda şeriatlar farklı farklıdır ve burada fer'i konular kastedilmiş değildir.

اَنْ اَق۪يمُوا/***En ekîmû:*** "اَنْ/***En"*** lafzının "مَا وَصّٰى/***mâ vessâ"*** sözünden bedel olarak mansub konumunda yahut "بِه۪/***bihî"***den bedel olarak mecrur konumunda veya gizli bir mübtedanın haberi olarak merfu konumunda ya da i'râbdan mahalli olmayan bir açıklama olması muhtemeldir.

كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِك۪ينَ مَا تَدْعُوهُمْ اِلَيْهِ/***Ne var ki, kendilerini davet ettiğin bu (din), Allah'a ortak koşanlara ağır gelmektedir:*** Yani İslâm müşriklere zor gelmiştir.

اَللّٰهُ يَجْتَب۪ٓي اِلَيْهِ مَنْ يَشَٓاءُ/***Allah dilediğini kendisine (peygamber) seçer:*** "اِلَيْهِ/***İleyhi"***de bulunan zamir Allah Teâlâ'ya döner. Bir görüşe göre "الدّ۪ينَ/***ed-dîn"***e döner.

وَمَا تَفَرَّقُٓوا/***Vemâ tefarrakû:*** Burada fâil, Yahudi, Hristiyan vb. muhtelif din mensuplarıdır.

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ/***Velevlâ kelimetün:*** "كَلِمَةٌ/***Kelime***" lafzı "dünyada birbirlerinden ayırt edilmeyeceklerine dair verilmiş bir hüküm/karar" anlamına gelir.

وَاِنَّ الَّذِينَ اُورِثُوا الْكِتَابَ/***Kitaba vâris kılınanlar: "Kitaba vâris kılınanlar"*** ile Efendimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Yahudi ve Hristiyanlardan olan muasırları kastedilmiştir. Bir görüşe göre de Araplar kastedilmiştir. Buna göre kitap, Kur'ân olur.

لَفِي شَكٍّ مِنْهُ/***Onun hakkında derin bir şüphe içinde olmuşlardır:*** Zamir, kitaba yahut dine veya Efendimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gider.

فَلِذٰلِكَ فَادْعُۚ وَاسْتَقِمْ كَمَا اُمِرْتَۚ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْۚ وَقُلْ اٰمَنْتُ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ
مِنْ كِتَابٍۚ وَاُمِرْتُ لِاَعْدِلَ بَيْنَكُمْۜ اَللّٰهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْۜ لَنَٓا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْۜ
لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْۜ اَللّٰهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَاۚ وَاِلَيْهِ الْمَص۪يرُ ﴿١٥﴾ وَالَّذ۪ينَ يُحَٓاجُّونَ فِي
اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُج۪يبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ
عَذَابٌ شَد۪يدٌ ﴿١٦﴾ اَللّٰهُ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْم۪يزَانَۜ وَمَا يُدْر۪يكَ لَعَلَّ
السَّاعَةَ قَر۪يبٌ ﴿١٧﴾ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَاۚ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مُشْفِقُونَ
مِنْهَاۙ وَيَعْلَمُونَ اَنَّهَا الْحَقُّۜ اَلَٓا اِنَّ الَّذ۪ينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَف۪ي ضَلَالٍ بَع۪يدٍ
﴿١٨﴾ اَللّٰهُ لَط۪يفٌ بِعِبَادِه۪ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُۚ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَز۪يزُ ﴿١٩﴾

15. (Vakıa budur,) bundan dolayı sen (tevhide) davet et ve sana emredildiği şekilde dosdoğru ol. Onların heveslerine uyma. Onlara şöyle söyle: "Ben Allah'ın indirdiği her kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz de sizedir. (Doğru yol bellidir. Dolayısıyla) aramızda tartışılabilecek bir konu yoktur. (Nasıl olsa) Allah hepimizi bir araya toplayacaktır. Dönüş O'nadır." 16. Kendisine icabet edildikten sonra, Allah

hakkında tartışmaya girenlerin delilleri, Rableri katında geçersizdir. Onların üzerinde (tartışmaları ve küfürde ısrarları sebebiyle Allah'tan) gazap vardır. Yine onlar için çetin bir azap vardır. 17. Hak olarak kitabı (bütün kitapları) ve mizanı indiren Allah'tır. Ne biliyorsun, belki de kıyamet saati yakındır! 18. Ona inanmayanlar, onun çabucak kopmasını isterler. İnananlar ise ondan korkarlar ve onun gerçek olduğunu bilirler. İyi bilin ki, kıyamet günü hakkında tartışanlar derin bir sapıklık içindedirler. 19. Allah kullarına karşı lütufkârdır, dilediğini rızıklandırır. O kuvvetlidir, güçlüdür.

فَلِذٰلِكَ فَادْعُ/***(Vakıa budur) bundan dolayı sen (tevhide) davet et:*** Yani insanları, Allah'ın size din kıldığı şeye davet et. Buradaki "لِ/lam" harfi "اِلٰى/ilâ" manasına gelir. "ذٰلِكَ/***Zâlike***" ile de "شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدّٖينِ/***şerea leküm min'd-dîni***" yahut "مَا تَدْعُوهُمْ اِلَيْهِ/***mâ tedûhüm ileyhi***" sözüne işaret edilmiştir. Bir görüşe göre "lam" harfi "أجْل/...yüzden/...den dolayı/sebebiyle" manasına gelir. "ذٰلِكَ/***Zâlike***" ile de tefrikaya ve ihtilafa işaret edilmiştir. Yani meydana gelen tefrika sebebiyle Allah'a davet et. Buna göre "وَاسْتَقِمْ/***vestekım***" sözü öncesine matuf olur. İlk görüşe göre ise cümle başı olur ve "فَادْعُ وَاسْتَقِمْ/***(Vakıa budur,) bundan dolayı sen (tevhide) davet et***" üzerinde durulur.

كَمَا اُمِرْتَ/***Sana emredildiği şekilde:*** Yani Allah'a kulluk, O'na itaat ve peygamberlik görevini yapmak kabilinden sana emredilen şeyleri yapmaya devam et.

وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ/***Onların heveslerine uyma:*** "هُمْ/***Hüm***" zamiri kâfirlere gider. Onların istekleri/arzuları ise küfür ve bâtıl kabilinden bütün sevegeldikleri şeylerdir.

وَاُمِرْتُ لِاَعْدِلَ بَيْنَكُمْ/***Aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum:*** Bir görüşe göre bununla, "Peygamber'in huzurunda mahkemeleştiklerinde kararda adalet" kastedilmiştir. Onları İslâm dinine davet etmede adaletin kastedilmesi de muhtemeldir. Yani sizi doğruya sevk etmem emredildi.

لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ/***Aramızda tartışılabilecek bir konu yoktur:*** Yani sizinle aramızda bir tartışma ve münazara yoktur. Çünkü hak açıktır/ bellidir. Siz ise onu kabul etmemekte ayak diretiyorsunuz.

وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللّٰهِ/***Allah hakkında tartışmaya girenler:*** Allah'ın dini hakkında mü'minlerle tartışan kimselerden maksat Kureyş kâfirleridir. Bir görüşe göre Yahudilerdir.

مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ/***Kendisine icabet edildikten sonra:*** Zamir Allah'a döner. Buna göre, "İnsanlar kendisine icabet edip dinine girdikten sonra" demek olur. Bir görüşe göre "din"e döner. Başka bir görüşe göre, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e döner. İlk görüş daha açık ve doğrudur.

حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ/***Huccetühüm dâhidatün:*** Yani delilleri hükümsüz ve bâtıldır.

اَنْزَلَ الْكِتَابَ/***Enzele'l-kitâbe:*** Burada ***"kitap"*** cins isimdir. Yani bütün kitapları indiren O'dur.

بِالْحَقِّ/***Bi'l-hakkı:*** "Zorunluluk gereği yahut hakkı içerecek şekilde" demektir.

وَالْمِيزَانَ/***Ve'l-mîzâne:*** İbn Abbâs ve diğer bazılarına göre bu, "adalet" anlamına gelir. Adaletin inmesi de "onun indirilen kitaplarda emredilmiş olması" demektir. Bir görüşe göre, ***"mizan"*** ile maruf/iyilik kastedilmiştir. Şayet "Kitap ve mizanın zikriyle kıyametin zikrinin bağlantı yönü/alakası nedir?" denilirse şöyle cevap verilir: Kıyamet, ceza (amellere karşılık verilmesi) ve hesap günüdür. Sanki Allah şöyle demiştir: "Adaletli olun, amellerinizden dolayı hesaba çekileceğiniz gün gelmeden sevap (doğru işler) işleyin."

لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ/***Ne biliyorsun, belki de kıyamet saati yakındır:*** "قَرِيبٌ/ ***Karîb"*** kelimesi müzekker/erkek sigasıyla gelmiştir. Çünkü kıyametin dişiliği hakiki anlamda değildir. Bundan maksat kıyametin vaktidir (vaktü's-sâa).

يَسْتَعْجِلُ بِهَا/***Yeste'cilü bihâ:*** Yani onlar, alay etmek ve mü'minleri taciz için onun (kıyamet saatinin) çabucak gelmesini isterler.

يُمَارُونَ/***Yumârûne:*** Yani tartışır, ayrılığa düşerler.

يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ/***Dilediğini rızıklandırır:*** Yani ***"Yeryüzünde rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur…"***[344] âyetinde ifade edildiği üzere, her yaratılmışa doğuştan verilen rızka ek bir rızık ile dilediğimizi rızıklandırırız. Yani Allah'ın verdiği o rızık ile hayat sürdürülebilir. Bu bütün canlılar için ömür boyu geneldir. Ek olan rızık ise Allah'ın dilediğine has olandır.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِۚ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ ﴿٢٠﴾ اَمْ لَهُمْ شُرَكٰٓؤُا شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللّٰهُۜ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْۜ وَاِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٢١﴾ تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْۜ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِۚ لَهُمْ مَا يَشَٓاؤُ۫نَ عِنْدَ رَبِّهِمْۜ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٢٢﴾ ذٰلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِۜ قُلْ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْراً اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبٰىۜ وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْناًۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٢٣﴾

20. Kim ahiret kazancını istiyorsa, onun bu kazancını artırırız. Kim de (sadece) dünyaya ait menfaatleri isterse ona da bunlardan bir şeyler veririz. Fakat onun ahirette bir nasibi olmaz. 21. Yoksa onların, Allah'ın onaylamadığı bir dini meşru gösteren ortakları mı vardır? Eğer erteleme sözü/kararı olmasaydı, derhal aralarında hüküm verilirdi. Şüphesiz zalimlere can yakıcı bir azap vardır. 22. Yaptıkları şeyler başlarına gelirken zalimlerin korkudan titrediklerini göreceksin. İman edip iyi işler yapanlar da cennet bahçelerinde olacaklardır. Rablerinin yanında onlara diledikleri her

---

344 Hûd 11/6.

şey vardır. İşte büyük lütuf budur. 23. İşte Allah'ın, iman eden ve sâlih ameller yapan kullarına müjdelediği nimet budur. De ki: "Ben buna karşılık sizden akrabalıktan dolayı sevgiden başka bir karşılık istemiyorum." Kim bir iyilik işlerse onun sevabını katlayarak veririz. Şüphesiz Allah bağışlayan, teşekküre karşılığını verendir.

حَرْثَ الْاٰخِرَةِ/***Harse'l-âhırati:*** Ahiret harsı, ahiret için çalışmayı ifade eder. Dünya harsı da böyledir. Ancak bu, yeri ekip biçmekten müsteardır (istiare yapılmıştır). Çünkü toprağı eken, çalışır ve çalıştığının karşılığını bekler.

نَزِدْ لَهُ فٖي حَرْثِهٖ/***Onun bu kazancını artırırız:*** Bu, sevabın katlanacağını ifade eder.

نُؤْتِهٖ مِنْهَا/***Ona da bunlardan bir şeyler veririz:*** Yani dünya nimetlerinden ona takdir edileni veririz. Çünkü her biri mutlaka kendisine ayrılana ulaşacaktır.

وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصٖيبٍ/***Fakat onun ahirette bir nasibi olmaz:*** Bu, kâfirlere yahut ahirete rağbeti olmayıp sadece dünya nimetlerini talep eden kimselere yöneliktir.

اَمْ لَهُمْ شُرَكٰٓؤُا/***Em lehüm şürekâü:*** "اَمْ/***Em***" inkâr ve azarlamaya yönelik munkatıadır. Ortaklar da putlar ve benzeri nesnelerdir. Bir görüşe göre de şeytanlardır.

شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدّٖينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللّٰهُ/***Allah'ın onaylamadığı bir dini meşru gösteren (ortakları mı vardır?):*** Zamir (و/vav) ortaklara gider. "هُمْ/***Hüm***" zamiri de kâfirlere gider. Bir görüşe göre, bunun tersidir. Ancak ilki daha doğrudur. "لَمْ يَأْذَنْ/***Lem ye'zen***" ifadesi "emretmediği" manasına gelir. Kasıt, onların bâtıl inançlardan, bahîra, vâsile vb. isimlerle hayvanları putlara adamak gibi amellerden onlara meşru gösterdikleri şeylerdir.

وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ/*Eğer erteleme sözü/kararı olmasaydı:* Haklarında dünyada iken karar verilmeyeceğine dair geçmiş bir hüküm olmasaydı orada haklarında derhal karar verilirdi.

تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ/*Zalimlerin korkudan titrediklerini göreceksin:* Ahirette zalimleri tir tir titrerken görürsün.

ذٰلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ/*İşte Allah'ın kullarına müjdelediği nimet budur:* Cümlenin takdiri şöyledir: "Allah'ın kullarını kendisiyle müjdelediği nimet budur." Car ve mecrur (به/bihî) hazfedilmiştir.

اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبٰى/*Akrabalıktan dolayı sevgiden başka bir karşılık:* Bu söz hakkında dört görüş vardır:

Birincisi: "**الْقُرْبٰى/*el-Kurbâ*"** kelimesi "akrabalık" anlamına gelir. "**فِي/*Fî*"** harfi de "من أجل/yüzünden/sebebiyle" demektir. Buna göre âyet, "Aramızdaki akrabalık sebebiyle beni sevmenizden başka sizden bir karşılık istemiyorum/beklemiyorum" manasına gelir. Buna göre maksat, Kureyş'in teveccühünü kazanmaktır. Yoksa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Kureyş'le arasında akrabalığının dışında bir yakınlığı yoktur.

İkincisi: "**الْقُرْبٰى/*el-Kurbâ*"** kelimesi "akrabalar yahut yakınlar" anlamına gelir. Buna göre mana şöyle olur: "Sizden akrabalarımı sevmenizden ve beni onlar arasında korumanızdan başka bir karşılık istemiyorum." Buna göre maksat, ehl-i beyti vasiyet etmektir.

Üçüncüsü: "**الْقُرْبٰى/*el-Kurbâ,*"** insanların birbirine akraba olmasıdır. Buna göre mana şöyledir: "Sizden, akrabalarınızı sevmenizden başka bir karşılık istemiyorum." Buna göre maksat, sıla-i rahimi tavsiye etmektir.

Dördüncüsü: "**الْقُرْبٰى/*el-Kurbâ,*"** Allah'a yaklaşmaktır. Buna göre mana şöyledir: "Sizden, itaat ederek Allah'a yaklaşmanızdan başka bir karşılık beklemiyorum." Üçüncü ve dördüncü görüşe göre istisna munkatı'dır. Birinci ve ikinci görüşe göre ise inkıta muhtemeldir. Çünkü sevgi bir karşılık değildir. Mecaz olma ihtimali de vardır. Sanki Allah

şöyle buyurmuştur: “Bundan dolayı sizden sevgiden başka bir ecir/karşılık beklemiyorum.” Bu durumda sevgiyi ecir gibi saymıştır.

وَمَنْ يَقْتَرِفْ/***Ve men yekterif:*** “Kim işlerse/kazanırsa” demektir.

نَزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْناً/***Kim bir iyilik işlerse onun sevabını katlayarak veririz:*** Onun sevabını kat kat artırırız.

اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِباًۚ فَاِنْ يَشَاِ اللّٰهُ يَخْتِمْ عَلٰى قَلْبِكَۜ وَيَمْحُ
اللّٰهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهٖۜ اِنَّهُ عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٤﴾
وَهُوَ الَّذٖي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهٖ وَيَعْفُوا عَنِ السَّيِّـَٔاتِ وَيَعْلَمُ
مَا تَفْعَلُونَۙ ﴿٢٥﴾ وَيَسْتَجٖيبُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
وَيَزٖيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهٖۜ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدٖيدٌ ﴿٢٦﴾

24. Yoksa onlar “(Muhammed) Allah’a iftira atıyor mu” diyorlar? Allah dilerse senin kalbini de mühürler. Allah bâtılı yok eder ve kendi sözleriyle hakkı tahakkuk ettirir. Şüphesiz O, kalplerde olanları en iyi bilendir. 25. O, kullarının tevbesini kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir. 26. Allah, iman edip sâlih ameller yapanların tevbesini kabul eder, lütfundan onlara fazlasıyla verir. Kâfirlere gelince; onlar için çetin bir azap vardır.

اَمْ يَقُولُونَ/***Em yekûlûne:*** “اَمْ/***Em,***” inkâr ve azarlamaya yönelik munkatıadır.

فَاِنْ يَشَاِ اللّٰهُ يَخْتِمْ عَلٰى قَلْبِكَ/***Allah dilerse senin kalbini de mühürler:*** Bu sözdeki maksatla ilgili iki görüş vardır:

Birincisi: Bu, “(Muhammed) Allah’a yalan isnad ediyor” sözlerine karşılık kâfirlere bir cevaptır. Yani şayet Allah’a yalan isnad edersen elbette senin kalbini mühürler. Fakat sen Allah’a yalanla iftira atmadın, bu yüzden o seni hidayet etti ve sana yol gösterdi.

İkincisi: ***"Allah dilerse senin kalbini mühürler"*** sözü ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, kâfirlerin sözlerine sabretmesi ve eziyetlerine tahammül göstermesi murad edilmiştir.

وَيَمْحُ اللهُ الْبَاطِلَ/***Allah bâtılı yok eder:*** Bu, öncesine atfedilmemiş yeni bir cümledir. Çünkü mâkabli meczum, bu ise merfu'dur. Mâkabli üzerinde vakfedilir, bununla yeniden başlanır. Bundan maksadın iki yönü vardır:

Birincisi: Bu cümle, mâkablini tamamlamaktadır. Yani şayet Allah'a yalan isnad edersen, elbette O senin kalbini mühürler ve eğer yaptıysan O'na yöneltttiğin bâtılı silerdi.

İkincisi: Bu, bâtılı yani küfrü yok edeceğine, hakkı yani İslâm'ı hâkim kılacağına dair Resûlullah'a verilmiş bir sözdür.

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ/***O, kullarının tevbesini kabul edendir:*** Burada "عَنْ/***an***" "مِنْ/min" manasına gelir. Sanki Allah Teâlâ şöyle demektedir: "Kullarından sadır olan tevbeyi kabul eden O'dur." Tevbenin kabulünün üç yönü vardır:

Birincisi: İnkârdan tevbe etmektir. Bu kesinlikle makbuldür.

İkincisi: Kullara zulmetmekten tevbe etmektir. Bu, zulmü sona erdirip ona karşı çıkana yahut zulmettiklerinden helâllik dileyene kadar makbul değildir.

Üçüncüsü: Kul ile Allah arasındaki günahlardan dolayı tevbe etmektir. Açıktır ki böyle bir tevbe bu âyetin delaletiyle makbuldür. Bir görüşe göre bu tevbenin kabulü Allah'ın dilemesine bağlıdır.

وَيَعْفُوا عَنِ السَّيِّاَتِ/***Kötülükleri bağışlar:*** Tevbeyle birlikte af, zikrettiklerimize göredir. Tevbe etmeden af ise dört kısma ayrılır:

Birincisi: İnkârdan dolayı aftır. Bu, asla gerçekleşmez.

İkincisi: Kullara zulmün affedilmesidir. Bu da aynı şekilde asla gerçekleşmez.

Üçüncüsü: Büyük günahlardan kaçınmış olmak şartıyla küçük günahların affedilmesidir. Bu, ittifakla gerçekleşecektir.

Dördüncüsü: Büyük günahların affıdır. Bu, Ehl-i Sünnet'e göre Allah'ın dilemesine bağlıdır (Allah dilerse affeder). Mutezile'ye göre ise tevbe edilmedikçe bunlar bağışlanmaz.

وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ اٰمَنُوا/***Allah, iman edip (sâlih ameller yapanların) tevbesini kabul eder:*** Bu hususta üç görüş vardır:

Birincisi: "يَسْتَجِيبُ/***Yestecîbü"*** fiili, "يُجيب/icabet eder" manasına gelir. "الَّذِينَ اٰمَنُوا/***Ellezîne âmenû"*** de mef'uldür. Zamir, Allah Teâlâ'ya döner. Yani Allah onların talep ettikleri şeyi onlara verir. Zemahşerî'ye göre "يستجيب للذين أمنوا/***iman edenlere icabet eder"*** şeklindedir. "Lam" harfi hazfedilmiştir.

İkincisi: "يُجيب/İcabet eder" manasına gelir. "الَّذِينَ اٰمَنُوا/***Ellezîne âmenû"*** de fâildir. Yani mü'minler dinine tâbi olmak sûretiyle Rablerine icabet ederler.

Üçüncüsü: "Mü'minler Rablerinden icabet etmesini beklerler" manasına gelir. Buna göre istif'al babı, talep içeren asli anlamında kullanılmıştır. İlk görüş, "وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ/***lütfundan onlara fazlasıyla verir"*** sözünün delaletiyle daha tercihe layıktır. İbn Abbâs ve Muâz b. Cebel de bu görüştedir.[345]

وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ/***Lütfundan onlara fazlasıyla verir:*** Yani onlara talep ettiklerinden fazlasını verir. Yani Allah onlara, taleplerinde, -icabete ek- talep etmedikleri şeyleri de verir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edildiğine göre, bu ziyade/ek, şefaat ve Allah'ın hoşnutluğudur.

وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْاَرْضِ وَلٰكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَٓاءُ
اِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٢٧﴾ وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا
وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٨﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهِ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ

345 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, 534.

وَالْاَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَٓابَّةٍ وَهُوَ عَلٰى جَمْعِهِمْ اِذَا يَشَٓاءُ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾
وَمَٓا اَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٠﴾
وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْاَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ
﴿٣١﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ﴿٣٢﴾ اِنْ يَشَاْ يُسْكِنِ الرِّيحَ
فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهْرِهِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣٣﴾
اَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٤﴾ وَيَعْلَمَ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي
اٰيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ ﴿٣٥﴾ فَمَٓا اُو۫تِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَاَبْقٰى لِلَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾

27. Allah kullarına rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde azarlardı. Fakat O, (rızkı) dilediği ölçüde indirir. Çünkü O, kullarından haberdar olandır, onları en iyi görendir. 28. O, (insanlar) umutlarını kestikten sonra yağmuru indiren ve rahmetini her tarafa yayandır. O, gerçek dosttur, övülmeye layık olandır. 29. Gökleri, yeri ve canlı kabilinden bunların içinde yaydığı varlıkları yaratması da O'nun delillerindendir. O, dilediği zaman bunları bir araya toplamaya da kâdirdir. 30. Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. (Buna rağmen) Allah bunların çoğunu affeder. 31. Yeryüzünde (O'nu) aciz bırakamazsınız. Sizin Allah'tan başka ne bir dostunuz ne de bir yardımcınız vardır. 32. Denizde, dağlar gibi yürüyen (gemiler) de O'nun (varlığının) delillerindendir. 33. Dilerse O, rüzgârı durdurur da (o gemiler) onun üstünde kalakalırlar. Elbette bunda çok sabreden, çok şükreden herkese yönelik ibretler vardır. 34. Yahut yaptıkları yüzünden onları (gemi yolcularını) helâk eder. Birçoğunu da affeder (kurtarır). 35. Artık âyetlerimizi tartışma konusu yapanlar, kendilerine kaçacak bir yer olmadığını anlasınlar. 36. Size (burada) verilen şey, dünya hayatının geçimliğinden ibarettir. İman edip Rablerine güvenenler için Allah katında bulunanlar ise daha iyi ve daha süreklidir.

وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْاَرْضِ/Allah kullarına rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde azarlardı: Yani Allah kullarına rızkı bol bol verseydi, birbirlerine zulmeder ve despot kesilirlerdi. Çünkü zenginlik tuğyanı muciptir. Ashâbdan bazıları "Bu âyet bizim hakkımızda inmiştir. Çünkü biz, kâfirlerin mallarına bakar, onları temenni ederdik" demiştir.

وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا/O, (insanlar) umutlarını kestikten sonra yağmuru indirendir: Ömer *radıyallahu anh*'a "Kuraklık arttı, insanlar ümidini kesti" denilince, o "Öyleyse şimdi yağmur yağacak/yağdırılacak demektir" diye cevap vermiştir. O, bu garantiyi bu âyetten almıştır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Ey kriz/bunalım! Şiddetlen ki açılıp rahatlayasın (ne zaman işler kötüleşip zorlaşsa, Allah'ın izniyle ileride açılır ve kolaylaşır)"***[346] sözü de bu kabildendir.

وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ/Rahmetini her tarafa yayandır: Bir görüşe göre, rahmetten maksat yağmurdur. Bu, başka bir lafızla önceki cümlenin/mananın tekrarıdır. Başka bir görüşe göre, güneş kastedilmiştir. Diğer bir görüşe göre de tümünü kapsamaktadır.

وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ/Bunların içinde yaydığı varlıkları yaratması: Burada bir kapalılık söz konusu değildir. Çünkü canlılar yeryüzündedir. Göktekilere gelince; bir görüşe göre bunlar meleklerdir. Başka bir görüşe göre, göklerde bizim bilmediğimiz canlıların bulunması mümkündür. Diğer bir görüşe göre, bu sözün manası şöyledir: "Allah onların birinde (dünyada) canlıları yaymış/çoğaltmıştır." Ancak bunu ikil zikretmiştir. Nitekim "في بني فلان كذا/Filan oğullarının içinde şu kimse vardır" dersin. Hâlbuki o, onlardan biridir.

وَهُوَ عَلٰى جَمْعِهِمْ اِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ/O, dilediği zaman bunları bir araya toplamaya da kadirdir: Bununla Allah, kıyamet günü haşirde yaratılmışların toplanmasını kastetmiştir.

---

346 Hadisi Kudâî tahriç etmiştir. Bk. *Kitabu'ş-Şihab*, I, 436, no: 748; Deylemî, *el-Firdevs*, I, 426 no: 1731. Aclûnî şöyle demiştir: "Bu hadisi Askerî, Deylemî ve Kudâî, içinde şiddetli yalan söyleyen birinin bulunduğu bir isnadla rivayet etmişlerdir." Bk. *Keşfu'l-Hafâ*, I, 141. Hafız Ahmed el-Gumârî'nin dediği gibi (s. 21) hadis merfûdur.

وَمَٓا اَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدٖيكُمْ/***Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir:*** Kendileri ve malları hakkında insanların maruz kaldıkları musibetler, onların günahları sebebiyledir. Bu bağlamda Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Bir dal çiziği, ayak sürçmesi ve bir damarın seyirmesi kabilinden Âdemoğlunun başına gelen musibetler mutlaka onun işlediği bir günah sebebiyledir. Allah onun günahlarının birçoğunu da affeder."***[347] Bu ifade, "fe" harfi olmadan "الذي/ellezî" manasında bir mevsûle olarak "**مَٓا اَصَابَكُمْ/mâ esâbeküm**" lafzına uygun "**بِمَا كَسَبَتْ/bimâ kesebet**" şeklinde okunduğu gibi "**مَٓا اَصَابَكُمْ/mâ esâbeküm**" bir şartiye olarak "fe" ile "**فَبِمَا كَسَبَتْ/febimâ kesebet**" şeklinde de okunmuştur.[348]

بِمُعْجِزٖينَ/***Bi-mu'cizîne:*** Tefsiri daha önce zikredilmişti.

الْجَوَارِ/***el-Cevâri:*** "Gemi" anlamında "جارية/câriye" kelimesinin çoğuludur.

كَالْاَعْلَامِ/***Ke'l-a'lâmi:*** "Dağ" anlamında "علم/alem" kelimesinin çoğuludur.

اِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرّٖيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهْرِهٖ/***Dilerse O, rüzgârı durdurur da (o gemiler) onun üstünde kalakalırlar:*** "**فَيَظْلَلْنَ/Fe-yezlelne**" fiilindeki zamir gemilere gider. "**عَلٰى ظَهْرِهٖ/Alâ zahrihî**" sözündeki de denize gider. Yani eğer Allah rüzgârları dindirmeyi murad ederse, elbette gemiler denizin üstünde öylece kalakalırlar. Burada, rüzgârların gönderilmesindeki sayısız nimetler yahut onların durdurulmasıyla tehdit kastedilmiştir.

---

347 Katâde ***"Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: Bize Resûlullah'ın şöyle buyurduğu zikredildi: ***"Bir dal çiziği, ayak sürçmesi ve bir damarın seyirmesi kabilinden Âdemoğlunun başına gelen musibetler mutlaka onun işlediği bir günah sebebiyledir. Allah onun günahlarının birçoğunu da affeder."*** Bk. Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, no: 9815; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXI, 539.

348 "فَبِمَا كَسَبَتْ" Medineli iki kıraat imamı ve İbn Âmir bunu "be" harfinden önce "fe" harfi olmadan "بِمَا كَسَبَتْ" şeklinde okumuşlardır. Bu, Medine ve Şam Mushaf'larında da böyledir. Geri kalanlar ise "fe" ile "فَبِمَا كَسَبَتْ" şeklinde okumuşlardır. Onların Mushaf'larında da bu şekildedir. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 407.

أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا/*Yahut yaptıkları yüzünden onları (gemi yolcularını) helâk eder:* Bu ifade "يُسْكِنِ الرِّيحَ/***yüskini'r-rîha***"ya matuftur. "يُوبِقْهُنَّ/***Yûbikhünne***" kelimesi "şiddetli fırtına/kasırga sebebiyle boğmak sûretiyle onları helak eder" anlamına gelir. "هُنَّ/***Hünne***" zamiri gemilere gider. "كَسَبُوا/***Kesebû***" fiilindeki zamir de o gemilerin yolcularına gider. Mana şöyledir: "Eğer Allah dilerse insanların günahları yüzünden o gemileri içindekilerle birlikte batırır."

وَيَعْلَمَ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي اٰيَاتِنَاۜ مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ/*Artık âyetlerimizi tartışma konusu yapanlar, kendilerine kaçacak bir yer olmadığını anlasınlar:* Yani onlar, Allah'tan bir kaçış olmadığını anlarlar. "يَعْلَمَ/***Ya'leme***" kelimesi, cümle başı olarak merfu ve buradaki gibi mansub olarak iki şekilde okunmuştur. Bunun i'râbı hakkında iki farklı görüş söz konusudur:

Birincisi: Bu fiil, şart ve cevaptan sonra gelmesi sebebiyle "vav" harfinden sonra gizli bir "أَنْ/en" ile mansubdur. Çünkü burada "أَنْ/en" gerekli değildir. Zemahşerî buna karşı çıkar. Ona göre bu şaz bir görüştür. Kur'ân'ın buna hamledilmesi yakışık almaz.

İkincisi: Bu, Zemahşerî'nin görüşüdür. Bu fiil, takdiri, "لينتقم منهم ويعلم/onlardan intikam alması ve bilmesi..." olan mahzûf bir ta'lîle matuftur. Ona göre, Kur'ân'da buna benzer ta'lîle yapılmış çok sayıda atıf bulunmaktadır. Nitekim "لِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ/***Onu insanlar için bir delil kılmak üzere...***"[349] âyeti bu kabildendir.

وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٓائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَاِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَۚ ﴿٣٧﴾
وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَۖ وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْۖ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
يُنْفِقُونَۚ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ اِذَٓا اَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾ وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ
سَيِّئَةٌ مِثْلُهَاۚ فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ فَاَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِۜ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾
وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهٖ فَاُو۬لٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍۜ ﴿٤١﴾ اِنَّمَا السَّبِيلُ

349 Meryem 19/21.

عَلَى الَّذٖينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ
عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿٤٢﴾ وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ اِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ ﴿٤٣﴾

37.Mü'minler, büyük günahlardan ve hayâsızlıktan kaçınırlar. Kızdıkları zaman da bağışlayıcı olurlar. 38. Yine onlar, Rablerinin davetine icabet ederler ve namazı hakkıyla kılar, gereğini yerine getirirler. Onların işleri, aralarında danışma iledir. Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden de harcama yaparlar. 39. Onlar, kendilerine bir saldırı gerçekleştirildiği zaman yardımlaşırlar. 40. Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür. Kim de bağışlar ve barışı sağlarsa, onu mükâfatlandırmak Allah'a düşer. Şüphesiz O, zalimleri sevmez. 41. Kim zulme uğradıktan sonra zafer kazanıp hakkını alırsa, bundan dolayı ona bir sorumluluk/ceza yoktur. 42. Sorumluluk/ceza ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenler için söz konusudur. İşte elem verici azap onlaradır. 43. Kim sabreder ve affederse... Şüphesiz bu fiiller, azmi gerektiren işlerdendir.

كَبَائِرَ الْاِثْمِ/***Kebâira'l-ismi:*** Büyük günahları Nisa sûresinde zikretmiştik. Bir görüşe göre "büyük günahlar" şirk ve zina gibi hayâsızlıklardır. Ancak lafız bundan daha kapsamlıdır.

وَالَّذٖينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ/***Rablerinin davetine icabet ederler:*** Bir görüşe göre, Rablerine icabet edenlerden maksat Ensâr'dır. Çünkü onlar, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerini İslâm'a davet ettiği zaman buna icabet etmişlerdir. Bana öyle geliyor ki bu âyet raşid halifelerin şanına işaret etmektedir. Çünkü önce Ebû Bekir'in sıfatıyla başlamış sonra Ömer'in sonra Osman'ın sonra da Ali'nin sıfatıyla devam etmiştir. Bu sıfatların çoğul ve bu tertip üzere sıralı olması, kendisiyle bu şekilde tavsif edilen kimselerin kastedildiğine delalet eder. Ebû Bekir'in sıfatı "لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ/***Bu mükâfat iman edenler ve Rablerine dayanıp güvenenler içindir"*** sözüdür. Onların tümü bununla muttasıf olmasına rağmen bunu Ebû Bekir'e sıfat yapmamızın sebebi,

Ebû Bekir'in bu hususta diğerlerinde olmayan bir üstünlüğe sahip olmasındandır. Nitekim Resûlullah şöyle buyurmuştur: ***"Şayet Ebû Bekir'in imanıyla ümmetin imanı tartılsa onunki ümmete ağır basar."***[350] Yine Resûlullah şöyle buyurmuştur: ***"Ben imanın şehriyim, Ebû Bekir de onun kapısıdır."***[351] Ebû Bekir de şöyle demiştir: "Gaybın örtüsü/perdesi bana açılsaydı bile elbette yakinî bilgimde/imanımda bir artma olmazdı."[352] Tevekkül ancak iman kuvvetiyle güçlenir.

Ömer'in sıfatına gelince; o da "وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ/***Mü'minler, büyük günahlardan ve hayâsızlıktan kaçınırlar"*** sözüdür. Çünkü bu söz, takvanın ta kendisidir. Nitekim Resûlullah ***"Ben takvanın şehriyim, Ömer de onun kapısıdır"***[353] buyurmuştur. "وَاِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ/***Onlar, kızdıkları zaman bağışlayıcı olurlar"*** ve "قُلْ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ اَيَّامَ اللّٰهِ لِيَجْزِيَ قَوْماً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ/***Ey Muhammed! İman edenlere, Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları bağışlamalarını söyle. Çünkü Allah her toplumu, yaptığına göre cezalandıracaktır"***[354] âyetleri Ömer hakkında inmiştir.

Osman'ın sıfatlarına da "وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ/***Rablerinin davetine icabet ederler"*** âyetinde işaret edilmiştir. Çünkü Resûlullah Osman'ı imana davet edince Osman hemen ona tâbi olmuş ve İslâm'a girmiştir. "وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ/***Namazı hakkıyla kılar"*** sözü de ona işaret eder. Çünkü Osman geceleri çok namaz kılardı. ***"Gece saatlerinde kalkıp kâh secdeye kapanan kâh kıyama kalkan kimse inkâr eden gibi olur mu?.."***[355] âyeti de onun hakkında inmiştir. Rivayete göre o, geceyi bir rekâtla ihya eder ve onda Kur'ân'ın tamamını okurdu. "وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ/***Onların işleri, aralarında danışma iledir"*** âyeti de bu kabildendir. Çünkü Osman hilafete şûrâ kararıyla seçilmiştir. "وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ/***Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden de harcama yaparlar"*** âyeti de bu kabildendir.

---

350 Bunu Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*'da Ömer'den mevkuf (onun sözü) olarak rivayet etmiştir. Bk. *Şuabu'l-Îmân*, no: 36; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 470.

351 Rivayetin isnadını bulamadım. İbn Acîbe bu rivayeti *el-Bahru'l-Medîd*, VI, 573'te zikretmiştir.

352 Rivayetin isnadını bulamadım.

353 Rivayetin isnadını bulamadım.

354 Câsiye 45/14.

355 Zümer 39/10.

Çünkü Osman, Allah yolunda çok infakta bulunurdu. Bu hususta onun Tebük seferinde zorluk ordusunu teçhiz etmesi sana yeter.

Ali'nin sıfatına gelince, ***"Onlar, kendilerine bir saldırı gerçekleştirildiği zaman yardımlaşırlar"*** âyeti ona işaret eder. Çünkü saldırgan bir topluluk Müslümanlarla savaştığı zaman Ali hakkın zafer kazanması için savaşmıştır. Resûlullah'ın Ali ile savaşanları nasıl "azgın/saldırgan bir topluluk" diye isimlendirdiğine bir bak! Sahih hadiste varit olduğuna göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ammâr b. Yâsir'e ***"Seni asi/azgın bir topluluk öldürecek"***[356] demiştir. Ona isabet eden azgınlık işte budur. "فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ فَاَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ/***Kim de bağışlar ve barışı sağlarsa, onu mükâfatlandırmak Allah'a düşer"*** âyeti, Hasan b. Ali'nin, Müslümanların ahvalini düzeltmek ve kanlarının dökülmesini önlemek adına hakkından feragat edip Muâviye'ye biat ettiği esnada yapmış olduğu davranışa işaret eder. Resûlullah, Hasan hakkında şöyle buyurmuştur: ***"Bu benim oğlum bir seyittir. Umuyorum ki Allah, bununla Müslümanlardan iki büyük topluluğun arasını bulacak/ıslah edecektir!"***[357] "وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهٖ فَاُو۬لٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَب۪يلٍ/***Kim zulme uğradıktan sonra zafer kazanıp hakkını alırsa, bundan dolayı ona bir sorumluluk/ceza yoktur"*** sözü de Hüseyin'in Hasan'ın ölümünden sonra zafer kazanması ve hilafet talebinde bulunmasına işaret eder. Onun zafer kazanması Ümeyyeoğullarına karşı olmuştur.

---

356 Ammâr hadisi, *Sıhâh*, *Sünen* ve bunların dışındaki hadis kitaplarında geçmektedir. *Sahîhu Buhârî*'de şöyle geçmektedir: İkrime şöyle demiştir: İbn Abbâs bana ve oğlu Ali'ye "Ebû Saîd'e gidip söyleyeceklerini dinleyin" dedi. Biz de gittik. Kendisini bahçe duvarını düzenlerken bulduk. Ridasını eline alıp oturdu. Sonra bize anlatmaya başladı. Söz mescidin inşasına gelince şöyle dedi: "Biz birer birer kerpiç taşırken Ammâr ikişer ikişer taşıyordu. Derken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu gördü, onun üzerindeki toprakları silkeleyerek ***'Vah Ammâr! Onu azgın/asi bir topluluk öldürecek. Hâlbuki o onu öldürenleri cennete çağırmaktadır, onlar ise onu cehenneme çağırmaktadırlar!'*** buyurdu." Hadisi rivayet eden ravi şöyle demiştir: Ammâr daima "Fitnelerden Allah'a sığınırım" derdi. Bk. Buhârî, "Salât," 63. "تقتلك الفئةُ الباغية/***Seni azgın/asi bir topluluk öldürecek"*** lafzıyla Müslim, no: 7506 ve diğerleri.

357 Buhârî, no: 2557; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, no: 38517; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, VII, 128; Nesaî, no: 1409.

"اِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ/***Sorumluluk/ceza ancak insanlara zulmedenler için söz konusudur"*** kavli de Ümeyyeoğullarına işaret eder. Çünkü onlar, onlardan bahseden hadiste geçtiğine göre,[358] insanlara küstahça davranmışlardır. Onlar Allah'ın kullarını hizmetkâr, malını da baskı aracı/devlet kıldılar. Minberlerde Ali b. Ebî Tâlib'e sürekli lanet okumaları[359] onların zulmüne örnek olarak sana yeter!

وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ/***Kim sabreder ve affederse:*** Bu âyet, ehl-i beytin sabrına ve Ümeyyeoğulları dönemi boyunca maruz kaldıkları zarar ve zillete işaret etmektedir.

وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا/***Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür:*** Ukubet/cezalandırma, "suç/günah" diye isimlendirilmiştir. "مِثْلُهَا/***Mislühâ"*** da üzerine ilave etmekten sakındırmak için getirilmiştir.

فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ فَاَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ/***Kim de bağışlar ve barışı sağlarsa, onu mükâfatlandırmak Allah'a düşer:*** Bu söz, zulmü affetmenin zalime galip gelmekten daha üstün olduğuna delalet eder. Çünkü Allah, afta ecir/mükâfat öngörmüştür.

وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَاُولٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ/***Kim zulme uğradıktan sonra zafer kazanıp hakkını alırsa, bundan dolayı ona bir sorumluluk/ceza yoktur:*** Âyette galip gelmeyi mübahlık kabilinden zikretmiştir. Bir görüşe göre, galip gelmek daha üstündür. Ancak ilk görüş daha doğrudur. Şayet "'وَالَّذِينَ اِذَٓا اَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ/***Onlar, kendilerine bir saldırı gerçekleştirildiği zaman yardımlaşırlar'*** sözünde galip gelmek nasıl övme sıfatları içinde zikredilmiştir? Hâlbuki mübahın övülmesi yahut yerilmesi söz konusu olmaz" denilirse, buna üç şekilde cevap verilir:

---

358 Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, no: 8478. Hâkim bu hadisin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu ancak onların bu hadisi rivayet etmediklerini söylemiştir. Zehebî de hadisin Müslim'in şartlarını taşıdığını söylemiştir.

359 Tarihçiler şöyle demişlerdir: Ümeyyeoğulları Ali'ye hutbede söverlerdi. Ömer b. Abdülazîz iktidara gelince bunu kaldırdı ve valilerine bunun kaldırıldığını yazıyla bildirdi. Onun yerine hutbede ***"Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı ve yakınlara vermeyi emreder..."*** (Nahl 16/90) âyeti okundu. Bu âyet bugüne kadar hutbede okunmaya devam etti. Bk. Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 201.

Birincisi: Mübah övülür. Çünkü o hakkı tesis etmedir, bâtılı değil.

İkincisi: Galip gelme, zulmetmeye başlayan kimseyi engellemek amacıyla zulümden sonra olması sebebiyle övülmüştür. Sanki övme, tekrar zulmetmeye başlanmasının terki ile olmaktadır.

Üçüncüsü: Eğer dediğimiz gibi "ذٰلِكَ/***zâlike***" ile Ali b. Ebî Tâlib'e işaret edilmişse, onun galip gelmesi övgüye layıktır. Çünkü ***"Saldırıda bulunanlarla Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın"***[360] âyetinin delaletiyle asilerin/azgınların öldürülmesi vaciptir.

وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهٖ وَتَرَى الظَّالِم۪ينَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ اِلٰى مَرَدٍّ مِنْ سَب۪يلٍ ﴿٤٤﴾ وَتَرٰيهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِع۪ينَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ وَقَالَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اِنَّ الْخَاسِر۪ينَ الَّذ۪ينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْل۪يهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَلَٓا اِنَّ الظَّالِم۪ينَ ف۪ي عَذَابٍ مُق۪يمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ اَوْلِيَٓاءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ سَب۪يلٍ ﴿٤٦﴾

44. Allah kimi saptırırsa, artık onun bundan sonra herhangi bir dostu bulunmaz. Azabı gördükleri zaman zalimlerin "Geri dönmenin bir yolu/çaresi var mıdır?" dediklerini görürsün. 45. Ateşe arz olunurlarken onların, zilletten başlarını öne eğerek göz ucuyla gizli gizli baktıklarını göreceksin. İnananlar da "İşte asıl hüsrana uğrayanlar, kıyamet günü kendilerini ve ailelerini ziyana sokanlardır" diyecekler. Bilin ki, zalimler sürekli bir azap içinde olacaklardır. 46. Onların (orada) Allah'tan başka kendilerine yardım edecek bir dostları olmayacaktır. Allah kimi saptırırsa artık onun kurtuluşa çıkan bir yolu yoktur.

يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا/***Ateşe arz olunurlarken:*** Yani Ateşe/cehenneme arz edilirler.

360 Hucurât 49/9.

خَاشِعِينَ مِنَ الذُّلِّ/*Zilletten başlarını öne eğerek:* Bu, zilleti ve üzüntüyü karşılayan bir ifadedir. "مِنَ الذُّلِّ/***Mine'z-zülli***" ifadesi "خَاشِعِينَ/***hâşiîne***" kelimesine bağlıdır.

يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ/*Göz ucuyla gizli gizli baktıklarını:* Bu söz hakkında iki görüş vardır:

Birincisi: Zilleti ifade eder. Çünkü zelil bakışı, korkuyla ve baş eğmekle olur.

İkincisi: Onlar âmâ olarak haşredilecek, gözleriyle bakamayacak ancak kalpleriyle bakacaklardır. Bu görüşü İbn Atiyye ve Zemahşerî uzak görmektedir. ***"Tarf"*** ile gözün kastedilmiş olması yahut onun bir masdar olması muhtemeldir.

يَوْمَ الْقِيٰمَةِ/*Yevme'l-kıyameti:* Bu ibare, "قَالَ/***kâle***" yahut "خَسِرُوا/***hasirû***" fiiline bağlıdır.

اَلَٓا اِنَّ الظَّالِمِينَ/*Elâ inne'z-zâlimîne:* Bunun, mü'minlerin sözü yahut Allah'ın kelamından yeni bir cümle olması muhtemeldir.

اِسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَكُمْ مِنْ مَلْجَاٍ
يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ ﴿٤٧﴾ فَاِنْ اَعْرَضُوا فَمَا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظاً اِنْ
عَلَيْكَ اِلَّا الْبَلَاغُ وَاِنَّٓا اِذَٓا اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ
بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ فَاِنَّ الْاِنْسَانَ كَفُورٌ ﴿٤٨﴾ لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَٓاءُ اِنَاثاً وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَٓاءُ الذُّكُورَ ﴿٤٩﴾ اَوْ
يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَاناً وَاِنَاثاً وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَٓاءُ عَقِيماً اِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾

47. Allah'ın hükmettiği geri dönüşü olmayan bir gün (kıyamet) gelmeden önce Rabbinize icabet edin. Çünkü o gün, hiçbirinizin sığınacak bir yeri olmaz, itiraz da edemezsiniz. 48. (Resûlüm!) Eğer yüz çevirirlerse, bilesin ki Biz seni onların üzerine bekçi göndermedik. Sana düşen

sadece duyurmaktır. Biz insana katımızdan bir rahmet tattırdığımız zaman insan ona sevinir. Yok, eğer elleriyle yaptıkları yüzünden onların başına bir kötülük gelirse, işte o zaman insan pek nankördür! 49. Göklerin ve yerin mülkü (yönetimi) Allah'ındır. Dilediğini yaratır, dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder. 50. Yahut onları her iki cinsten, biri erkek biri kız olarak verir. Dilediğini de kısır kılar. O, her şeyi bilendir, her şeye gücü yetendir.

لَا مَرَدَّ لَهُ/*Geri dönüşü olmayan:* Bunun tefsiri, Rum sûresi 43. âyet bağlamında yapılmıştı.

مِنْ نَكِيرٍ/*Min nekîrin:* "İtiraz/inkâr" demektir. Yani amellerinizi/günahlarınızı inkâr edemezsiniz.

يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ اِنَاثًا/*Dilediğine kız çocukları bağışlar:* Allah kızları, önemine binaen ve onları kendisine bağışladığı kimselere sevimli kılmak için öne almıştır. Vâsile b. el-Eska' söyle demiştir: "(Bir ailede) kız çocuğunun, erkek çocuktan önce doğması (ilk çocuğun kız olması) onun bereketindendir. Çünkü Allah (söze) kızlarla başlamıştır."[361] Bazıları da bu âyetin peygamberler hakkında indiğini söylemiştir. Zira Şuayb ve Lût'un sadece kız evlatları vardı. İbrahim'in de sadece erkek çocukları

361 Vâsile b. el-Eska' suffe ehlinden bir sahâbîdir. Müslüman olmadan önce Medine'nin bir mahallesine yerleşmişti. Bir gün Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sabah namazını kılarken mescide girdi ve onunla birlikte namaz kıldı. Sabah namazı bittiği zaman ashabının yüzüne göz gezdirmek ve onlara bakmak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bir âdetiydi. Vâsile'ye yaklaşınca onu yadırgadı ve ***"Sen kimsin?"*** diye sordu. O da kendini tanıttı. Allah Resûlü ona ***"Ne getirdin?"*** dedi. O "Sana biat edeceğim" dedi. Allah Resûlü ***"Hoşuna giden ve gitmeyen şeyler üzere mi?"*** deyince, o "Evet!" diye cevap verdi. Allah Resûlü Tebük seferine hazırlanıyordu. Vâsile, Allah Resûlü ile birlikte Tebük seferine katıldı. Bir görüşe göre Allah Resûlü'ne üç yıl hizmet etti. Sonra Basra'ya yerleşti. Orada onun bir evi vardı. Şam'ın fethinde bulundu. Şam'a üç fersah (yaklaşık 15 km) uzaklıktaki "el-Belad" köyüne yerleşti. Şam çevresine düzenlenen seferlere katıldı. Sonra Kudüs'e geçti ve orada ikamet etti. Evi, "Betü Cebrîn"de idi. Ahir ömründe görme duyusunu kaybetti. 105 yıl yaşadı. Bir görüşe göre 98 yıl yaşadı. O, Şam'da ölen son sahâbîdir. Rivayet ettiği 76 hadis vardır. Hicri 83 yılında Kudüs'te yahut Şam'da vefat etmiştir. Bk. İbn Adilberr, *el-İstîâb*, III, 606; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 107.

vardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ise hem erkek hem de kız çocukları olmuştur. Yahya ise kısır idi. Doğru olan bunun bütün insanlar için genel olduğudur. Çünkü onlardan her biri zikredilen bu dört kısımdan birinden mahrumdur. Bu âyette bir taksimat söz konusudur.

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْياً اَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولاً
فَيُوحِيَ بِاِذْنِهِ مَا يَشَٓاءُ اِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾ وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ رُوحاً
مِنْ اَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْاِيمَانُ وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُوراً نَهْدِي
بِهِ مَنْ نَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَاِنَّكَ لَتَهْدِٓي اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾ صِرَاطِ اللّٰهِ
الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ اَلَٓا اِلَى اللّٰهِ تَصِيرُ الْاُمُورُ ﴿٥٣﴾

51. Allah'ın bir insanla ancak vahyederek yahut perde arkasından yahut izniyle dilediğini vahyetmek üzere bir elçi (melek) göndermek sûretiyle konuşması söz konusu olabilir. Şüphesiz O, yücedir, hakîmdir. 52-53. (Ey Muhammed! Diğer peygamberlere vahyettiğimiz gibi) sana da emrimizden bir ruh (Kur'ân) vahyettik. Sen, kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat Biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola eriştirdiğimiz bir nûr kıldık. Şüphesiz ki sen dosdoğru bir yolu, göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın yolunu göstermektesin. Dikkat edin! Bütün işler sonunda Allah'a döner.

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْياً/***Allah'ın bir insanla ancak vahyederek konuşması:*** Bu âyette Allah kulları ile olan iletişimini açıklamış ve onu üçe ayırmıştır:

Birincisi: Başta zikredilen vahiydir ve o, ilham ve rüya yoluyla gerçekleşir.

İkincisi: Allah'ın sözünü perde arkasından duyurmasıdır.

Üçüncüsü: Bir melek vasıtasıyla vahiy göndermesidir. "اَوْ يُرْسِلَ رَسُولاً/***Yahut bir elçi gönderir***" sözü buna delalet eder. Burada elçiden kasıt melektir.

فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَٓاءُ/***Yahut izniyle dilediğini vahyetmek üzere:*** O elçi, peygambere Allah'ın dilediklerini vahyeder. Bu sadece peygamberlere hastır. İkinci şekli Musa ve Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hastır. Çünkü Allah, İsrâ gecesi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile konuşmuştur. İlki ise çoğunlukla peygamberlere ve veli kullara, bazen de diğer kullara hastır. ***"Rabbin bal arısına, 'Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptığı kovanlardan kendine ev edin' diye vahyetti/ ilham etti"***[362] sözü ile insanların rüyaları (sadece kendilerini bağlamak üzere) bu kabildendir.

اَوْ يُرْسِلَ رَسُولاً/***Bir elçi (melek) göndermek sûretiyle:*** "يُرْسِلَ/***Yürsile"*** ve "يُوحِيَ/***yûhıye"*** fiilleri "أو هو يُرسِلُ/ev hüve yürsilü" takdiriyle merfû olarak yahut mukadder "اَنْ/en" üzere "اَنْ/en" atfedilerek "أنْ يُوحِيَ/en yûhıye" takdiriyle "وَحْياً/***vahyen"*** kelimesine atfen mansub okunmuştur.[363]

وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ رُوحاً مِنْ اَمْرِنَا/***Sana da emrimizden bir ruh (Kur'ân) vahyettik:*** Burada ***"ruh"*** ile Kur'ân kastedilmiştir. Mana şöyledir: Bu vahiy gibi melek göndermek sûretiyle sana Kur'ân'ı vahyettik. Burada ***"emr"***in, "أمور/umur/işler" kelimesinin tekili yahut "bir şeyin emredilmesi" manasına gelmesi muhtemeldir.

مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْاِيمَانُ/***Sen, kitap nedir, iman nedir bilmezdin:*** Bununla iki şey kastedilmiştir:

Birincisi: Bilmediği şeyleri Allah'ın kendisine öğretmesi bağlamında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e verilen nimetlerin bir dökümüdür.

İkincisi: Bilmediği ve kimseden öğrenmediği bir şeyi getirmiş olmasıyla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in nübüvvetine delil getirmektir.

---

362 Nahl 16/68.

363 "اَوْ يُرْسِلَ" ve "فَيُوحِيَ" Nâfi' bu iki fiili, "lam" harfinin ref'i ve "ye" harfinin sükûnuyla okumuştur. İbn Zekvân'ın okuyuşu hakkında ihtilaf söz konusudur. Geri kalanlar ise bu şekilde mansub okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 407.

Şayet "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kitabı bilmemesinde yani ***'Sen, kitap nedir bilmezdin'*** denilmesinde bir problem yoktur. ***'Sen, iman nedir bilmezdin'*** sözüne gelince; bunda bir problem (işkâl) söz konusudur. Çünkü peygamberler, peygamber olarak görevlendirilmelerinden önce Allah'a inanan insanlardır" denilirse, buna şöyle cevap verilir: İman, birçok bilgiyi ihtiva eder. Ancak bir peygamberin imana dair bilgisi, -bundan önce Allah'a inanan biri olduğu hâlde- peygamber olarak gönderildikten sonra tamamlanır. Burada iman ile bilginin kemâli kastedilmiştir. O da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e nübüvvet ile birlikte verilmiştir.

وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُوراً/***Fakat Biz onu bir nûr kıldık:*** Buradaki "هُ/***hû***" zamiri Kur'ân'a gider.

سُورَةُ الزُّخْرُفِ

43. ZUHRUF SÛRESİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

حم ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿٣﴾ وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٤﴾ أَفَنَضْرِبُ
عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا إِنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُسْرِفِينَ ﴿٥﴾ وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ
نَبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ ﴿٦﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ
﴿٧﴾ فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضَى مَثَلُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾

1. Hâ. Mîm. 2-3. Apaçık Kitab'a and olsun ki Biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'ân kıldık. 4. O, katımızda bulunan Ana Kitap'ta (Levh-i Mahfûz'da) mevcut, yüce ve hikmetle dolu bir kitaptır. 5. Siz, haddi aşan kimseler olursanız, sizi Kur'ân ile uyarmaktan vaz mı geçelim? 6. Daha önceki milletlere nice peygamberler göndermiştik. 7. Onlar, kendilerine gelen her peygamberi mutlaka alaya alırlardı. 8. Biz onlardan daha zorba olanları da helâk ettik. Nitekim öncekilerde örneği geçmiştir.

وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ/***Apaçık Kitab'a And olsun:*** Yani apaçık Kur'ân'a. Burada "Kur'ân'ın açık olması" veya "kendisinin dışındakileri açıklayıcı olması" manasına gelmesi muhtemeldir.

وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ/***O, katımızda bulunan Ana Kitap'ta mevcut, yüce ve hikmetle dolu bir kitaptır:*** "أُمِّ الْكِتَابِ/***Ana kitap***"tan kasıt "Levh-i Mahfûz"dur. Buna göre Kur'ân, Levh-i Mahfûz'da yüce ve hikmet dolu bir kitap olarak tanımlanmıştır. Bunun, "Kur'ân'ın tamamen Levh-i Mahfûz'da yazılmış olduğu, Cebrail'in de onu naklettiği ve Levh-i Mahfûz'da yazılmış olmasından dolayı Allah'ın onu yüce ve hikmetle dolu olarak tanımlamış olduğu" manasına geldiği de söylenmiştir. Ancak birinci görüş daha kuvvetli ve daha meşhurdur.

أَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا/***Sizi Kur'ân ile uyarmaktan vaz mı geçelim?:*** Âyetin başındaki hemze inkâr anlamındadır. Bunun manası şöyledir: "Size öğüt vermekten vaz mı geçelim?" "نضرب/***Nedribü***" fiili burada "bir işi bırakmak, terk etmek" anlamına gelir. Çünkü bir işi bıraktığın zaman "اضربت عن كذا/Bundan vaz mı geçtin?" denilir. Âyetteki zikir ifadesi ile Kur'ân veya öğüt ve vaaz kastedilmektedir.

صَفْحًا/***Safhan:*** Bu kelimenin anlamı konusunda iki görüş vardır:

Birincisi: "Yüz çevirme" manasındadır. Bir şeyden yüz çevirdiğin zaman "صفحت عنه" denilir. Bu takdirde manası sanki şöyle demiş gibi olur: "Sizden yüz çevirmek sûretiyle size öğüt vermeyi terk mi edelim?" Buna göre "صَفْحًا/***safhan***" kelimesinin i'râbı, manasından dolayı masdar veya mef'ulün li-eclih yahut hâl konumunda masdar olur.

İkincisi: "Af veya mağfiret" manasındadır. Bu takdirde manası şöyle olur: "Sizi affetmek ve günahlarınızı bağışlamak için size öğüt vermeyi terk mi edelim?" Bu takdirde "صَفْحًا/***safhan***" kelimesinin i'râbı, mef'ulün li-eclih veya hâl konumunda masdar olur.

أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُسْرِفِينَ/En küntüm kavmen müsrifine: Şart edatı olmak üzere kesreli hemze ile "إِنْ/**in**" şeklinde de okunmuştur.[364] Cevabı ise öncesindeki sözdedir. Mefulün li-eclih olmak üzere fethalı hemze ile de okunmuştur.

أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا/Onlardan daha zorba olanlar: Buradaki **"onlar"** zamiri ile Kureyşliler kastedilmektedir. Çünkü onlar, yukarıda geçen ***"Siz, haddi aşan kimseler oldunuz"*** sözünün muhataplarıdır.

Eğer "Onların haddi aşanlar oldukları bilindiği hâlde nasıl olur da şüphe manası taşıyan şart edatı "إِنْ/**in**" kullanılarak ***'Eğer olursanız'*** denilir?" şeklinde bir soru sorulursa, buna şöyle cevap verilir: Burada haddi aşmaları ve bunu yaptıklarının farkında bile olmamaları konusunda onları kınamaya (ayıplamaya) bir işaret vardır. Sanki "Bu durum akıllı bir kişinin yapacağı bir şey değildir" demektir. Bu sebeple gerçekleşmiş olan bir durum için gerçekleşmesi muhtemel bir durummuş gibi bahsedilmektedir.

وَمَضَى مَثَلُ الْأَوَّلِينَ/Nitekim öncekilerde örneği geçmiştir: Yani Kur'ân'da öncekilerin durumu ve inkâr ettikleri zaman nasıl helak edildikleri anlatılmıştır.

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ
الْعَلِيمُ ﴿٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا
لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠﴾ وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنْشَرْنَا بِهِ
بَلْدَةً مَيْتًا كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١١﴾ وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ
لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿١٢﴾ لِتَسْتَوُوا عَلَى ظُهُورِهِ ثُمَّ
تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا
هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ﴿١٤﴾

---

364 İki Medineli kıraat imamı, Hamza, Kisâî ve Halef kesreli hemze ile "إن كنتم" şeklinde okumuşlardır. Diğerleri ise fethalı hemze ile okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 407.

9. And olsun ki, onlara "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, "Onları şüphesiz güçlü olan, her şeyi bilen Allah yarattı" derler. 10. O, sizin için yeri beşik kılmış ve doğru gidesiniz diye yeryüzünde size yollar yaratmıştır. 11. Gökten bir ölçüye göre suyu indiren O'dur. Biz onunla ölü (kupkuru) memlekete hayat veririz. İşte siz de böylece (mezarlarınızdan) çıkarılacaksınız. 12-13. Bütün çiftleri O yaratmıştır. Ve size bineceğiniz gemiler ve hayvanlar var etmiştir ki, böylece onların sırtına binip üzerlerine yerleşince, Rabbinizin nimetini anarak "Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik" diyesiniz. 14. "Biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz" (demelisiniz).

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ/*Onlara sorsan:* Bu âyet Kureyşlilerin gökleri ve yeri Allah'ın yaratmış olduğunu kabul etmeleri ancak bununla birlikte O'ndan başkasına ibadet etmeleri sebebiyle onlara karşı bir kanıttır. Burada onların "Gökleri ve yeri Allah yarattı" diye cevap vermeleri gerekmektedir. Onlar bunu söyledikleri zaman Allah tarafından ***"Azîz (güçlü olan) ve Alîm (her şeyi bilen)"*** ibaresi de eklenmiştir. Çünkü Kureyşlilerin gökleri ve yeri Allah'ın yarattığını itiraf etmeleri aynı zamanda O'nun Azîz ve Alîm olduğunu da itiraf etmelerini gerektirmektedir.

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ/*O sizin için kılmış:* Bu, müşriklerin değil, Allah'ın sözüdür.

مَهْدًا/*Beşik:* Burada benzetme yönüyle "yatak, döşek" anlamına gelmektedir.

سُبُلًا/*Yollar:* Yani üzerinde yürüdüğünüz yollar.

مَاءً بِقَدَرٍ/*Bir ölçüye göre su:* Yani bilinen bir ölçü ve miktarda. Burada "belli bir hükme göre" anlamına geldiği de söylenmiştir.

كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ/*İşte siz de böylece çıkarılacaksınız:* Kabirlerden çıkış, bitkilerin yerden çıkışına benzetilmiştir.

الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا/**Bütün çiftleri:** Yani bütün hayvan, bitki ve diğer türleri.

لِتَسْتَوُوا عَلَى ظُهُورِهِ/**Onların sırtına binesiniz diye:** Buradaki "hû" zamiri "مَا تَرْكَبُونَ/**bineceğiniz şeyler"** kelimesine racidir.

ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ/**Sonra Rabbinizin nimetini zikrederek:** Buradaki zikrin kalp ile veya dil ile olması muhtemeldir. Aynı şekilde nimet ile binilen şeylerin veya mutlak manada bütün nimetlerin kastedilmesi de mümkündür. Seleften bazıları bir hayvana bindiklerinde önce "Bizi İslâm'a ulaştıran Allah'a hamd olsun" dedikten sonra bu âyette geçen "سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ/***Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik"*** sözünü söylerlerdi.

وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ/***Biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz:*** Bu, ahirette toplanmanın itirafıdır. Eğer "Bu ifadenin bineğe binme ile ne alakası var?" denilirse, şöyle cevap veririz: Çünkü bir gemiye veya hayvana binmek, geminin batması ve hayvandan düşme sonucunda ölüme sebep olabilir. İşte bu ihtimale karşı ölüme hazırlıklı olmak için haşri yani ahirette toplanmayı zikretmeyi emretmiştir. Bu sözün cenazenin taşınması sırasında söylenilmesi gerektiğine dair de bir görüş vardır.

وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ أَمِ اتَّخَذَ
مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَاكُمْ بِالْبَنِينَ ﴿١٦﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ
لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ أَوَمَنْ يُنَشَّأُ فِي الْحِلْيَةِ
وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ
الرَّحْمَنِ إِنَاثًا أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ ﴿١٩﴾

15. Ama onlar, kullarından bir kısmını, O'nun bir cüzü kıldılar. Gerçekten insan apaçık bir nankördür. 16. Yoksa Allah, yarattıklarından kızları kendisine aldı da oğulları size mi ayırdı? 17. Onlardan biri, Rahmân'a isnad ettiği kız çocuğuyla müjdelenince, hiddetlenerek yüzü simsiyah

kesilir. 18. Süs içinde yetişip münakaşa edemeyecek olanı mı istemiyorlar? 19. Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Acaba meleklerin yaratılışını mı görmüşler? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.

وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا/***Onlar, kullarından bir kısmını, O'nun bir cüzü kıldılar:*** ***"Kıldılar"*** kelimesi ile Mekkeli müşrikler, ***"O'nun"*** kelimesi ile Allah kastedilmektedir. Bu söz ayrıca önceki âyetlerde geçen ***"Eğer onlara sorarsan"*** ifadesine bağlıdır. Bunun manası şöyledir: "O müşrikler melekleri Allah'ın kızları olarak saymak sûretiyle Allah'ın kullarından bir grubu diğerlerinin değil sadece O'nun payı ve hissesi olarak kabullenmişlerdir." Zemahşerî bu konuda şöyle demektedir: "Bu ifade onların melekleri Allah'tan bir cüz olarak kabul ettikleri anlamına gelmektedir." Bazı dilciler bir şiir beytini delil getirerek cüz kelimesinin dişi manasına geldiğini söylemişlerdir. Ancak Zemahşerî bunun yalan olduğunu ve o beytin de uydurma olduğunu belirtmiştir.[365]

أَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ/***Yoksa yarattıklarından kızları kendisine aldı:*** Buradaki ***"yoksa"*** anlamındaki "أَمْ/***em***" edatı meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söyleyenlerin görüşlerini inkâr ve ret anlamı taşımaktadır.

أَصْفَاكُمْ/***Esfâküm:*** "Size has kıldı" anlamındadır. Yani nasıl olur da erkeklere göre daha aşağı seviyede olan kızları kendisine ayırır ve daha üst seviyedeki erkekleri size has kılar?

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا/***Onlardan biri, Rahmân'a isnad ettiği şey ile müjdelenince:*** Onların "Rahmân'a isnad ettikleri şey" kız çocuğudur. Bu konuyla ilgili olarak Nahl sûresinde açıklama yapılmıştı. Bu söz ile kendilerinin sevmedikleri kız çocuklarını Allah'a nispet etmeleri kastedilmektedir.

---

365 Sözü edilen beyit şöyledir: "إِنْ أَجْزَأَتْ حُرَّةٌ يَوْمًا فَلاَ عَجَبَ قد تُجزئ الحرّة المذكار أحيانا" Bir diğeri de şöyle demiştir: "زُوِّجْتُها من بناتِ الأوْس مُجْزِئَةً لِلعَوْسَج الرطْبِ فِي أبياتِها زَجَل" Zemahşerî şöyle demiştir: Tefsîrdeki bid'atlerden birisi de cüz kelimesinin dişi olarak anlaşılmasıdır. Cüz kelimesinin Arap dilinde dişi için kullanıldığını iddia etmek Araplara bir iftira ve aslı olmayan bir uydurmadır. Bk. *el-Keşşaf*, IV, 245.

أَوَمَنْ يُنَشَّأُ فِي الْحِلْيَةِ/*Veya süs içinde yetişen mi?:* Bu âyette ***"süs ile yetiştirilenler"*** sözü ile kadınlar kastedilmektedir. Süs ise altın, gümüş ve bunların dışındaki ziynetlerdir. Bu "süsler içinde ve onları kullanarak büyüyen ve gelişen" anlamına gelir.

Bu kelime, ***"süsler içinde yetiştirilmiş olan"*** anlamında "يُنَشَّأُ/ ***yüneşşeü"*** şeklinde de okunmuştur.[366] Bu takdirde âyet, meleklerin Allah'ın kızları olduğunun söyleyenlerin iddialarını reddetmek anlamı taşımaktadır. Burada sanki "süsler içinde yetiştirilenleri Allah'a mı ait kıldınız?" demektedir. Burada süs içinde yetiştirilmek bir eksikliktir, sonra onu başka bir eksiklik takip etmektedir: "وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ/***Ve o münakaşaya da açık değildir."*** Yani kadınlar münakaşa ettiklerinde veya konuştuklarında kendi iddialarını tam açıklayamazlar. Kadınların ancak pek azını sözü bozmadan ve manalarını karıştırmadan konuşabilir bulursun. Peki, o hâlde bu eksikliklerle muttasıf biri nasıl Allah'a nispet edilir. "يُنَشَّأُ/***Yüneşşeü"*** fiili gizli bir "اجعلتم/ecealtüm" fiilinin mef'ulü veya haberi mahzûf olan bir mübtedadır ve takdiri "Süs içinde yetişmiş olanı Allah'a tahsis ettiniz" şeklinde olur.

وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنَاثًا/***Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar:*** Bu âyette ***"onlar"*** lafzı ile müşrikler kastedilmektedir. Onların ağzından üç kötü söz nakledilmektedir:

Birincisi: Onlar Allah'a çocuk nispet etmişlerdir.

İkincisi: Onlar Allah'a erkekleri değil sadece kızları nispet etmişlerdir.

Üçüncüsü: Onlar değerli melekleri dişi saymışlardır.

Bu âyet "عِنْدَ الرَّحْمَنِ/***Rahman'ın yanında"*** şeklinde okunmuştur. Bu takdirde "فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ/***Rabbinin yanında bulunanlar"***[367] âyetinde de belirtildiği gibi meleklerin Allah'a yakınlığı ve değerleri kastedilmektedir.

---

366 Hamza, Kisâî, Halef ve Hafs "يُنَشَّأُ" şeklinde, diğerleri ise "يَنْشَأُ" olarak okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 408.

367 Fussilet 41/38.

"عِبَادُ الرَّحْمَنِ/**Rahman'ın kulları"** şeklinde de okunmuştur. Bu kıraatta da aynı şekilde meleklerin özel ve değerli olduklarına vurgu yapılmaktadır.[368]

أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ/***Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler?:*** Bu söz müşriklerin meleklerin kız olduğu yönündeki iddialarını reddetmektedir. Bu ifade, "Onlar meleklerin yaratılışını görmedikleri hâlde nasıl olur da bilgilerinin olmadığı bir konuda konuşurlar?" manasına gelmektedir.

سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ/***Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir:*** Yani onların güya şahitlik etmişler gibi konuştukları bu sözler aleyhlerine yazılacak ve kıyamet günü bundan sorguya çekilecekler.

وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ
إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ
﴿٢١﴾ بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَى آثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ
﴿٢٢﴾ وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا
إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَى آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾ قَالَ أَوَلَوْ
جِئْتُكُمْ بِأَهْدَى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ
﴿٢٤﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٥﴾

20. Ve dediler ki: "Rahmân dileseydi biz onlara tapmazdık." Onların bu hususta bir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar. 21. Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdik de ona mı tutunuyorlar? 22. Hayır! Onlar sadece, "Biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izinde gidiyoruz" derler. 23. Aynı şekilde senden önce de hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklıları "Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız" derlerdi. 24. "Ben size, babalarınızı üzerinde

368 Medineli iki imam, İbn Kesîr, İbn Âmir ve Yakub "عند الرحمن" şeklinde zarf olarak, diğerleri ise "عباد الرحمن" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 408.

bulduğunuz (din)den daha doğrusunu getirmişsem (yine mi bana uymazsınız)?" deyince "Doğrusu biz, sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz" dediler. 25. Biz de onlardan intikam aldık. Yalanlayanların sonunun ne olduğuna bir bak!

وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ/***Ve dediler ki: Rahmân dileseydi biz onlara tapmazdık:*** Bu sözü söyleyenler kâfirlerdir ve ***"tapmazdık"*** dedikleri şey ise meleklerdir. İbn Atiyye, kâfirlerin ***"tapmazdık"*** dedikleri şeylerin putlar olduğunu söylemiştir. Birinci görüş daha kuvvetli ve daha meşhurdur. Bu âyet, meleklere ibadet edenlerin bu davranışlarına dayanak olarak ileri sürdükleri delilleri bildirmektedir. Onlar bu konuda "Allah bizim onlara tapmamamızı dileseydi biz onlara tapmazdık. Bize mühlet tanıması ve bize nimetler vermesi Allah'ın, bizim onlara ibadet etmemize rıza gösterdiğinin bir delilidir" demektedirler. Âyetin devamında ise Allah onların bu iddialarını ***"Onların bu hususta bir bilgileri yoktur"*** sözüyle reddetmektedir. Yani onların söylediklerinin bir dayanağı ve delili yoktur ve bu sadece onların uydurdukları bir şeydir.

أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ/***Yoksa bundan önce onlara bir kitap mı verdik:*** Yani Kur'ân'dan önce. Bu söz aynı zamanda onların delil olarak getirecekleri bir kutsal kitapları olmadığını vurgulamaktadır.

بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ/***Hayır! Onlar sadece "Biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk..." derler:*** Âyette geçen "أُمَّةٍ/***ümmet"*** kelimesi "din, yol" anlamındadır. Bu âyet "Onların bir delilleri yok, sadece atalarını taklit ediyorlar" anlamına gelmektedir.

وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ/***Aynı şekilde senden önce uyarıcı göndermişsek:*** Âyetin manası şöyledir. "Bu kâfirler hiçbir delile dayanmadan babalarına tâbi oldukları gibi onlardan öncekiler de hiçbir delil olmadan, kötü bir taklitçi üslubuyla kendi babalarına tâbi idiler."

قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكُمْ بِأَهْدَى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ/***"Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz şeyden daha doğrusunu getirmişsem?" deyince:*** Bu ifade babalarına tâbi olanlara reddiyedir. Bu âyetin manası şöyledir:

"Onlara, 'Ben size babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğru bir din getirmiş olsam da mı babalarınıza tâbi olacaksınız' deyince." Bu âyetin başındaki kelime "قَالَ/**dedi**" şeklinde okunduğunda bu fiilin fâili daha önce geçen uyarıcıdır. "قُلْ/**De!**" şeklinde emir olarak okunduğunda ise Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hitap edilmiş olur.[369] Allah ona bu sözü Kureyş'e söylemesini emretmiştir. Birinci görüş daha doğrudur. Buna göre bu söz öncekilerden bahsetmekte olan kıssanın ortasında bir itirâzî (ara) cümle olmuş olur. Âyetin devamındaki "قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ/**Dediler ki: Doğrusu biz sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz**" sözü, önceki kâfirlerin söylemiş oldukları şeyi aktarmaktadır. Böylece bir sonraki âyetin başındaki "فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ/ **Biz de onlardan intikam aldık**" sözünde de önceki dönemlerde yaşamış olan kâfirler kastedilmektedir.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٢٦﴾ إِلَّا الَّذِي
فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ ﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ
﴿٢٨﴾ بَلْ مَتَّعْتُ هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّى جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ
﴿٢٩﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٠﴾
وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْءَانُ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾

26. Bir zaman İbrahim, babasına ve kavmine demişti ki: "Ben sizin taptıklarınızdan uzağım. 27. Ben ancak beni yaratana kulluk ederim. Çünkü O, beni doğru yola iletecektir." 28. (İbrahim) bu sözü, ardından geleceklere sürekli bir miras olarak bıraktı ki, insanlar (onun dinine) dönsünler. 29. Doğrusu bunları da atalarını da kendilerine hak ve onu açıklayan bir peygamber gelinceye kadar geçindirdim. 30. Fakat kendilerine hak gelince "Bu bir büyüdür ve biz onu tanımıyoruz" dediler. 31. Ve "Bu Kur'ân iki şehirden büyük bir adama indirilse olmaz mıydı?" dediler.

---

369 Ebû Âmir ve Hafs, ihbârî cümle olarak "قال" şeklinde, diğerleri ise inşâî cümle olarak emir sigasıyla "قل" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 409.

إِنَّنِي بَرَاءٌ/Ben uzağım: "بَرِيءٌ/Berîün" ve "بَرَاءٌ/berâün" kelimeleri asıl olarak masdardır ancak sonra sıfat olarak kullanılmıştır. Bu sebeple "عَدْل/adalet" ve benzeri kelimeler gibi bir kişi için de topluluk için de aynı şekilde kullanılır.

إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي/Ancak beni yaratana: Bu kelimenin istisna-i munkatı olması mümkündür. Bu durum ancak Allah'a ibadet etmedikleri durumda söz konusudur. Allah ile birlikte başkalarına da tapıyorlar ise istisna-i muttasıl olur. Bu söz mecrur veya istisna olmasından dolayı mansub konumundadır.

سَيَهْدِينِ/Beni doğru yola iletecektir: Burada gelecek zaman kipinde gelen ifade başka bir yerde şimdiki/geniş zaman kipinde "**فَهُوَ يَهْدِينِ/O, beni doğru yola iletir**"[370] şeklinde geçmektedir. Bu da hidayetin şimdiki zamanda olduğu gibi gelecekte de devam ettiğine işaret etmektedir.

وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ/Bu sözü, ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı ki: Bu âyetteki "**جَعَلَهَا/cealehâ**" kelimesinin fâili İbrahim *aleyhisselâm*'dır. Bu fiilin fâilinin Allah olduğu da söylenmiştir ancak birinci görüş daha doğrudur. Burada geçen **"sonrakilere devamlı kalacak olan söz"** ile yukarıda 26. âyette geçen **"Ben sizin taptıklarınızdan uzağım"** ifadesi kastedilmektedir. Burada tevhide vurgu yapılmaktadır. Bunun için "**هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِن قَبْلُ/O sizi daha önce Müslümanlar olarak isimlendirdi**"[371] âyetini de birlikte değerlendirdiğimizde bu söz ile İslâm dininin kastedilmiş olduğu da söylenmiştir. Yine bu söz ile kelime-i tevhîdin yani "لا إله إلا الله/Allah'tan başka ilâh yoktur" sözünün kastedildiği de dile getirilmiştir. Sonuçta manalar birbirine yakındır. Bu âyette İbrahim *aleyhisselâm*'ın bu kelimeyi kendi soyundan şirke sapacak olanların tekrar tevhide dönmesi umuduyla onların arasında sabit kıldığı anlatılmaktadır. **"Ardından gelecekler"** ile "çocukları, torunları, onların çocukları…" şeklinde devam eden soyu kastedilmektedir.

بَلْ مَتَّعْتُ هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ/Doğrusu bunları da atalarını da geçindirdim: Âyette **"bunlar"** işaret sıfatıyla Kureyşlilere işaret edilmektedir. Bu

370 Şuarâ 26/78.
371 Hac 22/78.

söz kendinden önceki bölümle bağlantılıdır. Çünkü Kureyş İbrahim *aleyhisselâm*'ın soyundan gelmektedir. Buna göre, âyetin manası şöyle olmaktadır: "Ancak bunlar kendilerine tevhîd sözünün miras olarak bırakıldığı kişilerden olmadılar. Yine de ben onları nimetler ve afiyet vermek sûretiyle dünyada geçindirdim. Ancak onlar bunlar için şükretmediler ve bunlara ulaşmak için uğraşırken Allah'a ibadete vakit ayırmadılar."

حَتّٰى جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ/*Kendilerine hak ve onu açıklayan bir peygamber gelinceye kadar:* Bu peygamber Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir.

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحْمَةُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٣٢﴾ وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَابًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِئُونَ ﴿٣٤﴾ وَزُخْرُفًا وَإِنْ كُلُّ ذٰلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾

32. Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır. 33. Şayet insanların küfürde birleşmiş bir tek ümmet olması (tehlikesi) bulunmasaydı, Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını ve üzerine çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık. 34. Evlerinin kapılarını ve üzerine yaslanacakları koltukları da (hep gümüşten yapardık). 35. Ve onları ziynetlere boğardık. Bütün bunlar sadece dünya hayatının geçimliğidir. Ahiret ise Rabbinin katında, Allah'ın azabından sakınıp rahmetine sığınanlara mahsustur.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ/*Ve dediler ki: Bu Kur'ân iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?:*

Bu sözü söyleyenler Kureyşlilerdir. İki şehir Mekke ve Tâif'tir. Bu âyetteki ***"iki şehirden bir büyük adam"*** ifadesiyle tıpkı "يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ/***O ikisinden (birinden) inci ve mercan çıkar"***[372] âyetinde olduğu gibi "iki şehirden birindeki" anlamı kastedilmektedir. Bu âyette iki şehirdeki iki büyük adamdan birine indirilmesinin de kastedilmiş olduğu söylenmiştir. Mekke'deki büyük adam Velîd b. el-Muğîre'dir. Bu kişinin Utbe b. Rebîa olduğu da söylenmiştir. Tâif'teki büyük adam ise Urve b. Mes'ûd'dur. Bu kişinin Hubeyb b. Amr olduğu da söylenmiştir. Âyetin manası şöyledir: "Kureyş, Kur'ân'ın Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e indirilmesini kabullenememiş ve onun yerine kendi kavimlerinde başkan olmak veya mallarının çok olması sebebiyle büyük olmakla vasıflandırdıkları bu kişilerden birine inmesi gerektiğini söylemiştir." Ancak Allah onların bu düşüncelerini "أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ/***Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar?"*** sözüyle reddetmektedir. Yani Allah, hikmetinin ve iradesinin gerektirdiği şekilde nübüvveti kulları içerisinden istediği kişiye verir. Bu mahlûkatın belirleyeceği ve dileyebileceği bir iş değildir. Daha sonra "نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا/***Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında Biz paylaştırdık"*** âyetiyle bu meseleye açıklık getirmektedir. Yani "Dünyalık geçimliklerini biz paylaştırdığımız gibi dinî görevleri (peygamberlik) de biz paylaştırdık ve geçici, bayağı, önemsiz şeyleri paylaştırmayı ihmal etmediğimiz gibi kalıcı ve değerli olan görevleri paylaştırmayı ihmal etmememiz daha önemli ve daha acildir" demektir.

لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا/***Birbirlerine iş gördürmeleri için:*** Buradaki "سُخْرِيًّا/***sühriyyen"*** kelimesi "hizmet etmek için boyun eğmek" manasındadır. Yani "Birbirlerine hizmet etmeleri için bazılarını diğer bazılarından üstün kıldık" manasındadır.

وَرَحْمَةُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ/***Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır:*** Bu ifade dünyayı tahkir etmektedir. ***"Rabbinin rahmeti"*** sözü ile nübüvvet kastedilmektedir. Bununla cennetin kastedilmiş olduğu da söylenmiştir.

---

372 Rahmân 55/22.

وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً/***Şayet insanların bir tek ümmet olma durumu bulunmasaydı:*** Bu âyet de aynı şekilde dünyayı tahkir amaçlıdır. Âyetin manası şöyledir: "İnsanların hepsinin küfre düşme durumu olmasaydı kâfirler için gümüşten bir çatı yapardık." Bu da Resûlullah'ın ***"Dünyanın Allah katında bir sivrisinek kanadı kadar değeri olsaydı orada hiçbir kâfire bir damla su vermezdi"***[373] hadisinde belirttiği gibi dünyanın önemsizliğinden dolayıdır.

وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ/***Üzerine çıkacakları merdivenler:*** "مَعَارِجَ/***Meâric***" kelimesi "basamaklar ve merdivenler" anlamına gelir.

وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾
وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾
حَتَّى إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ
﴿٣٨﴾ وَلَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ
﴿٣٩﴾ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ
مُبِينٍ ﴿٤٠﴾ فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ ﴿٤١﴾

36. Kim Rahmân'ın zikrinden gafil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz. 37. Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan alıkoyarlar da onlar, kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar. 38. O şeytan dostu kimse, en sonunda Bize gelince arkadaşına "Keşke benimle senin aranda iki doğu arası kadar uzaklık olsaydı, ne kötü arkadaşmışsın!" der. 39. (Onlara) "Zulmettiğiniz için bugün azapta ortak olmanız size hiçbir fayda vermeyecektir" (denilir). 40. (Resûlüm!) Sağırlara sen mi işittireceksin yahut körleri ve apaçık sapıklıkta olanları doğru yola sen mi ileteceksin? 41. Biz seni onlardan alıp götürsek de yine onlardan intikam alırız.

---

373 Begâvî, *Şerhü's-Sünne*, VII, 196; Taberî, *Tehzîbu'l-Âsâr*, no: 2556.

وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا/Kim Rahmân'ın zikrinden gafil olursa bir şeytanı ona musallat ederiz: "**يَعْشُ/Ya'şü**" kelimesi bir kişinin görüşünün karardığı zaman söylenen "عشى/aşâ" fiilinden türemiştir. Burada ise bu kelime ile "kalbin ve basiretin kararması" kastedilmektedir. Zemahşerî şöyle demiştir. "Bu kelime 'يَعْشَ/ya'şe' şeklinde okunursa 'gözde bir hastalığın oluşması' anlamına gelir. 'يَعْشُو/Ya'şû' şeklinde okunduğunda ise 'gözde bir hastalık bulunmamakla birlikte bulanık görmek' anlamına gelir. Bu iki kelime arasındaki fark, tıpkı kör olmak ile körmüş gibi görmek arasındaki fark gibidir."[374] Bu kelime "يَعْشُو/ya'şû" şeklinde okunduğunda kişinin gerçeği bildiği hâlde inatla onu bilmezden gelmesini ifade eder. Anlaşıldığına göre, bu da gafletten ve bakmayı ihmal etmekten ibarettir.

ذِكْرِ الرَّحْمَنِ/Rahmân'ın zikri: Zemahşerî'ye göre burada **"zikir"** ile Kur'ân kastedilmektedir. İbn Atiyye'ye göre, Allah'ın kullarına söylediği her türlü öğüt kastedilmektedir. Burada masdar fâiline muzaf kılınmıştır. Bana göre ise burada kulun Allah'ı zikretmesi de kastedilmiş olabilir. Bu takdirde âyetin manası şöyle olur: "Her kim Allah'ı zikretmekten gafil olursa Allah onun yakını olacak bir şeytanı ona musallat eder." Bu da tıpkı zikre devam eden kişinin şeytandan uzaklaştırılması gibi onların zikre karşı gafletlerinden dolayı şeytanın musallat edilmesi sûretiyle cezalandırılmasıdır.

وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ/Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan alıkoyarlar: Bu âyetteki "**إِنَّهُمْ/innehüm**" kelimesindeki **"onlar"** zamiri ile şeytanlar kastedilmektedir. "**لَيَصُدُّونَهُمْ/Le-yesuddûnehüm**" kelimesindeki **"onlar"** zamiri ile ise Rahmân'ın zikrinden gafil olanlar kastedilmektedir. Bu zamirlerin çoğul olması ise bu vasıflara uyan herkesin kastedilmiş olmasından dolayıdır.

374 Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 254; İbn Atiyye şöyle demiştir: Katâde ve Yahya b. Sellâm el-Basrî, "عشي - يعشى" fiilinden türemiş olarak "يَعْشَ" şeklinde, kıraat imamlarının çoğu ise "عشى - يعشو" fiilinden türemiş olarak "يعشُ" şeklinde okumuştur. Bu şekilde okumalarına şairin (el-Hatîe) bir sözünü delil olarak göstermektedirler: "متى تأته تعشو إلى ضوء ناره تجد خير نار عندها خير موقع" Bk. İbn Atiyye, *el-Muharrarü'l-Vecîz*, V, 49.

حَتَّى إِذَا جَاءَنَا/En sonunda bize gelince: Bu âyet tesniye zamiri ile “**جَاءَانَا/o ikisi bize gelince**” şeklinde de okunmuştur. İki kişi ile Rahmân’ın zikrinden gafil olan ve şeytan kastedilmiştir. Müfret (tekil) olarak okunduğunda ise Rahmân’ın zikrinden gafil olan kişi kastedilmiş olur. Burada şeytanın kastedilmiş olduğu da söylenmiştir.[375]

بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ/İki doğu kadar uzaklık: Bu ifade hakkında iki görüş vardır:

Birincisi: Burada doğu ve batı kastedilmiştir. Doğu daha fazla kullanıldığı için tıpkı ay ve güneş yerine “القمران/iki ay” denildiği gibi doğu ve batının yön olarak benzemelerinden dolayı ikisinin isimleri ayrı ayrı zikredilmemiştir.

İkincisi: Burada iki doğu ve iki batı kastedilmektedir ancak iki batı sözü iki doğu sözünün ona da delalet etmesinden dolayı hazfedilmiştir.

وَلَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ/Zulmettiğiniz için bugün azapta ortak olmanız size hiçbir fayda vermeyecektir: Bu, ahirette kâfirlere söylenecek bir sözdür. Manası şöyledir: “Azapta ortak olmaları onlara fayda vermeyecek ve dünyada sıkıntıya uğrayan kişilerin buldukları teselli edilerek rahatlama fırsatını bulamayacaklardır. Çünkü orada kendilerine isabet eden sıkıntı diğerlerine de isabet etmiş olacaktır.”

يَنْفَعَكُمْ/Yenfeaküm: Bu fiilin fâili yani onlara fayda vermeyecek olan şey, “**أَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ/azapta ortak olmanız**” sözüdür. Buna göre “**إِذْ ظَلَمْتُمْ/zulmettiğiniz için**” ifadesi azapta ortak olmalarının fayda vermemesinin sebebini bildirmektedir. Yani “zulmünüz sebebiyle” demektir. “**يَنْفَعَكُمْ/Yenfeaküm**” fiilinin fâilinin “**يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ/Keşke benimle senin aranda iki doğu arası kadar uzaklık olsaydı!**” âyetinde geçtiği üzere “fayda vermeyi engelleyen uzaklaşma” anlamında gizli

---

375 İki Medineli imam, İbn Kesîr, İbn Âmir ve Ebû Bekir tesniye (ikil) olarak “جاءانا” şeklinde okumuşlardır. Diğerleri ise müfret (tekil) olarak “جاءنا” şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 408.

olduğu da söylenmiştir. Buna göre "أَنَّكُمْ/*enneküm*" kelimesi sebep bildirir. Birinci görüş daha tercihe şayandır.

أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ/*Sağırlara sen mi işittireceksin?:* Bu âyet Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bir hitaptır. Âyette geçen sağırlar ve körler ile kâfirler kastedilmektedir. Çünkü onlar İslâm'ın açık delilleri hakkında düşünmüyorlar.

فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ/*Biz seni onlardan alıp götürsek de yine onlardan intikam alırız:* Bu âyetin başındaki "إِمَّا/*immâ*" edatı, şart edatı olan "إِنْ/in" ve zait bir "مَا/mâ" harfinden oluşmaktadır. Âyet kâfirler için bir tehdit anlamı içermektedir. Âyetin manası şöyledir: "Biz senin vefatını onlardan intikam almadan önceye alırsak şüphesiz ki senin vefatından sonra onlardan intikam alırız. Senin vefatını onlardan intikam alacağımız vakte kadar ertelersek onlardan intikam almaya bizim gücümüz yeter." Burada intikam ile o kâfirlerin Bedir savaşında öldürülmeleri, Mekke'nin fethedilmesi veya bunlara benzer olarak dünyada gerçekleşen olayların kastedilmiş olması muhtemeldir. Veya bu intikam ile ahiret azabı da kastedilmiş olabilir.

مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ/*Onlardan intikam alırız:* "*Onlar*" zamirinin Müslümanlara ait olduğu da söylenmiştir. Bu durumda mana şu şekilde olur: "Allah onlardan (Müslümanlardan) fitneler ve şiddet hareketleri ile intikam alacaktır. Allah, Peygamberi'nin, ümmetinden intikam alındığını görmemesi için onu önce vefat ettirmek suretiyle ona ikramda bulunmuştur." Birinci görüş daha meşhur ve daha kuvvetlidir.

اَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذ۪ي وَعَدْنَاهُمْ فَاِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾ فَاسْتَمْسِكْ
بِالَّذ۪ي اُو۫حِيَ اِلَيْكَۚ اِنَّكَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٤٣﴾ وَاِنَّهُ لَذِكْرٌ
لَكَ وَلِقَوْمِكَۚ وَسَوْفَ تُسْـَٔلُونَ ﴿٤٤﴾ وَسْـَٔلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ
مِنْ رُسُلِنَٓا اَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ اٰلِهَةً يُعْبَدُونَ۟ ﴿٤٥﴾

42. Yahut onlara vaat ettiğimiz azabı sana gösteririz. Çünkü Bizim onlara gücümüz yeter. 43. Sen, sana

vahyedilene sımsıkı sarıl. Şüphesiz sen, dosdoğru yoldasın. 44. Şüphesiz o, sana ve kavmine bir zikirdir. İleride ondan sorgulanacaksınız. 45. Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize (ve kavimlerine) sor bakalım! Rahmân'dan başka kulluk etsinler diye ilâhlar var etmiş miyiz?

وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ/**Şüphesiz o, sana ve kavmine bir zikirdir:** Bu âyette "إِنَّهُ/**Şüphesiz o**" sözüyle Kur'ân veya İslâm kastedilmektedir. **"Zikir"** ise burada "şeref" manasındadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kavmi Kureyş ve diğer Araplardır. Onlar, İslâm ile dünya ve ahiret şerefine nail olmuşlardır. Sana da yeryüzünün doğusunun ve batısının fethedilmiş olması ve o kavminden halifeler ve krallar çıkması şeref olarak yeter.

İbn Abbâs'tan bu âyet nâzil olduğu zaman Resûlullah'ın, kendisinden sonra liderliğin Kureyş'e ait olacağını bildiği şeklinde bir rivayet gelmiştir.[376]

Bu âyetteki ***"zikir"*** kelimesi ile "öğüt ve nasihat"in kastedilmiş olması da muhtemeldir. Bu takdirde âyetteki kavim ile Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ümmetinin hepsi ve peygamber olarak gönderilmiş olduğu herkes kastedilmektedir.

وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ/**İleride ondan sorguya çekileceksiniz:** Yani Kur'ân ile amel etmekten ve onu size vermesinden dolayı Allah'a şükürden sorguya çekileceksiniz

وَسْئَلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا/**Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor bakalım!:** Şayet "Allah Teâlâ Peygamber *sallallahu aleyhi*

376 Bu manada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den birçok hadis varit olmuştur. Ahmed b. Hanbel ve başkalarının güçlü isnadlarla rivayet ettikleri hadislerden biri şöyledir: Seyyâr b. Selâme'nin Ebû Zer'den işittiğine göre, Resûlullah şöyle buyurmuştur: ***"İmamlar/yöneticiler Kureyş'tendir. Merhamet dileyene merhamet ederler, söz verdiklerinde sözlerini tutarlar, hükmettiklerinde adil davranırlar. Onlardan kim böyle yapmazsa Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların laneti onun üzerine olsun."*** Bk. *el-Müsned*, no: 19792. *Müstedrek*'te geçen hadis de bu manadadır. Bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, no: 6962. Elbânî ve diğerleri de hadisin sahih olduğunu belirtmişlerdir.

ve sellem'e, kendilerini görmediği ve tanımadığı hâlde nasıl önceki peygamberlere bunu sormasını emretmiştir?" denilecek olursa buna üç şekilde cevap verilir:

Birincisi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları İsrâ gecesi görmüştür.

İkincisi: Bu, "Senden önce gelip geçen peygamberlerin ümmetine sor" demektir.

Üçüncüsü: Allah hakiki manada onlara soru sormasını kastetmemiştir. Bununla onların şeriatlarının tek Allah'a inanmak üzerinde ittifak ettiği kastedilmiştir. Nitekim şayet onlara "Allah'la birlikte kulluk ettikleri ilâhlar var mıdır?" diye sorulsa elbette bunu inkâr ederler ve tevhide sarılırlar.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِهٖ فَقَالَ اِنّ۪ي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ
﴿٤٦﴾ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ بِاٰيَاتِنَٓا اِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُر۪يهِمْ مِنْ
اٰيَةٍ اِلَّا هِيَ اَكْبَرُ مِنْ اُخْتِهَاۘ وَاَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾
وَقَالُوا يَٓا اَيُّهَ السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ اِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا
كَشَفْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿٥٠﴾ وَنَادٰى فِرْعَوْنُ ف۪ي قَوْمِه۪ قَالَ
يَا قَوْمِ اَلَيْسَ ل۪ي مُلْكُ مِصْرَ وَهٰذِهِ الْاَنْهَارُ تَجْر۪ي مِنْ تَحْت۪يۚ اَفَلَا تُبْصِرُونَۜ
﴿٥١﴾ اَمْ اَنَا۬ خَيْرٌ مِنْ هٰذَا الَّذ۪ي هُوَ مَه۪ينٌ وَلَا يَكَادُ يُب۪ينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَٓا
اُلْقِيَ عَلَيْهِ اَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ اَوْ جَٓاءَ مَعَهُ الْمَلٰٓئِكَةُ مُقْتَرِن۪ينَ ﴿٥٣﴾ فَاسْتَخَفَّ
قَوْمَهُ فَاَطَاعُوهُۜ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْماً فَاسِق۪ينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّٓا اٰسَفُونَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ
فَاَغْرَقْنَاهُمْ اَجْمَع۪ينَۙ ﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفاً وَمَثَلاً لِلْاٰخِر۪ينَ ﴿٥٦﴾

46. And olsun Biz, Musa'yı âyetlerimizle Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına göndermiştik de Musa (onlara) "Ben Âlemlerin Rabbinin elçisiyim" demişti. 47. Musa onlara âyetlerimizi getirince, bunlara gülüvermişlerdi. 48. Onlara gösterdiğimiz her bir âyet (mucize) diğerinden daha büyüktü.

Doğru yola dönsünler diye onları azaba uğrattık. 49. Buna rağmen şöyle dediler: "Ey büyücü! Sana verdiği ahde dayanarak bizim için Rabbine dua et; çünkü biz artık doğru yola girmek istiyoruz." 50. Ancak Biz onlardan azabı kaldırınca, sözlerinden dönüverdiler. 51. Firavun, kavmine dönüp şöyle dedi: "Ey kavmim! Mısır'ın mülkü ve altımdan akıp giden şu ırmaklar benim değil mi? Hâlâ görmüyor musunuz? 52. Üstelik ben, kendisi hem zayıf/değersiz ve neredeyse söz anlatamayacak durumda bulunan şu adamdan (Musa'dan) daha hayırlıyım. 53. (Bir de) ona, altın bilezikler verilmeli veya yanında ona yardım eden melekler gelmeli değil miydi?" 54. (Böylece) Firavun, kavmini aldattı. Onlar da kendisine boyun eğdiler ve yoldan çıkmış bir kavim oldular. 55. Nihayet Bizi öfkelendirince onlardan intikam aldık, hepsini suda boğduk. 56. Ve onları, sonrakiler için bir selef ve ibretlik bir örnek kıldık.

وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ اِلَّا هِيَ اَكْبَرُ مِنْ اُخْتِهَا/Onlara gösterdiğimiz her bir âyet (mucize) diğerinden daha büyüktü: Burada "اٰيَةٍ/**âyet**"ten maksat, asanın yılana/ejderhaya dönüşmesi ve elin koyundan bembeyaz çıkarılması gibi mucizelerdir. Bir görüşe göre "delilller ve akli hüccetler" demektir. Ancak ilk görüş daha açıktır. "اَكْبَرُ مِنْ اُخْتِهَا/**Diğerinden daha büyük...**" ibaresinin manası "büyüklüğün ve gösterişin zirvesinde" ve "diğer âyetlere (mucizelere) olan üstünlüğü kıyaslanmaz" demektir. Mana şöyledir: "Bir âyete baktığın zaman büyük bulursun. Başka birine baktığın zaman onu da büyük bulursun." Bu, şairin şu sözüne benzer: "من تَلْقَ منهم تقُلْ: لاقَيْتُ سيِّدَهم/ Onlardan kime rastlasan, 'Onların efendisine rastladım' dersin."[377]

Aynı şekilde Zemahşerî şöyle demiştir: "Bana göre Allah, muhtemelen, 'Onlara gösterdiğimiz her bir âyet öncekilerden daha büyüktü' demeyi kastetmiştir." Dolayısıyla kastedilen şey, "Onlara gösterdiğimiz her bir yeni âyet (mucize) ondan önceki diğerlerinden daha büyüktür" demekten ibarettir.

377 Şairin adı, el-Arnedes'tir. Beytin tamamı şöyledir: "من تَلْقَ منهم تقُلْ: لاقَيْتُ سيِّدَهم مثْلُ النُّجوم التي يَسْري بها السَّاري/Onlardan kime rastlasan, 'onların efendisine rastladım' dersin. Zira o, gece yürüyene eşlik eden yıldızlar gibidir." Bk. Ebû Temmâm, *Dîvânu'l-Hamâse*, II, 270.

وَقَالُوا يَٓا اَيُّهَ السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ/**Onlar *"Ey büyücü! Bizim için Rabbine dua et!" dediler:*** Onların bu sözlerinin zahiri çelişki/tutarsızlık barındırmaktadır. Çünkü onların ***"Ey sihirbaz"*** demeleri onu yalanlamalarını gerektirir. "ادْعُ لَنَا رَبَّكَ/***Bizim için Rabbine dua et"*** sözleri ise onu tasdik etmeyi gerektirir. Buna iki şekilde cevap verilir:

Birincisi: Bunu söyleyenler yalanlayanlardır. ***"Bizim için Rabbine dua et"*** demeleri ile senin sözüne ve iddiana işaret ediyorlar. ***"Artık doğru yola girmek istiyoruz"*** sözleri ise tutmamaya niyet ettikleri bir vaattir.

İkincisi: ***"Bizim için Rabbine dua et"*** diyenler onun peygamberliğini tasdik edenlerdir. ***"Ey sihirbaz"*** demeleri, ya sihrin onlar katında kötü bir şey olmamasındandır. Çünkü sihir o zaman diliminin insanları için bir ilimdir ve onlar bununla "Ey âlim!" demek istemişlerdir. Ya da geldiği ilk andan itibaren Musa'yı tesmiye etmek için icat ettikleri bir isimdir. Onlar o andan itibaren manasını bilmeksizin ona bu şekilde seslenmişlerdir.

وَنَادٰى فِرْعَوْنُ ف۪ي قَوْمِه۪/***Firavun, kavmine seslendi:*** Muhtemelen Firavun kavmine kendisi seslenmiştir. Yahut bir münadiye onlara seslenmesini emretmiştir.

قَالَ يَا قَوْمِ اَلَيْسَ ل۪ي مُلْكُ مِصْرَ/***"Ey kavmim! Mısır'ın mülkü benim değil mi?" dedi:*** Firavun böyle söylemekle Musa'ya karşı övünmeyi/üstünlüğü kastetmiştir. Mısır, Musa'nın döndüğü, bildiğimiz ülkedir. Onun sınırları, İskenderiye nehrinden Nil boyu Esvân'a (Antik Memphis kenti) kadardır.

وَهٰذِهِ الْاَنْهَارُ تَجْر۪ي مِنْ تَحْت۪ي/***Ve altımdan akıp giden şu ırmaklar:*** Yani Nil'den çıkan büyük kollar/kanallar Firavun'un sarayının altında/aşağısında akıyordu. Onların en büyükleri İskenderiye nehri, Tenîs, Dimyat ve Tolun'dur.

اَفَلَا تُبْصِرُونَۜ اَمْ اَنَا۬ خَيْرٌ/***Hâlâ görmüyor musunuz? Üstelik ben daha üstünüm:*** Sîbeveyh'in görüşü şöyledir: "اَمْ/***Em"*** burada eşleştirmek ve karşılaştırmak içindir ve "Görüyor musunuz yoksa görmüyor musunuz?" anlamına gelir. Sonra Firavun "görüyorsunuz" yerine "اَمْ اَنَا خَيْرٌ/

Üstelik ben daha üstünüm!" ifadesini koymuştur. Çünkü onlar "Sen daha üstünsün" dedikleri zaman Firavun katında görenler konumunda olmuşlardır. Ve bu, sebebi sebep olan yerine koymaktır. Aslolan Firavun'un şöyle demesidir: "Görmüyor musunuz yoksa görüyor musunuz?" Sonra "اَمْ/***em"*** ile yetinilmiş ve sonrasındaki fiil hazfedilmiştir. Sonra haber verme kabilinden ***"Ben daha üstünüm"*** sözüyle yeni bir cümleye başlanmıştır. Bu görüşe göre "اَمْ/***em"*** üzerinde vakıf yapılır. Ancak bu görüş zayıftır. Bir görüşe göre "اَمْ/***em,"*** "بَلْ/bilakis" manasına gelir. Böylece cümle bölünmüş olur.

مَهِينٌ/***Mehînün:*** Bu kelime, "zayıf ve hakir" anlamına gelir. Zemahşerî ve diğer bazıları bu görüştedir.

وَلَا يَكَادُ يُبِينُ/***Ve neredeyse söz anlatamaz:*** Bu, çıbanın etkisinden Musa *aleyhisselâm*'ın dilinde kalan şeye (peltekliğe) yönelik bir işarettir. Bu, dilinde bir düğüm meydana getirmişti. O, Allah'a bunun çözülmesi için dua edince davetine icabet edildi ancak bunun tutukluk şeklinde izi kaldı. Bir görüşe göre bu, sözde anlaşılmazlık demektir. "وَلَا يَكَادُ يُبِينُ/***Ve neredeyse söz anlatamaz***" sözü, meramı anlatabilmeyi gerektirir. Çünkü "كَادَ/***kâde"*** çıkarılınca bu, isbatı (söz anlatamamayı) gerektirir.

فَلَوْلَٓا اُلْقِيَ عَلَيْهِ اَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ/***(Bir de) ona, altın bilezikler verilmeli değil miydi?:*** Yani Allah'ın ona bir kerâmet/asalet ve peygamber olduğuna dair bir alamet vermesi gerekmez miydi? "الأساوِرَة/el-Esâviratü" kelimesi "سوار/sivârün" veya "أسوار/esvârün" kelimesinin çoğuludur ve takı cinsinde bileğe takılan şeydir (bilezik). O dönemde erkekler âdet gereği bilezik takarlardı.

مُقْتَرِنِينَ/***Mükterinîne:*** Yani onunla ilgilenen ve ondan ayrılmayan yahut ona şahitlik etmek ve delil ikame etmek için birbirine yakın bir şekilde (ona yardım eden melekler gelmeli değil miydi?)

فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ/***(Böylece) Firavun, kavmini aldattı:*** Yani Firavun, (Musa ile arasında geçen) bu konuşma sebebiyle kavminden korkmasını istedi ve akıllarını başlarından alarak onları ayarttı.

اٰسَفُونَا/***Âsefûnâ:*** Yani bizi kızdırdılar.

فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفاً وَمَثَلاً لِلْاٰخِرٖينَ***/Ve böylece onları, sonrakiler için bir selef ve ibretlik bir örnek kıldık:*** "Sin" ve "lam" harflerinin fethasıyla "السَّلَف/es-selefü" kelimesi, "السَّالف/es-sâlifü" kelimesinin çoğuludur. "السَّليف/es-Selîfü" kelimesinin çoğulu olarak damme ile de okunmuştur.[378] Manası "gelip geçen" demektir. Yani bunlar, kâfirlerden önce, onlara bir öğüt ve ibret alacakları bir örnek olsunlar; bunun bir benzeri onların da başına gelmesin diye gelip geçtiler.

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلاً اِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُٓوا ءَاٰلِهَتُنَا
خَيْرٌ اَمْ هُوَۜ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ اِلَّا جَدَلاًۜ بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ اِنْ
هُوَ اِلَّا عَبْدٌ اَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلاً لِبَنٖٓي اِسْرَٓائٖلَۜ ﴿٥٩﴾ وَلَوْ نَشَٓاءُ
لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلٰٓئِكَةً فِي الْاَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾ وَاِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا
تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِۜ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقٖيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُۚ
اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبٖينٌ ﴿٦٢﴾ وَلَمَّا جَٓاءَ عٖيسٰى بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ
بِالْحِكْمَةِ وَلِاُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذٖي تَخْتَلِفُونَ فٖيهِۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُونِ
﴿٦٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ رَبّٖي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُۜ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقٖيمٌ ﴿٦٤﴾
فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْۚ فَوَيْلٌ لِلَّذٖينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ اَلٖيمٍ
﴿٦٥﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾

57. Meryem oğlu İsa, bir misal olarak anlatılınca senin kavmin hemen bağrışmaya (gürültü çıkarmaya) başladı. 58. (Sonra) "Bizim ilâhlarımız mı hayırlı yoksa o mu?" dediler. Bu misali/kıyaslamayı sana ancak tartışmak için söylediler. Açıkça onlar kavgacı bir toplumdur. 59. O (İsa), sadece kendisine nimet verdiğimiz ve İsrailoğullarına örnek kıldığımız bir kuldur. 60. Şayet dileseydik, içinizden, yeryüzünde yerinize geçecek melekler yaratırdık. 61. Şüphesiz ki o (İsa), kıyamete ait (ne zaman kopacağına dair) bir bilgidir. Ondan hiç şüphe etmeyin ve bana

---

378 "سَلَفاً" Hamza ve Kisâî "sin" ve "lam" harflerinin dammesiyle, diğerleri ise bu harflerin fethasıyla okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 409.

tâbi olun. (Çünkü) bu, dosdoğru bir yoldur. 62. Sakın şeytan sizi yoldan çevirmesin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır. 63. İsa, (kavmine) açık delillerle geldiği zaman şöyle demişti: "Ben size hikmet getirdim ve ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim. Öyleyse Allah'tan korkun ve bana itaat edin. 64. Çünkü Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. O'na kulluk edin. (İşte) bu, dosdoğru yoldur." 65. Ancak aralarından çıkan bazı gruplar ihtilafa düştüler. Acı bir günün azabından dolayı vah o zulmedenlerin hâline! 66. Onlar farkına varmadan ansızın kıyamet gününün kendilerine gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلاً إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ/***Meryem oğlu İsa, bir misal olarak anlatılınca senin kavmin hemen bağrışmaya (gürültü çıkarmaya) başladı:*** İbn Abbâs ve diğerlerinden rivayet edildiğine göre, İbn Abbâs bu âyetin tefsiri hakkında şöyle demiştir: "Kur'ân'da Meryem oğlu İsa'nın zikri geçince ve ona sena edilince Kureyş şöyle dedi: 'Muhammed, Hristiyanların İsa'ya taptığı gibi bizim de kendisine tapmamızı istiyor. Bu, Kureyş'in İsa'nın örnek getirilmesinden yüz çevirmesine sebep oldu.'[379] Bunu, İbn Atiyye de hikâye etmiştir.[380] Kur'ân'da buna, bu örneği getiren Allah'tır. "يَصُدّون/***Yesuddûne"*** fiili "yüz çeviriyorlar" anlamına gelir. Zemahşerî şöyle demiştir: Resûlullah, Kureyş'e ***"Siz ve Allah'ın dışında taptıklarınız cehennemin yakıtısınız; oraya gireceksiniz"***[381] âyetini okuyunca onlar bundan geri durdular. Abdullah b. Ziba'râ şöyle dedi: "Bu özellikle bize ve bizim ilâhlarımıza mı yoksa bütün toplumlara mı yönelik?" Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap verdi: ***"Bu, size, sizin ilâhlarınıza ve bütün toplumlara yöneliktir."***[382] Abdullah "Seni ve Kâbe'nin Rabbini yendim. Hristiyanların kendisine taptığını bildiğin hâlde hayırla yad edip Meryem oğlu İsa'nın peygamber olduğunu iddia etmedin mi? Şayet İsa cehennemdeyse biz ve ilâhlarımız onunla birlikte olmaktan hoşnutuz" dedi. Kureyş buna sevindi ve gülüştüler. Peygamber

---

379 Rivayetin isnadını bulamadım.
380 İbn Atiyye, *el-Muharrarü'l-Vecîz*, V, 54.
381 Enbiyâ 21/98.
382 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 262.

sallallahu aleyhi ve sellem sustu. Derken Allah ***"Şüphesiz katımızdan kendilerine güzel şeyler takdir edilenler (işte onlar) cehennemden uzak tutulacaklardır"***[383] âyetini indirdi. Buna göre mana şöyledir: "Abdullah b. Ziba'râ, İsa'yı örnek getirip Resûlullah ile Hristiyanların ona tapması hakkında tartışınca, Kureyş birden bu örneklemeden dolayı bağrışmaya başladı. Yani gülüşüp mutluluktan bağrıştılar. Bu mana, ancak -şamata etme ve bağrışma anlamında "sad" harfinin kesrasıyla "يَصِدّون/***yesıddûne***" kıraatine göre geçerlidir.

وَقَالُوا ءَالِهَتُنَا خَيْرٌ اَمْ هُوَ/***(Sonra) "Bizim ilâhlarımız mı hayırlı yoksa o mu?" dediler:*** "هُو/***Hüve***" ile İsa'yı kastettiler. Mana şöyledir: "Bizim ilâhlarımız mı hayırlı/üstün yoksa İsa mı? Eğer İsa cehenneme girecek olursa biz ve ilâhlarımız onunla birlikte olmaya razıyız. Çünkü o, bizim ilâhlarımızdan daha hayırlıdır." Bu söz, Zemahşerî'nin bundan önceki âyetin tefsirinde zikrettiğine göre, önceki âyeti tamamlamaktadır. İbn Atiyye'nin zikrettiğine göre ise bu, başka bir manada mübtedadır. Zemahşerî bu âyetin manası hakkında başka bir görüş anlatmıştır. Buna göre onlar İsa'nın adını duyunca "Biz, Hristiyanlardan daha doğruyuz (doğru yoldayız). Çünkü onlar bir insana taptılar, biz ise meleklere taptık" dediler. Ardından sözlerine devam edip "İlâhlarımız olan melekler mi daha hayırlı yoksa İsa mı?" dediler. Maksatları ilâhlarının İsa'dan üstün olduğunu ifade etmektir. Bir görüşe göre onlar "اَمْ هُوَ/***em hüve***" sözü ile Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'i kastetmişlerdir. Onlar böyle demekle, "Hristiyanların İsa'ya taptıkları gibi Muhammed de bizim kendisine tapmamızı istiyor" demeye getirmişlerdir. Böylece onlar ***"İlâhlarımız mı üstün o mu?"*** demekle ilâhlarının Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*''e olan üstünlüğünü kastetmişlerdir. Ancak zahir olan, "هُو/***hüve***" ile kastedilenin İsa olduğudur ve bu, cumhurun görüşüdür. Anlatılanlar da buna delalet etmektedir.

مَا ضَرَبُوهُ لَكَ اِلَّا جَدَلاً/***Mâ darabûhü leke illâ cedelen:*** Yani onlar ancak seninle tartışmak amacıyla bu kıyaslamayı sana getirmişlerdir. Bu, "insanın -haklı ya da haksız- münazara ettiği kimseyi mağlup etmeyi kastetmesi" demektir. Abdullah b. Ziba'râ ve benzerleri, İsa'nın Allah'ın

383 Enbiyâ 21/101.

"cehennemin yakıtı"[384] sözünün kapsamına girmediği gizli olmayan kimselerdendir (yani onlar İsa'nın bu kapsamda olmadığını bilmektedirler). Ancak onlar, mugalata yapmaktadırlar. Bu yüzden Allah onları ***"kavgacı bir toplum"*** olarak tavsif etmektedir.

اِنْ هُوَ اِلَّا عَبْدٌ اَنْعَمْنَا عَلَيْهِ/*O (İsa), sadece kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur:* Yani İsa, sadece kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur. Ona peygamberlik, mucizeler vb. şeyler nimet olarak verilmiştir.

وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلٰٓئِكَةً فِي الْاَرْضِ يَخْلُفُونَ/*Şayet dileseydik, içinizden, yeryüzünde yerinize geçecek melekler yaratırdık:* Âyetin manası hakkında iki görüş vardır:

Birincisi: Biz dileseydik yeryüzüne sizin yerinize melekleri yerleştirirdik ve onlar orada Âdemoğlunun yerine geçerlerdi. "**مِنْكُمْ/*Sizden*"** sözü mahzûfün bedeliyle yahut "**يَخْلُفُونَ/*yehlüfûne*"** fiiliyle alakalıdır.

İkincisi: Eğer biz dileseydik, yeryüzünde sizin yerinize geçecek sizden melek evlatlar yaratırdık. Evlatlarınızı sizin yerinize geçirdiğiniz gibi biz insanların çocuklarından melekler yaratmaya da kadiriz. İsa'yı babasız yaratmamızı yadırgamayın! Bu görüşü Zemahşerî hikâye etmiştir.

وَاِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ/*Şüphesiz ki o (İsa), kıyamete ait bir bilgidir:* Buradaki zamir İsa *aleyhisselâm*'a gider. Bir görüşe göre, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e; başka bir görüşe göre, Kur'ân'a gider. İsa'ya yahut *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gittiğine dair görüşe göre mana şöyle olur: "O (İsa ya da Muhammed), kendileri hakkında bilgi gereken kıyamet alâmetlerinden bir alâmettir." İlim kendisi ile sağlandığından dolayı şart, "ilim" diye isimlendirilmiştir. Bundan dolayı "alamet" anlamında "ayn" ve "lam" harflerinin fethasıyla "**لَعَلَمٌ/*le-alemün*"** şeklinde de okunmuştur.[385] Zamirin Kur'ân'a gittiğine dair görüşe göre ise mana şöyle olur: "Kur'ân size kıyameti (kıyametin ne zaman kopacağını) öğretir."

---

384 Enbiyâ 21/98.

385 İbn Abbâs, Ebû Hureyre, Katâde, Ebû Zer el-Gıfârî, Mücâhid, Ebû Nadra, Mâlik b. Dînâr ve Dahhâk "ayn" ve "lam" harflerinin fethasıyla "لَعَلَمٌ" şeklinde de okumuşlar-

وَلِاُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذ۪ي تَخْتَلِفُونَ ف۪يهِ/*Ve ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için (geldim):* O, tümünü değil bir kısmını açıklamıştır. Çünkü peygamberler dünya işlerini değil, din işlerini açıklarlar. Bir görüşe göre ***"bir kısmı"*** ifadesi "tümü" anlamına gelir. Ancak bu görüş zayıftır.

فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ/*Ancak aralarından çıkan bazı gruplar ihtilafa düştüler:* Bu, Meryem sûresi 37. âyette açıklanmıştı.

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ/*Onlar kıyamet gününün kendilerine gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?:* Yani kıyamet gününün kendilerine gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar? Buradaki zamir Kureyş'e yahut "الْاَحْزَاب/***bazı gruplar***"a gider.

اَلْاَخِلَّٓاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّق۪ينَ ﴿٦٧﴾ يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ
عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَٓا اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٦٨﴾ اَلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِم۪ينَ
﴿٦٩﴾ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ اَنْتُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ ﴿٧٠﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ
بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَاَكْوَابٍ وَف۪يهَا مَا تَشْتَه۪يهِ الْاَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْاَعْيُنُ وَاَنْتُمْ
ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٧١﴾ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّت۪ٓي اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٧٢﴾ لَكُمْ ف۪يهَا فَاكِهَةٌ كَث۪يرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٣﴾ اِنَّ الْمُجْرِم۪ينَ ف۪ي
عَذَابِ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ ف۪يهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٥﴾
وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِم۪ينَ ﴿٧٦﴾ وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ
عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ اِنَّكُمْ مَاكِثُونَ ﴿٧٧﴾ لَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَكُمْ
لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٨﴾ اَمْ اَبْرَمُٓوا اَمْراً فَاِنَّا مُبْرِمُونَ ﴿٧٩﴾ اَمْ يَحْسَبُونَ
اَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْ بَلٰى وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾

67. O gün, (işlerinde) Allah'ı hesaba katanlar (müttakîler) dışında, dost olanlar (bile) birbirlerine düşman kesilirler. 68-9. Ey âyetlerimize inanan ve (böylece) Müslüman

---

dır. İbn Abbâs'ın azadlı kölesi İkrime ilki fethalı iki "lam" ile "لَلعلم" şeklinde okumuştur. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharrarü'l-Vecîz*, V, 55.

sıfatı kazanan kullarım! Bugün size korku yoktur, sizler üzülmeyeceksiniz de. 70. Siz ve eşleriniz, ağırlanmış olarak cennete girin! 71. Onlar arasında altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır. Ve kendilerine "Siz, orada ebedî kalacaksınız" denilir. 72-73. Devamla "Yaptıklarınıza karşılık size miras olarak bırakılan cennet işte budur. Orada sizin için bol bol meyveler vardır, onlardan yersiniz" denilir. 74-75. Şüphesiz suçlular cehennem azabında devamlı kalacaklardır, azapları da hafifletilmeyecektir. Onlar azap içinde kurtuluştan ümitlerini keserler. 76. Biz onlara (hiçbir zaman) zulmetmedik fakat onlar zalimlerin ta kendileridir. 77. "Ey Mâlik! Rabbin bizi yok etsin!" diye seslenirler. Mâlik de "Siz böyle kalacaksınız!" der. 78. And olsun ki, Biz size hakkı getirdik. Fakat çoğunuz haktan hoşlanmıyorsunuz. 79. Yoksa onlar (müşrikler), bir işe kesin karar mı verdiler? Doğrusu Biz de kararlıyız! 80. Yoksa onlar, Bizim kendilerinin sırlarını ve yaptıkları kulislerde aldıkları gizli kararları işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır, öyle değil! Zira yanlarındaki elçilerimiz (hafaza melekleri) bunları yazmaktadırlar.

اَلْاَخِلَّٓاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقٖينَ/O gün, (işlerinde) Allah'ı hesaba katanlar dışında, dost olanlar (bile) birbirlerine düşman kesilirler: "***اَلْاَخِلَّٓاءُ/el-Ehıllâü***" kelimesi "dost" anlamına gelen "خليل/halîl" kelimesinin çoğuludur. Kıyamet günü dost dostuna bile düşmanlık eder. Çünkü zarar, kendisine dostundan gelmiştir. Bundan dolayı müttakîler istisna tutulmuştur. Bunun sebebi de müttakîlerin birbirlerine fayda sağlamalarıdır.

يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَٓا اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ/Ey kullarım! Bugün size korku yoktur, sizler üzülmeyeceksiniz de: Âyetin takdiri şöyledir: "Allah Teâlâ kıyamet günü müttakîlere şöyle buyuracak: Ey kullarım! Bugün size korku yoktur. Sizler üzülmeyeceksiniz de."

تُحْبَرُونَ/Tühberûne: Yani nimetlendirilmiş ve sevindirilmiş olarak (cennete girin!)

وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ/Onlar azap içinde kurtuluştan ümitlerini keserler: Yani kurtulmaktan ümitlerini keserler.

وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ/"Ey Mâlik! Rabbin bizi yok etsin!" diye seslenirler: Bu, "Azaptan kurtulmak için ölümü tabep ederler" demektir. Rivayete göre Mâlik bundan sonra bin sene kalır ve o esnada onlara şöyle der: "Siz cehennemde sürekli kalacaksınız."

لَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِالْحَقِّ/And olsun Biz size hakkı getirdik: Bu söz, cehennemliklere yahut dünyada Kureyş'e yönelik Allah'ın sözlerindendir.

اَمْ اَبْرَمُوا اَمْراً فَاِنَّا مُبْرِمُونَ/Yoksa onlar, bir işe kesin karar mı verdiler? Doğrusu Biz de kararlıyız!: Buradaki zamir, Kureyş kâfirlerine gider. Mana şöyledir: "Onlar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e sağlam bir tuzak kurdular. Buna mukabil biz de ona yardım etmekte ve onu korumakta kararlıyız."

اَمْ يَحْسَبُونَ/Em yehsebûne: Rivayete göre bu âyet, Ahnes b. Şerîk ve Esved b. Abdiyegûs hakkında inmiştir. Bu ikisi bir araya gelmiş, Ahnes diğerine "Görüyor musun Allah sırrımızı duyuyor" deyince, diğeri ona "Allah fısıltılarımızı/yaptığımız kulisleri duyar (ancak) sırlarımızı duymaz" diye cevap vermiştir.

سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْ/Kendilerinin sırlarını ve yaptıkları kulislerde aldıkları gizli kararları: "**سِرَّ/Sır,**" insanın kendisine yahut başkasına gizlice söylediği şeydir. "**نَجْوٰى/Necvâ**" ise aralarında hakkında konuştukları şeydir.

بَلٰى/Belâ: Yani duyarız ve ayrıca elçilerimiz onların söylediklerini yazarlar. Burada elçilerden maksat amelleri kaydeden meleklerdir.

قُلْ اِنْ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ فَاَنَا اَوَّلُ الْعَابِدِينَ ﴿٨١﴾ سُبْحَانَ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذٖي يُوعَدُونَ ﴿٨٣﴾ وَهُوَ الَّذٖي فِي السَّمَٓاءِ اِلٰهٌ وَفِي الْاَرْضِ

اِلٰهٌ وَهُوَ الْحَكٖيمُ الْعَلٖيمُ ﴿٨٤﴾ وَتَبَارَكَ الَّذٖي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَمَا بَيْنَهُمَاۚ وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِۚ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾ وَلَا يَمْلِكُ الَّذٖينَ
يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَئِنْ
سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ فَاَنّٰى يُؤْفَكُونَۙ ﴿٨٧﴾ وَقٖيلِهٖ يَا رَبِّ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ
قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَۢ ﴿٨٨﴾ فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌۜ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

81. De ki: "Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, ben (ona) kulluk edenlerin ilki olurdum! 82. Göklerin ve yerin Rabbi; Arş'ın Rabbi olan Allah, onların tavsif ettikleri şeylerden münezzehtir." 83. Onları bırak, kendilerine vaat edilen (bahsedilen) günlerine kavuşuncaya kadar bâtıla dalsınlar, oynamaya devam etsinler! 84. O, gökte de İlâh'tır, yerde de İlâh'tır. O, hakîmdir, alîmdir. 85. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin mülkü kendisine ait olan Allah ne yücedir! Kıyamet saatini bilmek de O'na mahsustur. (Sonunda) O'na döndürüleceksiniz. 86. Allah'ı bırakıp da taptıkları nesneler şefaat edemezler. Ancak bilerek hakka şahitlik edenler bunun dışındadır. 87. Ve and olsun onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan, elbette "Allah" derler. O hâlde nasıl (Allah'a kulluktan) döndürülüyorlar? 88. (Resûlullah) "Ey Rabbim! Bunlar, iman etmeyen bir kavimdir" dedi. 89. (Cevap olarak) Allah "Şimdilik sen onlardan yüz çevir ve 'Size selâm Olsun de (ve geç)" dedi. Yakında bilecekler!

قُلْ اِنْ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌۗ فَاَنَا اَوَّلُ الْعَابِدٖينَ/***De ki: Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, ben (ona) kulluk edenlerin ilki olurdum:*** Bu âyetin te'vili konusunda dört görüş vardır:

Birinci görüş: Bu bir protesto ve söyledikleri söze karşı kâfirlere verilmiş bir cevaptır. Şu manaya gelir: Şayet kâfirlerin dedikleri gibi Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı elbette ben bu çocuğa saygı duyanların ilki olurdum. Aslında sultana, babasını yüceltmek adına sultanın çocuğuna hizmet etmek zor gelir. Ancak Rahmân'ın bir çocuğu olmadığından dolayı Allah'tan başkasına tapmak yoktur. Bu, telâzüm delili denilen delil

çeşitlerinden biridir. Çünkü o, çocuğa tapmayı mevcudiyetine bağlamıştır. Yani mevcudiyeti muhal olana (mevcut olmayana) tapmak da muhaldir. Mâlikîlerin nebîzin (şıra) haramlığı hakkında Hanefîlere cevap kastıyla söyledikleri şu söz buna benzer: "Şayet nebîz sarhoş etmiyorsa helâl, yok sarhoş ediyorsa haramdır."

İkinci görüş: Şayet Rahmân'ın bir çocuğu varsa, ben yalnızca Allah'a tapanların ve O'nun bir çocuğu olduğuna dair sözünüzü yalanlayanların ilki olurum. Bu iki görüşe göre "الْعَابِدِينَ/*el-âbidîne*" lafzı "tapmak/kulluk etmek" anlamına gelir.

Üçüncü görüş: "الْعَابِدِينَ/*el-Âbidîne*" lafzı "inkâr edenler" anlamına gelir. Nitekim başkalarını küçük gördüğünde, büyüklük tasladığında ve bir şeyi inkâr ettiğinde "عبد الرّجل/Adam kendini tanrı edindi" denilir. Mana şöyledir: "Şayet Rahmân'ın bir çocuğu olduğunu iddia ederseniz ben bunu reddedenlerin ilki olurum." Bu üç görüşe göre durum şarta bağlıdır.

Dördüncü görüş: Katâde ve İbn Zeyd şöyle dediler: "'اِنْ/*İn*' burada 'Rahmân'ın çocuğu yoktur' anlamında nâfiyedir (olumsuzluk edatı) ve burada söz bitmiştir. Sonra 'فَاَنَا اَوَّلُ الْعَابِدِينَ/*Ben (ona) kulluk edenlerin ilkiyim*' sözüyle yeni bir cümle başlatılmıştır." Ancak önceki görüş daha doğrudur. Çünkü o, delil ve hüccet getirme bakımından bilinen bir yoldur. Zemahşerî'nin itimat ettiği görüş de budur. Taberî de şöyle demiştir: Bu, hitapta birbirine nezaket göstermektir. Allah'ın şu sözü buna benzer: ***"O hâlde biz yahut siz (ikimizden biri), ya doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindedir."***[386] İbn Atiyye şöyle demiştir: "Allah'ın kâfirlere yönelik ***'Hani, (sizin ifadenizle) ortaklarım nerededir?'***[387] sözü de bu kabildendir."

فَذَرْهُمْ/***Onları bırak!:*** Âyet barışmayı âmirdir ancak seyf âyetiyle mensuhtur.

وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ اِلٰهٌ وَفِي الْاَرْضِ اِلٰهٌ/***O, gökte de İlâh'tır, yerde de İlâh'tır:*** Yani O, dünya ehlinin de gök ehlinin de ilâhıdır. Mecrûr isimler,

386 Sebe 34/24.
387 Fussilet 41/47.

betimleme manasına gelmelerinden dolayı “اِلٰهٌ/*ilâhün*” kelimelerine bağlıdır.

عِلْمُ السَّاعَةِ/***Kıyametin bilgisi:*** Kıyametin kopma zamanına ait bilgi (Allah’a aittir).

وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ/***Allah’ı bırakıp da taptıkları nesneler şefaat edemezler:*** Yani Allah’ın dışında tapınılan varlıkların hiçbiri Allah katında şefaat etme hakkına sahip değildir. Çünkü Allah katında O’nun izni olmadan hiçbir varlık şefaat edemez. Şefaatin sahibi sadece O’dur.

اِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ/***Ancak bilerek hakka şahitlik edenler bunun dışındadır: “Hakka şahitlik edenler”*** ile şefaat edeni mi yoksa kendisine şefaat (aracılık) edilenin mi kastedildiği konusunda ihtilaf söz konusudur. Şayet ***“hakka şahitlik eden”*** ile kendisine şefaat edilen kastedilmişse, bu istisna-i munkatı olur ve “Kulluk edilenler şefaat hakkına sahip değildir. Ancak bilerek hakka şahit olan şefaat edecek olandır” manasına gelir. Buna göre “şefaat/aracılık, hakka şahitlik edenler içindir” takdiriyle, “مَنْ شَهِدَ/***men şehiden***”nin harf-i cerrin düşmesiyle şefaate mef’ûl olması muhtemeldir. Şayet ***“hakka şahitlik eden”*** ile şefaat eden kastedilmişse, bunun, istisna-i munkatı yahut -İsa ve meleklere tapanlar müstesna- istisna-i muttasıl olması muhtemeldir. Buna göre mana şöyle olur: “Hakka şahitlik edenler hariç tapınılanlar, hiçbir şekilde şefaat hakkına sahip değildirler.”

وَقِيلِهِ يَا رَبِّ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ/***“Ey Rabbim! Bunlar, iman etmeyen bir kavimdir” dedi:*** “القيل/el-Kalîlü” kelimesi “القول/el-kavlü” gibi bir masdardır. “ه/Hû” zamiri Resûlullah’a gider. “قِيلِهِ/***Kîlihî***” kelimesi mansub ve mecrûr olarak (her iki şekilde de) okunmuştur.[388] Kıraat-ı seb’a’nın dışında merfû olarak da okunmuştur.[389] Mansub okunmasına

388 Bu kelime hakkında Dânî şöyle demiştir: Âsım ve Hamza “lam” ve “he” harflerinin kesrasıyla “وَقِيلِهِ” şeklinde; diğerleri “lam” harfinin fethası ve “he” harfinin dammesi ile “وَقِيلَهُ” şeklinde okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, s. 127.

389 İbn Atiyye şöyle demiştir: A‘rec, Ebû Kılâbe ve Mücâhid bu lafzı mübteda olarak “وقيلُهُ” şeklinde merfû okumuşlardır. Bunun haberi bu sözden önceki “يَا رَبِّ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ/Ey Rabbim! Bunlar, iman etmeyen bir kavimdir” sözüdür. Ya da sözün

gelince; bir görüşe göre bu, "سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْ/*sirrahüm ve necvâhüm*" sözüne atfedilmiştir. Başka bir görüşe göre "السَّاعَة/*kıyamet*" yerine atfedilmiştir. Çünkü o, masdara muzaf kılınmış bir mef'ûldür. Diğer bir görüşe göre, "sözlerini ve ona denileni yazarlar" takdiriyle mahzûf bir mef'ûle atfedilmiştir. Mecrûr okunmasına gelince; bu durumda o, "السَّاعَة/*es-sâate*" lafzına atfedilmiştir. "بِالْحَقِّ/*Bi'l-hakkı*" lafzına atfedilmiş olması da muhtemeldir. Merfû okunuşuna gelince; bir görüşe göre o, haberi sonrasında gelen bir mübtedâdır. Ancak Zemahşerî bunu tümüyle zayıf görmüştür. Ona göre bu "kasem/yemin" anlamındadır. Mansubluğu da mecrûrluğu da gizli bir kasem harfine dayanmaktadır. Bu senin "الله لأضربن زيدا/Allah'a yemin olsun ki Zeyd'i mutlaka döveceğim" demene benzer. Merfûluk durumu da onların "أيمن الله ولعمرك/Allah'a yemin olsun! Ve hayatın hakkı için!" demelerine benzer. Yeminin cevabı da "اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ/***Bunlar, iman etmeyen bir kavimdir***" sözüdür. Sanki şöyle demektedir: "Onun sözüyle/adına yemin ederim ki bunlar, iman etmeyen bir kavimdir."

فَاصْفَحْ عَنْهُمْ/***Onlardan yüz çevir:*** Bu, seyf âyetiyle mensuhtur.

وَقُلْ سَلَامٌ/***"Selâm" de (geç):*** Takdiri şöyledir: Emrim sadece "selâm" vermen yani selâmlaşmanızdır. Bir görüşe göre barışma anlamında "السلام عليكم/Allah'ın selâmı üzerinize olsun" demektir. Ancak bu iki yönden mensuhtur.

فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ/***Yakında bilecekler:*** Bu (inkârcılara yönelik) bir tehdittir.

---

takdiri şöyledir: "Onun 'Ey Rabbim' sözü duyulmuş ve kabul edilmiş" demektir. Buna göre "Ey Rabbim" ibaresi "وقيله" yerine mansubdur. Bk. *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 60.

سُورَةُ الدُّخَانِ

44. DUHÂN SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

حم ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ
﴿٣﴾ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ﴿٤﴾ أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٥﴾
رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦﴾ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ﴿٧﴾ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ
آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ ﴿٩﴾ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي
السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾ يَغْشَى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١﴾

1. Hâ. Mîm. 2-3. Apaçık olan Kitab'a and olsun ki, Biz onu (Kur'ân'ı) mübarek bir gecede indirdik. Kuşkusuz Biz uyarıcıyızdır. 4-6. Katımızdan bir emirle her hikmetli işe o gecede hükmedilir. Çünkü biz, Rabbinin bir rahmeti olarak peygamberler göndermekteyiz. O işitendir, bilendir. 7. Eğer kesin olarak inanıyorsanız (bilin ki Allah), göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. 8. O'ndan başka ilâh yoktur. (Her şeyi O) diriltir ve öldürür. Sizin de Rabbiniz, önceki atalarınızın da Rabbidir. 9. Fakat onlar, şüphe içinde eğlenip

duruyorlar. 10-11. Şimdi sen, göğün, insanları bürüyecek açık bir duman çıkaracağı günü gözetle. Bu, elem verici bir azaptır.

وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ/***Apaçık olan Kitab'a and olsun ki:*** Bu ifadeyle ilgili açıklama Zuhruf sûresinde geçmişti. Bu bir yemindir ve cevabı "إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ/***onu Biz indirdik***" ifadesidir. Bu yeminin cevabının "إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ/***Kuşkusuz Biz uyarıcıyızdır***" ifadesi olduğu da söylenmiştir ancak bu uzak bir ihtimaldir.

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ/***Biz onu (Kur'ân'ı) mübarek bir gecede indirdik:*** Yani Ramazan ayındaki kadir gecesinde indirdik. Bu gecedeki indirilişi dünya semasına toptan bir seferde indirilişidir. Sonra Cebrail onu Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e parça parça indirmiştir. Bu âyetin manasıyla ilgili olarak onun indirilişinin kadir gecesinde başlamış olduğu söylenmiştir. ***"Mübarek gece"*** ifadesi ile Şaban ayının 15. gecesi (Berat kandili) olduğu da söylenmiştir. Ancak bu görüş "إنا أنزلناه في ليلة القدر/***Biz onu kadir gecesi indirdik***"[390] ve "شهر رمضان أنزل فيه القرآن/***Kur'ân'ın indirildiği Ramazan ayı***"[391] âyetlerine uymadığı için geçersizdir.

فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ/***Her hikmetli işe o gecede hükmedilir:*** "أَمْرٍ حَكِيمٍ/***Hikmetli iş,***" kulların rızıkları, ecelleri ve o yıldaki bütün işleridir. Levh-i Mahfûz'da, gelecek yıl boyunca meleklerin temessül etmesi için kadir gecesinde kaydedilir. Bu işin Şaban ayının 15. gecesi olduğu da söylenmiştir ancak yukarıda açıkladığımız üzere bu görüş geçersizdir.

أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا/***Katımızdan bir emirle:*** Zemahşerî'nin belirttiğine göre, bu ifade ihtisas olmak üzere gizli bir zamirin mef'ulüdür. İbn Atiyye ise masdar olduğu için mansub olduğunu söylemiştir. Ayrıca bu ifadenin hâl olduğu da söylenmiştir.

مُرْسِلِينَ/***Göndermekteyiz:*** Burada peygamberlerin gönderilmesinden bahsedilmektedir. Rahmetin gönderilmesinin kastedildiği de söylenmiştir ancak birinci ihtimal daha doğrudur.

---

390 Kadr 97/1.

391 Bakara 2/185.

فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ/**Şimdi sen, göğün, açık bir duman çıkaracağı günü gözetle:** Bu âyetin açıklamasıyla ilgili iki görüş vardır:

Birincisi: Ali b. Ebî Talib ve İbn Abbâs'ın görüşüdür.[392] Buna göre, bu âyette bahsedilen duman kıyamet gününden önce meydana gelecek, mü'minleri sadece nezle gibi edecek ancak kâfir ve münafıkların başlarını kavuracaktır. Bu da kıyametin alametlerindendir. Huzeyfe, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ***"Kıyametin ilk alameti dumandır"*** dediğini rivayet etmiştir.[393]

İkincisi: İbn Mes'ûd'un görüşüdür. Bu âyette geçen duman, Resûlullah'ın Kureyş'e kuraklığa maruz kalmaları için beddua ettiği zaman onların başına gelmiş olan durumdan ibarettir. O zaman kişi açlığın şiddetinden kendisiyle gökyüzü arasında bir duman görürdü. İbn Mes'ûd şöyle demiştir: "Beş şey geçmiştir: Bunlar duhân (duman), lizâm, batşe (şiddetli yakalama), kamer (ayın yarılması) ve Rûm'dur (Rumların galip gelmesi)."[394]

هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ/***Bu, elem verici bir azaptır:*** Bu ifadenin Allah'ın kelamından veya duman kendilerine isabet ettiği zaman insanların

---

392 İbn Atiyye şöyle demiştir: "İnsanlar Allah'ın gözetlenmesini emrettiği duman konusunda ihtilaf ettiler. İçlerinde Ali b. Ebî Tâlib, Zeyd b. Ali, İbn Ömer, İbn Abbâs, Hasan b. Ebi'l-Hasan ve Ebû Saîd el-Hudrî'nin de bulunduğu bir grup şöyle demiştir: 'Bu, kıyamet gününden önce gelecek olan ve mü'minleri nezle gibi etkileyecek ancak kâfirlerin ve münafıkların başlarını yakılmış, kızartılmış hâle gelene kadar kavuracak olan bir dumandır.' Diğer yandan Abdullah b. Mes'ûd, Ebu'l-Âliye ve İbrahim en-Nehaî'nin de aralarında bulunduğu diğer gruba göre ise bu, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Kureyşlilere tıpkı Yusuf *aleyhisselâm* zamanındaki gibi yedi yıl kıtlık gelmesi için beddua ettiği zaman Kureyşlilerin gördükleri dumandır. Kişi o zaman kıtlık ve açlığın etkisiyle kendisiyle gökyüzü arasında duman görürdü. Ancak âyetlerde bu te'vili destekleyecek bir bilgi yoktur." Bk. *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 61.

393 Bu bilgiyi İbn Atiyye'nin *el-Muharraru'l-Vecîz* adlı eserinde bulamadım.

394 Buhârî, *Sahîh*, no: 4489; Müslim, *Sahîh,* no: 7246. İbn Mes'ûd'un burada bahsettiği beş şey, gerçekleşmiş olan kıyametin beş alametidir. Birincisi: Duman "يوم تأتي السماء بدخان مبين" (Duhân 44/10). İkincisi: Ay "اقتربت الساعة وانشق القمر" (Kamer 54/1). Üçüncüsü: Rûm "ألم غلبت الروم" (Rûm 30/1). Dördüncüsü: Sıkı yakalama "يوم نبطش البطشة الكبرى" (Duhân 44/16). Bu, Bedir savaşında müşriklerin öldürülmesidir. Beşincisi: Lizâm "فسوف يكون لزاما" (Furkân 25/77). Lizâm'ın kuraklık, Bedir'de öldürülenlerin birbirlerine bağlanması veya Bedir'de esir edilen yetmiş kişi olduğu söylenmiştir. Bu bilgi Aynî'nin *Umdetü'l-Kârî* adlı eserinden alınmıştır.

sözlerinden olması muhtemeldir. Âyetin devamında duman azabına maruz kalan insanların sözlerinin bulunmasından dolayı ikinci görüş daha güçlüdür. Böylece söz uyumlu olmuş olur.

رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرَى وَقَدْ
جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ ﴿١٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ ﴿١٤﴾
إِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ﴿١٥﴾ يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ
الْكُبْرَى إِنَّا مُنْتَقِمُونَ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ
كَرِيمٌ ﴿١٧﴾ أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللّٰهِ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٨﴾

12. (İşte o zaman insanlar) "Rabbimiz! Bizden azabı kaldır. Doğrusu biz artık inanıyoruz" (derler). 13. Nerede onlarda öğüt almak! Oysa kendilerine gerçeği açıklayan bir elçi gelmişti. 14. Sonra ondan yüz çevirdiler ve "Bu, öğretilmiş bir deli!" dediler. 15. Biz azabı birazcık kaldıracağız ama siz yine (eski hâlinize) döneceksiniz. 16. Fakat Biz büyük bir şiddetle yakalayacağımız gün, kesinlikle intikamımızı alırız. 17-18. And olsun, kendilerinden önce Biz, Firavun'un kavmini de imtihan etmiştik. Onlara "Allah'ın kulları! Bana gelin! Çünkü ben size (gönderilmiş) güvenilir bir resûlüm" diye (davette bulunan) şerefli bir elçi gelmişti.

أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرَى/***Nerede onlarda öğüt almak!:*** Bu, Allah'ın sözlerindendir. Kâfirlerin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i yalanlamaları sebebiyle öğüt almaktan uzaklaşmalarını ifade etmektedir.

وَقَدْ جَاءَهُمْ/***Oysa onlara gelmişti:*** Bu sözdeki "vav" harfi bu sözün hâl olduğunu ifade eder.

رَسُولٌ مُبِينٌ/***Açıklayan bir elçi:*** Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* kastedilmektedir.

وَقَالُوا مُعَلَّمٌ/***"Bu, öğretilmiştir" dediler:*** Ona bir insanın öğretmiş olduğunu ifade etmektedir.

الْبَطْشَةَ الْكُبْرٰى/Büyük/şiddetli bir yakalayış: İbn Abbâs bunun kıyamet günü olduğunu söylemiştir. İbn Mes'ûd'a göre ise bu Bedir günüdür.[395]

رَسُولٌ كَرِيمٌ/Şerefli bir elçi: Musa *aleyhisselâm* kastedilmektedir.

أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللّٰهِ/Allah'ın kulları! Bana gelin!: Buradaki "أن/**en**" edatı "şöyle dedi" ifadesinin yerini tutmaktadır. "أَدُّوا/**Eddû**" kelimesi "الأداء/el-edâü" kelimesinden türemiş olan bir emir fiilidir. ***"Allah'ın kulları"*** sözü mef'uldür ve bununla İsrailoğulları kastedilmektedir. Âyetin bu bölümünün manası tıpkı Tâhâ sûresinde "أرسل معنا بني إسراءيل/***İsrailoğullarını bizimle birlikte gönder***" dediği gibi İsrailoğullarının gönderilmesinin istenmesidir.

Burada ***"Allah'ın kulları"*** ifadesinin münada olduğu yani bu ifadenin "Ey Allah'ın kulları! Allah'a itaate ve imana gelin" denilmek istendiği de söylenmiştir. Ancak birinci mana daha kuvvetlidir.

وَأَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللّٰهِ إِنِّي آتِيكُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٩﴾ وَإِنِّي عُذْتُ
بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ ﴿٢٠﴾ وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِي فَاعْتَزِلُونِ ﴿٢١﴾
فَدَعَا رَبَّهُ أَنَّ هٰؤُلَاءِ قَوْمٌ مُجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَأَسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ
مُتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾ كَمْ
تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ
كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ﴿٢٧﴾ كَذٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٢٨﴾

19. "Allah'a karşı ululuk taslamayın. Çünkü ben size apaçık bir delil getiriyorum. 20. Ben, beni taşlamanızdan, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a sığındım. 21. Eğer bana inanmazsanız, hiç değilse yanımdan uzaklaşın." 22. Bunun üzerine Musa "Bunlar suç işleyen bir

---

395 Taberî şöyle demiştir: İbn Abbâs şöyle demiştir: "İbn Mes'ûd ***'Büyük bir şiddetle yakalama'*** ile Bedir gününün kastedildiğini söylemektedir. Ancak ben bunun kıyamet günü olduğu görüşündeyim." Bu söz ondan sahih bir isnadla gelmektedir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII, 23.

toplumdur" diye (durumu) Rabbine arz etti. 23. Allah "O hâlde kullarımı geceleyin yola çıkar. Çünkü takip edileceksiniz" dedi. 24. "Denizi açık hâlde bırak. Çünkü onlar boğulacak bir ordudur." 25-27. Onlar geride nice bahçeler, pınarlar, ekinler, güzel konaklar, zevk ve sefasını sürdükleri nice nimetler bırakmışlardı. 28. İşte böylece Biz de onları başka bir topluma miras bıraktık.

وَأَنْ لَا تَعْلُوا/***Ululuk taslamayın:*** **"**Kibirlenmeyin, büyüklenmeyin" anlamındadır.

بِسُلْطَانٍ/***Bir delil:*** "Hüccet ve burhan" demektir.

أَنْ تَرْجُمُونِ/***Beni taşlamanızdan:*** Burada kastedilenin taş atmak mı yoksa hakaret etmek mi olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Ancak birinci mana daha uygundur.

فَاعْتَزِلُونِ/***Yanımdan uzaklaşın:*** Yani beni bırakın ve yolumdan çekilin.

فَأَسْرِ بِعِبَادِي/***Kullarımı geceleyin yola çıkar:*** Bu Allah'tan Musa'ya verilen bir emirdir. Buradaki kullardan maksat İsrailoğullarıdır. Yani "onları geceleyin şehirden çıkar" anlamındadır.

إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ/***Takip edileceksiniz:*** Bu ifade Firavun ve ordusunun onları takip edeceğini haber vermektedir.

وَاتْرُكِ الْبَحْرَ/***Denizi açık hâlde bırak:*** Yani olduğu hâl üzere durur şekilde. "Kuru olarak bırak" manasında olduğu da söylenmiştir.

Rivayet edildiğine göre, Musa *aleyhisselâm* denizi geçtiği zaman denizin açıldığı gibi tekrar kapanması için asasıyla vurmak istedi. Bunun üzerine Allah ona şöyle dedi: ***"Firavun ve askerlerinin ona girip boğulmaları için denizi olduğu gibi açık hâlde bırak!"***

رَهْوًا/***Rahven:*** Bu kelimenin "boş arazi olarak" veya "yarılmış olarak" anlamına geldiği söylenmiştir.

وَعُيُونٍ/***Pınarlar:*** Burada Nil nehrinin dışa taşan koyları kastedilmiş olabilir. O zamanlar orada pınarlar vardı. Bununla altın ve gümüşün kastedilmiş olabileceği de söylenmiştir ancak bu uzak bir ihtimaldir.

وَمَقَامٍ كَرِيمٍ/***Güzel konaklar:*** Bu konuda iki görüş vardır: Yüksek mekânlar ve güzel meskenler.

وَنَعْمَةٍ/***Nimet:*** Çeşitli rızıklar ve bunun dışındaki şeylerle nimetlendirmektir.

فَاكِهِينَ/***Sefa sürenler:*** Nimetlere nail olmuş hâlde. "Sevinçli hâlde ve meyveler verilmiş hâlde" anlamına geldiği de söylenmiştir.

كَذَلِكَ/***İşte böylece:*** Bu kelime nasb makamındadır. "İşte bu şekilde biz onları çıkardık" demektir. Veya "Durum işte böyledir" anlamında merfûdur.

وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ/***Biz de onları başka bir topluma miras bıraktık:*** Zemahşerî ve Mâverdî'ye göre, burada İsrailoğulları kastedilmektedir. Ancak İbn Atiyye bu görüşü zayıf bulmaktadır. Çünkü o dönemde İsrailoğullarının Mısır'a geri döndüklerine dair meşhur tarihçilerden bir bilgi nakledilmemiştir. Hasan el-Basrî'ye göre ise onlar Mısır'a dönmüşlerdir. Burada İsrailoğullarının kastedilmiş olduğuna Şuarâ sûresindeki "وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ/***Biz orayı İsrailoğullarına miras bıraktık***"[396] âyeti delildir.[397]

فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿٣٠﴾ مِنْ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ كَانَ عَالِيًا مِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدِ اخْتَرْنَاهُمْ عَلَى عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٢﴾ وَآتَيْنَاهُمْ مِنَ الْآيَاتِ مَا فِيهِ بَلَاءٌ مُبِينٌ ﴿٣٣﴾ إِنَّ هَؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ ﴿٣٤﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا الْأُولَى وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرِينَ ﴿٣٥﴾ فَأْتُوا بِآبَائِنَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٦﴾

396 Şuarâ 26/59.

397 Bu görüşü Alûsî, *Rûhu'l-Meânî* adlı tefsirinde (XIV, 223) zikretmiştir. Ancak ben bunun isnadını bulamadım.

29. Gök ve yer onların ardından ağlamadı; onlara mühlet de verilmedi. 30. And olsun Biz, İsrailoğullarını o alçaltıcı azaptan kurtardık. 31. Yani Firavun'dan. Çünkü o bir zorba idi, aşırı gidenlerdendi. 32. And olsun Biz, İsrailoğullarına, bilerek (kendi zamanlarında) âlemlerin üstünde bir imtiyaz verdik. 33. Onlara, içinde açık bir imtihan bulunan işaretler verdik. 34-36. Onlar (müşrikler) diyorlar ki: "İlk ölümümüzden sonra bir şey yoktur. Biz diriltilecek değiliz. Doğru söylüyorsanız, atalarımızı getirin."

فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ/***Gök ve yer onların ardından ağlamadı:*** Bu konuda üç görüş vardır:

Birincisi: Bu onların tahkirinden ibarettir. Bu da şöyle olur: Onlardan önemli bir adam öldüğünde Araplar onu yüceltmek için mecaz ve mübalağa üslubuyla "بكت عليه السماء والأرض/Gök ve yer onun için ağladı" derlerdi. Bu âyetin manası şöyledir: "Bunlar böyle değerli adamlar değildirler. Hatta onlar zannedildiğinden daha önemsizdirler."

İkincisi: Denildi ki: Mü'min kişi öldüğünde yeryüzündeki ibadet ettiği yer ve gökyüzünden onun amelinin yükseldiği yer onun için ağlar. Ancak bunlar böyle değildir. Çünkü onlar kâfirlerdir veya onların sâlih amelleri yoktur.

Üçüncüsü: Onlar için ne gök ehli ne de yer ehli ağlar. Birinci görüş en doğru olanıdır. Çünkü bu Arapların dilinde bilinen bir üsluptur.

وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ/***Onlara mühlet de verilmedi:*** Yani tehir edilmediler.

مِنْ فِرْعَوْنَ/***Firavun'dan:*** Bu, azap kelimesinden bedeldir.

عَالِيًا/***Zorba:*** Yani kibirlenen, büyüklük taslayan biriydi.

وَلَقَدِ اخْتَرْنَاهُمْ عَلَى عِلْمٍ/***Biz onlara bilerek bir imtiyaz verdik:*** Biz onların buna müstahak olduğunu biliyorduk.

عَلَى الْعَالَمِينَ/**Âlemlerin üstünde:** Yani kendi zamanlarındaki halk üzerinde.

بَلَاءٌ مُبِينٌ/***Açık bir bela:*** "İmtihan" anlamındadır.

إِنَّ هَؤُلَاءِ/***Şüphesiz onlar*** Yani Kureyş kâfirleri.

فَأْتُوا بِآبَائِنَا/***Atalarımızı getirin:*** Kureyş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ve ashâbına onları taciz etmek gayesiyle böyle hitap etti. Şöyle rivayet edildi: Onlar, ahiret ahvalini sormak için Kusay b. Kilâb'ın tekrar diriltilmesini istediler.

أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا
مُجْرِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ
﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾
إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلًى عَنْ
مَوْلًى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤١﴾ إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ
الرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾ إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ الْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾

37. Bunlar mı daha hayırlı, yoksa Tübba' kavmi ile onlardan öncekiler mi? Onları yok ettik çünkü onlar suçlu idiler. 38. Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık. 39. Onları sadece gerçek bir sebeple yarattık. Fakat onların çoğu bilmiyorlar. 40. Şüphesiz (hakkı bâtıldan ayıran) hüküm günü, hepsinin bir arada bulunacağı gündür. 41. O gün, dostun dosta hiçbir faydası olmaz, onlara yardım da edilmez. 42. Ancak Allah'ın merhamet ettiği kimseler müstesnâdır. Şüphesiz O, yücedir, merhamet edendir. 43-44. Şüphesiz zakkum ağacı, günahkârların yemeğidir.

أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ/***Bunlar mı daha hayırlı, yoksa Tübba' kavmi mi?:*** "تُبَّع/***Tübba',***" Himyerli bir kral idi. Kendisi mü'min idi ancak halkı kâfirdi. Bu sebeple Allah onun kavmini kötülediği hâlde onun kendisini

kötülememiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: ***"Tübba'ın peygamber olup olmadığını bilmiyorum."*** Âyetin manası şöyledir: "Kureyş mi daha güçlü ve kuvvetlidir yoksa Tübba' halkı ve onlardan önceki kâfirler mi? Şüphesiz biz Tübba' halkını ve onlardan başkalarını da küfre düştükleri zaman helak ettik. Aynı şekilde bunları da helak ederiz." Bu sözün manası tehdittir.

وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ/*Onlardan öncekiler:* Bu ifade ile Tübba' kavmi kastedilmektedir. Bu kelimenin kendinden önceki bölümden haber veren mübteda olduğu da söylenmiştir ancak birinci görüş daha doğrudur.

لَاعِبِينَ/*Lâıbîne:* Enbiya sûresinde zikredilen menfi hâl'dir.

يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلًى عَنْ مَوْلًى/*O gün, dostun dosta faydası olmaz:* Buradaki "مَوْلًى/***mevlâ"*** kelimesi veli, yakın ve bunun dışındaki dostları kapsamaktadır.

إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللهُ/*Ancak Allah'ın merhamet ettiği kimseler böyle değildir:* Eğer Allah Teâlâ bir önceki âyetteki "وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ/***onlara yardım da edilmez"*** ifadesiyle kâfirleri kastediyorsa bu ifade istisnâ-i munkatı' olur. Yok eğer bütün insanları kastediyorsa o zaman istisnâ-i muttasıl olur.

طَعَامُ الْأَثِيمِ/*O, günahkârların yemeğidir:* "الْأَثِيمِ/***el-Esîm"*** kelimesi, "günah" anlamına gelen "الْإِثْمُ/el-ismü" kelimesinden türemiştir ve "günahkâr" anlamına gelmektedir. Bu kelimenin başındaki lam-ı tarifin ahid için olduğu yani Ebû Cehil'in kastedildiği söylenmiştir. Ancak daha güçlü olan görüş bu lam-ı tarifin cins için olduğu ve Ebû Cehil ile birlikte aynı durumdaki herkesi kapsadığıdır.

كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾ خُذُوهُ
فَاعْتِلُوهُ إِلَى سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ
الْحَمِيمِ ﴿٤٨﴾ ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾ إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ
بِهِ تَمْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ﴿٥١﴾ فِي جَنَّاتٍ
وَعُيُونٍ ﴿٥٢﴾ يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٥٣﴾ كَذَلِكَ

وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴿٥٤﴾ يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ آمِنِينَ ﴿٥٥﴾
لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَى وَوَقَاهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ
﴿٥٦﴾ فَضْلًا مِنْ رَبِّكَ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٥٧﴾ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ
بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ ﴿٥٩﴾

45-46. O, karınlarda yağ tortusu gibi, suyun kaynaması gibi kaynar. 47-50. (Allah zebanilere şöyle emreder:) Tutun onu! Cehennemin ortasına sürükleyin! Sonra başına kaynar suyun azabından dökün!" (ve deyin ki:) "Tat bakalım. Hani sen kendince üstündün, şerefliydin! İşte bu, şüphelenip durduğunuz şeydir." 51-53. Müttakîler ise hakikaten güvenilir bir makamdadırlar. Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar. İnce ve kalın saf ipekten giyerek karşılıklı otururlar. 54. İşte böyle. Bunun yanı sıra Biz onları, iri gözlü hûrilerle evlendiririz. 55. Orada, güven içinde (canlarının çektiği) her meyveyi isterler. 56. İlk tattıkları ölüm dışında, orada artık ölüm tatmazlar. Ve Allah onları cehennem azabından korumuştur. 57. (Bunlar) Rabbinden bir lütuf olarak (verilmiştir). İşte büyük kurtuluş budur. 58. Biz onu (Kur'ân'ı) öğüt alsınlar diye senin dilinde indirerek kolaylaştırdık. 59. (Artık inanmayanların başlarına gelecekleri) bekle; onlar da beklemektedirler.

كَالْمُهْلِ/***Ke'l-mühli:*** Bu kelime "yağ tortusu" anlamına gelir.[398] Bunun kurşun ve benzeri madenlerin eritilmişi olduğu da söylenmiştir.

فَاعْتِلُوهُ/***Onu sürükleyin:*** Yani onu zorla götürün.

ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ/***Sonra başına kaynar suyun azabından dökün:*** Gerçekte dökülen şey kaynar sudur. Ancak burada mecâzî olarak azap, dökülen şey olan kaynar su ile isim tamlaması şeklinde kullanılmıştır. Çünkü bu üslup tehdit açısından daha etkilidir. Nitekim "يُصَبُّ

398 Yağ vb. şeylerin dibinde kalan tortudur. Bk. *el-Muhtâru's-Sıhâh* "د ر د" maddesi.

مِن فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمِ/**Başlarının üstünden de kaynar su dökülecektir"**[399] âyetinde bu durum hakiki anlam olarak anlatılmıştır.

ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ/**Tat bakalım. Hani sen kendince üstündün, şerefliydin:** Bu sözün kâfirlere kınama ve alay amaçlı olarak söylendiği belirtilmiştir. Burada "Hani sen kendince üstün ve şerefliydin" denilmek istenmiştir. Ebû Cehil'in "Şu iki dağ arasında benden daha üstün ve şerefli yoktur" dediği ve bunun üzerine bu âyetin indiği nakledilmiştir.

تَمْتَرُونَ/**Şüpheleniyorsunuz:** Yani Kur'ân'da şüphe olduğunu ortaya atıyorsunuz.

فِي مَقَامٍ أَمِينٍ/**Güvenilir bir makamda:** Bu âyetteki ayakta durulan yer anlamındaki "مَقَام/**makâm"** kelimesi "ikamet edilen yer" anlamında "مُقَامٍ/**mükâmin"** şeklinde de okunmuştur.[400] Bu kelime ile cennet kastedilmektedir. "أَمِينٍ/**Emîn"** kelimesi "emn" kelimesinden türemiştir ve "içinde güvende olunan" anlamındadır. Güvenilir manasına gelen "الأمنة/el-emnetü" kelimesinden türediği ve bununla mecâzî olarak mekânın tanımlandığı da söylenmiştir.

مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ/**İnce ve kalın saf ipekten:** Saf ipek kumaşın incesine "sündüs," kalın olanına ise "istebrak" denilmektedir.

كَذَلِكَ/**Kezâlike:** Bu kelime takdiren "الأمر كذلك/el-emru kezâlike" ifadesinin haberi olmak üzere mahallen merfû veya "زَوَّجْنَاهُمْ/**zevvecnâhüm"** fiilinin mef'ulü olmak üzere mansubdur.

يَدْعُونَ فِيهَا/**Yed'ûne fîhâ:** Yani (cennetteki) hizmetçileri çağırırlar.

إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَى/**İlle'l-mevtete'l-ûlâ:** Bu ifade munkatı istisnadır. "Onlar cennette ölümü tatmazlar ancak bundan önce dünyada birinci ölümü tatmışlardı" anlamına gelmektedir. Âyetteki "فِيهَا/**fîhâ"** ifadesi olmasaydı ölüm lafzının genel manada olmasından dolayı muttasıl istisna

---

399 Hac 22/19.
400 İki Medineli kıraat imamı ve İbn Âmir "mukâm" şeklinde, diğerleri ise "makâm" şeklinde okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 411.

olurdu. Âyetteki “إِلَّا/***illâ***” edatının “بعد/sonra” anlamında kullanıldığı da söylenmiştir ancak bu görüş zayıftır.

يَسَّرْنَاهُ/*Kolaylaştırdık:* Bu kelimedeki “هُ/***hu***” zamiri Kur’ân’a racidir ve “onu basitleştirdik” anlamına gelir.

بِلِسَانِكَ/*Senin dilinde:* Burada Arap dili kastedilmektedir.

فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ/*Bekle; onlar da beklemektedirler:* Onları helak etmek sûretiyle sana yapacağımız yardımımızı bekle, onlar da bunun tersini beklemektedirler. Bu ifadede Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e teşvik, kâfirlere ise tehdit vardır.

سُورَةُ الْجَاثِيَةِ

45. CÂSİYE SÛRESİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

حم ﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ إِنَّ فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَاتٌ لِقَوْمٍ
يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ
فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ آيَاتٌ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٥﴾ تِلْكَ
آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَآيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾
وَيْلٌ لِكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٧﴾ يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُتْلَى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا
كَأَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٨﴾ وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا
هُزُوًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٩﴾ مِنْ وَرَائِهِمْ جَهَنَّمُ وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ مَا
كَسَبُوا شَيْئًا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠﴾
هَذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٌ ﴿١١﴾

1. Hâ. Mîm. 2. Bu Kitap, azîz ve hakîm olan Allah tarafından indirilmiştir. 3. Şüphesiz göklerde ve yerde inananlar için birçok âyet vardır. 4. Sizin yaratılışınızda ve (Allah'ın) yeryüzünde

yaydığı canlılarda, kesin olarak inanan bir toplum için ibret verici işaretler vardır. 5. Gecenin ve gündüzün değişmesinde, Allah'ın gökten indirmiş olduğu rızıkta (yağmurda) ve ölümünden sonra yeri onunla diriltmesinde, rüzgârları değişik yönlerden estirmesinde, aklını kullanan toplum için dersler vardır. 6. İşte sana gerçek olarak okuduğumuz bunlar Allah'ın âyetleridir. Artık Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra hangi söze inanacaklar? 7. Vay hâline, her yalancı ve günahkâr kişinin! 8. Böylesi, kendisine okunan Allah'ın âyetlerini işitir de sonra büyüklük taslayarak sanki hiç onları duymamış gibi (küfründe) direnir. İşte onu acı bir azap ile müjdele! 9. (O) âyetlerimizden bir şey öğrendiği zaman onlarla alay eder. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır! 10. Ötelerinde de cehennem vardır. Kazandıkları şeyler de Allah'ı bırakıp edindikleri dostlar da onlara hiçbir fayda vermez. Onlar için büyük bir azap vardır. 11. İşte bu Kur'ân bir hidayettir. Rablerinin âyetlerini inkâr edenlere gelince; onlara en kötüsünden, elem verici bir azap vardır.

تَنْزِيلُ/Tenzîlü: Bu ifade Zümer sûresinde ve ondan sonraki sûrelerde geçmektedir. Bu, varlıklardan ibret almak amaçlıdır ve bunun manası pek çok yerde zikredilmiştir.

الأفّاك/el-Effâk: "الإفك/el-İfk" kelimesinin mübalağalı ismi fâil sigasıdır ve "yalancı" anlamına gelir. "İfk," "yalan" demektir. "الأثيم/el-Esîm" ise günah anlamına gelen "الإثم/ism" kelimesinden türemiştir ve "günahkâr" demektir. Bu âyetin Nadr b. el-Hâris hakkında indiği söylenmiştir ancak âyetin hükmü bu özellikleri taşıyan herkes için geçerlidir.

يُصِرُّ/Israr eder: Yani küfür üzere olan tavrını devam ettirir. Bu kelimenin "**ثُمَّ/sonra**" edatı ile atfedilmesi Allah'ın âyetlerini duyduktan sonra hâlâ küfür üzere ısrar etmenin vebalinin büyüklüğünü ve bunun akıl ve fıtrattan uzaklaştığını göstermek içindir.

وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا/***Âyetlerimizden bir şey öğrendiği zaman:*** Yani ona âyetlerimizden bir şey ulaştığı zaman gerçek ilme (hakiki bilgiye) olumlu karşılık vermedi.

Allah Teâlâ, İbrahim sûresinde "وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ/***ardında da ağır bir azap vardır***"[401] buyurduğu gibi benzer şekilde bu âyette de "مِنْ وَرَائِهِمْ جَهَنَّمُ/***Ötelerinde de cehennem vardır***" buyurmuştur.

اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلْكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
جَمِيعًا مِنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾ قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا
يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾

12. Allah, fazlından rızık aramanız ve şükretmeniz için emriyle içinde gemilerin yüzdüğü denizi emrinize verendir. 13. O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendi katından (bir lütuf olmak üzere) size boyun eğdirmiştir. Elbette bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır. 14. İman edenlere, Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları bağışlamalarını söyle. Çünkü Allah her toplumu, yaptığına göre cezalandıracaktır.

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ/***O, göklerde ve yerde olanları size boyun eğdirmiştir:*** Bu âyette "***göklerde ve yerde olanlar***" sözüyle güneş, ay, melekler, Âdemoğulları, hayvanlar, bitkiler ve bunların dışındakiler kastedilmektedir.

جَمِيعًا مِنْهُ/***Cemîan minhü:*** "Her bir nimet" demektir. Bunlar da Allah'tandır. "مِنْهُ/***Minhü***" kelimesi hâl veya gizli bir mübtedanın haberi konumundadır. İbn Abbâs bu kelimeyi "مِنَّةً/***minnetün***" şeklinde okumuştur.[402]

---

401 İbrahim 14/17.

402 İbn Atiyye, İbn Abbâs'ın bu kelimeyi mastar olarak "مِنَّةً" şeklinde okuduğunu söylemiştir. Ebû Hatim ise bu kıraati İbn Abbâs'a dayandıran isnadın sağlam olmadığını söylemiştir. Ebu'l-Feth bu görüşü İbn Abbâs, Abdullah b. Ömer,

قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ/İman edenlere, Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları bağışlamalarını söyle: Allah Teâlâ mü'minlere, kâfirlere aldırmamalarını ve onlar kendilerine eziyet ettikleri zaman karşılık vermemelerini emretmiştir. Ancak bu durum İslâm'ın ilk dönemlerindeydi. Bu âyetin seyf âyeti ile nesh edildiği söylenmiştir. Başka bir görüşe göre ise neshedilmemiştir. Çünkü eziyetlere katlanma her hâlükârda iyi bir davranıştır. Ancak İslâm'a karşı yapılan saldırılar bunun dışındadır.

Bu âyetin kâfirlerden bir adamın Ömer b. el-Hattâb'a sövmesi ve Ömer b. el-Hattâb'ın da ona saldırmayı düşünmesi üzerine indiği rivayet edilmektedir.

"***أَيَّامَ اللَّهِ/Allah'ın günleri***" ifadesi "O'nun nimetleri" anlamına gelir. "الرجاء/er-Recâ" ise asıl anlamında yani "ummak" anlamındadır. ***"Allah'ın günleri"***nin Allah'ın cezalandırmasından ibaret olduğu, "er-recâ"nın ise "korku" manasına geldiği de söylenmiştir.

يَغْفِرُوا/Yeğfirû: Fiili, "***قُلْ/de, söyle***" fiilinin delalet ettiği mukadder bir şartın cevabı olmasından dolayı meczumdur. Zemahşerî bu âyette "***قُلْ/de, söyle***" fiilinin mamulünün hazfedildiğini âyetin aslında "قل لهم اغفروا يغفروا/Onlara 'Bağışlayın!' de, onlar da bağışlasınlar" şeklinde olduğunu söylemiştir.

لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ/Çünkü Allah her toplumu, yaptığına göre cezalandıracaktır: "***يَجْزِيَ/Yeczî***" fiilinin fâili Allah lafzına dönen bir zamirdir ve "mütekellim nunu" ile "***نَجْزِيَ/neczî***" şeklinde de okunmuştur.[403] İbn Atiyye bu âyet hakkında şöyle demiştir: "Bu âyet korkutma amaçlıdır. Çünkü bu âyette kastedilen toplum Allah'ın günlerinin

---

Cahderî ve Abdullah b. Ubeydullah b. Umeyr'den nakletmiştir. Bk. İbn Atiyye, *el-Muharrarü'l-Vecîz*, V, 72.

403 İbn Âmir, Hamza, Kisâî ve Halef bu kelimeyi "نَجْزِيَ" şeklinde, diğerleri ise "يَجْزِيَ" şeklinde okumuşlardır. Ebû Ca'fer, Şeybe ve bir rivayete göre Âsım ise "يُجْزَى" şeklinde meçhul olarak okumuşlardır. Bu okuyuş Kûfeliler ve diğer bazılarının ileri sürdükleri, sarih mef'ûlü bihin mevcut olduğu zaman câr ve mecrûrun ("بما" nin) fail konumunda bulunmasına delil olarak gösterilmektedir. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 412.

geleceğini ummamaktadırlar. Bundan dolayı kötülük yaparak günah kazanıyorlardı."

Zemahşerî ise şöyle demiştir: "İman eden toplumun mükâfatı öfkelerini yutmak ve sıkıntılara katlanmak gibi davranışları karşılığında sevap kazanmaktır."

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ وَآتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِنَ الْأَمْرِ فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٧﴾

15. Kim sâlih bir amel işlerse faydası kendinedir, kim de kötülük yaparsa zararı yine kendinedir. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz. 16. And olsun ki Biz, İsrailoğullarına kitap, hüküm ve peygamberlik verdik. Onları güzel rızıklarla besledik ve onları dünyalara üstün kıldık. 17. Din konusunda onlara açık deliller verdik. Ama onlar kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Şüphesiz Rabbin, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet günü aralarında hüküm verecektir.

عَلَى الْعَالَمِينَ/***Ale'l-âlemîne:*** İsrailoğullarının bütün dünyalara üstün kılınması konusuyla ilgili açıklamalar Bakara sûresinde geçmişti.

بَيِّنَاتٍ مِنَ الْأَمْرِ/***Din konusunda onlara açık deliller verdik:*** Yani din konusunda onlara mucizeler verdik.

ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَإِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩﴾ هَذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ

يُوقِنُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾

18. Sonra da seni din konusunda bir şeriat sahibi kıldık. Sen ona uy; bilmeyenlerin isteklerine uyma. 19. Çünkü onlar, Allah'a karşı sana hiçbir fayda vermezler. Doğrusu zalimler birbirlerinin dostlarıdır; Allah da takva sahiplerinin dostudur. 20. Bu (Kur'ân), insanlar için basiret nûrları, kesin olarak inanan bir toplum için hidayet ve rahmettir. 21. Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve yaşamlarında kendilerini, inanıp sâlih ameller işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!

ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ/***Sonra da seni din konusunda bir şeriat sahibi kıldık:*** Bu bölümde "الْأَمْرِ/***emr***" ile "millet" ve "din" kastedilmektedir.

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا/***Yoksa kötülük işleyenler kendilerini, inanıp sâlih ameller işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar?:*** Burada "أَمْ/***yoksa***" edatı kötülük işleyenlerin düşüncelerinin yanlışlığını belirtmektedir. "الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ/***Kötülük işleyenler***" ifadesiyle "الَّذِينَ آمَنُوا/***inananlar***" ifadesine karşılık olarak kâfirler kastedilmiştir. Âyetin Mekkî olması sebebiyle mü'minlerden günahkâr olanların kastedilmiş olması da muhtemeldir. Bu sebeple Fudayl b. İyâz'ın bu âyeti gece okuduğu ve gece boyunca onu tekrar edip ağladığı ve kendi kendine "Sen hangi gruptansın?" dediği rivayet edilir. Bunun manası küffarın mü'minler ile hayatlarında ve ölümlerinde eşit olduğuna dair zannının inkâr edilmesidir. Bu konuda iki görüş vardır:

Birincisi: Burada kastedilen mü'minlerin hayatta ve ölümlerinde kâfirlerle eşit olmadığıdır. Çünkü mü'minler takva ve itaat üzere yaşarlarken, kâfirler de küfür ve isyan üzere yaşamaktadırlar. Bu sebeple onların inançları eşit değildir.

İkincisi: Mü'minler ve kâfirler hayatları boyunca sağlık ve rızık gibi dünya işlerinde eşittirler ancak ölümlerinde eşit değildirler. Mü'minler saadete ulaşmışken, kâfirler şekva içerisindedirler. Bununla da ahirette amellerin karşılığının verileceğini ve mü'minlerin kâfirlerden üstün olacağını ispat etmek amaçlanmaktadır. Bu anlam daha güçlü ve tercihe şayandır. Bu takdirde âyetin anlamı "أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ/***Biz Müslümanlar ile günahkârları bir mi tutacağız?***"[404] ve "أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ/***Yoksa iman edip sâlih ameller işleyenleri yeryüzünde fesat çıkaranlarla bir mi tutacaktık? Yahut günah işlemekten sakınanları günaha batanlar gibi mi sayacaktık?***"[405] âyetleriyle anlatılmak istenen şekilde olur.

سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ/*Ölümlerinde ve yaşamlarında bir tutmak:* Bu cümle "كَالَّذِينَ آمَنُوا/***iman edenler gibi***" sözündeki "kef" harfinden bedeldir. Bu da benzetmeyi tefsir etmektedir ve kâfirlerin zannettiği hususu Allah'ın inkâr etmesine dâhildir. Şöyle de denilmiştir: "Bu yeni bir başlangıç sözüdür." Bu görüşe göre mana şöyle olur: "Mü'minlerin yaşamı ve ölümü eşittir, kâfirlerin yaşamı ve ölümü eşittir. Çünkü her bir kişi yaşadığı hâl üzere ölür." Ancak bu anlam uzak bir ihtimaldir. Doğru olan bizim seçtiğimiz mana üzere kendinden önceki bölümün tamamlayıcısı olduğudur. İ'râbına gelince; bir grup "سواء/***sevâen***" kelimesini merfû okumuştur.[406] Buna göre "سواء/***sevâen***" mübteda ve "مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ/***ölümlerinde ve yaşamlarında bir tutmak***" ifadeleri haber olur. Cümle olarak ise car ve mecrûrdan bedel ve "نجعل/***nec'alü***" fiilinin ikinci mef'ulü olur. Bir grup ise "سواء/***sevâen***" şeklinde mansub olarak okumuştur. Buna göre hâl veya "نجعل/***nec'alü***" fiilinin ikinci mef'ûlü olur. "محياهم/***Mehyâhüm***" kelimesi "سواء/***sevâen***" kelimesinin fâili olur. Çünkü bu kelime "مستوى/müsteven" manasındadır.

سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ/*Ne kötü hüküm veriyorlar:* Yani onların kendilerini mü'minler ile eşit tutmaları şeklindeki hükümleri ne kötüdür.

---

404 Kalem 68/35.
405 Sâd 38/28.
406 Hamza, Kisâî, Halef ve Hafs mansub, diğerleri ise merfû olarak okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 412.

وَخَلَقَ اللّٰهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلٰهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ
وَخَتَمَ عَلٰى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ
اللّٰهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٣﴾ وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا
يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٤﴾

22. Allah, gökleri ve yeri yerli yerince yaratmıştır. Böylece herkes kazancına göre karşılık görür. Onlara haksızlık edilmez. 23. Hevâ ve hevesini ilâh edinen ve Allah'ın (kendi katındaki) bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir? Hâlâ ibret almayacak mısınız? 24. Dediler ki: "Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman helâk eder." Bu hususta onların hiçbir bilgisi de yoktur. Onlar sadece zanna göre hüküm veriyorlar.

وَلِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ/***Böylece herkes kazancına göre karşılık görür:*** Bu cümle "بِالْحَقِّ/***bi'l-hakkı***" kelimesine atıftır. Çünkü onda bir sebep (ta'lîl) manası vardır. Veya mahzûf ta'lîl üzerine atıftır ki takdiri şu şekildedir: "Allah, kudretinin göstergesi olarak ve herkesin kazandığının karşılığını alması için gökleri ve yeri yaratmıştır."

اتَّخَذَ إِلٰهَهُ هَوَاهُ/***Hevâsını ilâh edindi:*** Hevâsına itaat eder ta ki onun için bir ilâh gibi olur.

وَأَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ/***Allah onu bir bilgiye göre saptırdı:*** Allah katından bir ilim üzerine ki bunun hakkında bilgi daha önce geçmişti. Bu konuda şöyle de denilmiştir: "Bu sapmış kişinin sapıklık üzere olduğuna dair ilimdir. Ancak o yine de inatla dalalete uymaya devam eder."

وَخَتَمَ/***Mühürledi:*** Bu konudaki açıklama Bakara sûresinde geçmişti.

يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللّٰهِ/*Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir?:* İbn Atiyye bu konuda şöyle demiştir: Burada muzaf hazfedilmiştir. Takdiri şöyledir: "من بعد إضلال الله إيّاه/Allah'ın onu saptırmasından sonra kim onu doğru yola eriştirebilir?" Burada "Allah'tan başka kim onu doğru yola eriştirebilir?" denilmek istenmiş olabilir.

وَقَالُوا/*Dediler ki:* Burada hevâsını ilâh edinen kişi veya Kureyş müşrikleri kastedilmektedir.

نَمُوتُ وَنَحْيَا/*Ölürüz ve yaşarız:* Bu bölüm ile ilgili dört farklı okuyuş vardır:

Birincisi: Onlar bir topluluğun ölmesini ve bir toplumun yaşamasını kastetmişlerdir.

İkincisi: Biz ölürüz ve çocuklarımız yaşar.

Üçüncüsü: Biz yokken veya nutfe hâlindeyken ölürüz ve dünyada iken yaşarız.

Dördüncüsü: Bilinen ölümle ölürüz ve ondan önce dünyada yaşarız.

Bu lafızda takdim ve tehir vardır (ölüm, yaşamdan önce zikredilmiştir). Ancak her hâlükârda onların kastı ahireti inkâr etmektir. Burada "وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ/***Bizi ancak zaman helâk eder"*** sözünden onların Dehrî mezhebinden oldukları ortaya çıkmaktadır. Ancak "وَمَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ/***Bu hususta onların hiçbir bilgisi de yoktur"*** diyerek Allah onların iddialarının yanlışlığını ortaya koymaktadır.

وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا ائْتُوا بِآبَائِنَا إِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللّٰهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ
لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ الْمُبْطِلُونَ ﴿٢٧﴾ وَتَرَى كُلَّ

أُمَّةٍ جَاثِيَةً كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَى إِلَى كِتَابِهَا الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾
هَذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾

25. Onlara açıkça âyetlerimiz okunduğu zaman "Doğru sözlü iseniz atalarımızı getirin" demelerinden başka delilleri yoktur. 26. De ki: "Allah sizi diriltir sonra öldürür. Sonra sizi şüphe götürmeyen kıyamet gününde bir araya toplar." Fakat insanların çoğu bilmez. 27. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Kıyametin kopacağı gün var ya, işte o gün bâtıla sapanlar hüsrana uğrayacaklardır. 28. O gün her ümmeti diz çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağrılır ve (onlara şöyle denilir): "Bu gün, yaptıklarınızla cezalandırılacaksınız! 29. Bu, size gerçeği söyleyecek olan kitabımızdır. Çünkü Biz, yaptıklarınızı kaydediyorduk."

قَالُوا ائْتُوا بِآبَائِنَا/***"Atalarımızı getirin" dediler:*** Bu konuyla ilgili açıklama Duhân sûresinde geçmişti.

قُلِ اللّٰهُ يُحْيِيكُمْ/***De ki: Allah sizi diriltir:*** Bu âyet, Allah'ın diriltme ve öldürme gücünün varlığını delil getirmek suretiyle, haşri (mahşerde toplanmayı) inkâr edenlere bir cevaptır.

وَتَرَى كُلَّ أُمَّةٍ جَاثِيَةً/***O gün her ümmeti, diz çökmüş görürsün:*** Yani dizleri üzerine çökmüş görürsün. Bu, korkmuş zelil kişinin duruşudur.

كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَى إِلَى كِتَابِهَا/***Her ümmet kendi kitabına çağrılır:*** Yani amellerinin yazılı olduğu sahifelere çağrılırlar. Burada "Kendilerine indirilmiş olan kitaba çağırılacaklar" denilmek istendiği de söylenmiştir.

هَذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ/***Bu, size gerçeği söyleyecek olan kitabımızdır:*** Eğer "Nasıl olur da kitap bir önceki âyette insanlara, bu âyette ise Allah Teâlâ'ya izafe edilir?" diye sorulacak olursa, şöyle cevap edilir: "Kitabın insanlara izafe edilmesi onların amellerinin o kitapta bulunmasından dolayıdır. Allah Teâlâ'ya izafe edilmesi ise Allah'ın o kitabın sahibi ve meleklere onu yazmalarını emreden olmasındandır."

إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ/***Biz, yaptıklarınızı kaydediyorduk:*** Yani biz hafaza meleklerine sizin amellerinizi yazmalarını emrediyorduk. Şöyle de denilmiştir: Allah hafaza meleklerine kulların amellerini Levh-i Mahfûz'dan kaydetmelerini sonra yanlarında tutmalarını emreder. Sonra kulların fiilleri buna uygun olarak gerçekleşir, melekler de onları yazar. İşte âyette sözü edilen "istinsah/çoğaltma" budur. İbn Abbâs, "İstinsah ancak bir asıl sûretten yapılır" diyerek âyetin bu şekilde anlaşılacağını delillendirir.[407]

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿٣٠﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُم مَّا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ إِن نَّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ ﴿٣٢﴾ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٣﴾ وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٣٤﴾ ذَٰلِكُم بِأَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَغَرَّتْكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٣٥﴾ فَلِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٦﴾ وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾

30. İnanıp iyi işler yapanlara gelince; Rableri onları rahmetine kabul eder. İşte apaçık kurtuluş budur. 31. Ama inkâr edenlere gelince; onlara "Âyetlerim size okunmuş, siz de büyüklenip suçlu bir toplum olmuştunuz, değil mi?" denilir. 32. "Allah'ın vaadi gerçektir, kıyamet gününde şüphe yoktur" denildiği zaman "Kıyametin ne olduğunu bilmiyoruz, onun bir tahminden ibaret olduğunu sanıyoruz; (onun hakkında) kesin bir bilgi elde etmiş değiliz" demiştiniz. 33. Yaptıklarının kötülükleri onlara görünmüş, alay edip

407 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXIII, 525.

durdukları şey onları kuşatmıştır. 34. Denilir ki: "Bu güne kavuşacağınızı unuttuğunuz gibi biz de bugün sizi unuturuz. Yeriniz ateştir, yardımcılarınız da yoktur!" 35. Bunun böyle olmasının sebebi şöyledir: "Siz Allah'ın âyetlerini alaya aldınız, dünya hayatı sizi aldattı." Artık bugün ateşten çıkarılmayacaklardır ve onların (Allah'ı) hoşnut etmeleri de istenmeyecektir. 36. Hamd, göklerin Rabbi, yerin Rabbi, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. 37. Göklerde ve yerde azamet yalnız O'nundur. O, azîzdir, hakîmdir.

أَفَلَمْ تَكُنْ/***Efelem tekün:*** Âyetin bu bölümü "Onlara şöyle denilmişti" şeklinde anlaşılmalıdır.

وَحَاقَ/***Kuşatmıştır:*** Bu konuyla ilgili açıklamalar pek çok yerde geçmiştir.

الْيَوْمَ نَنْسَاكُمْ/***Biz de bugün sizi unuturuz: "Unutmak"*** burada "terk etmek, bırakmak" manasındadır.

نَسِيتُمْ/***Unuttunuz:*** Bu kelimenin burada "terk etmek" veya "ihmal etmek" manasında olması muhtemeldir.

وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ/***Onların (Allah'ı) hoşnut etmeleri de istenmeyecektir:*** Buradaki "استعتب/iste'tebe" fiili rıza anlamına gelen "العتبى/el-utbâ" kelimesinden türemiştir.

سُورَةُ الْأَحْقَافِ

46. AHKÂF SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

حم ﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ مَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُسَمًّى وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنْذِرُوا
مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا
مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ اِئْتُونِي بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هَذَا أَوْ
أَثَارَةٍ مِنْ عِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤﴾ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُو مِنْ دُونِ
اللّٰهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ ﴿٥﴾
وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ ﴿٦﴾

1. Ha. Mîm. 2. Bu Kitap azîz ve hakîm olan Allah tarafından indirilmiştir. 3. Gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları Biz, şüphesiz yerli yerince ve belli bir süre için yarattık. İnkâr edenler, uyarıldıkları şeylerden yüz çevirmektedirler. 4. De ki: "Söylesenize! Allah'ı bırakıp taptığınız şeyler yeryüzünde ne yaratmışlar; göstersenize bana! Yoksa onların göklere ortaklıkları mı vardır? Eğer doğru söyleyenlerden iseniz, bundan evvel (size indirilmiş) bir kitap yahut bir bilgi kalıntısı

varsa onu bana getirin." 5. Allah'ı bırakıp da kıyamet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeylere tapandan daha sapık kim olabilir? (Oysa) onlar, bunların tapmalarından habersizdirler. 6. İnsanlar bir araya toplandıkları zaman onlara düşman kesilirler ve onların kulluklarını inkâr ederler.

تَنْزِيلُ/***İndirilmiştir:*** Bu konuyla ilgili açıklama Zümer sûresinde geçmişti.

إِلَّا بِالْحَقِّ/***Şüphesiz yerli yerince (yarattık):*** Bu konu da defalarca zikredildi.

وَأَجَلٍ مُسَمًّى/***Belli bir süre için: "Belli süre"***den kasıt kıyamet günüdür.

أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا/***Ne yaratmışlar; göstersenize bana!:*** Bu ifade tevhidi ispat ve müşriklerin iddialarına reddiye amaçlıdır. Burada emir siğasının kullanılması onların acziyetini göstermek içindir.

شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ/***Göklerde ortaklıkları (mı vardır?):*** Yani onların hisseleri mi var?

اِئْتُونِي بِكِتَابٍ/***Bana bir kitap getirin:*** Bu söz de onların acizliğine vurgu yapmaktadır. Çünkü onların Allah'ın ortaklarını olduğunu gösteren bir kitapları yoktur. Bilakis bütün kitaplar tevhidi söylemektedir.

أَوْ أَثَارَةٍ مِنْ عِلْمٍ/***Yahut bir bilgi kalıntısı (varsa onu bana getirin):*** Yani onların söylediklerini tasdik eden eski bir bilginin kalıntısı. Bu sözün manasının "sizin kazdığınız yani çıkardığınız ilim" olduğu da söylenmiştir. Bununla isnadın kastedildiği, Arapların kehanette bulunmak için kuma yazdıkları yazı olduğu da söylenmiştir. Resûlullah şöyle buyurmuştur: ***"Allah'ın peygamberlerinden bir peygamber kuma yazı yazar/çizgi çizerdi. Kimin yazısı/çizgisi buna denk gelirse işte bu odur (isabet etmiş olur)."***[408]

---

408 Müslim, no: 1227; İbn Huzeyme, *Sahîh,* no: 859; İbn Hibbân, *Sahîh*, no: 2248; Ebû Davud, *Sünen*, no: 3911. Muhammed Fuâd Abdülbakî bu hadisi şerh bağlamında Müslim'e yaptığı yorumda (IV, 1749) şöyle demiştir: "Âlimler hadisin manası hakkında ihtilâf etmişlerdir. Doğru olan onun ***'Kimin yazısı buna denk gelirse, bu ona mü-***

وَمَنْ أَضَلُّ/***Daha sapık kim olabilir?:*** Bu âyetin manası şöyledir: "Kendisine cevap vermeyen bir ilâha yani putlara dua eden kişiden daha sapık bir kişi yoktur. Çünkü putlar işitmezler ve akletmezler." Bunun için o putları müşriklerin dualarından gafil olmakla tanımladı. Çünkü onlar o duayı işitmezler.

وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً/***İnsanlar bir araya toplandıkları zaman onlara düşman kesilirler:*** Putlar kendilerine kulluk edenlere düşman olurlar.

وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ/***Onların kulluklarını inkâr ederler:*** Buradaki "كَانُوا/***kânû***" kelimesindeki zamir putlara racidir. Yani putlar kendilerine kulluk edenlerden uzaklaşırlar. Putlar için de tıpkı akıllı varlıklar gibi zamirler kullanılır. Çünkü onlara da akıllı varlıklara isnad edilen cevap verme, gaflet ve düşmanlık gibi davranışlar isnad edilmektedir.

وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ هَذَا
سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ
اللَّهِ شَيْئًا هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ كَفَى بِهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ
الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٨﴾ قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ
بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٩﴾

7. Âyetlerimiz onlara açıkça okunduğu zaman, hak ve hakikat kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler "Bu, apaçık bir büyüdür" dediler. 8. Yoksa "Onu uydurdu" mu diyorlar? (Onlara) de ki: "Eğer ben onu uydurmuşsam, Allah

---

bahtır' manasına geldiğidir. Ancak bizim denk gelişliği/uygunluğu kesin olarak bilmemize imkân yoktur. Bu yüzden remilcilik bize mübah değildir. Yani kastedilen onun haram olduğudur. Çünkü denkliği yakinen bilinen ancak mübah olur. Hâlbuki bizim bunda kesin bilgimiz yoktur. Resûlullah'ın doğrudan 'Remilcilik haramdır' demeyip ***'Kimin yazısı/çizgisi buna denk gelirse isabet etmiş olur'*** buyurması, bir evhamlının remille meşgul olan Peygamber'in de yasak kapsamına dâhil olduğunu zannetmemesi içindir. Bu şekilde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hem remil yapan (kum üzerine yazı yazan) söz konusu peygamberin saygınlığını korumakta hem de bize remlin (haram olduğu) hükmünü açıklamaktadır. Bu, reml ilmine bir işarettir."

tarafından bana gelecek şeyi savmaya gücünüz yetmez. O, sizin Kur'ân hakkında yaptığınız taşkınlıkları çok daha iyi bilir. Benimle sizin aranızda şahit olarak O yeter. O, bağışlayan, esirgeyendir." 9. De ki: "Ben peygamberlerin ilki değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım."

قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللهِ شَيْئًا/***De ki: Eğer ben onu uydurmuşsam, Allah tarafından bana gelecek şeyi savmaya gücünüz yetmez:*** Yani ben onu uydurmuş olsaydım muhakkak Allah beni, sizin önleyemeyeceğiniz ve onu engellemek için gücünüzün yetmeyeceği bir şekilde cezalandırırdı. Hâl böyleyken onu nasıl uydurur da Allah'ın cezasına uğramayı göze alırım?

هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ/***O, sizin Kur'ân hakkında yaptığınız taşkınlıkları çok daha iyi bilir:*** Yani sizin Kur'ân hakkında konuştuklarınızı bilir. Bir adam bir konu hakkında konuşmaya çok dalar ve bunu devam ettirirse "أَفَاضَ الرَّجُلُ/Adam taştı" denilir.

قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ/***De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim:*** "البدع/el-Bed'u" ve "البديع/el-bedîu" benzeri görülmemiş şeyler için söylenir. Yani ben ilk peygamber değilim ve benden önce kimsenin getirmediği bir şeyi de getirmiş değilim. Bilakis benden önce pek çok insanın getirmiş olduğu bir şeyi getirdim. Durum buyken siz bunu hangi sebeple inkâr ediyorsunuz?

وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ/***Bana ve size ne yapılacağını da bilmem:*** Bu konuda dört görüş vardır:

Birincisi: Bu, ahiretteki durum ile ilgilidir. Bu da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ve mü'minlerin cennetlik, kâfirlerin ise cehennemlik oldukları bilinmeden önce idi. Bu görüş uzak bir ihtimaldir. Çünkü Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamber olarak gönderildiği ilk andan itibaren biliyordu.

İkincisi: Bu, dünyadaki durum ile ilgilidir. Yani "Allah benim ile sizin hakkınızda ne hüküm verdi bilmiyorum" demektir. Çünkü Allah'ın takdiri gayb alanına aittir. Bu görüş en güçlü olandır.

Üçüncüsü: "Dinin gerekli kıldığı emirler ve yasaklar konusunda bana ve size neler yapılacak bilmiyorum" demektir.

Dördüncüsü: Bu, hicretle ilgilidir. Çünkü Resûlullah uykusunda hurmalık bir yere hicret edeceğini görmüş ancak Müslümanların bunun gecikmesinden dolayı endişeye kapılmaları üzerine bu âyet inmiştir.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ فَآمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ إِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هٰذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ ﴿١١﴾

10. De ki: "Hiç düşündünüz mü; şayet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, İsrailoğullarından bir şahit de bunun benzerini görüp inandığı hâlde siz yine de büyüklük taslamışsanız (haksızlık etmiş olmaz mısınız)? Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez. 11. İnkâr edenler, iman edenler hakkında "Bu iş bir hayır olsaydı, onlar bizi geçemezlerdi" dediler. Fakat onlar bununla doğru yola girmek istemediklerinden, "Bu eski bir yalandır" diyecekler.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ/***De ki: Hiç düşündünüz mü; şayet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz?:*** Âyetin manası şöyledir: "Kur'ân, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz bu durumda zalim olmayacağınızı mı düşündünüz?" Sonra bu ifadede cevap bölümünü oluşturan "zalim olmayacağınızı mı?" kısmı hazfedilmiştir. Çünkü o bölüm Allah'ın zalim topluluğa hidâyet etmeyeceğine delalet etmektedir.

وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ/***İsrailoğullarından bir şahit de bunun benzerini görüp inandığı hâlde:*** Bu cümle kendisinden önceki

cümleye matuftur. Bu durumda mana şöyle olur: "Ne düşünürsünüz? İsrailoğullarından bir şahidin şehadeti ile beraber Kur'ân'ın varlığı Allah katından toplanmışsa ve o şahit de ona iman etmişse ve siz onu inkâr etmişseniz, bu durumda insanların en sapkını ve en zalimi olmaz mısınız?" Bu âyette zikri geçen şahidin kim olduğu konusunda üç görüş vardır.

Birincisi: Bu kişi Abdullah b. Selâm'dır. Bu görüşe bağlı olarak Abdullah b. Selâm'ın Medine'de Müslüman olmasından dolayı bu âyet de Medenî'dir. Bu âyetin Mekkî olduğu ve Abdullah b. Selâm'ın şahitliğinden daha olay gerçekleşmeden haber vermiş olduğu da söylenmiştir. Sonra da olay haber verildiği şekilde gerçekleşmiştir. Abdullah b. Selâm "Bu âyet benim hakkımda indi" derdi.[409]

İkincisi: Bu kişi Mekke'de bulunan İsrailoğullarından birisidir.

Üçüncüsü: Bu kişi Musa *aleyhisselâm*'dır. Taberî bu görüşü tercih etmiştir.[410]

مثله/*Mislihî:* Buradaki zamir Kur'ân'a racidir. Yani tevhid, va'd ve vaîd konularında onun benzerini getiren bir kitaba şahitlik etmiştir.

آمن/*Âmene:* Bu kelimede zamir şahit olan kişiye racidir. Bu kişi ile Abdullah b. Selâm veya başka bir kişi kastediliyorsa onun imanı açıktır. Ancak bu kişi ile Musa *aleyhisselâm* kastediliyorsa bu takdirde onun imanı "Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in nübüvvetini tasdik ve onu müjdelemesi" anlamına gelir.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ/*İnkâr edenler, iman edenler hakkında "Bu iş bir hayır olsaydı, onlar bizi geçemezlerdi" dediler:* Yani İslâm'da bir hayır olsaydı bunlar bizi geçemezlerdi. Kureyş'in ileri gelenleri, Bilâl, Ammâr ve Suheyb gibi Mekke'nin zayıf kişileri Müslüman olunca bu sözü söylediler.

---

409 Bu sözü bu şekilde bulamadım. Buhârî'de Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Abdullah b. Selâm dışında yeryüzünde yürüyen bir kişi için 'Bu cennetliktir' dediğini işitmedim" dediği rivayet edilmektedir. Ayrıca Sa'd, ***"İsrailoğullarından bir şahit de bunun benzerini görüp inandığı hâlde"*** âyetinin onun hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Bk. Buhârî, no: 3601; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII, 106.

410 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXII, 103.

Bir görüşe göre, bu sözü Gıfâr, Müzeyne ve Cüheyne kabilelerinin İslâm'a girmeleri üzerine Kinâne ve diğer bazı Arap kabilelerinin söylemiştir.

Bu sözü Abdullah b. Selâm'ın Müslüman olması üzerine Yahudilerin söylediği zikredilmiştir.

Bu görüşler içerisinde birinci görüş tercihe şayandır. Çünkü âyet Mekkî'dir ve Kureyş Mekke'de bu şekilde konuşuyordu. Diğerlerinin söylediklerine gelince; bunlar hicretten sonraydı. ***"İman edenler hakkında"*** sözü "İman edenler için" anlamındadır. Yani "Bu sözü onlar hakkında gıyaplarında söylediler" anlamındadır. Buradaki anlam "Bu sözü onlara hitaben söylediler" demek değildir. Çünkü öyle olsaydı "Siz bizi geçemezdiniz" derlerdi.

وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ/***Fakat onlar bununla doğru yola girmek arzusunda olmadıkları için "Bu eski bir yalandır" diyecekler:*** Yani onlar hidâyete ermedikleri için "Bu eski bir yalandır" dediler. Bu türden olayları ifade etmek için şöyle bir atasözü vardır: "من جهل شيئا عاداه/Kişi bilmediği şeyin düşmanıdır." Onu eski olarak nitelemeleri ise onun eskiden söylenilmiş olması sebebiyledir.

Eğer "Gelecek zaman kipindeki 'فَسَيَقُولُونَ/***feseyekûlûne***' kelimesi geçmiş zaman ifade eden 'إِذْ/***iz***' edatı üzerinde nasıl amel eder?" diye sorulacak olursa şöyle cevap veririz: "إِذْ/***İz***" edatının amili mahzûftur ve takdiri "إذ لم يتهوا به ظهر عنادهم فسيقولون/Onunla doğru yola girmedikleri zaman inatları zuhur etti ve bunun sonucunda diyecekler ki..." şeklindedir. Bunu Zemahşerî söylemiştir. Bana göre ise buradaki "إِذْ/***iz***" zarf değil, ta'lîl (sebep bildirme) manasındadır ve "geçmiş hakkında soru gereksizdir" anlamına gelmektedir. Bu takdirde âyeti şöyle anlamalıyız: Onlar kendisiyle doğru yola girmedikleri için "Bu bir yalandır" dediler. Ta'lîl manasındaki "إِذْ/iz" gerek Kur'ân'da gerekse Arap dilinde kullanılmaktadır. Örneğin: "وَلَن يَنفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذ ظَّلَمْتُمْ"[411]âyeti "Zulmetmeniz sebebiyle bugün size asla fayda vermeyecektir" anlamındadır.

411 Zuhruf 43/39.

وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِسَانًا عَرَبِيًّا
لِيُنْذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَى لِلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ
ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٣﴾ أُولَئِكَ أَصْحَابُ
الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ
بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ
شَهْرًا حَتَّى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ
نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ
وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾

12. Ondan önce de bir rahmet ve rehber olarak Musa'nın kitabı vardır. Bu (Kur'ân) da zulmedenleri uyarmak ve iyilik yapanlara müjde olmak üzere Arap lisanıyla indirilmiş, doğrulayıcı bir kitaptır. 13. "Rabbimiz Allah'tır" deyip sonra da dosdoğru yaşayanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. 14. Onlar cennet ehlidirler. Yapmakta olduklarına karşılık orada ebedî kalacaklardır. 15. Biz insana, anne-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ile sütten kesilmesi otuz ay sürer. Nihâyet insan, güçlü çağına erip kırk yaşına varınca şöyle der: "Rabbim! Bana ve anne-babama verdiğin nimete şükretmemi ve razı olacağın yararlı iş(ler) yapmamı temin et. Benim için de zürriyetim için de iyiliği devam ettir. Ben sana döndüm. Ve elbette ki ben Müslümanlardanım."

وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً/***Ondan önce de bir rahmet ve rehber olarak Musa'nın kitabı vardır:*** "قَبْلِهِ/***Ondan önce***" kelimesindeki zamir Kur'ân'a racidir. Yani "Kur'ân'dan önce" demektir. Musa'nın kitabı ise Tevrat'tır.

إِمَامًا/***İmâmen:*** Bu kelime hâldir. "Kendisine uyulan" manasındadır.

وَهَذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِسَانًا عَرَبِيًّا/Bu, Arap lisanıyla indirilmiş, doğrulayıcı bir kitaptır: Bu âyette Kur'ân'a işaret edilmektedir. "مُصَدِّقٌ/**Müsaddikun**" kelimesi "kendisinden önceki ilâhî kitapları doğrulayıcı, tasdik edici" anlamındadır. Bu hususu Bakara sûresinde açıklamıştık. "لِسَانًا/**Lisânen**" kelimesi "مُصَدِّقٌ/**müsaddikun**" kelimesindeki zamire ait hâl'dir. "مُصَدِّقٌ/**Müsaddikun**" kelimesinin mef'ulü olduğu da söylenmiştir. Buna göre anlamı "Arapça diline sahip bir kişi yani Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* tasdik etti, doğruladı" şeklinde olur. Bu görüşü İbn Atiyye tercih etmiştir.

اسْتَقَامُوا/Dosdoğru yaşadılar: Bu kelimeyle ilgili olarak Secde sûresinde açıklama yapılmıştı.

إِحْسَانًا/İyilik etmek: Bu konuyla ilgili açıklamalar Ankebût sûresinde zikredilmişti.

حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا/Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu: Annesi onu sıkıntı çekerek taşıdı ve yine sıkıntı çekerek dünyaya getirdi. Bu âyetteki "كُرْهًا/**kürhen**" kelimesi "كَرْهًا/**kerhen**" şeklinde de okunmuştur. Ancak iki şekilde de anlam aynıdır.

وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا/Taşınması ile sütten kesilmesi otuz ay sürer: Hamilelik ve emzirme dönemi otuz aydır. Bu ancak iki dönemden birinin eksilmesiyle olur. Ya hamilelik süresinin altı ay ve emzirme süresinin iki tam yıl sürmesiyle ya da hamilelik süresinin dokuz ay, emzirme süresinin yirmi bir ay sürmesiyle olur. Bu âyet sebebiyle Ali b. Ebî Tâlib ve âlimler hamileliğin en az süresinin altı ay süreceğine hükmetmişlerdir. Emzirme süresinin "فِصَال/ayrılma" kelimesiyle ifade edilme sebebi sütten ayrılmayı ifade etmesinden dolayıdır. Çünkü bu, emzirmenin sonudur.

وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً/Kırk yaşına varınca: Bu aklın ve kuvvetin tam olarak olgunluğa erdiği yaştır. Bu âyetin Ebû Bekir es-Sıddîk hakkında indiği veya genele şamil olduğu da söylenmektedir.

أُولَئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي
أَصْحَابِ الْجَنَّةِ وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿١٦﴾ وَالَّذِي
قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَكُمَا أَتَعِدَانِنِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ
قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ اللَّهَ وَيْلَكَ آمِنْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَذَا
إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٧﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ
قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿١٨﴾
وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا وَلِيُوَفِّيَهُمْ أَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ
﴿١٩﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي
حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ
تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾

16. İşte, yaptıklarının iyisini kabul edeceğimiz ve günahlarını bağışlayacağımız bu kimseler, cennetlikler arasında olacaklardır. Bu, kendilerine verilen doğru bir sözdür. 17. Anne-babasına "Öf be size! Benden önce nice nesiller gelip geçmişken, beni tekrar (kabirden) çıkarılmakla mı tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye, anne-babası, Allah'ın yardımına sığınarak "Yazıklar olsun sana! İman et. Allah'ın vaadi gerçektir" dedikleri hâlde o "Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" der. 18. İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş topluluklar içinde, haklarında azabın gerçekleştiği kimselerdir. Gerçekten onlar ziyana uğrayanlardır. 19. Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır. Allah onlara yaptıklarının karşılığını verir ve asla kendilerine haksızlık yapılmaz. 20. İnkâr edenlere ateşe arz olunacakları gün (şöyle denilir): "Dünyadaki hayatınızda bütün güzel şeylerinizi harcadınız, onların zevkini sürdünüz. Bugün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı alçaltıcı bir azap ile cezalandırılacaksınız."

فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ/*Cennetlikler arasında olacaklardır:* Nasıl bir kişiyi bir toplulukla birlikte gördüğünde "رأيت فلانا في الناس/Falanı şu grubun içinde gördüm" denildiği gibi burada da "Cennetlikler topluluğunun içinde bulunurlar" şeklinde ifade edilmiştir.

وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ/*Anne-babasına "Öf be size!" diyen kimse:* Mervân b. el-Hakem, bu âyetin Ebû Bekir es-Sıddîk'in oğlu Abdurrahmân hakkında anne-babasının onu İslâm'a davet ettiğinde yüz çevirip onlara "öf be size" dediği zaman indiğini söylemiştir.[412] Âişe *radıyallahu anhâ* ise bu görüşü reddetmektedir. "Allah'a yemin olsun ki ifk olayında benim masumiyetimi bildiren âyet dışında Ebû Bekir'in ailesi hakkında Kur'ân'da bir şey inmemiştir."[413]

Bir sonraki âyetin başındaki "**أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ/*İşte onlar, haklarında azabın gerçekleştiği kimselerdir*"** ifadesi bu âyette zikredilen kişilerin Ebû Bekir ve oğlu olduğu yönündeki görüşü kesin bir şekilde geçersiz kılmaktadır. Çünkü Ebû Bekir es-Sıddîk'in oğlu Abdurrahmân İslâm'a girmiş ve Müslümanların en hayırlılarından olmuştur. Cihad alanlarında büyük katkıları olmuştur. Süddî "Ondan daha âbid birini görmedim" demiştir.[414] İbn Abbâs ise "Bu âyet Ebû Bekir'in oğlu hakkında inmiş ancak ismini zikretmemiştir" demiştir.[415] Bu görüşü ise Âişe *radıyallahu anhâ*'dan naklettiğimiz rivayet reddetmektedir. Bu âyetin mutlak manada anne-babasına nankörlük ve isyan içerisinde bulunan her kişiyi kapsadığı da söylenmiştir. Âyetteki ***"İşte onlar, haklarında azabın gerçekleştiği kimselerdir"*** ifadesinin cemi olarak gelmesi de hükmün genel olduğunu göstermektedir. Eğer belli bir kişiyi kastetmiş olsaydı "İşte bu hakkında azabın gerçekleştiği kişidir" derdi. "**أُفٍّ/*Öf*"** kelimesinin manasını İsrâ sûresinde açıklamıştık.

412 İbn Kesîr şöyle demiştir: "Kim bu âyetin Ebû Bekir es-Sıddîk'in oğlu Abdurrahmân hakkında indiğini iddia ederse onun bu sözü zayıftır. Çünkü Ebû Bekir es-Sıddîk'in oğlu Abdurrahmân sonraki dönemlerde İslâm'a girmiş ve iyi bir Müslüman olmuştur. Ayrıca o, zamanının en hayırlılarından idi." Bk. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 283.

413 Sahihtir. Bu rivayetin tahrici daha önce geçti.

414 Bu sözün kaynağını bulamadım.

415 Avfî bu sözü İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir ancak bunun sıhhati konusunda şüphe vardır. En iyisini Allah bilir.

أَتَعِدَانِنِي أَنْ أُخْرَجَ/***Beni tekrar çıkarılmakla mı tehdit ediyorsunuz?:*** Bu âyet "Beni yeniden dirilmek için kabirden çıkarılmakla mı tehdit ediyorsunuz?" manasına gelmektedir.

وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي/***Benden önce nice nesiller gelip geçti:*** Yani benden önce nice nesiller geçti ancak onlardan hiçbiri tekrar diriltilmedi.

وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ اللّٰهَ/***O ikisi Allah'ın yardımına sığınarak (şöyle) dediler:*** Buradaki ***"o ikisi"*** ile anne ve baba kastedilmektedir. Yani çocuklarının dediği şeylerden duydukları rahatsızlık hususunda Allah'ın yardımına sığınmışlardır. Sonra çocuklarına ***"Yazıklar olsun sana!"*** dediler ve onu imana davet ettiler. Çocukları ise "Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" dedi. Yani eskiden yaşayan insanlar bunu kitaplarında yazdılar. Bu ifade yeniden dirilmeyi ve dini yalanlama amacıyla söylenmiştir.

وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا/***Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır:*** İyilik yapanlara da kötülük yapanlara da ahirette yaptıkları amellere karşılık dereceler vardır. Cennet ehlinin dereceleri yukarı doğru, cehennem ehlinin dereceleri ise aşağıya doğru artmaktadır.

وَلِيُوَفِّيَهُمْ/***Onlara vermek için:*** Bu ifade mahzûf bir fiil ile sebep bildirmektedir ve ona mütealliktir. İfadenin açılımı şu şekildedir: "Allah onların yaptıkları amellerin karşılığını vermek için dereceler belirlemiştir."

وَيَوْمَ يُعْرَضُ/***Arz olunacakları gün:*** Bu ifadenin amili "hatırla, zikret" manasındaki mahzûf "اُذْكُرْ/üzkür" fiilidir.

أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ/***Bütün güzel şeylerinizi harcadınız:*** Yani onlara ***"Bütün güzel şeylerinizi harcadınız"*** denilecektir. Buradaki "طَيِّبَات/***tayyibât***" ifadesi "yemek ve diğer lezzetli şeyler" anlamındadır. "أَذْهَبْتُمْ/***Ezhebtüm***" kelimesi, haber ifade etmek kastıyla bir hemze ile ve kınama ifade etmek için iki hemze ile okunmuştur.[416] Bu âyet "يعرض الذين كفروا/***inkâr edenlere***

---

416 Bu kelimeyi Nâfi', Ebû Amr ve Kûfeliler haber ifade etmek üzere bir hemze ile diğer imamlar; İbn Kesîr, İbn Âmir, Ebû Ca'fer ve Yakub ise istifham (soru) manasında iki hemze ile okumuşlardır. Bk. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 414.

ateşe arz olunacakları gün" ifadesinden anlaşılacağı üzere kâfirlerden bahsetmektedir. Bununla birlikte bu âyet mü'minlerden takva sahipleri için de öğüt ifade etmektedir. Bu sebeple Ömer *radıyallahu anh*, Câbir b. Abdullah'ı et alırken gördüğü zaman ona şöyle demiştir: "Bu âyette bahsedilen kişilerden olmaktan korkmuyor musun?"

عَذَابَ الْهُونِ/***Alçaltıcı bir azap:*** "Alçaklığın eşlik ettiği bir azap" demektir.

وَاذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ
خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٢١﴾ قَالُوا
أَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ آلِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٢﴾ قَالَ
إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَأُبَلِّغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ
﴿٢٣﴾ فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا
بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٤﴾ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ
بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ
﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا إِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا
وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِذْ
كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٢٦﴾

21. Âd kavminin kardeşini (Hûd'u) an. Zira o, kendinden önce ve sonra uyarıcıların da gelip geçtiği Ahkâf bölgesindeki kavmine "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Ben sizin büyük bir günün azabına uğramanızdan korkuyorum" demişti. 22. (Onlar) "Sen ilâhlarımızdan çevirmek için mi bize geldin? Haydi, doğru söyleyenlerden isen bizi tehdit ettiğin şeyi başımıza getir" dediler. 23. Hûd da! "Bilgi ancak Allah'ın katındadır. Ben size bana gönderilen şeyi duyuruyorum. Fakat sizin cahil bir kavim olduğunuzu görüyorum" dedi. 24. Nihayet onu (tehdit edildikleri şeyi) vadilerine doğru yayılan bir bulut şeklinde görünce "Bu bize yağmur yağdıracak istisnaî/geniş

bir buluttur" dediler. Hayır! O, sizin bir an önce gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde acı azap bulunan bir rüzgârdır! 25. O (rüzgâr), Rabbinin emriyle her şeyi yıkar, mahveder. Nitekim (o kasırga gelince) onların evlerinden başka bir şey görülmez oldu. İşte Biz suç işleyen toplumu böyle cezalandırırız. 26. And olsun ki, onlara da size vermediğimiz kudret ve serveti vermiştik. (Dahası) kendilerine kulaklar, gözler ve kalpler vermiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri kendilerine bir fayda sağlamadı. Zira bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlardı. Alay edip durdukları şey kendilerini kuşatıvermişti.

وَاذْكُرْ أَخَا عَادٍ/***Âd kavminin kardeşini an:*** Yani Hûd *aleyhisselâm*'ı zikret.

بِالْأَحْقَافِ/***Bi'l-ahkâf:*** "لْأَحْقَاف/***Ahkâf"*** kelimesi "kum yığını" anlamına gelen "حَقْفٌ/hakfün" kelimesinin çoğuludur. Âd kavminin yaşamış olduğu bu kum tepelerinin nerede olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Şam'da, Amman ve Mihra arasında, Amman ve Hadramavt arasında olduğu da söylenmekle birlikte doğru olan onların Yemen'de yaşamış olduklarıdır.

وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ/***Uyarıcılar gelip geçti:*** Yani kendisinden önce ve sonra uyarıcılar gelip geçmiştir. "نُذُر/***Nüzür"*** kelimesi "نَذِير/nezîrün" kelimesinin çoğuludur. "Eğer kendisinden sonra geçmiş olanları nasıl tasavvur eder?" diye sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Bu, Allah'ın Hûd'dan önce ve sonra peygamberler gönderdiğini bildiren bir itirâzî (ara) cümledir. "مِنْ خَلْفِهِ/***Ondan sonra"*** kelimesiyle onun yaşadığı dönemin kastedildiği de söylenmiştir.

قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ/***Bilgi ancak Allah'ın katındadır:*** Yani bana "Başımıza getir" dediğiniz azabın ne zaman gerçekleşeceği hakkında benim bilgim yoktur. Onu ancak Allah bilir. Benim görevim sadece kendisiyle gönderilmiş olduğum mesajları size tebliğ etmektir.

فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ/***Nihayet onu vadilerine doğru yayılan bir bulut şeklinde görünce:*** "عَارِضًا/***Ârid"*** kelimesi "gökyüzü ufkunda

yayılan bulut" anlamına gelir. "رَأَوْهُ/**Gördüler**" kelimesindeki zamir "مَا تَعِدُنَا/**bize vaat ettiğin şey**" kelimesine veya "عَارِضًا/**âridan**" kelimesinin açıkladığı mer'î müpheme dönmektedir. Zemahşerî bu görüşün dil açısından daha güzel ve daha fasih olduğunu söylemiştir. Rivayet edildiğine göre, Âd kavmi bir müddet kuraklık çekmişler ve bu ufuktan yayılan bulutu görünce onun kendilerine yağmur getireceğini zannedip sevinmişlerdir. Hûd ise onlara "Hayır! O sizin bir an önce gelmesini istediğiniz azaptır" demiştir. "رِيحٌ/**Rüzgâr**" kelimesi "مَا اسْتَعْجَلْتُمْ/***bir an önce gelmesini istediğiniz şey***" kelimesinden bedeldir veya gizli bir mübtedanın haberidir.

تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا/***O, Rabbinin emriyle her şeyi yıkar, mahveder:*** Bu, tahsis ifade eden genel bir ifadedir.

وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا إِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ/***And olsun ki, onlara da size vermediğimiz kudret ve serveti vermiştik:*** Bu, Kureyş'e tehdit amaçlı söylenmiş bir sözdür. Yani Âd kavmine size vermediğimiz kuvvet ve mal gibi şeyler vermiştik. Sonra ise inkâr etmeleri sebebiyle onları helak ettik. Buradaki "إِنْ/***in***" nefiy (olumsuzluk) ifade eden "مَا/mâ" anlamındadır ancak kendisinden önce de yine "مَا/***mâ***" edatı geçtiği için tekrara düşmemek amacıyla "إِنْ/***in***" kullanılmıştır. Bunun şart edatı olan "إِنْ/***in***" olduğu, cevabının ise mahzûf olduğu da söylenmiştir. Bu takdirde anlamı şöyle olur: "Size o imkânları verseydik azgınlık yapardınız." Ancak İbn Atiyye bunun zorlama bir te'vil olduğunu söylemiştir.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرَى وَصَرَّفْنَا الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ
(٢٧) فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً بَلْ ضَلُّوا
عَنْهُمْ وَذَلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (٢٨) وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ
الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا
إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ (٢٩) قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ
مُوسَى مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ
(٣٠) يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ

وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ (٣١) وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللّٰهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ
فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (٣٢)

27. And olsun biz, çevrenizdeki memleketleri de yok ettik. Belki doğru yola dönerler diye âyetleri tekrar tekrar açıkladık. 28. Allah'tan başka kendilerine yakınlık sağlamak (aracılık yapmak) üzere ilâh edindikleri şeyler onlara yardım etselerdi ya! Hayır, onları bırakıp gittiler. (Zaten) bu onların yalanı ve uydurup durdukları (bir) şeydir. 29. Hani cinlerden bir grubu -Kur'ân'ı dinlemeleri için- sana yöneltmiştik. Kur'ân'ı dinlemeye hazır olunca (birbirlerine) "Susun" demişler, Kur'ân'ın okunması bitince uyarıcılar olarak kavimlerine dönmüşlerdi. 30. Demişlerdi ki: "Ey kavmimiz! Doğrusu biz Musa'dan sonra indirilen, kendinden öncekini doğrulayan, hakka ve doğru yola ileten bir kitap dinledik. 31. Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun. Ona iman edin ki Allah da sizin günahlarınızın bir kısmını bağışlasın ve sizi acı bir azaptan korusun." 32. Allah'ın davetçisine uymayan kimse yeryüzünde Allah'ı aciz bırakacak değildir. Kendisi için Allah'tan başka dostlar da bulunmaz. İşte onlar, apaçık bir sapıklık içindedirler.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرَى/***And olsun Biz, çevrenizdeki memleketleri de yok ettik:*** Yani Âd, Semûd, Sebe ve diğer beldeleri helak ettik. ***"Memleketleri"*** denilirken oraların halkı kastedilmektedir.

فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ/***Onlara yardım etselerdi ya!:*** Bu cümle olumsuzluk ifade etmektedir. Yani Allah'tan başka tapmış oldukları ilâhlar onlara yardım etmediler.

قُرْبَانًا/***Yakınlık için:*** "Kendilerini Allah'a yaklaştırsın diye" demektir. Onlar "Bu putlar bizim Allah katındaki şefaatçilerimizdir" diyorlardı. "قُرْبَانًا/***Kurbânen"*** kelimesi hâl olması sebebiyle mansubdur, "اتَّخَذُوا/***Edindiler"*** fiilinin ikinci mef'ulü olduğu yönündeki görüş doğru değildir. Zemahşerî'ye göre; "آلِهَةً/***ilâhlar"*** kelimesi mananın bozulması sebebiyle bedeldir. İbn Atiyye de bunu caiz görmüştür.

بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ/Hayır, onları bırakıp gittiler: Yani tam yardımlarına ihtiyaç duydukları zaman kaybolup gittiler.

وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ/Hani cinlerden bir grubu sana yöneltmiştik: Yani onları senin tarafına yönlendirmiştik. "**نَفَرًا/Nefer**" kelimesi on kişiden az olan topluluklar için kullanılmaktadır. Cinlerin yedi kişi oldukları rivayet edilmiştir. Hepsi de erkekti. Çünkü **"nefer"** kelimesi sadece erkekler için kullanılır. Bu cinler Nusaybin halkındandı. Bunların Cizre halkından oldukları da söylenmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in onları görüp görmediği hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre, Allah kendisine bu olayı bildirinceye kadar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o cinleri görmemiş ve kendisini dinlediklerinden haberi de olmamıştır. Bir görüşe göre ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların varlığından haberdardı, onlar için hazırlanmış ve onlarla beraber toplanmıştır. Bu konuda Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet edilen hadisler vardır. Ancak bunlar cinlerin dinlemesinden bahsedilmesi sebebiyle muzdarip hadislerdir. Çünkü cinler yıldızlar ile taşlanarak semadan gizlice laf dinlemekten kovulmuşlardı. Bunun üzerine cinler "Kovulma sebebimiz meydana gelen bir olay yüzünden olmalıdır" deyip bu olayın ne olduğunu araştırmaya başladılar. Sonunda Ukâz panayırında Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sabah namazında Kur'ân okuyuşunu işittiler ve onu dinleyip iman ettiler.[417]

أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى/Musa'dan sonra indirilen (bir kitap dinledik): Bu söz onların Yahudilik dini üzere olduklarına delalet etmektedir. Onların İsa'nın gönderildiğinden haberleri olmadığı da söylenmiştir.

---

417 Âmir eş-Şa'bî şöyle demiştir: Alkame'ye "İbn Mes'ûd, cinlerle buluştuğu gece Resûlullah'la beraber cinleri gördü mü?" diye sordum. Alkame şöyle cevap verdi: Ben de İbn Mes'ûd'a "Sizlerden biri Resûlullah ile beraber onun cinlerle buluştuğu gece onları gördü mü?" diye sordum. Bana şöyle cevap verdi: Hayır fakat biz o gece Resûlullah ile beraberdik ancak onu kaybettik. Her tarafta onu aradık ama bulamadık. "Acaba kendisine bir suikast mı yapıldı yoksa onu cinler mi kaçırdı?" diye endişelendik. Çok kötü bir gece geçirdik. Nitekim gün ağarırken Hira dağı tarafından çıkageldi. Kendisine çok endişelendiğimizi söyleyip nereye gittiğini sorduk. Allah Resûlü bize şu cevabı verdi: ***"Bana cinlerin bir davetçisi geldi. Ben de gidip onlara Kur'ân okudum."*** Bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, XIX, 3.

مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ/***Kendinden öncekini doğrulayan (bir kitap dinledik):*** Bu konuyla ilgili olarak Bakara sûresinde açıklama yapılmıştı.

دَاعِيَ اللّٰهِ/***Allah'ın davetçisi:*** Bu kişi Resûlullah Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'dir.

يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ/***Günahlarınızın bir kısmını bağışlasın:*** En doğru görüşe göre buradaki "مِنْ/***min,***" harf-i ba'dıyyedir (kısmilik ifade eden harf). Çünkü kul hakları affedilmez. Buradaki "مِنْ/***min***" harfinin zâit olduğu (manaya herhangi bir katkısının olmadığı) da söylenmiştir.

وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ/***Sizi acı bir azaptan korusun:*** Yani sizi cehennem ateşinden korusun. İnsanlar, cinler için "Onları cehennemden kurtaracak fazladan bir sevap var mı yoksa onlar için sadece kurtuluş için bir sevap mı var?" diye ihtilafa düşmüşlerdir.[418]

---

418 Kurtubî şöyle demiştir: Bu âyetler emir, yasak, mükâfat ve ceza bakımından cinlerin de insanlar gibi olduklarını göstermektedir. Hasan (el-Basrî) ***"Günahlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi acıklı bir azaptan kurtarsın"*** âyetini delil göstererek "Mü'min cinler için ateşten kurtulmanın dışında bir mükâfat yoktur" demektedir. Ebû Hanîfe de bu görüşü kabul etmiş olup "Cinlerin cehennem ateşinden kurtarılmaktan başka bir mükâfatları yoktur" demektedir. Sonra onlara -hayvanlara denileceği gibi- "Toprak olun" denilecektir. Başkaları şöyle demiştir: "Kötülük yaptıkları takdirde cezalandırılacakları gibi, iyilik yapmaları hâlinde tıpkı insanlar gibi mükâfatlarını alacaklardır." Mâlik, Şâfiî ve İbn Ebî Leylâ bu kanaati benimsemişlerdir. Dahhâk da şöyle demiştir: "Cinler cennete gireceklerdir. Orada yerler, içerler." Kuşeyrî şöyle demiştir: "Doğrusu bu husus, hakkında kesin bir şey söylenemeyecek konulardandır. Bunun hangisinin doğru olduğunu ancak Allah bilir." Derim ki: Yüce Allah'ın ***"Herkese işlediklerine göre dereceleri vardır"*** (En'âm 6/132) âyeti cinlerin de mükâfat alacaklarına, cennete gireceklerine delil teşkil etmektedir. Çünkü bu âyetin öncesinde Yüce Allah: ***"Ey cin ve insanlar topluluğu! İçinizden size âyetlerimi okuyan, bugününüzün gelip çatacağını bildirip sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?.."*** (En'âm 6/132) buyurduktan sonra devamında ***"Herkese işlediklerine göre dereceleri vardır"*** buyurmaktadır. Doğruyu en iyi Allah bilir. Bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, XVI, 217. İbn Kayyim ise ***"Onlardan önce kendilerine ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur"*** (Rahmân 55/56) âyetinin tefsirinde bu konuda şunları söylemektedir: "Bu âyette 'Cinlerin kâfir olanlarının cehenneme gideceği gibi mü'min olanlarının da cennete gireceği' yönündeki cumhurun görüşlerini destekleyen delil vardır. Buhârî, *Sahîh*'inde bu konuya bir bölüm ayırmış ve 'Cinlerin Mükâfatı ve Cezalandırılması' şeklinde başlık atmıştır. Seleften birçok kişi bu babdaki rivayetleri delil olarak getirmiştir. Damra b. Hubeyb'e 'Cinler için de mükâfat

وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللهِ/Allah'ın davetçisine uymayan kimse: Bu âyetin, cinlerin söyledikleri sözlerden veya Allah'ın kelamından olması muhtemeldir.

لَيْسَ بِمُعْجِزٍ/Aciz bırakacak değildir: Bunun manası "Allah'ın hükmünden kaçamaz" demektir.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ
بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى بَلَى إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَيَوْمَ
يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَى وَرَبِّنَا قَالَ
فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٤﴾ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ
مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا
إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٣٥﴾

33. Gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratmaktan aciz olmayan Allah'ın, ölüleri diriltmeye de gücünün yeteceğini düşünmezler mi? Evet O, her şeye kâdirdir. 34. İnkâr edenlere, ateşe atılacakları gün "Nasıl, bu gerçek değil miymiş?" denildiğinde "Evet, Rabbimize and olsun ki gerçekmiş" derler. Allah da "Madem öyle inkâr etmenizden dolayı azabı tadın!" der. 35. (Resûlüm!) O hâlde peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar hakkında acele etme, onlar vaadedildikleri azabı gördükleri gün sanki dünyada sadece gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanırlar. Bu bir tebliğdir. Yoldan çıkmış topluluk(lar)dan başkası helâk edilir mi hiç!

أَوَلَمْ يَرَوْا/Evelem yerav: Bu âyet, göklerin ve yerin yaratılmasını bedenlerin tekrar diriltileceğine delil olarak sunmaktadır.

---

var mı?' diye soruldu. O 'Evet!' dedikten sonra bu âyeti okudu sonra da 'İnsanî şeyler insanlar içindir, cinnî şeyler de cinler içindir' dedi." İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *et-Tefsîrü'l-Kayyim*, I, 26.

وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ/Bunları yaratmaktan aciz olmayan: Bir işin nasıl yapılacağını bilmediğin zaman "عييت بالأمر/Bu işi yapmaktan aciz kaldım" dersin. Bu âyetin manası şöyledir: "Allah Teâlâ gökleri ve yeri nasıl yaratacağını bilir ve onların yaratılışını sağlam yapar. Dolayısıyla O'nun ölüleri dirilteceği hakkında şüphe yoktur."

بِقَادِرٍ/Gücünün yeteceğini: Bu kelime "**أَنَّ/enne**"nin haberi olmasından dolayı merfûdur. Bu kelimenin başına "**بِ/bi**" harfinin gelme sebebi, âyetin başındaki olumsuz mananın "**أَنَّ/enne**" ve haberini de kapsamasıdır.

بَلَى/Evet: Kendinden önce geçen bölümün cevabıdır. Yani "Allah'ın ölüleri diriltmeye gücü yeter" demektir.

فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ/O hâlde, peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret: Bu âyet, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hitap etmektedir. Yani "Kavminin seni yalanlamasına sabret" demektir.

أُولُو الْعَزْمِ/Ûlû'l-azm (Azim sahibi) olanlar: Bunlar Nûh, İbrahim, İsa ve Musa'dır. Bir görüşe göre bunlar, **"Onların rehberliğine uy!"**[419] âyetinden dolayı En'âm sûresinde zikredilen on sekiz peygamberdir. Başka bir görüşe göre bunlar, ümmetinden şiddet görmüş olan bütün peygamberlerdir. Diğer bir görüşe göre de "**مِنَ الرُّسُلِ/mine'r-rusuli**" ifadesinin cinsi beyan ettiği varsayımıyla bütün peygamberler bu kapsama girer. Ancak yukarıda geçen görüşlere göre buradaki "**مِنَ/min**" harfi ba'dıyye içindir.

وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ/Onlar hakkında acele etme: Yani onlara azabın gelmesi için acele etme. Zaten onlar o azaba doğru gidiyorlar. Helak edildikleri zaman ise ömürlerinin kısalığından dolayı dünyada ancak günün bir kısmı kadar kalmış gibi olacaklardır.

بَلَاغٌ/Bu bir tebliğdir: Bu ifade gizli bir mübtedanın haberidir. Takdiri şöyledir: "Bu kendisiyle uyarıldığınız şey, bir tebliğdir." Yani "size öğüt olarak yeter" anlamındadır. Veya "Peygamber'den size bir tebliğdir" yani "Bu öğütleri ve delilleri onlara tebliğ et!" anlamına gelmektedir.

---

419 En'âm 6/90.

سُورَةُ مُحَمَّدٍ

47. MUHAMMED SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

اَلَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿١﴾ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاٰمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْۙ كَفَّرَ
عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَاَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴿٢﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَاَنَّ
الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْۜ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ اَمْثَالَهُمْ ﴿٣﴾

1. Allah, inkâr edenlerin ve Allah yolundan yüz çevirenlerin amellerini boşa çıkarmıştır. 2. İman edip sâlih ameller işleyenlerin, Rableri tarafından hak olarak Muhammed'e indirilene inananların günahlarını ise örtmüş ve hâllerini düzeltmiştir. 3. Bunun böyle olmasının sebebi, inkâr edenlerin bâtıla uymaları, inananların da Rablerinden gelen hakka uymuş olmalarıdır. İşte böylece Allah, insanlara kendi misallerini anlatır.

اَلَّذ۪ينَ كَفَرُوا/***İnkâr edenler:*** Yani Kureyş kâfirleri. Bu lafzın kapsamı, kendisinden sonraki lafızda da olduğu gibi bütün kâfirleri ihtiva eder.

وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا/***İman edenler:*** Yani sahâbe. Bu lafzın kapsamı da her mü'min için geçerlidir.

وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ/Allah yolundan yüz çevirenler: “صَدُّوا/**Saddû”** fiilinin, geçişsiz olup “أعرضوا/yüz çevirdiler” anlamına yahut geçişli olarak “insanları alıkoydular” anlamına gelmesi muhtemeldir. Allah’ın yolu da İslâm ve itaattir.

اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ/Edalle a‘mâlehüm: Allah onların amellerini iptal etti ve boşa çıkardı. Bir görüşe göre buradaki “اَعْمَالَهُم/**a‘mâlehüm”** kelimesinden maksat, Bedir gazvesinde infak ettikleri şeylerdir. Bu âyet Bedir’den sonra nâzil olmuştur. Dolayısıyla lafız bu manadan daha geneldir.

وَاٰمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ/Muhammed’e indirilene inananlar: Bu ifade, “اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ/**İman edip sâlih ameller işleyenler”** kavlinin kapsamlılığından sonra ayrıcalık ve önem için söylenen bir tecrîd/ayrımdır. Bu sebeple Allah Teâlâ onu bir parantez cümlesi (cümle-i mu’teriza) olan “وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ/**Ki o, Rableri tarafından haktır”** buyurarak teyit etmiştir.

وَاَصْلَحَ بَالَهُمْ/Ve eslaha bâlehüm: Bir görüşe göre, bu lafzın manası “Hâllerini ve durumlarını düzeltti” şeklindedir. “البال/el-Bâl” lafzının hakikati, kalpteki fikir/düşüncedir. Kalp düzgün/sağlam olduğu zaman bütün beden düzgün olur.[420] Âyet, “Allah onların dinlerini imanla, ihlâsla ve takva ile düzeltmiştir” manasına gelir.

فَاِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِۜ حَتّٰٓى اِذَٓا اَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا
الْوَثَاقَۙ فَاِمَّا مَنّاً بَعْدُ وَاِمَّا فِدَاءً حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَاۚ ذٰلِكَۜ وَلَوْ
يَشَٓاءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْۙ وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَا۟ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍۜ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي
سَبِيلِ اللّٰهِ فَلَنْ يُضِلَّ اَعْمَالَهُمْ ﴿٤﴾ سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْۚ ﴿٥﴾
وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ﴿٦﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ
يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ ﴿٧﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْساً لَهُمْ وَاَضَلَّ
اَعْمَالَهُمْ ﴿٨﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَرِهُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ ﴿٩﴾

---

420 ***“Dikkat edin! Vücutta bir et parçası vardır. O, düzgün/sağlam olduğu zaman bütün beden sağlam olur. O, bozuk/hasta olduğu zaman bütün beden bozuk/hasta olur. Dikkat edin! İşte o, kalptir.”*** Bk. Buhârî, Îmân, 39; Müslim, Müsâkât, 20, no: 1599 ve diğerleri.

4. (Ey iman edenler! Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları hezimete uğratınca (onlardan esir almak sûretiyle) artık bağı sıkı tutun. Bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız olarak ya da fidye alarak salıverin. Bu durum savaş ehli silahlarını bırakana kadar devam etsin. Bu, böyledir. Şayet Allah dileseydi elbette onlardan intikam alırdı. Fakat O, sizi birbirinizle denemek için böyle yapmamıştır. Allah yolunda öldürülenlere gelince; Allah onların yaptıklarını asla boşa çıkarmayacaktır. 5. Allah onları doğru yola sevk edecek ve hâllerini düzeltecektir. 6. Ve onları, kendilerine tanıttığı cennete sokacaktır. 7. Ey iman edenler! Eğer siz, Allah'a (Allah'ın dinine ve ordularına) yardım ederseniz O da size yardım eder ve ayaklarınızı kaydırmayıp sabit tutar. 8. İnkâr edenlere gelince; onların hakkı helak ve yıkımdır. Allah onların amellerini boşa çıkarmıştır. 9. Bunun sebebi, onların Allah'ın indirdiğini beğenmemeleridir. (Bu yüzden) Allah da onların amellerini boşa çıkarmıştır.

فَضَرْبَ الرِّقَابِ/Boyunlarını vurun: Cümlenin aslı "فاضربوا الرقاب ضربا/ boyunlarını vurun" şeklindedir. Sonra fiil hazfedilmiş ve masdar onun yerine geçmiştir. Maksat "onları öldürün" demektir. Ancak bu, "ضَرْبَ الرِّقَابِ/***darbe'r-rikâb***" sözüyle ifade edilmiştir. Çünkü boyun vurmak öldürmede daha çok başvurulan yöntemdir.

حَتّٰٓى اِذَٓا اَثْخَنْتُمُوهُمْ/Nihayet onları hezimete uğratınca: "الإثخان/el-İshânü," muharip kâfirlerin çokça öldürülüp esir alınmasıdır.

فَشُدُّوا الْوَثَاقَ/Feşüddû'l-vesâka: Bu, esirlerle ilgili bir ifadedir ve "esirlerin ipini sağlam tutun" demektir.

فَاِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَاءً/Bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız olarak ya da fidye alarak salıverin: "المنّ/el-mennü" kelimesi "العتق/karşılıksız serbest bırakmak" demektir. "الفداء/el-Fidâü" kelimesi ise esirin fidye (mal/para) karşılığı serbest bırakılmasıdır ve bunların her ikisi de caizdir. Mâlikî mezhebine göre imam/yönetim, esirler hakkında beş farklı tasarrufta bulunabilir. Bunlar, karşılıksız serbest bırakmak,

fidye karşılığı serbest bırakmak, öldürmek, köleleştirmek ve cizyeye/vergiye bağlamaktır. Bir görüşe göre bu âyet, "فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَآتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ/***Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın, onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı da verirlerse artık yollarını açın. Şüphesiz Allah bağışlayan, merhamet edendir***"[421] âyetiyle nesh edildiğinden, esirlerin karşılıksız, mennen (iyilik ederek) serbest bırakılması da fidye karşılığı serbest bırakılması da caiz değildir. Bu âyete binaen öldürülmelerinden başkası caiz değildir. Doğru olan ise âyetin muhkem olup mensûh olmadığıdır. "مَنًّا/***Mennen***" ve "فِدَاءً/***fidâen***" kelimeleri masdariyyet üzere nasb edilmiştir. Her ikisinin âmili de gizli iki fiildir.

حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا/*Savaş ehli ağırlıklarını bırakana kadar:* "الأوزار/el-Evzârü" kelimesi sözlükte "ağırlıklar" demektir. Manası da "harp ehli ağırlıklarını yani harp aletlerini/silahlarını bırakana kadar" demektir. Bir görüşe göre "الأوزار/el-evzârü" kelimesi "günahlar" anlamına gelir. Çünkü harpte mutlaka iki taraftan biri günah işlemektedir. Burada kastedilen gaye hakkında ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre bu, "tümü teslim olana kadar" demektir. Bu esnada harp ehli silahlarını bırakacaktır. Başka bir görüşe göre, "onları öldürüp onlara galip kalana kadar" demektir. Diğer bir görüşe göre ise "Meryem oğlu İsa *aleyhisselâm* inene kadar" demektir. İbn Atiyye şöyle demiştir: "Lafzın zahiri onun istiâre olduğunu göstermektedir ve onunla sonsuza değin 'işi üstlenmek' murad edilmiştir. Nitekim 'أنا فاعل ذلك إلى يوم القيامة/Ben bunu kıyamete kadar yapacağım' dersin."

ذٰلِكَ/*Zâlike:* Bu kelimenin takdiri/açılımı "bu böyledir/durum budur" demektir.

وَلَوْ يَشَاءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ/*Şayet Allah dileseydi elbette onlardan intikam alırdı:* Yahut şayet Allah dileseydi elbette katından bir azap ile kâfirleri

---

421 Tevbe 9/5.

helak ederdi. Ancak Allah mü'minleri denemek ve insanların kimini kimiyle sınamak istemiştir.

عَرَّفَهَا لَهُمْ/***Arrafehâ lehüm:*** Yani Allah onlara cennetteki makamlarını gösterdi. Bu, bilgiden ibarettir. Bir görüşe göre bu ibarenin manası "Allah onlara cenneti koklattı" demektir. Bu lafız da "العَرْفُ/güzel koku" kelimesinden gelir ki bu, "güzel koku koklattı" demektir. Başka bir görüşe göre âyetin manası "Cenneti onlar için yüceltti ve yükseltti" şeklindedir. Bu durumda kelime dağlar anlamında "الأعراف/el-a'râfü" kelimesinden gelmektedir.

فَتَعْساً لَهُمْ/***Fete'sen lehüm:*** Yani kötülük ve helak onların hakkıdır. Bu kelime masdariyyet üzere mansûb olmuştur. Âmili gizli bir fiildir ve "وَاَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ/***Allah onların amellerini boşa çıkarmıştır***" kavli bu fiile matuftur.

اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ دَمَّرَ
اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ اَمْثَالُهَا ﴿١٠﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَاَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ ﴿١١﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ
وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْاَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ ﴿١٢﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ
اَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي اَخْرَجَتْكَ اَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ﴿١٣﴾

10. Onlar yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğunu görmezler mi? Allah onları yere batırmıştır. (Kureyş) kâfirlerine de onların bir benzeri vardır. 11. Bu, Allah'ın, inananların veli ve yardımcısı olmasından dolayıdır. Kâfirlere gelince; onların hiçbir veli ve yardımcısı yoktur. 12. Muhakkak ki Allah, inanıp sâlih ameller işleyenleri, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar; inkâr edenler ise sadece (dünyadan) faydalanırlar ve hayvanların yediği gibi yerler. Onların yeri de ateştir. 13. (Ey Peygamber!) Biz, seni sürüp çıkartan şehrinden daha kuvvetli olan nice şehirleri (halkını) yok ettik; onlara bir yardım eden de olmadı.

وَلِلْكَافِرِينَ اَمْثَالُهَا/*Kâfirler için de onların bir benzeri vardır:* Yani Kureyş kâfirleri için, Allah'ın yıkım ve helaktan önceki kâfirlere verdiği cezanın bir benzeri vardır.

مَوْلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا/*Mevlellezîne âmenû:* Yani Allah onların velisi ve yardımcısıdır.

وَاَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ/*Kâfirlere gelince; onların hiçbir veli ve yardımcısı yoktur:* Âyetin manası "Onların (kâfirlerin) yardımcısı yoktur" demektir. "مَوْلٰى/***Mevlâ***" lafzının burada "efendi" manasına gelmesi doğru olmaz. Çünkü Allah Teâlâ bu manada mü'minlerin de kâfirlerin de mevlâsıdır. Bu âyetle "هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَا اَسْلَفَتْ وَرُدُّوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ/***Orada herkes geçmişte yaptıklarının ne olduğunu görür. Zira onlar gerçek sahipleri olan Allah'a döndürülmüşlerdir. Uydurdukları ilâhları da onları terk edip kaybolmuştur***"[422] âyeti arasında zıtlık yoktur. Çünkü ***"mevlâ"*** lafzının her iki yerdeki manası birbirinden farklıdır.

مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ/*Mevlâhümü'l-hakkı:* Bunun manası "Allah onların Rableridir" demektir. Bu, "مَوْلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا/***inananların veli ve yardımcısı***" âyetinin aksine bütün yaratılmışlar için geneldir. "مَوْلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا/***İnananların veli ve yardımcısı***" âyeti ise mü'minlere hastır. Çünkü o, "veli ve yardımcı" manasına gelmektedir.

وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْاَنْعَامُ/*Onlar hayvanların yediği gibi yerler:* Bu, onların çok yiyip içtiklerine ve hayvanlar gibi düşünceden yoksun olduklarına delâlet eden bir ifadedir.

مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي اَخْرَجَتْكَ/*Seni sürüp çıkartan şehrinden:* Karyeden maksat Mekke'dir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in çıkarılmasından maksat da onun hicret esnasındaki çıkışıdır. "الإخراج/Çıkarma/ihraç" fiili karyeye (Mekke) nispet edilmiştir ancak ahalisi kastedilmiştir. Çünkü onlar Resûlullah çıkana kadar ona eziyet etmişlerdir.

اَهْلَكْنَاهُمْ/*Biz onları helak ettik:* "هُمْ/***Hüm***" zamiri ile "وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ/***nice şehirleri***" kavlinde sözü edilen geçmiş şehirler karşılanmıştır. Zamirin çoğul gelmesi, mana gereğidir. "Ahalisini helak ettik" demektir.

422 Yunus 10/30.

اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهٖ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُٓوءُ عَمَلِهٖ وَاتَّبَعُٓوا اَهْوَٓاءَهُمْ
﴿١٤﴾ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّت۪ي وُعِدَ الْمُتَّقُونَۜ ف۪يهَٓا اَنْهَارٌ مِنْ مَٓاءٍ غَيْرِ اٰسِنٍۚ
وَاَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِب۪ينَۚ وَاَنْهَارٌ
مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّىۜ وَلَهُمْ ف۪يهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْۜ كَمَنْ
هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَٓاءً حَم۪يماً فَقَطَّعَ اَمْعَٓاءَهُمْ ﴿١٥﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ
يَسْتَمِعُ اِلَيْكَۚ حَتّٰٓى اِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ مَاذَا
قَالَ اٰنِفاًࣞ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُٓوا اَهْوَٓاءَهُمْ ﴿١٦﴾

14. Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunan kimse, kötü işi kendisine süslü/güzel gösterilen ve heveslerine uyan kimseler gibi olur mu? 15. Müttakilere vaat edilen cennetin misali şöyledir: O cennette bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen sütten ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Ayrıca onlar için orada her çeşit meyve ve Rablerinden bir bağışlama vardır. Hiç böyle kimseler, ateşte ebedî kalan ve bağırsaklarını parça parça eden bir kaynar su içirilen kimseler gibi olur mu? 16. Onların arasında seni dinleyenler (münafıklar) vardır. Fakat senin yanından çıkınca kendilerine ilim verilenlere (hakaret etmek amacıyla yahut iyi dinlememelerinden dolayı cahillikleri sebebiyle) "O, az önce ne demişti?" derler. İşte bunlar, Allah'ın kalplerini mühürlediği ve hevalarına uyan kimselerdir.

اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهٖ/*Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunan kimse:* Bu söz ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "**كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُٓوءُ عَمَلِهٖ/*Kötü işi kendisine süslü/güzel gösterilen kimse gibi*"** sözü ile de Kureyş kastedilmiştir. Ancak lafız bundan daha geneldir.

مَثَلُ الْجَنَّةِ/*Cennetin misali şöyledir:* Cennetin misali Ra'd sûresinde anlatılmıştır.

غَيْرِ اٰسِنٍ/Gayri âsinin: Bu lafız, “değişmeyen/bozulmayan” anlamına gelir.

كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ/Ateşte ebedî kalan kimseler gibi: Bu âyetin takdiri şöyledir: “Söz konusu cennet ehli (cennetlikler), cehennemde ebedî kalan kimseler gibi olur mu?” Bu takdir hazfedilmiştir ve onunla nefiy/inkâr kastedilmiştir. Bu takdirin hazfedilmesi de önceki “**اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهٖ/Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunan kimse”** kavlinin takdirinin işaret etmesi sebebiyledir.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَ/Onların arasında seni dinleyen münafıklar vardır: Cemi kipiyle “يستمعون/yestemiûne” lafzı, “**من/men”** manasına riayetle “**يَسْتَمِعُ/yestemiu”** şeklinde gelmiştir.

قَالُوا لِلَّذٖينَ اُوتُوا الْعِلْمَ/O münafıklar kendilerine ilim verilenlere şöyle derler: Rivayete göre, bunlardan (ilim verilenlerden) biri Abdullah b. Mes’ûd’dur.[423]

مَاذَا قَالَ اٰنِفًا/O, az önce ne demişti?: Münafıklar bunu iki ihtimalden biri üzere söylüyorlardı: Ya Resûlullah’ın sözünü “Onun ne faydası var?” anlamında küçümsemektir. Ya da cahillikleri ve unutkanlıklarıdır. Çünkü onlar, Resûlullah konuştuğu esnada ona arkalarını dönmüşlerdir. “**اٰنِفًا/Ânifen”** lafzının manası “az önce” demektir. Kelimenin aslı, -yeniden başladığı zaman- “استأنفت الشيء/bir şeye kaldığı yerden devam etmek” fiilinden gelmektedir.

وَالَّذٖينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَاٰتٰيهُمْ تَقْوٰيهُمْ ﴿١٧﴾ فَهَلْ يَنْظُرُونَ
اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَٓاءَ اَشْرَاطُهَا فَاَنّٰى لَهُمْ اِذَا
جَٓاءَتْهُمْ ذِكْرٰيهُمْ ﴿١٨﴾ فَاعْلَمْ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ
وَلِلْمُؤْمِنٖينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوٰيكُمْ ﴿١٩﴾

423 İbn Ebî Şeybe ve İbn Asâkir’in İbn Büreyde’den rivayet ettiklerine göre, ***“Münafıklar kendilerine ilim verilenlere ‘O, az önce ne demişti?’ derler”*** âyetinde sözü edilen kişi Abdullah b. Mes’ûd’dur. Bk. *ed-Durru’l-Mensûr*, VII, 466.

17. Doğru yolu bulanlara gelince; Allah onların hidayetlerini artırır ve onlara takvalarını verir. 18. Münafıklar ancak kıyamet gününün ansızın kendilerine gelip çatmasını mı bekliyorlar? Şüphesiz onun alâmetleri gelmiştir. Kıyamet günü kendilerine gelip çattığı zaman hatırlayıp ibret almaları onlara ne fayda verecektir? 19. (Ey Peygamber!) Bil ki, Allah'tan başka ilâh yoktur. Günahların için, mü'min erkek ve mü'min kadınların günahları için Allah'tan bağışlanma dile! Allah, gezip dolaştığınız yeri de duracağınız yeri de bilir.

وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى/***Doğru yolu bulanlara gelince; Allah onların hidayetlerini artırır:*** "زَادَهُمْ/***Zâdehüm***" lafzındaki zamir, Allah'a yahut münafıkların söylemiş olduğu ***"O, az önce ne demişti?"*** sözüne gider. Bir görüşe göre Allah, "الَّذِينَ اهْتَدَوْا/***doğru yolu bulanlar***" ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e iman eden bir Hristiyan grubu kastetmiştir. Onların doğru yolu bulması İsa *aleyhisselâm*'a iman etmeleri, hidayetlerinin artması/artırılması da Müslüman olmalarıdır.

فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ/***Münafıklar ancak kıyamet gününün ansızın kendilerine gelip çatmasını mı bekliyorlar?:*** Âyetteki "و/vav" zamiri münafıklara gider. Âyetin manası şöyledir: "Münafıklar ancak kıyamet gününü mü bekliyorlar? Çünkü o yakındır."

فَقَدْ جَٓاءَ اَشْرَاطُهَا/***Şüphesiz onun alâmetleri gelmiştir:*** Muhakkak onun alametleri gelmiştir. Bu alametlerden biri, Efendimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamber olarak gönderilmesidir. O şöyle buyurmuştur: ***"Ben kıyamet alametlerindenim."***[424] (İki parmağını göstererek şöyle buyurmuştur:) ***"Ben ve kıyamet şu ikisi gibi gönderildik."***[425]

---

424 Rivayetin kaynağını bulamadım. Bu hadisi İbn Atiyye zikretmiştir. Bk. *el-Muharraru'l-Vecîz*, V, 102.

425 Hadis Buhârî'de şöyle geçmektedir: Sehl b. Sa'd şöyle dedi: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i orta parmağı ve şehadet parmağını göstererek ***"Ben ve kıyamet şu ikisi gibiyiz"*** derken dinledim. Bk. Buhârî, Rikâk, 39; Müslim, Fiten, 27, no: 2951 ve diğer kaynaklar.

فَاَنّٰى لَهُمْ اِذَا جَٓاءَتْهُمْ ذِكْرٰيهُمْ/Kıyamet günü kendilerine gelip çattığı zaman hatırlayıp ibret almaları onlara ne fayda verecektir?: Kıyamet ansızın onlara geldiği zaman onu hatırlayıp ibret almaları onlara ne fayda verecek? Hiçbir amel işleyemezler. Tevbe de onlara fayda vermez. "***جَٓاءَتْهُمْ/Câethüm***" lafzının fâili/öznesi "***السَّاعَةُ/es-sâate***" lafzıdır. "***ذِكْرٰيهُمْ/Zikrâhüm***" lafzı mübtedadır ve haberi, geçen "***هَلْ/hel***" soru edatıdır ve onunla uzaklık/imkânsızlık kastedilmiştir.

فَاعْلَمْ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ/(Ey Peygamber!) Bil ki, Allah'tan başka ilâh yoktur: Yani Allah'tan başka ilâh bulunmadığını bilmeye devam et. Bazıları bu âyeti, düşünüp inceleme (nazar) ve ilmin/bilginin amelden önce geldiğine delil kılmışlardır.[426] Çünkü Allah "***فَاعْلَمْ/fa'lem***" kavlini "***وَاسْتَغْفِرْ/vesteğfir***" kavline takdim etmiştir.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوٰيكُمْ/Allah, gezip dolaştığınız yeri de duracağınız yeri de bilir: Bir görüşe göre "***مُتَقَلَّبَكُمْ/mütekallebeküm***" ifadesi "dünyadaki tasarruflarınız" anlamına, "***مَثْوٰيكُمْ/mesvâküm***" ifadesi de "kabirlerdeki kalışınız" anlamına gelir. Başka bir görüşe göre "***مُتَقَلَّبَكُمْ/mütekallebeküm***" ifadesi "ayıkken yaptığınız tasarruflar" anlamına, "***مَثْوٰيكُمْ/mesvâküm***" ifadesi de "uyumanız" anlamına gelir.

وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌۚ فَاِذَٓا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ
وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُۙ رَاَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ نَظَرَ
الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِۜ فَاَوْلٰى لَهُمْۚ ﴿٢٠﴾ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌۜ
فَاِذَا عَزَمَ الْاَمْرُۜ فَلَوْ صَدَقُوا اللّٰهَ لَكَانَ خَيْراً لَهُمْۚ ﴿٢١﴾ فَهَلْ عَسَيْتُمْ
اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُوا اَرْحَامَكُمْ ﴿٢٢﴾
اُو۬لٰٓئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فَاَصَمَّهُمْ وَاَعْمٰٓى اَبْصَارَهُمْ ﴿٢٣﴾

20. İman edenler "Keşke (cihad hakkında) bir sûre indirilmiş olsaydı!" derler. Ancak hükmü açık (muhkem) bir sûre indirilip ve üstelik onda savaştan söz edilince, kalplerinde

---

426 Buhârî, İlim, 10 (Bâbu'l-İlm kable'l-Kavl ve'l-Amel).

hastalık bulunanların (münafıklar), ölüm baygınlığı geçiren kimsenin baktığı gibi sana baktıklarını görürsün. Onlara yakışan da budur! 21. (Hâlbuki onların vazifesi) itaat etmek ve güzel söz söylemektir. İş ciddiye bindiği zaman şayet onlar Allah'a sadakat gösterselerdi, elbette bu, kendileri için daha hayırlı olurdu. 22. (Ey münafıklar!) Siz şayet yönetimi üstlenseniz, hemen yeryüzünde kötülük çıkaracak ve yakınlık bağlarını parça parça edecek değil misiniz? 23. İşte böyleleri, Allah'ın kendilerini lanetlediği, sağır kıldığı ve gözlerini kör ettiği kimselerdir.

لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ*/Keşke bir sûre indirilmiş olsaydı:* Bunu, Kur'ân'ın inmesine olan hırs ve istekleri sebebiyle mü'minler söylemekte idiler. Çünkü onlar Kur'ân'la mutlu oluyor, gecikmesinden hoşlanmıyorlardı.

مُحْكَمَةٌ*/Muhkem olan:* Bu lafız ile "nesh edilmeyen" yahut "sağlam/ mükemmel" denilmek istenmesi muhtemeldir. İbn Mes'ûd bunu "**سُورَةٌ مُحْدَثَةٌ*/sûratün muhdesetün*"** şeklinde okumuştur.[427]

رَاَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ*/Kalplerinde hastalık bulunanların sana ölüm baygınlığı geçiren kimsenin baktığı gibi baktıklarını görürsün:* Bunlar münafıklardır. Onların bu şekilde bakmaları şiddetli bir şekilde öldürülmekten korkmaları sebebiyledir. Çünkü korkan birinin bakışı, üzerine ölüm baygınlığı düşen kimsenin bakışına yakındır.

فَاَوْلٰى لَهُمْ*/Feevlâ lehüm:* Buna iki şekilde mana verilmiştir:

Birincisi: Bu, "daha layıktır/uygundur" anlamına gelir. Buna göre haberi "itaat etmek" olur. Buna göre âyetin manası "İtaat etmek ve güzel söz söylemek onlar için daha uygun ve daha doğrudur" şeklindedir.

İkincisi: "**فَاَوْلٰى لَهُمْ*/Feevlâ lehüm*"** sözü, senin "ويل لهم/Onlara yazıklar olsun!" demende olduğu gibi "tehdit ve beddua" manasına gelir.

---

427 Taberî bu âyetin Abdullah kıraatinde "فَاِذَآ اُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْدَثَةٌ" şeklinde okunduğunu zikretmiştir. Bk. *Câmiu'l-Beyân*, XXII, 174.

Nitekim "أولى لك فأولى/*Evet, layıktır (o ceza) sana, layıktır*"[428] âyeti de böyledir. Bu manaya binaen "فَاَوْلٰى لَهُمْ/*feevlâ lehüm*" üzerinde durulur. "طاعة/*Tâaten*" kelimesi de cümlenin mübtedâsı olur. Takdiri şöylerdir: "İtaat etmek ve güzel söz söylemek en doğru olandır." Yahut "Onlardan istenen itaat etmeleri ve güzel söz söylemeleridir." Veya "Ey Muhammed! Onların sana söyleyecekleri söz, kalplerinden gelmeyen ancak dilleriyle söyleyecekleri itaat ve güzel sözdür."

فَاِذَا عَزَمَ الْاَمْرُ/İş ciddiye bindiği zaman: Burada "العزم/azim" senin "نهاره صائم وليله قائم/Gündüzleri oruçlu, geceleri namazlı" demende olduğu gibi mecazen "الْاَمْرُ/*iş*"e isnad edilmiştir.

صَدَقُوا اللّٰهَ/Onlar Allah'a sadakat gösterseler: Burada Allah'ın gerek sözde gerek azimde gerekse de niyette doğruluğu kastetmesi muhtemeldir.

فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ وَتُقَطِّعُوا اَرْحَامَكُمْ/(Ey münafıklar!) Siz şayet yönetimi üstlenseniz, hemen yeryüzünde kötülük çıkaracak ve yakınlık bağlarını parça parça edecek değil misiniz?: Bu, uyarmada daha etkili olsun diye gaiplikten muhataplığa çıkan, söz konusu münafıklara yönelik bir hitaptır. Manası şöyledir: "Şayet iş başına gelirseniz sizden yeryüzünü yaşanmaz hâle getirmeniz (fesat) ve akrabalarınızla ilişkilerinizi kesmeniz beklenir mi?" "تَوَلَّيْتُمْ/*Tevelleytüm*" lafzının manası, "insanlara yönetici oldunuz ve iş başına geldiniz" demektir. Buna binaen âyetin Emevîler hakkında indiği söylenmiştir. Diğer bir görüşe göre bu âyet, "İslâm'dan yüz çevirdiniz" anlamına gelmektedir.

اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ اَمْ عَلٰى قُلُوبٍ اَقْفَالُهَا ﴿٢٤﴾ اِنَّ الَّذٖينَ
ارْتَدُّوا عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىۙ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ
لَهُمْۜ وَاَمْلٰى لَهُمْ ﴿٢٥﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذٖينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ
سَنُطٖيعُكُمْ فٖي بَعْضِ الْاَمْرِۚ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِسْرَارَهُمْ ﴿٢٦﴾ فَكَيْفَ اِذَا
تَوَفَّتْهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ ﴿٢٧﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ
اتَّبَعُوا مَٓا اَسْخَطَ اللّٰهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ۟ ﴿٢٨﴾

428 Kıyamet 75/34-35.

24. Onlar Kur'ân'ı iyice düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpler üzerinde kilitleri mi vardır? 25. Şüphesiz ki, doğru yol kendilerine besbelli olduktan sonra, (Müslümanlıktan) gerisin geri dönenler (münafıklar), şeytanın kendilerini ayarttığı ve kendilerine ümit verdiği kimselerdir. 26. Bunun sebebi, onların (Yahudilerin), Allah'ın indirdiğinden hoşlanmayanlara (münafıklara) "Bazı hususlarda size itaat edeceğiz" demeleridir. Hâlbuki Allah onların gizlediklerini bilmektedir. 27. Melekler onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken hâlleri nice olacak! 28. Bunun sebebi, onların Allah'ı kızdıran şeylerin peşine düşmeleri ve O'nun memnuniyetinden hoşlanmamalarıdır. Bu yüzden Allah onların amellerini boşa çıkarmıştır.

اِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلٰى اَدْبَارِهِمْ/***Gerçek şu ki, (Müslümanlıktan) gerisin geri dönen kimseler:*** Bu âyet, Müslüman olduktan sonra nifak çıkaran münafıklar hakkında inmiştir. Bir görüşe göre de Efendimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in peygamberliğini Tevrat'tan öğrenen sonra da inkâr eden Yahudilerden bir grup hakkında inmiştir.

سَوَّلَ لَهُمْ/***Sevvele lehüm:*** Şeytan onları kışkırttı, onlara ümit verdi ve onları sınadı.

وَاَمْلٰى لَهُمْ/***Ve emlâ lehüm:*** Ve onlara ümit ve boş beklenti verir. Burada fâil/özne, şeytandır. Bir görüşe göre, Allah Teâlâ'dır. Ancak ilki (şeytanın fâil olması), "سَوَّلَ/***sevvele***" ve "اَمْلٰى/***emlâ***" fiillerinde fâil olan zamire uygunluğu sebebiyle daha doğrudur.

سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْاَمْرِ/***Bazı hususlarda size itaat edeceğiz:*** Bu sözü Yahudiler münafıklara söylemişlerdir. Yahudiler, "فِي بَعْضِ الْاَمْرِ/***bazı hususlarda***" ifadesi ile Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e karşı çıkmayı ve onunla savaşmayı kastetmişlerdir.

فَكَيْفَ اِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ/***Melekler onların canlarını alırken hâlleri nice olacak:*** Yani ölüm meleği ve beraberindeki melekler onların canlarını aldığı zaman onların hâli ne olacak? Âyetin başındaki "fe" harfi, sözü

önceki söze bağlayan bir bağlaçtır ve "Onlar savaşın zikrinden endişe ediyorlar, ölüm vaktinde hâlleri nasıl olacak?" manasına gelir.

يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ/***Onlar, onların yüzlerine vururlar:*** Fâil olan "و/ vav" zamiri, meleklere gider. Bir görüşe göre zamir, kâfirlere gider ve "Kâfirler kendi yüzlerine vururlar" anlamına gelir. Ancak bu görüş zayıftır.

اَمْ حَسِبَ الَّذٖينَ فٖي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ اَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللّٰهُ اَضْغَانَهُمْ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ
نَشَٓاءُ لَاَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسٖيمٰيهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فٖي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ
اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٠﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدٖينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرٖينَ وَنَبْلُوَا
اَخْبَارَكُمْ ﴿٣١﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ وَشَٓاقُّوا الرَّسُولَ
مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدٰى لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْـًٔا وَسَيُحْبِطُ اَعْمَالَهُمْ ﴿٣٢﴾

29. Yoksa kalplerinde hastalık olanlar (münafıklar), Allah'ın, kinlerini ortaya çıkarmayacağını mı zannettiler? 30. Şayet biz dileseydik onları (münafıkları) sana gösterirdik de derhal sen onları yüzlerinden tanırdın. Elbette sen onları zaten konuşma tarzlarından tanıyorsun. Allah amellerinizi (söz, fiil ve davranışlarınızı) bilir. 31. And olsun ki Biz, içinizden cihad edenlerle sabredenleri bilmek ve haberlerinizi ortaya çıkarmak için sizi imtihan edeceğiz. 32. Gerçek şu ki, inkâr edenler, insanları Allah yolundan alıkoyanlar ve kendilerine doğru yol besbelli olduktan sonra Peygamber'e karşı gelenler (münafıklar), Allah'a hiçbir şekilde zarar veremezler. Allah onların yaptıklarını boşa çıkaracaktır.

اَمْ حَسِبَ/***Em hasibe:*** Âyet, "Münafıklar, Allah'ın kendilerini asla rezil/mahcup etmeyeceğini zannettiler" manasına gelir. "الضغن/ed-Dağnu" kelimesi "kin" anlamına gelir. Bu kelimeyle burada İslâm'a ve Müslümanlara karşı münafıklık ve buğz kastedilmektedir.

وَلَوْ نَشَاءُ لَاَرَيْنَاكَهُمْ/Şayet Biz dileseydik onları sana gösterirdik: Şayet biz dileseydik elbette münafıkları ayan beyan sana gösterirdik ve sen onları alametlerinden tanırdın. Fakat Allah, onları ve Müslüman akrabalarını korumak için onları gizledi. Rivayete göre, Allah Teâlâ onlardan hiçbirini ismiyle zikretmemiştir.

وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ/Elbette sen onları zaten konuşma tarzlarından tanıyorsun: "لَحْنِ الْقَوْلِ/Lahni'l-kavli" lafzı, "maksadı ve yolu yöntemi" demektir. Bir görüşe göre "اللحن/lahn" kelimesi "kinaye ve ima etme" manasında "gizlilik" demektir. Buna göre âyet, "Her ne kadar Allah onları ona açık seçik bildirmemiş olsa da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları sözlerinin kaçamaklarından (delâletinden) tanıyacaktır" manasına gelir.

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ/Ve le-neblüvenneküm: Sizi sınayacağız.

حَتّٰى نَعْلَمَ/Hattâ na'leme: Hakkınızda delil olması için gerçekleştiğine dair kesin bir bilgi ile bilene kadar. Muhakkak Allah, olacak şeyleri olmadan önce bilmektedir. Fakat O, kendilerinden sadır olacak fiiller ve eylemlerle ilgili kulları üzerine delil getirmek istemektedir. Fudayl b. İyâz bu âyeti okuduğu zaman ağlardı ve şöyle derdi: "Allah'ım! Bizi imtihan etme. Çünkü sen bizi imtihan ettiğin zaman bizi mahcup eder ve sırlarımızı ifşa edersin."[429]

وَشَاقُّوا الرَّسُولَ/Ve şâkkû'r-resûle: Peygamber'e karşı çıkanlar ve onu terk edenler. Bu âyet münafıklar hakkında inmiştir. Bir görüşe göre de Yahudiler hakkında inmiştir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَط۪يعُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُٓوا
اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٣﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ ثُمَّ مَاتُوا
وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ﴿٣٤﴾ فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُٓوا اِلَى السَّلْمِۗ
وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَۗ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٥﴾

429 Muhammed eş-Şirbînî el-Hatîb, *es-Sirâcü'l-Münîr*, IV, 12; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 330; İbn Atiyye, *el-Muharrarul-Vecîz*, V, 107.

33. Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Resûl'e itaat edin. (Aksini yaparak) sâlih amellerinizi boşa çıkarmayın. 34. Muhakkak inkâr edip insanları Allah yolundan alıkoyanları ve sonra da kâfir olarak ölenleri Allah asla bağışlamaz. 35. (Savaşta) siz üstün durumda iken gevşeyip/yanılıp kâfirleri barışa çağırmayın. Allah sizinle beraberdir. Allah amellerinizi(n mükâfatını) asla eksiltmeyecektir.

وَلَا تُبْطِلُٓوا اَعْمَالَكُمْ/***Ve sâlih amellerinizi boşa çıkarmayın:*** Bu âyetin dört manaya gelmesi muhtemeldir:

Birincisi: İnandıktan (mü'min olduktan) sonra inkâr ederek (kâfirliğe dönerek) amellerinizi boşa çıkarmayın.

İkincisi: Kötülük ederek iyiliklerinizi boşa çıkarmayın. Bu, Zemahşerî'nin görüşüdür. Mu'tezilenin bu görüşü Eş'ariyye'ye aykırıdır. Çünkü Eş'arîlere göre kötülükler iyilikleri iptal etmez.

Üçüncüsü: Riyakâr davranarak ve kibirlenerek amellerinizi boşa çıkarmayın.

Dördüncüsü: Amellerinizi, tamamlanmadan yarıda bırakarak boşa çıkarmayın. Fakihler âyeti bu manada almışlardır. Bunu, nafile bir ibadete başlayan bir kimsenin onu yarıda bırakmasının caiz olmadığına delil getirmişlerdir. Ancak bu ona verilen manaların en uzak olanıdır. İlk mana, kâfirler ve münafıklar hakkında inen bundan bir önceki "وَسَيُحْبِطُ اَعْمَالَهُمْ/***Allah onların yaptıklarını boşa çıkaracaktır"*** âyetine göre daha doğrudur. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler! İnkârları, Allah'ın yolundan yüz çevirişleri ve Peygamber'e karşı çıkışları sebebiyle Allah'ın amellerini boşa çıkardığı bu kimseler gibi amellerinizi boşa çıkarmayın."

فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ/***Allah onları asla bağışlamaz:*** Şu kesindir ki, her kim kâfir olarak ölürse Allah onu bağışlamayacaktır. Müslümanlar bu görüşte icma etmişlerdir.

فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُٓوا اِلَى السَّلْمِ/*(Savaşta) gevşeyip/yanılıp kâfirleri barışa çağırmayın:* Yani kâfirlerle savaşmakta zaaf gösterip onları barışa çağırmayın. Âyete verilen bu mana "وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّهُ هُوَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ/***Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de barışa yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü O, en iyi işitendir, en iyi bilendir***"[430]âyeti ile örtüşmektedir.

وَلَنْ يَتِرَكُمْ اَعْمَالَكُمْ/*Allah amellerinizi(n mükâfatını) asla eksiltmeyecektir:* Yani Allah sâlih amellerinizin mükâfatını/sevabını asla eksiltmeyecektir. Kendisinden bir şeyi eksiltip -örneğin bir yakınını öldürerek- onu yalnız bıraktığın zaman yahut malını mülkünü ondan uzaklaştırdığın zaman "وَتَرْتَ الرَّجُلَ أترة/Adamı eksilttin, yapayalnız bıraktın" denilir.

اِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌۜ وَاِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ اُجُورَكُمْ وَلَا
يَسْـَٔلْكُمْ اَمْوَالَكُمْ ﴿٣٦﴾ اِنْ يَسْـَٔلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ
اَضْغَانَكُمْ ﴿٣٧﴾ هَٓا اَنْتُمْ هٰٓؤُلَٓاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِۚ فَمِنْكُمْ
مَنْ يَبْخَلُۚ وَمَنْ يَبْخَلْ فَاِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِهٖۜ وَاللّٰهُ الْغَنِيُّ وَاَنْتُمُ الْفُقَرَٓاءُۚ
وَاِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْماً غَيْرَكُمْۙ ثُمَّ لَا يَكُونُٓوا اَمْثَالَكُمْ ﴿٣٨﴾

36. Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Eğer iman eder ve sakınırsanız Allah size mükâfatınızı verecektir. Üstelik O sizden mallarınızı (tamamen) istememektedir. 37. Eğer onları (mallarınızı tamamen) isteseydi ve sizi buna zorlasaydı, cimrilik ederdiniz ve bu da sizin (İslâm'a karşı) kinlerinizi ortaya çıkarırdı. 38. İşte sizler, şimdi Allah yolunda harcamaya çağırılıyorsunuz. İçinizden kiminiz cimrilik ediyor. Ancak kim cimrilik ederse, (bilmelidir ki) o ancak kendi zararına cimrilik etmiş olur. Allah zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer O'ndan yüz çevirirseniz, Allah (sizi) sizin dışınızda bir toplum ile değiştirir. Sonra onlar sizin gibi de olmazlar.

---

430 Enfâl 8/61.

وَلَا يَسْـَٔلْكُمْ اَمْوَالَكُمْ/O sizden mallarınızı (tamamen) istememektedir: Yani Allah sizden mallarınızın tümünü istememektedir. Ancak yüzde iki buçuk gibi size hafif gelecek bir miktarı istemektedir ve bu hafiftir.

اِنْ يَسْـَٔلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا/Eğer Allah onları (mallarınızı tamamen) isteseydi ve sizi buna zorlasaydı, cimrilik ederdiniz: "**يُحْفِكُمْ/Yühfiküm**" lafzı, "sizi zorlasaydı" anlamına gelir. Zorlamak da isteklerin en ağırıdır. "**تَبْخَلُوا/Tebhalû**" lafzı da şartın cevabıdır.

وَيُخْرِجْ اَضْغَانَكُمْ/Ve bu da sizin (İslâm'a karşı) kinlerinizi ortaya çıkarırdı: Cümlenin fâili Allah Teâlâ yahut cimriliktir. Âyetin manası, "Bu, sizin kalplerinizdeki cimrilik ve infaktan hoşlanmamak gibi duyguları ortaya çıkarırdı" şeklindedir.

هٰۤؤُلَاۤءِ/Hâülâi: Bu lafız, tahsis üzere mansûb yahut münadâdır.

لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ/Allah yolunda harcamaya: Yani cihada ve zekât vermeye (çağrılıyorsunuz).

وَمَنْ يَبْخَلْ فَاِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِهِ/Kim cimrilik ederse, (bilmelidir ki) o ancak kendi zararına cimrilik etmiş olur: Yani cimriliğinin zararı kendisinedir. Sanki o, infak ile kazanacağı sevaba kendisine cimrilik ederek engel olmuş olur.

وَاِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْماً غَيْرَكُمْ/Eğer O'ndan yüz çevirirseniz, Allah (sizi) sizin dışınızda bir toplum ile değiştirir: Yani size benzemeyen, aksine Allah yolunda infaka istekli bir toplum getirir. Bir görüşe göre bu hitap, Kureyş'e yöneliktir. Onların dışındaki toplum da Ensâr'dır. Ancak bu görüş zayıftır. Çünkü âyet Medine'de inmiştir ve o esnada Ensâr orada hazır bulunmaktadır. Başka bir görüşe göre hitap, o esnada Medine'de bulunan herkesedir. Toplum da Yemen ahalisidir. Diğer bir görüşe göre de İranlılardır.

سُورَةُ الْفَتْحِ

48. FETİH SÛRESİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm Allah'ın Adıyla

اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُبِيناًۙ {١} لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَاَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطاً مُسْتَقِيماًۙ {٢} وَيَنْصُرَكَ اللّٰهُ نَصْراً عَزِيزاً {٣} هُوَ الَّذِي اَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا اِيمَاناً مَعَ اِيمَانِهِمْۜ وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيماً حَكِيماًۙ {٤}

1. Şüphesiz Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik. 2. Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar, sana olan nimetini tamamlar, seni doğru yola iletir. 3. Ve sana şanlı bir zaferle yardım eder. 4. İmanlarına iman katsınlar diye kalplerine huzur ve güven indiren O'dur. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Bu sûre, Allah Resûlü ***sallallahu aleyhi ve sellem***'in Mekke'de umre yapmak istemesine karşın müşriklerin onu geri çevirmesi üzerine Hudeybiye'den (Medine'ye) dönüşü sırasında nâzil olmuştur. Allah Resûlü ***sallallahu aleyhi ve sellem*** Medine'ye dönerken Ömer ***radıyallahu anh***'a ***"Bana öyle bir sûre indi ki, o bana dünyadan ve***

içindekilerden daha sevimlidir"[431] buyurmuş ve ***"Gerçek şu ki Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik. Böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar, sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru yola iletir"***[432] âyetlerini okumuştur.

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا/*Gerçek şu ki Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik:* Âyette geçen ***"fetih"*** kelimesinin sözlükte "hâkimiyet (yani düşmanlarına karşı sana yetki verdik)" veya "مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا/ ***Allah'ın insanlara vereceği herhangi bir rahmeti (ikram/hediye) engelleyen olamaz"***[433] âyetinde ifade edildiği üzere "ikram/hediye" ya da "beldenin fethi" gibi muhtemel manaları vardır. "Beldenin fethi"nden ne kastedildiğine dair dört görüş vardır. Bu görüşler şunlardır:

Birincisi: Fetihten kasıt Mekke'nin fethidir ve Allah Teâlâ onu gerçekleşmeden önce vaat etmiştir. Kesinliğini belirtmek için de mazi sigasıyla ifade etmiştir. Bu hâliyle "Mekke'nin fethi" anlamına gelir.

İkincisi: Fetihten kasıt Biat-ı Rıdvân ve Allah Resûlü'nün müşriklerle yapmış olduğu barış antlaşması gibi Hudeybiye'de gerçekleşen olaylardır. Fetih bu hâliyle "hâkimiyet" yahut "ödül" manasına gelir. Hudeybiye Barış Antlaşması yapıldığında bazı Müslümanlara bu antlaşmanın şartlarının ağır gelmesi ve bunun üzerine Allah Teâlâ'nın bu sûreyi indirmesi fethin bu manaya geldiğinin doğruluğuna delâlet etmektedir. Bu antlaşmanın neticesinde Müslümanların lehine güzel sonuçlar ortaya çıkmıştır. Doğru olan da budur. Çünkü bu sûre indiğinde bazı insanlar "Bu fetih değildir. Müşrikler bizi Kâbe'yi ziyaret etmekten alıkoydu" dediler. Bu sözler Allah Resûlü'ne ulaşınca o şöyle buyurdu: ***"Aksine bu antlaşma fetihlerin en büyüğüdür. Çünkü müşrikler sizi rahatlıkla şehirlerinden bırakmaya razı oldular ve bu hususta size güvence verdiler."***

Üçüncüsü: Fetihten kasıt, Hudeybiye'den sonra Mekke, Hayber vb. yerlerin fethi gibi Müslümanların kazandıkları zaferlerdir.

---

431 Buhârî, "Tefsîru Sûreti'l-Feth," no: 4725.

432 Fetih 48/1-2.

433 Fâtır 35/2.

Dördüncüsü: Fetihten kasıt, İslâm'a ulaşmak/Müslüman olmaktır. Bu görüşün delili âyette geçen "لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ/***Allah'ın seni bağışlaması***" sözüdür. Bu âyette bağışlanmanın sebebi olarak fetih zikredilmektedir. Bunun böyle anlaşılmasına bir engel yoktur. Çünkü cihad ve benzeri yükümlülükler de bağışlanmanın sebebi olarak öngörülmüştür. Yahut "lam" harfi sebep bildirmek (ta'lîl) için değil, netice ve akıbet ifade etmek için gelmiştir. Bu durumda mana "Gerçek şu ki Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik, bu fethin neticesinde Allah seni bağışlayarak, sana olan nimetini tamamlayarak, sana yol göstererek ve sana yardım ederek sana dünya ve ahiret saadeti verecektir" şeklinde olur.

هُوَ الَّذِي اَنْزَلَ السَّكِينَةَ/***Huzur ve güven indiren O'dur:*** Yani Allah Teâlâ Müslümanlara Hudeybiye antlaşmasında sakinlik ve Allah Resûlü'nün icraatına (yaptığı antlaşmaya) teslimiyet bahşetmiştir. "السَّكِينَةَ/***es-Sekine***" kelimesinin "rahmet" manasına geldiği de söylenmiştir.

لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذٰلِكَ عِنْدَ اللّٰهِ فَوْزاً عَظِيماًۙ {٥} وَيُعَذِّبَ
الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّٓانِّينَ بِاللّٰهِ ظَنَّ السَّوْءِ
عَلَيْهِمْ دَٓائِرَةُ السَّوْءِ وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَٓاءَتْ
مَصِيراً {٦} وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزاً حَكِيماً {٧}

5. (Bütün bu ihsan ve lütuflar Allah'ın) mü'min erkeklerle mü'min kadınları, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyması ve onların günahlarını örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir kurtuluştur. 6. (Bir de bunlar) Allah hakkında (O'nun mü'minleri terk ettiği yolunda) kötü zanda bulunan münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir. Müslümanlar için bekledikleri kötülük çemberi başlarına gelsin! Allah onlara gazap etmiş, onları lanetlemiş ve kendileri için cehennemi

hazırlamıştır. Orası ne kötü bir dönüş yeridir! 7. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah azîzdir, hakîmdir.

الظَّٓانّ۪ينَ بِاللّٰهِ ظَنَّ السَّوْءِ/***Allah hakkında kötü zanda bulunanlar:*** Bu ifade, "münafıklar ve müşrikler Allah'ın mü'minleri terk ettiği yolunda zanda bulunuyorlar ve 'لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ اِلٰٓى اَهْل۪يهِمْ اَبَداً/***Peygamber ve mü'minler asla ailelerine dönemeyecekler***'[434] diyorlar" anlamına gelir. Bunun "Allah'ı sıfatlarıyla birlikte tanımıyorlar. İşte bu, O'nun hakkında kötü zan beslemektir" anlamına geldiği de söylenmiştir. Ancak 12. âyete binaen ilk tefsir daha uygundur.

عَلَيْهِمْ دَٓائِرَةُ السَّوْءِ/***Müslümanlar için bekledikleri kötülük çemberi başlarına gelsin!:*** Bu ifadenin haber yahut beddua olması muhtemeldir.

اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً وَمُبَشِّراً وَنَذ۪يراًۙ {٨} لِتُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪
وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُۜ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَص۪يلاً {٩}اِنَّ الَّذ۪ينَ يُبَايِعُونَكَ
اِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَۜ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْد۪يهِمْۚ فَمَنْ نَكَثَ فَاِنَّمَا يَنْكُثُ عَلٰى
نَفْسِه۪ۚ وَمَنْ اَوْفٰى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللّٰهَ فَسَيُؤْت۪يهِ اَجْراً عَظ۪يماً {١٠}

8. Şüphesiz Biz seni (ümmetin için) bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik. 9. Öyle ise Allah'a ve Resûlü'ne iman edin, Resûlü'ne yardım edip onu yüceltin, O'na saygı gösterin ve sabah-akşam Allah'ı tesbih edin. 10. Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların elleri üzerindedir. Kim ahdini (Peygambere vermiş olduğu biatı) bozarsa, onu ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz.

اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً/ ***Şüphesiz Biz seni (ümmetin için) bir şahit... olarak gönderdik.*** Yani "Şüphesiz Biz seni, ümmetin için bir şahit olarak gönderdik".

434 Fetih 48/12.

وَتُعَزِّرُوهُ/Ve tuazzirûhu: Yani onu yüceltesiniz diye. "Ona yardım edesiniz diye" manasına geldiği de söylenmiştir. "**وَتُعَزِّرُوهُ/Ve tuazzirûhu**" lafzı, iki "ze" harfli olarak "**وَتُعَزِّزُوهُ/ve tuazzizûhu**" şeklinde de okunmuştur. "**وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ/Ve tuazzirûhu ve tuvekkırûhu**" fiillerindeki her iki zamir Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e, "**وَتُسَبِّحُوهُ/ve tüsebbihûhu**" lafzındaki zamir ise Allah'a delalet eder. Her üç zamirin Allah'a delalet ettiği de söylenmiştir.

اِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ/Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar: Bu ifade, ona yapılan biatın Allah'a yapılan bir biat sayılacağına dair Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i şereflendirme/yüceltmedir. Sonra Allah Teâlâ bu manayı kurgu ve benzetme yoluyla "***يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ/Allah'ın eli onların elleri üzerindedir***" sözüyle teyit etmiştir. Bununla Allah, biat eden mü'minlerin elinin tuttuğu Allah Resûlü'nün elinin -hakikatte böyle olmasa da- aslında Allah'ın eli olduğunu kastetmektedir. Yani "***مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ/Kim Resûl'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur***"[435] âyetinde de işaret edildiği üzere Allah Resûlü ile yapılan biat akdi, Allah ile yapılan biat akdi gibidir. Te'vilciler bunu, "Allah'ın elinden kasıt, nimet yahut kuvvettir" şeklinde te'vil etmişlerdir. Ancak bu uzak bir ihtimaldir. Âyet, ağacın altında yapılan "Biat-ı Rıdvân" hakkında nâzil olmuştur. Bundan daha sonra bahsedeceğiz.

فَمَنْ نَكَثَ فَاِنَّمَا يَنْكُثُ عَلٰى نَفْسِهِ/Kim ahdini (Peygamber'e vermiş olduğu biatı) bozarsa, onu ancak kendi aleyhine bozmuş olur: Yani ahdini bozmasının zararı kendinedir. Burada "النَّكْثُ/ahdini bozmak"tan kasıt, biatı bozmaktır.

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ شَغَلَتْنَا اَمْوَالُنَا وَاَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ
لَنَاۚ يَقُولُونَ بِاَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْۜ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ
شَيْـٔاً اِنْ اَرَادَ بِكُمْ ضَراًّ اَوْ اَرَادَ بِكُمْ نَفْعاًۜ بَلْ كَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيراً
{١١} بَلْ ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ اِلٰٓى اَهْلِيهِمْ اَبَداً
وَزُيِّنَ ذٰلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِۚ وَكُنْتُمْ قَوْماً بُوراً {١٢}

---

435 Nisâ 4/80.

11. Bedevîlerden (Hudeybiye gazvesinden) geri kalmış olanlar, sana şöyle diyecekler: "Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu. Allah'tan bizim için bağışlanma dile." Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: Eğer Allah sizin bir zarar görmenizi dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse Allah'a karşı kimin sizin için bir şeye gücü yetebilir? Aksine, Allah yaptıklarınızdan haberdardır. 12. Aslında siz Peygamber'in ve mü'minlerin, ailelerine bir daha dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu, sizin gönüllerinize güzel göründü de kötü zanda bulundunuz ve (din konusunda) helâki hak etmiş bir topluluk oldunuz.

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ/***Bedevîlerden (Hudeybiye gazvesinden) geri kalmış olanlar, sana şöyle diyecekler:*** Bu kimseler, Hudeybiye gazvesine katılmaktan geri durdukları için "الْمُخَلَّفُونَ/***geri kalmış olanlar***" diye isimlendirildi.[436] "الْاَعْرَاب/***el-A'râb***" kelimesi "bedevi Araplar" anlamına gelir. Bu kimseler Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* umre yapmak üzere Medine'den çıktığında Kureyş'ten ve diğer kabilelerden birçok düşmanın onu karşılamaya hazırlandıklarını görünce imanları buna yetmediği için onunla birlikte hareket etmekten geri durdular. Onun ve mü'minlerin bu seferden dönemeyeceklerini zannettiler. Bunun üzerine Allah onları bu sûrede ifşa etti, onlara vasıl olmasından önce Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e onların söz ve mazeretleriyle bu mazeretlerin yalan olduğunu bildirdi.

---

436 Bu hadis Müslim'de şöyle geçmektedir: Câbir b. Abdillah şöyle dedi: Ümmü Mübeşşir bana Resûlullah'ı Hafsa'nın yanında şöyle derken duyduğunu haber verdi: ***"İnşâallah, ağaç ashabından onun altında biat eden hiç kimse cehenneme girmeyecek."*** O, "Evet ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Hafsa o kadına kızarak ***"İçinizden oraya (cehenneme) uğramayacak hiç kimse yoktur"*** (Meryem 19/71) âyetini okudu. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de ***"Sonra Biz, Allah'tan sakınanları kurtarırız; zalimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız"*** (Meryem 19/72) âyetini okudu. Bk. Müslim, *Sahîh*, no: 6560; İbn Hibbân, *Sahîh*, no: 4802.

يَقُولُونَ بِاَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ/Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler: Allah'ın bu ifade ile onların ***"Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu"*** sözünü kastetmesi muhtemeldir. Çünkü onlar bu hususta yalan söylemektedirler. Yahut onların ***"Allah'tan bizim için bağışlanma dile"*** sözünü kastetmesi muhtemeldir. Çünkü onlar bunu samimiyetsizce ve tevbe etmeksizin riyakârlık ederek söylüyorlar.

قَوْماً بُوراً/Kavmen bûran: "Helâki hak etmiş bir topluluk" demektir. "الْبُورُ/el-Bûr" kelimesi "الْبَوَارُ/el-bevâr" kelimesinin çoğulu olup "helak/ölüm" anlamına gelmektedir. Burada "din konusunda ölmüş/helak olmuş" anlamındadır.

وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ فَاِنَّٓا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيراً ﴿١٣﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوراً رَحِيماً ﴿١٤﴾ سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ اِذَا انْطَلَقْتُمْ اِلٰى مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْۚ يُرِيدُونَ اَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللّٰهِۜ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذٰلِكُمْ قَالَ اللّٰهُ مِنْ قَبْلُۚ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَاۜ بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ اِلَّا قَلِيلاً ﴿١٥﴾

13. Kim Allah'a ve Resûlü'ne iman etmezse, o Bizim kâfirler için azgın bir ateş hazırladığımızı bilsin. 14. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine ceza verir. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir. 15. Siz ganimet almak üzere sefere çıktığınızda (daha önce) seferden geri kalanlar "Bize izin verin de peşinize düşelim!" diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın sözünü (mü'minlere olan vadini) değiştirmek isterler. De ki: "Siz asla bizim peşimize düşmeyeceksiniz! Çünkü Allah daha önce sizin hakkınızda böyle buyurmuştur." Onlar size "Hayır, bizi kıskanıyorsunuz" diyeceklerdir. Hayır, aksine onlar, pek az anlayan kimselerdir.

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ/Seferden geri kalanlar şöyle diyeceklerdir: Allah Teâlâ bu âyet ile Resûlü'ne Hudeybiye gazvesine katılmayanların diğer gazvelere katılmak isteyeceklerini haber vermekte ve onlara

yönelik olarak,"لَنْ تَتَّبِعُونَا/***Asla bizim peşimize düşmeyeceksiniz"*** buyurmak sûretiyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e buna mani olmasını emretmektedir.

يُرِيدُونَ اَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللّٰهِ/***Onlar, Allah'ın sözünü değiştirmek isterler:*** Yani Allah'ın Hudeybiye ehline olan vaadini değiştirmek isterler. Zira Allah, Hudeybiye ehline Mekke ve Hayber'in fethiyle onların ganimetlerini vaat etmiş ve bunu başkalarına değil sadece onlara özel kılmıştır. Seferden geri kalanlar da bu hususta onlara iştirak etmek istemişlerdir. Onların değiştirmek istedikleri şey budur. ***"Kelâmullah"***tan kastın, "فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ اَبَداً وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُواًّ/***De ki: Benimle beraber asla çıkmayacaksınız ve düşmana karşı benimle beraber asla savaşmayacaksınız"***[437] âyetinde kastedilen şey olduğu söylendiyse de bu görüş/kanaat zayıftır. Çünkü bu âyet, Hudeybiye'den bir müddet sonra Allah Resûlü'nün Tebük'ten dönüşünde inmiştir.

كَذٰلِكُمْ قَالَ اللّٰهُ مِنْ قَبْلُ/***Çünkü Allah daha önce sizin hakkınızda böyle buyurmuştur:*** Allah bu ifadesiyle Hayber ganimetlerini Hudeybiye'de biat edenlere mahsus kıldığına dair vaadini kastetmektedir.

فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا/***Onlar "Hayır, bizi kıskanıyorsunuz" diyeceklerdir:*** Bu, "sizinle birlikte mal ve ganimet elde etmemiz size ağır gelir" demektir. "بَلْ/***Bel"*** lafzı burada önceki sözden yani "لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذٰلِكُمْ قَالَ اللّٰهُ مِنْ قَبْلُ/***Siz asla bizim peşimize düşmeyeceksiniz! Çünkü Allah daha önce sizin hakkınızda böyle buyurmuştur"*** sözünden uzaklaşmak içindir. O hâlde bu kelimenin (بَلْ/bel) manası, Allah'ın "Hudeybiye ehlinin peşine takılmamaları" yönünde aleyhlerine vermiş olduğu hükmü reddetmek demektir. "بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ اِلَّا قَليلاً/***Hayır, aksine onlar, pek az anlayan kimselerdir"*** ifadesinde bulunan "بَلْ/***bel"*** kelimesine gelince; bu, mü'minleri haset etmekle vasıflandırmaktan uzaklaşmak ve "الْمُخَلَّفُونَ/***geride kalanlar"***ın da cahillikle vasıflandırılmasını tespit içindir.

---

437 Tevbe 9/83.

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْاَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ اِلٰى قَوْمٍ اُو۬لِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ اَوْ يُسْلِمُونَۚ فَاِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللّٰهُ اَجْراً حَسَناًۚ وَاِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَاباً اَلِيماً {١٦}

16. Bedevîlerden (Hudeybiye gazvesinden) geri kalmış olanlara de ki: Siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı (savaşmaya) çağırılacaksınız. Onlarla savaşacaksınız yahut onlar teslim olacaklar. Eğer (emre) itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verecektir. Şayet önceden yüz çevirdiğiniz gibi yine yüz çevirecek olursanız sizi acıklı bir azap ile cezalandıracaktır.

سَتُدْعَوْنَ اِلٰى قَوْمٍ اُو۬لِي بَأْسٍ شَدِيدٍ/***Siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı (savaşmaya) çağırılacaksınız:*** Bu kavmin kim olduğu hakkında dört görüş ortaya çıkmıştır:

Birincisi: Bu kavim, Hevâzin kabilesi ve Hayber'de Allah Resûlü ile savaşanlardır.

İkincisi: Bunlar, Rumlardır. Çünkü Allah Resûlü Tebük gazvesinde Müslümanları onlarla savaşmaya çağırmıştır.

Üçüncüsü: Bunlar, Benî Hanîfe ve Ebû Bekir *radıyallahu anh*'ın savaştığı diğer kimselerden ridde ehlidir (dinden dönenler).

Dördüncüsü: Bunlar, Fârisîlerdir (İranlılar).

Allah Resûlü hayatta iken gerçekleştiği için birinci ve ikinci görüş daha güçlüdür. Münzir b. Saîd, Allah Teâlâ'nın öldürülmelerine yahut teslim olmalarına hükmetmesi ve cizyeden bahsetmemesi sebebiyle üçüncü görüşü güçlü bulmuştur. Çünkü ona göre bu (öldürülme yahut teslim olma), sadece dinden dönenler için geçerlidir.

Ben de derim ki: Aynı şekilde bu (cizye alınmaması) Arap kâfirleri için de geçerlidir. Çünkü onlardan cizye alınmaz. Bu sebeple onların Hevâzin kabilesi oldukları güçlü bir ihtimaldir. Yahut "يُسْلِمُونَۚ/

onlar teslim olacaklar" fiili "تُقَاتِلُونَهُمْ/***onlarla savaşacaksınız"*** fiiline atfedilmiştir.

İbn Atiyye'ye göre "يُسْلِمُونَ/***onlar teslim olacaklar"*** fiili yeni bir cümle başlangıcıdır.

وَاِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ/*Şayet önceden yüz çevirdiğiniz gibi yine yüz çevirecek olursanız:* Burada Hudeybiye gazvesi kastedilmektedir.

لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ
حَرَجٌ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَمَنْ
يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَاباً اَليماً {١٧} لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ اِذْ يُبَايِعُونَكَ
تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَاَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَاَثَابَهُمْ فَتْحاً
قَرِيباً {١٨} وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزاً حَكِيماً {١٩}

17. Kör, topal ve hasta (özürleri sebebiyle cihada/savaşa katılma konusunda) mazurdur. Kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederse, Allah onu altından ırmaklar akan cennetlere koyar. Kim de (bundan) yüz çevirirse, ona elem verici bir azap ile azap eder. 18. And olsun ki Allah, o ağacın altında sana biat ettiklerinde o mü'minlerden razı olmuştur. Allah onların kalplerinde olanı bilmiş, onlara huzur ve güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir. 19. Yine onları elde edecekleri birçok ganimetle de ödüllendirmiştir. Allah güçlüdür, hakîmdir.

لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ/*Kör... mazurdur:* Bu âyetin manası şöyledir: "Allah, körü, topalı ve hastayı özürleri sebebiyle cihada/savaşa katılmama konusunda serbest bırakmıştır."

لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ اِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ/*And olsun ki Allah, o ağacın altında sana biat ettiklerinde o mü'minlerden razı olmuştur:* Allah Resûlü, ***"Şayet Allah dilerse Rıdvân biatına katılanlardan hiç kimse***

cehenneme girmeyecektir"[438] buyurmuştur. Hadise göre Rıdvân biatına katılanların sayısı bin dört yüz kişidir.[439] Başka bir rivayete göre bunlar bin beş yüz kişidir. Bu biatın sebebi şudur: Allah Resûlü Hudeybiye'ye varınca -ki burası Mekke'ye on mil uzaklıkta bir yerdir- Osman b. Affân'ı kendisinin umre yapmak için geldiğini ve harp istemediğini haber vermesi için Mekke'ye elçi olarak gönderdi. Osman b. Affân Mekke'ye ulaşınca akrabaları onu iyilik olsun diye hapsettiler. Akabinde Osman b. Affân'ın öldürüldüğüne dair bir söylenti çıktı. Bunun üzerine Allah Resûlü insanları savaşmaya ve savaştan kaçmamak üzere biata (sözleşmeye/söz vermeye) çağırdı. Başka bir rivayete göre, insanlar Allah Resûlü'ne ölümüne biat ettiler. Daha sonra Osman b. Affân sağ-salim döndü ve Allah Resûlü ile Mekkeliler arasında, bu yıl geri dönmesi ve umresini gelecek sene yapması üzere antlaşma yapıldı. Söz konusu ağaç orada bulunan bir "semure" ağacıdır. Birkaç yıl sonra da bu ağaç yok olup gitmiştir. Ömer *radıyallahu anh* halifeliği döneminde bu mekâna uğramıştır. Ashâb arasında ağacın yeri hakkında farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ/***Allah onların kalplerinde olanı bilmiş:*** Yani Allah onların imanlarının ve üzerine biat ettikleri şeyin doğruluğunu bilmektedir. Ashâbın kerhen (istemeden) ölümüne biat ettiği söylendiyse de bu yanlış/bâtıldır. Çünkü bu ashâbı kötülemekten başka bir şey değildir. Bunu 4. âyette geçen "السَّكِينَةَ/***es-sekîne"*** lafzının tefsirinde ifade etmiş idik.

وَاَثَابَهُمْ فَتْحاً قَرِيباًۙ/***Ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir:*** Yani onları Hayber'in fethiyle ödüllendirdi. Buradaki feth-i karîbden kastın "Mekke'nin fethi" olduğu söylendiyse de ilki daha meşhurdur. Yani bu, Allah tarafından Biat-ı Rıdvân'a karşılık ahiret/cennet mükâfatına ek olarak onlar için bir ödül kılınmıştır. Feth-i karîbe atfedilip ilk olarak sözü edilen ganimetler, Hayber ganimetleridir. Sonraki âyette geçen ve ikinci kez zikredilen Allah'ın vadettiği birçok ganimete (مَغَانِمَ كَثِيرَةً) gelince; bundan kasıt da Müslümanların kıyamete değin alacakları bütün ganimetlerdir. Aynı âyette yer alan "فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهِ/***size hemen vermiş"***

438 Müslim, *Sahîh*, no: 6560; İbn Hibbân *Sahîh*, no: 4802.
439 Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, VII, 304.

kavli Hayber'e işaret etmektedir. Başka bir görüşe göre, Allah'ın vadettiği ganimetlerden kasıt Hayber'dir. "فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهِ/*Size hemen vermiş*" ifadesi de Hudeybiye barış antlaşmasına işaret etmektedir.

وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهِ وَكَفَّ اَيْدِيَ
النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ اٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطاً مُسْتَقِيماً ﴿٢٠﴾
وَاُخْرٰى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ اَحَاطَ اللّٰهُ بِهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيراً ﴿٢١﴾ وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوُا الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِياًّ
وَلَا نَصِيراً ﴿٢٢﴾ سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ
تَبْدِيلاً ﴿٢٣﴾وَهُوَ الَّذِي كَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ
مِنْ بَعْدِ اَنْ اَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيراً﴿٢٤﴾

20. Allah size, elde edeceğiniz birçok ganimet vaat etmiştir. Mü'minlere bir işaret olsun ve sizi dosdoğru yola iletsin diye (bu ganimetlerden) işte şunları (Hayber ganimetlerini) hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir. 21. (Mekke'nin fethi gibi) henüz elde edemediğiniz başka ganimetler de vardır ki, onlar Allah'ın bilgi ve kudreti dâhilindedir. Allah her şeye kadirdir. 22. Eğer kâfirler sizinle savaşsalardı, mutlaka arkalarına dönüp kaçarlardı. Sonra bir dost ve yardımcı da bulamazlardı. 23. Allah'ın öteden beri süregelen kanunu budur. Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın. 24. (Onları esir almak sûretiyle) O sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, Mekke'nin içinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı görendir.

وَكَفَّ اَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ/***İnsanların ellerini sizden... çekendir:*** Yani Allah Hudeybiye'de Mekkelilerin sizi öldürmelerini engellemiştir. Başka bir görüşe göre de Allah Hudeybiye'ye çıktığınız zaman Yahudilerin ve diğerlerinin kadınlarınıza ve çocuklarınıza zarar vermesini engellemiştir.

وَلِتَكُونَ اٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ/***Mü'minlere bir işaret olsun diye:*** Yani Allah'ın insanların ellerini üzerinizden çekme fiili mü'minler için onlara zaferi gösteren bir işarettir. "لِ/Lam" harfi mahzûf bir fiil ile bağlantılıdır. Bunun takdiri/açılımı da "Allah bunu bir işaret olsun diye yapmıştır" şeklindedir.

وَاُخْرٰى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا/***(Mekke'nin fethi gibi) henüz elde edemediğiniz başka ganimetler de vardır:*** Bu ganimetlerin Fars ve Rum memleketlerinin fethi ile Huneyn'de Hevâzin kabilesinin ganimetleri olduğu da söylenmiştir. Bu ifadenin manası, "Bu ganimetleri siz henüz elde edemediniz. Allah onları kudretiyle kuşatmıştır ve onları size verecektir" şeklindedir. Bu cümle "فَعَجَّلَ لَكُمْ هٰذِهِ/***size hemen vermiş"*** âyetine atfedilerek veya takdiri/açılımı "size diğer ganimetleri verecektir" olan gizli bir fiilin mef'ûlü olarak ya da mübteda olarak i'râb edilebilir.

وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا/***Eğer kâfirler sizinle savaşsalardı:*** Yani Mekkeli müşrikler sizinle savaşsalardı.

سُنَّةَ اللّٰهِ/***Allah'ın sünneti:*** Bu lafızdan kasıt, "Allah'ın âdeti" demektir. Ayrıca bu lafızda Bedir gününe işaret vardır. Ayrıca bunun eski zamanlarda peygamberlerin kazandığı zaferlere işaret ettiği de söylenmiştir.

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ/***Allah, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir:*** Rivayete göre bu âyetin iniş sebebi şudur: Kureyş gençlerinden bir grup, Allah Resûlü'nün karargâhını vurmak amacıyla Hudeybiye'ye geldi. Bunun üzerine Allah Resûlü bir grup Müslümanla birlikte Hâlid b. Velîd'i onların üzerine gönderdi. Hâlid b. Velîd ve beraberindeki Müslümanlar onları mağlup ettiler ve onlardan bir grubu esir alıp Allah Resûlü'ne getirdiler. Allah Resûlü de onları salıverdi. Kâfirlerin ellerinin mü'minlerden çekilmesinden kasıt, onların mü'minler tarafından mağlup edilmesi ve esir alınması, mü'minlerin ellerinin kâfirlerden çekilmesinden kasıt da esirlerin öldürülmeyip salıverilmesidir.

مِنْ بَعْدِ اَنْ اَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ/***Sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra:*** Bu ifade, "onları esir aldıktan sonra" anlamına gelir.

هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفاً اَنْ يَبْلُغَ
مَحِلَّهُ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ اَنْ تَطَؤُهُمْ فَتُصِيبَكُمْ
مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَاباً اَلِيماً {٢٥} اِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ
حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَاَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلٰى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَاَلْزَمَهُمْ
كَلِمَةَ التَّقْوٰى وَكَانُوا اَحَقَّ بِهَا وَاَهْلَهَا وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيماً {٢٦}

25. Onlar (Mekkeliler), inkâr eden ve sizin Mescid-i Harâm'ı ziyaretinizi ve hapsedilen kurbanların yerlerine ulaşmasını engelleyen kimselerdir. Eğer (Mekke'de) kendilerini henüz tanımadığınız mü'min erkeklerle mü'min kadınları bilmeyerek öldürmenize binaen meşakkate düşme ihtimaliniz olmasaydı (Allah kâfirlerle savaşmanızı engellemezdi). Dilediklerine rahmet etmek için Allah böyle yapmıştır. Eğer onlar (Mekke'deki imanlarını gizleyen mü'minler) kâfirlerden ayrılmış olsalardı elbette onlardan inkâr edenleri elemli bir azap ile cezalandırırdık. 26. O zaman inkâr edenler, kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi (de Allah Resûlü'nü ve mü'minleri Mekke'ye sokmamışlardı). Allah da Resûlü'ne ve mü'minlere sükûnet ve güvenini indirdi, onların müttaki olma sözünü tutmalarını sağladı. Zaten onlar buna layık ve ehil kimselerdi. Allah her şeyi en iyi bilendir.

هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ/*Onlar, inkâr eden ve sizin Mescid-i Harâm'ı ziyaretinizi... engelleyen kimselerdir:* Yani inkâr edenler ve Hudeybiye senesinde Müslümanları Mescid-i Harâm'da umre yapmaktan alıkoyanlar Mekkeli müşriklerdir.

وَالْهَدْيَ مَعْكُوفاً اَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ/*Yerine ulaşmak üzere hapsedilen kurbanlıklar:* "الْهَدْيِ/***el-Hedy***" kelimesi "Beytullah'a hediye edilen hayvanlar" anlamındadır. Nitekim Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* o zaman yanında yüz deve getirmiş idi. Bunların sayısının yetmiş kurbanlık

deve olduğu da söylenmiştir. “مَعْكُوفاً/***Me‘kûfen***” kelimesi “hapsedilmiş/bağlanmış” anlamına gelir. “مَحِلَّهُ/***Mehılleh***” kelimesinden kasıt da kurbanların kesileceği yer yani Mekke ve Beytullah’tır. “الْهَدْيَ/***el-Hedy***” kelimesi “وَصَدُّوكُمْ/***ve saddûküm***” ifadesinde bulunan mef’ûle (كُمْ/küm) atfedilerek irab edilir. “مَعْكُوفاً/***Me‘kûfen***” kelimesi “الْهَدْيَ/***el-hedy***” lafzının hâlidir. “اَنْ يَبْلُغَ/***en yebluğa***” kavli “مَعْكُوفاً/***me‘kûfen***” kelimesinin mef’ûlüdür. Bu durumda mana “Sizi Mescid-i Harâm’dan ve kurbanlıkları kesilecekleri yere ulaşmaktan alıkoyan kimseler onlardır” şeklinde olur. “العَكْفُ/el-Akf” ile kurbanlıkların Mekke’ye ulaşmasına müşriklerin engel olması veya Müslümanların kurbanlıkları işleriyle meşgul iken hapsetmeleri kastedilmektedir.

وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ/***Eğer (Mekke’de) kendilerini henüz tanımadığınız mü’min erkeklerle mü’min kadınlar olmasaydı:*** Bu âyet, Allah’ın mü’minleri Mekkelileri tamamıyla öldürmekten alıkoymasının sebebini açıklamaktadır. Çünkü Mekke’de imanlarını gizleyen birçok Müslüman erkek ve kadın vardı. Şayet Allah Müslümanları Mekkelilerin üzerine gönderseydi, Müslümanlar tanımadıkları için Mekke’deki bu Müslümanları öldürürlerdi. Fakat Allah, müşrikler arasında bulunan mü’minlere bir rahmet olmak üzere Müslümanların elini onların üzerinden çekmiştir. Burada “لَوْلَا/***levlâ***” lafzının cevabı mahzûftur. Cümlenin açılımı şöyledir: Eğer (aralarında) mü’min erkek ve kadınlar olmasaydı elbette Biz sizi Mekkelilere musallat ederdik.

اَنْ تَطَؤُهُمْ/***En tetaûhüm:*** Bu lafız erkek ve kadınların bedeli konumundadır. Yahut “لَمْ تَعْلَمُوهُمْ/***lem ta‘lemûhüm***” cümlesindeki mef’ûl olan zamirin bedelidir. “اَنْ تَطَؤُهُمْ/***En tetaûhüm***” cümlesinde geçen “الوطء/el-Vet’u” kelimesi, “kılıç yahut başka bir şeyle yok etmek” anlamına gelir.

فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ/***Fe-tusîbeküm minhüm mearratün:*** Yani siz onları öldürmekten dolayı sıkıntıya ve kerahete düşerdiniz. Sıkıntı ve kerahet (meşakkat) ile öldürmekten kaynaklanan günah mı, diyet mi, kefâret mi, kınanma mı, “dindaşlarını öldürdüler” diyen kâfirlerin ayıplaması mı yoksa mü’minleri öldürmelerinden kaynaklanan üzüntüleri mi kastedilmiştir? Bu konuda ihtilaf söz konusudur. Sıkıntı ve kerahete düşmekten

kastın, mü'minleri öldürmekten kaynaklanan üzüntü olduğu açıktır. Çünkü ehl-i harp arasında mü'min olduğu bilinmeyen bir mü'minin öldürülmesinin günahı da diyeti de kınanması da ayıplanması da yoktur.

لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ/***Dilediklerine rahmet etmek için Allah böyle yapmıştır:*** Yani kâfirlerin arasında bulunan mü'minlere rahmet etmek için Allah böyle yapmıştır. Çünkü Allah, mü'minlerin kılıçlarını kâfirlerin üzerinden onlar için yahut daha sonra Müslüman olurlar diye kâfirlerden dilediği kimselere bir rahmet olsun diye çekmiştir. "لِ/Lam" harfi, mahzûf bir fiile bağlıdır. Sözün gelişi buna delalet etmektedir. Bunun açılımı "Mekkelilerin öldürülmesinin engellenmesi, Allah'ın onlardan dilediğini rahmeti kapsamına alması içindir" şeklindedir.

لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا/***Eğer onlar kâfirlerden ayrılmış olsalardı:*** Âyette geçen "تَزَيَّلُوا/***tezeyyelû***" cümlesi, "kâfirlerden ayrılsalardı" manasına gelir. Zamir ise imanlarını gizleyen mü'minlere gider. Mana "şayet onlar kâfirlerden ayrılmış olsalardı, elbette kâfirleri cezalandırırdık" şeklindedir. "لَعَذَّبْنَا/***Le-azzebnâ***" ikinci "لَوْ/lev"in cevabıdır. Daha önce ifade ettiğimiz gibi birinci "لَوْ/lev"in cevabı mahzûftür. "لَعَذَّبْنَا/***Le-azzebnâ***"nın ilk "لَوْ/lev"in cevabı olması ve ikinci "لَوْ/lev"i teyit için tekrar edilmiş olması da muhtemeldir.

اِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ/***O zaman inkâr edenler, kalplerine taassubu yerleştirmişlerdi:*** Hamiyyetten kasıt inkârın gururudur. Onların bu gururu, Allah Resûlü'nün ve mü'minlerin umre yapmalarına, antlaşma metnine besmele ve "Biz senin Allah'ın elçisi olduğuna inansaydık sana tâbi olurduk, adını ve babanın adını yazabilirsin" diyerek "Muhammed Allah'ın Resûlü'dür" yazılmasına engel olmuştur. "اِذْ جَعَلَ/***İz ceale***" ifadesindeki âmil, açılımı "hatırla" olan mahzûf bir fiildir. Yahut "لَعَذَّبْنَا/***le-azzebnâ***" kavlidir. "السكينة/Sekîne" ifadesi "bütün bunlar gelişirken Müslümanların sükûnet, güven ve vakar içinde bulunmaları" anlamındadır.

وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى/***Allah onların müttakî olma sözünü tutmalarını sağladı:*** Cumhura göre müttakî olma sözü Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet edilen onun "لا اله الا الله/***Allah'tan başka***

ilah yoktur" ifadesidir.[440] Bu sözün "لا اله الا الله محمد رسول الله/***Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed O'nun elçisidir"*** veya "لا اله الا الله والله أكبر/***Allah'tan başka ilah yoktur, Allah büyüktür"*** gibi ifadeler olduğu da rivayet edilmiştir. Ancak bunların tümü birbirine yakındır. Rivayete göre bu söz, kâfirlerin yazmaktan imtina ettikleri besmeledir.

وَكَانُوا اَحَقَّ بِهَا وَاَهْلَهَا/***Zaten onlar buna layık ve ehil kimselerdi:*** Yani onlar aynı şekilde Allah'ın bilgisi dâhilinde idiler. Onlar, Yahudi ve Hıristiyanlara nazaran muttaki olma sözünü tutmaları bakımından Allah'ın lehlerine hükmetmesine daha layık ve ehil kimselerdir.

لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ فَتْحاً قَرِيباً {٢٧} هُوَ الَّذِي اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيداً {٢٨}

27. And olsun ki Allah, Resûlü'nün rüyasını doğru çıkardı. Elbette Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Harâm'a gireceksiniz. Allah (İslâm'ın gelişmesi konusunda) sizin bilmediğinizi bilir. İşte bundan (Mescid-i Harâm'a girmeden) önce size yakın bir fetih (Hayber'in fethi) verdi. 28. Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur. Şahit olarak Allah yeter.

لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ/***And olsun ki Allah, Resûlü'nün rüyasını doğru çıkardı:*** Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* umre için yola çıktığı esnada rüyasında kendisinin ve ashâbının Kâbe'yi tavaf ettiklerini görmüştü. Bazıları saçlarını kesiyor, bazıları da kısaltıyordu. Rivayete göre Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e uykusunda iken bir melek geldi ve ona "لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ/***Elbette Mescid-i***

440 Bu hadisi Tirmîzî, Tufeyl b. Übey b. Ka'b yoluyla babasından (Übey b. Ka'b'dan) rivayet etmiştir. Bk. Tirmîzî, *Sünen,* "Tefsîr" 48, no: 3265.

Harâm'a gireceksiniz" âyetini indirdi. Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* bu rüyasını insanlara anlattı. Onlar da onun içinde bulundukları sene gerçekleşeceğini zannettiler. Hudeybiye yılında müşrikler Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i umreden geri çevirince, münafıklar "Rüyaya ne oldu?" dediler. Bu sebeple Müslümanların içine bir şüphe düştü. Bunun üzerine Allah, ***"And olsun ki Allah, Resûlü'nün rüyasını doğru çıkardı"*** âyetini indirdi. Bu âyet "Bu rüya sadıktır, akıbeti/vukuu daha sonra ortaya çıkacaktır ve mü'minlerin kalpleri yatışacaktır" anlamına gelmektedir. Nitekim Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashâbı ertesi yıl umre için yola çıkmış, Mekke'ye girip umre yapmış, orada üç gün kalmış ve böylece rüyanın doğruluğu ortaya çıkmıştır. Yapılan bu umre kaza umresidir. Daha sonra Mekke fethedilmiş sonra Allah Resûlü ve ashâbı hac yaapmışlardır. "صَدَقَ/***Sadeka"*** fiili burada iki mef'ûle geçişli olan müteaddî bir fiildir. "بِالْحَقِّ/***Bi'l-hakki"*** lafzı "صَدَقَ/***sadeka"*** fiiline yahut hâl olarak "الرُّؤْيَا/***er-ru'yâ"*** lafzına bağlıdır.

اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ/***İnşâallah:*** Allah'ın dilemesi ile istisna yapıldığı zaman bu istisna şüpheyi gerektirir. Ancak bu burada Allah için muhal/imkânsızdır. Buradaki istisna hakkında beş farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşler şunlardır:

Birincisi: Bu istisnayı Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e rüyasında gördüğü melek söylemiştir ve Allah sözünü olduğu gibi anlatmıştır.

İkincisi: Bu, Allah'tan kullarına yönelik -yapacakları her işin başında "İnşâallah" desinler diye- bir adap öğretisidir.

Üçüncüsü: Bu, kesin konuşmak yerine her insan için gerekli olup dikkate alınması gereken bir istisnadır. Çünkü kişinin işi, ölmesi yahut hastalanması onunla (Allah'ın dilemesiyle) gerçekleşir, aksi takdirde gerçekleşmez.

Dördüncüsü: Buradaki istisna "اٰمِنِينَ/ ***güven içinde"*** lafzına gider "لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ/***Mescid-i Harâm'a gireceksiniz"*** kavline değil.

Beşincisi: “إِنْ شَاءَ اللّٰهُ/*İnşâallah*” sözü “Allah dilediği zaman” anlamına gelir.

مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ/***Başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak:*** Tıraş olmak ve saçları kısaltmak hac ve umrenin sünnetlerindendir.[441] Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*’in üç kez ***“Allah saçlarını kesenlere merhamet etsin,”*** *başka bir zamanda da* ***“saçını kısaltanlara da rahmet etsin”***[442] duası gereği saçları (kökten) kesmek kısaltmaktan daha iyidir.

فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا/***Allah sizin bilmediğinizi bilir:*** Allah Teâlâ bu süre içerisinde takdir ettiği İslâm’ın gelişmesini murad etmektedir. Çünkü antlaşma yapılıp harp durumu ortadan kalkınca insanlar İslâm’a rağbet göstermişlerdir. Hudeybiye gazvesinde Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte bin beş yüz kişi bulunuyordu. Başka bir rivayete göre bin dört yüz kişi. Bundan iki yıl sonra ise on bin kişi ile Mekke’yi fethetti.

فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ فَتْحاً قَرِيباً/***İşte bundan (Mescid-i Harâm’a girmeden) önce size yakın bir fetih verdi:*** Yani Hayber’in fethini. Yakın bir fetihten kastın “Biat-ı Rıdvân” olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi “Hudeybiye barış antlaşması” olduğunu söyleyenler de olmuştur. Doğru olan Hayber’in fethi olduğudur. Çünkü Ömer *radıyallahu anh* Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*’e Hudeybiye barış antlaşmasını kastederek “O bir fetih midir ey Allah’ın Resûlü?” diye sormuş, o da ona ***“Evet”*** diye cevap vermiştir. Yakın bir fetihten kastın Mekke’nin fethi olduğu da söylenmiştir. Ancak bu görüş zayıftır. Çünkü “مِنْ دُونِ ذٰلِكَ/***İşte bundan önce”*** sözünün manası, “Mescid-i Harâm’a girmeden önce” demektir. Mekke’nin fethi de Mescid-i Harâm’a girdikten sonra gerçekleşmiştir. Hudeybiye barış antlaşması hicretin altıncı, kaza umresi yedinci, Mekke’nin fethi de sekizinci yılında gerçekleşmiştir.

لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ/***İslâm’ı bütün dinlerden üstün kılmak için:*** Bu âyet, Tevbe sûresinin 33. âyetinin tefsirinde açıklanmıştı.

---

441 Tıraş olmak (saçları kesmek) ve saçları kısaltmak dört mezhebe göre, haccın menasiklerinden olup vaciptir. Tıraş olmayı terk edenler ise ceza olarak kurban keserler.

442 Buhârî, Hac 137; Müslim, Hac 55 ve diğer kaynaklar.

وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيداً/***Şahit olarak Allah yeter:*** Yani Allah, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Allah'ın elçisi olduğuna veya dininin üstünlüğüne şahittir.

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِۜ وَالَّذِينَ مَعَهُٓ اَشِدَّٓاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَٓاءُ بَيْنَهُمْ تَرٰيهُمْ رُكَّعاً سُجَّداً يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَاناًؗ سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ السُّجُودِۜ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰيةِۚ وَمَثَلُهُمْ فِي الْاِنْجِيلِۗ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْـَٔهُ فَاٰزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَۜ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْراً عَظِيماً ﴿٢٩﴾

29. Muhammed Allah'ın resûlüdür. Beraberinde bulunanlar (ashâbı) da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. (Onlar) Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar, yarılıp filizini çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş ve ekicilerin hoşuna giden bir ekine benzer. Allah'ın onları bu şekilde çoğaltıp kuvvetlendirmesi kâfirleri öfkelendirmek içindir. Allah onlardan inanıp (katında) geçerli olacak işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat va'detmiştir.

وَالَّذِينَ مَعَهُٓ/***Beraberinde bulunanlar:*** Yani bütün ashâbı. Diğer bir görüşe göre "onunla birlikte Hudeybiye'de bulunanlar" demektir.

رَسُولُ اللّٰهِۜ/***Resûlullah:*** Bu terkip "مُحَمَّدٌ/***Muhammed***" kelimesinin sıfatıdır. "الَّذِينَ/***Ellezîne***" lafzı da "مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِۜ/***Muhammedun Resûlullah***" lafzına matuftur. "اَشِدَّٓاءُ/***Eşiddâü***" kelimesi tümünün haberidir. Diğer bir görüşe göre "الَّذِينَ مَعَهُٓ/***ellezîne meahû***" ibaresi mübteda, "اَشِدَّٓاءُ/***eşiddâü***" haberdir. "رَسُولُ اللّٰهِۜ/***Resûlullah***" lafzı da "مُحَمَّدٌ/***Muhammed***" lafzının haberidir. İbn Atiyye bu görüşü tercih etmiştir. Bana göre ilk görüş ("الَّذِينَ/***ellezîne***" kelimesinin, sıfatı "رَسُولُ اللّٰهِۜ/***resûlullah***" olmak üzere "مُحَمَّدٌ/***Muhammed***" lafzına matuf olması) daha çok tercihe layıktır. Çünkü

çetinlik ve merhamet vasfı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'i ve ashâbını kapsamaktadır. İbn Atiyye'nin tercihine gelince; buna göre çetinlik ve merhamet vasfı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e değil de sadece ashâba özel olmaktadır. Hâlbuki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunlarla tavsif edilmeye daha layıktır. Çünkü Allah Teâlâ onun hakkında ***"O, mü'minlere karşı raûf ve rahîmdir (şefkatli ve merhametlidir)"***[443] buyurmuştur. Ayrıca ***"Ey Peygamber! Kâfirlerle ve münafıklarla savaş, onlara karşı sert ol..."***[444] buyurmuştur. Bütün bunlar, şiddetin (çetinlik) kâfirler için, merhametin de mü'minler için gerekli olduğuna delalet eder.

سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ/*Onların nişanları yüzlerindeki:* "السيما/es-Sîmâ" kelimesi "alamet/işaret/nişan" anlamına gelir. Bu kelime hakkında altı görüş vardır.

Birincisi: Bu, çok secde etmekten dolayı namaz kılanın alnında meydana gelen izdir.

İkincisi: Bu, "yüze bulaşan toprağın izi" demektir.

Üçüncüsü: Bunun manası, geceyi uykusuz geçirmekten ve ibadet etmekten dolayı "yüzün sararması"dır.

Dördüncüsü: Bu lafzın manası ***"Kim geceleyin çokça namaz kılarsa gündüz vakti yüzü güzel (nurlu) olur"***[445] hadisinde işaret

443 Tevbe 9/128.
444 Tevbe 9/73.
445 İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 174, no: 1333. Câbir b. Abdillah'tan rivayet edildiğine göre, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Kim geceleyin çok namaz kılarsa gündüz vakti yüzü güzel (nurlu) olur."*** Bu hadis hakkında Muhammed Fuad Abdülbâkî şunları söylemiştir: Hadisin manası Kur'ân'ın muvafakati ve tecrübenin şehadetiyle sabittir. Ancak hadis hafızlarına göre, bu lafzı ile (metnen) sabit değildir. Beyhakî'nin Muhammed b. Abdirrahman b. Kâmil'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Muhammed b. Abdillah b. Numeyr'e "Sâbit b. Musa hakkında ne dersin?" diye sordum. "Sâbit, faziletli, Müslüman, dindar, sâlih ve ibadet ehli bir hadis hocasıdır" diye cevap verdi. "Onun bu hadisi hakkında ne dersin?" dedim. "O, şeyhin bir galatıdır. Ancak bundan başka hakkında vehimde bulunulamaz" dedi. Hadis imamları bu hadisin kasten değil de sehven uydurulduğu (mevzu hadis olduğu) yolunda benzer görüşler serdetmişlerdir. Ancak Kuzâî, *Müsnedü'ş-*

edildiği üzere "yüzün güzelliği" demektir. Bu hadis sahih değildir. Aksine onda ravi bakımından galat vaki olmuştur. Ravisi onu -bizzat duymadığı hâlde- doğrudan Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'e dayandırmıştır.

Beşincisi: "Huşû (boyun eğmek/teslim olmak)" demektir.

Altıncısı: Bu, ahirette gerçekleşecektir. Allah onlar için abdest izinden bir gurre (yüz/nişan) yarattığı gibi secde izinden bir nur yaratacaktır. Ancak bu, uzak bir açıklamadır. Çünkü "تَرٰيهُمْ رُكَّعاً سُجَّداً/***Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün"*** kavli mü'minlerin dünyadaki özelliğini ifade etmektedir. Nasıl yüzlerindeki nişanları böyle olacak? Doğrusu ilk görüştür. Nitekim Ali b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib ve Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın yüzünde secdeden kaynaklanan açık bir nişan bulunuyordu.

ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ/***Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır:*** Yani bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. Cümle burada sona ermiştir. Sonra "وَمَثَلُهُمْ فِي الْاِنْجِيلِ كَزَرْعٍ/***İncil'deki vasıfları da şöyledir... bir ekine benzer"*** kavliyle yeni bir cümle başlamıştır. "وَمَثَلُهُمْ فِي الْاِنْجِيلِ/***İncil'deki vasıfları da şöyledir"*** ibaresinin "مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ/***onların Tevrat'taki vasıflarıdır"*** ibaresine atfedildiği sonra takdiri "هُمْ كَزَرْعٍ/Onlar bir ekin gibidirler" olan "كَزَرْعٍ/***ke-zer'in"*** kavliyle yeni bir cümlenin başladığı söylendiyse de ilk görüş daha doğrudur. Çünkü onlar, Tevrat'ta daha önce geçen güzel vasıflarla tavsif edilmişlerdir. Onların İncil'de sözü ekinle temsil edilmeleri (ekine benzetilmeleri) bundan sonradır. Bundan dolayı ***"onların İncil'deki vasıfları"*** teşbih ve temsil manasına gelir. Diğer görüşe göre ise bu benzetme aynen "Tevrat'ta tavsif edildikleri" gibi vasıf manasına gelir.

كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْـَٔهُ/***Yarılıp filizini çıkarmış... bir ekine benzer:*** Bu, Allah'ın, zayıf başladığına sonra güçlendiğine ve yayıldığına dair İslâm için getirdiği bir temsildir. Diğer bir görüşe göre "الزَّرْعِ/***ekin"*** Peygamber

---

Şihâb'da onlara muhalefet etmiş ve hadisin lafzen dahi sabit olduğu fikrine meyletmiştir. Şeyh Elbânî bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir.

sallallahu aleyhi ve sellem için bir temsildir. Çünkü o, tek başına gönderilmiştir. Ekin gibi tek bir tanedir. Sonra Müslümanlar çoğalmış, "الشّطْء/filiz" gibi olmuşlardır. O, gövdenin etrafında biten başağın filizi demektir. "الشّطْء/eş-Şat'u" kelimesi "طْ/tı" harfinin sükûnu ve fethasıyla medli ve medsiz olarak da okunmuştur.[446] Ancak bunlar lügattir (kabul görmüş değildir).

فَآزَرَهُ/Fe-âzerahû: Yani onu kuvvetlendirdi. Bu kelime, "muâvene (yardım etmek, desteklemek)" manasında "الموازرة/el-müvâzera" kökünden gelmektedir. Fâilin "الزَّرْع/*ekin,*" mef'ûlün de "شطأه/*filizi*" olması yahut tersi muhtemeldir. Çünkü bu ikisinden her biri diğerini takviye etmektedir. "فَآزَرَهُ/*Fe-âzerahû*" fiilinin "boyca eşitlemek" manasına geldiği, bu durumda "الشّطْء/filiz" lafzının fâil olduğu ve "آزَرَهُ/*âzerahû*" kelimesinin vezninin "فاعله/fâalehû" olduğu da söylenmiştir. Başka bir görüşe göre "آزَرَهُ/*âzerahû*" kelimesinin vezni "أفعله/ef'alehû"dür. Bu lafız hemzenin kasrıyla fiil vezni üzere de okunmuştur.[447]

فَاسْتَغْلَظَ/Festeğleza: Yani kalınlaşmış.

فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِهِ/Gövdesi üzerine dikilmiş: "سوق/Sûk" kelimesi "ساق/sâk" kelimesinin çoğuludur. Yani ekin gövdesi üzerine dikilmiştir. Denilmiştir ki: Ekinden kasıt Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, filizini çıkarmaktan kasıt, Ebû Bekir, kuvvetlendirmekten kasıt Ömer, kalınlaşmaktan kasıt Osman ve gövdesi üzerine dikilmekten kasıt da Ali'dir.

لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ/Allah'ın onları bu şekilde çoğaltıp kuvvetlendirmesi kâfirleri öfkelendirmek içindir: Bu âyet, Müslümanların kuvvetlenmesine yönelik geçen misalin delalet ettiği (yol açtığı) şeyi açıklamaktadır. Bu ibare (âyet), söz gelimi bir fiile müteallıktir. Bunun açılımı, "Allah Müslümanları kâfirleri öfkelendirmek için böyle geliştirmiştir"

---

446 "شطأه" İbn Kesîr ve İbn Zekvân "طْ" harfini fethalı, geri kalanlar sakin okumuşlardır. Bk. Cezerî, *en-Neşr*, II, 415.

447 İbn Zekvân "فَآزَرَهُ" kelimesini hemzenin kasrıyla, geri kalanlar meddiyle okumuşlardır. Bk. Dânî, *et-Teysîr*, s. 130.

şeklindedir. Bu ibarenin "وعد/*veade*" fiiline bağlı olduğu da söylenmiştir ancak bu uzak bir ihtimaldir.

مِنْهُمْ/***Onlardan:*** Bu ibare taksim için değil, cinsi açıklamak içindir. Çünkü bu, tümü için umumî bir vaattir.